

**ANNALES TARİH EKOLÜ ve TÜRKİYE'DE YEREL
TARİHYAZIMI (1939-2000)**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Doktora Programı**

Muhammed DAĞ

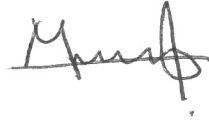
Danışman: Prof. Dr. Yasemin AVCI

**HAZİRAN 2020
DENİZLİ**

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Muhammed DAĞ

ÖNSÖZ

Siyasi-olay odaklı tarih anlayışının başat edilmesine bir itiraz olarak ortaya çıkan Annales Ekolü, bir yandan sosyo-ekonomik temalı tarihe ilgiyi artırırken diğer yandan da tarihçilik mesleğinde köklü değişimlere neden olacak metodolojik tutumlar ortaya koymuştur. Ekole göre her şeyden önce tarihçiler, tarih dışı disiplinlerin veri ve yöntemlerinden yararlanmalı, olabildiğince uzun süreli çalışmalı, tasviri anlatımdan ziyade soru odaklılığının yansımaları olarak açıklayıcı olmalı, insan ve toplumun tüm faaliyetlerine odaklanmalı, karşılaştırmalı yönetime başvurmalı, tarihin farklı kaynaklarına yönelmeli, istatistiksel veri ve analizleri değerlendirmeliler. Dünyanın pek çok ülkesindeki tarihçileri etkileyen Annales Ekolü'nün benimsediği ilkeler, geliştirdikleri yöntemler Türkiye'deki tarihçileri de etkilemiş veya belli açılardan yönlendirmiştir. Bu çalışmada Annales Ekolü'nün Türkiye'deki tarihçiliğe etkisi veya Annales Ekolüne olan yakınlığı, ilk üç kuşağın yerel tarih çalışmaları tabanında incelenmiştir.

Bu çalışma, Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi Başkanlığı'nın desteğinde tez danışmanı Prof. Dr. Yasemin AVCI tarafından yürütülen, 2015SOBE001 nolu ve "Annales Ekolü ve Türkiye'de Yerel Tarihyazımı (1939-2000)" adlı doktora tez projesinin yansımasıdır. Öncelikle uzun süren tez çalışmam boyunca her türlü desteği kendisinden gördüğüm Pamukkale Üniversitesi Tarih Bölümündeki danışman hocam Prof. Dr. Yasemin Avcı'ya çok teşekkür ederim. Tez İzleme Komite toplantılarında önemli önerilerde bulunan Prof. Dr. Yasemin Beyazıt'a ve Prof. Dr. Mithat Aydın'a teşekkür ederim. Yerinde yaptıkları eleştiri ve değerlendirmeleriyle Prof. Dr. Ahmet Şimşek'e, Doç. Dr. Levent Düzcü'ye ve Doç. Dr. Biray Çakmak'a teşekkür ederim.

Yaşamım boyunca yanımda olan fedakâr ve dürüst annem ile babama; değerli ablalarım özellikle maddi ve manevi desteklerini her zaman yanımda gördüğüm ağabeyim Veysel Dağ'a teşekkür ederim.

Tez çalışmam boyunca genel olarak tarih metodolojisi özel olarak Türkiye'de kent tarihçiliği, yerel tarih yazımı konularında, ayrıca Annales Ekolü'nün etkisini ölçümlemede fikir alma; Annales Ekolü'nün ilkeleri ve yazım anlayışı konusunda bilgi,

görüş edinebilmek amacıyla yurdun farklı yerlerindeki çoğu tarih alanında olan akademisyenlerle mülakatlar yapılmıştır. Bu görüşmelere kıymetli zamanlarını ayıran Prof. Dr Abdullah Martal'a, Prof. Dr. Abdulhamit Kırmızı'ya, Doç. Dr Alim Arlı'ya', Öğr. Gör. Ayşe Başaran'a, Prof. Dr Cahit Telci'ye, Prof. Dr. Özer Ergenç'e, Prof. Dr. Feridun Emecen'e, Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal'a, Öğr. Gör. Mehmet Genç'e, Prof. Dr Mehmet Öz'e, Prof. Dr. Mustafa Öztürk'e, Prof. Dr. Nuri Adıyeye'ye, Prof. Dr. Orhan Kılıç'a, Prof. Dr. Sabri Sürgevil'e, Prof. Dr. Salih Özbaran'a, Prof. Dr. Suraiya Faroqhi'ye, Prof. Dr. Turan Gökçe'ye, Prof Dr. Yunus Koç'a, Dr. Öğretim Üyesi Yunus Uğur'a ve Prof. Dr. Zeki Arıkan'a teşekkür ederim. Ayrıca niceliksel verilerin analizlerinde doğru yöntem ve teknikler konusundaki yardımlarından dolayı İstatistik Uzmanı Hüseyin Candan'a, İngilizce ve Fransızca çeviri konusunda verdikleri desteklerden ötürü Zeynep Akidil Taysun'a ve Meryem Kırıkçı'ya teşekkür ederim. Tez çalışmam boyunca değerli desteklerini gördüğüm arkadaşlarım Doğan Mamak'a, Dr. Kemal Pekmez'e, Özlem Batı'ya, Serhat Kaptan'a ve Araştırma Görevlisi Taylan Doğan'a teşekkür ederim.

Son olarak ama özellikle bu uzun ve yorucu yolun sıkıntılı anlarında her zaman varlığıyla bana güç ve moral veren, anlayış gösteren, yaptığımız bilimsel tartışmalar sayesinde tarih ile diğer disiplinler arasındaki iş birliğinin önemininin hatırdan kalmasına vesile olan sevgili eşim Cennet Armut Dağ'a teşekkür ederim.

Denizli, Haziran 2020

Muhammed DAĞ

ÖZET**ANNALES TARİH EKOLÜ ve TÜRKİYE’DE YEREL TARİHYAZIMI
(1939-2000)**

DAĞ, Muhammed

Doktora Tezi

Tarih ABD

Doktora Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Yasemin AVCI

Haziran 2020, 382+ X Sayfa

Bu araştırmada, 1929 yılında Fransa’da kurulan ve tarihyazımında bir devrim meydana getiren Annales Ekolü’nün Türkiye’deki yerel tarihyazımına olan etkisi sorgulanmaya çalışılmıştır. Türkiye’deki ilk üç kuşak tarihçilerine ait 103 yerel tarih alışması, Annales Ekolü’nün temel yöntemlerinden olan bütünsel tarih anlayışı, karşılaştırmalı yöntem, uzun süreli çalışma, disiplinlerarası yönleme önem verme, geriye doğru metot, niceliksel analizlerle çalışma gibi kriterler üzerinden incelenmiştir.

Bu alışmada Annales Ekolü’nün metodolojik yaklaşımını oluşturan temel niteliklerden önce Annales’ın köklerine inilmeye çalışılmış böylece 18., 19. ve 20. yüzyıldaki tarihçilik anlayışlarıyla Annales arasındaki bazı benzerlikler belirlenmiştir. Yerel tarihin dünyadaki ve Türkiye’deki başlangıç ve gelişimi sorgulanırken, Türkiye’deki yerel tarihyazımın ortaya çıkış nedeninin gecikmesi dâhil pek çok soru irdelenmiştir. Araştırmada, Köprülü ve Barkan ile başlayan ancak tam olarak Halil İncalcık ile kökleşen Türk tarihyazımındaki Annales etkisinin, sonraki kuşaklar boyunca da yerel tarihi çalışan bazı tarihçilerde belli ölçüde ve yönde devam ettiği istatistiksel veri ve analizlerle gösterilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Yerel Tarih, Annales Ekolü, Tarihyazımı, Sosyal ve Ekonomik Tarih, Türkiye’de Yerel Tarihyazımı

ABSTRACT**THE ANNALES SCHOOL OF HISTORY AND LOCAL HISTORIOGRAPHY IN
TURKEY (1939-2000)**

DAĞ, Muhammed

Doctoral Thesis

Department of History

Doctoral Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Yasemin AVCI

June 2020, 382+ X Pages

In this study, it tries to be questioned that the Annales school, which was founded in France in 1929 and which revolutionized on historiography, the impact of the annales on local historiography in Turkey. A total of 103 local historical study of the first three generations of local historians in Turkey was analyzed with the methods of Annales School. A number of criteria such as holistic understanding of history, comparative method, long-term study, giving importance to interdisciplinary method, backward method, and quantitative work are included in these methods.

In this study, it was tried to reach the roots of Annales before looking into the methodological of the Annales school. Thus, the similarities are determined between Annales and approaches of historiography of 18th, 19th and 20th centuries. While the beginning and development of local history in the world and in Turkey was questioned, many questions were examined, including the delay of the reason for the emergence of local historiography in Turkey. The study shows that the Annales effect in Turkish historiography, which started with Köprülü and Barkan but took root with Halil İnalcık, continued to a certain extent and direction in some historians working on local history over the next generations, with statistical data and analyses.

Keywords: Local History, The Annales School, Historiography, Social and Economic History, Local Historiography in Turkey

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vii
TABLOLAR DİZİNİ	ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ	1
Tezin Problemi ve Önemi.....	1
Tezin Yöntemi, Kapsamı ve Sınırlıkları.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

ANNALES TARİH EKOLÜ: BİR KARŞI DURUŞUN HİKÂYESİ

1.1 Annales'dan Önce Tarihyazımı.....	13
1.1.1 18. Yüzyılda Tarihçilik: Aydınlanma Dönemi	14
1.1.2 19.Yüzyıl: Bilimsel Tarihçilik ve Tarih Felsefeleri.....	26
1.1.2.1 Tarihyazımında Ranke Devrimi ve Muhalifleri.....	27
1.1.2.2 Tarih Felsefelerinde Metodolojik ve Spekülatif Yaklaşımlar.....	37
1.1.3. 20. Yüzyılda Tarih Yazımı.....	50

İKİNCİ BÖLÜM

ANNALES EKOLÜ VE YÖNTEMLERİ

2.1 Tarihyazımında Bir Devrim: Annales'ın Başlangıcı.....	65
---	----

2. 2. Annales’da Kuruluş ve İlk Çalışmalar	72
2.2.1 Sorun Odaklı ve Karşılaştırmalı Metotlu İki Tarihçi:	73
Lucien Febvre ve Marc Bloch	73
2.3 Konu ve Metodolojide Bir Başkaldırı: Annales’da Temel Yöntemler.....	78
2.3.1 Bilimler Arasında Duvarların Yıkılması: Disiplinlerarası Çalışma Yöntemi.81	
2.3.2. Benzerliklerin ve Farklılıkların Analizi: Annales Ekolü ve Karşılaştırmalı Yöntem.....	90
2.3.3 Topyekün Tarih: Annales ve Bütünsel Tarih Anlayışı	97
2.3.4 Annales ve Tarihyazımında Kaynak Çeşitliliği	105
2.3.5 Annales’da Geriye Doğru Yöntemin Kullanımı	111
2.3.6 Zaman ve Mekânın Birliği: Annales’da Coğrafya’nın Değerlendirilmesi ...	117
2.3. 7 Annales Ekolü ve Uzun Süreli Tarih Anlayışı.....	122
2.3.8 Rakamlarla Açıklanan Tarih: Annales’da Niceliksel Veri ve Analizin Değerlendirilmesi.....	130

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YEREL TARİH, TÜRKİYE’DE YEREL TARİHYAZIMI VE ANNALES EKOLÜ’NDEN İLK ETKİLENMELER

3.1 Yerel Tarih Nedir?.....	136
3.2 Yerel, Toplumsal ve Mikro Tarih Türleri Arasındaki İlişki.....	138
3.3 Yerel Tarihyazımında Kaynaklar	140
3.4 Yerel ve Genel-Ulusal Tarih: Yakınlıklar ve Mesafeler	144
3.5 Batıda Yerel Tarihyazımın Tarihçesi	148
3.5.1 Yerel Tarihçiliğin Akademik Bağlamda Gelişimi	151
3.5.2 Yerel Tarihyazımında Annales Ekolü’nün Etkisi	157
3.6 Türkiye’de Yerel Tarihçiliğin Tarihi.....	170
3.7 Türkiye’de Annales Tarih Ekolü’nden İlk Etkilenmeler.....	183
3.7.1 Fuad Köprülü: Annales Ekolü’nün Türkiye’deki İlk Temsilcisi	183
3.7.2 Ömer Lütfi Barkan: Tarihyazımında Bir Dönemin Öncüsü	188
3.7.3 Mustafa Akdağ: Osmanlı İsyancıları Tarihinin Tarihçisi	193

3.7.4 Halil İncalcık: Osmanlı Sosyo-Ekonomik Tarihin Rehberi	196
--	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANNALES EKOLÜ YÖNTEMLERİNE GÖRE TÜRKİYE’DE YEREL TARİH ÇALIŞMALARI

4.1 Yerel Tarih Çalışmalarının Annales Ekolü’nden Yararlanma Durumu	203
4.2 Yerel Tarih Çalışmalarında Disiplinlerarası Çalışma Yöntemi	216
4.3 Yerel Tarih Çalışmalarında Karşılaştırmalı Yöntem.....	231
4.4 Yerel Tarih Çalışmalarında Bütünsel Tarih Anlayışı.....	249
4.5 Yerel Tarih Çalışmalarında Kaynak Çeşitliliği	264
4.6 Yerel Tarih Çalışmalarında Geriye Doğru Yöntemin Kullanımı.....	278
4.7 Yerel Tarih Çalışmalarında Coğrafya’nın Değerlendirilmesi	281
4.8 Yerel Tarih Çalışmaları ve Uzun Sureli Çalışma Yöntemi.....	296
4.9 Yerel Tarih Çalışmalarında Nicelikselliğin Kullanımı	319
SONUÇ	335
KAYNAKÇA	348
EKLER	378
ÖZ GEÇMİŞ	382

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Grafik 1: Voltaire’de Tarih’in İlerleme Çizgisi	18
Grafik 2: Yerel Tarih Çalışmalarında Annales Ekolü Eserlerinden Yararlanılması.....	207
Grafik 3: Türkiye’deki Üç Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarının Annales Ekolü’ne Doğrudan Atıfları ve Annales Eserlerinden Yararlanmaları.....	213
Grafik 4: Türkiye’deki Üç Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarında Farklı Disiplinlerden Yararlanılması	217
Grafik 5: Yerel Tarih Çalışmalarında Tarih Dışı Farklı Disiplinlere Ait Eserlerden Yararlanılması	221
Grafik 6: Türlerine Göre Mekânsal (Coğrafi-İdari) Karşılaştırmalara Başvuran Yerel Tarih Çalışmaları.....	244
Grafik 7: Kuşaklarda Yer Alan Tam Karşılaştırmalı Yerel Tarih Çalışmaları	246
Grafik 8:Yerel Tarih Çalışmalarında Bütünsel Tarih Eğilimi.....	250
Grafik 9: Kuşaklara Göre Türkiye’deki Yerel Tarih Çalışmalarının Temalar Açısından Sayfa Dağılımı (Sayfa Adedi Olarak).....	262
Grafik 10: Kuşaklara Göre Türkiye Yerel Tarih Çalışmalarının Temalara Göre Sayfa Dağılımı (Yüzdelik Olarak)	262
Grafik 11: Kuşaklara Göre Türkiye’deki Yerel Tarih Çalışmalarında Bütünselliğin İşleniş Tarzı.....	263
Grafik 12: Üç Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarında Genel Olarak Kaynakların Kullanımı	275
Grafik 13: Yerel Tarih Çalışmalarında Coğrafya ile İlgili Bölüm/ Başlığa Yer Veren Çalışmalar	282
Grafik 14: Üç Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarında Coğrafyanın Değerlendirilmesi ve Haritalardan Yararlanılması (Frekans Olarak).....	293
Grafik 15: Uzun Süreli Değerlendirmelerin Niteliğine Göre Uzun Süreli ve Konjonktürel Çalışmaların Dağılımı.....	298
Grafik 16: Kuşaklara Göre Uzun Süreli ve Konjonktürel/Kısa Süreli Yerel Tarih Çalışmaları	316

Grafik 17: Kuşaklara Göre Yerel Tarih Çalışmalarında Yer Alan Uzun Süreli Değerlendirmelerin Niteliği (Kronolojik ve Yapısal Nitelikli Çalışmalar -Adet Olarak)	317
Grafik 18: Üç Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarında Temalara Göre Nicelikselliğin Kullanımı	330
Grafik 19: Üç Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarında Niteliksel Durum Bakımından Sayısallığın Kullanımı	331
Grafik 20: Üç Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarında Temalara Göre Tablo Kullanımı (Yüzdelik Oran Olarak)	332
Grafik 21: Üç Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarında Tabloların Niteliksel Açından Değerlendirilme Tarzı	333

TABLolar DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1: Üç Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarında Tablo ve Grafik Kullanımı.....	331
---	-----

KISALTMALAR DİZİNİ

Age.	Adı Geçen Eser
Agm.	Adı Geçen Makale
Agt.	Adı Geçen Tez
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DİA	TDV İslam Ansiklopedisi
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
Nr.	Numara
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayıları
sny.	Sayfa Numarası Yok
sy.	Sayı
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Tezin Problemi ve Önemi

1929 yılının Ocak ayında yayımlanmaya başlayan “*Annales d’Histoire Économique et Sociale* (Ekonomik ve Toplumsal Tarih Yıllıkları)” adlı dergi etrafında kurumsallaşan Annales Ekolü öncülleri, genel olarak kendi dönemlerine kadar devam eden ”tarihçilik mesleği”nin çeşitli varyasyonlarına muhalif olarak ortaya çıkmışlardır. Annalesçılar getirdikleri yenilikler, geliştirdikleri metotlar ve kabullendikleri ilkeler ile tarihyazımı için çok önemli köklü değişiklikleri tetiklemişlerdir. Bu bağlamda François Simiand’ın (1873-1935) geleneksel tarihçilere olan eleştirileri, Émile Durkheim’in (1858-1917) tarihe yüklediği anlama karşı geliştirilen tutumlar, ekolün “devrimci ve muhalif” duruşunu beslemiştir. Simiand’a göre tarihçiler kabilesinin birey, siyaset, kronolojik putları varken ve nicel metotlarla da ilgilenilmezken, tarihin bilim payesine ulaşması düşünülemez. Durkheim ise, tarihin genel olarak tekil olanla, bireysel veya özel alanlarla ilgilendiğinden ve kanıtlanabilecek gerçekliklere ulaşamayacağından tarihin bilim olamayacağını, olsa olsa sosyolojinin bir yardımcı çabası olabileceğini savunur. Bu eleştiriler ve değerlendirmelere, 1930’larda Marc Bloch (1886-1944) ve Lucien Febvre (1878-1956), tarihin yöntem ve metotlarını zenginleştirmeye, derinleştirmeye çalışarak cevap vermişlerdir.

Tarihin bilim olduğunu savunan Annalesçi tarihçiler, bilimselliğin tam olarak sağlanması için tarihin diğer disiplinlerle iş birliği içinde olmasını, diğer disiplinlerin yöntem ve birikimlerinden faydalanmasını, nicel istatistik veriler kullanmasını önemsemişlerdir. Kendi kavramlarını (yapı, konjonktür gibi) ve yöntemlerini (geriye doğru yöntem, bütünsel tarih, karşılaştırmalı metod, uzun süreli tarih gibi) geliştirmişlerdir. Ekolün öncülleri, tarihin konusunun, içeriğinin, öznesinin, insan hayatının tüm faaliyetlerini kapsaması gerektiğini düşünmüşler ve tarihin salt siyasal, askeri, savaş ve olayların anlatısına indirgenemeyeceğini ilan etmişlerdir. Özetle Annalesçi tarihçiler tarihyazımında çift yönlü denilebilecek bir devrim meydana getirmişlerdir. Bunlardan ilki tarihyazımının konularının olabildiğince zenginleşerek çoğulcu hale gelmesi, diğeri ise metodolojide yaratılan yöntem ve tekniklerdir. Annales Ekolü tarihçileri, geleneksel tarihçiliğin tarihsel konuları (salt siyasal, ekonomik veya sosyal vb.) tekil olarak ele almak yerine tarihi bütünsel, total olarak değerlendirmişlerdir. Böylelikle somut olarak bir çalışmanın tek bir alanda

odaklanmasını değil, mümkün oldukça insan faaliyetlerinin çoğunun göz önüne alınarak irdelenmesini önemsenmişlerdir. Bu ise beraberinde tarihsel malzemenin veya kaynakların çeşitliğini gerektirmiştir. Başta Febvre ve Bloch olmak üzere Annalesci tarihçiler, salt arşiv kaynaklarını değil, insan elinin değdiği ve ulaşılabilen her şeyi tarihin hammaddesi olarak kabul etmişlerdir. Bloch, tarihsel araştırmalarda en iyi bilinenden en az bilinene doğru ilerlenmesi gerektiği fikri doğrultusunda, özellikle kaynakların az olduğu konularda, konuyu oluşturan öznenin yakın döneminden uzak dönemine doğru ilerlenmesini savunarak daha önce de başka tarihçiler tarafından kullanılan *gerileksel yöntemi* geliştirmiştir. Diğer yandan ekol tarihçileri coğrafya sosyoloji, antropoloji, ekonomi, iktisat, istatistik, psikoloji, dilbilim vb. bilim dallarının yöntem, teknik ve bazı çıkarımlarının kullanılmasını salık vermişlerdir. Diğer disiplinlerle işbirliği içinde olmanın, tarihin bilimsel niteliğini güçlendireceği düşüncesine paralel olarak, tarih çalışmalarında niceliğin, tablo ve grafiklerin de kullanımını önemsemişlerdir. Annalescılar anlatıya dayalı ve genelde olayların ardı ardına sıralandığı, derin sorgulamaların veya temel bir problemin olmadığı tarih anlayışı yerine genelde bir veya birden fazla bir sorunun merkezinde ilerleyen sorun odaklı bir tarihyazım anlayışı geliştirmişlerdir. Hiçbir tarihsel olayın kendiliğinden, tesadüfen olmadığını benimseyen Annales tarihçileri, olay ve olguların, yapı ve eğilimlerin nedenini uzun süreli, *longue druee* bir zaman diliminde ele almak istemişlerdir.

Türkiye’de özellikle Annales ile ilgili temel eserlerin 1980’lerin ortasından itibaren Türkçe’ye çevrilmelerinden sonra ekol ile ilgili bazı araştırmalar kaleme alınmıştır. 1994’te Erdal Yıldız tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan *Annales Tarih Ekolü’nün Bütünsel Tarih Anlayışı ve Fernand Braudel*, 2008’de yüksek lisans tezi olarak hazırlanan ve 2010’da kitap olarak yayımlanan Erdem Sönmez’in *Annales Okulu ve Türkiye’de Tarih Yazımı* ve 2016’da Serpil Durğun’un *Tarih Felsefesinde Metodoloji Problemi: Tarihselci Tarihyazımı ve Annales Okulu Tarihyazımı Perspektifinden Nedensellik İlkesinin Temellendirilmesi* başlıklı doktora tezi önemli incelemelerdir. Ancak bu çalışmalardan ilki, daha çok Braudel ekseninde, ikincisi ise Türkiye’deki tarih yazımında Annales etkisini Fuad Köprülü, Mustafa Akdağ, Ömer Lütfi Barkan ve Halil İnalcık üzerinden tartıştığı için kanaatimizce kapsamı dar ve sınırlı olmuştur. Son doktora çalışmasının ise tarihyazım metodolojisinden ziyade daha çok spekülasyon nitelikli tarih felsefesi üzerine odaklandığı görülmektedir. Bu

çalışmalara ek olarak Annales ile ilgili çok sayıda makale de hazırlanmıştır. Örneğin, Bahaeddin Yediyıldız'ın kaleme aldığı “Fernand Braudel ve Annales Ekolü” çalışması, Zeki Arıkan'ın “Bir Özel Sayı” adıyla Annales'ı değerlendirmesi, Halil İnalçık'ın İngilizce olarak yayımladığı “Osmanlı Çalışmalarında Annales Etkisi ve Yeni Bulgular”, Yunus Koç'un “Türk Tarihçiliğinde Annales'ci Bir Yaklaşım ya da Bahaeddin Yediyıldız'ın Tarih Metodolojisi”, Ergin Ayan'ın “Türk Tarih Yazımının Evriminde Annales Kuramının Yorumu”, Didem Delice'nin “Annales Okulu ve Ricoeur'un 'Anlatı' Bağlamında Annales Okulu Eleştirisi” gibi çalışmaları bunlara örnektir. Ancak daha önce de değinildiği gibi genel olarak tüm bu çalışmalar, belli sayıda tarihçiler üzerinde ya da bir konu bağlamında olmak üzere hem sınırlı bir alanda uygulanmışlar hem de Annales'ın yerel tarih yazımına olan etkisini kapsamlı bir şekilde tahlil etmekten uzak kalmışlardır. Bu tür araştırmalarda özel olarak Annales'ın Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarına olan etkisi üzerinde de durulmamıştır. Türkiye'de son zamanlarda yapılan bazı araştırmalar ve bilimsel toplantılar haricinde genelde tarih metodolojisi üzerinde yoğun bir ilginin olmadığı görülmektedir. Bunun dolaylı ya da doğrudan bir uzantısı olarak yerel tarih metodolojisi üzerine eğilen çalışmalar da istenilen seviyede olmaktan uzaktır. Tüm bu durumlara paralel olarak denilebilir ki, Annales gibi önemli bir tarihçilik ekolünün, Türkiye'deki yerel tarihyazımına etkisini değerlendirecek müstakil bir çalışmanın yokluğu önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Dolayısıyla bu unsurlar, bu tez çalışmasının oluşumun önemli nedenlerinden olmuş, böylece bu çalışmanın alandaki boşluğun doldurulmasında katkıda bulunacağı düşünülmüştür.

Bu tez çalışmasında temel olarak incelenecek problem; bir Fransız tarih yazım anlayışı olan Annales Ekolü'nün Türkiye'deki yerel tarih yazımı üzerindeki etkisini sorgulamak ve bu etkiyi Türkiye'de yetişmiş ilk üç kuşak tarihçilerinin genelde 1939-2000 yılları arasında yazdıkları eserleri üzerinden tespit etmektir. Bu olguyu analiz etmek için eserlerin analizinde kullanılacak genel ve yan kriterler belirlenmiştir. Buna göre eserlerin analizinde kullanılacak genel kriterler, temel ve tamamlayıcı değerlendirme kriterleri olarak ayrılır. Ele alınan yerel çalışmalar, istatistiksel veri ve analizlerle öncelikle Annales'ın temel ilkeleri ya da yazım tarz anlayışını oluşturan unsurlara göre irdelenecektir. Özetle Annales Ekolü'nün metodolojisine göre oluşturulan kriterler temel alınarak yerel çalışmaları sorgulanacaktır. Bu kriterler şunlardır: Disiplinlerarası çalışma yöntemi, uzun süreli çalışma yöntemi, bütünsel tarih

anlayışı, karşılaştırmalı yöntem, kaynak çeşitliliğine önem, gerileksel yöntem, niceliksel-grafik-tablo kullanımınıdır. Bu üst temel kriterler yanında (ve aslında bunların da bir şekilde yansımaları olarak) Annales tarzı bölgesel monografilerinde ön plana çıkan coğrafi özelliklerin ön planda tutulması, yapı-konjonktür-eğilimlere yer verilmesi gibi tamamlayıcı değerlendirme kriterleri niteliğindeki hususlara da önem verilecektir. Annales Ekolü'nde herhangi bir tarihsel konu, mekânsal-zamansal olarak bağlam içinde oturtulmuştur. Buna ek olarak geçmiş-bugün diyalektiğine de dikkat edilmiştir. Özetle değerlendirmeye tabi tutulan yerel çalışmalar ayrıca bu noktalara göre de incelenecektir. Yerel tarih çalışmaları genel olarak yukarıdaki maddelere göre değerlendirilirken senkronize bir şekilde eserlerin analizinde kullanılacak yan kriterler doğrultusunda aşağıdaki sorular ve maddeler de dikkate alınacaktır. Buna göre Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarında, Annales Ekolü'ne atıf var mıdır? Annales Ekolü'nün öncüllerinden, tarihçilerinden doğrudan ya da dolaylı bir yararlanma var mıdır ve dipnotlarda bunların kullanım sıklığı ne durumdadır? Tüm bunlara ek olarak, yerel tarih çalışmaları yapmış akademisyenlerden ulaşılabilen ve görüşme imkânı elde edilenlerle mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Tezin Yöntemi, Kapsamı ve Sınırlıkları

Tez çalışmasında, nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan doküman analizi¹ yöntemine başvurulmuş ve bu yönteme destekleyici nitelikte olmak üzere tarihçilerle

---

¹ Sosyal bilimciler, eskiden insan ve toplumla ilgili gerçekliği pozitivist düşüncenin etkisinde kalarak nedensellik ilkesiyle açıklamaya çalışmışlardır. Ancak gerçekliğe ulaşmanın tek geçerli yönteminin olmayacağı fikrinden hareket ederek fen bilimlerine ait kavram ve yöntemlerin yanında kendilerine ait araştırma yöntemleri geliştirmeye başladılar. (Bkz. Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara, 2018, s. 31) Pozitivizm ötesi yaklaşımlarla birlikte bilginin oluşturulup düzenlenmesinde ve sunulmasında tek doğru yol ve yöntemin olmadığı kabul edildi. (Bkz. Remzi Altunışık, Recai Çoşkun ve Diğerleri, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri-SPSS Uygulamalı*, Sakarya, 2007, s. 9) Nitel araştırmaya yönelen sosyal bilimciler nesnellikten ziyade "bakış açısını" önemsediler. Olay ve olgulara ait tek bir gerçeklik olmayacağından bu bakış açısı gerekli olmuştur. Nitel araştırmada genellemelerden ziyade ortama göre çeşitlilik gösteren betimlemeler ortaya konabilir. Özetle kıyaslama yapılırsa nicel araştırmada genelleme, nesnel gerçeklik, tek doğru büyük söylemler, nesnelleştirme, niceleştirme, evrensel yasalar, bilginin keşfedilmesi amacı ön plandayken; nitel araştırmada ise durum analizi, öznel gerçeklik, çoğulculuk, görüş açısı, niteleştirme, duruma özgü bulgular, bilginin yorumlanması ve oluşturulması hedeflenir. Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı nitel araştırmada araştırılan konuya göre birden fazla yöntem kullanılabilir. Burada araştırmacının etkin katılımcı rolü ve görüşmeler de önemlidir. Nitel araştırmada nitel yöntemlerle toplanan veriler üzerinde bazı sayısal analizler yapmak mümkün olsa da, temel amaç sayılar yoluyla sonuçlara ulaşmak değildir. Asıl amaç araştırılan konuyla ilişkin okuyucuya betimsel bir resim ortaya koymaktır. Nitel araştırmada da sayısallık olsa da bu durum nitel araştırma olma özelliğini yok etmez. Nitel araştırma, probleme bağlı olarak birden fazla araçla betimsel bilgiyi yine tüm zenginliği ve derinliği içinde inceler. Bu bağlamda mutlak anlamda sayısallaştırmaya karşı değildir. Bununla birlikte sayısallaştırmanın tek başına yeterli bir veri analizi ve sunum tekniği olmadığını kabul eder. Bkz. A. Yıldırım ve H. Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s. 31-49.

(esasen bir nitel veri toplama aracı da olan) görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda tez çalışması süresince Türkiye’de yerel tarih araştırmalarında bulunan bazı tarihçilerle de mülakatlar yapılmıştır. Doküman analiziyle Anneles tarihçilerinin ve Türkiye’deki 1., 2. ve 3. kuşak yerel tarihçilerinin eserleri incelenmiştir. Bu durumda çalışmada ele alındığı şekliyle kuşak kavramının izah edilmesi gerekir. Bir kuşağın nereden başlayıp nerede bittiğini kesin olarak saptamanın zorluğunu vurgulayan İngiliz tarihçi Peter Burke (1937-), *Annales* Ekolü’nü kuşaklara göre ayırırken, ilk kuşağa 1880’lerde doğan Lucien Febvre ve Marc Bloch’u yerleştirir. Bu iki tarihçi aynı zamanda ekolün kurucuları olması dolayısıyla aralarındaki 8 yaş farkı önemsizleşir. Burke, ikinci kuşak için 1900’lerde; üçüncü kuşak için ise 1920’lerde doğanları kabul ettiğini ifade eder. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, Burke’nin, 1920’lerde doğanları bir uca, 1930’larda doğanları ise diğer uca koysa da yine de bu kişileri aynı kuşak içinde değerlendirmesidir. Daha sonra dördüncü kuşak için de 1940’larda doğan tarihçileri temel alır.² Bu tez çalışmasında da benzer bir yöntemden hareketle “genelde” 1915-1920 yılları arasında doğan tarihçiler ilk kuşak³, 1935-1940 yılları arasında doğanlar ikinci kuşak⁴, 1955-1960 yılları arasında doğanlar ise üçüncü kuşak tarihçiler⁵ olarak değerlendirilmiştir. Kuşaklardaki yazarlar belirlenirken, diğer bir ifadeyle hangi yazarın hangi kuşakta yer alabildiği saptanırken tarihçilerle yapılan bazı görüşmelerden de fikirler alınmıştır. Örneğin, Özer Ergenç’e göre, aralarında 13 yaş fark olan Fuad

² Peter Burke, *Fransız Tarih Devrimi Annales Okulu (1929-2014)*, (çev. Mehmet Küçük), İstanbul, 2017, ss. 122, 163.

³ Bu tez çalışmasında yer alan ilk kuşak tarihçileri, Çağatay Uluçay- İbrahim Gökçen, Fikret Işıltan, Halil İnalçık, M. Fahrettin Kırzioğlu, M. Tayyip Gökbilgin, Nejat Göyünç, Oktay Akşit.

⁴ Bu tez çalışmasında yer alan ikinci kuşak tarihçiler: Bahaeddin Yedi yıldız, Bayram Bayraktar, Enver Konukçu, Halime Doğru, Hüseyin Özdeğer, İhsan Güneş ve Kemal Yakut, İsmet Miroğlu, Mübahat S. Kütükoğlu, Necdet Sakaoğlu, Necmi Ülker, Özer Ergenç, Zeki Arıkan, Sabri Sürgevil, Suraiya Faroqhi ve Tuncer Baykara.

⁵ Bu tez çalışmasında yer alan üçüncü kuşak tarihçiler: Abdullah Martal, Adnan Gürbüz, Ahmet Güneş, Ahmet Gündüz, Ahmet Kankal, Ahmet Nezihi Turan, A. Latif Armağan, Ali Yılmaz, Ali Rıza Soyucak, Aynur Ünlüyol, Ayşe Tosunoğlu, Behset Karaca, Cahit Telci, Cemal Güven, Cevat Bakkal, Cihat Yıldırım, Doğan Yörük, Engin Berber, Feridun Emecen, Galip Eken, Göknur Gögebakan, Hasan Ali Yavuz, Hasan Moğol, Hüseyin Arıcı, Haydar Çoruh, Hüseyin Çınar, Hüsnü Demircan, İbrahim Kutlu, İbrahim Öztürk, İbrahim Sezgin, İbrahim Yılmazçelik, İlhan Palalı, İrfan Purtul, İsmail Cansız, İsmail Kıvrım, İsmail Hakkı Demircioğlu, Kamil Çolak, Kenan Ziya Taş, Orhan Kılıç, Oktay Karaman, Ömer Demirel, Özer Küpeli, Mehmet Taştemir, Mehmet İnbaşı, Mehmet Emin Yolalıcı, Mehmet Akif Erdoğan, Mehmet Karagöz, Mehmet Kaya, Mehmet Öz, Mehmet Salih Erpolat, Mehmet Ali Ünal, Mehtap Akgül, Muhittin Tuş, Mustafa Çolak, Mustafa Gülcan, Mustafa Korkmaz, Naci Şahin, Nazım Kuruca, Nurcan Abacı, Nuri Adıyke, Pelin İskender, Sadi Süleyman Kucur, Salih Aynural, Saim Savaş, Selahattin Özçelik, Sema Toprakeşenler, Songül Akkoyun, Şaban Aydın, İbrahim Solak, Şenol Çelik, Temel Öztürk, Tahir Edoğan Şahin, Tahir Öğüt, Turgut İleri, Turan Gökçe, Üçler Bulduk, Volkan Ertürk, Yılmaz Kızıltan, Yılmaz Kurt, Yunus Koç, Yusuf Küçükdağ. Kuşaklara göre tarihçilerin listesi ve tez çalışmasında merkez edinen çalışmaları için Bkz. Ek-1: Tez Çalışmasında Merkez Edinen Yerel Tarih Çalışmaları, s. 378

Köprülü ve Ömer Lütfi Barkan; Halil İncılık'tan önceki kuşakta yer alır.⁶ Oysaki Barkan ile İncılık arasında 13 yaş farkı olmasına rağmen farklı kuşaklarda yer almaktadırlar. İncılık bir konuşmasında kendisinden 8 yaş küçük olan Halil Sahillioğlu'nu ve 18 yaş küçük olan Mehmet Genç'i kendi kuşağından görür ve Barkan'dan hemen sonra gelen nesli de kendi kuşağı olduğunu belirtir.⁷ O halde kuşakları belirleyen tek etkenin yaş farkı olmadığı açıktır. Yaş farkları kuşak belirlemede önemli bir faktör olsa da entelektüel olarak bir hareketin ilk bileşenlerinden olmak, aynı dönemde yeni bir hareketin ortak izleyicisi (Febvre ve Bloch örneğinde olduğu gibi) olmak da bu bileşenlerin (veya kişilerin) aynı kuşakta değerlendirilmesinde etkilidir. Türkiye'de Barkan ve Köprülü, hem sosyo-ekonomik tarihçiliğin hem de metodolojik açıdan bilimsel, akademik tarihçiliğin kurucuları olarak değerlendirildiğinden öncü kuşakta yer alırlar. İncılık ise hem yaş olarak bu iki tarihçiden çok sonra gelir hem de bu tarihçilerin öğrencisidir. Bu çalışmada yer alan kuşaklardan örnek vermek gerekirse, 1916 doğumlu İncılık ile yaklaşık 30 yıl yaş farkı olan 1945 doğumlu Özer Ergenç de İncılık'ın öğrencisidir ve Yediyıldız gibi bu çalışmada ikinci kuşakta yer alır. Yine ikinci kuşakta yer alan İsmet Miroğlu'nun danışmanlığında doktora tezlerini hazırlayan Ali Yılmaz, Ayşe Tosunoğlu üçüncü kuşakta yer almaktadır. İkinci kuşakta yer alan Tuncer Baykara ise üçüncü kuşakta yer alan Cevvat Bakal, Cahit Telci gibi öğrencilerin danışmanlığını yapmıştır. Baykara ile aynı kuşakta yer alan Zeki Arıkan ise Nuri Adıyeke'nin doktora tez danışmanıdır.⁸ Özellikle belirtmelidir ki yaş farkları ve aralıkları kuşakların belirlenmesi için mutlak ölçü olarak ele alınmamıştır. Zira Annales'ın ilk kuşağında yer alan Marc Bloch'un *Apologie Pour L'Histoire ou Métier d'Historien (Tarihin Savunusu veya Tarihçilik Mesleği)* (Paris, 1952) başlıklı eserinde dediği gibi “*insanlar babalarının zamanlarından çok kendi zamanlarına benzerler.*”⁹

Annales Ekolü'nün ilk üç kuşağının önemli temsilcileri ve eserleri bu incelemede merkez edinilmişse de Fernand Braudel'in(1902-1985) çalışmaları çeşitli nedenlerden dolayı nispeten daha fazla değerlendirilmiştir. Çünkü her şeyden önce Annales Ekolü'nün ilk kuşağının doğrudan mirasçısı olan Braudel bir yandan da ilk ve

⁶ Özer Ergenç, Kişisel Görüşme, 26 Mayıs 2016.

⁷ Halil İncılık, *Tarihe Düşülen Notlar, Cilt 1 Konuşmalar 1947-2014*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, s. 87.

⁸ Kuşaklara göre tarihçilerin listesi ve tez çalışmasında merkez edinen çalışmaları için Bkz. Ek-1: Tez Çalışmasında Merkez Edinen Yerel Tarih Çalışmaları, s. 378.

⁹ M. Bloch, *Apologie Pour L'Histoire ou Métier d'Historien*, Paris, 1952, s. 9.

üçüncü kuşak arasında bir kavşak¹⁰ olup adeta ekolün bir yörüngesi¹¹, piridir.¹² Böylece Braudel bir yandan ilk kuşağın pek çok etkisini kendi tarihçiliğinde yaşarken, öte yandan hem kendi kuşağındaki Annales tarihçilerini önemli oranda etkilemiş hem de kırılmalar ve parçalanmaların daha belirgin olduğu üçüncü kuşaktaki önemli sayıdaki tarihçiyi yönlendirmiştir. Ayrıca, Braudel Türkiye’de en çok yararlanılan, eserleri tercüme edilen Annalesci tarihçidir. Bu durum, ekol ile bu tarihçinin adeta özdeşleştirilmesine neden olduğundan bu çalışmada da Braudel’in çalışmaları nisbetten daha fazla yer almıştır.

Her araştırmada olduğu gibi bu tezde de belirli genel bir yöntem takip edilmiştir. Çalışmanın dayandığı evren ve örneklemin açıklanması yararlı olacaktır. Evren, araştırma kapsamında olan ve benzer niteliklere sahip birimlerin tümüne denir. Örneklem ise bir belirli bir evrenin, belli sayıda birimlerinin seçilmesiyle oluşan¹³ ve evreni temsil edebilecek olan evrendekilerle aynı özelliği barındıran daha küçük gruplardır. Örneklem aracılığıyla elde edilen sonuçlardan yola çıkılarak evren için bazı hipotezler oluşturulur.¹⁴ Esasen örneklem yoluyla evren belirli ölçütlerdeki gruplara indirgenir, böylece çalışmanın imkânlılığı artırılır. ”Annales Tarih Ekolü ve Türkiye’de Yerel Tarihyazımı” olan bu tezin inceleme evreni “(İlk üç kuşak) Annales Ekolü Tarihçileri ve Türkiye’de Yerel Tarihçiler”dir. Ancak evren kümesine giren tarihçilerin sayısı çok fazla olduğundan, evreni temsilen örneklem seçilmiştir. Örneklem esasen iki gruptan meydana gelmektedir. Örneklemin ilk bileşeni Annales tarihyazımını temsil eden ilk üç kuşak Annales tarihçileri, ikincisi ise Türkiye’de yerel tarih yazımında bulunan ilk üç kuşak tarihçilerdir. Örneklem olarak seçilen yerel tarihçiler ile Annales tarihçilerinin yazım tarz ve metodolojileri arasında ortak ya da paylaşılan olguların olup olmadığını bulmaya çalışmak ve bu çeşitliliğe göre problemin farklı boyutlarını meydana koymak için örneklemin maksimum çeşitliliğe dayanması hedeflenmiştir. Daha bütünsel bir resim ortaya koymak için bu usulün yararlı olacağı düşünülmektedir. Buna göre Türkiye’deki yerel tarih yazımı ile Annales Ekolü arasındaki ortak ya da farklılıkları ortaya koymak için, Türk yerel tarihçiler arasından olabildiğince çok sayıda tarihçi çalışmaya dâhil edilmiştir. Yukarıda da değinildiği gibi evren kümesi oldukça

¹⁰ François Dosse, *Ufalanmış Tarih*, (çev. Işık Ergüden), İstanbul, 2007, ss.103,113.

¹¹ Ergin Ayan, “Türk Tarihyazımının Evriminde Annales Kuramının Yorumu”, *Tarih Okulu- The History School*, 11, 2011, s. 81.

¹² Mehmet Ali Kılıçbay, “*Braudel’in Akdenizi*”, Fernand Braudel, 2. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I, İstanbul, 1990, s. XXIII.

¹³ Ali Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknikler ve İlkeler*, Ankara, 2004, s. 80.

¹⁴ Şener Büyüköztürk, Ömay Çokluk, Nilgün Köklü, *Sosyal Bilimler İçin İstatistik*, Ankara, 2017, s. 3-4.

geniş olduğundan, evreni sınırlama yolu olarak maksimum çeşitliliğe dayalı örnekleme oluşturulmuştur. Maksimum çeşitliliğe ulaşmak için hem Annales Ekolu hem de Türkiye'deki yerel tarihçilerin farklı kuşakları araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu bağlamda 1.,2. ve 3. kuşak Annales tarihçilerinin önde gelenlerinin Türkiye'deki tarih araştırmalarında en çok rastlanan eserleri ile Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarının en çok değerlendirildiği gözlemlenen ve ulaşılabilen öncü örnek eserleri seçilmiştir. Zira bir yazarın tüm kitaplarının seçimi o yazarın tüm evreni demektir ki bu ise zaman, maliyet ve kaynaklara ulaşılabilmek problemi yaratmaktadır. En ideal örneklemin oluşturulması için bir yazarın en çok yararlandığı anlaşılan, bilinen, ulaşılabilen, yerel tarih alanında önemli yenilikler getiren, diğer tarihçiler tarafından takip edilen öncü çalışması ele alınmıştır. Örneğin ilk kuşaktan Nejat Göyünç'ün, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, ikinci kuşaktan Özer Ergenç'in *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, üçüncü kuşaktan Feridun Emecen'in *XVI. Asırda Manisa Kazası* eserleri bu duruma örnektir. Genel olarak her tarihçinin yazdığı ilk yerel tarih eseri, bu çalışmada merkeze alınmıştır. Tarihçilerin diğer bazı eserleri de gözden geçirilmişse de bu eserler genel analizleri destekleyici unsur olarak ele alınmış, bunlar temel istatistiksel analizlere dâhil edilmemiştir. Zira bu tez çalışmasında güdülen temel amaç, herhangi bir tarihçinin kendi tarihçiliğini değil, üç kuşak yerel tarih eserlerinde benimsenen metodolojinin genel bir resmini ortaya koymaktır. Örneğin, Mübahat S. Kütükoğlu'nun önemli yerel tarih eseri olan *XV. ve XVI. Asırlarda İzmir Kazası'nın Sosyal ve İktisadi Yapısı* başlıklı çalışması temel merkezi eser olarak değerlendirilip istatistiksel analizlere dâhil edilmiştir. Ancak yukarıda ifade edilen kıstaslara göre her yazardan bir eserin merkezi çalışma olarak seçilmesinden dolayı, Kütükoğlu'nun *XIX. Asır Ortalarında Tavas Kazası*, *XVI. Asırda Çeşme Kazası'nın Sosyal ve İktisadi Yapısı* çalışmaları değerlendirilse de istatistiksel analizlere dâhil edilmemiştir.

Bununla birlikte sadece fiziksel bilimlerde değil aynı zamanda sosyal bilimlerde de ölçüm sonuçlarına hata karışabilir.¹⁵ Dolayısıyla, hata payları minimum hale getirilmeye çalışılmış olsa bile her bilimsel araştırmada olduğu gibi bu çalışmada da mutlak anlamda hiçbir hatanın olmadığı iddia edilemez. Burada önemli olan husus mümkün oldukça hatalardan kaçınılması ve bu nitel araştırmada Türkiye'deki yerel tarih çalışmaları hakkında geliştirilen bakış açısı için en doğru bilgilerin elde edilmeye

¹⁵ Adnan Kan, "Ölçme Araçlarında Bulunması Gereken Nitelikler", *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, (Ed. Yard. Doç. Dr. Hakan Atılğan), Ankara, 2009, s. 24.

çalışılmasıdır. Bu durumla ilintili olarak belirtilmesi gereken önemli bir durum, tarihçilerin yazdığı eserlerin aynı sayfa biçiminde (kenar boşlukları), boyutta, puntoda, satır aralığında özetle paragraf düzeninde yazılmadığı olgusudur. Her eserin bu şekilde farklı biçim ve ölçülerde yazılması, eserler arasında bazı karşılaştırmaların yapılmasını zorlaştırmıştır. Şöyleki, “X” ve “Y” yazarları tarafından yazılan iki farklı çalışmanın farklı boyut ve ölçülerde yazılması, bunlar arasında yapılacak bazı niceliksel kıyaslamaların sağlıklı, doğru ve geçerli olmasını da etkilemektedir. Örneğin, farklı paragraf düzeninde, “X” yazarı tarafından yazılan 200 sayfalık bir çalışma ile “Y” yazarı tarafından yazılan 150 sayfalık bir çalışmanın coğrafya nitelikli sayfa sayıları bu durumda tam olarak karşılaştırılmaz. Zira bu iki çalışma arasındaki niceliksel kıyaslamaların geçerliliği için iki farklı çalışmanın da aynı sayfa düzeninde, yazı tipinde, puntoda vb. ölçülerde yazılması gerekir. Aynı sayfa ve paragraf düzeninde yazılan çalışmaların karşılaştırılması daha doğru ve geçerli sonuçlar verebilecektir. Bu durumda bu tez çalışmasında incelenen bütün yerel tarih çalışmalarının aynı sayfa düzeninde, kenar boşluklarında, punto, yazı biçiminde dönüştürülmesi gerekmiştir. Bu problemin çözümü için 1.,2. ve 3. kuşak yerel tarihçilere ait çalışmalar ile Türkiye’deki tarih çalışmalarında sık başvurulduğu için Fernand Braudel’in Türkçe’ye çevrilen *Akdeniz Dünyası*¹⁶ eseri Times New Roman yazı tipinde, satır aralığı “tek”, 11 puntoda, sayfa düzeni olarak kenar boşlukları üst 2,7, alt 2,8, sol: 2, sağ: 2, cilt payı: 0, cilt pay yeri sol, kâğıt boyutu genişlik 14.25, yükseklik 20 cm ölçütlerinde dönüştürülmüştür. Böylece incelemeye dâhil edilen tüm çalışmalar, aynı sayfa düzeni ve boyutunda, yazı tipinde, puntoda yazılmış gibi olduklarından, çalışmalar ve kuşaklar arasında yapılan karşılaştırmalar da daha sağlam bir zemine oturmuştur. Ancak fazladan yapılan satır boşlukları, farklı yazı tipi boyutunda yazılan dipnotlar, tablo-grafikler, çeşitli dizgi ve tasarım-mizanpaj hatalarından kaynaklı nedenlerden dolayı bazı yerel tarih çalışmalarında yapılan dönüştürmelerde (sayfa sayıları bakımından) bazı sapmalar meydana gelmiştir. Bununla beraber bu sapmalar çeşitli istatistiksel analizlerin niteliksel değerlendirmelerini etkileyecek mahiyette de değildir.

Yerel tarihçilerin hangi kriterlere göre seçildiği, mutlak anlamda olmasa da bu tez çalışmasının hangi zaman dilimini kapsadığı önemli bir problemlerdir. Her araştırmada olduğu gibi bu çalışmada da örnekleme dâhil edilecek eserler, tarihçiler

¹⁶ Bkz. Fernand Braudel, 2. *Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I, II*, (çev. M. Ali Kılıçbay), Eren Yayıncılık, İstanbul, 1990.

belirlenirken bazı kısıtlamalara gidilmiştir. Çalışmaya dâhil edilen akademik tarihçilerin en az lisans/yüksek lisans veya doktora eğitimlerinin birini Türkiye’de yapmış olmaları şart görülmüştür. Özellikle yerel tarih yazımında bulunan diğer tarihçileri de metodolojik açıdan etkileme olasılığı yüksek olan, alanında öncü veya örnek olmuş, diğer çalışmalarda önemli oranda referans alındığı anlaşılmış (Örneğin Halil İnalıcık, Nejat Göyünç, Özer Ergenç gibi) tarihçiler ile yerel/kent tarihi alanında göz ardı edilemeyecek kadar sayıda çalışmaları olan tarihçiler, bu çalışmada öncelikle ele alınmıştır. Üniversitelerde, yerel tarih alanında yüksek lisans ve/veya doktora tez danışmanlığında bulunan tarihçiler de aynı derecede önemsenmiştir. Nihayetinde bu hususlar dikkate alınarak tez çalışmasında ele alınan tarihçiler, kent bibliyografya kitapları¹⁷, YÖK veri tabanı, üniversitelerin ve Türk tarihçilerini tanıtan önemli web siteleri¹⁸ de dikkate alınarak seçilmiştir. Bu çalışmada “genel olarak” 1915-1960 yılları arasında doğan 1.,2. ve 3. kuşak tarihçileri kapsayan ve dönem olarak daha çok 1939-2000 yıllar aralığını merkez alan ancak gerekli olduğunda bu yıllar aralığını aşan bir zaman dilimi ele alınmıştır. Sosyal ve yerel tarih çalışmalarında öncü eserleri bulunan Çağatay Uluçay’ın¹⁹ İbrahim Gökçen ile birlikte yaptığı çalışma²⁰ 1939 yılında ortaya çıkmıştır. Uluçay bazı tarihçiler için yerel tarih denilince akla gelen ilk isimdir.²¹ Dolayısıyla bu tez araştırmasının da başlangıç yılının tayininde yazarın bu ilk önemli yerel tarih eseri etkili olmuştur. 1990-94 yılından sonra üniversite sayılarının artmasına paralel olarak tarih bölümlerinin sayıları da artmış ve bu da kent tarihi çalışmalarını olumlu yönde etkilemiştir.²² Bu dönemden sonra yazılan çok sayıdaki yerel tarih çalışmalarının hem tarihçilerin içinde buldukları kuşak bakımından (4. kuşak) hem de içerik ve metodolojik olarak başka bir çalışmanın konusu olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda tez çalışması, genel olarak 2000 yılından sonra yapılan yerel tarih

¹⁷ Bu tez çalışmasında yararlanılan Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı tarafından 2. baskısı yapılan *Kent Araştırmaları Bibliyografyası* eseri, 17 bini aşkın veriden oluşmaktadır. Eser, sadece tarih alanındaki kent çalışmalarını değil ekonomi, sosyoloji, etnoloji, coğrafya gibi alanlarda yapılan kitap, makale, dergi, tez gibi çalışmaları da içermektedir. Bkz. Bahar Aksel, Filiz Öğretmen (Haz.), *Kent Araştırmaları Bibliyografyası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

¹⁸ Önemli sayıda tarihçinin eğitimlerini, akademik kariyerlerini, yaptıkları bilimsel çalışmaları yansıtan “www.os-ar.com” gibi siteler buna örnek verilebilir.

¹⁹ Ali Akyıldız, “Uluçay, Mustafa Çağatay”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 42, İstanbul, 2013, s. 122.

²⁰ Bkz. Çağatay Uluçay, İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihine Genel Bir Bakış*, Resimli Ay Basımevi, İstanbul, 1939.

²¹ Orhan Sililer, “Panel V. Oturum: Yerel Tarih Çalışmalarının Kentlerin Bugünleri ve Gelecekleriyle İlişkilendirilmesi”, (Ed. Funda Çelebi), *Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim. Yerel Tarih Grupları Deneyimi*, İstanbul, 2001, s. 110.

²² Oktay Özel ve Gökhan Çetinsaya, “Türkiye’de Osmanlı Tarihçiliğinin Son Çeyrek Yüzyılı: Bir Bilanço Denemesi”, *Toplum ve Bilim*, İstanbul, 2002, s. 8-38.

çalışmalarını kapsamamaktadır. Bununla birlikte Annales Ekolü'nün Türk tarihçilerinin 1., 2., ve 3. kuşağına olan etkisinin sürekliliğini takip edebilmek için bazı tarihçilerin zaman zaman 2000 yılından sonra yazdığı çalışmaları da incelenmiştir. İkinci kuşakta yer alan İhsan Güneş ve Kemal Yakut'un birlikte kaleme aldığı *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir* eseri ile, Sabri Sürgevil'in *2. Meşrutiyet Döneminde İzmir* çalışmaları 2000 yılından sonra yazılmış olsa da istisnai olarak kapsam dâhiline alınmıştır. Böylece bu çalışmanın merkezinde toplam 103 eser yer almıştır.

Bu tez çalışmasında Annales Ekolü'nün Türkiye'deki yerel tarihyazımı üzerine etkisi, Annales Ekolü ile Türkiye'deki yerel tarihçilik arasındaki ortak yazımsal nitelikler araştırılmaktadır. Bu problemin tam olarak incelenmesi bir yandan Annales Ekolü'nün öncesine, öte yandan genel olarak yerel tarihçiliğe, özelde Türkiye'deki yerel tarihçiliğin tarihine bakılmasını zorunlu hale getirmiştir. Zira Annales'in anlaşılması için Annales'in beslendiği damarların tetkik edilmesi nasıl bir zorunluluksa, aynı şekilde Türkiye'deki ilk üç kuşağın yerel tarihçiliğinin anlaşılması için ülkedeki tarihçiliğin tarihine bakmak bir tercihten ziyade gerekliliktir.

1929 yılında Fransa'da ortaya çıkan Annales hareketinin derin kökleri bir yandan Yunan ve Hümanist tarihyazımına, diğer yandan aydınlanma dönemi tarihçilerinin tarihçilik anlayışlarına kadar uzanır. Annales'in bu tarihsel köklerinden zamansal olarak uzaklaştıkça sadece Fransa'da değil Almanya'dan Amerika'ya kadar uzanan bir coğrafyada bazı tarihçilerin veya ekollerin Annales'a metodolojide ve konu seçiminde fikir sağladıkları görülür. Dört bölümden oluşan tezin "*Annales Tarih Ekolü: Bir Karşı Duruşun Hikayesi*" başlıklı ilk bölümünde Annales'in 18. yüzyıldaki öncülleri ve 19. yüzyıldaki yakın kaynakları, önemli tarih felsefeleri ve metodolojik değerlendirmeleri ele alınırken, 20. yüzyıla gelindiğinde hem Annales'in "komşuları" değerindeki tarihçilere hem de yine Annales'ı dolaylı veya doğrudan etkileyen unsurlara değinilmiştir. Tezin ikinci bölümü olan "*Annales Ekolü ve Yöntemleri*"nde, Annales'in ortaya çıkışından önce siyaset ve birey odaklı tarihçiliğe itirazlarda bulunan François Simiand, Émile Durkheim, Herbert Spencer gibi yazarların önemli eleştirilerine yer verilmiştir. Yine aynı bölümde "Annales'in Başlangıcı" olarak Annales'in doğuşu ve bu doğuşun nedenleri üzerinde durulmuştur. "*Konu ve Metodolojide Bir Başkaldırı: Annales'da Temel Yöntemler*" alt bölümünde ise, Annales hareketinin temel ilkeleri olan karşılaştırmalı metoda, uzun süreli araştırmaya, bütünsel tarih anlayışına, kaynak çeşitliliğine, geriye doğru ve disiplinlerarası çalışma yöntemlerine değinilmiştir. Üçüncü

bölümde “*Yerel Tarih, Türkiye’de Yerel Tarihyazımı ve Annales Ekolü’nden İlk Etkilenmeler*” başlığı altında yerel tarihin öncelikle tanımı ve dünyadaki gelişimi açıklanmıştır. Bu bölümde ayrıca Fransa’da Annales Ekolü’nden etkilendiği düşünülen yerel/bölgesel tarih çalışmaları da örneklendirilmiştir. Türkiye’deki yerel tarihçiliğin tarihsel gelişimine odaklandıktan sonra Türkiye’deki Annales Ekolü’nün ilk etkileri sorgulanmıştır. “*Annales Ekolü Yöntemlerine Göre Türkiye’de Yerel Tarih Çalışmaları*” başlıklı tezin son bölümünde, Türkiye’de ilk üç kuşak tarihçiler tarafından oluşturulmuş yerel tarih çalışmaları Annales’in metodolojik tercihleri (karşılaştırmalı yöntem, bütünsel tarih anlayışı, uzun sürelilik, disiplinlerarası çalışma yöntemi, coğrafya kullanımı, geriye doğru yöntem, kaynak çeşitliliği, tablo-grafik, şema, harita kullanımı, niceliksellik) dikkate alınarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANNALES TARİH EKOLÜ: BİR KARŞI DURUŞUN HİKÂYESİ

1.1 Annales'dan Önce Tarihyazımı

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransa'da meydana gelen Annales Ekolü'nün hiç şüphesiz derin kökleri bulunmaktadır. Bu kökler bir yandan gerçeğin peşindeki kadim Yunan tarihyazımına uzanırken, öte yandan, antikiteyi de kendisine rehber alarak metin eleştirisini önemseyen ve Rönesans'tan beslenen Hümanist tarihyazımına, buradan da seküler yanı ayırt edici özelliklerinin başında olan ve tarih yazımında tarihsel çoğulculuktan yana olan, farklı disiplinlerden yararlanmaya, değişik kaynaklara yönelmeye önem veren bir kısım Aydınlanma dönemi tarihçilerinin tarihyazım anlayışlarına kadar uzanır.

Annales'in bu derin ve zamansal açıdan uzak köklerinin yanı sıra çağdaş dönemlere gelindiğinde Fransa ve Almanya merkezinde Jules Michelet, Jacob Burckhardt, Karl Lamprecht, Gustav Von Schmoller gibi tarihçilerin Annales'a adeta düşünsel hammadde sağladığı görülür. Zira bu tarihçiler, tarihyazımının salt siyasi, askeri, olay, biyografi konularıyla yetinilmesine muhalif olup tarihin, "halk, kültür, sosyo-ekonomik" gibi daha çoğulcu alanlara doğru genişlemesini doğru bulmuş ve kimi çalışmalarla da bunu gerçekleştirmişlerdir. Bu fikirsel hammaddelerdeki "büyük adam tarihçiliği"ne yönelik ilk karşı çıkışların izleri Annales için önem taşır. Bu karşı çıkış sadece kıta Avrupa'sında değil, Annales'a zamansal olarak da çok yakın olan ve "tarih, sıradan halkın, ezilen ve acı çekenlerin de tarihi olmalı" diyen Frederick Jackson Turner, James Harvey Robinson gibi Amerika merkezli Yeni Tarih Okulu'ndaki tarihçilerde de görülür.

Çalışmanın bu bölümünde; Annales'in 18. yüzyıldaki kökleri ve 19. yüzyıldaki yakın kaynakları, önemli tarih felsefeleri ve metodolojik değerlendirmeler ele alınırken, 20. yüzyıla gelindiğinde hem Annales'in "komşuları" değerindeki tarihçilere hem de yine Annales'ı dolaylı veya doğrudan etkileyen tarihyazımının tarihine temas edilecektir. Bu kronolojik anlatımın ilk durağı ise genel olarak akılcılığın, ilerlemeciliğin, dünyevileşmenin kutsandığı 18. yüzyılın "Aydınlanması" olacaktır.

1.1.1 18. Yüzyılda Tarihçilik: Aydınlanma Dönemi

Modern dünyanın daha özgür, rasyonel ve daha iyi bir insanlığa doğru ilerlediği iddiasındaki Aydınlanma, genelde gerçeklik ve toplum hakkında yeni bir düşünme şekli olarak anlaşılmaktadır.²³ 18. yüzyılın ürünü olan ve insan yaşamı ile düşüncesini laikleştirme gayreti olarak görülen ve sadece kurumsal dinin gücüne değil, dinin bizatihi kendisine²⁴ karşı da bir başkaldırı olarak değer biçilen Aydınlanmanın²⁵ gerçekten de bu durumu topyekûn yansıtip yansıtmadığı tartışılrsa da, tarihyazımında önemli bir dönüm noktası olduğu kesindir.

Genel olarak Aydınlanma yüzyılına kadar, tarihçilikteki başat konular “büyük adamların” yapıp etikleri, önemli siyasi, askeri olaylardı. Bu tarza ilk ciddi ve önemli itirazların Aydınlanma döneminde oluştuğunu belirten İngiliz tarihçi ve akademisyen Peter Burke’e (1937-) göre, 18. yüzyılda Fransa, İskoçya, İtalya, Almanya ve başka ülkelerde “toplum tarihi” denilen ve savaşlarla, olaylarla, siyasetle sınırlı olmayan, içinde sosyal, ekonomik, kültürel, hukuki durumların da yer aldığı bir tarihçilik anlayışı ortaya çıktı.²⁶ Aydınlanmacılar, böylece bir yandan sanatların ve kültürün, diğer yandan da sanayinin ve ticaretin tarihine yeni bir önem kazandırmış oluyorlardı.²⁷ Tarihyazımını etkileyen bu değişimin arkasında yeni fikirlerin varlığı etkili olmuştur. Keza insanlığın yeni bir döneminin geldiğini iddia eden bu çağın Avrupalı filozofları, bundan sonra batıl inançların değil, aklın rehberliğini kabul edeceklerdi. Bu kılavuzluk ise otoriter ve geleneksel dine karşı bir isyan hali yaratıyordu.²⁸ Sadece bilimde değil tarihyazımında da dini yorumlardan arınma yöntemi ve kabulü geliyordu. Zamanla tarihçilikte “doğa bilimlerinin metotları“, “mekanik nedensellik” gibi hususlar kabul görmeye başlamış, doğada var olduğuna inanılan nedensellik düşüncesinden hareketle tarihe yön veren etkenlerde de benzer mantık aranmış ve “*tarihsel değişmelerin ve*

²³ Jonathan Israel, “Enlightenment! Which Enlightenment”, *Journal of the History of Ideas*, 67/3, 2006, s. 523.

²⁴ Aydınlanmacıların düşünceleri tarih yazım tarzlarını da etkilediğinden dolayı, bu çalışmada zaman zaman bu düşünürlerin tarih felsefesine veya dine dair fikirlerine de yer verilmektedir. “*Aydınlanmayı biçimlendiren düşünceler, bu çağın tarih anlayışını da belirlemiştir.*” (Bkz. Macit Gökberk, *Kant ile Herder’in Tarih Anlayışları*, İstanbul, 1997, s. 98.) Iggers’e göre de aydınlanmanın tarihçileri ve filozofları, geçmişi ilerleme düşüncesine göre yorumladılar. Bkz. Georg G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı (Bilimsel Nesnelikten Post Modernizme)*, (çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2007, s. 12.

²⁵ Robin George Collingwood, *Tarih Tasarımı*, (çev. Kurtuluş Dinçer), Ankara, 1996, s. 111.

²⁶ Peter Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, (çev. Mehmet Küçük), Ankara, 2010, s. 31.

²⁷ G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, s. 115.

²⁸ Mark. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler (Tarih Yazıcılığına Giriş)*, (çev. Emine Sonnur Özcan), Ankara, 2011, s. 50.

*bütün insan eylemlerinin altında yatan değişmez ilkelerin*²⁹ olduğu kabul edilmiştir. Bununla birlikte genel olarak ifade edilirse Aydınlanmacı tarihçiler, yine de tarihyazım yöntemlerinin ilerlemesine ilgi göstermediler. Bu dönemde tarihin kendisine değer verilse de, tarih yine de edebi bir tür, ahlaksal amaçlar için bir çaba görülüyordu.³⁰ Dönemin tarihçileri kendilerinden önceki bazı tarihçilerin metotlarını gerçek bilimsel bir çabanın içinde olmadan benimsediler. Aydınlanma tarihçileri, tarihsel nedensellik ile ilgili tatminkâr kuramlar geliştirmiyor, nedenlere ilişkin ise oldukça sıradan açıklamalarda bulunuyorlardı. Örneğin Rönesans'ın olma nedenini İstanbul'un Osmanlılar tarafından feth edilmesine bağlıyorlardı. Bununla beraber etkenleri kabaca olsa da arıyor ve bir olayı zorunlu olarak diğerine götürdüğü bir aşama olarak kabul ediyorlardı.³¹

Neden-sonuç ilişkisindeki süreci döngüsel olarak ele alan İtalyan filozof ve tarihçi Giambattista Vico (1668-1744), Aydınlanma döneminin önemli bir figürüdür. Vico ilerlemeyi döngüsel bir desen gibi inişli ve çıkışlı olarak değerlendirdi.³² Toplumsal olayların nedenlerini kavramada doğa bilimlerinin usullerini kullanamayacağını düşünen Vico, en sonunda tüm insan geçmişinin, devletlerin yaşamındaki döngülere dayanılarak araştırılmasına dönüşen fikri benimseyecekti. Döngüsellik, ona göre *İlahi Kudret*'e dayanan bir ilkeyi takip ediyordu.³³ Dine karşı tutumu diğer Aydınlanmacılara göre daha olumlu olan Vico'ya göre,³⁴ tarihsel ve toplumsal yaşam Tanrı'nın denetimi düşünülerek yapılan kurallar ve düzenlemelerle doludur. Tanrı, tarihin doğal akışında belirli bir plan içinde müdahildir.³⁵ Bu plan ise çağ ayrımlarında gizlidir. Vico, tarihi; Tanrılar çağı, kahramanlar çağı ve insanlık çağı³⁶ gibi dönemlere ayırıyordu. Tarihsel gidişatın bu şekilde değerlendirilmesi, Vico'nun milletlerin tarihsel ilerleyişiyle ilgili fikirlerinde bu düşüncüyü merkeze

²⁹ Necmettin Alkan, "Efsaneden Aydınlanmacı Geleneğe Tarih Düşüncesi", (Ed. Ahmet Şimşek), *Tarih Nasıl Yazılır? Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, İstanbul, 2011, s. 32.

³⁰ Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, İstanbul, 2012, s. 75.

³¹ G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, s. 115-116.

³² Charly Coleman, "Resacralizing the World: the Fate of Secularization in Enlightenment Historiography", *The Journal of Modern History*, 82/2, 2010, s. 390.

³³ Ernest Bresiach, *Tarihyazımı*, (çev. Hülya Kocaoluk), İstanbul, 2008, s. 271.

³⁴ Yeni Bilim (La Scienza Nuova) eseriyle tarih yazılarına başlayan Vico, bu eseriyle tarih felsefesinin kurucusu görülmektedir. Keza tarihçi Jules Michelet, Vico'yu "tarih felsefesinin babası" olarak kabul eder. (Bkz. Max Nordau, *Tarih Felsefesi*, İstanbul, 2001, s. 163.) Bununla birlikte, Vico "tarih felsefesi" terimini kullanmamıştır. Bu terimi ilk defa kullanan Voltaire olmuştur. Bkz. M. Gökberk, *Kant ile Herder'in Tarih Anlayışları*, s. 98.

³⁵ D. Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 294.

³⁶ İlber Ortaylı, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Ankara, 2011, s. 23.

almasında etkili olmuştur. Tarihte işleyen evrensel ilkeyi ortaya çıkarma ve bu ilkenin bir takım insanları ve toplukları nasıl etkilediği³⁷ Vico'nun *La Scienza Nuova (New Science-Yeni Bilim)* adlı eserinde üç çeşit doğa, gelenek, doğal hukuk, hükümet, dil, hukuk, yetki gibi olgular sıralanmıştır.³⁸ Vico'nun sonsuz ve cihanşümul değerdeki üç tarihi çağında, her ulusun doğuşu, gelişimi, olgunluğu, gerilemesi, çöküşü de açıklanmaktadır.³⁹ Zamansal olarak farklılıklar olsa da bütün milletler bu çağlardan geçerek gelişme aşamalarını tamamlayacaklar. Tüm milletler önce Tanrılar, ardından Kahramanlar çağlarından geçtikten sonra insanlaşacaklardır.⁴⁰ Yani tarihi üç aşamalı ilerleyen bir değişim süreci olarak kabul eden düşünür, bu değişimi izleyebilmek için öncelikli anahtarların dilbilim, mitoloji ve hukuk incelemeleri olduğunu belirterek⁴¹ Annalescılarının tarihçilerin diğer disiplinlerle ilişki içerisinde olmaları gerektiği yönündeki ilkeleri bir bakıma önceliyordu. Öte yandan Vico, aynı zamanda tarihin kaynakları tartışmasına da⁴² girmiş ve bu konuda etimolojinin, mitolojinin, destanın tarihsel bir kanıt olarak nasıl değerlendireceğini göstermiş, destan veya mitolojiyi salt hikâye diye reddetmek veya gerçekliğin yerini tutuyor diye kabul etmek yerine kendilerini oluşturan dönemin, çağın ruhunu yansıtan belgeler olarak düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴³ Bu paralelde, Vico'nun *New Science (New York, 1948)* adlı eserindeki temel amaç, doğa bilimlerinden ayrı kendine özgü bir metodolojiyle dil, hukuk, gelenek, mitoloji, sanat ve felsefe aracılığıyla dünyanın tarihsel ve toplumsal açıdan bilinip açıklanabilmesidir.⁴⁴

³⁷ Nurdan Yıldız Yücel, *Giambattista Vico ve Çağımızda Yöntem Anlayışları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2013, s. 39.

³⁸ Eserin Türkçe çevirisi için Bkz. Giambattista Vico, *Yeni Bilim*, (çev. Sema Önal), Doğu-Batı Yayınları, Ankara, 2007.

³⁹ Fisun Demir, *Giambattista Vico'ya Göre Dilin Doğası Üzerine*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 32.

⁴⁰ Arzu İbişi, *Giambattista Vico'da Tarih Sorunu*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 149.

⁴¹ M. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler*, s. 57.

⁴² Tarihçilikte birtakım yöntem ve teknikler öneren Vico, tarih çalışmalarında kaynak çeşitliliğini de önermiştir. Bu doğrultuda dilsel incelemenin tarihe nasıl ışık tutabileceğini gösteren Vico, halkın tinsel yaşamını yeniden kurmayı amaçladığını, halkın sözcük dağarcığının düşünsel tasarımları hakkında ipucu verdiğini belirterek mitolojiden de benzer biçimde yararlanılmasını tavsiye eder. Vico, Yunan-Roma mitolojisinde Yunanlıların ve Romalıların ev yaşamını, iktisadi ve siyasal genel durumlarının bir temsilini görür. Dilsel inceleme ve mitolojiler haricinde, Vico, mutlak doğru saymamak şartıyla tarihyazımında rivayetlerin de kullanabileceğini savunur. Bkz. G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, s. 104.

⁴³ İshak Özgel, *Tarihselcilik Düşüncesi Bağlamında Kur'an'ın Tarihsel Yorumu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2002, s. 83.

⁴⁴ Fatih Arslan, *Sosyal Bilimlerin Doğabilimsel Temellerinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2009, s. 99.

Tarihin her şeyden önce içerisinde yaşadığımız toplumla, etrafımızdaki insanlarla paylaştığımız adetlerle ve geleneklerle ilgili olduğunu⁴⁵ belirten tarihçi, tarihsel bilginin geliştirmesinde tarih yöntemlerine gerek duymuştur. Buna göre tarihin anlaşılması için insanların doğrudan yaratımında etkili olmadıkları fiziki evrenin araştırılmasında kullanılan yöntemlerden farklı bir metot olmalıdır.⁴⁶ Bu yöntemlerden ilki esasen iki çağın, ya da dönemin aynı özelliklere sahip olabileceği, yani zaman olarak önde bulunan “X” dönemindeki bir vaziyetin sonraki “Y” çağında da görülebileceği üzerinedir. Örneğin Ortaçağ’daki bir inceleme, Homeros çağındaki bazı yönleriyle aydınlatılabilir. İkincisi bu benzer dönemler sırasıyla yeniden oluşma eğilimi de gösterebilir. Diğer bir deyişle antikçağın döngüsel tarih anlayışında olduğu gibi tarihte dönen çağlar olduğunu, bu çağların bir çember misali birbirlerini izlediğini savunan Yeniçağın ilk tarih filozofu Vico⁴⁷ için bu döngüsel tarih anlayışında döngüsel bir ilerlemeyle sırasıyla barbarlık, kahramanlık, sonra tekrar barbarlık dönemleri izlenebilir. Döngüsellik içinde tarihin amacı yükselme ve çökmeyken, tarihsel akış bir yandan ilerleme (*corso*) ve diğer bir yandan geriye dönüşlerle (*ricorso*) sürmektedir.⁴⁸

Tarih olarak bilinen olguların esasen dönemin iktidarlardan geldiğini bundan dolayı doğruluklarının ispatının mümkün olmamasının, tarihsel bilgiyi de imkânsızlaştırdığını savunan ve sadece matematiksel bilimleri, bilim olarak görüp, sosyal ve tarihsel bilgiyi değersiz gören bir yaklaşımda olan Descartes’e karşı⁴⁹ Vico, her şeye rağmen tarihsel bilginin mümkün olduğunu düşünür. Zira Tanrı’nın doğanın zanaatkârı, insanın ise yapay şeylerin tanrısı olduğunu⁵⁰ belirten düşünür için, toplumsal ve tarihsel dünyayı insan meydana getirdiğinden, insana ait dünya salt tanrının yarattığı ve hüküm sürdüğü doğal dünyadan daha iyi bilinebilir.⁵¹ Özetle bir yandan gerçekliğin yalnızca felsefe, matematik, fizik ile edinebileceği ve bu disiplinlerce kontrol edilemeyen tarihsel olguların önemsiz olduğu yönündeki fikirleri reddeden, diğer yandan ise insanlık tarihinin, insanların umutlarını, isteklerini, hayallerini, endişelerini, gayretlerini içerdiğini düşünen Vico, bundan dolayı tarihin doğal dünyadan daha iyi bilinebileceğini ima eder.⁵² Ancak tüm Aydınlanma dönemi tarihçileri, gerek

⁴⁵ G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, s. 100.

⁴⁶ M. Nordau, *Tarih Felsefesi*, s. 164.

⁴⁷ D. Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 65.

⁴⁸ Kubilay Aysevener ve E. Müge Barutca, *Tarih Felsefesi*, İstanbul, 2003, s.23.

⁴⁹ M. Nordau, *Tarih Felsefesi*, s. 164.

⁵⁰ A. İbişi, *Giambatista Vico da Tarih Sorunu*, s. 160.

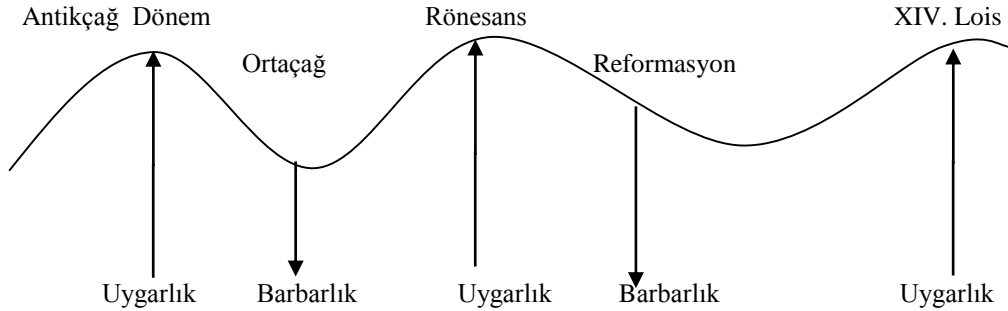
⁵¹ D. Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 290.

⁵² E. Breslachi, *Tarih yazımı*, s. 263.

tarihyazımında gerekse tarih felsefesinde Vico gibi düşünmüyorlardı. Bu yönde olanlardan birisi de Voltaire idi.

Vico gibi tarihin ilerlemesinin döngüselolarak değil, çizgisel bir yönde olduğunu kabul eden Fransız filozof ve tarihçi Voltaire (1694-1778), insanlığın tarihsel süreçteki bu ileriye doğru gelişimini inişli ve çıkışlı bir tarzda olduğunu düşünüyordu.

Grafik 1:Voltaire'de Tarih'in İlerleme Çizgisi

Yukarıdaki grafikte görüldüğü gibi inişli-çıkışlı bir seyir izlese de tarihte ilerleme olduğu düşüncesindeki Voltaire için tarihin işlevi, bu seyri kavrayarak insanlığın gelişim ve ilerlemesine katkıda bulunmaktır. Aydınlanmanın temelinde batıl dine karşı bir hareket olduğunu düşünen Voltaire için, örneğin 1755’de Lizbon’u vuran ve şehrin yıkımına neden olan deprem, bazı Hristiyan savunucuların düşündüğü gibi Tanrısal bir ceza değildi.⁵³ Kendini Hıristiyanlığa karşı açılan bir savaşın önderi olarak gören Voltaire’in felsefesi “sık sık tarihin her türlü teolojik izahını reddetmeye ve kaderin yerine alaycı bir fatalizmi koymaya indirgeniyordu.”⁵⁴ Doğrusu bu düşüncenin alt yapısında Aydınlanma dönemi zihniyet dünyasının baskın olan düşünsel karakteri bulunur. Aydınlanmacılara göre doğal düzen insan zihni tarafından bilinebilir ve anlaşılabilir.⁵⁵ Kurumsal din ise bu zihniyetin ilerlemesinde engeldir. Bu duruş daha önce de zikredildiği gibi Voltaire’de görülmektedir. Voltaire, bir Tanrı tarafından dünyanın yaratıldığından ve etkin bir şekilde terk edildiğinden şüphe eden bir dizi filozof ve ilahiyatçıyı takip etmişti.⁵⁶ Voltaire’in tarihyazımında konu seçimini de etkileyen bu tutumu, kendi tarih metodolojisini de yönlendirir. Kimi yazarlarca, tarihsel

⁵³ C. Coleman, *Resacralizing the World: The Fate of Secularization in Enlightenment Historiography*, s. 368.

⁵⁴ Leon E. Halkin, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, (çev. Bahaeddin Yediyıldız), Ankara, 2014, s. 84.

⁵⁵ Haydn Mason, “The European Enlightenment: Was It Enlightened?”, *The Modern Language Review*, 94/ 4, 1999, s. XXXIV.

⁵⁶ C. Coleman, *Resacralizing the World: The Fate of Secularization in Enlightenment Historiography*, s. 368.

yöntemlerde bir devrimi gerçekleştirmeye yardımcı olduğu belirtilen Voltaire, tarihsel gerçeklerin kabul edilebilmesinden önce kanıtlanması gerektiğini savunur. Tarihi düşünürün, tarihsel yazımdaki doğruluk ideali Leopold van Ranke'den (1795-1886) daha az şiddetli değildir.⁵⁷

İngiliz tarihçi Robin George Collingwood'a (1889-1943) göreyse, Voltaire veya Hume gibi yazarlar tarihsel araştırma yöntemlerini geliştirmek için pek az şey yaptılar. İlgilendikleri çağlar genelde kendi dönemlerine yönelikti. Aydınlanmacılar, tarihle büyük ölçüde sadece kendilerinininkine benzeyen modern ve bilimsel bir ruhun başladığı noktalarda ilgilendiler. Keza Voltaire, 15. yüzyılın sonundan önceki olaylar hakkında itimat edilebilecek hiçbir tarihsel bilgiye ulaşamayacağını savunuyordu.⁵⁸ Zira ona göre, bu zamandan önceki kaynaklar, din veya barbarlığa hizmet amacıyla irrasyonel olarak ele alınmıştır. Dine dayalı ruhban sınıflar, tüm çağlarda ve her yerde taassup ve hoşgörüsüzlük ve baskıdan yana olmuşlardır. Esasen tarihte yaşanmış olan her olay da bilinmeye değer değildir; tarihte araştırılmaya hak eden konular, insanları bağınazlıktan ve baskıdan kurtarmasına yardımcı olacak konular olmalı, tarih insanlığın aydınlatmakta kaydettiği ilerlemeleri ortaya koyarak, gelişim ve ilerlemeye yardımcı olmalıdır.⁵⁹ Dinsel saplantılardan kurtulma, genelde Aydınlanma tarihçileri, özelde Voltaire için, insanın akılcılık ve özgürleşmeye doğru olan ilerlemesidir. Bu düşünceler tarihin sınırlarını da genişletirken, aslında Voltaire sosyal ve kültürel tarihin ilk çalışmalarını ortaya koymuş, bu sınırları sosyal ekonomik ve kültürel boyutlara, Avrupalılar dışındakileri⁶⁰ de kapsayacak noktalara taşıyordu.⁶¹ Bu toplumlarının başında uzak doğu toplumlarının, özellikle de Çin'in olması gerektiğini düşünen Voltaire, tarihte olup biten her şeyi Tanrıya ilişkilendiren, dahası Tanrı'ya bağlayan kilise tarihçiliği karşısında tarihsel olayların “doğal açıklamasını” yansıtacak olan akıl tarihçiliğinden yana tavır koyar. Tarihinin artık bir teolog, bir masalcı gibi davranarak, tek tek olaylarla ilgilenmek yerine, halk ve ulus tine sahip olduğundan, ulusun, topluluğun yaşamıyla ilgili değerlere, ahlak ölçütlerine ve geleneklerin ifadesi olan

⁵⁷ Roland N. Stromberg, “History in the Eighteenth Century“, *Journal of the History of Ideas*, 12/2, 1951, s. 297.

⁵⁸ G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, s. 112.

⁵⁹ E. Breslauer, *Tarih yazımı*, s. 269.

⁶⁰ Voltaire'nin tarihi Avrupa dışındakilere de açtığı yönünde fikirler olsa da filozofun insanlık tarihini Yunan-Roma-Rönesans ve XIV. Louis çağı diye ayırt ettiği düşünülürse, onun esasen eurosentrik(*Avrupa merkezli*) bir bakış açısına sahip olduğu savunulabilir. İlber Ortaylı da Voltaire'in tarihi *eurosentrik* dönemlendirme çabalarının çocukça olduğunu, ayrıca batı haricindeki kültür ve milletleri adeta tarihin dışında bırakmasının kabul edilemez olduğunu belirtir. Bkz. İ. Ortaylı, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, s. 9.

⁶¹ M. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler*, s. 51.

genel niteliklere yönelmesi gerektiğini savunur.⁶² Bu “tin”in anlatılması için biyografi ve olay anlatıcı tarihin de zaman zaman araç olarak kullanılması gerekmiştir.

Fransız tarihçi François Dosse (1950-), Voltaire’in “*yalnızca kralların tarihi yazıldı, ulusun tarihi hiç yazılmadı. Sanki 1400 yıldır Galya’da yalnızca krallar, bakanlar ve generaller vardı da bizim adetlerimiz, yasalarımız, geleneklerimiz, ruhumuz bir hiç miydi?*” sözlerini hatırlatarak “*Voltaire’in kaleminden bunu okuduğumuzda, Annales’in XVIII. yüzyılda zaten mevcut bir programı gerçekleştirmek dışında gerçekten ne icat ettiğini kendimize sorarız.*”⁶³ diye fikir belirterek Voltaire ile Annales arasındaki “büyük adam tarihçiliğine” karşı ortak tutumu anımsatır. Ancak Voltaire, XIV. Louis gibi siyasal kişilikleri ortaya koyarken amacının sadece XIV. Louis’i, yani büyük bir adamın hareketlerini anlatmak olmadığını⁶⁴ bundan daha büyük bir amaç olarak dünyanın görmüş olduğu asrın en aydın adamlarının zihniyet dünyasını göstermek olduğunu vurgular.⁶⁵ Çalışmanın ikinci bölümünde görüleceği gibi benzer bir şekilde Annales kurucularından Lucien Febvre de 1927’de Martin Luther’in tarihini yazma nedeninin salt biyografik tarih yazmak için olmadığını bildirecektir.⁶⁶ Kralların ve savaşların tarihi anlatımlarını küçümseyen Voltaire, sanatların, insan ruhunun, coşkusunun, ilerleyişinin hikâyesini ise eserlerinde ve yazışmalarında sürekli yansıtır.⁶⁷ Kralların, hükümdarların saraylarından çok insanların tarihini önemseydiğini belirten Voltaire, konu olarak tarihte iktisadın, toplumun, demografinin, sanayinin olması gerektiğini, yazım yöntemi olarak karşılaştırmanın olmasını, salt olaylar tarihinin merkeze alınmamasını savunur.⁶⁸ Tarih çalışmalarına bütün kültür ve toplum unsurlarını da ekleyen Voltaire,⁶⁹ Seyhun ve Ceyhun nehri bozkırlarındaki barbarlardan başka konulara değinmeyen “vakacı” tarihçileri şiddetle eleştiriyordu.⁷⁰ Bununla birlikte yine de olay tarih yazımının bizatihi kendisini değil, daha çok onun ele alış tarzını eleştiren düşünür, özellikle insanlığın ruhunu ve geleneklerini olumlu yönde etkileyen, erdem, sanat ve yurt sevgisini öğrettiğinden veya geliştirilmesinde katkı sunduğundan dolayı

⁶² D. Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 67.

⁶³ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 83.

⁶⁴ Erdem Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye’de Tarih Yazımı*, Ankara, 2010, s. 26.

⁶⁵ İ. Ortaylı, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, s. 7

⁶⁶ L. Febvre, *Un Destin: Martin Luther*, Paris, 1968, s. 9.

⁶⁷ Mary Catherine Brereton, *Philosophic Historiography in the Eighteenth Century in Britain and France*, (D.Phil. Thesis), Faculty of English Language and Literature University of Oxford, Wadham College, Trinity Term, 2007, s. 21.

⁶⁸ Voltaire, “Tarihçiler İçin Program”, Leon-E. Halkin, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, (çev. Bahaeddin Yediyıldız), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s. 87.

⁶⁹ John Tosh, *Tarihin Peşinde*, (çev. Özden Arıkan), İstanbul, 2013, s. 77.

⁷⁰ Ekrem Memiş, *Tarih Metodolojisi*, Bursa, 2014, s. 264.

değerli gördüğü⁷¹ irdeleyici tarihi över. Esasen bu eleştirel tarih anlayışı, Voltaire'in *İnsan Zekasının Tarihsel Gelişimi* (Ankara, 1966)⁷² başlıklı çalışmanın yazarı olan Fransız filozof Marquis de Condorcet (1743-1794) ile birlikte rasyonel tarih anlayışının gelişiminde pay sahibi olarak görülmesinde etkili olmuştur.⁷³ Ancak Voltaire'de bu akılcı, eleştirel tarih anlayışı önceden kabul edilmiş mantıksal aksiyomlara dayanmış olup, tarihsel verinin kaynak olarak kullanımını ikinci plana düşmüştür. Keza, tarih felsefesine ilk katkı olarak gösterilen *Essai sur Les Mœurs*⁷⁴ (*Adetler Üstüne Deneme*) de Charlemagne'den beri Avrupa'daki toplumsal yaşama değinilmiş olsa da doğrudan doğruya kaynaklardan yararlanılmamıştır.⁷⁵ Kanıtlara dayandırmama yöntemsel tavrının altında onun *apriori* (önceden belirlenmiş) varsayımlarını tarihsel olgunun gerçeklik değeri için yeterli görme düşüncesi bulunmaktadır. Voltaire, çoğunlukla zihinsel varsayımlara dayalı tarih çalışması yapıp, yazılı belge⁷⁶ konusunda olumlu bir tavır sergilemese de Herodot'dan beri kullanılan başka bir kaynağı kullanıyordu: sözlü tarih. Tarihin salt siyasi tarihe hasredilmemesi konusunda çalışmalarda bulunduğu gözlemlenen Voltaire'in, *L'Histoire de Charles XII (XII. Charles'in Tarihi)*'nde sözlü kaynakların tarihsel bilgileri doğrulayıp onaylamasından ötürü övüldüğü de görülmektedir.⁷⁷ Tarih yazımının insan faaliyet ve eylemlerinden sadece siyasi-politik-olay-askeri konulara göre düzenlenmemesi gerektiğine yönelik tutum ve anlayış, Voltaire hariç bir diğer aydınlanma düşünürlerinden Hume'da da görülür.

Gelenek ve dine karşı şüphecî, eleştirel yaklaşımıyla aynı zamanda bilimsel tutumu ve liberalizmiyle bilinen Hume, Cevzici'ye göre Aydınlanma düşüncesinin en yetkin ve en önemli temsilcilerinden biridir.⁷⁸ Her ne kadar felsefe ile olan ilgisi daha çok önemsense de İskoç filozof ve tarihçi David Hume'un (1711-1776) tarihsel çalışmaları da anılmaya değerdir. Hume'a belirli bir ün sağlayan, 18. yüzyılın en bilinen

⁷¹ M. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler*, s. 53.

⁷² Bkz. Marquis de Condorcet, *İnsan Zekasının İlerlemeleri Üzerinde Tarihi Bir Tablo Taslağı I, II*, (çev. Oğuz Peltek), MEB, Ankara, 1966.

⁷³ Ahmet Şimşek, "Giriş ya da Heredotos'tan Bugüne Tarihyazımına Kısa Bir Bakış", (Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye'de Tarihyazımı*, İstanbul, 2013, s. 2.

⁷⁴ Makalenin tam adı: *Essai Sur Les Mœurs et L'esprit des Nations et sur Les Principaux Faits de L'Histoire Depuis Charlemagne Jusqu'à Louis XIII*.

⁷⁵ Peter Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, (çev. Mete Tunçay), İstanbul, 2011, s. 4.

⁷⁶ Ernst Breisach'a göre, Fransız Aydınlanmacı filozofların, öğretici bir amacı olmadan, belgelere dayanarak büyük bir sabır ve şevke geçmişi araştıran ilmi tarihçilere hiç tahammülleri yoktu. Montesquie onlar için, "*söyleyecek hiçbir şeyi olmayan derleyeciler*" ifadesini kullanmıştır. Bkz, E. Breisach, *Tarihyazımı*, s. 269.

⁷⁷ Salim Koca, "Kültür Tarihi," (Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye'de Tarihyazımı*, İstanbul, 2013, s. 440.

⁷⁸ Ahmet Cevzici, *Felsefe Tarihi*, İstanbul, 2009, s. 621.

eserlerinden olan ve ölümünden sonra yayımlanan⁷⁹ *History of England (İngiltere Tarihi)* (London, 1803) başlıklı eserde bütünsel tarzda⁸⁰ konulara değinilir. Hume, zaman zaman krallara, topluluklara göre kıyaslamalarda bulunuyorken, iktisadi mevzularda da rakamsal verileri analizlerinde kullanmaktadır.

Aydınlanmacı düşünürlerin baskın ve yaygın özelliklerinden olan seküler tutum, David Hume'un da dikkat ettiği salt felsefeye yönelik bir fikir değil, aynı zamanda tarihyazımını da yönlendiren bir unsurdur.⁸¹ Bu tutumun oluşum nedeni, onun deneyci (ampirist) İngiliz filozoflardan François Bacon (1561-1626) ve John Locke (1632-1704) gibi bazı düşünülerden etkilenmesidir. Locke'un felsefesine göre, bilgi doğuştan tasarımlar şeklinde olmayıp deneyden gelir. Doğuştan tasarımlar varsayımın kendisi tarih dışı bir anlayışın ürünü olup, bütün bilgiler deneye dayalı olduğundan, bilgi de tarihsel bir üründür.⁸² Deneysel, yani tecrübeye dayalı bilgi anlayışı bir şekilde nedensellik olgusuyla ilintilidir. Tecrübe çıkışlı gözlemden türemiş bilgi, neden- sonuç ilişkisi için de veridir. Yani, “*deneysel yöntem doğa bilimlerinin konularında olduğu gibi insan bilimlerinin konularında da uygulanmalıdır.*”⁸³ Bu yönde düşünen Hume, psikolojiye de başvurularak tarihte nedensellik ilişkisinden yararlanabileceğini savunur. Hume'a göre tarihsel olayları yaratan, onları yönlendiren karakterlerin psikolojik çözümlemesi tarihsel olayların çözümü için de yararlı olacaktır. Tarih insan psikolojisinden ayrı tutularak incelenmemelidir.

Klasik Alman idealizminin ve eleştiricilik-kritisizmin kurucusu Hume'un ampirizminden, Descartes'in rasyonalizminden etkilenerek bilgide aklın ve deneyimin katkısını vurgulayan,⁸⁴ bununla birlikte tarihsel çalışmaları ana uğraşlarından olmayan⁸⁵ İmmanuel Kant (1724-1804) için ise, tarihin en önemli amacı özgürlüğün yayılmasıdır. Alman felsefesinin oluşumunda önemli bir yeri olan Kant'ta göre geçmişte onca keder,

⁷⁹ Sururi Aktaş, “David Hume'un Anti Rasyonalist Epistemolojisi Üzerine Dayalı Ahlak ve Adalet Teorisi”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Erzincan, 2001, s. 3.

⁸⁰ Eserde feodal hukukun kaynağı, gelişimi, İngiltere'de feodalizm, feodal parlamento, yargısal güç, hükümdarın geliri gibi konulardaki incelemeleriyle, Hume'un salt siyasal olaylara değinmediği aynı zamanda toplumun sınıfsal yapısını- örneğin Saksonların asil, özgür ve köle olarak ayrımını- hukuksal durum- adalet mahkemeleri, suç hukuku, kanıt kuralları, düzenlemeleri -askeri gücü, ekonomik durum- halkın geliri, paranın değeri gibi - örf, töre hayatı da incelediği görülmektedir. Bkz. David Hume, *The History of England from the Invasion of Julius Caesar to the Revolution in 1688*, Printed For J. Wallis by T. Bensley, London, 1803, ss. 126-136.

⁸¹ Ahmet Cevizci'ye göre, Hume'da ve Fransız Aydınlanmasında, Tanrı ve din, aydınlanma ile ahlaklılığın en büyük engeli olarak görülür. Bkz. A. Cevizci, *Felsefe Tarihi*, s. 708.

⁸² G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, s. 106.

⁸³ F. Arslan, *Sosyal Bilimlerin Doğabilimsel Temellerinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi*, s. 89.

⁸⁴ M. Nordau, *Tarih Felsefesi*, s. 138.

⁸⁵ G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, s. 129.

kargaşa, istenmeyen savaş gibi olaylar olsa da gelecek çok daha iyi bir noktada olacaktır.⁸⁶ Ancak bunun gerçekleşmesi, bir planı olan tarihin ussallığa doğru ilerlemesiyle olanaklıdır. Kant'a göre doğa yasaları bilim insanı için ne kadar hayatiyse, doğanın planları da tarihçi için o kadar önemlidir. Collingwood'a göre, Kant'ta insan akılcı bir varlık olarak tanımlandığından, zamanla ussallığının tam gelişmesi tarihsel süreci zorunlu hale getirir. Tarih, rasyonaliteye ve aynı zamanda ussallığa doğru bir ilerlemedir.⁸⁷ İnsanlığı gelişmesini bir bütünlük halinde analiz etmek için başvurulması gereken kullanışlı bir fikir olarak ilerleme⁸⁸, aynı zamanda ahlaksal bir değer olarak insanın çeşitli aşamalarının ardından gelişerek özgürleşmesi anlamına gelir. Tarihin hedefi insanın ahlak yasalarına göre davranışlar içinde olduğu ve özgürlük içinde yaşadığı bir toplumsal sisteme ulaşmaktır.⁸⁹ Fransız tarihçi Paul Vayne'ye (1930-) göre Kant, doğayı amaçlara göre dizayn edilmiş adeta bir sanat eseri gibi görmemizi ister.⁹⁰ Bu amaçlar da esasen Kant'ın ödev ahlakına göre uygun davranmayı gerektirir. En nihayetinde bir temel ilke mahiyetinde olan “doğa”dan yola çıkarak Kant, doğanın insanı birtakım güçlerle donattığını,⁹¹ insanlık tarihinin doğanın bu yetileri geliştirdiği mekanizmaları sergilediğine, insanlardan türeyen uygulamaların bütün diğer doğal olaylar gibi evrensel doğa yasalarıyla belirlendiğinden emindir. Düzensiz işlendiği düşünülse de evrensel tarih incelendiğinde aslında bir düzen görülmektedir. Buna göre bu tarihe odaklanıldığında sürekli bir ilerleme olduğu ve büyük ülkelerin, ölüm, doğum, evlilik istatistikleri incelendiğinde bu durumların doğa yasaları tarafından yönlendirildiği gerçeğine ulaşılmaktadır.⁹² Bu düzenliliğin verdiği bir yöntem ile tarih de doğa bilimleri gibi gelişimin, ilerlemenin kanunlarını ortaya koyabilir. İlerleme-din ilişkisi konusundaysa Kant, diğer Aydınlanmacılar gibi dine de olumsuz bir rol biçmez.

Kant'ın aksine Voltaire, Hume gibi, İngiliz tarihçi Edward Gibbon (1737-1794) da dinin insanlığın ilerlemesine ve gelişmesine engel olduğunu düşünür. Voltaire ile

⁸⁶ M. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler*, s. 75.

⁸⁷ G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, s. 134.

⁸⁸ N. Alkan, *Efsaneden Aydınlanmacı Geleneğe Tarih Düşüncesi*, s. 33.

⁸⁹ K. Aysevener, E. M. Barutca, *Tarih Felsefesi*, s. 44.

⁹⁰ Paul Vayne, *Tarih Nasıl Yazılır*, (çev. Nihan Özyıldırım), İstanbul, 2014, s. 356.

⁹¹ Kant'ta göre insan türü ilerleme yolunda kendini gerçekleştirmek için, adeta doğanın kendisine verdiği yetilerle doğaya karşı savaşmak zorundadır. Keza, doğa uyumsuzluk isteğindeyken, insan kolay ve hoş yaşamak ister, ancak doğa insanı huzuru ve hareketsiz nitelikli hoşnutluğu terk etmeye zorlayıp insanın kendi zekâsını kullanmaya yönelterek onu emeğe ve zahmete sokar. Bkz. G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, s.139.

⁹² Kurtuluş Dinçer, “Tarihte Açıklama ve Anlama”, (Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye’de Tarihyazımı*, İstanbul, 2013, s. 260.

birlikte geçmiş suçların, feyzan ve talihsizliğin bir kaydı⁹³ olarak gören Gibbon'un *The Decline and Fall of the Roman Empire (Roma İmparatorluğ'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi)* (İstanbul, 1987) eseri önem taşır. Keza 1300 yıllık uzun süreli bir çalışmaya dayalı ve Evans'ın Michelet, Tocqueville gibi tarihçilerin yanında "edebiyat zevki için okunabilen tarihçiler"⁹⁴ arasına koyduğu Gibbon'un bu çalışmasında *öte dünyayla ilgili korku ve endişelerin Roma yönetimini, ordusunu adeta çürütürek çöküşe sürüklediği ifade edilir*. Gibbon, Tarihçinin görevinin din adamı gibi cennetten inmiş nitelendirmelerle açıklama yapmak olmadığını zayıf ve yozlaşmış insan ırkının yanlıgılarını ortaya çıkarmak olduğu belirtilir.⁹⁵ David Hume'un Gibbon'a hitaben "kaba sofuların bağıırıp çağırışlarını küçümseyecek cesaretle olduğunuzu bilmekteyiz"⁹⁶ dediği eser, salt siyasi tarihin anlatısı olarak değerlendirilmemelidir. 3 cilt genel olarak değerlendirildiğinde bu eserde siyasi, askeri, ticari, din, zihniyet, ekonomi gibi pek çok konunun işlendiği görülür. Böylece bütünsel tarih anlayışının erken bir örneğini veren Gibbon, aynı zamanda sorun odaklı bir yaklaşımla⁹⁷ büyük ve güçlü Roma İmparatorluğunun çöküşünü araştırmış, analizini zihniyetten dine, buradan iktisadi duruma, yaşayış tarzına ve askeri yapı gibi çoklu nedenlere göre oluşturmuştur.

Orta ve yeniçağlardaki pek çok tarihçinin görevini dünyada Tanrı'nın amaçlarını ortaya koyucu olduğu yönündeki kabulleri ve olayları iyi ve kötü doğaüstü güçlerin ya da Tanrı öyle olmasını istediği için olduğunu düşünen zihniyetten farklı olarak genelde Aydınlanmacı düşünürler, özelde Gibbon yine bu eserde, aktörleri insan olarak değil ahlaki nitelikler olarak görmüş, tarihten alınacak nihai dersin hurafe, fanatiklik dinsel inancın büyük bir imparatorluğu çökerten ve eğer önlem alınmazsa gelecekte de bu unsurların felaketlerin yaratıcısı⁹⁸ olduğunu savunmuştur. O halde Gibbon'un, tarihçinin siyasal gelişmelerin nedenini yine salt siyasal açıklamalara boğmaması gerektiğini, nedenler yelpazesinde zihniyet, din gibi olguların da eklenmesi gerektiğini savunduğu iddia edilebilir. Tarihçi, insanın geri kalmasının nedenlerinden biri olan yozlaşmayı

⁹³ R. N. Stromberg, *History in the Eighteenth Century*, s. 297.

⁹⁴ Richard J. Evans, *Tarihin Savunusu*, Ankara, 1999, s. 76.

⁹⁵ M. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler*, s. 55.

⁹⁶ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğ'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Cilt I, (çev. Asım Baltacıgil), İstanbul, 1987, s. XVI.

⁹⁷ Edward Gibbon, Hristiyan dinin ilerleme nedenlerini sorgulamış, cevap olarak da İlk hristiyanların gayretkeşliği, ruhun ölümsüzlüğünü ve puta tapanların göreceği cezaları iyi anlatabilmeleri, kilisenin mucize iddialarını kullanmaları, Hristiyanların erdemleri, Hristiyanların kilise yönetimindeki etkinlikleri olmak üzere genelde beş faktörü sunmuştur. Bkz, E. Gibbon, *Roma İmparatorluğun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, C III, s.572.

⁹⁸ R. J. Evans, *Tarihin Savunusu*, s. 24.

yaratan bu amilleri de bulup çıkarmalıdır. Ancak bu keşiflerde asıl kaynaklardan ziyade, tıpkı Voltaire gibi daha çok ikincil kaynak kullanan Gibbon, Avusturyalı tarihçi Ernst Breisach'a göre (1923-2016) yine de anlatımda üslup güzelliğini yitirmeden ilmi tarih ile hayranlık verici sonuçlara varmıştır.⁹⁹

Genel olarak Voltaire, Vico, Kant, Hume, Gibbon özelinde irdelenmeye çalışılan Aydınlanma dönemi tarihyazımının bazı temel özelliklerinden bahsedilebilir. Tarih araştırma ve yönteminde yeniliklerin yoğun olarak görülmediği tarihyazımının bu döneminde, tarihsel özne daha seküler bir düşüncenin ve tarih felsefesinin etkisiyle salt siyaset, olay, askeri tarih olmaktan çıkarak zihniyet, kültür, sosyal tarihe doğru yön değiştirmiştir. Yine Rönesans tarihyazımından devraldığı geleneğe uygun olarak insani-toplumsal olayların nedeni de Tanrısal iradenin tecellisinden ziyade insanın kendisinde aranmaktadır. Genelde durum bu olsa da, Hıristiyan tarih yazımında görülen tarihi dönemlendirme tarzı yerini korur. Bu ise zaman zaman Aydınlanmacıların *eurosentrik* tarih anlayışına sahip oldukları suçlamasına yol açmış, ayrıca Aydınlanmacı ilerlemeciliğin esasen çizgisel tarih anlayışına uygun olan Hıristiyan tarih düşüncesinin sekülerize edilmiş şekli olduğu düşüncesine de neden olmuştur. Tarihi, teolojik *gai* yani amaçsal bir yorumla aşamalara ayırarak tarihyazımında en tehlikeli yaklaşımın Aydınlanma çağının tarih yaklaşımı olduğunu belirten Ortaylı, İbn-i Haldun'da da eski Yunanlılarda da böyle bir şeyin olmadığını, tarihin artık salt bir merak için değil, bir şeyi inşa etmek için kullanıldığını savunur.¹⁰⁰ Aydınlanmacıların kendinden önceki çağları akılsız, batıl olarak değerlendirmeleri geçmişi kendi düşüncülerine göre değerlendirmelerine de neden olmuştur.

Tarihyazımında metodolojik olarak olmasa da, konu seçimi ve konuyu işleme tarzında, çoğulcu bir tarih anlayışını ve analitik bir yaklaşımı getirmeye çalışan Aydınlanma dönemi tarih yazıcılığı, 19. yüzyılda özellikle bilimsel-teknik tarihin zirve yapmasıyla sarsılacaktır. Bu yüzyılda “geçmiş hor görülüp” öznel değerlendirmelere göre değerlendirilmeyecek ve “gerçekte ne olduysa öylece” değerlendirilme yoluna geçilecektir.

⁹⁹ E. Breisach, *Tarihyazımı*, s. 279.

¹⁰⁰ İ. Ortaylı, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, s. 11.

1.1.2 19.Yüzyıl: Bilimsel Tarihçilik ve Tarih Felsefeleri

Dünyanın genel tarihinde çok önemli siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerin yaşandığı, bu gelişmelerin çok önemli sonuçlara yol açtığı bir dönem olan 19. yüzyıl, tarihyazımı için de önemli bir asır olmuştur. Bu yüzyılda tarih, salt spekülative nitelikli tarih felsefeleri bağlamında değerlendirilmiyor, gerek tarih metodolojisinde gerekse tarih konu seçiminde değişimler üzerinde duruluyordu. Tarihçiler, tarihin bilim olduğunu ispat etmeye çalışıyor; birincil kaynaklar kullanıyor, arşivlere yöneliyor, uzmanlaşmanın sağlanabilmesi için tarihi üniversitelere yerleştiriyorlardı. Tüm bu çabalar, doğa bilimleri gibi tarihin de bilim olduğu düşüncesini varsayıyor ve tarihin ciddi teknik yöntemlerle bilimsel disiplin işlevini yerine getireceğini temel alıyordu. Tarihin bilimselliğinin şartı bir yandan doğa bilimlerine ait yöntemleri kullanabilmesine, diğer yandan ise tarihin konusunu oluşturan insani-toplumsal olguların doğa olgularından farklı olduğuna, böylece tarihin kendi yöntemlerine göre bilimselleşeceğine bağlanıyordu. Bu tartışmalar, Hegel, Marks örneklerinde olduğu gibi tarihin akışını döngüselci, ilerlemeci veya “*takdir-i ilahi*” olarak gören ve tarihin ilerlemesini, görevini araştıran spekülative yaklaşımlara ve/veya pozitivist ve idealist üst şemsiyeleri altında Auguste Comte (1798-1857), Robin George Collingwood veya Leopold von Ranke’de (1795-1886), olduğu gibi, epistemoloji ve metodoloji üzerine dayalı çözümsel yaklaşımların oluşup gelişmesine¹⁰¹neden olmuştur.

Tarihin profesyonelleşmesi, bilimsel ve edebi tarzlı söylem arasında bir tercih yapmayı da gerektirebiliyordu. Bilimsel söylem tarzı, bir şeyin gerçekte ne olduysa öylece değerlendirmesi yönündeki düşüncüyü besliyordu. Bu düşüncüyü çalışmalarıyla somutlaştıran önemli bir figür de bir yandan bilimsel tarihin gelişimi için tarihin yorumsuz yazılması gerektiğini düşünen diğer yandan yine de edebi söylemi büsbütün terk etmeyen Leopold von Ranke idi.

¹⁰¹ Tarih felsefesinde çözümsel ve spekülative yaklaşımlar için Bkz. Mark. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler (Tarih Yazıcılığına Giriş)*, (çev. Emine Sonnur Özcan), Ankara, 2011.

1.1.2.1 Tarihyazımında Ranke Devrimi ve Muhalifleri

Almanya’da doğan Leopold Von Ranke, genelde modern tarihyazımının kurucusu olarak kabul edilmektedir.¹⁰² Tarihsel hakikatin doğa bilimlerinde uygulanan ilkeler ve yöntemlere göre elde edilebileceğine yönelik pozitivist tasavvurlara¹⁰³ ve tarihin yorum-kurgu özelliğine vurgu yapmayı normal gören anlayışlara da karşı duran Ranke, bilimsel tarihin inşası için tarihin kendi yöntemlerini bulabileceğine inanıyordu. Ranke’ye göre, tarihçi işini yaparken her türlü siyasi maksat, felsefi hedef, ahlaksal değer ve tutumlardan azade bir biçimde ve tarihin amacının geçmişin yargıçlığını yapmak veya ahlak dersi vermek olmadığını bilinciyle, sadece tarihsel olguları “*nasıl idiyeler öylece*”¹⁰⁴ değerlendirmelidir. Tarihçinin araştırmasında, seçiminde ve sunumunda irrasyonel veya bilinçsiz bir motivasyon olup olmadığı önemlidir. Öncelikle politika ve dış siyaset üzerine çalışması gereken tarihçi sadece gerçekte olduğu gibi şeyleri yazmalıdır.¹⁰⁵ Kendisini ünlü yapan bir formül ile “*wie es eigentlich gewesen*”(gerçekte olduğu gibi) bilinen¹⁰⁶ Ranke, mevcut tarihyazımın aksine, idealliği içermeyen modern bir tarih yazımında daha az ya da daha fazla olmadan “*olduğu gibi*” bir tarihin yazılmasına inandı.¹⁰⁷

Olayları objektif olarak ele almak, belgeleri eleştiriye tabi tutmak, olayları nasılsa öyle aktarmak gibi ilkelerin sistematik öncüsü¹⁰⁸ Ranke için, tarihçi bu düşünceler paralelinde yöntemsel olarak da tarihi olguları kendi koşulları içinde değerlendirmeli ve eleştirel tekniklerle birincil el kaynakları kullanmalıdır. Ona göre, tarihte etkili olan güçleri soyut kavram ve terimlerle anlamanın yolu yoktur, tarihteki özellikle siyasi anlatıda-vakanın yeniden kurulmasında dikkatli bir belge değerlendirmesi yeterlidir.¹⁰⁹ Esasen “belgecilik” ya da “dökümancılık” doğa bilimlerinin doğa olgularını kanıtla dayandırma çabasının benzer bir ifadesi olup,

¹⁰² Thomas H. Brobjer, “Nietzsche's Relation to Historical Methods and Nineteenth-Century German Historiography”, *History and Theory*, 46/2, 2007, s. 170.

¹⁰³ D. Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 323-329.

¹⁰⁴ İbrahim Hakkı Öztürk, “Bilimsel (Modern) Tarihten Parçalanmış (Postmodern) Tarihe”, (Ed. Ahmet Şimşek), *Tarih Nasıl Yazılır?, Tarih yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, İstanbul, 2011, s. 43.

¹⁰⁵ Ferdinand Schevill, “Ranke: Rise, Decline, and Persistence of a Reputation”, *The Journal of Modern History*, 24/ 3, 1952, s. 219.

¹⁰⁶ T. H. Brobjer, *Nietzsche's Relation to Historical Methods and Nineteenth-Century German Historiography*, s. 172.

¹⁰⁷ J. D. Braw, “Vision as Revision: Ranke and the Beginning of Modern History”, *History and Theory*, 46/4, 2007, s. 45.

¹⁰⁸ N. Max, *Tarih Felsefesi*, s.150.

¹⁰⁹ İlhan Tekeli, *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek*, Ankara, 1998, s. 67.

tarihçilerin akılsal varsayımlarla tarihsel gerçekliği bulamayacağı düşüncesine dayanmaktadır. Gerçeği ortaya koymak anlamında “gerçeği olduğu gibi göstermek” demek, tarihsel gerçeklerin bağımsız, atomik ve gözlemcinin durumuna tamamıyla kayıtsız olabilen doğabilim gerçeklerine benzetmektir. Doğabilimci incelemelerini, tüp, mikroskop ve deneysel yöntemlere göre oluştururken; tarihçi de arkeolojiden, dilbilimden yararlanarak, metinlere dikkatlice, eleştirelilik içinde yaklaşabilmelidir.¹¹⁰ Metinler, filolojik çözümlenmeyle yeniden kurulabilecek açık bir anlama sahiptirler. Bilimsel araştırma eleştirel yöntemle ilintilidir. Filolojik eleştirelilik metodlarına dayalı bir eğitim ise, tarihyazımı için zorunlu bir önkoşul oluyordu. Bu doğrultuda Ranke, öğrencilerine belgeleri eleştirelilik içinde değerlendirmeyi öğrenebilecekleri seminerleri başlattı.¹¹¹ Zira Ranke için, tarih mutlaka belgelerin eleştirilerine tabi tutularak yazılmalıdır. Amerikalı tarihçi Edward Gaylord Bourne (1860-1908), Ranke'nin ölümünden on yıl sonra yazdığı makalede, Ranke'nin çalışmasını çığır acıcı buluyordu. Sadece eleştirinin gelişiminde ve kaynakların açığa çıkarılmasında değil, aynı zamanda tarih öğretiminde büyük rolü olan¹¹² Ranke, tarihçilerin tarihsel bilginin üretimi için arşivleri en önemli unsur olarak nasıl değerlendirmesi gerektiğine dair örnek çalışmalar sergiledi.¹¹³ Ranke için yaşadığı çağda, profesyonel tarihçi kendi kaynaklarını eleştirel bir şekilde ele almalı ve kaynaklar makalelerde yansıtılmalıydı.¹¹⁴ Tarihçiye göre eğitilmiş tarihçi arşivde kişisel eğilimlerini ve siyasi sadakatlerini unutulabilir ve nesnel tarih yazabilirdi.¹¹⁵ İlk kitabı¹¹⁶ basılı kaynaklara dayanan Ranke, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yaptığı seyahat sonucunda da arşivlerin ne kadar önemli olduğunu görmüştü. Böylece tarih araştırmalarının ve arşivlerin birbirinden ayrılamaz olduğuna ikna olan Ranke için, arşivlerdeki belgeler ile insanlık tarihi pekâlâ öğrenilebilirdi.¹¹⁷ Özetle Ranke'nin katı ve kesin kurallara bağlı tarihçilik anlayışı, belgencilik, eleştirelilik, tarafsızlık, birincil kaynaklara iltifat etmeye dayanıyordu.¹¹⁸ Bu durum, tarih

¹¹⁰ G. S. Jones, “Tarih: Ampirizmin Sefaleti”, (Der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, İstanbul, 2007, s. 308.

¹¹¹ G. G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 15-25.

¹¹² Edward Gaylord Bourne, “Leopold Von Ranke”, *The Sewanee Review*, 4/4, 1896, s. 393.

¹¹³ J. D. Braw, *Vision as Revision: Ranke and the Beginning of Modern History*, s. 45.

¹¹⁴ M. A. Fitzsimons, “History as Worship” *The Review of Politics*, 42/ 4, 1980, s. 540,541.

¹¹⁵ Kasper Risbjerg Eskildsen, “Leopold Ranke’s Archival Turn: Location And Evidence In Modern Historiography”, *Modern Intellectual History*, 5/ 3, 2008, s. 428.

¹¹⁶ Bkz. Leopold Von Ranke, *Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1514*, Leipzig und Berlin, 1824.

¹¹⁷ K. R. Eskildsen, *Leopold Ranke’s Archival Turn: Location and Evidence in Modern Historiography*, s. 434

¹¹⁸ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 32.

araştırmalarının hemen hemen tümüyle sözlü kaynaklardan yazılı kaynaklara geçişinde de etkili olmuştur.¹¹⁹

Tarihyazımında yaşanan bu gelişmeler, Auguste Comte'un geliştirdiği sosyoloji ve tarih arasında ilişkiye dayalı yakınlığının darbe vurduğu gibi tarihsel konu seçimindeki değişiklikte de etkili olmuştur. Tarih ile sosyoloji arasında çift taraflı ilişki kesintiye uğramış, Rankegil tarihçilik arşiv belgelerini güvenilir tek kaynak gördüğünden tarih, siyasal tarihe doğru yön çevirerek toplumsal geçmiş ile arasındaki bağı ortadan kaldırmıştır.¹²⁰ Esasen siyasal tarihin başat olma sebeplerinden birisi de 19. yüzyılda tüm bilimlerin uzmanlaşma, profesyonelleşme çabasıdır. Tarih disiplininde ise Ranke, bu konuda öncü olup tarihi her türlü felsefeden, siyaset biliminden, sosyolojiden ayırıp kendine yeterli bir bilim haline getirmek istiyor, sosyal tarih aleyhine gelişen siyasal tarihin uzmanların işi olduğunu, kültür, sosyal, sanat tarihinin ise amatörlerin alanı olduğunu düşünüyordu.¹²¹ Ranke, birincil kaynaklara aşırı değer veren tutumunun yansıması olarak arşivlere dayalı çalışmalarını ön plana çıkartmış, bunun yanında tarihsel konuları sosyal, kültürel tarih aleyhine, olay odaklı siyasal tarihin ise lehine çevirmiştir. Bu durum öyle bir nitelik kazanacaktı ki 20. yüzyıl ikinci yarısında İngiliz Marksist tarihçi Eric John Ernest Hobsbawm (1917-2012), ekonomik ve toplumsal tarihe yaklaşmayı Rankeci tarzlı tarih yaklaşımından uzaklaşma olarak değerlendirecekti.¹²²

Belgelerin eleştirel bir gözle taranmasını kendisi icat etmese de Ranke'nin tarihsel çalışmalar için resmi belgeleri zorunluluk haline getiren tavrı, öğrencilerini de arşivlere yöneltti. Arşivlerde siyaset, diplomasi, hukuk ve benzeri sosyal meseleler hakkında çok şey öğreniliyor olsa da ekonomi, düşünce, din ve sanat tarihi ilgili belgelerin çoğu devlet arşivinde bulunmadığından ve çağın eğilimi de siyasete önem verdiğinden bu alanlar oldukça ihmal ediliyordu.¹²³ Ranke tarihi adeta siyasal olaylar anlatısı haline indirgiyordu. Ranke'nin özellikle- ki Reform hareketleri hakkında yazmış edebiyat, sanat, toplum bilimlerini de reddetmemiş - siyasal tarihi başat ve nerdeyse tek öge olarak kabul etmesinin diğer nedenleri arasında dönemin siyasal gelişmeleri, milliyetçiliğin ve ideolojilerin etkileri, devletlerin büyük oranda bu tarih türünü

¹¹⁹ G. G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 32.

¹²⁰ Mustafa Aksoy, "Tarih ve Sosyoloji ya da Bir İmkân Olarak Tarihsel Sosyoloji", (Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye'de Tarihyazımı*, İstanbul, 2013, s. 505.

¹²¹ Elizabeth Özdalga, "Bir Tassavur ve Ustalık Olarak Tarihsel Sosyoloji", (Ed. Elizabeth Özdalga), *Tarihsel Sosyoloji*, Ankara, 2011, s. 56.

¹²² E. J. Hobsbawm, "Toplumsal Tarihten Toplumun Tarihinine", (Der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, İstanbul, 2007, s. 251.

¹²³ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 337.

desteklemesi yer alır.¹²⁴ Bu paralelde şu denilebilir ki, Ranke'nin "büyük adam"lı siyasi- anlatı tarihinin merkezi konumda olmasında, dönemin siyasi yapısının dayatmaları ve bilim anlayışının yansımalarının etkileri, "halk" tarihini destekleyecek olgusal verilerin yokluğunun gerekçe gösterilmesi, aynı zamanda sosyal tarihin de küçümsenmesi en iyi ihtimalle gereksiz görülmesi etkili olmuştur.

Genel olarak denilebilir ki tarihi uzmanlaştırmak, birincil kaynaklara dayandırma bağlamında pozitif bilime dönüştürmek, değer yargılarından uzaklaştırarak nesnelleştirmek amacı güden Ranke için, kaynak, arşivlere, devlet belgelerine dayalıyken; tarihyazımında konu ise siyasal olandır. Tarihçilik için olumlu gelişmelerin -müstakil bir disiplin, tarihte objektiflik, belgelere verilen önem gibi- oluşmasında önemli yer işgal etse de kendisinden önceki yüzyılda (18. yüzyıl) özellikle Aydınlanmacıların tarihin konusunu genişletmesinin aksine, metodolojik olarak "belgencilik" kutsayan Ranke, tarihin konularının da daralmasında "katkıda" bulunmuştur. Bu ise başta Fransa ve Almanya olmak üzere pek çok ülkede eleştirilmesinin esas yönünü teşkil etmiştir. İkinci bölümde bahsedileceği gibi 1929 yılında ortaya çıkan *Annales* Ekolü'nden daha önce bu eleştirinin ilk temsilciliğini Fransa'da Michelet, Amerika'da F. Jackson Turner yaparken; Almanya'da ise Karl Lamprecht üstlenir.

19. yüzyıl sonlarına doğru Rankeci tarihyazımı önemli ölçüde kabul görse de bu tarihçilik anlayışına çeşitli açılardan itirazlar da yükseliyordu. Bu itirazlar tarihin profesyonel bir disiplin olmasına ve böylece bilimselliğe ulaşması gerektiği yönündeki düşüncelere değil, yukarıda da ifade edildiği gibi daha çok tarihçilerin tercih ettikleri konulara yönelikti. Amerikalı tarihçi George Gerson Iggers'e göre (1926-2017) de üniversitelerdeki kurumsallaşmış tarihyazımın siyasal tarihçiliğe dayalı önyargıları sorgulanıyor, modern tarihin konusunun genişletilmesi, toplumun, ekonominin, kültürün daha fazla yer edinmesi ve tarihin ampirik yani deneye dayalı sosyal bilimlerle daha yakından ilişki içinde olması savunuluyordu. Almanya'da buna yönelik tartışma,

¹²⁴ Erdem Sönmez'e göre 1820, 1830, 1848 devrimlerin de etkisiyle oluşan milliyetçilik, imparatorlukların çözülme sürecinin başlangıcı, liberalizm, sosyalizmin artan gücü vb. araçlar veya unsurlarla 19. yüzyıl kitlelerin siyasallaştığı bir asır olmuştur. Milliyetçiliğin zirveye ulaştığı bu dönemde Avrupa hükümetleri tarihi, ulusal birliği oluşturmanın ve pekiştirmenin bir vasıtası olarak gördüler. Hükümetlerin maddi anlamda destekledikleri tarih türü, devletin tarihiydi. (Bkz. E. Sönmez, *Annales Okulu*, s. 30.) Benzer bir bakış açısındaki Burke'e göre, 19. yüzyılda ikinci yarısında siyasal tarih başat konumuna yeniden kavuştu. Avrupa hükümetlerin tarihi milliyetçilik propagandasının bir aracı olarak gördüğü dönem bu dönemdi. Özellikle Almanya, İtalya, Fransa ve İspanya okul ve üniversitelerde siyasal tarihi öğretirken, siyasal bütünlüşmeyi pekiştiriyorlardı. Bkz. P. Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 6-7.

devlete verilen merkezi rol ile kişiler ve olaylar üzerinde yoğunlaşan tarihçiliği eleştiren Karl Lamprecht (1856-1915)'ten geldi.¹²⁵ Lamprecht, Rankeci mirastan uzaklaşarak Alman tarih mesleğinde kariyerini sürdürdü.¹²⁶ Önemli endüstriyel ve ticari bir merkez olan Leipzig şehrinde, eğitimini ekonomik ve kültürel tarihçi olarak gerçekleştiren Lamprecht¹²⁷, kültür tarihini özellikle önemsiyordu. Öyleki 1909'da, bu şehirde, ünlü *Royal Saxon Institute for Cultural and Universal History* kurdu.¹²⁸ Belli bir ölçüde pozitivistten etkilenen ve ekonomist Wilhelm Roscher'ın (1817-1894) düşüncelerini, Jacob Burckhardt'ın (1818-1897) kültürel tarihini, Wilhelm Wundt'un (1832-1920) psikolojik teorilerini ve antropolog coğrafyacı Friedrich Ratzel (1844-1904) varsayımlarını da değerlendiren Lamprecht, Rankeci tarihçiliğin politik ve birey odaklı tarihe odaklanmasını kabul etmiyordu.¹²⁹ İnsanın çok çeşitli faaliyetlerinin tarihi, bütünsel bir biçim ve anlaşılır bir yapıda nasıl bir araya getirebileceği sorusu tarihçinin temel problemiydi. Özellikle önem verdiği psikolojinin tarihçilere yararlı olması için, psikolojinin tek kişilikten ziyade gruplara ve durumlara odaklanan kolektif bir “sosyal psikoloji” ye dönüştürülmesini arzuluyordu.¹³⁰ 19. yüzyılın sonlarında Almanya'nın en önemli kültür tarihçisi olan Lamprecht, kurumsallaşma sürecindeki Alman üniversitelerinde bilimsel psikoloji, sosyoloji, antropoloji, sanat tarihi gibi disiplinlerin bulgularını tarihe dâhil etmek için çabaladı.¹³¹ Halkın tarihsel gelişim yasasını bulduğuna inanan tarihçi kültürel tarihsel yöntem adını verdiği bir teori inşa etti. Fikirlerini açıkladığı anda, Lamprecht önemli bir çalışmanın yazarıydı: *Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter (Orta Çağ'da Almanya'nın Ekonomik Hayatı)* (Leipzig. 1885).¹³² *Kulturgeschichte (Kültür Tarihi)* ile yakından ilgisi olan Lamprecht maddi kültürün tarihini önemserken, doğal ve sosyal bilimlerdeki gelişmelerden bilinçli bir şekilde izole edilmiş bir Alman tarihinin yazımına da karşı geldi.¹³³ Tarihçi sadece bireylere yer verilen siyasi tarihi, halkın tarihi olarak kültürel ya da ekonomik tarihin

¹²⁵ G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 32.

¹²⁶ James C. Albisetti, “Roger Chickering. Karl Lamprecht A: German Academic Life (1856-1915)”, *German Studies Review*, 19/3, 1996, s. 555.

¹²⁷ Gangolf Hübinger, “Karl Lamprecht: A German Academic Life, 1856-1915”, *The Journal of Modern History*, 68/1, 1996, s. 242.

¹²⁸ G. Hübinger, *Karl Lamprecht: A German Academic Life, 1856-1915*, s. 242.

¹²⁹ James C. Albisetti, *Roger Chickering. Karl Lamprecht A: German Academic Life (1856-1915)*, s. 555.

¹³⁰ T. C. R. Horn and Harry Ritter, “Interdisciplinary History: A Historiographical Review”, *The History Teacher*, 9/3, 1986, s. 432.

¹³¹ Kathryn Brush, “The Cultural Historian Karl Lamprecht”, *Practitioner and Progenitor of Art Central European History*, 26/2, 1993, s. 139-141.

¹³² Antoine Guillaud, “Karl Lamprecht”, *Revue Historique*, 121/1, 1916, s. 83. Bkz. Karl Lamprecht, *Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter*, Leipzig A Dürr, Leipzig. 1885.

¹³³ Charles E. McClelland, “Karl Lamprecht: Kulturgeschichtsschreibung Zwischen Wissenschaft und Politik by Luise Schorn-Schütte”, *The American Historical Review*, 90/5, 1985, s. 1219.

karşıtı olarak görüyordu.¹³⁴ Tekillikten ziyade genelleştirici yöntemi savunan Lamprecht, kültür tarihçiliğinin önemsenmesi gerektiğini, bir sonraki asırda daha da fazla önemi artacak olan disiplinlerarası işbirliğine tarihçilerin de yönelmesinin elzem olduğunu düşünüyordu.¹³⁵ Psikolojik güçler kavramlarını kullanan tarihçi, bunları bireysel olarak değil, kolektif ruhtan doğan güçler olarak görüyordu. Alman tarihi de aslında bu ruhun yansımalarından ibaretti. O halde tarih kolektif psikolojiye dönmek zorundadır. Böylece tarihçiler, öncelikle Alman tarihindeki değişimleri anlamalarına yarayacak anahtarları, daha sonra karşılaştırmalı tarihle diğer devletlerin değişim ve gelişimlerinin nedenlerini keşfedebilir, tarih de artık yalnızca siyasi ve askeri tarih formatını terk ederek insanlık kültürünün bütün yönleriyle ilgili olabilirdi.¹³⁶ Ancak merkezde bulunan siyasi tarih lehindeki hegomonik tarih anlayışı, Lamprecht'in Rankeci tarihçiliğe olan bu erken itirazlarına hemen karşılık verdi.¹³⁷ Bu eleştirilere göre devlet ve siyasi tarih olayların merkezine yerleştirilmediği müddetçe, tutarlı bir tarihsel anlatı çalışması oluşturmak mümkün değildi.¹³⁸ Tür olarak siyasi, odak noktası devlet olan egemen Alman tarih anlayışının toplumsal tarihe, erken ancak etkisi uzun sürecek olan bu saldırısı sonucunda sosyal tarih geri plana çekilmiştir. Zafer Toprak'a göre de özetle, Lamprecht'in Almanya'da geliştirmek istediği sosyal tarih atılımı sonuç vermemiştir.¹³⁹ Lamprecht tarihçiliği, özellikle “ulusal siyasetle doğrudan bağlantılara daha az sahip olan ve dolayısıyla toplumsal ve kültürel yönlerle ilgilenmeye daha çok eğilim gösteren yerel ve bölgesel tarihte(Landesgeschichte) hissedildi.”¹⁴⁰

Almanya'da Alman Ranke'ye karşı tek itiraz hiç şüphesiz sadece Lamprecht'ten gelmiyordu. Bunlardan birisi, özellikle Gustav von Schmoller (1838-1917), diğeri ise Leopold von Ranke'den dersler alan, esasen İsviçreli de olsa Berlin Üniversitesi'nde eğitim gören Jacob Burckhardt'tır. 1893 yılında Schmoller'ın da yararlanacağı

¹³⁴ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 35.

¹³⁵ D. Özlem, *Tarih Felsefesi*, s.183.

¹³⁶ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 355.

¹³⁷ G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 33; E. Sönmez, *Annales Okulu*, s. 37.

¹³⁸ G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 35.

¹³⁹ Zafer Toprak, “Yeni Tarih Anlayışı ve İlhan Tekeli-Selim İlkin İkili”, İlhan Tekeli İçin Armağan Yazıları, İstanbul, 2004, s. 78.

¹⁴⁰ G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 35. Lamprecht'in kültür tarihine verdiği önem, Alman devletinin kültür kurumlarını da etkilemesine yönelik faaliyetlerine de yol açtı. Lamprecht, aşırı anti-Semitizm taraftarı olmasa da Pan-Alman Birliğinin emperyalist hedeflerini paylaştı. Şansölye Theobald von Bethmann Hollweg ile olan kişisel dostluğu sayesinde, Alman İmparatorluğu'nun dış kültür politikalarını etkileyebileceğine inanıyordu. (Bkz. G. Hübinger “*Karl Lamprecht: A German Academic Life, 1856-1915*”, s. 243) Lamprecht'in ait olduğu tarihi okul, ekonomik tarih ve sanatsal tarih olsa da milliyetçi hareketin etkisine maruz kalmaktadır. Bkz. A. Guiland, *Karl Lamprecht*, s. 84.

Vierteljahrschrift für Sozial und Wirtschaftsgeschichte (Ekonomik ve Toplumsal Tarih) dergisi kurulmuş ve yüzyıl sonunda kendi tabiriyle siyasi tarihin “emperyalizmi” sık sık itirazlarla karşılaşmaya başlamıştır.¹⁴¹ Siyasi tarihe itirazların yansması Schmoller’de daha çok iktisadi tarih lehinde bir gelişime neden olmuştur. Esasen Almanya’da Yeni İktisadi Tarih Ekolü’nün lideri ve öncüsü sayılan yazar, Marksist iktisadi tezlerin sempatisini azaltacak çalışmalarda bulunuyordu.¹⁴² Schmoller, klasik Alman tarihçiliğine bağlı kılssa da, ortaçağda zanaatkârların konumu ve kültürü ile ilgili konular, sanayi işçilerinin yaşam koşullarına dayalı araştırmalar kendi ekolünden gelmiştir.¹⁴³ Bu incelemelerde iktisadi nazariyeleri de kullanan Schmoller, teorilerinde tarihsel gerçek ve malzemeleri dikkate almayan gelenekselci okulun aksine iktisadi problemlerin analizinde psikolojik, sosyolojik ve felsefi yaklaşımların bir araya getirildiği disiplinlerarası bir tavrı savunmuştur.¹⁴⁴ Disiplinlerarası yaklaşıma önem veren Schmoller’in, bu tutumunun altında yatan bir neden de iktisadi tarihe yön veren dinamikleri tek nedene bağlamamasıdır. Avusturya İktisat Okulu’ndan Carl Menger (1840-1921) ile yaşadığı ekonomik karar ve etkileşimlerin anlaşılmasında ahlaki değer veya normların etkisinin olup olmadığına yönelik tartışma da bu durumla ilintilidir. Menger’in iktisatta “etik yönelmenin” olamayacağına yönelik savunusuna karşılık Schmoller’e göre, Menger, “*sadece büyük bir bilim evinin bir köşesini görmekte ve onunla kendini sınırlamakta ve onun evin bütünü veya evdeki en iyi ve en lüks salonu sanmaktadır.*”¹⁴⁵ Schmoller, tarihin evrensel yasalarının olamayacağına yönelik fikrindeki Ranke ile bu sefer uzlaşıyordu. Schmoller’in de dâhil olduğu ve aslında onunla özdeşleştirilen Alman Tarih Okulu, her ülkenin kendine has bir coğrafyası, geçmişi olduğundan dolayı ülkelerin sahip oldukları ekonomik sistemleri ele alırken bütün ülkelerin aynı kefeye konulamayacağını, her ülkenin bulunduğu koşullar gereği toplumsal gelişmelere farklı tepkiler vereceğinden her yerde ve her zaman aynı yasaların geçerli olamayacağını savunur.¹⁴⁶

Genel olarak ifade edilirse, Schmoller özellikle iktisat çalışmalarında disiplinlerarası bir yaklaşımı savunurken, tarihin konusunun salt siyasi tarih temalı

¹⁴¹ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 33.

¹⁴² E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 378.

¹⁴³ G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 37.

¹⁴⁴ Müslüm Basılın, *Alman Tarihçi Okulunun Joseph Alois Schumpeter Üzerine Etkisi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 34.

¹⁴⁵ M. Basılın, *Alman Tarihçi Okulunun Joseph Alois Schumpeter Üzerine Etkisi*, s. 33.

¹⁴⁶ Özge Kama, “Yeni Kurumsal İktisat Okulunun Temelleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13/2, 2011, s. 177.

içeriklerin olmasına da karşı çıkıyordu. Iggers'e göre, 19.yüzyıl sonlarına gelindiğinde Fransa, Belçika, Birleşik Devletler, İskandinavya hatta Almanya'daki tarihçiler, tarihsel araştırmalarda toplumsal ve ekonomik etkenlerin de gözetilmesini isteyerek Rankeci paradigmaları reddetmeye başladılar. Buna göre yeni tarihçilik anlayışı olayları ve bunların görünürde yaratıcısı olan büyük adamları merkeze taşımayacak, aksine bu büyük adamları meydana getiren toplumsal ortam ve koşullara yoğunlaşacaktı.¹⁴⁷ İşte tarih çalışmalarındaki konunun bu gibi unsurlara göre oluşmasını isteyen tarihçilerden birisi de Annales kurucularından Lucien Febvre'ün (1878-1956) "ustalarından birisi" olarak göstereceği Jacob Burckhardt'tı. Tarihyazımında gerçekleştirilmesi istenilen bu istek, anti Rankeci bir pozisyonda olsa da o da, Schmoller gibi Burckhardt da Ranke'ye yakın bir görüşle tarihte yasa arayışına karşıdır. Tarih bilimlerin en az bilimsel olanıdır diyen yazar için, tarihte olup bitenleri yasalara bağlamak anlamsız bir çaba olup önemli olan "tarihsel olanı" anlamacı bir tutumla ele almak ve onun henüz yaşamakta olan şeylerle bağını kurabilmektir. Bunu yapmak için sınırsız değişimlerin olduğu tarihte, doğa bilimsel anlamında olmasa da tekrar eden model olan şeylere (devlet, din, kültür) odaklanılmalıdır.¹⁴⁸

Tarihi devlet, din, kültür arasındaki etkileşimin alanı olarak gören Burckhardt'ın siyaset tarihinden ziyade sanat ve kültür tarihine yönelmesinin çeşitli nedenleri de vardı. Tarihçiye göre insanlık âleminde ezelden beri düzeni sağlayan üç unsurdan biri olan devlet, yanlış modeller doğrultusunda geliştiren din de etkisini yitirmiştir. Değerlerin zamanla biraz daha aşındığı bu devirde modern insana manevi dayanak olarak sadece kültür kalmıştı ve böylece tarihçi siyasetin, diplomasinin ve savaşın geniş olmayan sınırlarını bertaraf ederek, sanat, düşünce ve edebiyat alanlarına uzanan kültür tarihini tercih etmişti.¹⁴⁹ Evrensellikten uzak durduğu gözlenen Burckhardt için, kültür tarihindeki özneler de kendine özgü koşullara göre değerlendirilmelidir. Olaylar silsilesini izleyen anlatıya dayalı bir tarihten ziyade, 1930'lar ve 1940'larda Marc Bloch (1886-1944) ve Fernand Braudel'in (1902-1985) belli bir zamana göre incelenen koşullara dayalı tarihçilik anlayışının benzeri Burckhardt'da da bulunuyordu.¹⁵⁰ Bununla birlikte yıllar sonra Braudel, Burckhardt'ın *Civilization of the Renaissance in Italy (İtalya'da Rönesans Kültürü-* Ankara, 1974) incelemesini, biraz da istatistik ile

¹⁴⁷ G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 5.

¹⁴⁸ D. Özlem, *Tarih Felsefesi*, s.177.

¹⁴⁹ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 385.

¹⁵⁰ G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 7.

ilgili olarak “havada asılı” olarak görecektir ve fazla ilgilenmeyecektir.¹⁵¹ Bu çalışmasında Burckhardt, uzun süreli bir zaman diliminde oldukça çoğulcu bütünsel bir yaklaşım sergiliyordu. Gerçekten de siyasi tarihten, sosyal tarihe buradan zihniyet tarihine kadar¹⁵² geniş bir perspektifle yazan Burckhardt, kitabın seyri boyunca karşılaştırmalı yöntem de kullanır.¹⁵³

Tarihin konu seçiminde ve yönteminde Rankeci tarih yazım anlayışına yönelik muhalefet sadece Ranke'nin ülkesi Almanya'dan gelmemekteydi. Fransa'da Ranke'den üç yıl sonra doğan ve Febvre, Braudel gibi Annales tarihçilerince de önemsenen Fransız Jules Michelet (1798-1874) bu örneği sunmaktadır. Febvre'nün daha önce hayranlığını belirttiği tarihçilerden olan Michelet, “*aşağının perspektifinden tarih*” denilebilecek bir tarihin kendi sözleriyle “*ıstıraplarını dile getirme gücünden yoksun bir halde ıstırap çeken, çalışan, çürüyen ve ölen insanların tarihinin*” yazılmasının çağrısını yapıyordu.¹⁵⁴ Bu paralelde Febvre “*Vers une Autre Historie (Başka Bir Tarihe Doğru)*” adlı makalesinde Michelet'in tarihin konusunun doğası gereği insan olduğunu kabul ettiğini ifade eder.¹⁵⁵ Braudel ise, 1958 yılında “büyük olaylara” odaklanan siyasi tarih ve kısa dönem üzerine çalışanların aksine, Michelet'in de dâhil olduğu bazı tarihçilerin dikkatlerini uzun süreli çalışmalara çevirdiğini belirtir.¹⁵⁶ Uzun süreli çalışmalar ise gelişim, değişim halkaları kısa sürede olamayacak kadar uzun soluklu olan kültürel, toplumsal ve ekonomik tarihçilik için uygun olan zamandı. Bütünsel bir tarihi meydana getirmek isteyen Michelet, yaşamın gerçeklikleriyle ilgili tüm paydaşları ortaya koyarak, cadılar, sapkınlıklar, dışlanmış olanlar ve halk kültürüyle ilgilenen ilk tarihçi olur.¹⁵⁷ Michelet için, halkın tarihi ve özellikle Fransız halkın tarihi gerçek tarihtir.¹⁵⁸ Çeşitli yönlerden Annales'ın selefi sayılan Michelet, sosyolojiden Émile Durkheim (1858-1917), Fransız sosyolog ve antropolog Pierre Bourdieu (1930-2002) ve tarih

¹⁵¹ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 101.

¹⁵² Bkz., Jacob Burckhardt, *İtalya'da Rönesans Kültürü 1-2*, (Çev. B. Sıtkı Baykal), Ankara, 1974.

¹⁵³ Burckhardt, İtalyan devletlerinin feodal veya siyasi yapılarını karşılaştırır. Ayrıca feodal sistemin İtalya'da yarattığı zorba yönetimlerin nitelikleriyle İslam devletlerindeki idarenin baskıcı yanını kıyaslar. İtalya'daki Norman (Aşağı İtalya ve Sicilya) devletinin de doğuyla sürekli temas ve mücadele içinde olmasının da etkisiyle baskıcı olduğunu düşünür. Burckhardt bu hususlara değinirken, Patrarca ya da Dante gibi yazarların yazdıklarını da kaynak olarak kullanır. Bkz. J. Burchardt, *İtalya'da Rönesans Kültürü 1-2*, s. 7-11.

¹⁵⁴ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 32-41.

¹⁵⁵ Lucien Febvre, “*Vers une Autre Historie*”, *Revue de Métaphysique et de Morale*, 1949, 3/4, ss. 228-232.

¹⁵⁶ Fernand Braudel, “*Tarih ve Toplumsal Bilimler*”, (Der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, İstanbul, 2007, s. 121.

¹⁵⁷ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 83.

¹⁵⁸ L. E. Halkin, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, s. 96.

alanında Annales Ekolü'nden Marc Bloch, Lucien Febvre, Jacques Le Goff (1924-2014), Emmanuel Le Roy Ladurie (1929-) gibi önemli simaların da öğrenim gördüğü Sorbonne'daki *École Normale Supérieure* (Yüksek Öğrenim Okulu)'de eğitim almıştır. Annales'in beslendiği kaynağın başına Voltaire'den daha çok Michelet'i alan Dosse'ye göre, "*Tarih anlayışı Annales'in anlayışına en yakın gözükten kişi... Jules Michelet'tir. Michelet egemen tarih okulundan da ayrıdır: [Michelet'e göre] 'Fransa'yı fark ettim. Fransa'nın yıllıkları vardı, tarihi değil.*"¹⁵⁹ Michelet'in tarih yazımında kullanılan kaynaklar konusunda da ayırt edici görüşleri bulunur. Keza, 1847-1853 yıllarında *Historie de la Revolution Française (Fransız Devrim Tarihi -İstanbul, 1967)* adlı eseri¹⁶⁰ yazarken, yazılı belgelerin tarihin sadece bir kaynağı olarak kabul edilmesi gerektiğini belirterek, bu doğrultuda eserinde sözlü tanıklıklara önemli oranda yer verir.¹⁶¹ Tarihin anlamlandırılmasında çatışmaya, döngüsellğe (Vico gibi), çevresel determinizme başvurulmasına karşı çıkıp, zaman ve konu bakımından bütünsel olabilmeye çalışan tarihçi, zamanın bölünmesini reddetmiş ve bir arşivci olarak önemli ve değerli gördüğü belgeleri "*insanların, bölgelerin ve devletlerin hayatı*" olarak benimsemiştir.¹⁶² 19. yüzyılda Ranke'nin tarihyazımında prensip olarak benimsettiği "belgelere başvurarak" tarihçilik yapma ilkesi Michelet için de geçerliydi. Ancak o "Fransız ruhu"nu yakalamak için yazılı olmayan kaynakları da kullanmayı benimsiyordu. Keza yoksul, fedakâr, sadık halkın tarihini yazarken, onların arasına karışıyordu.¹⁶³ Böylece sözlü kaynak da kullanan ve Fransa'da romantik ve milliyetçi tarihyazımın önemli aktörlerinden de sayılan Michelet, Fransa'nın tarihini yazma amacındaydı. *Histoire de France'de (Fransız Tarihi)*¹⁶⁴ Fransız devleti başka devletlere benzemeyen bir ruhla, özgürlüğe ve Haç'a olan aşkıyla önemli bir figür olarak yansıtılsa da, *Halk'ta* sosyal farklar ve çatışmalar Fransız toplumu içinde yorumlanıyor, burjuva sınıfının sınırları ötesine geçilerek, köylüler ve işçiler ele alınıyordu.¹⁶⁵ Amerikalı tarihçi Mark T. Gilderhus'e göre (1941-), Michelet; folklor, türkü, şiir ve mimari türünden sıradan olmayan kaynaklara yönelerek, gündelik hayata dayalı tarihin yansıtıcısı oldu. Kendisini

¹⁵⁹ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 83.

¹⁶⁰ Eserin Türkçe çevirisi için Bkz. Jules Michelet, *Fransız İhtilal Tarihi I, II, III*, (çev. Hamdi Varoğu), MEB, İstanbul, 1967.

¹⁶¹ Kemal Üçüncü, "Sözlü Tarih", (Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye'de Tarihyazımı* İstanbul, 2013, s. 439.

¹⁶² E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 309.

¹⁶³ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 383.

¹⁶⁴ Eserin İngilizce baskısı için Bkz. Jules Michelet, *History of France*, (translated by G.H. Smitth, F.G.S), D.Appleton and Company, New York, 1882.

¹⁶⁵ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 310.

halktan biri olarak gören tarihçi altı ciltlik *Fransa Tarihi*'nde çarpıcı detaylarla, ortaçağın kırsal hayatını anlatıyordu.¹⁶⁶ Böylelikle tarihyazımında tek bir kaynak türü yerine olabildiğince kaynak çeşitliliğini önemseyen aynı zamanda tarih çalışmalarında konu yelpazesinin genişliğini savunan Michelet, Fransız tarihinde merkeze yerleştirilmesi gereken öznenin Fransız halkının olması gerektiğini savunuyordu.¹⁶⁷

1.1.2.2 Tarih Felsefelerinde Metodolojik ve Spekülatif Yaklaşımlar

Marquis de Condorcet'nin fikirleri çoğu Aydınlanmacı düşünürlerde gözlemlenen metafizik, dinsel inanca mesafeli olan tutum ile paraleldi. *“Her din, inananlardan mucizelere ve saçmalıklara inanmasını bekler. Karakteristik özelliği insan bilimlerinin küçümsemek olan Hristiyanlığın başarılı olması bütün bilimlerin ve felsefenin tam çöküşü”*¹⁶⁸ olduğunu düşünen Condorcet, batıl inançların ve geçerliliği kalmamış örf ve adetlerin sona erdikten sonra huzur ve mutluluğun hâkim olacağı bir gelecek tahayyülündeydi. 1830'larda bu yeni düzeni getirmeye çalışan Fransız sosyolog Auguste Comte (1798-1857), tarihin seyrini yeniden belirlemiş ve Condorcet'in vizyonunu sistematik bir hipotez haline getirmişti.¹⁶⁹ Kuramını teolojik, metafizik, pozitif safhalara sahip ünlü “üç hal yasası”¹⁷⁰ ile formüleştiren Comte, insanlık düşüncesinin ve bundan esasen bağımsız olmayan insanlık tarihi ile toplumunun bu üç aşamadan geçtiğini iddia eder. Sosyolog Comte, pozitivizmin kurucusu olarak tarihin de bilimselleşmesini arzuluyordu. Özellikle çağdaş tarihyazımını hedef alarak, tarih için *“çocukça bir meraktan başka bir şey değildir”* veya *“bir lanet şeyin, diğer bir şeyi takip etmesinden başka bir şey değildir.”* diyordu.¹⁷¹ Ona göre, tarihe ve topluma yönelen

¹⁶⁶ M. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler*, s. 58.

¹⁶⁷ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 310.

¹⁶⁸ Kingsley Martin, *French Liberal Thought in the Eighteenth Century: A Study of Political Ideas from Bayle to Condorcet*, Harper&Row Publisher, New York 1962, s. 289.

¹⁶⁹ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 346.

¹⁷⁰ Comte'un üç hal yasası: 1)Teolojik evre: İnsanlar bilmediği, anlamadığı, kavrayamadığı olayları-şeyleri hep aşkın bir durumla açıklamış ve ilahi bir güç üzerinden tanımlamıştır. 2) Metafizik evre: Teolojik dönemdeki gibi yine tanımlayaman durum ve olaylar bu kez ilahi olanla değil de metafizik olanla izaha çalışmıştır. 3) Pozitif evre: Bu aşamada insanlar akıyla olup biteni kavramaya, anlamlandırmaya çalışır. Deneysel bilgi, olgular arasındaki ilişkileri, yapıları, yasaları kavramaya yarayacak pozitif bir bilim meydana getirecek, böylece evreni anlaşılması sağlanacaktır. Her ne kadar bilim, doğa ve toplumsal bilim diye ayrıştırılmışsa da toplumsal bilim de tek bilim tipi olan doğa bilim yasalarına göre işlemektedir. Bkz. İbrahim Şirin, “Genel Tarih Anlayışları”, (Ed. Ahmet Şimşek), *Tarih Nasıl Yazılır?, Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, İstanbul, 2011, s. 97.

¹⁷¹ Ferdan Ergut, “Tarihi Sosyal Bilimselleştirmek; Sosyal Bilimleri Tarihselleştirmek (Söyleşi: Serkan Gül)”, (Ed. Elizabeth Özdalga), *Tarihsel Sosyoloji*, Ankara, 2011, s. 218.

bilgi faaliyetleri doğa bilim örneğine göre inşa edilmelidir.¹⁷² Felsefi mirası pozitivistliğe göre, tüm bilgi doğrudan gözlemlenebilen olgulara göre oluşurken, yapılacak tüm bilimsel çalışmalar da olguların temelinde yatan genel yasaların keşfine yönelik olmalıdır. Beş duyu ile gözlemlenebilen olaylar, olgular baz alındığından, idealist felsefe¹⁷³ ağır bir darbe alıyordu. Buna göre insan yaşamına yeniden yön verirken sadece pozitivist yöntemle ulaşılan bilgiler rehber edinilmelidir. Çünkü yalnızca bunlara güvenilebilirdi, böylece tüm bilimsel disiplinlerin görevi gözlem yaparak düzenlilikleri ortaya koyma, araştırma sonuçlarından yola çıkarak genellemelere ulaşma ve nihayetinde kanunlar ortaya çıkarma olmalıydı.¹⁷⁴ Bu düşünceler içinde Comte, insanın tarihsel gelişiminin aşamalardan geçtiğini iddia ederek esasen ilerlemeci bir tarih görüşünü temsil ediyordu. Comte, bu üç aşamanın ilkinde evrenin aslında insanoğlundan bağımsız olarak işlediğini, evrene dua ya da büyülerle az da olsa etkide bulunabileceğini anlarken, ikinci aşamada tüm olayların belirsiz güçlerin yönettiğini; pozitif ve son aşama olan üçüncüsünde ise olaylar arasındaki değişmez ilişkilerin gerçekliği ortaya koyacağını¹⁷⁵ iddia etmiştir. İnsanın düşünsel gelişimini gösteren bu aşamalar aynı zamanda insanlık tarihinin de geçirdiği merhalelerdir. O halde pozitivist sosyoloji önderi Comte'un tarihe, tarihsel metotta başvurması ve sosyoloji ile tarihi birlikte kullanması genel toplumbilim yöntemi için de zorunluluk olmuştur. Bir toplumu anlamının ancak onun tarihsel gelişimini de hesaba katarak anlaşılabilirliği fikri bu mecburiyeti yaratmıştır. Toplum bilimci, toplum yasalarını keşfedip ortaya koymak için tarihsel yöntemi kullanır.¹⁷⁶

Pozitivist tarih anlayışının savunucusu Comte, doğa bilimlerine duyulan büyük güvenin bir yansıması olarak tarihi de bir “yasa bilimi” olarak konumlandırmak istemiştir.¹⁷⁷ Özlem'e göre Marks da olduğu gibi Comte'da yasa kavramı “*ister doğal, isterse tarihsel alanda olsun nesnelere, olaylara, olgulara genel düzen ve işleyişini veren ilke'olarak değerlendirilir' ve tarihsel olayların temelinde belirli yasalar vardır ve bu yasaların ortaya çıkarılmasıyla toplumsal sarsıntıların nedenleri anlaşılabilir ve bunlara karşı önlem alınabilir.*”¹⁷⁸ Bununla birlikte Comte'da kendi bilimler sistemi

¹⁷² İ. Şirin, *Genel Tarih Anlayışları*, s. 97.

¹⁷³ G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 130.

¹⁷⁴ E. Bresiach, *Tarih yazımı*, s. 348.

¹⁷⁵ M. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler*, s. 98.

¹⁷⁶ K. Aysevener ve E. Müge Barutca, *Tarih Felsefesi*, s. 60.

¹⁷⁷ D. Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 161.

¹⁷⁸ Kubilay Aysevener, “Bir İlerleme Tasarımı Olarak Tarih”, (Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye'de Tarih yazımı*, İstanbul, 2013, s. 247.

içinde tarih müstakil “tarih” adıyla değil de “sosyoloji” olarak geçmektedir. Keza ünlü eseri *Positive Philosophy*’de matematik, astronomi, fizik, kimya, biyoloji ve sosyal fizik bilimleri¹⁷⁹ geçtiği halde tarih disiplini özel olarak üst başlık ile gösterilmez. Buna karşılık sosyoloji ise bilimler sırasının en üstünde yer alır.¹⁸⁰ Comte’a göre, tüm geçmiş sosyoloji bilimin konusudur. Kendi sisteminde tarihin yerini sosyoloji aldığından tarihe ayrıca yer vermez.¹⁸¹ Artık bu yeni yasa bilimi olan sosyoloji altında geçmiş, tarihçinin subjektif yorumlarıyla şekillenmeyecek, tarih belli yasalara göre değerlendirilecektir. Her doğa biliminin olguları belirlemeyle başladığını, daha sonra nedensel bağlantılara geçtiğini vurgulayan ve tarihçileri doğrudan gözlemlerle, genel kural ve kanunları keşfetmeye davet eden Comte, Collingwood’a göre insan yaşamına bağlı olguları keşfetmeye başlayacak (bu tarihçinin işiydi), bu olgular arasındaki bağlantıları keşfedebilecek toplumbilim deneni yeni bir bilimin olması gerektiğini savunuyordu. Toplumbilimci tarihçinin yalnızca deneysel olarak düşündüğü olgular hakkında bilimsel düşünüp, tarihi bilim düzeyine yükselten bir çeşit üst tarihçi olacaktı.¹⁸² Tarihsel yöntemi kullanarak insanlığın gelişim yasalarını araştıran toplumbilimciye hammadde tedarikçisi konumdaki mevcut tarihçi aslında sosyoloğun yardımcısı konumundadır. Comte’un pozitivist bilim algısı içinde tarih, sosyal olguların nedensel bağlarını ortaya çıkaran sosyolojiye malzeme sağlamak bakımından işlevsel bir değere sahiptir.¹⁸³ Gerçeklerin gözlem ya da deneyle ulaşılabilir olacağını düşünen Comte için sosyoloji aslında insanlığın gelişiminin araştırılmasıdır. Dolayısıyla yukarıda da ifade edildiği gibi sosyolojik yöntem tarihsel yöntem olmalıdır.¹⁸⁴ Comte’un tarihe ilişkin salt olguların belirlenmesi anlamında ele aldığı tarih yaklaşımının 19. ve 20. yüzyıl tarih yazımında büyük ölçüde etkili olduğunu belirten Kubilay ve Barutça’ya göre, tarihçinin görevi olguları toplayarak, bunlar arasındaki ilişkileri saptamak ve bu ilişkileri belirli bir yasallık çerçevesinde açıklamaktır. Bu tür tarih yazıcılığı ile birlikte tarihçi de bilim insanı statüsünü kazanır.¹⁸⁵ Bununla birlikte çağdaş tarihçileri “*bir yığın şekilsiz veriye, uygunsuz olarak tarih adını vermekle*” suçlayan Comte için büyük adamlar, zor olay örgüleri ve az gelişmiş ülkeler, doğru tarihin konuları değildir; doğru tarihte insan isimlerine, hatta halkların, milletlerin isimlerine bile yer yoktur. Bu tarih yalnızca

¹⁷⁹ Bkz. Auguste Comte, *Positive Philosophy*, (çev. Harriet Martineau), New York, 1868.

¹⁸⁰ Doğan Ergun, *Sosyoloji ve Tarih*, İstanbul, 1982, s. 65.

¹⁸¹ İ. Şirin, *Genel Tarih Anlayışları*, s. 98.

¹⁸² G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, s. 165.

¹⁸³ M. Aksoy, *Tarih ve Sosyoloji ya da Bir İmkân Olarak Tarihsel Sosyoloji*, s. 504.

¹⁸⁴ D. Ergun, *Sosyoloji ve Tarih*, s. 67.

¹⁸⁵ K. Aysevener, E. Müge Barutca, *Tarih Felsefesi*, s. 63.

insanlığı ileriye götüren gücü, kolektif insan zihninin gelişimini yazmayı problem edinecektir.¹⁸⁶ Comte için doğru yöntemlerle geliştirilen tarih disiplini, sosyoloji için gerekli ve zorunlu olduğundan, özellikle toplumsal tarihle ilgilenilmesi önemlidir.¹⁸⁷ Onun 19. yüzyıldaki mevcut tarihyazımına eleştirisinin bir bölümünü oluşturan büyük adam tarihçiliğine karşıtlığı, ileride Annales tarafından da paylaşılacaktı. Ancak Annales Ekolü'nün bu tarz tarihyazımına muhalefeti daha çok sosyo-ekonomik tarihin tercih etmesine dayanırken; Comte'un bu itirazı ise tarihte önemli olanın yasaların keşfi olarak görmesinden kaynaklanır.

Tarihsel gelişim veya ilerlemenin değişmez yasalarını keşfe çağıran pozitivistin 19. yüzyılda destekçileri olduğu gibi karşıtları da bulunuyordu. Anti-pozitivist tarihçiler doğa bilim yöntemlerini kullanarak sabit kanunların keşfedilebileceği düşüncesini, tarihsel olguların doğasına aykırı olduğu gerekçesiyle benimsememişlerdir. Zira bu yönde düşünenlere göre, tarihsel olgular münferit olup kendine özgüdür. Benzer olguların karşılaştırmasından bazen genel yorumlar meydana çıkartılsa bile, tarihte doğa bilimlerinde olduğu gibi, her durumda geçerli ve tekrarlanan bilimsel genellemelere ulaşmak imkânsızdır.¹⁸⁸ Bu yöndeki fikirlere de paralel olarak pozitivist felsefe ve ondan neşet eden pozitivist tarih anlayışı eleştirilere ve itirazlara maruz kalıyordu. Özellikle Alman-Fransız zıtlaşmasının bir örneği olarak Almanya'da önemli bir sima olan, Comte'dan 35 yıl sonra doğan Wilhelm Dilthey (1833-1911) bu anlamda önemlidir.

Üretken bir yazar olan Dilthey, felsefe, edebiyat ve insan bilimleri içerisinde birçok farklı konuyla ilgilendi.¹⁸⁹ Gerçekliği tarih boyunca anlamayı amaçlayan Dilthey, tarihin Ranke gibi sadece geçmişin yeniden canlandırılması olarak değil, yaşamı anlama aracı olarak kabul edilmesi gerektiğini düşünüyordu.¹⁹⁰ Felsefesini ve tarihe bakışını anlama üzerine şekillendiren Dilthey için yaşamın bir parçası olan insan, yaşamın içinden gelen bir bakışla anlaşılabilir. Hayatı rasyonel açıklamalarla ele almanın, onu

¹⁸⁶ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 348.

¹⁸⁷ Comte, toplumsal tarihin ya da kendi deyişiyle "içinde bireylerin, hatta halkların bile adlarının geçmediği tarih" in, ilk kez yine kendisinin "sosyoloji" dediği kuram çalışması için zorunlu olduğu inancındaydı. Onun yaşam uğraşı tarih felsefesi diye tanımlanabilir. Çünkü temel olarak yaptığı, geçmişi üç çağa bölmektir. Zamanın bir başka sloganı olan "karşılaştırma yöntemi"de, her toplumu bir evrim basamağında yerleştirmesi anlamında tarihseldir. P. Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 8.

¹⁸⁸ İ. H. Öztürk, *Bilimsel (Modern) Tarihten Parçalanmış (Postmodern) Tarihe*, s. 42.

¹⁸⁹ Calvin O. Schrag, "Reviewed Work(s): Historical Understanding in the Thought of Wilhelm Dilthey by T. Plantinga" *The Review of Metaphysics*, 35/1, 1981, s. 153.

¹⁹⁰ Gerhard Masur, "Wilhelm Dilthey and the History of Ideas" *Journal of the History of Ideas*, 13/1, 1952, s. 96.

yalnızca kendi bütünlüğünü yansıtmayan bir parçaya indirgemek anlamına geleceğini düşünen Dilthey'in, Comtecu pozitivismeye eleştirilerini de bu doğrultuda ele almak gerekir. Doğa ve tin bilimlerinin farklı olduğunu vurgulayan ve bu bilimlerin yöntemlerini sorgulayarak bir anlama kuramı geliştirmeyi amaçlayan yazara göre, doğa bilimlerinin güdümündeki bakışla, insan gerçekte olduğundan farklı ele alınmış ve eksik değerlendirilmiştir.¹⁹¹Dilthey için doğa bilimci doğadaki düzenlilikler ve sonuçlarla meşgulken, tarihçi doğanın dışında benzeri olmayan, tekrar edilemeyen, özel olaylarla uğraşıyordu.¹⁹² Sezgisel anlama yöntemini savunan Dilthey, doğal bilimlerinin metodolojisine karşı tarihin onlardan bağımsız olması gerektiğini düşünür. Ona göre, tarih, doğanın mekanik kanunlarının hükmünde olmayan, kendiliğinden oluşan bir yaratıcılığa sahipti. İnsanlık tarihinin yapısını araştırmak için doğru bir metot hazırlanmalıydı. *The Introduction to the Human Studies*'de¹⁹³Dilthey, bir sanat eseri, tarihi bir kişi veya bir olay gibi tarihsel olaylara uygulanabilir sezgisel anlayış yöntemini geliştirdi.¹⁹⁴ Esasen 18. yüzyılın sonlarında tarihselci tarih anlayışını temellendiren ve Michelet'in etkilendiği kişiler arasında Vico ve Voltaire ile birlikte gösterilen¹⁹⁵Alman filozof Johann Gottfried Herder (1744-1803) de benzer bir düşünceyle doğal ve insani olayların arasındaki farklılığa dikkat çekiyordu. Herder'i modern bir gizemci olarak değerlendiren Gökberk'e göre Herder, "her şeyden önce bir sezgi insanıdır."¹⁹⁶

Herder için tarihsel olay ve olguları sezgisel bir yetenekle kavramak, onu anlamaya çalışmak gerekir. Böylece Herder, anlamayı bir metot olarak hem tarih felsefesi hem de bizatihi tarih bilimi için konumlandırmakla, kendisinden sonra Alman Tarih Okulu'ndan Dilthey'e kadar sürecek bir tarihçilik anlayışının da başlatıcısı olmuştur.¹⁹⁷ Pozitivist tarihe de karşıt olan bu yaklaşım ile tarihin doğa bilimlerini takip etmesi gerektiğine yönelik inanç ve tutum da benimsenmeyecekti. Herder'in doğa kanunları dışında insani olayları ancak insanın anlayıp yorumlayacağı anlayışı sonradan

¹⁹¹ Sengün M. Acar Vanleene, "Wilhelm Dilthey'da Anlama Üzerine", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 512/1, 2012, s. 156.

¹⁹² M. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler*, s. 99.

¹⁹³ Çalışmanın Almanca baskısı için Bkz.Wilhelm Dilthey, *Einleitung in die Geisteswissenschaften: Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und der Geschichte*, B.G. Toubner, Leipzig und Berlin, 1922.

¹⁹⁴ Ilsen Bulhof, "Structure and Change in Wilhelm Dilthey's Philosophy of History", *History and Theory*, 15/1, 1976, s. 21.

¹⁹⁵ L.E. Halkin, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, s. 96.

¹⁹⁶ M. Gökberk, *Kant ile Herder'in Tarih Anlayışları*, s. 63.

¹⁹⁷ D. Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 83.

Dilthey tarafından *tin bilimleri* olarak, doğa bilimlerinden bağımsız ayrı bir “insan bilimleri” olarak belirecek olup; tinsel dünya, doğa bilimlerindeki gibi açıklamacı değil anlaşılmalı bekleyen bir dünya olacaktır.¹⁹⁸ Dilthey tarihin somut tekillerle, doğa bilimlerininse soyut genellemelerle ilgilendiğini hatırlatıyordu.¹⁹⁹

Wilhem Dilthey gibi idealist tarihçiler arasında görülen ve her tarihin aslında düşünce tarihi²⁰⁰ olduğunu belirten Robin George Collingwood da Herder ve Dilthey gibi tarihin doğa bilimlerinden farklı bir yöntemle sahip olması gerektiğini savunuyordu. Ona göre, geçmişteki bir olayı inceleyen tarihçi, bu olayın dış ve iç olabilecekler arasında ayrımlarda bulunur. Olayın dış yüzeyini keşfederek tarihçiliğe başlasa da, bunla yetinmez. Olayın bir faaliyet olduğu bilincindeki tarihçi, bu olay içinde yer almış gibi düşünür, bu olayın yaratıcısı olan kişilerin düşüncelerini anlamaya çalışır. Oysaki doğanın olaylarında iç ve dış yüz arasında bir ayrım yoktur. Tarihçiler, tarihsel olayların iç nedenlerini de gözettilerinden ya da onları yorumlamaya çalıştıklarından, doğal bilimlerin yöntemlerini kullanamazlar. Gilderhus’a göre, Collingwood’un olayın dış yüzü ile kastettiği, bir topluluğun yapıp ettikleriyle, içinde buldukları koşullarla ilgilidir.²⁰¹ Örneğin; Sezar’ın belli bir tarihte bazı adamlarıyla bir nehri geçmesi ya da bir parlamentoda kanının dökülmesi olayların tamamen dış yüzünü oluşturur. Olayın iç yüzü ise sadece düşünce ile kavranıp açıklanabilen şeylerdir. Sezar’ın Cumhuriyetçi yasaya karşı olan muhalefetine derinlerde yatan nedeni de bu duruma örnektir.²⁰² Özetle doğa olayları tek başına sadece olaydır. Doğa olaylarının bilim adamları tarafından anlaşılması gereken iç yüzünün düşünceleri yoktur. Durum böyleyken hiç şüphesiz tarihçinin insani olayları araştırma yöntemi de farklı olacaktır, dahası olmalıdır. Tarihçi olayları kendi zihninde oluşturup yeniden düşünecektir. Tarihçi için önemli olan, tarihsel eylemlerin arkasında yatan düşüncelerin anlaşılmasıdır. Kısacası ‘bütün tarih, düşüncenin tarihidir.’ Sonuçta Collingwood, bilimsel tarih yanlıların ileri sürdüğü, kanıtların tarihçiden bağımsız olarak tarihi gerçeği söyleyebileceği fikrine katılmamaktadır.²⁰³ Doğa süreçleri, olayların birbirini takip etmesinden dolayı uygun bir biçimde betimlenebilir; ancak salt tek başına olay süreci olmayan, düşünce süreçlerinden oluşup iç yüzlere sahip olan bir eylem süreci olan tarih olayları bu şekilde

¹⁹⁸ İ. Şirin, *Genel Tarih Anlayışları*, s.102.

¹⁹⁹ G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, s. 211.

²⁰⁰ G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, s. 257.

²⁰¹ M. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler*, s. 100.

²⁰² G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, s. 256.

²⁰³ İ. H. Öztürk, *Bilimsel (Modern) Tarihten Parçalanmış (Postmodern) Tarihe*, s. 59.

tasvir edilemez. Tarihçinin aradığı şey de bu düşünce süreçleridir.²⁰⁴ “*Tarih tarihçinin zihninin bir ürünüdür.*”²⁰⁵ Collingwood bu düşünceleri *Tarih Tasarımı* adlı eserinde yansıtır. Birkez daha vurgulanırsa ona göre, tarih çoğu kez yanlış bilindiği gibi, ardı ardına gelen olayların hikâyesinin veya değişimin anlatımı değildir. Doğa bilimcinin aksine, tarihçi böyle olaylarla ilgilenmez. Tarihçi, aslında sadece düşüncüleri açığa çıkarmak amacıyla düşüncülerin dışsal ifadeleri olan olaylarla ilgilenir.²⁰⁶ Doğa olayları ancak dışarıdan bakınca anlaşılabilirdiği halde, insanla ilgili olaylar ise onları var eden aktörlerin niyetlerinden, duygularından ve zihniyet dünyalarından oluşmuş “içsel” bir boyutun olduğu hesaba katılarak anlaşılabilir. Bu boyut göz önüne alınarak tarihsel olaylar anlamlı hale gelebilir. İdealistlere göre tarihsel bilgi bu yönüyle de öznedir.²⁰⁷ Bu düşüncelere genelde eleştirel yaklaşan pozitivistler için bu fikirler, kanıt ve gözlem yoluyla kanıtlanabilirliklerini sağlayamadıklarından ve “*doğrudan insan gelişiminin metafizik aşamasına ait olmaları açısından metodolojik bütünlük taşıymıyordu*”²⁰⁸ 19. yüzyıl pozitivismine göre, doğa bilimlerinin yöntem ve teknikleri insani bilimlerden olan tarih için uygulansa tarih de doğa bilimleri gibi bilim payesine erişmiş olur. Tarihçinin ilk görevi geçmiş hakkında olguya dayalı bilgi toplamaktır. Bunlar birincil kaynaklara eleştirel yöntem uygulayarak doğrulanmış olgulardır. Böylece geçmişin nasıl açıklanacağı ya da yorumlanacağı belirlenir. Bu süreçte tarihçilerin inançlarına ve değerlerine yer yoktur. Tarihçileri ilgilendiren tek şey olgular ve olgulardan mantıksal olarak çıkan genellemelerdir.²⁰⁹ Tarihçinin olguya karşı bu pasif pozisyonunu benimsemeyen Collingwood için tarih düşüncesinin tarihinin incelenmesi ve bunun dış gücün diktatörlüğünden özellikle doğa bilimlerin diktatörlüğünden kurtarılması ve insanlığın tarihiyle kaynaşabilen, özgürlüğün tarihi olarak bir tarih olması önemlidir. Tarihçi, geçmiş düşünceyi yeniden başkalarına yaşatmakla yetinmez, onu kendi bilgisinin bağlamında yeniden yaşatır bunu yaparken onu eleştirir, yargısını oluşturur, bulabildiği yanlışları düzeltir.²¹⁰ Tarihçinin vazifesi, insan olayların nedenlerini sorgularken bunların öncesindeki düşünce süreçlerini keşfetmek ve bunu kaynaklara doğrudan başvurarak gerçekleştirmektir.²¹¹ Genel kanunları olamayacak olan tarih, asla bir doğa bilimi gibi olamaz. Çünkü objeden ziyade, süjeyi tanımak isteyen bir etkinlik

²⁰⁴ G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, s. 257

²⁰⁵ İ. Şirin, *Genel Tarih Anlayışları*, s.105.

²⁰⁶ G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, s. 260-261.

²⁰⁷ J. Tosh, *Tarihin Peşinde*, s. 129.

²⁰⁸ M. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler*, s. 101.

²⁰⁹ J. Tosh, *Tarihin Peşinde*, s. 129.

²¹⁰ K. Aysevener, E. M. Barutca, *Tarih Felsefesi*, s. 172.

²¹¹ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 418.

olan tarih, objeden değil, süjeden hareket etmesiyle doğa bilimlerinden ayrılır. Tarih bilimi doğal olguların değil, süjede bulunan şeylerin yani insani olanakların bilimidir.²¹²

Esasen “tarih daima düşünülmüş olan şeylerin tarihidir” diyen Collingwood, Hegel gibi tarihi daima belli idelere göre yönelen, bir süreç olarak görüyordu.²¹³ Doğayı ve insanların oluşturduğu tarihi, kutsal iradenin uzay ve zamandaki yansıması olarak tanımlayıp her şeyi de açıklayabilen kompleks kapsayıcı bir felsefe sistemi geliştiren George W. Friedrich Hegel (1770-1831)²¹⁴, ilerlemeci tarih düşüncesine içinde kalarak kendisinden sonra gelen Marks gibi tarihin rasyonel bir topluma doğru ilerlediğini düşünüyordu.²¹⁵ Hegel’e göre kendini tarihte ve doğada gerçekleştiren ve esasen tanrısal akıl-logos anlamındaki dünya tininin amacı bilinç ve özgürlüğe ulaşmaktır. Hegel için tarihin özü “*insanın özgürlük bilinciyle yaptığı eylemdir; çünkü o ancak eylediği şeydir ve kendisi için eyler ki, kuşkusuz burada tin kendini kendi bilincinin objesi yapmakta, kendini bizzat kendi için açımlayarak kavramaktadır.*”²¹⁶ Tin kendini kültür, sanat, felsefe ve dinde, aynı zamanda özünü devlet içinde “evrensel varoluşa” taşıyan bir güçtür. Özlem’e göre, Hegel için devlet tüm tinsel faaliyetlerin organize olmuş bir yansımasıdır. Hegel “tinin gelişme basamaklarını” taşıyıcılarını, dünya tarihine geçmiş devlet kurucusu olan halkları görür. Hegel için doğulu, Grek, Roma, Hristiyan-Germen olmak üzere dünya tarihine mal olmuş dört “dünya-tarihsel devlet” bulunur.²¹⁷ Tüm bu düşünceler Annales’ın da mesafeli olacağı tarihçilik tarzları olan “büyük adam tarihçiliği” ve *eurosentrik* tarih anlayışına da kaynaklık edecekti. Hegel’in eurosentrik milliyetçiliği, Alman felsefi üstünlüğünde özellikle güçlü bir milliyetçi gurur sergilemektedir.²¹⁸ Kant gibi tarihi “insanın özgürleşmesinin tarihi” olarak gören Hegel, insanın özgürleşmesinin tarih içinde tamamlanacağını, tarihin gerçekte aynı zamanda tanrısal akıl olduğunu, diyalektik oluş sürecinin sonunda tüm evrenin ve tarihin tekrar birliğe, yani tanrısal akla varacağını düşünür. Ancak bu Tanrı Hristiyanlığın tanrısıdır, dünya tini yani Tanrı Grek, Roma ve Germen gibi belli halklarda cisimleşir.²¹⁹ Böylelikle Avrupa’yı merkeze alan bir tarih anlayışına sahip olduğu görülen Hegel

²¹² D. Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 218.

²¹³ N. Max, *Tarih Felsefesi*, s. 134.

²¹⁴ M. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler*, s. 62.

²¹⁵ N. Alkan, *Efsanelerden Aydınlanmacı Geleneğe Tarih Düşüncesi*, s. 33.

²¹⁶ D. Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 127.

²¹⁷ D. Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 127.

²¹⁸ Fawzi Boubia, “Hegel's Internationalism: World History and Exclusion”, *Metaphilosophy*, 28/4, 1997, s. 417.

²¹⁹ İ. Şirin, *Genel Tarih Anlayışları*, s. 104.

için²²⁰ insanlar farklı yerlerde farklı doğalara sahiptir, bundan dolayı da farklı gelişimler içindedirler. Devlet kadar birey de gelişme ve ilerleme için tarihin seyrinde önemli aktördür. Tabii ki Hegel için bireyler arasında önemli olan, aslında tinin kendini gerçekleştirmesinde bir araç olarak kullandığı “büyük adamlardır”. Tinin idesi ise özgürlüktür. Dünya tarihi, ihtiyaç duyduğumuz şeyleri kavramak olan bir ilerlemedir.²²¹ Halklarını etraflarında toplayan Sezar, Napolyon gibi tarihteki büyük adamların aslında amaçladıkları şeyler, dünya tininin gerçekleştirmek istediği tözdür. Büyük adamlar ve halklarının tarihte yapıp etikleri eylemlerin bazıları korkunç olsa da, bu eylemler aslında dünya tininin ereğinin gerçekleştirilmesinin araçlarıdır. Özetle büyük adamlar ve halklar tinin son ereği için vasıtaadır. Onlara fark ettirmeden tin büyük adamları kullanır. Oysa onlar kendi isteklerinin, tutkularının gerçekleştirmenin peşinde olduklarını düşünürler. Bu da Hegel'in ünlü bir deyişiyle “*akıl hilesidir.*”²²² Bir başka deyişle dünya tini kendi amacını gerçekleştirme için insani hedef, arzu, heves ve tutkulara hileli bir tarzda yerleşmiştir.²²³ Dünya tini, adeta bu büyük insanları araç haline dönüştürerek özgürlük bilinci içinde ilerler. Tinin bu macerasını ise felsefe, akıl kavrar. Tanrının planlarının pratikleştiği yer ise tarih olduğundan, tarih Hegel felsefesinde başattır. Hegel için insanlar toplu halde yaşadıklarından beri anımsamaya sahiptirler. İnsanlar bir devlet organizasyonu içinde örgütlenmiş bir topluma, yani ortak anılara, ortak kamusal bir geçmişe ulaştıktan sonra bu anımsamalar tarih bilincine dönüşmüştür. Tarih yazıcılığı da ancak kamusal bir geçmişin olduğu yerde meydana gelmiştir. Özetle tarih yazıcılığının konusu bireyler değil, bireyler üstü bir gerçeklik olan kamusal geçmiş olduğundan, tarih yazıcılığı ancak devletin olduğu yerde vardır.²²⁴ Devletin Hegel tarihçiliğinde önemli olmasının başka nedenleri de bulunmaktaydı. Hegel için devlet kişilerin haklarını, refahını, mülkiyetini korumak, ahlaki bazı gerekleri yerine getirmenin aracı olmak için değil, insanların özgürlüğünü gerçekleştirmek için vardır. İnsanların özgürlüğünün gerçekleştiği yer devlettir.²²⁵ Özgürlüğün nesnellik kazandığı devlet ile birey ussal bir özgürlüğe kavuşur. İnsan aslında bütün insanlığını devlete

²²⁰ F. Beritan, A. Şimşek, “Tarih Yazımında Avrupa Merkeziliğin İzleri”, (Ed.Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye’de Tarihyazımı*, İstanbul, 2013, s. 301.

²²¹ Patrick Gardiner, “Hegel's Philosophy of History by Burleigh Taylor Wilkins; Hegel on Reason and History. A Contemporary Interpretation by George Dennis O'Brien”, *History and Theory*, 15/1, 1976, s. 53.

²²² Ömer Naci Soykan, “Hegel Sisteminde Tarih Felsefesi Betimleyici-Eleştirel Bir Giriş”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40, 1999, s. 280-281.

²²³ D. Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 127.

²²⁴ D. Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 129-130.

²²⁵ Faruk Yalvaç, “Hegel, Dünya Tarihi ve Özgürlük Mücadelesi Olarak Uluslararası İlişkiler”, *Uluslararası İlişkiler / International Relations*, 6/21, 2009, s. 18.

borçludur. Çünkü insan bütün değere, tüm tinsel gerçekliğe devletin varlığı sayesinde sahiptir.²²⁶ Ayrıca tarih, Hegel için insanlar ile belli ulus ve kültürleri temsil eden devletlerin birbirlerini karşılıklı olarak tanımaları için verdikleri bir özgürlük mücadelesi alanıdır.²²⁷ Böylece tarihin devlet merkezli olması, bunun da yansıması olarak siyasi ve olay tarihinde yoğunluk kazanması anlaşılmaktadır.

Hegel felsefesinden derin bir şekilde etkilenen ancak onun idealist felsefeye dayalı diyalektik yöntemini kendi materyalist anlayışına entegre eden ve değiştiren, “filozoflar bugüne kadar değişik yollarla dünyayı yorumlaya çalıştı; oysa sorun onu değiştirmektir” diyerek özelden Hristiyanlık genelde ise tüm dinlere karşı bir felsefe geliştiren ve bu felsefeyi tarih anlayış ve yazımına yansıtan Alman Karl Marks (1818-1883) da kayda değerdir.

Hegel gibi tarihin öznesini “dünya tını” ya da “akıl” olarak görmeyen Marks için, tarihe yön veren şey maddi ilişkiler ağı olarak toplumun sosyo-ekonomik yapısıdır. Maddi ilişkiler bütünü de birbirlerinden ayrı olmayan iki unsura göre anlaşılabilir; üretim araçlarının oluşturduğu üretim güçleri ve üretim ilişkileri.²²⁸ Üretim güçleri aynı zamanda üretim ilişkilerini de belirler. Üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasında bir çelişki vuku bulduğunda sınıf savaşları başlar. Üretici güçlerin üretim ilişkileri üzerinde etkileri olduğunu belirten Marks’ın “*bunlardan anlatmak istediği iş bölümü ve üretimi sürdürmek için gerekli işbirliği ile tahakküm biçimleridir, yani toplumun ekonomik yapısı. Bunların oluşturduğu altyapı üzerinde de hukuki ve siyasi kurumlar ile onları destekleyen ideolojiden meydana gelmiş üst yapı yükselir.*”²²⁹ İnsanlık her bir aşamayı yaşarken, yaşadığı o aşamanın üretim biçiminin antitezini de yaratır. Feodal üretim biçimi ve onun dayattığı üretim tarzının egemen olduğu dönem, aynı zamanda kendi düşmanının da oluşmasına zemin hazırlar ve dahası “onu içinde barındırır” yasasına uygun olarak kapitalist tohumu da bizatihi içinde yetiştirir.

Buradan iki sonuç çıkabilir; Marks için ekonomik tüm olgular bireysel ve toplumsal anlamda tüm tarihin yaratımları olan kültür, sanat, sosyal ilişkiler, statü her şeyi belirler. Diğerleri ise sınıf çatışmasının kaçınılmazlığıdır. Sınıf çatışmasının temelinde

²²⁶ Ö. N. Soykan, *Hegel Sisteminde Tarih Felsefesi Betimleyici-Eleştirel Bir Giriş*, s. 281.

²²⁷ F. Yalvaç, *Hegel, Dünya Tarihi ve Özgürlük Mücadelesi Olarak Uluslararası İlişkiler*, s. 3.

²²⁸ D. Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 165.

²²⁹ J. Tosh, *Tarihin Peşinde*, s. 162.

ise sömürü sistemi bulunur. Marks'a göre, sömürü, elitlerin işçilerin emeğinden oluşan gelirlerin çok önemli bir bölümüne el koymaları yüzünden kaçınılmaz olarak devam etmiştir.²³⁰ Tarihin doğru anlaşılıp değerlendirilmesi, bu sömürü düzenin de sürekliliğinin yok edilmesini de hızlandıracaktır. Bütün tarih aslında sömüren ile sömürülenlerin oluşturduğu sınıf mücadelelerin tarihidir. Keza sınıf mücadelesi antik zamanlarda köle sahipleriyle köleleri karşı karşıya getirmek suretiyle şehir devletlerinde gerçekleşti, feodalizm ise ortaçağlar boyunca toprak sahibi soylularla serfleri karşı karşıya getirdi.²³¹ Toplumun maddi üretici güçleri kendilerini belli yönlerle çevreleyen, var olan üretim ilişkileriyle eninde sonunda çelişkiye düşecekler. Çünkü kendi içinde yaşadığı dönüşüm ve gelişim sonucunda bu üretici güçler için bu üretim ilişkileri kısıtlayıcı olur. Nihayetinde bir devrim atmosferi başlar. Marks için modern zamanda da üretim araçlarının mülkiyetini elinde tutan burjuva ile işçiler karşı karşıya gelecekti. Sömürülenlerin tekeline aldıkları üretim araçları tarihin de ilerleyişinde etkendi. Alman filozof Friedrich Engels (1820-1895) gibi Marks için de araçlar topraklar, fabrikalar anlamındaki üretim araçların sahipliği diğer her şeyin de ana belirleyicisi konumundadır.²³² Diğer bir ifadeyle tarihi belirleyen tinsel bir öz olmayıp maddi ilişkiler ağı olduğunu savunan Marks için, maddi hayatın üretim tarzı genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayatı sürecini koşullandırır.²³³ İnsan yaşamının her yönüne damgasını vuran, her şeyi etkileyen üretim tarzının karşılığı ve ona bağlı değişen üretim ilişkileri bulunmaktadır.²³⁴ Tarih, eskiyen üretim tarzları ile üretim ilişkileri arasında olan ve oluşacak çatışmalara odaklanmalıydı.

Nesnel bilimsel bilginin mümkün olacağını ve tarihin de bir bilim olabilmesini, gelişmenin kanunlarının keşfi ve bunların formüle edilmesine bağlayan Marks, tarihsel gelişim yasasının başat motorunu da kaynağını ekonomik eşitsizlikten alan toplumsal çatışma olarak görüyordu.²³⁵ Tarihçi, incelediği dönemin aktörlerinin ifadelerini olduğu gibi aktarıp kabul etmemelidir. Ranke ve taklitçileri kendilerini esasen hâkim sınıfın gerçek maddi menfaatlerinin hizmetindeki dönemin ideolojisine hapsetmişlerdir. Üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki diyalektiğe dayanan nesnel tarihe ulaşmak için tarihsel şahsiyetlerin söyleyip durdukları şeylere değil, toplumların ekonomik yapısına

²³⁰ M. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler*, s. 65.

²³¹ M. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler*, s. 76.

²³² M. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler*, s. 76.

²³³ İ. Şirin, *Genel Tarih Anlayışları*, s. 106.

²³⁴ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 372.

²³⁵ G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 80.

yönelmek gerekir. Hegel'in savunduğu gibi, tarihçi itici gücün düşünceler olduğunu değil üretici güçler olduğunu anlamalıydı. Bu düşünceler aynı zamanda tarihin konusunu da etkileyecektir. “Büyük adamlar” zaman zaman tarihte etkili olabilir ancak asıl olan iktisadi etmenlerdir. İşte tarihyazımında önemli olan koşullardır ve koşulları belirleyen de iktisadi etmenler olduğu için tarihçi bu hususları sürekli dikkate almalıdır. Böylece Marks ile iktisadi tarih büyük bir ilerleme kaydedecekti. İktisat tarihinin bağımsız bir araştırma alanı olarak gelişmesinde Marksizm çok önemli katkılarda bulunmuştur.²³⁶ Collingwood'a göre “*bütün modern felsefe tarihi incelemeleri konunun büyük modern uzmanı olan Hegel'e dönüyorsa, bütün modern iktisadi tarih incelemeleri de aynı anlamda Marks'a döner.*”²³⁷

Tarih biliminin kesinliğe sahip, kurgusal belirlemelerden uzak olması gerektiği yönündeki düşünceleriyle Marks, tarihsel alanın onu inceleyen öznenin, yani tarihçiden bağımsız olarak var olduğunu kabul eder. Comte'da olduğu gibi, Marks için de doğa olaylarından bazı farklı yanları olsa da tarihsel, toplumsal olaylar belli yasalara göre işleyen bir gerçekliğe sahiptir ve bu yasalar doğa bilimlerin yöntemleriyle ya da diyalektik yöntemle saptanabilirler.²³⁸ İşte tüm bu nedenler tarihin Marksizm, Marksist düşünce için önemini artırır. Şirin'e göre tarih bilimi Marksizm'in merkezinde yer alır. Marks ve Engels “biz bir bilim tanırız, o da tarihtir.” derler bu tek bilim ise emeğin tarihidir. Maddi üretim tarzları ister toplumsal, ister politik, isterse de entelektüel yaşam süreci olsun her şeyi baştan aşağı şekillendirdiğinden, insanlar tarihlerini kendileri yapar.²³⁹ Marks tarafından maddi üretim tarzlarının, üretim biçimlerinin ve üretim araçlarının “aşırı” önemsenmesi Collingwood için eleştiri kaynağıdır. Collingwood'a göre, Marks'ın tarih anlayışı Hegel tarih anlayışının bir yandan zayıf yönünü öbür yandan da sağlam yanlarını taşır. Şöyle ki Marks'ın sağlam mantıksal temel kavramlar örüntüsüyle olguların arkasına sızması kuvvetli yanını oluştururken, kendi başına insan yaşamını tek görünümünü olarak iktisadi seçmesi zayıf yönünü oluşturur. Zaten Hegel de tarihte siyasal görünümü tek belirgin unsur olarak görüyordu. “*Marks, Hegel gibi insanlık tarihinin bir dizi farklı koşut tarihler, iktisadi, siyasal, sanatsal, dinsel vb. tarihler değil, tek bir tarih olduğunu vurguluyordu... Varlığı olan ama kendine özgü hiçbir sürekliliği bulunmayan öteki etkenler Marks'a göre gelişmelerinin her*

²³⁶ J. Tosh, *Tarihin Peşinde*, s. 168.

²³⁷ G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, s. 163.

²³⁸ K. Aysevener, E. M. Barutca, *Tarih Felsefesi*, s. 83.

²³⁹ İ. Şirin, *Genel Tarih Anlayışları*, s.107.

noktasında, yalnızca temel iktisadi olgunun yansımalarıydı."²⁴⁰ İktisadi etmenlere aşırı vurgu ileride gerek Annales, gerekse Frankfurt okulu tarafından eleştiriye tabi tutulmadan önce Marks ve Engels zamanında da eleştiriliyordu. Bununla birlikte Engels, Marks'ın ölümünden birkaç yıl sonra yazdığı bir mektupta iktisadi etkenin ne kendisi ne de Marks için tek belirleyici faktör olmadığını vurgular.²⁴¹

Marks gelecekteki tarihçilerin konularının siyasi olay tarihi olmayacağını, aynı zamanda çağdaş tarihçilerin de siyasi tarihi merkeze almaması gerektiğini düşünüyordu. Rankeci metoda ve tarihin konu olarak "büyük adamlara", salt siyasal, olay tarihe hasredilmesine karşı çıkışlar Marks'da da görülüyordu. Burke'e göre, Burckhardt, Michelet gibi Marks da bu yöndeydi. Marks da Rankeci tarih anlayışına alternatif bir tarih paradigması önermişti. Bundan dolayıdır ki, Marks'ın tarih görüşü, değişimin temel sebeplerini toplumsal ve ekonomik yapılarıdaki gerilimlerde aranması gerektiğine yönelikti.²⁴² Öte yandan Marks'ın genel olarak, tarihsel olguların nedeninin tek bir etkene yani ekonomik nedenlere bağlaması, zaman zaman onun indirgemeci mantık içinde tarihe baktığı yönünde bazı eleştirilere maruz kalmasına sebep olmuştur. Marks'ın kapitalizm ile ilgili çıkarımlarına karşı gelen ve 3 ciltlik *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm 15-18. Yüzyıllar*²⁴³ çalışmasında Marks'tan çok yararlanan ancak kapitalizmin tarihselliği konusundaki fikirlerinden dolayı onu eleştiren Annales'in ikinci kuşağının başlıca temsilcisi Braudel, kapitalizmin tek sınırlı bir kaynaktan oluşmadığını özellikle vurgulayacaktı. Braudel'e göre, kapitalizmin oluşumunda siyaset, ekonomi, toplum, kültür, medeniyet bütünsel olarak rol almıştır. Bununla birlikte yine de Braudel, tarihte *uzun süreye* önem verdiği için dolayı Marks'ı övecektir.²⁴⁴

Annales'in kurucularından Febvre de Marks'a gönderme yaparak tarihinin bir yargıç olmadığını, kişisel olarak Marks'ın hayranı olsa da bunun onun öğretilerini model olarak almakta yeterli olmadığını, kapitalizm ile reform arasındaki ilk geniş ve güçlü soruyu Marks'ın ortaya atarak övülmeyi hak ettiğini, ancak yine de Marks'ın tezinin kâhince nitelikte olduğunu düşünür. Febvre, Marks'ın reformun kapitalizmi

²⁴⁰ G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, s.159-160.

²⁴¹ J. Tosh, *Tarihin Peşinde*, s. 165.

²⁴² P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 33.

²⁴³ Çalışmanın ilerleyen sayfalarında bu eser *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm* olarak adlandırılacaktır.

²⁴⁴ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 97. Braudel'e göre "Marks'ın dehası, gücünün kalıcı olmasının sırrı, onun uzun dönemden yola çıkarak gerçek toplumsal modeller oluşturan ilk kişi olmasında yatar." Bkz. Fernand Braudel, *Tarih ve Toplumsal Bilimler*, s. 160.

yarattığına yönelik fikirleri de eleştirir ve bu nedensel yaklaşım yerine olguların karşılıklı bağımlılığını kavramını yerleştirir.²⁴⁵ Tarihte yasalarla, tarihin kanunlarıyla pek uğraşmayan Annalesçilerin²⁴⁶ aksine, Marksist tarih anlayışını benimseyenler arasında bunlar merkezdeydi. Marksist tarih yaklaşımının Annales'a bütünleşmiş bir ekol ya da metot olarak görülmesinin yanlış olduğunu savunan İngiliz sosyolog Gregor Mc Lennan (1952-) için ise, “*Bloch ve özellikle son çalışmalarında Braudel, esnek bir Marksist tarihyazımına giderek daha çok yaklaşan somut konular açmaktadır.*”²⁴⁷

Bu çalışmanın ikinci bölümünde bahsedileceği üzere Annales'da daha çok sosyo-ekonomik tarihe önem verilmesiyle siyasi tarihin geri plana itilmesi ve bunun da yansıması olarak tarihin büyük adamlara indirgenmemesi, Marksist tarihyazımında da belirgindir. Marks işçi, emekçi, yoksul kesimi tarihe yerleştirmesi, kısacası alttan gelen bir tarihin belki de ilk önemli öncülerinden olması sosyal tarih için önem taşır. Marksist Hobsbawm'a göre de toplumun tarihine en doğrudan yaklaşım geniş anlamda sınıf sorununun incelenmesi aracılığıyla meydana gelmiştir ki²⁴⁸ bu Marks'tan da ayrı düşünülemez. Özetle denilebilir ki tarih açıklamasının merkezinde 19.yüzyıldaki tarih anlayışının siyaset merkezli olay yönelimli tutumunun karşısında, toplumsal yapının tarihselliği, toplumsal değişim sürecinin içsel dinamiklerini ortaya koyan Marks, yeni başlayan sosyal tarihçilik anlayışına önemli bir destek noktası haline gelmiştir.²⁴⁹

19. yüzyıl sonlarında gelişen ve “toplumun geniş yığınları veya sıradan insanlar” lehine değişen bu tarih anlayışı salt kıta Avrupa'sında değil, Amerika'da da yankı bulacak ve 20. yüzyıl başlarından itibaren yoluna devam edecektir.

1.1.3. 20. Yüzyılda Tarih Yazımı

20. yüzyılda tarihyazımında sadece metodolojide değil aynı zamanda tarihin nesnesinde, yani konusunda da değişim ve dönüşümler meydana gelmiştir. Bu dönemin tarihyazımının siyasi olay tarihi aleyhine, sosyo-ekonomik kültürel tarih lehine bir yüzyıl olduğu görülmektedir. Asrın ilk yarısında tarih yazımında bir devrim olarak

²⁴⁵ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 54.

²⁴⁶ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 85.

²⁴⁷ Groger McLennan, “Braudel ve Annales Paradigması”, (Der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihi Annales Okulu İzinde*, İstanbul, 2007, s. 187.

²⁴⁸ E.J. Hobsbawm, *Toplumsal Tarihten Toplumun Tarihine*, s. 278.

²⁴⁹ E. Sönmez, *Annales Okulu*, s. 48.

görülen Annales Ekolü, çalışmanın başında da vurgulanan tarihsel köklerinden beslenerek ve bazen de onlardan ayrılarak doğmuş ve yolunda ilerlemiştir. Annales Ekolü'nün kendi çıkış ve gelişim dönemindeki bazı tarih okul-paradigma-tarz veya hareketlere değinilmeden, sosyo-ekonomik tarihyazımında bir dönüm noktası olan bu ekol tam olarak anlaşılabilir. Bu bağlamda 19. yüzyıl sonlarından itibaren Amerika'da yankılanan Yeni Tarih'e (veya İlerici Tarih), geleneksel Marksist tarih anlayışına karşıt olarak sadece yeni bir sosyoloji değil, aynı zamanda bir tarih yazımı öneren Frankfurt Okulu'na, yapısalcı tarih, postmodern tarihçilik ve hermeneutik tarih anlayışlarına ya da hareketlerine kısa da olsa değinmek gerekli olacaktır.

20. yüzyılda tarihin konuları bakımından demokratikleştiğini vurgulayan Iggers'e göre, bu dönemin tarih düşüncesinde çok farklı yönelimler ayırt edilebilir. 19. yüzyıl profesyonel tarih yazımının anlatıya dayalı, olay endeksli eğiliminin yerine 20. yüzyılda sosyal-bilim nitelikli tarihsel araştırma yöntemi gelişmiş ve geleneksel tarih yazımının ana teorilerine meydan okumuştur. *“İster Marksist, ister Parsons'cu, isterse Annales'cı olsun, sosyal bilim yaklaşımları tarihin demokratikleştirilmesini, nüfusun daha geniş kesimlerini içermesini ve tarihsel perspektifin siyasetten topluma doğru genişletilmesini temsil ediyorlardı.”*²⁵⁰ Artık “büyük adam” tarihçiliği kavramında simgeleşen olay-siyasi odaklı tarih anlayışına itirazlar salt Avrupa'dan değil aynı zamanda Amerika'dan da geliyordu. 20. yüzyıl başlarında Batı Avrupa ve Amerika'nın önemli sosyal değişimler yaşaması artık geleneksel tarih yazımının bu değişimin ve dönüşümün altında yatan dinamikleri açıklama uğraşlarının cılız kalması sosyal tarihin başlanmasına zemin hazırlıyordu.²⁵¹ Gerçekten de sadece Fransa, Belçika, Birleşik Devletler, İskandinavya'da değil Ranke'nin ülkesi Almanya'daki tarihçiler bile Rankeci paradigmayı eleştirmeye, toplumsal ve ekonomik etkenleri de hesaba katan bir tarih anlayışını savunmaya başladılar. Tarihin olayları ve liderleri merkeze almaktansa, aynen Burchardt'ta olduğu gibi, bu olay ve kişilerin ortaya çıktığı toplumsal koşullara odaklanılması önemseniyordu. Demokratikleşme ve kitle toplumun doğuşu da nüfusun daha geniş kesimleri ile bunların maruz kaldığı koşulları hesaba katan bir tarih yazımını zorunlu kılıyordu.²⁵² Avusturyalı tarihçi Ernst A. Briesiach'a göre (1923-2016) de sanayileşme çağı tarihin ardındaki gerçek itici gücü meydana çıkartıyordu. Keza 19. yüzyılın ikinci yarısında sanayileşme hızlanmış bu da çok kapsamlı değişimlere neden

²⁵⁰ G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 3.

²⁵¹ E. Sönmez, *Annales Okulu*, s. 43-44.

²⁵² G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 5.

olmuştu. Kırsaldan hızla çoğalan fabrikalara ve kentlere doğru artan göç, Germen istilasını dahi gölgede bırakmıştı. Kitleler tarih yazımında yer alıyordu.²⁵³ Böylece içinde sıradan insanların yer aldığı, dahası *periphery*'de(çevre)yer alan kitlelerin merkeze taşındığı sosyal tarih, henüz Annales doğmadan başlıyordu. Belçika, Polonya, Batı Avrupa, Amerika'da ve dahi dünyanın pek çok yerinde geleneksel tarih yazımında ancak figüran durumunda olan sıradan insanlar, bundan sonra baş aktör haline geldi. Annales'in ortaya çıkışından yaklaşık çeyrek asır önce Amerika'da Yeni Tarih Ekolü bu değişimin oluşmasında etkili olan hareketlerden biriydi. Tarihin oluşturucu kuvveti anlamında öznesi olarak halkı görececek olan bu ekol, aynı Annales gibi hem tarihin öznesini sıradan insanlara vermeye gönüllü olacak, hem de tarih dışı disiplinlerle işbirliğini önemseyecekti.

Siyasi nitelikli tarihten sosyal tarih yazımına doğru yönelmede ilk çaba ve örneklerin bazılarının Amerika'da görülmesi önemlidir. Hızlı iktisadi kalkınmanın getirdiği ekonomik ve sosyal karışıklıklar, çiftçi, demiryolu işçisi, banker, sanayici, tüccar gibi gruplar arasındaki sert çıkar çatışmaları artıyordu.²⁵⁴ Çağın sosyal travmaları, reform hareketleri, özellikle hukuk, felsefe, sosyal bilim ve tarihte yeni yaklaşımların geliştirilmesine sebep oldu. Bunun bir yansıması olarak tarihçiler, Amerika'da Yeni Tarih olarak bilinen bir ekolü geliştirdiler ki tarihçilik açısından devrimsel bir tutum geliştirdiler.²⁵⁵ Yeni Tarih Ekolü'nün gerçek öncülerinden birisi ise Frederick Jackson Turner (1861-1932) idi.

1890'ların başlarında Turner, tarihin kapsamının, insan faaliyetinin her alanına yayılması gerektiğini ilan etti.²⁵⁶ Büyük, geniş kapsamlı bir tarihe ilgi duyan Turner'ın²⁵⁷ sadece tarih öğrencileri değil, aynı zamanda profesörler ve gelecekteki iki Amerikan başkanı Theodore Roosevelt ve Woodrow Wilson da sadık takipçileriydi. Tarihçinin yazılarının birçoğunda, özellikle Amerikan tarihinde sınırların önemi vurgulanır.²⁵⁸ Turner çalışmalarında dikkat çektiği sınırlara benzeyen bir bölgede

²⁵³ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 344.

²⁵⁴ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 391

²⁵⁵ M. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler*, s. 119.

²⁵⁶ Theodore Zeldin, "Social History and Total History", *Journal of Social History*, 10/2, 1976, s. 238.

²⁵⁷ Albin J. Cofone, "Review-Rereading Frederick Jackson Turner: "The Significance of the Frontier in American History and other Essays by John Mack Faragher", *Society for History Education*, 30/3, 1997, s. 373.

²⁵⁸ Wilbur R. Jacobs, "Frederick Jackson Turner: Master Teacher", *Pacific Historical Review*, 23/1, 1954, s.49-50.

doğmuştu. Yazarın gençliği buradaki sosyal çevreden etkilendi.²⁵⁹ Amerika’da Turner siyasal tarihe karşı, Alman Lamprecht’inkine benzer bir eleştiri başlatarak tarihçinin insan etkinliğinin tüm alanlarına odaklanmasını ve toplumsal yaşamın her yönünü kavraması gerektiğini savunuyordu. *The Significance of the Frontier in American History (Amerikan Tarihinde Sınır Boyunun Önemi)*’de, Amerikan kurumlarını belirli bir coğrafya ve toplum çevresine göre incelemesi siyasal tarihten bir uzaklaşmadır.²⁶⁰ On üç önemli makaleden oluşan çalışma şöhreti için güvenli bir temel oluşturdu.²⁶¹ Turner’in amacı, araştırma için verimli bir alan olarak sınırlara dikkat çekmek ve onunla bağlantılı olarak ortaya çıkan sorunların bir kısmını irdelemektir.²⁶² Amerikan tarihinin yazımı üzerindeki etkisi derin olan tarihçi bu makalede yeni ufuklar açacak coğrafyanın önemine de dikkat çekti.²⁶³ Amerikalı tarihçi Craven (1885-1980), Amerika fiziksel haritasını anlatırken Turner’in tarihçinin coğrafyacı, antropolog, sosyolog, psikolog, ekonomist ve siyaset bilimci olması gerektiğini, adeta ağaçlardan emin olmasını ve ardından ormanı araştırmasını talep ettiğini savunur.²⁶⁴ Tarihçi, vahşi doğa ile yerleşim bölgeleri arasında var olan sınırların Amerikan tarihindeki önemine dikkat çekerek siyasal olaylar temelli tarihten net olarak uzaklaşıyordu.²⁶⁵ Turner, kişilerin ve olayların değil, daha çok yapısal güçlerin yön verdiği bir tarih yazılması çağrısına cevap vererek, bir yandan *değişimi övmüş, diğer yandan da iktisadi güçlerin etkinliğini vurgulamış ve sıradan insanların önemine işaret etmişti.*²⁶⁶ Gilderhus’a göre Turner’in çalışması, Amerikan ayrıcalığını açıkladığı ve sıradan beyaz insanları, olayların merkezine koyduğu için pek çok tarihçiyi etkilemiştir.²⁶⁷ Turner, sadece yapısal faktörlerin tarihteki etkisine önem verilmesi gerektiğini gösteren geniş yığınları tarihin konusu haline getiren yönüyle değil, aynı zamanda iktisadi faktörleri de önemsemediği için yeni tarihçilerce takdir edilecektir. Tarihçi, esasen 20. yüzyıla yaklaşık on yıla kala yazdığı (1892) “Tarihin Önemi” makalesinde, bunu destekleyen görüşler sunuyordu. Ona göre tarihyazımı siyaset ya da devlet meselelerini değil, yaşamın tüm yönlerini içermeli,

²⁵⁹ William M. Brewer, “The Historiography of Frederick Jackson Turner”, *The Journal of Negro History*, 44/3, 1959, s. 240.

²⁶⁰ E. Sönmez, *Annales Okulu*, s. 37.

²⁶¹ Edmond S. Meany, “Reviewed Work: The Frontier in American History by Frederick”, *The Washington Historical Quarterly*, 12/1, 1921, s. 73.

²⁶² Allan G. Bogue, “Frederick Jackson Turner Reconsidered”, *The History Teacher*, 27/ 2, 1994, s. 197.

²⁶³ S. E. Morison, “Frederick Jackson Turner (1861-1932)”, *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences*, 68/13, 1933, s. 686.

²⁶⁴ Avery Craven, “Frederick Jackson Turner, Historian”, *The Wisconsin Magazine of History*, 25/4, 1942, s. 408.

²⁶⁵ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 36.

²⁶⁶ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 397.

²⁶⁷ M. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler*, s. 120.

yalnızca seçkin kesimleri değil bütün kesimleri dert etmeli; geleneksel Amerikan tarihçilerinin yaptığı tarzın aksine kurumlar tarihini işlerken kurumların “ardında” yatan yapısal güçleri açıklayabilmeli, değişimin esas olduğunu benimsemeli ve dünya tarihinin nihai referans noktası olduğunu kabul etmeliydi.²⁶⁸

Öncülleri Turner olan Yeni Tarihçiler, tarih bilimi ile diğer bilimler arasındaki işbirliğini de önemsiyordu. Yeni tarihçilerin ilgilendiği disiplinler öncelikle ekonomi, sosyoloji, psikoloji olmak üzere topluma odaklanan bilimlerdi. Bununla beraber yeni tarihçiler sosyal bilimlerden faydalanmayı benimsemiş olsalar da tarihin bağımsız disiplin olmasını savunmuşlardır. Onlar, tarihi Durkheim, Simiand, Marks, Lamprecht ve Max Weber gibi sistemli bir sosyal bilime dönüştürmeyi istemiyorlardı. Sosyal bilimlerle kurdukları diyalog Fransız filozof Henri Berr (1863- 1954) ya da Belçikalı tarihçi Henri Pirenne’de (1862-1935) olduğu gibi gevşek ve eklektik nitelikteydi.²⁶⁹ Esasen Turner’dan ziyade James Harvey Robinson (1863-1936), “Yeni Tarih” terimini manifestosuna başlık olarak seçmiş ve böylece bu terim aynı zamanda yeni bir tarihçilik ekolün de ismi olmuştur.

The New School for Social Research’i (*Sosyal Araştırmalar İçin Yeni Okul*) düzenlemeye kendini adayan Robinson²⁷⁰, herhangi bir otoritenin sultasına girmeden okulun demokratik ve ortaklaşa gelişmesini istiyordu.²⁷¹ 1919’da kurulan *Yeni Okul*, müfredatlara, ders sistemlerine, akademik geleneklere ve yükseköğrenim kurumlarının örgütlenmesi ve yönetimine karşı bir tepkiye işaretledi.²⁷² Disiplinlerarası çalışmanın *Annales*’dan önce de dünyanın çeşitli yerlerinde olduğunu ve önemsendiğini aktaran Burke’e göre, bu yaklaşım tarzı Amerikalı akademisyenler ve Robinson’un dâhil olduğu Yeni Tarihçiler tarafından da savunuldu. Yüzyılın ilk çeyreğinde bu Amerikan tarih hareketi, *Annales*’ın aksine bir programa sahipti. Robinson için tarih insanın yeryüzüne çıktığı ilk andan beri yaptığı her şeyin izlerini içerdiğinden bütünsel tarih gereklidir. Metodolojik olarak Yeni Tarihçiler, antropologlar, ekonomistler, psikologlar ve

²⁶⁸ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 396.

²⁶⁹ G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 43.

²⁷⁰ 1912-20 yılları arasında *American Historical Review*’in ortak kurucusu olan J. Harvey Robinson, 1920 yılında *American Historical Association* başkanı olur.

²⁷¹ H. G. Good, “Review: Hendricks, Luther V. James Harvey Robinson: Teacher Of History” *Educational Research Bulletin*, 28/ 6, 1949, s. 164.

²⁷² Luther V. Hendricks, “James Harvey Robinson and the New School for Social Research”, *The Journal of Higher Education*, 2/1, 1949, s. 2.

sosyologlar tarafından yapılan tüm keşiflerden faydalanmalıdır.²⁷³ Robinson başta olmak üzere Yeni Tarihçiler, Amerikan tarihinin bugüne, güncele önem vermesinde de etkili oldular. Buna göre tarihçilikte öncelikle sosyal, siyasal ekonomik reformlar daha çok önemsenmeliydi, tarih için bir bedel olsa dahi bugünün daha da yer işgal etmesi, “okurun içinde yaşadığı zamandan haberdar olmasına ve günlük gazetede okuduğu dış kaynaklı haberlere akıl erdirmesine”²⁷⁴ de yardımcı olacaktı. Amerikalıların Avrupa ile bağlantılarını koparmak için geçmişi fazla karıştırmamaya istekli olduklarını, daha çok bugünden ve gelecekte medet umduklarını belirten Orhon Koloğlu’na göre “Yeni Tarih”i ortaya atan Robinson, tarihçinin “görevselci, functional” olması gerektiğini savunuyordu. Bu yaklaşım da liberallere tutarlı, kullanabilir bir geçmiş kurma imkânı veriyordu.²⁷⁵

Bresiach’a göre, Yeni Tarihçiler, çalışma zaman diliminin kısalığının verdiği açığı kapatmak istercesine Turner’ın ağzıyla toplumu her kesimini ve her yönüyle ele alan bir geçmiş yazmaya çalıştılar. Bu tür tarih, hem demokratik hem de eylemci tarih olacaktı. Zira kitlelerin layık olmadıkları karanlıktan onları çekip çıkaracak ve tarihe yön veren “asıl” güçler olan halk üzerinde duracak ve onlara güçlerini nasıl kullanacaklarını gösterecekti. Asıl güçlerin tespiti de siyasi tarihi aşmayı gerektirdiği için, tarihçiler sosyolojiye ve iktisada ittifak çağrısında bulunmuşlardı. “*Toplum başka türlü nasıl tüm yönleriyle incelenebilirdi?*”²⁷⁶ Disiplinlerarası çalışmanın önemini altını çizen bu tarihçi grubunun homojen bir ekol olduğu da savunulamaz. Keza ekolün tarihçilerinden bazıları Amerikan tarihin belirleyici etkenleri olarak ekonomik ve toplumsal çelişkileri görürken, James Harvey Robinson, Vernon Parrinton, Carl Pecker ise düşüncelerin; Perry Miller ise dinin rolünü vurguluyordu.²⁷⁷ Homojen bir bütünlük olmasa da siyasal tarihten kopukluk ve interdisipliner çalışmayı önemsemeleri dolayısıyla ortak yanları olan Yeni Tarihçiler, daha sonraki Amerikan tarihyazımını da etkileyeceklerdi.

Esasen, siyasal tarihin tarihçilikte başat kılınmasına itirazlar daha önce de görüldüğü gibi, Amerikan Yeni Tarihçi Ekolu’ndan çok daha önce Marksist tarihçilikte

²⁷³ Peter Burke, “The Annales in Global Context”, *International Review of Social History*, 35/3, 1990, s. 427.

²⁷⁴ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 399.

²⁷⁵ Orhan Koloğlu, “Tarih Öğretiminde Bugüncülük/ Presentizm, Yanılsamalar ve Sonuçları”, (Haz. Salih Özbaran), *Tarih Öğretim ve Ders Kitapları*, İzmir, 1998, s. 98.

²⁷⁶ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 400.

²⁷⁷ E. Sönmez, *Annales Okulu*, s. 38.

görülmüştür. Gelişen dünyanın yarattığı yeni değişimler tarihyazımında da etkili olmuştur. Eskinin devrimci tarih anlayışları “çocukları” tarafından eleştirilmiş ve böylece kendileri yeni tarih anlayışları olarak doğup gelişmiştir. Söz konusu bu eleştirilerinden biri Marksist tarih yazımına çeşitli yönleriyle itirazlarda bulunan Frankfurt Okulu’ndan gelmiştir. Bu hareket pozitivist, hermeneütik veya diyalektik yöntemin kendi başlarına yeterli bir açıklama modeli sunamayacaklarından dolayı, tek bilim veya tek yöntem yaklaşımına karşı çıktı.²⁷⁸ *Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü*, 1923 yılında işçi hareketinin bir arşivini kuran Viyanalı bir profesör olan Marksist Carl Grünberg (1861-1940) tarafından başlatılırken Max Horkheimer (1895-1973) ve diğerleri tarafından ise yaygınlaştırıldı.²⁷⁹ Esasen Marksist bir düşünce kuruluşu olan Frankfurt Okulu, eleştirel teori olarak bilinen felsefi yönelimli, sosyal bilimlerin yenilikçi bir markasını yaratmaya yardımcı oldu.²⁸⁰ Rolf Wiggershaus (1944-), Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno’yu (1903-1969) merkeze aldığı çalışmasında okula beş farklı özellik atfeder; kurumsal bir çerçeve (Sosyal Araştırma Enstitüsü), karizmatik bir lider (Horkheimer) bir “manifesto” (Horkheimer'in 1929 başlangıç konuşması)²⁸¹, bir dergi (*Zeitschrift für Sozialforschung*)²⁸² ve elbette çağdaş toplumun bütüncül eleştirisi, Marksizm, felsefe, psikanaliz ve deneysel araştırmaların bir sentezine dayandırılmış olan entelektüel gündemi.²⁸³ Her ne kadar Engels daha önce kendi felsefelerini tek yönlü açıklamacı, indirgemeci bir mantık içinde olduğu yönündeki düşünceleri asla kabul etmediğini belirtse de Marksist tarih ve sosyoloji

²⁷⁸ Zafer Durdu, “Frankfurt Okulu’nun Sosyal Bilim Anlayışı”, *Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 15, 2006, s. 16.

²⁷⁹ Ernest Manheim, “The Frankfurt School and Critical Sociology and Critical Philosophy”, *Mid-American Review of Sociology*, 16/2, 1992, s. 31.

²⁸⁰ Neil Mc Laughlin, “Origin Myths in the Social Sciences: From the Frankfurt School and the Emergence of Critical Theory”, *The Canadian Journal of Sociology / Cahiers Canadiens de Sociologie*, 24/1, 1999, s. 109.

²⁸¹ Horkheimer, 1929 yılında Sosyal Araştırmalar Kurumu’nda yönetici olarak atandıktan sonra “Toplumsal Felsefenin Bugünkü Durumu ve Bir Toplumsal Araştırma Enstitüsü’nün Görevleri” adlı açılış konuşmasında özgün yaklaşımıyla kendinden öncekilerin fikirleri arasındaki farklılığa değinerek kurumunun yeni yol haritasını açıklamıştır. Buna göre ekonomi ve tarih odaklı geleneksel Markist düşünceden önemli ölçüde mesafe koyularak, birey, toplum ve bunlar arasındaki ilişkiyi gündeme getiren ancak yine Marksist nitelikler barındıran bir felsefe yerleşecektir. (Bkz. Ferhat Onur, “Horkheimer’da Akıl”, *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1, 2016, 74-89.) Toplumsal felsefe, insanları tekil olarak değil, bir topluluğun üyesi olarak değerlendirecektir. Bu felsefesinin konusu insanların toplumsal hayatıyla bağlantılı olarak anlaşılabilir olgulardır. Bunlar devlet, hukuk, ekonomi, din özetle insanlığın bütün maddi ve manevi tinsel kültürüdür. Bkz. Orhan Koçak, *Önsöz- Horkheimer ve Frankfurt Okulu*, Max Horkheimer, Akıl Tutulması, (çev. Orhan Koçak), Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 9.

²⁸² 1941 yılına kadar yayımlanmaya devam eden *Zeitschrift für Sozialforschung* (Sosyal Araştırmalar Dergisi), Sosyal Araştırma Enstitüsü tarafından 1932 yılında Max Horkheimer başkanlığında kuruldu.

²⁸³ James Oakes, “Reviewed Work(s): The Frankfurt School: Its History, Theories, and Political Significance by Rolf Wiggershaus, Michael Robertson and Thomas McCarthy”, *The Journal of Modern History*, 68/2, 1996, s. 501.

anlayışına bu yöndeki eleştiri gelmeye devam ediyordu. Sosyalist-Marksist düşünürlerce kurulan *Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü*, daha çok bilinen adıyla Frankfurt Okulu denilen düşünce akımı veya ekolü bu cepheden Marksist eleştiriye dâhil oluyordu. Frankfurt Okulu düşünürleri Marksizm'in genel argümanlarını ret etmemekle beraber Marksizmin pozitivizme, evrimciliğe, bilimciliğe yönelme eğilimini eleştiren taraftaydılar.²⁸⁴ Gilderhus'a göre Stalin'in iktidarına karşı çıkarak 1930'ların Almanya'sından Frankfurt Okulu adı verilen eleştirici düşünürler, aşırı derecede ekonomik vurguda bulunan "kaba" Marksizm'in basit fikirli biçimlerini reddediyorlar ve insan hayatına yön veren etkilerin çoğulcu ve çeşitliliğine daha çok önem verilmesi gerektiğini ilan ediyorlardı. Hitler'li yıllarda okulun diğer ülkelere de dağılması ekol üyelerinin düşüncelerini de etkileyecektir.²⁸⁵ 2. Dünya Savaşı yıllarında enstitü üyeleri arasında görüş farklılıkları da başladı. Walter Benjamin (1892-1940), Herbert Marcuse (1898-1979), Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno gibi önemli düşünürleri barındıran okul, disiplinlerarası incelemeler de dâhil olmak üzere öncelikle işçi hareketleri üzerine tarihsel ve toplumsal çalışmalarda bulundu. Özellikle Horkheimer çalışmalarıyla, geleneksel pozitivist ve Marksist anlayışta eleştirel kuram kavramını geliştirdi.²⁸⁶ Marksizme yönelik eleştirilerinin bir bölümünü Marksist tarih yazımının indirgemeci taraflarına yönelten Frankfurt Okulu'na göre tarihe yön veren etkenler tek yönlü, tek cepheden olamazdı. Daha önce de vurgulandığı üzere Annalesci Braudel'in kapitalizmin oluşumunda sadece ekonominin değil, siyasetin, toplumun, kültür ve medeniyetin rolü olduğunu düşünmesi,²⁸⁷ Febvre'nin ise olguların karşılıklı bağımlılığını savunması,²⁸⁸ Frankfurt okulunun bu eleştirileriyle paralellik taşır. Tarihe ne sadece tin, akıl, ne de ekonomi yön verir. Tarihe mutlak anlamda ekonomik politik olarak bakıldığında, iktidar tutkusu psikolojisiyle bezenmiş otoritenin önemli rolü anlaşılır. Hükmetme psikolojisini anlamadan tarih ancak eksik, parçalı hatta yanlış anlaşılır. Örneğin Horkheimer'e göre, tarihin nesnel eleştirisi de bu şekilde daima eksik kalır.²⁸⁹ Marksizm'in eleştirel ve diyalektik öğelerini hatırlatarak, buna yeniden bir dinamizm ve açıklık kazandırmaya çalışan okul, Marksist düşünceye zenginlik katacağı düşündüğü Freud'un psikolojisine ağırlık verdi.²⁹⁰ Hükmetme arzusu en az diğer

²⁸⁴ Alan Swingewood, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (çev. Osman Akınhay), Ankara, 1998, s. 333.

²⁸⁵ M. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler*, s. 124.

²⁸⁶ İ. Şirin, *Genel Tarih Anlayışları*, s. 114.

²⁸⁷ P. Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 97.

²⁸⁸ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 54.

²⁸⁹ D. Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 240.

²⁹⁰ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 442.

faktörler kadar tarihe yön veriyordu. Tarih ve psikoloji üzerine yayımlanan bir denemesinde Horkheimer, tarihin anlaşılması için bireysel psikolojinin büyük önemini hatırlatırken, başka bir denemesinde Marksizm ve psikanaliz arasında bir ilişki kurmayı denedi.²⁹¹

Frankfurt Okulu gibi hermeneutikçiler de pozitivistliği eleştiriyorlardı. Öyleki pozitivist görüşe alternatif bir yaklaşım sunma amacıyla kurulan hermeneutik yaklaşım sosyal bilimlerde farklı yöntemlerin kullanabileceğini savunmuştur.²⁹² Genel anlamda, herhangi bir ifade, anlam, metin ya da sanat eserini yorumlama ve açıklama uğraşısı olan hermeneutik, anlama öğretisidir.²⁹³ İnalçık'a göreyse, hermeneutik bilim terimi olarak, bir başka kültüre ait bir metni veya düşüncüyü, yaşanan mevcut dünyaya anlaşılır bir şekilde aktarma, bunu çevirme sanatıdır. Tarih bilimi içinse geçmiş bir olguyu bildiren kaynağı, belli bir metodoloji çerçevesinde yorumlayarak gerçeğe olabildiğince yakın olarak tespit etmek diye tanımlanabilir.²⁹⁴ Doğa bilimlerinin mantığının insan bilimleri için bir problem yaratması hermeneutiği güçlendirmiştir.²⁹⁵ Pozitivist tarih anlayışının daha çok doğa bilimlerinin yöntemlerine başvurulması gerektiği yönündeki düşüncelerinden yola çıkarak benimsediği “açıklama”ya bir tepki olarak da yorumlanabilecek “hermeneutik” anlama ve yorumlamanın kökeninde doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasında var olan ayrım bulunuyordu. Dilthey’den sonra Alman filozof Martin Heidegger (1889-1976), Hans-Georg Gadamer’de (1900-2002) bu anlayış ve kabul görülür. Keza pozitivist açıklama anlayışına karşı çıkan bu filozoflar tin bilimlerinin temellerini atmaya çalışırken bir yandan da tinsel dünyanın matematiksel formüllerle dile getirilip açıklanamayacağını ileri sürüyorlardı. Açıklama ile anlamamanın farklı olduğunu savunmakla kalmayıp açıklamayı doğa bilimlerinin, anlamayı ise insan bilimleri yöntemi olarak benimsiyorlardı.²⁹⁶ O halde çağlar öncesine dayanan bir “ürün”ün bugün nasıl kavranıp anlaşılacağı önem taşıyan bir sorudur. Dilthey’e göre, geçmişe yönelik kurmaya çalıştığımız anlamlar bugün inşa edildikleri için geçmiş ancak göreceli olarak anlaşılabilir. Anlama yoluyla açık olan şeyin bizden bağımsız olduğu sanılan bir evren olmadığını düşünen Heidegger’de ise,

²⁹¹ Tom Bottomore, *Frankfurt Okulu*, (çev. Ahmet Çiğdem), Ankara, 1997, s. 20.

²⁹² Sevrâ Fırıncıoğulları, “Sosyal Bilimler ve Hermeneutik Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, *Sosyoloji Dergisi*, 33, 2016, s.37

²⁹³ Arslan Topakkaya, “Felsefi Hermeneutik”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 4, 2007, s. 76.

²⁹⁴ Halil İnalçık, *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı-Devlet Kanun Diplomasi*, İstanbul, 2011, s. 215.

²⁹⁵ K. Aysevener, E. M. Barutca, *Tarih Felsefesi*, s. 102.

²⁹⁶ K. Dinçer, *Tarihte Açıklama ve Anlama*, s. 264.

anlamacı yöntem değişecek insanın var oluşunun temel hareketi olacaktır. Zira ona göre hermeneutik, Dilthey’de olduğu gibi bir yöntem değildir. O insanın varlık tarzı, dış dünyaya açılma biçimi, insanın kendi tarihi içinde kendini anlaması; insani var oluşunu bizzat kendini anlama biçimidir, “varlık her Şeyden önce, bize dilde açılan bir tarihtir. Onu anlamak bizi saran her Şeyi anlamaktır.”²⁹⁷ İncık, hermenötikte farklı disiplinlerden yararlanmaya verilen önemin altını çizer. İncık’a göre batı hermenötiğinde, dini ve ebedi metinleri yorumlamada filoloji ötesinde ikinci aşamada beşeri, sosyal ilimler ve felsefe yardımıyla metnin geniş açıdan i yorumlamasına gidilir.²⁹⁸

Dil bilime önem veren diğer bir unsur olan yapısalcı yaklaşım –*strktralizm*- ise Fransız antropolog Claude Lvi-Strauss’a (1908-2009) göre değişmez olanın ya da yzeyssel farklılıklar arasındaki değişmez ögelerin araştırılmasıdır. Yapısalcılık yeni bir Şey olmadığı gibi, dilbilim, antropoloji gibi alanlarda, doğal bilimlerin taklidinden başka bir Şey değildir.²⁹⁹ Yapısalcılık temel benzetmelerini dilbilimden alarak toplumsal eylemlerin genel yapılarını ortaya çıkarmaya çalışır.³⁰⁰ İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure’n (1857-1913) dilin yapısı ve zmlenmesine dair araştırmalarıyla başlayan yapısalcılık daha sonra bir düşünce akımı haline gelmiştir. Bu düşünce akımın en önemli kurucusu sayılan Lvi-Strauss, dilbilim çalışmalarını antropoloji disiplinine uyarlayarak mit, hediye alış verişi, inanç biçimleri, akrabalık gibi kültüre ait özelliklerden elde ettiği sonuçları toplulukların zmlenmesinde kullanmıştır.³⁰¹ Annales’ın üçüncü kuşağı daha sonra antropolojiye yönelirken, Lvi-Strauss ve Saussure’nin varsayımlarına göre ilerleyen yapısalcı antropolojisinden etkilenecekti.³⁰² Terminolojik olarak kökenini yapı kavramından alan ve parçaların biraraya gelmesiyle bütünü ifade eden *strktralizm (yapısalcılık)* parçalar arasındaki ilişkileri inceleyen yaklaşımdır. Sosyal yapı içinde alt birimler birbirinden bağımsız hareket edemezler. Alt birimin birinde meydana gelen bir değişiklik, diğer alt birimleri de etkilemekte ve

²⁹⁷ D. Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 258.

²⁹⁸ H. İncık, *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı*, s. 225.

²⁹⁹ İsmet Emre Işık, *Dilbilimsel Model, Claude Lvi-Strauss ve Yapısalcılık*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1994, s. 54-55.

³⁰⁰ Madan Sarup, *Post Yapısalcılık ve Postmodernizm*, (ev. A Baki Güçlü), Ankara, 1993, s. 66.

³⁰¹ Mehmet Őükrü Nar, “Yapısalcılık Kavramına Antropolojik Bir Yaklaşım: Lvi-Strauss ve Yapısalcılık”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 27, Ankara, 2014, s. 30.

³⁰² Toronto University, “Annales D’histoire Economique Et Sociale (1928-) The Annales Scholl” http://İndividual.Utoronto.Ca/Bmclean/Hermeneutics/Braudel_Suppl/Annales_School_Dir.Htm (30.10.2017)

değiştirebilmektedir. Bu anlayış dâhilindeki yapısalcılık, alt birimler arasındaki karşılıklı ilişki ve bağıntıdan bütüne doğru yönelimi izah ederek, araştırmacıya kültürel sistemi bir bütün olarak inceleme imkânı getirir. Söz konusu yaklaşım, belirli bir kültür içerisinde ilişki içinde bulunan öğelerin karşıtlıklarını ve karşılıklı bağıntısını anlamlandırıp açıklamaya çalışır.³⁰³ Çıkış noktasını esasen dilbilim ve etnolojiden alan yapısalcılığa göre sosyal bilimlerin yöntemi, dilbilimin eşzamanlılığından (senkronize) hareketle dillerin yapısını araştıran yöntemi örnek almalıdır. Her tarihsel dönem, çağ veya halk, kendi eş zamanlı yaşamı içinde yapısal özellikleriyle kavranmalıdır. Yapısalcı için tarihin kendisi geçmişte kalmış dilbilimsel, etnografik yapıların saptanabilmesi için başvurulması gereken bir malzeme kaynağıdır.³⁰⁴ Bununla beraber tarihte hiçbir yöntemle genel açıklamalar yapmamıza izin veren süreklilik ve düzenlilik yoktur. Bresiach'a göre, Lévi-Strauss, yapısalcı teoremleri tarihle özel ilişkisi olan antropoloji disiplinine aktarmıştır. Lévi-Strauss, bir topluluğun sosyal hayatını yönlendiren, o topluluğa özgü kodun kumanda ettiği iletişim olduğunu varsayıyordu. Bunun da temelinde tüm insan yaşamı için geçerli olan evrensel kod olarak insan doğası bulunuyordu. Böylelikle olaylarda etkili ve önemli bir aktör olan birey ortadan kaybolmuştu. Bundan sonra tüm araştırmalar, görünmeyen, bireysel olmayan ve ancak tüm zamanlar için geçerliliği olan yapıların keşfine yönelmiştir. İnsan davranışların anahtarı olan yapılara verilen bu değer ile hem insanın içinde yer aldığı dünya hem de araştırmanın amacı tarihsel boyuttan uzaklaşıyordu.³⁰⁵ İncalcık'a göre de Lévi-Strauss; Durkheim gibi bireyin dışında, görünmeyen başka bir realite olan toplum realitesinin farkında olarak yapısal sosyolojiye de bağlıdır. Lévi-Strauss "ben ve öteki" çatışmasını sosyal olayların merkezine yerleştirir. Böylece farklı tarihsel aşamalardan gelen toplumların aynı ideallere bağlı olması mümkün değildir. Düşünürün sosyolojik gözlemleri bazı tarihsel olayları açıkladığı için tarihçiler için de önemli görüldü.³⁰⁶

Her ikisi de toplumsal yaşama odaklanan tarih ile antropolojinin birbirleriyle olan ilişkisine değinen yapısalcı antropoloji'nin kurucusu Claude Lévi-Strauss'a göre bu iki disiplinin konu, amaç ve yöntemleri çok da farklı değildir. Yazar, bu iki disiplinin insan toplumları daha iyi anlamak gibi konusunun ve hedefinin aynı olduğunu, ancak temel ayrımın "*bir yandan amprik bir bilim ile diğer yandan kavramsal bir arayış*

³⁰³ M. Ş. Nar, *Yapısalcılık Kavramına Antropolojik Bir Yaklaşım: Lévi-Strauss ve Yapısalcılık*, s. 29-33.

³⁰⁴ D. Özlem, *Tarih Felsefesi*, s. 246.

³⁰⁵ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 465-466.

³⁰⁶ Emine Çaykara (Der.), *Halil İncalcık Kitabı/ Tarihçilerin Kutbu*, İstanbul, 2007, s. 290

arasında” olmasına bağlar.³⁰⁷ Lévi-Strauss’un çalışmalarını başından beri tarihselliğe ve bilim olarak da tarihe karşı çıktığını savunan ve yapısalcılığı değişmeleri açıklayamaz durumda gören Ergun’a göre yapıların araştırılması (örnek olarak aile yapıları) zamanla içinde değişmeyen yasaların araştırılmasıyla birbirine karışır. Tarihe gelince yapısalcılığa göre tarih, evrensel ve değişmez yasaların yaşanmasının geçici özelliklerine indirgenir. Her devirde, insanların düşünce ve yaşama tarzları kurumsal bir yapının etkisi altındadır. Bir toplumdaki bütün kurallar, bütün kurumlar ancak yapısal bir inceleme ile açıklanır.³⁰⁸ Yapısalcılık değişmez, dengeli kabul edilen bütünlere uygulanır, değişmeleri açıklamaktan uzaktır. Kurulmuş olanı kavrasa da, kuran şeyi kabul etmeyen, kısacası ”tarihi bilmek istemeyen” ve tarihte ancak bir yanılsama gören yapısalcılar için, yapı adeta dondurulmuş bir iz veya kemik bir çatıdır, yapı olduğu gibi incelenen bir şeydir. Yapısalcılığın ortak amaçlarından genel çizgilerinden biri, bir bütünün işlemlerini, hareketini anlamak için, o bütünün yapısını bilmeyi, o bütünü meydana getiren kısımları çözümlemeyi ve bilmekten daha çok önemli görmesidir.³⁰⁹ Öyle denilebilir ki yapısalcılık parça parça olan tekil olaylardan ziyade daha çok her zaman var olan, kendilerini etkileyen yapıları önemser. Dosse’ye göre, Lévi-Strauss’un tarihsellikten çıkarma hareketiyle ilintili olan amacı, dönem ya da uzam bakımında her türlü farklılık ve çeşitliğin çok ötesinde insani süreklilik taşıyan, değişmez hakikat olan insan ruhunun işleyiş tarzını keşfetmektir. Antropologun yapması gereken, belirli sabitlerden yola çıkarak zihniyet dökümünü yapmaktır. Lévi-Strauss “*tarih dışı, vazgeçilmez, zamandışı veri olan, gizli evrensel bilinçdışı varlığını ortaya çıkartarak kavranan bir insan doğası fikri*”³¹⁰ yönündeki düşünceye itibar kazandırdı. Bununla birlikte yapısalcılığın tarihi gerçekten yadsıyıp yadsımadığı konusunda farklı düşünceler görülmektedir. Genelde yapısalcılıkla ilgili değerlendirmelerde yapısalcılığın değişimi açıklamada gönüllü olmadığı veya tarihsel değişimi açıklamaya çalışırken zorlandığı kabul edilir. Annales Ekolü’nden Braudel, *Akdeniz Dünyası’nda* uzun sürenin öneminin altını çizirken kendisinin de yapısalcı olduğunu, ancak tarihçinin yapısalcılığının farklı olduğunu ifade edecekti.³¹¹ Annales tarihçiliği genelde bireyin özgürlüğü, devamlılık ile

³⁰⁷ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 99.

³⁰⁸ D. Ergun, *Sosyoloji ve Tarih*, s.76.

³⁰⁹ D. Ergun, *Sosyoloji ve Tarih*, s. 77.

³¹⁰ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 100.

³¹¹ Karakter olarak yapısalcı olduğunu, olay ya da olayların gruplaşmalarından ibaret olan kısa dönem-konjonktürün kendisini çok az cezbedtiğini bildiren Braudel’e göre birey uzun dönemin içine haspolmuştur. Tarihsel analizde uzun süreç her zaman kazanır. Uzun sürelilik bireyin özgürlüğünü, hatta şansını kısıtlar. Tarihçinin yapısalcılığı diğer bilimlerdeki yapısalcılıktan farklı olup matematiksel

değişim konusunda yapısalcı tarihçilik yaklaşımına yakın görünmektedir. Ancak Annales’da değişim yapısalcılar kadar yadsınmıyordu. Bresiach’a göre bireyin rolünün epeyce belirsiz olduğu Annales, birkaç yapısal açıklama denemesi olarak da görülebilir. Annales tarihçileri geleneksel tarihçiliği reddetme düşüncesiyle tarihte etkili olan bireyi ihmal etmişlerdir. Çevre ve topluma verdikleri önem, seçen ve karar verebilen bireyin her zaman önündeydi.³¹²

Tarihin tarihçi vasıtasıyla kendini bilim olarak kabul ettirme mücadelesi, daha önce değinildiği üzere sadece Fransız iktisatçı François Simiand (1873-1935) ile yapılan tartışmalarda görülmeyecek, aynı zamanda moderniteye bir karşıt olarak görülen kimi zaman tarihin kendisini bir roman türü ile eş değerde gören postmodern anlayışlarda da zuhur edecekti. Öztürk’e göre 19. ve 20. yüzyıldaki tarih düşüncesi ve yazımında iki ana boyut bulunur. İlki, 19. yüzyılda yaygın olarak görülen “bilimsel tarih yaklaşımları” ile 20. yüzyılda bilimsellik ve nesnellik algısı bakımından yaşanan evrimdir. Diğeri ise konu seçiminde görülen yenilik yani 19. yüzyıldaki devlet ve siyasi merkezli tarih anlayışından 20. yüzyıldaki toplum ve kültür merkezli tarih yaklaşımlarına doğru yaşanan değişimdir.³¹³ Meydana gelen bu değişimin fikrîsel alt yapılarından biri de tarihte parçalanmışlığı doğuran postmodern düşüncedir. Esasen ortak tanımı yapılamamasına rağmen postmodernizmi genel bir tutum, entelektüel bir duruş, stil, modernizme eleştirel bir yaklaşım, modernizm sonrası ortaya çıkan bir durum, farklı bir bakış açısı ve çalışma şekli olarak betimlemek mümkündür.³¹⁴ Tarihin bir bilim olup olmadığı, tarihsel yöntemin temel özelliklerin neler olduğuna yönelik sorular modern ve post-modern tarih anlayışlarını birbirinden ayırmaktadır. Modern tarih anlayışı teorik olarak olsa bile, tarih alanında nesnel bilgiye ulaşmanın olanaklı olduğuna inanırken; post-modern tarih anlayışı ne nesnel bir anlamının ne de nesnel bir bilginin varlığına inanmaktadır.³¹⁵ Bu anlayışa göre geçmişin hakikatini bilmemiz ve nesnel bir biçimde bunu yansıtmak mümkün değildir. Tarihsel bilgiyi yaratan tarihçi olduğundan, oluşturulan tarihin de öznel bir anlatı olması kaçınılmazdır.³¹⁶ Tarihsel

---

soyutlamalara değil, insanın yaşam kaynaklarına yöneliktir. Bkz. P. Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 137.

³¹² E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 46.

³¹³ İ. H. Öztürk, *Bilimsel (Modern) Tarihten Parçalanmış (Postmodern) Tarihe*, s. 39.

³¹⁴ Kaya Yılmaz, “Postmodernist Tarih Yaklaşımı: Postmodernizmin Tarih Eğitimi İçin Doğurguları”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 2013, s. 199-200.

³¹⁵ Serdar Şen, “Modernizmden Post-Modernizme Tarihsel Bilginin Epistemolojisi”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, VII/16-17, 2008, s. 51.

³¹⁶ İ. H. Öztürk, *Bilimsel (Modern) Tarihten Parçalanmış (Postmodern) Tarihe*, s. 60.

metinlerin edebi karakteri kaçınılmaz olarak ona kurgusal unsur boyutu kazandırmaktadır. Tarihsel anlatılar yaratılmış, biçimleri pozitif bilimlerden ziyade edebiyata yakın sözel kurgulardır.³¹⁷ Tarihyazımı ve kurmaca arasındaki tüm sınırları zorlayan Amerikalı tarihçi Hayden White (1928-2018), tarihyazımın edebi boyutunun tarihsel anlatıları biçimlendirdiğini savunur.³¹⁸ Esasen Annales'ın kimi zaman çeperinde gösterilen Fransız sosyolog Michael Foucault da (1926-1984) postmodern tarih anlayışına yakındır. Zira ona göre tarih, edebiyat gibi yoruma açık bilgilerden ibaret olup geleneksel tarihçilerin tarihsel devamsızlıkları ve söylemlerdeki kopukluk ve değişkenliği hesaba katmayarak tarihe sabitlenebilen bir söylem gözüyle bakmaları eleştirilebilir bir tutumdur. Çünkü tarihte bir süreklilik bulunmaz. Geçmiş ve bugün arasında her zaman kopukluklar bulunduğundan bütüncül bir tarih görüşü de savunulamaz.³¹⁹

Tarihyazımını etkileyen postmodern tarih anlayışında bu etki ise tarih metodoloji ve tarihin konu seçiminde kendini gösterir. Tarih çalışmalarının bazılarında tarihin konusu toplumsal yapılardan ve süreçlerden, geniş anlamda gündelik yaşam kültürüne doğru kaymıştır. Bunun sonucunda, büyük adam tarihçiliğinden farklı olarak tarih bireylere, sıradan insanlara yön çevirdi. Bazı tarihçiler makro ölçekteki toplumsal süreçleri kapsayan araştırmalarından mikro ölçekli somut bireylerden oluşan küçük toplumsal birimlere yoğunlaştılar.³²⁰ Bunlardan bir grup, merkezi tarih çalışmalarını dışladıkları yaşamlarla ilgilenen İtalya merkezli mikro tarihçiler iken³²¹, ikinci grup ise 1970 ve 1980'lerde Amerikalı antropolog Clifford Geertz'in (1926-2006) temsil ettiği şekliyle kültürel antropoloji niteliği olan tarihsel araştırma modeliyle çalışan tarihçilerdi.³²² Annales Ekolü de mikro tarihe uzak kalmayarak bu alanda önemli örnekler sunacaktı. Keza, hareketin 3. kuşak tarihçisi Le Roy Ladurie "1980'lerde 'mikrotarih' diye bilinmeye başlayan alana erken bir katkı"³²³ da bulunur. Postmodern kuramcılarının ileri sürdükleri tezler (aydınlanmanın akıl, objektiflik, ilerleme yönündeki düşüncelerinin

³¹⁷ G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 9-10.

³¹⁸ Serpil Oppermann, "Yeni Tarihselcilik", (Ed.Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye'de Tarihyazımı*, İstanbul, 2013, s. 339.

³¹⁹ S. Oppermann, *Yeni Tarihselcilik*, s. 337.

³²⁰ Bu yöndeki gündelik yaşam tarihçilerine göre, Fernand Braudel'in 1960'larda ve 1970'lerde *Les Structures Du Quotidien (Gündelik Hayatın Yapıları)*'nda sunduğu gündelik yaşam tarihi, maddi koşullara ve bu koşulların nasıl yaşandığına yeterince yer vermediği için asıl noktayı gözden kaçıyordu. Bkz. G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 15, 104.

³²¹ Erdal Aslan, "Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi ve Değeri", (Haz. Zeynel Abidin Kızılyaprak), *Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar Küreselleşme ve Yerelleşme*, İstanbul, 2000, s. 54.

³²² G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 106.

³²³ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi Annales Okulu (1929-2014)*, s.170.

doğru ve geçerli olmadığına, tarihi bilgilerin hemen hemen kurgudan ibaret olduğuna yönelik düşünceler gibi) karşı Gilderhus'a göre, tarihçilerin uygun doğrulama ve sağlama yöntemleri "üzerine yazılacak bilinebilir bir geçmiş olmaksızın meşru bir bilgi olarak ayakta kalmayacaktır."³²⁴ Braudel yalnızca tarihçilerin gerçek tarihi anlayabileceklerini³²⁵ ifade ederken postmodern tarih anlayışa sahip olanların formasyonlarının tarih olmadığını anımsatıyordu. Birincil ve ikincil kaynaklar arasında da bir fark görmeyen, tarihçinin tam olarak objektif olamayacağını, zorunlu olarak geçmişin kurgu olduğu yönündeki düşüncelere karşı, bazı tarihçilerce tarihin bilimsel yönü ispat edilmeye çalışılır. Annalescı Fransız tarihçi Roger Chartier'ın (1945-) "tarihçi edebi bir tarzda yazsa bile edebiyat üretmez" cümlesini paylaşan Iggers'e göre tarihçinin araştırması güvenilirlik ölçütlerine tabi olan arşiv belgelerine dayalıdır. Tarihçi her zaman sahtekârlığa ve yanıltıcılığa karşı dikkatli olmalıdır. Yolunda karmaşıklık ve eksiklikler olsa da gerçeklik kavramıyla ilerler.³²⁶ Esasen tarih ile edebiyat arasında kurulan yakınlık, tarihin bilim olamayacağı noktasına dönmektedir. Bu tartışmalardan daha önce Annales'in kurucularından Marc Bloch, tarihin edebiyata olan yakınlığına dikkat çekip, estetik yönüne vurgu yapsa da, bu sanatsal ve estetik dildeki niteliğinin tarihi diğer bilimlerden üstün tuttuğunu savunur.³²⁷ Annales Ekolü işte yüzyıllardır tarihin bilim olup olmadığı yönündeki sorulara, önce tarihin konusunu değiştirerek cevap vermiştir. Buna göre tarih tek bir alana, hakim bir temaya hapsedilemezdi, insan faaliyetlerinin tümünü konu edinmeliydi. Konusu değiştirilen ve insan faaliyetlerin tüm alanlarının incelenmesine dönüştürülen bu "bütünsel" tarihin olabildiğince anlaşılması ve ardından açıklanması için tarih dışı disiplinlerin kavram, yöntem ve tekniklerine başvurulma yoluna gidilmiştir. Tarihin "bilimselliğe yükselme"sinin ölçütlerinden önce tarihin konusunun ne olması gerektiği üzerine devrim yaratan Annales'in kendi tarihinin derinliklerine, yaratmak istediği metodolojiye geçilebilir.

³²⁴ M. T. Gilderhus, *Tarih ve Tarihçiler*, s. 151.

³²⁵ R. J. Evans, *Tarihin Savunusu*, s. 19.

³²⁶ G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 143.

³²⁷ Ayşegül Keskin, "Post-Modern Dünyada Modern Tarih Yapmak Üzerine", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/15, 2008, s. 356.

İKİNCİ BÖLÜM

ANNALES EKOLÜ VE YÖNTEMLERİ

Annales Ekolü, siyasi olay merkezli tarihyazım anlayışına önemli bir itiraz olarak 20. yüzyılın başlarında Fransa’da ortaya çıktı. 19. yüzyılda baskın olan olay anlatı odaklı ve “büyük adam”ı merkeze alan tarihyazımına henüz Annales doğmadan önce de çeşitli itirazlar yükselmişti. Öyleki bu muhalefeti yüksek sesle dile getiren kimi tarihçiler, Annales Ekolü tarihçilerinin öncüsü olarak da değerlendirilebilir. 19. yüzyılın yaygın tarih anlayışına eleştiriler, salt tarihçilerden değil, aynı zamanda tarih dışı alanlardan da geliyordu. Sosyoloji, iktisat, antropoloji, coğrafya gibi disiplinlerin üretici öncülerinden gelen bu eleştiriler Annales’ı konu ve yöntem bakımından besleyecektir.

Metodolojik tutumlarında ve tarih çalışmalarındaki konu seçiminde Annales’ı farklı kılan devrimine, öz tarihine geçmeden önce ekolün tarihyazımını da doğrudan etkileyen eleştirel unsurlara bakmak, Annales Ekolü’nün tam olarak neyi gerçekleştirmek istediğini de açıklayıcı olacaktır. Bundan dolayı ilk durak Annales’in beslendiği veya etkilendiği hâkim tarih anlayışına yönelik itirazlar ve Annales’in kendi doğumudur. Bir sonraki durak ise hiç şüphesiz bu doğuşun getirdiği sonuçlar olan disiplinlerarası ve karşılaştırmalı metot, bütünsel tarih, uzun vadeli çalışma gibi Annales Ekolü’nün temel yöntemleri olacaktır.

2.1 Tarihyazımında Bir Devrim: Annales’in Başlangıcı

20. yüzyıl başlarında Almanya’da genel olarak sosyal tarih, egemen tarihyazım anlayışına karşı kelimenin dar anlamıyla savunmadaydı. Karl Lamprecht, vatandaşı olan Ranke’nin birey ve siyaset odaklı tarihçiliğine karşı duruyor, bu tarihçilik anlayışı yerine kültür, sosyal ve ekonomik tarihi ön planda tutacak çalışmalarda bulunuyordu. Ancak bu çabalar, devlet ve siyasi tarihin merkeze yerleştirilmediği müddetçe, tutarlı bir tarihsel anlatının oluşturulamayacağı gerekçesiyle yaygınlaşamıyor veya daha sönük kalıyordu. Buna karşılık, Fransa’da ise bayraktarlığını sosyolojinin üstlendiği mücadele belirgindi. Sosyolog Émile Durkheim, en son yaptığı çalışmalara kadar, sosyoloji ve

tarih arasındaki yakınlaşmayı teşvik etti. Yayımlanmış ilk makalelerinden birinde³²⁸ tarihin sosyoloji ve sosyolojinin de tarih için önemini vurguladı.³²⁹ Durkheim'in daha sonraki diğer çalışmalarından olan *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* (İstanbul, 2011)'nda da tarihe pek çok kez atıf yapılmıştır. Eserde toplum tiplerinin belirlenmesine ilişkin kurallara odaklanırken hem felsefecilere hem de tarihçilere çeşitli göndermelerde bulunulur.³³⁰ Durkheim sosyolojisinin temel varsayımlarını incelemek, *Annales*'in genelde sosyolojiden özelde Bloch'un Durkheim'den hangi konulardan etkilendiğini anlamak için önem taşır.³³¹ Durkheim'in henüz yeni yeni oluşan ve gelişen sosyolojisi tüm insani bilimleri kendi egemenliği altında toplumsal nedensellik kavramı ardında birleştirme amacındaydı. Durkheim, üniversitelerde derin köklere sahip tarih kalesine bütün gücüyle saldırıyordu.³³² Bununla birlikte birkaç noktada, sosyoloji ve tarihin aslında iki ayrı disiplin olarak kabul edilip edilemeyeceğini de sorguluyordu. Ayrıca Fransız tarihçi Fustel de Coulanges'in (1830-1889) “*gerçek sosyoloji tarihtir*” sözünü de önemsiyordu.³³³ Tarihin önemini yadsımasa da statusünü değiştiren Durkheim için, tarihçi işi toplar, malzemeleri biriktirir. Balı çıkarma işi de sosyologa aittir. Mukayese peşindeki tarihin sosyolojiden, yorumlama ve açıklama derdindeki tarihinin de sosyologdan farkı yoktur. Bu durumdaki tarihçi aslında ustabaşı sosyoloğun yardımcısı konumundadır. Tarih ancak bireysel veya tekil olanın üstüne çıkararak bilim olabilir. Ancak bu durumda da kendi olmaktan çıkarak sosyolojinin bir kolu haline gelecektir.³³⁴ Sosyolojiyi doğa bilimlerinden biri olarak gören Durkheim'in kurmak istediği yasalar da nedensellik yasalarıdır.³³⁵ Buna paralel olarak Durkheim, tekil olanla ilgilenen ve genel olana ulaşmayı amaçlamayan tarihin bir bilim olarak kabul edilmesine karşı çıkıyordu.³³⁶ Ancak bu düşüncelerinden dolayı Durkheim'in tarihi önemsemediği anlamı çıkartılmamalıdır. Durkheim'e göre tarihçiler ve sosyologlar birbirlerinden çok şey öğrenebilirler. Ona göre gerek tarihçilerin gerekse sosyologların hedefi, tarihsel

³²⁸ Émile Durkheim, “Introduction A La Sociologie de La Famille”, *Extrait des Annales de La Faculté des Lettres de Bordeaux*, 10, 1888.

³²⁹ Robert N. Bellah, “Durkheim and History”, *American Sociological Review*, 24 /4, 1959, s. 447.

³³⁰ Bkz. Émile Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, (çev. Cenk Saraçoğlu), İstanbul, 2011.

³³¹ Genel olarak toplumu bağımsız bir varlığa sahip kolektif bir bilinç olarak gören Durkheim'de sosyal olgular, örneğin kolektif normlar gerçektir. Sosyal güç, kolektif düşünceye dayanır. En genel manasıyla kurumlar da dâhil sosyal yaşamın tüm yönleri toplumun normatif sistemi üzerine kuruludur. Mekânîk ve organik dayanışma üzerine duran Durkheim, bu dayanışma tiplerinde egemen olan hukuk üzerinde yoğunlaşır. Bkz. Sezgin Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri 2*, Konya, 1994, s. 60-61.

³³² F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s.14.

³³³ R. N. Bellah, *Durkheim and History*, s. 448.

³³⁴ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 14.

³³⁵ D. Ergun, *Sosyoloji ve Tarih*, s. 68.

³³⁶ E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye'de Tarih Yazımı*, s. 28.

veriye sosyolog gibi bakmayı bilen tarihçiler ile tarihçilerin tekniklerini bilen sosyologların yetiştirilmesi olmalıdır.³³⁷ Bu gibi iyi niyetli fikirlere rağmen yıllar sonra Febvre, Durkheim'in üstten bakış tavrına ve tarihi malzeme toplayıcı konumuna indirgeme çabasına “Vers une Autre Historie (Başka Bir Tarihe Doğru)”adlı makalesinde karşı çıkacaktı. Febvre'e göre tarihçiler de tarihi çok iyi savunamamışlardı.³³⁸

Tarihi yardımcı bir disiplin haline getirme çabası sadece Durkheim cephesinden gelmiyordu. Durkheim'den daha önce İngiliz sosyolog Herbet Spencer (1820-1903) da tarihe benzer roller biçiyordu. Durkheim gibi Spencer için de tarihçi, ustabaşı sosyoloğun adeta çırağı niteliğindediydi. Yine ona göre “*hükümdarların yaşam öykülerinin (ki çocuklarımız bundan başka pek bir şey öğrenmiyorlar) toplum bilimine herhangi bir ışık tuttuğu yoktur.*”³³⁹ İdeal bir tarihyazımının nasıl yazılacağına yönelik soruların cevapları aslında bu yöndeki değerlendirmelere dayanıyordu. Annales kurucularından Bloch'un başvurduğu karşılaştırmalı yöntem, aslında Durkheim'den etkilenecek tarih çalışmalarında geliştirmek istediği metottu. Karşılaştırmalı sosyolojiyi, sosyolojinin özel bir dalı değil, kendisi sayan Durkheim, benzerlikleri ve farklılıkları önemseyen iki tür karşılaştırmayı öne çıkarmaktaydı.³⁴⁰ İleride görüleceği gibi Marc Bloch, 1928'de yazdığı “Pour Une Histoire Comparée des Sociétés Européennes (Avrupa Toplumlarının Karşılaştırmalı Tarihi İçin)” başlıklı makalesinde karşılaştırmalı yöntemde benzerlikler kadar farklılıkların da ele alınmasını belirterek benzer düşünceleri savunacaktı. Aslında bir toplumun özgün ve farklı yönlerinin neler olduğunu belirlemenin temel bir yolu olarak görülen bu yöntem, Max Weber'de de görülmektedir. Alman sosyolog Max Weber (1864-1920), bu yöntemin verdiği sonuçlardan çıkan bir genellemesinde özerk kentin ancak Batı'da bulunabileceğini savunmuştu. Kent tarihiyle ilgili tartıştığı bir tarihçiye, Ortaçağ kentinde neyin özgül olduğunun ortaya koyulması için diğer kentlerde (Antikçağ, Çin, İslam kentleri) neyin eksik olduğunun ortaya koyulması gerektiğini ifade ediyordu.³⁴¹

³³⁷ M. Aksoy, *Tarih ve Sosyoloji ya da Bir İmkân Olarak Tarihsel Sosyoloji*, s. 501.

³³⁸ Lucien Febvre, “Vers une Autre Historie”, *Revue de Métaphysique et de Morale*, 3/4, 1949, s. 229. Makalenin Türkçe çevirisi için Bkz. Lucien Febvre, “Başka Bir Tarihe Doğru”, (Der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, İstanbul, 2007.

³³⁹ P. Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 9.

³⁴⁰ Bu karşılaştırmalar, aynı ve farklı yapılara sahip toplumlar arasında yapılan karşılaştırmalardır. Bkz. P. Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 21.

³⁴¹ P. Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 22.

Durkheim'den etkilenen François Simiand ise tarihin alt türleri arasında ayırım yapmaktaydı. Ona göre ekonomik tarih, nicelikler ve modellerle çalışabildiğinden tarihin sosyal bilimle uyum sağlayabileceği bir alt bölümüdür. Ancak anlatsal tarihin geleneksel biçimlerinde bunu yapmak mümkün değildir.³⁴² Simiand ile metodik tarihçiler (ya da Fransız Pozitivist Tarihçiler) arasında yaşanan tarihin bilimselliği yönündeki tartışmanın açıklanması da önemlidir. Tarihçiliğin bilimsel payesine kavuşması veya bu özelliğini artırmak için tarihçiliğin belirli metot ve ilkelere yazılması, Alman Ranke kadar Fransız tarihçiler Charles Seignobos (1854-1942) ve Charles Victor Langlois (1863-1929) için de önemlidir. 1897 yılında *Tarih Tetkiklerine Giriş*³⁴³ adlı eserde bu iki yazar, doğru ve bilimsel ölçüklere göre yazılmış bir tarih çalışmasının yöntemini aktarır. Eserin ilk sayfası tarihin kaynakları konusunda “vesikaların” öneminden bahsederek işe başlar. “*Tarih vesikalarla yapılır... vesikalar olmayınca tarih yoktur.*”³⁴⁴ Buna göre usulüne uygun vesikalarla yazılmış çalışmasıyla tarihçi aynı zamanda profesyonel bir tarihçi olacaktır. Ranke'nin takipçilerinin “*kendisinden bile dar kafalı*“ olduğunu bu yüzden tarihçilerin birer profesyonel olmaya çalıştıkları dönemde, siyasi olmayan tarihin yeni akademik tarih disiplinden dışlandığını belirten Burke'e göre bu yeni profesyonel tarihçiler tam olarak ideallerini Fransız tarihçiler Seignobos ve Langlois'un *Tarih Tetkiklerine Giriş* kitabında dile getiriyordu.³⁴⁵ Pozitivist ekolün temel kitabı olan bu eserde ortaya konan teknikler ve metotlar geliştirilerek tarih çağlara ve konulara göre ihtisas alanlarına ayrılmıştı.³⁴⁶ Bununla birlikte 20. yüzyılın hemen başlarında mevcut tarih yazımını eleştiren Durkheim'in öğrencisi Simiand, tarihçilerin üç putunun yıkılması gerektiğini belirtiyordu. Simiand “*tarihçilerin yırtık pırtık giysilerinden kurtulmaya, yenilemeye çağırır ve Bacon'ın 'tarihçiler kabilesi putları' metaforunu tekrarlar. (Simiand'a göre) Bu putların sayısı üçtür, hepsi de gereksizdir.*”³⁴⁷ Tarihçilerin takılıp kaldığı bu üç put, siyaset, birey ve kronoloji putudur. Ona göre tarihçiler siyasi olaylara abartılı bir önem veriyor ve büyük adamları putlaştırıyorlardı. Ayrıca kökenlerin incelemelerine aşırı yoğunlaşıp asıl araştırılan konudan ve zamandan uzaklaşıyorlardı. Simiand'ın bu

³⁴² G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 35.

³⁴³ Kitabın Fransızca adı: *Introduction aux Etudes Historiques*. Türkçesi için Bkz. Ch. Seignobos ve Ch. V. Langlois, *Tarih Tetkiklerine Giriş*, (çev. Galip Ataç), TTK, Ankara, 2010.

³⁴⁴ V. Langlois ve C. H. Seignobos, *Tarih Tetkiklerine Giriş*, s. 15.

³⁴⁵ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 33.

³⁴⁶ E. Memiş, *Tarih Metodolojisi*, s. 196.

³⁴⁷ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 17.

eleştirel çalışmasında özellikle Seignobos'a değinmesi³⁴⁸ sonradan gelen reformcuların Seignobos'u olumsuz anlamda simgeleştirilmelerinde etkili oldu.³⁴⁹ 1960'da Annales dergisinde tekrar yayımlanan ve “*tam olarak, tarihi yöntemler ve sosyal bilimin birbirleriyle ne ilgisi var?*”³⁵⁰ ifadesiyle başlayan Simiand'ın “*Méthode Historique et Science Sociale (Tarihsel Yöntem ve Sosyal Bilim)*” başlıklı ünlü makalesi, Annales Ekolü'nün kurucuları üzerinde önemli etkilerde bulunacaktır. Seignobos, Simiand'dan önce yayımladığı *La Methode Historique Appliquee Aux Sciences Sociales*'de (*Tarihsel Methodun Sosyal Bilimlere Uygulanması*)³⁵¹ toplumsal bilimlerde birinci sırayı sosyolojinin tuttuğunu reddediyor, “*federe birliği yalnızca tarihçilerin kurabileceğini*”³⁵² savunuyordu. Langlois, tekil ve bireysel olguları temel alan bağımsız bir tarih bilimine daha çok odaklanırken, Seignobos'un da içinde olduğu başka bir grup ise, tarihsel yaklaşımı sosyolojinin asıl metodolojisi haline getirmeye çalışarak onu adeta “*ele geçirmeye*” çalışıyordu. Zaten sosyoloji her zaman geçmiş olguları inceliyordu, doğrusu, çözümlenmeye tabi tutulacak bir şimdiki zaman da bulunmuyordu.³⁵³ İşte Durkheim'in öğrencisi Simiand, buna karşı atağa geçerek tarihi sosyolojinin yardımcı bir disiplini olarak görecekti. Durkheim sosyolojisinde kullanılan iş bölümü, toplumsal kaynaşma, kolektif bilinç, örgütlenme gibi kavramlar tarihçileri etkileyecekti. Hatta Durkheim'in çalışmalarının merkezi temalarında biri olan toplumsal kaynaşmayla uğraşan ve karşılaştırma, tipoloji ve toplumsal evrime duyduğu ilgiyi *La Société Féodale (Feodal Toplum)*'da gösteren³⁵⁴ Bloch, bireyden daha çok grupları önemseydiği ve toplumsal tutumların zamanla değiştiğini kabul ettiğinden Durkheim'in yandaşı olarak gösterilecekti.³⁵⁵

Salt Durkheim sosyolojisinden değil, aynı zamanda Simiand'ın tarihyazım eleştirisinden derinden de etkilenecek olan Lucien Febvre, Marc Bloch gibi Fransız tarihçiler yeni bir tarihyazım anlayışını geliştirecek ve etrafında toparladıkları tarihçilerle beraber yeni bir ekolün ilk temsilcileri olarak adlandırılacaklardı.

³⁴⁸ Gerçekten de François Simiand'ın ilk kez 1903 yılında yayımladığı ve daha sonra Annales'ın 1960'da tekrar yayımladığı “*Méthode Historique et Science Sociale*” makalesinde pek çok kez Seignobos'a değinilir. Bkz. François Simiand, “*Méthode Historique et Science Sociale*”, *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*, 15/1, 1960.

³⁴⁹ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 38.

³⁵⁰ F. Simiand, *Méthode Historique et Science Sociale*, s. 83.

³⁵¹ Bkz. Charles Seignobos, *La Methode Historique Appliquee aux Sciences Sociales*, Alcan- Paris, 1901.

³⁵² F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 18.

³⁵³ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 352.

³⁵⁴ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 339.

³⁵⁵ Robert Fossier, “Önsöz”, Marc Bloch, *Feodal Toplum*, (çev. Melek Fırat), İstanbul, 2007, s. 149.

19. yüzyıl tarihyazım anlayışına yönelik daha önce bahsedilen kimi eleştiriler 20. yüzyılın hemen başlarında daha da kökleşecek ve Fransa’da bir hareket haline gelecekti. Bununla birlikte Annales’ın kuruluşundan yaklaşık otuz yıl önce *Revue de Synthèse Historique* adlı başka bir dergi egemen tarihçiliğin hoşuna gitmeyecek nitelikte çalışmalarda bulunuyordu. Geleneksel tarihyazımındaki büyük adam tarihçiliğin başköşeye oturtulmasına, Annales Ekolü’nden de önce, itiraz eden ve aslında tarih disiplinin dışından gelen Henri Berr³⁵⁶ önemli bir figürdür. Daha önce bahsedilen Simiand’ın tarihçilere yönelik *putlar* eleştirisi, tarihçilerin diğer disiplinlerle özellikle psikoloji ve sosyoloji ile işbirliği yapmasını savunan Berr tarafından kurulan *Revue de Synthèse Historique*³⁵⁷ dergisinde yayımlanmıştı. Berr’ın disiplinlerarası işbirliğiyle başarılı olacağını düşündüğü tarihsel psikolojiyle ilgili düşünceleri, aynı zamanda *Revue de Synthèse Historique*’de yazar olan Lucien Febvre’ü ve Marc Bloch’u derinden etkilemişti.³⁵⁸ Annales’ın daha sonraki yıllarda savunacağı tarihin yeniden canlılığının kazanmasının ancak coğrafya, linguistik, ekonomi, demografi, siyaset bilimi, klimatoloji, psikoloji ve benzeri beşeri bilim dallarının fethedilmesi, hatta boyunduruk altına alınmasıyla mümkün olabileceği yönündeki düşüncesi, Bloch’un 1910 yılında tanıştığı Berr tarafından gündeme getirilmiş ve “*tarih tüm uzmanlık tarihlerin toplamıdır*” cümlesine sığdırılan fikirler de Annales tarafından benimsenmişti.³⁵⁹

Tarihi, bilimlerin bilimi olarak kabul eden ve tarihin özünün de psikolojik nitelikte olduğunu ileri süren Berr’in yaratmak istediği tarih; olgu veya belge fetişizmine, yöntemci okulun indirgemeci mantığına karşı durur ve bir sentez tarihini savunur. Böylece gerçekliğin tüm boyutlarını, iktisattan zihniyetlere kadar bilimsel bir perspektif içinde dikkate alan global bir tarih ortaya çıkar. Berr, bilimsel yasaların ve nedenselliklerin peşinde olan Durkheimci yöntemin yanında olsa da toplumsal olgulara ayrıcalık tanınması gerektiğini düşünen Durkheimcilerden bu konuda ayrılır.³⁶⁰ Annales’ın tarih öncesinin bir parçasını oluşturan bu dergideki yöntem tartışmaları³⁶¹ tarihyazımında disiplinlerarası çalışmayı ve tarihteki özne, konu seçiminin değişim

³⁵⁶ Edebiyat ve felsefe eğitimi alan Henri Berr, 1889 yılında felsefi nitelikli bir doktora tezi hazırlamıştır.

³⁵⁷ *Revue de Synthèse Historique* dergisi, 1900-1913 arasında çeşitli diziler halinde yayımlanmaya devam etmiştir.

³⁵⁸ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 38.

³⁵⁹ Ali Boratav, “Sunuş”, (Der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, İstanbul, 2007, s. 15.

³⁶⁰ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 32.

³⁶¹ G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazım*, s. 53.

isteklerine dayanıyordu. Buna göre disiplinlerarası çalışmayı daha doğrusu diğer disiplinleri “*boyunduruk*” altına alınmasını savunan Berr, tarihin alanlarının da birbirlerinden kopmadan genişlemesini arzuluyordu. Dosse’ye göre Berr, her türlü katı teorik çerçeveyi, dogmatizmi reddederek göze çarpar. Tarihinin şimdiki zaman ile bağlantısını kopmamasını ister ki bu yönelimler *Annales*’ın doğrudan habercisidir. Lucien Febvre ile ortak özelliklerinden bazıları da sonradan *Annales*’ı etkileyecek olan özelliklerdir. Buna göre özet raporlar, problem odaklı tarihe ve psikolojik olana önem verme, tarihte sentez arzusu, Marksizm’e karşı rasyonellik içi bir düşünceye yönelik tarih arayışı ortak tutumlardır.³⁶² Yukarıdaki düşüncelerle beraber Bresiach’a göre de Berr için “*tarihe yön veren kişiler olarak büyük adamların değil hommeme’in (adsız bireyin) alınması ve olay ağırlıklı, yüzeysel tarihe yol veren bireysel güdülenme üzerinde artık durulmaması*”³⁶³ gerekmektedir.

Disiplinlerarası çalışmayı önemseyen, tarihin aşağıdan yazılmasını öneren Henri Berr’in sözü edilen dergisi varken, *Annales d’Histoire Économique et Sociale*’ın kurulmasının nedeni veya gereği neydi? *Annales* dergisinin ilk sayısında en başta yer alan “*okuyucularımız*” kısmında derginin Fransa’da veya Avrupa’da ilk olmadığı, şanlı büyüklerinin yanında olacağı, örneklerinden ilham alacağı ama kendi ruhunu getireceği ifade edilir.³⁶⁴ Henri Berr, Durkheim’in çevresindeki sosyologların tersine kendi etrafında bir okul kurmayı istememiştir. *Annales* hareketinin iki kurucusu Marc Bloch ve Lucien Febvre, aslında mirasçılarının kabul etikleri gibi çok da marjinal veya sıra dışı değillerdi. İkisi de Strasbourg Üniversitesi’nde profesördü.³⁶⁵ Henri Berr’in dergisi hâkim akademik tarihe itiraz ederek Fransa’da yeni tarih arayışını başlatmıştı. Akademik tarih siyasi tarihi vurguluyordu ve Langlois ve Seignobos’un *Tarih Tetkiklerine Giriş* kitabındaki ilkelere dayanıyordu. Febvre ve Bloch *Yeni Tarih*’in öncüsü olarak “*zamanla Berr’i aşacaklardı.*”³⁶⁶

Tarihyazımında gerek metodoloji anlamında gerekse tarihin konu seçiminde artık hiçbir şeyin eskisi gibi yazılamayacağı bir dönemin öncüleri olan Lucien Febvre ve Marc Bloch’un ayırt edici taraflarına özellikle değinilmelidir.

³⁶² F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 32.

³⁶³ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 352.

³⁶⁴ Marc Bloch, Lucien Febvre, “À Nos Lecteurs”, *Annales d’Histoire Économique et Sociale*, 1/1, 1929, s. 1-2.

³⁶⁵ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 34.

³⁶⁶ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 463.

2. 2. Annales'da Kuruluş ve İlk Çalışmalar

1929'da tarihyazımında reform isteyen bir yaklaşımın çatı pozisyonundaki *Annalesd'Histoire Economique et Sociale (Ekonomi ve Toplumsal Tarih Yıllıkları)* dergisini çıkaran Lucien Febvre ve Marc Bloch'un dergiyi kurarken tarihçiliğe yerleştirmek istedikleri özellikle üç ana ilke, sonraki Annales kuşağı tarihçilerin de üzerlerinde hemfikir oldukları ilkelerdir. Kendilerinden önceki tarihyazım anlayışına yönelik eleştirilerden beslenen ilk kuşak Annales tarihçiler, tarihyazımında olay-siyasi odaklı tarih anlayışı yerine mümkün olan tüm insan faaliyetlerini konu edinilmesini, tarihçilerin diğer disiplinlerden yararlanması gerektiğini ayrıca analitik ve sorun odaklı bir tarihyazımını savunuyorlardı. Annalesçilerin bu metodolojik ilkelerinin 1929'da birden bire oluştuğu savunulamaz. Febvre ve Bloch'un kısa da olsa akademik kariyerlerinin ve 1929 yılından önce yaptıkları kimi çalışmaların tetkik edilmesi bu fikrin kanıtı olacaktır.

École Normale Supérieure'a ³⁶⁷ 1897 yılında giren Febvre, burada coğrafya, felsefe, dilbilim, sanat tarihi gibi alanlardan gelen önemli bilim insanlarından çeşitli dersler almaktaydı. Febvre'den 8 yaş küçük olan Bloch da École Normale'a girdi ve Febvre gibi interdisipliner bir ortamda eğitim gördü. Bloch, sonradan kendisinin de belirttiği üzere sosyolog Émile Durkheim'den de çok şey öğrendi.³⁶⁸ Annales'ın kuruluşundan önce bu ikilinin yazdığı eserleri genel olarak incelemek Annales'ın temellerini anlamak bakımından gereklidir. Keza Iggers'e göre de Annales'ın entelektüel temelleri, dergi kurulmadan daha önce Febvre ve Bloch tarafından atılmıştır. Febvre'ün *Phillipe II et la Franche- Comte (II. Phillipe ve Franche Comte)* adlı eseri ile *Un Destin. Martin Luther (Alın Yazısı. Martin Luther)* başlıklı kitabı, Bloch'un ortaçağın Fransız ve İngiliz krallarının büyüleri şifa sanatına ilişkin *Les Rois Thaumaturges (The Royal Touch- Kralın Dokunuş)* adlı çalışması Annales dergisinin 1929'daki kuruluşundan önce yayımlandı.³⁶⁹ Bu eserlerde göze çarpan sorun odaklı tarihe, karşılaştırmalı yöntem, disiplinlerarası çalışmaya, coğrafya ve tarih ilişkisine

³⁶⁷ 1794 yılında kurulan École Normale Supérieure (Yüksek Öğrenim Kurumu), Fransa'nın farklı kentlerinde tarih, ekonomi, edebiyat, fizik, sosyoloji başta olmak üzere farklı disiplinlerde eğitim vermektedir. Devlet üniversitesi sistemi dışında kalan okulun mezunları arasında çok sayıda Nobel ödülünü kazanan bilim insanları da bulunmaktadır.

³⁶⁸ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 44.

³⁶⁹ G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 53.

verilen önemin somutlaştırılması önemlidir. Bu bağlamda Febvre'ün ve Bloch'un Annales'in kuruluşundan hemen önce yayımlanan bazı eserleri aşağıda incelenmiştir.

2.2.1 Sorun Odaklı ve Karşılaştırmalı Metotlu İki Tarihçi: Lucien Febvre ve Marc Bloch

*Revue Économique*³⁷⁰ dergisi 1957 yılında yayımladığı yazıda, tarih, sosyoloji, ekonomi gibi çeşitli disiplinler arasındaki iletişimi sağlayan bilim adamı, iyi insan ve görev adamı kabul ettiği Febvre'ü ölüm yıl dönümünde anmaktaydı.³⁷¹ Zamanın en iyi tarihçilerinden biri ve Fransa'da sosyal bilimlerin yakınlaşmasına en çok katkıda bulunan kişi olarak kabul edilen³⁷² Lucien Febvre, doktora çalışması için ülkenin doğusunda yer alan ve Fransa'nın yirmi altı bölgesinden biri olan 16.yüzyılın Franche-Comte bölgesini seçmişti. Febvre'ün ilk önemli çalışması olan *Phillippe II et la Franche-Comte* (Paris, 1912)³⁷³ siyasi, dini ve toplumsal tarihle ilgiliydi. Bu tezde yalnızca Hollanda ayaklanması ve mutlak iradenin doğuşu değil, aynı zamanda soylu ve burjuva sınıfı arasındaki şiddetli mücadele, hem ekonomik hem de fikir ve duygu çatışması olarak gösteriliyordu. Febvre'ün tezinde etkili olan bir unsur da bölgenin coğrafyasıyla ilgili girişti. Tezin giriş bölümü, Braudel'in *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen à L'Époque de Philippe II* (2. *Philippe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*)'nın bir benzeriydi.³⁷⁴ Coğrafi şartların bir bölge üzerindeki öneminin anlatılmasıyla başlayan bu eserin³⁷⁵ içeriğine odaklanıldığında Franche-Comte bölgesinin çok yönlü³⁷⁶ olarak incelendiği görülmektedir. Siyasi gelişmelere, sosyo-demografik durumlara, dine ve zihniyete odaklanan çalışmada coğrafyanın bölge üzerindeki etkileri salt betimsel coğrafya niteliğinde değil, coğrafi-tarih mantığı içinde irdelenir. Franche-Comte bölgesi üzerine yapılan çalışmanın bütünsel bir tarih anlayışıyla yazıldığı da fark edilmektedir. Burke'e göre, Febvre için tüm insan faaliyetlerinin tarihi ve karşılıklı ilişkilerini göz önünde tutan topyekün yani bütünsel

³⁷⁰ 1950 yılında ortaya çıkan ve kurucuları arasında Fernand Braudel'in de bulunduğu *Revue Économique*, iki ayda bir yayımlanmaktadır.

³⁷¹ *Revue Économique*, "Lucien Febvre: In Memoriam", *Revue Économique*, 8/1, 1957, s. 2.

³⁷² Lucien Febvre, "Cahiers International aux de Sociologie", *Nouvelle Série*, 21, 1956, s. 178.

³⁷³ Bkz. Lucien Febvre, *Phillippe II et La Franche-Comté. Étude d'Histoire Politique, Religieuse et Sociale*, Paris, Champion, 1912.

³⁷⁴ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 44.

³⁷⁵ L. Febvre, *Phillippe II et la Franche-Comté*, s. 24.

³⁷⁶ Bkz. Léon Gauthier, "Lucien Febvre- Philippe II et la Franche-Comté. Etude d'Histoire Politique, Religieuse et Sociale", *Bibliothèque De L'école Des Chartes*, 73, 1912, s. 139.

tarih geçerliydi. Tarihçi sadece bir tarihçi olarak kalmamalı yeri geldiğinde coğrafyacı, hukukçu, sosyolog, hatta psikolog olmalı ve sınırlara ve bölümlenmelere tahammül göstermemelidir.³⁷⁷ Özellikle *Phillipe II et la Franche-Comte* (Paris: 1912) eserini inceleyen Dosse'ye göre Annales'in en yenilikçi yanlarından biri de sorun-odaklı tarih yazımına değer kazandırmasıdır. Lucien Febvre'ün 1911'de savunduğu tez de bu probleme dayalı tarihin çarpıcı bir örneğidir. “Febvre... Comte toplumunun tüm tablosunu sorunsal ve dinamik bir biçimde sunmaktadır.”³⁷⁸

Alman Friedrich Ratzel'in (1844-1904) coğrafi determenizmine mesafeli olan Paul Vidal de la Blache'ın (1845-1918) *Géographie Humaine*'ni (Beşeri Coğrafya), Febvre'den itibaren bütün Annales tarihçilerini derin bir biçimde etkilemiştir.³⁷⁹ Febvre'ün tarihsel coğrafyaya ilgisi sadece *Franche-Comte*'a değil *La Terre et L'Évolution Humaine (Dünya ve İnsan Evrimi)* (Paris, 1949) başlıklı çalışmasına da yansır. Febvre, bu eserde öncelikle “coğrafi etki sorunu”na değinir. Toprak ve toplum ilişkileri sorununun ele alındığı çalışmada, Febvre'e göre, bir bilimsel sentez çalışmasında genel coğrafi girişin olması önemlidir.³⁸⁰ Febvre, hocası Paul Vidal de La Blache'in bir diğer coğrafyacı olan Ratzel ile coğrafi-determinizm insanın eylem özgürlüğü konusunda yürüttüğü tartışmada Blache'den yana tavır koyarak tarihte zorunlulukların değil, yalnızca olabirliklerin söz konusu olduğunu savunur. En nihayetinde insanların ve toplumun seçimini belirleyen etken, fiziksel çevreden ziyade, daha çok hayat tarzları ve tutumlardır.³⁸¹ Febvre'ün yetişmesinde farklı bir açıdan önem taşıyan isim, Alman coğrafyacı Ratzel idi. Ratzel beşeri coğrafyanın başka bir öncüsüydü; ama Vidal de la Blache'den farklı olarak, fiziksel çevrenin insanın kaderi üstündeki etkisine daha çok ağırlık veriyordu. Coğrafi belirlenimcilik ile insanın eylem özgürlüğü arasındaki bu tartışmada Febvre, Vidal'i destekleyerek belli bir çevrenin dayattığı koşullara çeşitli tepkiler verilebileceğini vurgulayarak Ratzel'i eleştirdi. Febvre'e göre bir ırmağı toplumun biri engel olarak görürken, başka bir toplum onu yol olarak değerlendirebilirdi.³⁸² İnsan-coğrafya etkileşiminde, insan kendisine çevre-

³⁷⁷ Peter Burke, “Modern Avrupanın İlk Dönemlerinde Toplum ve Ekonomiye Giriş”, (Der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, İstanbul, 2007, s. 20.

³⁷⁸ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 67.

³⁷⁹ G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 52.

³⁸⁰ Lucien Febvre, *La Terre et L'Évolution Humaine*, Paris, 1949, s. 29-30.

³⁸¹ Erdem Sönmez, “*Annales Okulu ve Türkiye'de Sosyal Tarihçilik*”, (Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye'de Tarihyazımı*, İstanbul, 2013, s. 391.

³⁸² P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 43-44.

coğrafya tarafından dayatılan koşullardan herhangi birini seçebilir, bu koşulları dönüştürebilir, bundan dolayı çevre karşısında insan özgürlüğü kabul edilebilir.

Un Destin: Martin Luther (Alın Yazısı: Martin Luther) (Paris, 1968) başlıklı Febvre'ün eseri ise zihniyet tarihi, dinin sosyal tarihi ve tarihsel psikoloji gibi alanlara olan ilgiyi yansıtır.³⁸³ Üç ana bölümden oluşan eserin ilk bölümlerinde Luther'in Roma gezisi, keşifler ve sonuçları Luther'in tezleri, politik mutsuzlukları, Luther'den önce Almanya'nın durumu, soylulara manifesto ve çeşitli olaylar ele alınırken; son bölümde ise kilise, çiftçi-devlet ilişkileri ve 1525 yılından sonra idealizm ve Lutherizm³⁸⁴ gibi konular irdelenir. Annales tarihçilerin, ekolün kuruluşundan önce edindikleri ilkelere göre daha sonra da çalıştıklarını düşünenlerden olan Bresiach'a göre Febvre, *II Phillippe ve Franche-Comte* (Paris, 1912) ile bir topyekün tarih yaklaşımını sergilerken, *La Terre et L'Évolution Humaine* (Paris, 1949) eserinde coğrafi unsurları vurgular. *Martin Luther* çalışmasında ise psikolojik açıklamanın önemini gösterir.³⁸⁵ Febvre, *Martin Luther* incelemesinde amacının salt bir biyografi yazmak olmadığını, temel amacının birey ile grup arasında yaşanan bireysel insiyatif ile toplumsal kısıtlama arasındaki ilişki sorununu ele alıp çözmeye olduğunu savunur.³⁸⁶ Gerçekten de Febvre, 1927 yılında yazdığı önsözün ilk cümlesinde “*Bir Luther biyografisi mi? Hayır. Luther üzerinden bir sorgulama, fazlası değil*”³⁸⁷ demektedir.

Febvre gibi coğrafi tarih ile ilgilenen Bloch ise Fransa'nın yirmi altı bölgesinden biri olan ve ülkenin kuzeyinde yer alan Île-de-France bölgesi hakkında 1913 yılında bir inceleme kaleme alır. Çalışma, Bloch'un da sorun-odaklı bir tarih anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Bloch, bir bölge araştırmasında bölge kavramının kendisini sorgulayacak kadar ileri gider ve bu kavramın, ele alınan soruya göre tanımlanmasının değişeceğini savunur. Ona göre, farklı disiplinlerin ilgilendiği farklı sorular karşısında disiplinlerin durduğu sınırlar da aynı olamazdı.³⁸⁸ İnterdisipliner düşünmenin söylem ve pratiklerine Henri Berr'in dergisinden aşına olan Bloch, henüz Annales'ın kurulmasından çok evvel bunu önemseydiğini göstermiştir. Sosyolojiye coğrafyadan daha çok ilgi gösteren Bloch, disiplinlerarası bir düşünme tarzına sahipti. Keza “*bir yerel tarihinin bir arkeolog, bir paleograf, bir hukuk tarihçisi vb. becerisine sahip*

³⁸³ E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye'de Tarih Yazımı*, s. 55.

³⁸⁴ Bkz. Lucien Febvre, *Un Destin: Martin Luther*, Paris, 1968.

³⁸⁵ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 464.

³⁸⁶ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 53.

³⁸⁷ L. Febvre, *Un Destin: Martin Luther*, s. 9.

³⁸⁸ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 45.

*olması gerektiğini*³⁸⁹ vurgularken tarih henüz 1913'tü. Durkheim sosyoloji okulunun izleyicilerinden olan sosyolog ve etnolog Marcel Grannet'in (1884-1940) mitlere, karşılaştırmalı kolektif psikoloji ve inanç sistemlerine yönelik düşüncelerinden etkilenen Bloch, bu ilgisini 1924'te *Les Rois Thaumaturges (Kralın Dokunuşu)*'nda gösterir.³⁹⁰ İktidarın doğası üzerine yapılan ve sosyolojik niteliği de olan bu araştırmada görülen çeşitli metodolojik özellikler önem taşır. Kralın mucizevî tedavi gücünü, kraliyet efsanelerinin döngüsünü, kralın doğaüstü karakterini³⁹¹ ele alan Bloch, Fransa'nın ve İngiltere'nin tarihini karşılaştırarak kraliyet mucizesini inceler.³⁹² Karşılaştırmalı yönetime dayanan çalışmada Bloch, Fransız ve İngiliz ayininin başlangıcını, kralların şifalı gücünün kökenlerini, kutsal krallığın evrimini irdeler.³⁹³ Bloch, tarihsel sosyolojik nitelikteki bu eseri yazarken Fransız Annales tarihçi Jacques Le Goff'a göre yenilenmiş siyasal bir tarihi de sunmaktaydı. Multidisipliner olan eser tarihsel bir politik antropoloji çağrısıydı.³⁹⁴ Sadece tarihçileri değil, aynı zamanda sosyologları da memnun eden, kolektif zihniyet ve dini yapılanma sürecini önemseyen³⁹⁵ bu eserinde Bloch, bir tür deri veremi olan sıracaya (*scrofula*) hastalığından söz ederek kralın dokunuşunda iyileştirici bir güç olduğu yolundaki Ortaçağ inancına odaklanır.³⁹⁶ Bu inanca göre "*kralın şerri*" olarak bilinmekte olan bir hastalık olan sıracadan yine kralın dokunuşuyla ve bu amaçla düzenlenmiş olan hastaya dokunma merasimiyle kurtulmak mümkündür, zira kralın böylesine bir iyileştirme gücü bulunmaktadır.³⁹⁷ Burke'e göre 1939'da yazılan *Feodal Toplum* ile bu eser karşılaştırmalı tarih bakımından Bloch'un en meşhur eserleridir. *Kralın Dokunuşu*'nda Bloch, hükümdarların hastaya dokunmakla sıracayı iyileştirme gücü olduğuna inanıldığı Fransa ile İngiltere arasında karşılaştırmalarda bulunur.³⁹⁸ Bloch, bu eserde Polinezya gibi Avrupa'ya çok uzak olan toplumlar arasında da çeşitli mukayeseler yapsa da Fransa

³⁸⁹ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 45.

³⁹⁰ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 78.

³⁹¹ M. Matarasso, "Review: Bloch, Marc. Les Rois. Thaumaturges. Etude Sur Le Caractere Sur Naturel Attribue A La Puissance Royale Particulièrement en France et En Angleterre", *Revue Française de Sociologie*, 3/4, 1962, s. 446.

³⁹² Marcelle Bouteiller, "Les Rois Thaumaturges; Étude Sur Le Caractère Sur Naturel Attribué À La Puissance Royale, Particulièrement en France et en Angleterre. 1 Vol. By Marc Bloch-Arts et Traditions Populaires", *Année*, 11/1, 1963, s. 57.

³⁹³ Bkz. Marc Bloch, *Les Rois Thaumaturges. Étude Sur Le Caractère Sur Naturel Attribué À La Puissance Royale Particulièrement en France et en Angleterre*, Paris, 1961.

³⁹⁴ Yoland Sénécal, "Review: Les Rois Thaumaturges, Étude Sur Le Caractère Sur Naturel Attribué À La Puissance Royale Particulièrement en France et en Angleterre by Marc Bloch", *Canadian Journal of Political Science / Revue Canadienne de Science Politique*, 17/2, 1984, ss. 433-434.

³⁹⁵ E. P. "Review: Les Rois Thaumaturges", *Archives de Sociologie des Religions*, 7/13, 1962, s. 162.

³⁹⁶ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 465.

³⁹⁷ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 47.

³⁹⁸ P. Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 23.

ve İngiltere arasında yapılan karşılaştırmaları merkeze yerleştirir, çünkü kralın dokunuşu törenleri yalnızca bu ülkelerde olmaktadır. 1928 yılında “Avrupa Toplumların Karşılaştırmalı Tarihine Doğru” çalışmasında savunacağı fikirleri dört yıl önce bu çalışmada uygulamış olur.³⁹⁹ *Kralın Dokunuşu* adeta “*düşüncenin sosyal tarihi üzerinde bir çalışmaydı ki, ilhamını Durkheim ve Levy Bruhl’ün ilkel toplumlar üzerindeki kanılarından almıştır.*”⁴⁰⁰ Bloch bu eserde krallık Fransa’sında politik dinin teşekkülünde inanç formlarının ve pratiklerinin nasıl olduğunu da gösteriyordu. Bunu yaparken batı krallığının, özellikle Fransız krallığının muazzam ve genel araçlarından ve ritüellerinden bu resmi çizer.⁴⁰¹

Febvre gibi Bloch da tarihselci okulda öne çıkan pasif tarihçi anlayışına tepki göstererek ve sorun odaklı bir yaklaşımın yansıması olarak, olgular tarafından sınıanan hipotezleri sorgulamayı öne çıkartır. Zihniyetler tarihi düzleminde, bu bakış açısından çok zengin bir başka perspektif açarak tarihçiyi belgelerde söylenmeyen şeyler konusunda daha dikkatli olmaya çağırır. Bloch, salt ermiş yaşam öykülerinin tek başına bir şey anlatamayacağını ancak dönemin zihniyetini sorgulayan tarihçi için kaynak olabileceklerini savunur. Yazılı belgelerle kendini sınırlamayan Bloch, ortaçağın zihniyetinin resmini çizmek için yeni kaynakları, yeni nesnelere de sorgular.⁴⁰² *Kralın Dokunuşu*’nda Bloch’un karşılaştırmalı yöntem ve geniş kaynak demetlerini kullanması kadar, uzun süreli bir zamana dayalı araştırma yapması da kayda değerdir. Sönmez’e göre de tarihin uzun dönemli bir yorumunda bulunulması ve Bloch’un karşılaştırmalı tarih adlı türe yer vermesi o zamanın tarih ve sosyal bilim araştırmaları için oldukça önemlidir.⁴⁰³ Eserin metodolojik ve konu seçimi bakımından taşıdığı önem genel olarak üç ana başlık altında toplanabilir; uzun süreli bir tarih araştırmasına dayanması, zihniyetler tarihi konusunda öncül bir örnek teşkil etmesi ve karşılaştırmalı tarihe verdiği önem. Bu eserin Ortaçağ gibi konvansiyonel bir tarihsel dönemle kısıtlı olmadığını, Bloch’un neredeyse 20 yıl sonra yazacağı *Tarihin Savunusu veya Tarihçilik Mesleği* (Paris, 1952) kitabındaki tavsiyeye uygun olarak seçilecek dönem kararlaştırılırken önemli olanın soru olduğu düşüncesini esas aldığını belirten Burke’e göre bu çalışmada, Braudel’in bir kuşak sonra “*uzun sürenin tarihi*” diyeceği bir dönem

³⁹⁹ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 50.

⁴⁰⁰ P. Burke, *Modern Avrupalı İlk Dönemlerinde Toplum ve Ekonomiye Giriş*, s. 21.

⁴⁰¹ Freddy Raphaël, “Les Rois Thaumaturges de Marc Bloch”, *Revue des Sciences Sociales*, 40, 2008, s. 10

⁴⁰² F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 79.

⁴⁰³ E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye’de Tarih Yazımı*, s. 56.

üstünde çalışılmıştı.⁴⁰⁴ Esasen, Annales'ın kuruluşundan önce meydana getirilen bu önemli eserlerin yazılabilmesinin gerisinde yatan bir olgu da 1920 ile 1933 yılları arasında Febvre ile Bloch'un *Strasbourg Üniversitesi*'nde birlikte çalışmaları ve bu üniversitenin düşünsel ortamının disiplinlerarası çalışmayı teşvik etmesidir. Gerçekten de hem Febvre'nün *Martin Luther* ile *La Terre et L'Évolution Humaine (Dünya ve İnsan Evrimi)* çalışması hem de Bloch'un *Kralın Dokunuşu* çalışmaları bu zaman dilimlerinde yazılmış veya tamamlanmıştır. Annales hareketi açısından bu dönemin önemli bir değeri vardı. Strasbourg Üniversitesi'nde bu iki insanın çevresinde son derece aktif disiplinlerarası bir grubun olması, bu zaman diliminin önemini daha da pekiştiriyordu. Düşünsel yeniliğe elverişli olan üniversitede disiplinler arasındaki sınırlar aşılarak fikir alışverişleri kolaylıkla icra ediliyordu.⁴⁰⁵ Bloch ve Febvre, çalışmalarını sadece bu üniversitenin mekânıyla sınırlandırmayarak, aynı zamanda bir ekolün taşıyıcısı ve sözcüsü olacak bir dergi çıkaracaklardı. 1929 yılında Annales adıyla kurulan dergi, yine disiplinlerarası çalışmayı verdiği önemi ilk sayısında yayınladığı duyuruyla kanıtlıyordu.⁴⁰⁶ Lucien Febvre'ye göre, “*disiplinlerarası duvarların yıkılması en temel gerekliliktir.*”⁴⁰⁷

2.3 Konu ve Metodolojide Bir Başkaldırı: Annales'da Temel Yöntemler

Annales'ın kurucuları olan Marc Bloch, Lucien Febvre, ekolün ikinci kuşak temsilcisi olarak hareketin kurumsallaşmasında çok önemli yeri olan Fernand Braudel ve diğer tarihçiler ile tarihin konuları genişledi. Annales ile birlikte salt siyasal-askeri tarih tabanlı olay anlatıcılığına dayalı anlayış yerine, tarihçilikte insan faaliyetlerin tümüne yönelen bir bakış açısı yerini aldı. Tarihçiler arasındaki zamansal mesafe, seçilen konu, yöntem, geliştirilen tekniklere ve ilerleyen dönemlere göre kuşaklara ayrılan Annales Ekolü'nün temsilcileri, ekonomi ve toplumsal tarihten, zihniyet tarihine uzanan bir yelpazede tarih araştırmalarında bulunur.

Genel olarak ifade etmek gerekirse, Annales Ekolü'nde hem bir kuşağın kendi içinde hem de kuşaklar arasında homojen, yek pare bir bütünlük görülmez. Dolayısıyla

⁴⁰⁴ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 50.

⁴⁰⁵ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 45-46.

⁴⁰⁶ M. Bloch, L. Febvre, *À Nos Lecteurs*, s. 1-2.

⁴⁰⁷ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 54.

Annales hakkında yapılan değerlendirmelerde bu husus gözden kaçırılmamalıdır. Aynı zaman dilimi içinde yer alan tarihçiler arasında dahi her ne kadar temel ilkeler konusunda ortak bir yazım anlayışı görülse de tarihçilerin yaptığı konu seçiminde, geliştirdikleri tarz ve yöntemlerde farklılıklar bulunmaktadır. Annalesçilerden bir grup daha çok sosyo-ekonomik tarih alanında çalışırken bazıları ise kültür, zihniyet tarihine veya tüm bunları birleştiren daha sentetik çalışmalara yönelmişlerdir. Annales dâhilindeki kimi tarihçiler metot olarak karşılaştırmalı yöntemi daha çok kullanıp bunu nicel metotlarla (Le Roy Ladurie gibi) desteklerken, diğerleri ise çok da nicel metotlara yönelmeksizin (kısmen Braudel gibi) mukayeseli yöntemi gerçekleştirme yoluna gitmişlerdir. O halde Annales tarafından paylaşılan tek bir yöntemden ziyade, Annales Ekolü yöntemleri olarak konuyu irdelemek daha doğru olacaktır.

Annales Ekolü, Febvre ve Bloch önderliğinde her ne kadar siyasi tarihe adeta bir meydan okuma olarak ortaya çıkmış ve siyasi-olay tarihine mesafeli olmuş olsa da bu alanı tamamen çalışmalarının dışında bırakmamıştır. Örneğin Bloch, *La Société Féodale (Feodal Toplum)* (Paris, 1982) çalışmasında Viking, Müslüman ve Macarların işgallerini anlatırken, Braudel de *Akdeniz Dünyası* (Paris, 1979) eserinde II. Phillippe gibi kralların eylemlerini, Don Juan gibi komutanların seferlerini aktarmaktadır. Ancak burada vurgulanması gereken husus, siyasetin bu tarihçilerin yazımında merkezi bir konumu işgal etmediğidir. Braudel için siyasi nitelikli tarih, tarihin en heyecanlı ancak en aldatıcı kısmıdır. Braudel'in üç zamanlı tarih katmanlarından biri olan olay-tarih adeta bireyin, tarihte ne kadar da önemsiz olduğunu veya en azından çok da etkili olmadığını göstermek içindir. O halde bu çoğulcu yapıya ve parçalı bir görünüme rağmen nasıl bir ekolden bahsedilebilir? Daha önce bazı çalışmalarda da bu sorular sorulmuş ve çeşitli cevaplar aranmıştır. Örneğin Amerikalı sosyolog İmmanuel Wallerstein (1930-) tarafından 1976 yılında kurulan *Fernand Braudel Center*'de yapılan "Annales'dan Önce Annales Okulu" başlıklı tartışmada Annales Ekolü'nün tarihyazımındaki başarılarından bahsetmek için toplanıldığı belirtilirken, Annales Okulu'nun anlamı veya "Annales Okulu var mı?"⁴⁰⁸ gibi sorular da sorulmuştur. Annales Ekolü'nün gerek kendi içinde gerekse de ekolün dışında bulunan tarihçiler de zaman zaman Annales'ı bir okuldan ziyade daha çok bir "grup" ya da tarihsel

⁴⁰⁸ George Huppert, "The Annales School Before the Annales (with Discussion)", *Review (Fernand Braudel Center)*, 1/ 3-4, 1978, s. 215.

araştırmalarda yeni yaklaşım ve metotlara açık bir ruh olarak zikretmişlerdir.⁴⁰⁹ “*Annales çevresindeki bilim insanlarının yayınları, birbirlerinden çok farklı ilgi ve bakış açılarını yansıtırsa da, topluluğun özellikle 2. Dünya savaşından bu yana sağlam bir kurumsal temele sahip olduğu söylenebilir*“ diyen⁴¹⁰ Sönmez de esasen Burke’in düşüncelerini aktarır.⁴¹¹ Buna göre zaman içinde bazı değişimler olsa da Annales’in öncü fikirlerinde bir süreklilik bulunur. Tarihte olay anlatımına dayanmak yerine sorun-odaklı analitik tarihin benimsenmesi, siyasi merkezli tarih yerine insan faaliyetlerinin tamamına eğilen bir tarihçiliğin ve diğer disiplinlerle işbirliğinin vurgulanması, Annales’in bir okul olarak kabul edilmesinin nedenleridir.⁴¹² Kendisini Annales’in yol arkadaşı olarak gören İngiliz tarihçi Burke’e göre de bu okul, genel olarak dışarıdan nicel metotlarla çalışan, belli varsayımları olan, siyaset ve olaylar karşısında mesafeli kayıtsız homojen bir tarihçiler grubu olarak algılanır. Oysaki okul hakkındaki bu geleneksellişmiş düşünce, grubun tarihçileri arasındaki kimi farklılıkları ve zaman içinde meydana gelen gelişmeleri göz ardı etmektedir. Bundan dolayı, Annales için bir okuldan ziyade bir “*hareket*” demek daha doğru olur.⁴¹³ Amerikalı tarihçi Robert Forster’e (1949-) göreyse kuşkusuz tarihin konusu ve hedefleri konusunda genel varsayımları paylaşan, komşu disiplinleri önemseyen bir Annales grubu, bir Annales Okulu bulunmaktadır.⁴¹⁴

İster okul, ister hareket olarak görülsün Annales Ekolü, tarihyazımında başarılı bir devrimdir. Bu bağlamda zaman içinde çok farklı konu ve yöntem seçimlerinde bulunan bu hareketin tarihçileri, kuşaklar boyunca etkili olan bazı ilkeler veya metotlarla bilinir. Bu metotlar veya ilkesel tercihler farklı kuşaklarda değişik şekilde kabul görmüş, zaman içinde ilkeler de dönüşüm geçirmiştir. Kuşaklara farklı tarzda yansımış olsa da genel olarak Annales tarihyazımında ön plana çıkan metotlar sıralanılabilir. Bunlar genel olarak, belgelerdeki bilgileri aktaran tasviri tarzdan ziyade sorun-odaklı analitik tarih anlayışı, disiplinlerarası çalışma yöntemi, uzun süreli çalışma yöntemi, bütünsel tarih anlayışı, karşılaştırmalı yöntem, kaynak çeşitliliğine verilen önem, gerileksel (geriye doğru) yöntem, grafik ve tablolar gibi göstergelerle nicelikselliğin kullanımınıdır.

⁴⁰⁹ Robert Forster, “Achievements of the Annales School”, *The Journal of Economic History*, 38/1, 1978, s. 61.

⁴¹⁰ E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye’de Tarih Yazımı*, s. 52.

⁴¹¹ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 24.

⁴¹² E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye’de Tarih Yazımı*, s. 52-53.

⁴¹³ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 25.

⁴¹⁴ R. Forster, *Achievements of the Annales School*, s. 58-62.

Geleneksel tarihyazımının siyasi tarihi ve olay anlatıcılığını tercih etmesinin yerine Annales, belirli bir probleme dayalı tarihyazımını savunur. Tarihyazımında bunun gerçekleştirilmesi, yeri geldiğinde tarihin tek bir tema içinde haps olunmamasını, bütünselliğe ulaşmasını, farklı kaynaklara yönelmesini, diğer disiplinlerle işbirliği içinde olmasını ve buna bağlı olarak bu disiplinlerin sorularına, kavramlarına, verilerine, teknik ve yöntemlerine başvurulmasını gerektirebilir. Annales'ın temel yöntemleri, belirli bir düzen veya sıraya göre incelenirse, Annales dergisinin ilk sayısında yer alan disiplinlerin arasına yerleştirilen duvarların yıkılmasına yönelik çağrıya uygun davranılabilir. Disiplinlerarası çalışma yöntemine verilen değer, Annales'ın geleneksel tarihçilik anlayışından kopuşunun önemli bir halkasıdır.

2.3.1 Bilimler Arasında Duvarların Yıkılması: Disiplinlerarası Çalışma Yöntemi

Tarih çalışmalarında siyasi temaların merkezi konumunu yitirerek daha çok sosyo-ekonomik tarihin tercih edilir hale gelmesi, beraberinde yeni soruları gündeme getirmiş ve buna bağlı olarak farklı disiplinlere başvurmayı zorunlu hale getirecek yeni çözüm yollarını gerektirmiştir. Annales Ekolü, tarih bilimiyle diğer disiplinler arasındaki kopukluğu ortadan kaldırarak, sosyal ve doğa bilimlerden yararlanmayı amaçlamıştır. Braudel yaptığı bir söyleyişide; Bloch ve Febvre'de iktisadı, coğrafyayı, sosyolojiyi, bütün insan bilimlerini kolonileştirme projesi diyebileceği bir “emperyalizm eğiliminin”⁴¹⁵ olduğunu belirtir. Henri Berr'in dergisi olan *Revue de Synthèse Historique* tarafından üretilen disiplinlerarası hareket, Annales'ın ortaya çıkmasında etkili oldu. Hareket tarihin coğrafya, ekonomi, sosyoloji, psikoloji ve diğer disiplinlerin bulgu ve yöntemlerine açık olması gerektiğini savunmuş, tüm insani ve sosyal bilimlerin yakın işbirliğine dayanan bir tarihçiliği desteklemiştir.⁴¹⁶ Esasen Annales'ın pek çok yöntemi gibi bu yöntem de Annales tarafından icat edilmedi. Annales'ın kurucularını etkileyen, onlara yol gösteren, çeşitli disiplinlerden gelen bilim insanları olmuştur. Kurumsal tarihte Fustel de Coulanges, ekonomik teoride François Simiand,

⁴¹⁵ Erdal Yıldız, *Annales Tarih Okulunun Bütünsel Tarih Anlayışı ve Fernand Braudel*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1994, s. 37.

⁴¹⁶ T. C. R. Horn, H. Ritter, *Interdisciplinary History: A Historiographical Review*, s. 435-436.

sosyolojide Émile Durkheim, coğrafyada Paul Vidal de la Blache⁴¹⁷ bu isimlerdendir. Daha önce de belirtildiği gibi kendi kuşaklarından Henri Berr, *Revue de Synthèse Historique*'de disiplinler arasındaki engelleri adeta paramparça etmişti. Almanya'da da Karl Lamprech, coğrafyacı Friedrich Ratzel ve psikolog Wilhelm Wundt gibi disiplinlerarası yaklaşımın savunucuları bulunuyordu. Benzer bir yaklaşım, “*Yeni Tarih*” Ekolüyle ilintili olan James Harvey Robinson (1863-1936) ve Harry Elmer Barnes (1899-1968) gibi bazı Amerikalı akademisyenler tarafından savunuldu. Yüzyılın ilk yıllarındaki bu Amerikan hareketi, Annales'in aksine bir programa sahipti. Robinson için tarih, insanın yaptığı her şeyi içerir. Başka bir deyişle, toplam tarih. Ayrıca yeni tarih, antropologlar, ekonomistler, psikologlar ve sosyologlar tarafından yapılan tüm keşiflerden yararlanmalıdır.⁴¹⁸

Annales öncesi ne olursa olsun disiplinlerarası çalışma, Annales öncülerini için temel metodolojik bir ilkeydi. Bloch ve Febvre, bütünsel tarihin yazılabilmesi için tarihçinin sosyal bilimler, dilbilim, filoloji, karşılaştırmalı edebiyat, folklor, coğrafya ve diğer disiplinlerin bilgisini öğrenmeyi ve bunlara başvurmayı zorunlu görüyorlardı.⁴¹⁹ Ali Boratav'a göre, Febvre ve Bloch tarihin diğer disiplinlerle iş birliği içinde olmasıyla, hatta onları egemenliği altına almasıyla yeniden canlanabileceğini savundular. Bloch ve diğer Annalesçiler tarihsel çalışmaların geleneksel konularını birleştirmeyi ve ilgili sosyal bilimleri tarihin alt dalları haline getirmeyi amaçlıyorlardı. Bu tarihçiler disiplinler arasındaki engellerin veya sınır çizgilerin yok edilmesini savunurken, bu disiplinler arasında ise tarihe üstünlük tanımışlardı.⁴²⁰ Annales dergisinin ilk sayısında diğer disiplinler ile tarih arasındaki engeller eleştiriliyor ve fikir alışverişinin önemini belirtiliyordu.⁴²¹ Febvre için “*disipliner duvarların yıkılması en temel gerekliliktir...[Annales dergisinin işlevi] coğrafyacılar, ekonomistler, tarihçiler, sosyologlar vb. arasında bağlantı kurmayı üstlenme*”⁴²² olacaktır. Zaten Annales, Marksist akademisyenlerin politik ve kültürel üstyapının ekonomik temelini ortaya çıkarmaya çalıştıkları bir zamanda kurulmuştu.⁴²³ 1990 yılında yazdığı makalede Burke,

⁴¹⁷ Hugh R. Trevor-Roper, “Fernand Braudel, The Annales And The Mediterranean”, *The Journal of Modern History*, 44/ 4, 1972, s. 468.

⁴¹⁸ P. Burke, *The 'Annales' In Global Context*, s. 427.

⁴¹⁹ Bryce Lyon, “Marc Bloch: Historian”, *French Historical Studies*, 15/2, 1987, s. 200.

⁴²⁰ A. Boratav, *Sunuş*, s. 15.

⁴²¹ M. Bloch, L. Febvre, *À Nos Lecteurs*, s. 1,2.

⁴²² P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 54.

⁴²³ Michael Harsgor, “Total History: The Annales School”, *Journal of Contemporary History*, 13/ 1, 1978, s. 2.

ilk nesil Annalesçuların, daha geniş ve daha disiplinlerarası bir tarih arzusuyla, politik tarihin egemenliğini bozulmasını ve ekonomik, sosyal, zihniyet tarihin güçlenmesini istediklerini aktarır.⁴²⁴

Annales tarafından önemsenen tarihin bugünden kopuk olmayan bir bilinçle ve tavırla incelenmesi anlayışı da disiplinlerarası çalışma yöntemini adeta mecburi kılmıştır. Zira bugünün problemleri ile ilgili bir araştırma sosyoloji, psikoloji, istatistik vb. disiplinlerin veri, kavram ve yöntemlerine başvurulmasını zorunlu kılabilirdi. Bloch için, bir kalıntı kazıcısı pozisyonunda olmayan tarihçi, yeri geldiğinde bir şair, bir psikolog gibi de olmalıdır. Tarihi hareketlilik içinde yerleştirmeli, güncel olan olgularla anlayabilmelidir.⁴²⁵ Amacının toplumsal yapının bağlantılarıyla birlikte çözümlenmesi ve açıklanması olduğunu belirten Bloch'da geçmiş-bugün diyalektik bir etkileşim halindedir. Bloch'un çalışmalarında doğrudan ya da dolaylı olarak farklı disiplinlerden yararlanma örnekleri görülmektedir. Örneğin arkeoloji alanında Norveç'teki Norman şeflerin mezarları, kadirgaları, sandalları zikredilirken yer adları biliminden de yararlanır. Ortaçağ dünyasının sosyolojik açıdan bir açıklama modeli olarak görülen *La Société Féodale (Feodal Toplum)* (Paris, 1982) eserinde Bloch, sosyolojinin yanısıra dilbilimden de faydalanır.⁴²⁶ Hukuk, psikoloji bilimine başvurduğu gibi zaman zaman diğer disiplinlere ya da bu disiplinlerin konularına da az çok değinir. *Tarihin Savunusu veya Tarihçilik Mesleği* (Paris, 1952) başlıklı eserinde disiplinlerarası çalışmaya önem veren Bloch, bunu çeşitli örneklerle gösterir. Örneğin tanıkların güvenilirliği konusunu derinleştirirken, kendi ifadesiyle “henüz yeni bir disiplin” olan psikolojinin, konuyla ilgili bir deneyini aktarır. *Feodal Toplum*'da ise tarihsel psikolojiyle yani yazarın deyişiyle “duygu ve düşünce tarzlarıyla” uğraşır.⁴²⁷ Bloch'a göre, psikolojik bir çözümleme olarak denilebilir ki yaşama ve insanın acılarına karşı bir duyarsızlığın olduğu bu zamanda feodal dönem savaşçısı hiç de ince ve nazik bir savaşçı değildir.⁴²⁸ *Feodal Toplum*'da diğer disiplinlerden de faydalanma yoluna giden Bloch, sosyolojik kavram ve yöntemleri öylesine kullanır ki, bu onun en Durkheimci eseri olarak da kabul edilir. Gerçekten de kollektif bilinç, kollektif hafıza, kollektif tasavvur gibi terimleri

⁴²⁴ P. Burke, *The Annales In Global Context*, s. 421.

⁴²⁵ Marc Bloch, *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara, 1985, s. 15. Eserin Fransızca baskısı için Bkz. Marc Bloch, *Apologie Pour L'histoire ou Mètner d'Historien*, Librairie Armand Colin, Paris, 1952.

⁴²⁶ Marc Bloch, *La Société Féodale*, Paris, 1982, s. 83.

⁴²⁷ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 59.

⁴²⁸ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 416.

kullanmaya devam eden Bloch, eserinde Durkheimci çalışmalarının merkezi temalarından biri olan toplumsal kaynaşmayla uğraşır.⁴²⁹ Bloch doğrudan sosyolojiden de alıntı yapmaktadır. Örf hukukun özelliklerine değinirken bahsettiği mülkiyet hukukunda “*sosyolojiden ünlü bir formülü ödünç*” alır.⁴³⁰ Bir bütün olarak ifade edilecek olursa, ikinci ciltte yer alan “Sınıflar ve Siyasal Örgütlenme” başlığında Bloch, toplumsal örgütlenmeye el atar. Soylular sınıfı ile senyörler sınıfını temel nitelik farklılıklarına, davranış kurallarına, şövalyelik törenlerine, soyluluk içindeki sınıf farkları içinde iktidar ve mevki hiyerarşisine değinir. “*Bloch, büyük ölçüde linguistik araçlara başvurarak feodal toplumun görünümü bütünsel olarak sergilemiştir.*”⁴³¹

2. Dünya savaşından sonra Annales adının değişmesi de bir bakıma disiplinlerarası çalışmalara verilen önemle ilintilidir. Dergi, *Annales d'Histoire Économique et Sociale (Ekonomik ve Toplumsal Tarih Yıllıkları)* başlığını değiştirerek *Annales: Economies, Societes, Civilisations (Yıllıklar: Ekonomiler, Toplumlar ve Uygarlıklar)* adını alır. Febvre, savaşın hemen ertesinde 1946 yılında yazdığı “Yeni Annales’in Manifestosu (Manifeste des ‘Annales’ Nouvelles)” adlı makalede,⁴³² 1929 yılından beri Fransa ve dünyadaki pek çok sıkıntıdan dolayı eğitim ve bilimin nerdeyse terk edilmesine rağmen Annales’in devam ettiğini belirterek, “*artık Annales’in yeni bir iklimle, yeni bir başlıkla ve form ile*” de devam edeceğini ifade eder.⁴³³ Annales’daki tarih teriminin ortadan kalkması, diğer toplumsal bilimlerle yakınlaşma çabalarına gösterilen özel önemi yansıtıyor ve çağdaş özlemlere uyumun zorunluluğunu hatırlatıyordu.⁴³⁴ Febvre’e göre, etraftaki herşey insanlar, nesnelere, tek bir kelimeyle dünya değiştiğinden Annales da değişiyordu.⁴³⁵ Febvre için aktif bir tarihçinin ilkesi disiplinlerarası bir yaklaşımın zorunlu olduğudur. “*Sınırlara ve bölümlenmelere tahammülü olmayan bir tarih...Tarihçiler coğrafyacı da olur, hukukçu da olurlar, hatta sosyolog ve psikolog da olurlar.*”⁴³⁶ Febvre, “Vers une Autre Historie (Başka Bir Tarihe Doğru)” adlı makalesinde de, Bloch’un *Tarihin Savunusu veya Tarihcilik Mesleği* (Paris, 1952) eserini irdeleyip onun tarihi tanımlama çabaları yönündeki

⁴²⁹ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 59-60.

⁴³⁰ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 176.

⁴³¹ A. Boratav, *Sunuş*, s. 16.

⁴³² Lucien Febvre, “A Nos Lecteurs, A Nos Amis. Face au Vent: Manifeste des ‘Annales’ Nouvelles”, *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 1/1, 1946, s. 1-2.

⁴³³ Lucien Febvre, *Combat Pour Histoire*, Paris, 1992, s. 51.

⁴³⁴ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 93.

⁴³⁵ L. Febvre, *Manifeste Des ‘Annales’ Nouvelles*, s. 2.

⁴³⁶ P. Burke, *Modern Avrupanın İlk Dönemlerinde Toplum ve Ekonomiye Giriş*, s. 20.

eleştirilerine hak verdikten sonra tarihe sınırlar çizilmesine, diğer disiplinlerle alışverişte bulunmamasını salık veren yaklaşımlara şiddetle karşı çıkar. Tarihin tanımlamasının bir bilim olarak tarihi bir hapishaneye dönüştüreceğini oysa tüm bilimler gibi tarihin de özgürlüğe ihtiyaç duyduğunu belirten Febvre, sosyoloji, coğrafya, etnoloji veya tarih arasında alanların, konuların paylaşılmasına itiraz eder.⁴³⁷ Gerek kaynaklar gerekse de konularıyla tarihin bütünselliği yakalamasını savunan Febvre için tarih ile diğer sosyal bilimler arasındaki işbirliği zorunluydu. Febvre tarihe bütünsel bakmayan, disiplinlerarası bakışı önemsemeyen tarihçiliğin tam olarak karşısındaydı.⁴³⁸ Metodolojik tutumuna uygun olarak çalışan Febvre, 1942 yılında yayımladığı eserinde⁴³⁹ Fransız yazar ve Rönesans düşünürü François Rabelais'in (1483-1553) ateist olmadığını açıklamaya çalışırken o dönemde mevcut olmayan sözcüklerden ya da var olan ancak anlamları çok farklı olan kelimeleri (soyut, somut, mutlak, göreceli) analiz ederken dilbilimden yararlanır. Dilsel veya sözcüklere dayanan bir analizle de yetinmeyen Febvre'nün eseri, tarihsel sosyoloji alanındaki bazı tartışmalarla sona eriyordu.⁴⁴⁰ Tarih üzerine bir düşünme olarak tanımlanabilecek *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler* başlıklı esrinde⁴⁴¹ de Febvre, araştırma ve metot konusunda zengin öneriler sunmaktadır. İnterdisiplinerliğe ve yeniliğe her zaman açık olmayı tavsiye eden bu eser, genç bilim insanları için halen önemli bir kaynak olarak görülmektedir.⁴⁴² Disiplinlerarası çalışmaya verilen önemin görüldüğü bu eserde arkeologlara, etnologlara hatta mühendisler dahi göndermelerde bulunulur. Uzmanlaşma afroz edilmese de “her şey bütünsel ağlarla” birbirine bağlı olduğundan “disiplinlerarasındaki duvarlara” bir kez daha şiddetle itiraz edilir.⁴⁴³ Yine bu eserde sıklıkla “uygarlık, bir kelimenin ve bir fikir grubunun evrimi”, “kapitalizm ve kapitalist-kelimeler ve şeyler” gibi kelime ve kavramlara dair linguistik analizlerde bulunulur.⁴⁴⁴ Linguistik (dil bilimi)'in önemini

⁴³⁷ L. Febvre, *Vers une Autre Histoire*, s. 232.

⁴³⁸ E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye'de Tarih Yazımı*, s. 71.

⁴³⁹ Lucien Febvre, *Le Problème de L'Incroyance au XVIe Siècle- La Religion de Rabelais*, Paris, 1947.

⁴⁴⁰ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 66.

⁴⁴¹ Türkçe olarak da basılan bu eser, Febvre tarafından ilk defa 1952 yılında yayımlanan “*Compats pour Histoire*”nin içerisinde yer alan seçilmiş makalelerinden oluşur. Febvre, bu çalışmada 1906 ile 1952 yılları arasında yazmış 33 makalesini toparlarken aynı zamanda 1930'ların çok önemli 11 entelektüelini anlatır. Bkz. Lucien Febvre, *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*, (çev. M. Ali Kılıçbay), İstanbul, 1995.

⁴⁴² Raymond Chevallier, “Lucien Febvre Combats Pour L'Histoire”, *Revue Belge de Philologie et D'histoire*, 71/2, 1993, s. 125.

⁴⁴³ L. Febvre, *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*, s. 124-127.

⁴⁴⁴ Febvre, “teknikler tarihi üzerinde düşünceler” kısmında teknik faaliyetlerin diğer insan faaliyetlerinden soyutlanamayacağına vurgu yaparak, etnologların, arkeologların hatta mühendislerin tarihçiler için önemini hatırlatır. Bkz. L. Febvre, *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*, s. 125.

henüz 1906 yılında Berr'in dergisinde yazdığı çalışmada⁴⁴⁵ aktaran Febvre, dilbilimden yararlanarak sözcük çalışmalarının tarih için önemli olduğunu savunur. Febvre'e göre, dilsel araştırmalar tarihçilerin terimleri daha açıklayıcı olarak kullanmasını sağlar. İki bölge-yerleşim yeri arasındaki farklılıklar ve benzerlikler, geçişler (savaşlardan sonraki değişimler) *dialectology* (*bölgesel diller bilimi*) ile anlaşılabilir. Zira belirli bir yerin coğrafi gerçekleri, şartları, o yerin tarihinin bilinip yazılmasının da anahtarıdır.⁴⁴⁶

Annales'ın ilk kurucuları ve Febvre'nin doğrudan mirasçısı Braudel, kurumsal olarak da disiplinlerarası çalışmaların güçlenmesi için çalışıyordu. Hem üniversitelerde hem de üniversitelerle bağlantılı çeşitli kurumlarda, bilimsel nitelikli örgütlerde bu yönde çabalar sarfediyordu.⁴⁴⁷ Braudel, önemli pozisyonlarda bulunduğu bu faaliyetlerden önce disiplinler arası çalışmanın ne kadar önemli olduğunu 1958'de

⁴⁴⁵ Bkz. Lucien Febvre, "Histoire et Dialectologie. Aux Temps Où Naissait La Géographie Linguistique", *Revue de Synthèse Historique*, XII, 1906.

⁴⁴⁶ L. Febvre, *Histoire et Dialectologie*, s. 47-55; L. Febvre, *Combat Pour Histoire*, s. 176-180.

⁴⁴⁷ Kolektif araştırmaların biyolog ve fizyolog hatta psikolog için çok sürpriz ve şaşırtıcı olmadığını, ancak halen tarihçileri çok şaşırttığını kaydeden (Bkz. Lucien Febvre, "Pour Une Histoire Dirigée Les Recherches Collectives et L'Avenir de L'Histoire", *Revue de Synthèse*, XI, 1936, s. 55; Lucien Febvre, *Combats Pour L'Histoire*, s. 73.) ve bir gün kolektif araştırmaların yapılacağını, tarih laboratuvarların kurulacağını ifade eden Febvre, böylelikle tam olarak disiplinler arasındaki duvarların yerle bir edileceğine inanıyordu. (Bkz. L. Febvre, *Vers une Autre Histoire*, s. 234.) Bu konuda kurumsal anlamda da gelişme sağlamak isteyen Febvre ve Bloch'un üniversitelerde doçentlik sınavlarının disiplinler arası niteliğini daha da artırmak yönündeki çabası başarılı olamamıştır. 1950-55 yılları arasında ise Braudel, bu yönde önemli değişimlerin önünü açacaktır. (Bkz. F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 118.) 1970'lerin başlarında ise kolektif çalışmalar için önemli bir gelişme yaşanacaktı. Fransa'nın en önemli araştırma ve yüksek öğretim kurumları arasında sayılan *Ecole Pratique des Hautes Etudes (EPHE)* bünyesinde 1947 yılında kurulan *Altıncı Seksiyon*'(veya *Altıncı Şube*)unda Annales önemli bir kurumsal zemin yakaladı. Bir yıl sonra Febvre, *Altıncı Seksiyon*'nun başkanı olarak seçildi. *Seksiyon*'un amacı ekonomi ve sosyal bilimler alanında en gelişmiş şekilde araştırma ve öğretimi teşvik etmek ve ekip çalışması yani disiplinlerarası takım çalışmasını özendirme. Febvre'nin yönetiminde ve onun ardıllarının altında, *Altıncı Seksiyon* disiplinlerarası teorinin gelişimi için dünyanın en önemli merkezi haline geldi. 1960'larda Annales Ekolü'nün uluslararası itibarı artarak, Batı Almanya, Doğu Avrupa, İngiltere ve ABD'deki disiplinlerarası tarihin savunucuları için en büyük ilham kaynağı haline geldi. (Horn ve Ritter, *Interdisciplinary History: A Historiographical Review*, ss. 435-436.) "*Altıncı Seksiyon tarih ile sosyal bilim disiplinlerini, kapsamlı bir 'beşeri bilimler' (sciences de l'homme) içinde bütünleştirmeyi amaçlıyordu. Bu disiplinler içinde sadece Annales'in ilk yıllarında büyük önem taşıyan ekonomi, sosyoloji ve antropoloji gibi geleneksel sosyal bilimler değil, aynı zamanda dilbilim, göstergebilim, edebiyat ve sanat bilimleri ile psikanaliz de yer alacaktı.*" (Bkz. G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 54.) Annales tarihinde EHESS de önemli bir kurumdur. *Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (EHESS)*, esasen 1947 yılında Lucien Febvre, Fernand Braudel, Charles Morazé tarafından *Ecole Pratique des Hautes Etudes*'ın bir bölümü olarak kurulan *Altıncı Seksiyon*'un 1975 yılında bağımsızlaşan yansımasıdır. Kurumda beşeri ve sosyal bilimlerdeki tüm alanlarda (tarih, antropoloji, sosyoloji, ekonomi, coğrafya, dilbilim, psikoloji ve dil bilimleri, demografi, siyaset bilimi, felsefe ve matematik) doktora eğitimi verilmektedir. EHESS, dünya çapındaki üniversiteler ile geniş bağlantılar kuran, yıllık 150 yabancı konuk profesör barındıran ve öğrencilerinin yarısı ulusal sınırların dışından gelen bir kurumdur. Kendi hayal ettiği şekilde bir tarihyazım anlayışının merkezde yer alabilmesi için *Altıncı Seksiyon*'u kurulmasında emek gösterenlerin başında Febvre yer almıştır. Febvre'nin yardımcılarından birisi ise Fernand Braudel olacaktır. Braudel ise Febvre'nin ölümünden sonra hem onu yerini alarak başkan olacak, hem de 1963 yılında "*La Maison des Sciences de l'Homme*" (İnsan Bilimleri Evi) adında farklı disiplinlerarasında çalışmayı amaçlayan bir örgüt kuracaktır.

yazdığı “Histoire et Sciences Sociales: La Longue Druée (Tarih ve Toplumsal Bilimler: Uzun Süre)” makalesinde belirtiyordu. Öncelikle toplumsal bilimlerin işbirliği içinde olmaları gerektiğini aksi durumda gelişemeyeceklerinin altını çizen Braudel, tarihin diğer toplumsal bilimlerden çok şey öğrendiğini, tarihin de onlara çok şey öğretebileceğini ifade eder.⁴⁴⁸ Braudel, *Grammaire des Civilisations (Uygurlukların Grameri)* (Paris, 1993) ’nde kendi tarih programının akademik niteliğini gösterir. Buna göre bu “yeni tarih programı” interdisiplin nitelikte olacaktır. Coğrafya, demografi, iktisat, toplumbilim, antropoloji, psikoloji gibi birbirlerine uzak olmayan sosyal bilimler ile tarihsel geçmiş ve günümüz dünyası anlaşılacaktır.⁴⁴⁹ Braudel’e göre, esasen toplumsal bilimler her ne kadar kendi sınırları içinde kalıyor gibi görünseler ve bunu dileseler de aslında sürekli birbirlerinin sınırlarını ihlal ederler.⁴⁵⁰ Ona göre tarih de dahil olmak üzere tüm toplumsal bilimler birbirlerinden etkilenirler. Benzer dili konuşurlar ya da konuşabilirler.⁴⁵¹ Bununla birlikte disiplinler arası alışverişte tarihin bir üstünlüğü vardır. Zira tüm toplumsal bilimleri koşullayan şey zaman olduğundan tarih merkezi bir konumdadır. Ona göre “zaman, süre ve tarih kendini tüm beşeri bilimlere filen dayatır ya da dayatması gerekir.”⁴⁵²

Her şeyi birbirine bağlı ve ilintili gören Braudel’in tarih anlayışında da her şey birbirini etkiler. O halde kendi aralarında bölünmüş ve insani-toplumsal konuları da adeta kendi aralarında pay edip, sınır duvarları çizen tarihçilik yaklaşımı, Braudel’in savunduğu tarihçiliğin karşıtıdır. Braudel’e göre, toplumsal bilimleri oluşturan bilimlerin hiçbiri tek başına evreni tanıyamaz. Disiplinlerarası çalışma ise tüm disiplinlerde yetkinleşmek değil, farklı disiplinlerin gerekli yöntem ve çıktılarını kullanabilmektir. Tarih ile sosyolojinin hem konu hem de metodoloji olarak yakınlığını vurgulayan Braudel’e göre, sosyolog tarih çalışmalarında kendi malzemeleriyle, aletleriyle, kelimeleriyle, sorunlarıyla karşılaştığından yabancılik çekmez.⁴⁵³ “Yapıların ve yapı gruplarının bitmez tükenmez tarihi” olan “uzun süre”de tarihçi ile sosyolog birleşir.⁴⁵⁴ Braudel sadece sosyolojiyle değil, coğrafya, nüfus bilimi, iktisatta da özel vurgu yapar. Tarih disiplininin iktisattan *devreler, ara devreler, devrevi hareketler*

⁴⁴⁸ Fernand Braudel, “Histoire et Sciences Sociales: La Longue Durée”, *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*, 13/4, 1958, ss. 725-726.

⁴⁴⁹ Fernand Braudel, *Grammaire des Civilisations*, Paris, 1993, s. 25.

⁴⁵⁰ F. Braudel, *Histoire et Sciences Sociales: La Longue Durée*, s. 726.

⁴⁵¹ F. Braudel, *Histoire et Sciences Sociales: La Longue Durée*, s.734.

⁴⁵² F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 103.

⁴⁵³ Fernand Braudel, *Tarih Üzerine Yazılar*, (çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara, 1992, s. 88-106.

⁴⁵⁴ F. Braudel, *Tarih Üzerine*, s. 112.

(*safhaları beş, on, yirmi, elli yıla kadar uzanmaktadır*) gibi pek çok kavram aldığından da bahseder.⁴⁵⁵ Coğrafyanın eserlerinde önemli etkisi olan Braudel'e göre yine de coğrafi belirleyiciliğin her şeye tek başına egemen olmadığına kanıtı, Afrika'nın yalnızca bir parçasını işgal eden kara kıtanın sınırlarının, marjinal alanlarının incelenmesiyle hemen ortaya çıkmaktadır. Kara kıtanın anlaşılması konusunda, coğrafya, tarihin önüne geçmektedir. Coğrafya tek başına yeterli olmasa da gene de daha anlamlıdır.⁴⁵⁶ *Civilasiton Matérielle, Économie et Capitalisme, XVe –XVIIIe Siecle (Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm 15-18 Yüzyıllar)* eserinde ise bütünselliğe ulaşma çabasının da bir sonucu ve yansıması olsa gerek, pek çok disiplinden faydalanılır. Eserin ilk cildi olan *Les Structures du Quotidien (Gündelik Hayatın Yapıları)*'nda antropoloji, sosyoloji, iktisat ve azda olsa psikoloji disiplinleri izler bırakırlar. Spesifik olarak iktisattan ve coğrafyadan yararlanan yazar psikoloji, biyoloji, sosyoloji ve antropolojiden de istifade eder. Çalışmasında özellikle ekonomi, ticaret ve nüfus konularında istatistik kullanan Braudel, örneğin “*Le Poids du Nombre (Sayının Ağırlığı)*” bölümünde “*Dünya Nüfusu-İcat Edilmesi Gereken Rakamlar*”⁴⁵⁷ alt başlığıyla nüfus analizlerinde bulunur. Rakamlar tarihçi için önemlidir. Zira hem kısa hem de uzun vadede her şey nicelikselliğe, halk topluluğun dalgalanmalarına bağlıdır.⁴⁵⁸ Braudel “*takas sistemini*”⁴⁵⁹ açıklarken de Adam Smith'den (1723-1790) sık sık alıntı yapar. Tarihçi, mısır bitkisinin tarihsel köküne uzanırken zaman zaman arkeolojiden; hastalıklar konusuna değinirken tıptan faydalanır.⁴⁶⁰ Daha önce de değinildiği gibi coğrafyayı çalışmaların merkezi konumunda tutan Braudel, bu eserde de coğrafyacılardan, etnologlardan da yararlanır. İncelemede sadece beşeri ve sosyal bilimlerde değil aynı zamanda tıpta olduğu gibi mühendislik, fizik gibi bilimlere de başvurulur. Japonya'da pala yapımı veya “*Anahtar sorun: enerji kaynakları*”nda mühendislik biliminden çeşitli alıntılar yapar. Çin'deki değirmenlerin evrimleşmesini izah ederken, iktisat ile bu kadar ilgilenmesinde daha doğrusu iktisat tarihçiliğinde önemsemesinde yatan önemli nedenin esasen bütünsel tarih anlayışından kaynaklandığını hissettirir. Braudel'e göre tarihsel yazımda iktisat ile siyaset, toplum,

⁴⁵⁵ F. Braudel, *Tarih Üzerine*, s. 125.

⁴⁵⁶ F. Braudel, *Tarih Üzerine*, s. 153-154.

⁴⁵⁷ “*La Population du Monde: des Chiffres À Inventer.*” Bkz. Fernand Braudel, *Civilasiton Matérielle, Économie et Capitalisme, XVe –XVIIIe Siecle, Tome I: Les Structures du Quotidien: Le Possible et L'Impossible*, Paris, 1979, s. 17.

⁴⁵⁸ F. Braudel, *Les Structures du Quotidien*, s. 17.

⁴⁵⁹ F. Braudel, *Les Structures Du Quotidien*, s. 391.

⁴⁶⁰ F. Braudel, *Les Structures Du Quotidien*, s. 240.

kültür arasında duvar çizilemez.⁴⁶¹ Çalışmada iktisatçılardan ve ekonomistlerden kavramlar ve konular ödünç alınır: devreler, trendler, junglar, korelasyonlar, ara devreler, depresyon ve stagnasyon, dalgalanmalar, yüzyıllık trendler, kondratieff, GSMH, enflasyon vs gibi.

Braudel'in varisi olarak gösterilen Emanuel Le Roy Ladurie'nin (1929-) de disiplinlerarası çalışma yöntemine önem verdiği görülür. Yazarın çalışması olan *Le Carnaval de Romans (Romans Karnavalı)*⁴⁶², özellikle nüfus bilim ve sosyoloji ile kurduğu ilişki göze çarpar. “Nüfusbilimden sonra sosyoloji”⁴⁶³ diyen Le Roy Ladurie bu bağlamda Romans kent cemaatini birçok kesime ayırır. Sosyal tabakalaşma ve sınıfsal yapıya yönelik analizlerini “hızlı sosyolojik ufuk turu”⁴⁶⁴ olarak kabul eder. Ladurie, isyanın sosyolojisini anlamada çeşitli modelleri dener. Toplumsal sınıfın kent-içi mücadeleleri, basitleştirilirse Karl Marks ve İbn-i Haldun modeli denilebilecek iki model arasında paylaşılmaktadır. Sosyolojik değerlendirmeler aynı zamanda niceliksellğe dayalı istatistiksel verilerle birlikte de yapılır. Romans kentindeki veba salgınındaki can kayıpları ve sosyal yaşamda yaratığı etkiler (dul kalan kadınların hemen evlenme eğilimleri gibi), geniş aileler, ailelerin kaçta kaçının hizmetçilerinin olup olmadığı, vergi mükellefleri, gayrimenkul sahipliğin sosyal tabakalara göre yayılım oranları vb. konular ele alınır. Le Roy Ladurie, “İnsan Yokken Tarih” adlı makalesinde de tarihsel coğrafyanın önemine dikkat çekerken aynı zamanda buzul bilimi, meteoroloji, dendroklimatoloji, klimatoloji, arkeoloji gibi disiplinlerin tarih için önemini vurgular.⁴⁶⁵ İsraili tarihçi Michael Harsgor'a göre (1924-2011), Emmanuel Le Roy Ladurie, iklim biliminin tarihin bir yardımcı bilimine nasıl dönüştürülebileceğini açıkladı. Aslında Ladurie, önemli bir eseri olan *Les Paysans de Languedoc (Languedoc Köylüleri)*'le (Paris, 1985) birlikte, zoocoğrafya, meteoroloji ve topoğrafyanın tarih araştırması için yararlı olduğunu gösterdi.⁴⁶⁶

⁴⁶¹ Fernand Braudel, *Civilasiton Matérielle, Économie et Capitalisme, XVe –XVIIIe Siecle, Tome III: Le Temps du Monde*, Paris, 1979, s. 36.

⁴⁶² Emanuel Le Roy Ladurie, *Le Carnaval de Romans. De la Chandeleur au Mercredi des Cendres 1579-1580*, Paris, Gallimard, 1979. Eserin Türkçe çevirisi için Bkz. Emanuel Le Roy Ladurie, *Romans Karnavalı- Mumlar Bayramında Küller Çarşambası'na 1579-1580*, (çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara, 2002.

⁴⁶³ E. L. R. Ladurie, *Romans Karnavalı*, s. 10.

⁴⁶⁴E. L. R. Ladurie, *Romans Karnavalı*, s. 32.

⁴⁶⁵ Emmanuel Le Roy Ladurie, “İnsan Yokken Tarih”, (Der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, İstanbul, 2007, s. 223-225.

⁴⁶⁶ M. Harsgor, *Total History: The Annales School*, s. 4.

Özetle tarihin alanını genişletirken Annales, sorun odaklı tarih haline dönüştürdüğü tarihsel konuları en iyi şekilde sentezlemek ve belirli tarihsel açıklamalarda bulunmak için farklı disiplinlerin kavram, teknik ve yöntemlerine başvurmuştur. Annales disiplinlerarası çalışma yöntemi kadar, özellikle ekolün kurucularından Bloch ile karşılaştırma yöntemi de tarihsel çalışmalar için elzem görmüştür. Aşağıda da görüleceği gibi karşılaştırmalı yöntemin Annales'in diğer paradigmaları olan global ve bütünsel tarih anlayışını, farklı kaynaklara başvurmayı, uzun süreli çalışmayı da belli ölçüde besleyip desteklediği anlaşılmaktadır.

2.3.2. Benzerliklerin ve Farklılıkların Analizi: Annales Ekolü ve Karşılaştırmalı Yöntem

Genelde Annales Ekolü, özelde ekolün kurucularından Marc Bloch, tarih çalışmalarında karşılaştırmalı yönetime verdiği önem ile bilinmektedir. Gerçekten de çeşitli araştırmalara göre, Annales'in tarihçiliğe katkısında en temel husus bütünselliğe yaptığı vurgu ile karşılaştırmalı yönetime gösterdiği ilgidir. Kurucuların ortak tarihsel yeniliklerine bakıldığında *regressive* (geriye doğru) yönteminin, disiplinlerarası yaklaşımın, zihniyetlerin tarihinin, olaylar yerine yapıların tarihine önem vermenin, siyasetin ekonomik ve sosyal tarih lehine reddedilmesinin ve karşılaştırmalı yöntemin ön planda olduğu görülür.⁴⁶⁷ Tarihçi Robert Forster'e göre her ne kadar 12. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Avrupa bağlamında olsa da Bloch, Febvre ve Braudel karşılaştırmalı yöntemde "*usta*" idi.⁴⁶⁸ Bloch, bu metodun yeni icat edilmediğini, aslında pek çok beşeri bilim insanı tarafından kullanıldığını elbette biliyordu. Keza hukuki, siyasi, iktisadi kurumlar tarihinde olmak üzere Henri Pirenne, Henri Berr hatta siyasal alanda Charles V. Langlois'in⁴⁶⁹ de bu yöntemi kullandığı görülmektedir. Dilbilimci Ferdinand de Saussure ve Fransız linguist Antoine Meillet (1866-1936); Émile Durkheim'in "*tarih, yalnızca açıkladığı ölçüde bilim olabilir...Sadece karşılaştırılarak açıklanabilir*" yönündeki fikirlerini paylaşıyordu. Henri Pirenne, Bloch'tan yıllar önce tarihte

⁴⁶⁷ P. Burke, *The 'Annales' in Global Context*, s. 425-426.

⁴⁶⁸ R. Forster, *Achievements of the Annales School*, s. 72.

⁴⁶⁹ Langlois'e göre doğa bilimlerine çok fazla hizmete bulunan karşılaştırmalı yöntem, dilin doğal tarihi olan filolojide olduğu gibi siyaset tarihinde de yerini bulabilir. Bkz. Charles. V. Langlois, "The Comparative History of England and France During the Middle Ages", *The English Historical Review*, 5/18, 1890, s. 259.

karşılaştırmalı metodu açıklayan bir bildiri⁴⁷⁰ yayımlamıştı. Ancak Bloch'un karşılaştırmaları daha sistematik ve analitiktir.⁴⁷¹ Bloch bir noktada tarihin bir disiplin olarak geleceğini karşılaştırmalı yöntemin uygulanmasına bağlıyordu.⁴⁷² Gerçekten de Bloch, tarihçilikte hem kuramsal olarak mukayeseli yöntemi önermiş, hem de incelemelerinde bu yöneme verdiği önemi somut olarak göstermiştir. Bloch'un karşılaştırmalı yöntemi, aslında açıklama problemleriyle başa çıkmak için bir araçtır. Metot, deneysel yöntem gibi, açıklamaların geçerliliğini test etmek için sistematik olarak kanıt toplamanın bir aracıdır.⁴⁷³ Karşılaştırma, belli bir bölgeye has olarak yapılan bazı varsayımlar konusunda bile daha dikkatli olunması gerektiğini gösterebilir. Annales kurulmadan önce Bloch, 1927 yılında Oslo'da yapılan bir tarih kongresine sunulan bir tebliğden yararlanarak 1928'de *Revue de Synthèse Historique* dergisinde "Pour Une Histoire Comparée des Sociétés Européennes (Avrupa Toplumlarının Karşılaştırmalı Tarihi İçin)" adlı makaleyi yayımlar.⁴⁷⁴ Yerel tarih çalışmalarının önemine dikkat çeken Marc Bloch, burada da mukayese yöntemiyle ilgili önemli unsurları vurguluyordu. Çalışmada karşılaştırmaların iki önemli işlevine dikkat çekilmekteydi. Her fenomenin çok özel ve genel yönlerini araştırmak, ama aynı zamanda fenomenlerin sebeplerini ve kökenlerini anlamaya yardımcı olmak. Bu erken çalışmada iki unsurun özellikle altı çizilir; benzerliklerin ve farklılıkların epistemolojik problemi, karşılaştırma için yeterli "ortam"ın olma sorunu.⁴⁷⁵ Gerçekten tarih alanında karşılaştırmaların olması için gözlenen olgular arasında benzerliğin ve farklılığın olmasının zorunlu olduğunu düşünen⁴⁷⁶ Bloch, tarihçileri alışkanlıklarını değiştirmemekle suçluyor ve karşılaştırmalı tarih yöntemini tarih felsefesinin ya da genel sosyolojinin bir bölümü olarak gördükleri için onları eleştiriyordu. Karşılaştırmalı tarih yaklaşımının birçok beşeri bilim alanında eskiden beri uygulandığını belirten

⁴⁷⁰ Henri Pirenne, 1923 yılında, V. Uluslararası Tarihi Bilimler Kongresi'nde (Cinquieme Congres International des Sciences Historiques), tarihte karşılaştırmalı yöntemin uygulanmasına yönelik "De La Methode Comparative en Histoire", bildirisini sunar.

⁴⁷¹ P. Burke, *The 'Annales' in Global Context*, s. 427, 428.

⁴⁷² Lawrence D. Walker, "Note on Historical Linguistics and Marc Bloch's Comparative", *History and Theory*, 19/2, 1980, s. 156.

⁴⁷³ William H. Sewell, "Marc Bloch and the Logic of Comparative History", *History and Theory*, 6/2, 1967, s. 210-212.

⁴⁷⁴ Bkz. Marc Bloch, "Pour Une Histoire Comparée des Sociétés Européennes", *Revue de Synthèse Historique*, XLVI/ XX, 1928, 15-51. İngilizce, "Toward a Comparative History of European Societies", Fransızca, "Pour Une Histoire Comparee des Societies Europeenes" olarak bilinen çalışma Türkçe'ye "Avrupa Toplumlarının Karşılaştırmalı Tarihi İçin" başlığı ile çevrilmiştir. Bkz. Marc Bloch, "Avrupa Toplumlarının Karşılaştırmalı Tarihi İçin", (Der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, İstanbul, 2007.

⁴⁷⁵ Nancy L. Green, "L'Histoire Comparative et Le Champ des Études Migratoires", *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 45 / 6, 1990, ss. 1335-1336.

⁴⁷⁶ M. Bloch, *Pour Une Histoire Comparée des Sociétés Européennes*, s. 17.

Bloch, özellikle uzmanlık alanı olan Ortaçağ tarihinden örnekler vererek tarihçilere ışık tutarken, bu yöntemin tarih öğretim programlarına bir an önce girmesi gerekliliğinden de söz ediyordu.⁴⁷⁷

Durkheim sosyolojisinin bir takipçisi olan Bloch, onun kullandığı yöntemlerden de etkilenmişti. Bloch'da karşılaştırmalı metodun gerekliliği ve işleyişine yönelik düşünceler Durkheim'in tavsiyelerini akla getirmektedir.⁴⁷⁸ Amerikalı sosyolog Norman Birnbaum'a göre (1926-2019), Bloch'un eserindeki feodal toplum yapısının kuramsal olarak analizi yapıldığında, Durkheim'in ileri sürdüğü feodal toplum, sosyal bütünleşme, sosyal uyum gibi genel kavramların çoğu çözümlenir.⁴⁷⁹ Karşılaştırmalı yöntemin tarihçiliğe katkıları çok yönlü olduğunu düşünen Bloch'a göre, karşılaştırmaların önerdiği pek çalışılmamış alanların gün yüzüne çıkması, anlaşılmamış pek çok kalıntının açıklanması bu katkılardan bazılarıdır. Ona göre tarihsel araştırmalarda belgeler çok önemlidir, ancak asıl olan soru dizgelerini hazırlamaktır, işte karşılaştırmalı yöntem tarihçiye bu konuda da yardımcı olur. Mukayese tarihçiye, "hizmet göreceğ soru yargıcını sağlar."⁴⁸⁰ Tarihçi özgün olarak seçtiği alandaki farklılıkları veya benzerlikleri ancak bu yöntemi kullanarak belirleyebilir. Özetle "x" toplumundaki "y" konusundaki tarihsel gelişimi ve bu gelişimin kaynağını, toplulukların birbirlerine etkilerinin olup olmadığı, toplumların özgünlüğü, farklılığı mukayeselerle açıklanabilir.⁴⁸¹ Çalışmalarında bu yöntemi gerçekleştiren Bloch, İngiltere, Fransa, Almanya serfliğini ya da Avrupa'daki ülkelerin kırsal arazilerini mukayese ederken, kelimelerin de önemine dikkat çeker. Bu bağlamda karşılaştırmalı dilbilimin özgün niteliklerinin vurgulanması gerektiğini tekrar hatırlatır. Bloch, karşılaştırmalı yöntem kullanırken, farklı dillerdeki kelimelerin benzerliklerini dikkat edilmesi, karşılaştırmaların sağlam doküman, eleştiri ve ayrıntılı olgulara sahip olması

⁴⁷⁷ Nedim Yalansız, "Karşılaştırmalı Tarih: Tarih Öğretiminde Yeni Bir Yaklaşım", *Idealkent*, 1/ 1, 2010, s. 493.

⁴⁷⁸ Gerçekten de mukayesenin toplum kuramında her zaman merkezi bir yeri olduğuna inanan Durkheim'e göre, karşılaştırmalı sosyoloji, sosyolojinin özel bir dalı olmayıp kendisidir. Daha önce de ifade edildiği gibi Durkheim, benzer ve farklı toplumlar arasındaki karşılaştırmayı temel alan iki tür karşılaştırmayı öne çıkarmış ve her ikisinin de gerekliliğini vurgulamıştı. (Bkz. P. Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 21.) Benzer bir şekilde Bloch'un karşılaştırmalı yönteminde farklı toplumların benzersizliği keşfedilir. Bloch için bir tarihçi, uygun ve gerekli karşılaştırmalara yer vermediği sürece tarihçinin araştırdığı gelişmelerin topluma özgü olup olmadığı veya çok daha geniş bir hareketin parçası olup olmadığı hakkında hiçbir fikri olmayacaktır. Bkz. W. H. Sewell, *Marc Bloch And the Logic of Comparative History*, s. 210-211.

⁴⁷⁹ Norman Birnbaum, "The Annales School and Social Theory (with Discussion)", *Review (Fernand Braudel Center)*, 1.3.4, 1978, s. 228.

⁴⁸⁰ M. Bloch, *Pour Une Histoire Comparée des Sociétés Européennes*, s. 17-20.

⁴⁸¹ M. Bloch, *Pour Une Histoire Comparée des Sociétés Européennes*, s. 31.

ve benzer konularda yapılmış bütün çalışmaların okunmaları gerektiğini tavsiye eder.⁴⁸² Bununla birlikte G. Mc Lennan (1952-) “Braudel and the Annales Paradigm (Braudel ve Annales Paradigması)” makalesinde, bütünlüklü bir alternatif tarih stratejisinden kaynaklanan bir metodolojiye dayanmamasından dolayı karşılaştırmalı yöntemi Bloch’un tarih için iddiasızca savunduğunu belirtir.⁴⁸³ Esasen Febvre de Bloch’un *Tarihçilik Savunusu* adlı eserinin de böyle bir iddiasının bulunmadığını yani bu kitabın ne yöntem ne tarih felsefesi kitabı niteliğinde olmadığını ifade eder.⁴⁸⁴ Metodolojik açıklamalar konusunda yeterliliği ne olursa olsun Bloch, özellikle *Kral’ın Dokunuşu* eserinde, kralın iyileştirme gücüne olan inanç bakımından Fransa ile İngiltere arasında mukayeselerde bulunur. Bu çalışmanın aslında yukarıda bahsi geçen makaleden dört yıl önce, yani 1924’de yazıldığı düşünülürse Bloch’un karşılaştırmalı yöntemine olan metodolojik yakınlığı anlaşılabilir. Kitapta Bloch, kralın dokunuşu merasimlerinin gerçekleştirildiği İngiltere ve Fransa arasındaki karşılaştırmaları merkeze alsa da Polinezya gibi çok uzak toplumlara da uzanarak mukayeselerde bulunur.⁴⁸⁵ *Les Caractères Originaux de L’Histoire Rurale Française (Fransız Kırsal Tarihinin Özgün Nitelikleri)*’nde⁴⁸⁶ ise Bloch, topografya, tarımsal uygulamaları, insan ve toprak ilişkilerini karşılaştırmalı yöntemi içeren bir yaklaşımla ele alır. Fransa’nın farklı bölgeleri arasındaki karşılaştırmalarda bulunan Bloch’a göre “Fransa’da olan şey sadece Avrupa bağlamında görüldüğü zaman uygun şekilde takdir edilebilir.”⁴⁸⁷ Bundan dolayı Fransa, Avrupa bağlamında değerlendirilmelidir. Bloch’un *Les Rois Thaumaturges (Kralın Dokunuşu, The Royal Touch)* adlı eseri gibi *La Société Féodale (Feodal Toplum)*’da tarihçinin karşılaştırma metodunu izlemek açısından önemli bir örnek teşkil eder. *Kralın Dokunuşu*, İngiltere ve Fransa arasında bir komşu karşılaştırmasıyken; *Feodal Toplum* birbirlerinden çok daha uzak coğrafyalardaki Avrupalı şövalyelerle Japon samurayların benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koyar. Samuray, efendisine tek yönlü bir yükümlülükle bağlanmakta iken; Avrupa’da senyörle vasalı arasında karşılıklı yükümlülükler bulunur. Senyör görevini yerine getirmezse

⁴⁸² M. Bloch, *Pour Une Histoire Comparée des Sociétés Européennes*, s. 41-48. Yerel tarihçiler için de benzer önerilerde bulunan Bloch’a göre karşılaştırmalı tarih, yerel çalışmaları tanımaya ve onlara hizmet etmeye hazırdır, zira yerel çalışmalar olmaksızın karşılaştırmalı tarih bir şey ifade etmez. Aynı şekilde, yerel çalışmalar da karşılaştırmalı tarihsiz hiçbir işleve sahip olamazlar. Bkz. M. Bloch, *Pour Une Histoire Comparée des Sociétés Européennes*, s. 42.

⁴⁸³ G. McLennan, *Braudel ve Annales Paradigması*, s. 196.

⁴⁸⁴ L. Febvre, *Vers une Autre Histoire*, s. 231.

⁴⁸⁵ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 50.

⁴⁸⁶ Marc Bloch, *Les Caractères Originaux de L’Histoire Rurale Française*, Oslo, 1931.

⁴⁸⁷ Edward Miller, “French Rural History: An Essay On Its Basic Characteristics By Marc Bloch, Translation By Janet Sondheimer”, *The Economic History Review, New Series*, 20/2, 1967, s. 411-412.

vasalın ayaklanma hakkı bulunmaktadır.⁴⁸⁸ *Feodal Toplum*'da Durkheim'in karşılaştırma, tipoloji, toplumsal evrime duyduğu ilgi "*Tipik Bir Toplumsal Örgütlenme Olarak Feodalizm*" başlığına da yansır. Burke'e göre Bloch'da feodalizm, nev-i şahsına münhasır benzersiz bir olgu olmayıp sürekli tekerrür eden bir toplumsal evrim aşamasıdır.⁴⁸⁹ Şu durum hemen vurgulanmalıdır ki, genel olarak karşılaştırmalı yöntem bu çalışmada global olmaktan ziyade daha çok kıtasal (Avrupa) ölçekteki Bloch bu yöntemi çok farklı alanlarda kullanmaktadır. Benzerlikleri, özgünlükleri, farklılıkları keşfetme amacıyla kullanılan karşılaştırmalı yöntem, Bloch'da zaman, mekân ve konu bakımından ele alınır. Örneğin Müslüman ile Macarların saldırı tarzları⁴⁹⁰, farklı mekânlara dağılan İskandinavlıların kültürel özgünlüğünün kalıcılığındaki farklılıklar, iki ülke arasındaki tarla şekillerinin farklılıkları ve benzerlikleri, Vikinglerin İngiltere ve Fransa'da yarattığı etkiler⁴⁹¹ sayısız mukayeseli yorumlardan bazılarıdır. Uzun süreli bir bakış açısıyla, geniş coğrafya ve kültürlerle donatılmış karşılaştırmalarla Bloch, teori ve varsayımlarda bulunur. Bloch'a göre, batının istilaya uğramasının nedenleri, askeri durumun gevşekliği, göçebelerin daha istekli savaşmaları, istila edilenlerin zihniyetleri, siyasi anlaşmazlıklardır. Sık sık ülkeler arasında yapılan kıyaslamalarda Bloch, halefi Braudel gibi yine de geniş uzamsal bir tarihe uzanmaya çalışır. Örneğin İtalya, Fransa, İngiltere, İskandinavya'da *fief'in* anlamı ve niteliği, "*süzeren*" kavramı ya da soya dayalı ekonominin egemenliği gibi pek çok konuda bu durum görülür. Fief, bağımlılıklar, biat törenleri, vasalın senyörünü bırakma durumları gibi konular, İtalya, Almanya, İngiltere ve İskandinavya ölçeğinde "*Avrupa'ya Genel Bakış*" başlığı altında karşılaştırmalı bir şekilde incelenir.

Özetle denilebilir ki Bloch, daha çok yapısal ve evrimsel bir tarih anlayışı ile ele aldığı tarihsel mevzuları, ülkeleri birbirleriyle kıyaslayarak inceler. Karşılaştırma aynı zamanda uzun süreli bir bakış açısıyla ve zaman zaman günümüze kadar yapılan kıyaslarla devam eder. Bu bağlamda örneğin günümüz ve ortaçağdaki yollar, ulaşımındaki hızlar kıyaslanır.⁴⁹² Eserde kimi zaman da psikolojiye dayalı kıyaslamalar da görülür.

⁴⁸⁸ P. Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 23.

⁴⁸⁹ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 60.

⁴⁹⁰ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 33

⁴⁹¹ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 40-85.

⁴⁹² M. Bloch, *La Société Féodale*, s.102

Örneğin Bloch'a göre, Ortaçağda doğa karşısındaki insan günümüz insanından daha kabaydı.⁴⁹³

Braudel ise aşağıda değinilecek diğer çalışmalarında olduğu gibi *Grammaire des Civilisations (Uygarlıkların Grameri)*'nde (Paris,1993) de açıklamalarında kıyaslamalara sık sık başvurur. Öyle görünüyor ki Braudel için karşılaştırmalı yöntemin bir yararı da “*bütünsel dünyalara*” ulaşmada araçsal ve kullanışlı bir özellik taşımasıdır. Tarihçi yaptığı kıyaslamalar neticesinde Kore, Japonya, Çin'in toplumsal, ekonomik yapıların benzerliklerini keşfettikten sonra bu ülkeleri “*Uzakdoğu dünyası*” olarak sentezleştirir. Braudel uzun süreye dayalı çalışma anlayışının da uzantısı olarak zamansal anlatımını bugüne kadar getirirken, bunu aynı zamanda kıyaslamalar dâhilinde yapmaya çalışır: “*Kara Afrika: Bugün ve Yarın*” veya “*Dünkü ve Bugünkü Hindistan*”, “*Dünkü ve Bugünkü Çin*” gibi. Braudel'de belirli mekânlara dayalı kıyaslamaların da yaygın olduğu fark edilmektedir. Ona göre Afrika'daki yönetim anlayışı Avrupa'daki yönetim anlayışından farklıdır. Afrika'daki iktidarların krallığa yakın oldukları konusunda kuşku yoktur.⁴⁹⁴ Her zaman mekân, tema, disiplinler arasında bütünselliğe ulaşmaya çalışan Braudel, *Akdeniz Dünyası* 'nda da bu amacını gerçekleştirmeye çalışır. Yaptığı karşılaştırmalar ile hem Akdeniz'i çevreleyen ülkelerin sosyal, ekonomik, kültürel özgünlüklerini hem de farklılıklarını göstermeye çalışsa da yine de Akdeniz'i bir bütün olarak görür. Esasen çalışmalarında bütünselliğe ve global ölçekli tarihe ulaşmaya çalışan Braudel, bundan dolayıdır ki karşılaştırmalara sürekli başvurur. Braudel, *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm* (Paris, 1979) eserinde de mukayeselere pek çok defa başvurur.⁴⁹⁵ Akdeniz'e hapsolmayı reddeden tarihçi, Atlantik ile Sahra arasında denizin tarihini yerleştirerek küresel yaklaşım gösterir.⁴⁹⁶ Denizin tarihi, iklim koşullarıyla, ticaretle, ulaşım koşullarıyla, kentlerle, savaşlarla adeta cisimleşir. Braudel'de karşılaştırma çeşitli modeller üzerinde de yapılır. Kentler bu modellere göre kıyaslandırılır. Örneğin Avrupa kentlerin özgünlükleri sorgulanırken, Londra, Paris, Venedik gibi kentler üç kent tipine (kapalı, açık, vesayet altındaki

⁴⁹³ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 258.

⁴⁹⁴ F. Braudel, *Grammaire des Civilisations*, s. 180

⁴⁹⁵ Global tarih anlayışıyla yazılan eserler Okyanusya, Afrika, Avrupa, Amerika, Rusya nüfusları yüzyıllara göre karşılaştırılır. Braudel eserin girişinde karşılaştırmayı rehber olarak kabul eder. “*Üç parçalı bir şema; bilinçli bir şekilde teörinin kısıyında bırakarak, yalnızca somut gözlemin ve sadece (histoire comparée) karşılaştırmalı tarihin rehberliği-işareti altında olmasını düşündüğüm bir eserin atıf tablosu haline geldi.*” Bkz. F. Braudel, *Les Structures du Quotidien*, s. 9.

⁴⁹⁶ P. Burke, *The 'Annales' in Global Context*, s. 421.

kentler) göre mukayese edilir.⁴⁹⁷ Avrupa kentlerini bu şekilde inceleyen Braudel, Avrupa dışını da evrimsel bakış açısıyla irdeler. Braudel büyük kentlerin (Pekin, Londra, Paris...) oluş nedenlerini, işlevlerini, nüfuslarını, demografik durumlarını karşılaştırır. Karşılaştırmalar *Le Temps du Monde (Dünyanın Zamanları-The Perspective Of The World)* cildinde de belirgindir. Müstakil olarak “*Des Comparisons Utiles (Bazı Yararlı Karşılaştırmalar)*” başlığı altında İngiltere, Aşağı Ülkeler, Üçüncü Dünya, Mısır, Avrupa sanayileşme nedenleri, süreçleri ve sonuçları bakımından mukayese edilir.⁴⁹⁸

Karşılaştırmalı yöntem Annales’ın üçüncü kuşağı için de geçerli bir yöntemdir. Örneğin ekolün üçüncü kuşak üyesi Emmanuel Le Roy Ladurie de *Romans Karnavalı* eserinde pek çok yerde karşılaştırmalı yöneme başvurur. Bu yöntemi uygularken genel olarak yazarın özellikle kaynakları, zaman-mekânları, toplumsal sınıfları kıyasladığı görülmektedir. Ladurie, bölgesel olarak da Fransa’daki Romans’ı diğer kent ve bölgelerden tecrit etmez. Romans’taki bir isyanın benzerini daha güneydeki diğer Fransız kentleri olan Valence’de ya Montelimar’dakilerle karşılaştırır. Sürekli olarak Romans’ın çevresindeki kentlerle de ilgilenir.⁴⁹⁹ Yazara göre bir kentin incelenen özelliğini anlamak ve tam olarak açıklamak için bu niteliği ülke geneliyle de kıyaslamak lazımdır.⁵⁰⁰ Le Roy Ladurie gibi Annales’ın diğer bir üçüncü kuşak tarihçisi Jacques Le Goff da *Héros du Moyen Age (Ortaçağ Kahramanları)* adlı eserinde karşılaştırmalı yöntemi sıklıkla kullanır. Örneğin katedrallerin zamana (yüzyıllara), mekâna (ülkelere) göre karşılaştırılması, Avrupa ülkelerine göre şato kullanımı konularında da görüleceği gibi sıklıkla mukayeseler yapılır. Bir peri olan *Melusina* da Hint Avrupa su perisi Urvaçi ile olan benzerlikleri kıyaslanır. Avrupa’da Melusina’nın yoğun olarak benimsenmesinin nedeni sorgulanırken, Hem Germen hem de Slav ülkelerindeki düşsellikteki yeri de karşılaştırılır.⁵⁰¹

Annales Ekolü’nün ilk üç kuşağındaki bazı tarihçilerin karşılaştırmalı yöneme verdikleri önem, en az iki tarihsel olgu veya konu arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koyduğu gibi aynı zamanda tarihi bütün olarak değerlendirilmesinin de kapısını açmaktadır. Zira zamansal veya mekânsal mukayeseler genişledikçe tarihin

⁴⁹⁷ F. Braudel, *Les Structures du Quotidien*, s. 453-458.

⁴⁹⁸ F. Braudel, *Le Temps du Monde*, s. 464-481.

⁴⁹⁹ E. L. R. Ladurie, *Romans Karnavalı*, s. 14.

⁵⁰⁰ E. L. R. Ladurie, *Romans Karnavalı*, s. 147.

⁵⁰¹ Jacques Le Goff, *Ortaçağ Kahramanları*, İstanbul, 2010, s. 160.

bütünsel olarak ele alınması da güçlenmektedir. Annales tarihçileri yukarıda da görüldüğü gibi mukayeseleri tematik (sosyo-ekonomik-kültürel vb) açıdan gerçekleştirirken, coğrafi ve kronolojik olarak da dar çerçevelerde kalmayarak bütünselliğe ulaşmaya çalışmışlardır. Daha önce de belirtildiği gibi Annales’ın siyasi ve olay tarihin merkeze yerleştirilmesine olan eleştirisinin itici kuvveti sosyo-ekonomik tarihe verdiği değerde saklıdır. Annales Ekolü, siyasi, olay veya anlatı tarihine sert muhalefetini sergilerken, bu tarihçilik anlayışı yerine sosyo-ekonomik tarihi yerleştirir. Sosyo-ekonomik tarihe verilen önem ise kültürel, zihniyet, gündelik tarihe de ilgiyi artıracak hatta belli ölçüde siyasi tarihi de dışlamayacaktı. Tarih olabildiğinde sadece kaynaklar, mekânsal, zamansal açıdan bütünselliği değil aynı zamanda tematik olarak da “*total*”lığı yakalayacaktı.

2.3.3 Topyekün Tarih: Annales ve Bütünsel Tarih Anlayışı

Geleneksel tarihyazımının tarihin konularını siyasi, olay, askeri tarihe indirgemeleri aksine, Annalesçuların tarihçiliğin insan yaşamının tüm etkinliklerini kapsamaması gerektiğine yönelik savunuları, tarih çalışmalarında temaların da çeşitlenmesine neden olmuştur. Gerçekten de geleneksel tarihçilik anlayışında, tarih büyük ölçüde kronolojik düzlemde siyasal ve diplomatik açılardan ele alınıyor, her olay kendine özgü kabul ediliyor, dolayısıyla da olaylar dizisi arasında bağlantı veya ilişki kurulmuyor ve bu durumda karşılaştırmalar da olanaksızlaşıyordu.⁵⁰² Annales ile birlikte, tarihin konusunu “*büyük adamlar*” anlamında bireyler değil, toplumsal, iktisadi, siyasal, kültürel ve dinsel açıdan her boyutuyla ele alınan bütünsel nitelikli toplumsal olgu oluşturur.⁵⁰³ 1930’larda ekonomik, sosyal ve kültürel tarihin kaynaşmasına duyulan ihtiyaç gittikçe daha fazla hissedildi ve sentez tarihler işlendi. Annales’in önemli temsilcilerinden Emmanuel Le Roy Ladurie’e göre “*tarih, tüm sosyal bilimlerin geçmişe dönük bir sentezidir.*”⁵⁰⁴ Annalesçular, kendilerini tarihle alakalı tüm toplum bilimlerinin katkılarını bir araya getirip birleştirmeye çalışan araştırmacılar olarak göstermişler ve amaçlarını da bütünsel ya da global tarihe ulaşma

⁵⁰² Tom Bottomore ve Rober Nisbet, “Yapısalcılık”, (Der. Tom Bottomore -Robert Nisbet), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Ankara, 2002, s. 591.

⁵⁰³ Serpil Durğun, *Tarih Felsefesinde Metodoloji Problemi: Tarihselci Tarihyazımı ve Annales Okulu Tarihyazımı Perspektifinden Nedensellik İlkesinin Temellendirilmesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2016, s. 209.

⁵⁰⁴ M. Harsgor, *Total History: The Annales School*, s. 2-3.

olduğunu bildirmişlerdir.⁵⁰⁵ Bütünsel tarihe ulaşma hedefinin önemli bir gerekçesi de öyle görünüyor ki insan ve toplumun iç içe geçmiş karmaşık yapısının, tarihyazımını sosyal, ekonomik, kültürel veya siyasi olarak bölünmesini anlamsızlaştırdığına yönelik düşüncedir. Sonuç olarak “*bireyi ve ona dair bir olgu olan tarihi anlamının ancak holistik*⁵⁰⁶ *bir yaklaşımla mümkün olduğuna dikkat çeken Annales Okulu*”⁵⁰⁷ çalışmalarında yaşamın tamamını ele almaya çalışır.⁵⁰⁸ Tarih çalışmasında esas olanın soru, problem olduğunu düşünen ekol öncüleri, bu bağlamda herhangi bir tarihi konuyu araştırırken, bu konuyu bütün yönleriyle ele alarak incelemeyi önemsemişlerdir. Zira ekol öncüllerine göre, her şey birbirini etkiler. Sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel vb. temalar birbirlerinden ayrı değerlendirilmemeli, ilişkisel veya eklektik olarak ele alınmalıdırlar. Disiplinler, mekânlar ve zamanlar arasındaki bölünme ve parçalanmayı kabullenmeyen tarihçiler, temalar arasındaki duvarlara, kategorileştirmeye de mesafeli olmuşlardır. Böylece sadece, mekân, zaman ve disiplinler arasındaki birliktelik değil, aynı zamanda temalar arasındaki bütünsellik de önemsenmiştir. Annales’da disiplinler ve zamanlar arasındaki bütünlüğün (uzun süreli yaklaşım ile) haricinde tarihsel çalışmanın sorunsallığını oluşturan konular, temalar arasındaki bütünsellik de özellikle değerli sayılır. Bunun bir yansıması olarak Febvre, dış politika konusuna değinirken ekonomik, sosyal ortam ve koşulları irdelemeden inceleme yapan diplomasi tarihçilerine her zaman eleştireldi. “*Bütün olmayan her tarihe karşı çıktı...Febvre bir konuşması sırasında iddialarını iyice kesinleştirdi: yalnızca tarih var-topyekûn tarih, tüm beşeri faaliyetlerin tarihi ve karşılıklı ilişkileri...*”⁵⁰⁹ Daha çok ekonomik, sosyal, zihniyet tarihi alanında yapıtlar üreten Annalesçılar yine de temalar arasında duvarların, sınırların konulmasına karşı olduklarından çalışmalarına kültürel, siyasi, olay, kurumsal konuları da eklemişlerdir. Tüm tarih yazımını bir yana bırakıp, Annalesçuları her şeye yeniden başlamaya iten en önemli nedeninin, var olan “*olayların tarihi*” olarak adlandırılabilir bir yazımın ötesine geçebilme isteği olduğunu ifade eden Boratav’a göre, Bloch ve Febvre’ün başlattığı hareket, kültür tarihi ve şematik olmayan sosyal

⁵⁰⁵ E. J. Hobsbawm, *Toplumsal Tarihten Toplumun Tarihine*, s. 257.

⁵⁰⁶ Esasen holizm kelimesinden türeyen *holistik*, Yunanca tüm (*all*) bütün (*whole*), toplam (*total*) anlamına gelen *holos*’dan gelmektedir. Holizm bir konunun bütün boyutlarıyla incelenmesi, değerlendirilmesi olarak ele alınabilir. (Bkz. Ahmet Egemen Akmençe, *İngilizce Öğretiminde Holistik (Bütünsel) Yaklaşım*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ, 2016, s. 6.) Holistik yaklaşım da herşeyi birbirleriyle ilintili gören, konulara bütünsellik açıdan bakan düşünce tarzıdır.

⁵⁰⁷ Ceren Yeğen, “Annales Okulu, Marc Bloch ve “Tarih Savunusu: veya Tarihçilik Mesleği” Yapıtı Üzerinden Bloch’un Tarih Anlayışı”, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, 1/1, 2016, s. 37-38.

⁵⁰⁸ T. Zeldin, *Social History and Total History*, s. 240.

⁵⁰⁹ A. Boratav, *Sunuş*, s. 20.

tarih geleneklerinin bütünleşmesini simgeliyordu. Bu tarihçiler sosya-kültürel bağların tam anlaşılabilmesi için, bunları içinde var oldukları bütünsellikle algılamaya çalıştılar. Henri Berr'in daha önce dergisinde savunduğu tarihsel sentez düşüncesi, Bloch ve Febvre'ü sosyal tarihi toplumla ilgili tümel bir tarih anlayışına dönüştürmeye sürüklüyordu.⁵¹⁰ Gerçekten de total tarih anlayışı bir yanıyla da Anneles'in diğer temel ilkelerinden olan karşılaştırmalı tarih, uzun süreli çalışma, interdisiplinerlik, global tarih anlayışına destekleyici bir dayanak, aynı zamanda bir zemin sağlamaktadır. Keza mekân ve zaman arasındaki mukayeseler, tarihçiyi bir yanıyla mekân ve zamanın bütünselliğine götürmektedir. Bir tarih çalışmanın çok yönlülüğü ise tarihçiyi diğer disiplinlerden faydalanmayı gerekli hatta zorunlu kılar.⁵¹¹

Anneles'in kurucu babaları olan Lucien Febvre ve Marc Bloch, bütünsel bir tarihe bağlılıklarını sürekli tekrarlamışlardır.⁵¹² Ekolün kurucuları “*global total tarih*” olasılığına inandıklarından tarihi senteze ulaşmak için çeşitli girişimlerde bulundular.⁵¹³ 1931 yılında yayımladığı kapsamlı bir tarih çalışması olan ve yazarın kırsal teknikler ile kırsal geleneklerin beraber incelemesi olarak gördüğü⁵¹⁴ *Les Caractères Originaux de L'Histoire Rurale Française (Fransız Kırsal Tarihinin Özgün Nitelikleri)*'nden sonra Bloch, *La Société Féodale (Feodal Toplum)* çalışmasında, temel sorunsallığını feodal toplumun kendisi olarak belirlemiş ve böylece bu toplumun ekonomik, sosyal, siyasi, hukuki, savaş, olay, kültürel vb. bütün yönlerini ele almıştır. Keza eserde öncelikle Avrupa'nın yaşadığı Macar, Müslüman, İskandinav istilaları anlatıldıktan sonra, yaşam koşulları ve düşünsel ortam ile nüfus, ticaret, ekonomik durumlara değinilir. Bloch salt sosyo-ekonomik olarak feodal toplumu incelememiş aynı zamanda kültür ve toplumsal sınıflar, dinsel zihniyeti de açıklamıştır. Feodal toplumda hukuk, ekonomik ve sosyal dayanışma, yönetim de en çok değinilen konulardır. Bloch'a göre ayrı ayrı olan konular ve birbirlerinden kopuk ve ilişkisiz incelenen tarih alanları birleştirilmeli bütünsel hale getirilmeliydi. Bloch bütünsel bakış açısının neden gerekli ve zorunlu olduğunu da açıklar. Ona göre toplumsal kurumlar bütüncül olarak incelenmelidir. Ekonomik, zihinsel, hukuksal parçalar-temalar arasında herhangi birine üstünlük tanınmamalı, bu parçalar arasındaki karşılıklı etkileşime önem verilmelidir.⁵¹⁵ Çalışmada feodal

⁵¹⁰ A. Boratav, *Sunuş*, s. 14.

⁵¹¹ E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye'de Tarih Yazımı*, s. 72.

⁵¹² F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 249.

⁵¹³ Ignacio Olabarri, "New History: A Longue Duree Structure", *History and Theory*, 34/1, 1995, s. 17.

⁵¹⁴ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 56.

⁵¹⁵ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 98.

toplumun kendisi bir bütün olarak ele alınırken aynı zamanda temalar içindeki konulara da bütünsel bakılır. Yani siyasi, sosyal veya ekonomik yapılar açıklanırken bu temalar arasında sabit ve geçirimsiz *duvarlar* konulmaz. Örneğin, Kuzeyde Hıristiyanlığın yayılışı ve paganizmin çöküşü yorumlanırken, bu olgu herhangi bir (siyasi, ekonomik veya sosyal) tekil nedene bağlanıp merkezileştirilmeden, din, ticaret, zihniyet ve siyaset tarihi birlikte ele alınır. Buna göre İskandinavya’da, Hristiyan halkların son derece güçlü olan kilise teşkilatına karşı durabilecek bir yapıya sahip olmamaları, çok tanrılığın kendisinin din değişikliğine rahat bir olanak sağlaması, büyük savaşlardan önce başlayan ve aslında hiçbir zaman kesintiye de uğramamış olan ticari ilişkiler, kilise faaliyetleri, bazı hükümdarların destekleri vb. unsurlar⁵¹⁶ paganizmi çökertmiş, Hristiyanlığı ise güçlendirmiştir. Genel olarak bütünselliği yakalamaya yönelik bu tutumunu eser boyunca yansıtmaya çalışan Bloch, ekonomi, sosyal, siyasal, hukuk tarih cepheleri arasında eklettik köprü oluşturarak, ilişki analizlerde bulunarak bu temaları birbirleriyle harmanlamaktadır.⁵¹⁷ Esasen tarihçinin bütünselliğini zaman, mekân ve konu bütünselliği olarak da görmek mümkündür. Temalar (siyasi, sosyal, ekonomik gibi) arasında sınırlar görmek istemeyen Bloch, bir yandan da geniş bir zaman dilimi içinde tarihsel sorgulamasını gerçekleştirir. Feodal toplum bu anlayışın bir uzantısı olarak gerçekten de 9. yüzyıldan 15.yüzyılın başlarına kadar incelenir. Avrupa feodalitesi herhangi bir ülkeye has olarak değil, İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya gibi ülkelerin birlikteliğiyle incelenir. Pek çok konuda olduğu gibi, ülkelerdeki senyörlük, serflik olgusu, ondalık verginin Frank, Germen, İngilizlerdeki farklılığı ve benzerlikleri, ülkelerdeki hukukun durumu ve işleyişi konularında da bu tutumu gösterir. “*Karşılaştırmalı Tarihten Bir Kesit*” alt başlığıyla mekânsal genişlik çok daha global bir niteliğe dönüşür. Burada Avrupa feodalitesi ve feodal toplum yapısıyla Japonya feodalitesi karşılaştırılarak global bir feodal yapı çözümlemesine ulaşılmak istenir.⁵¹⁸ Bloch, ikinci feodal çağ boyunca devletlerin yeniden doğup, ulusal evrimlerinin oluşmasını anlatırken de hem global ölçekte bir mekân genişliğiyle bunu

⁵¹⁶ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 61-66.

⁵¹⁷ Örneğin ortaçağda hukukun hemen hemen her yerde belirsizlik yönünü vurgulayan Bloch, bu karmaşanın siyasi, ekonomik yansımaları üzerine durur. “(Vergiler) köylüler açısından özellikle dayanılmazdı ve bu nedenle sık sık etkili isyanlara neden oluyordu.” Bkz. M. Bloch, *La Société Féodale*, s.353.

⁵¹⁸ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 613.

gerçekleştirmekte hem de nüfus, tarım, vergi, yönetim, zihniyet değişimi, hukuk gibi pek çok konuya değinmektedir.⁵¹⁹

Bloch'ta olduğu gibi bütünsel tarih anlayışının sesleri Braudel'in çalışmalarında da yankılanır.⁵²⁰ Braudel, yardımcı disiplin olan beşeri ve sosyal bilimleri de tarihe dahil etmek istedi. Bu, Annales'ın kurucuları tarafından total tarihin amacına ulaşmanın yolu olarak anlaşılıyordu.⁵²¹ “*Fernand Braudel'in yaşamının yirmi beş yılı aşkın süresinde tek ufku ekonomi olsa da, yine de onun bütünsel bir tarih gerçekleştirme yönünde sürekli yeniden ortaya attığı istenci*”⁵²² önemlidir. Braudel için dün, bugün, yarın etkileşimi; aynı zamanda zamansallığın çoğulluğu olan coğrafi zaman, toplumsal zaman, bireysel zamana denk gelen jeo-tarih, toplumsal ve ekonomik tarih, olay-siyasi tarihin toplamı bütünsel tarihtir. Tematik olarak bütünselliği yakalamaya çalışan Braudel aynı zamanda mekânsal olarak dünya çapındaki tarihe ulaşma hedefiyle totallığe ulaşmaya çalışır. Globalite, dünyanın total tarihinin yazılmasına engel değildir. Bu, bir probleme yaklaşıldığı zaman, sistematik olarak sınırların ötesine geçme arzusudur.⁵²³ Braudel, *Akdeniz Dünyası*'nda (Paris,1979) salt Akdeniz'i bir bütün olarak incelemekle kalmıyor aynı zamanda Akdeniz'in sınırlarını da aşıyordu. Braudel'in mekân düzlemindeki bütünsel tarih anlayışı global tarih anlayışına dönüşüyordu. Akdeniz tarihi, sadece Akdeniz'le kalmıyor Sahra'ya, Atlantik'e uzanıyordu. Yazar, Pierre Chaunu'nun (1923-2009) *Sevilla ve Atlantik* çalışmasını değerlendirdiği makalesinde *Akdeniz Dünyası*'nda bütünsel tarihe ulaşabilmek için hareketsizlikten (coğrafi tarih), tarihin en hareketli alanına (olay tarih) giderek ulaştığını belirtir.⁵²⁴ Gerçekten de Braudel diğer bilimlerin yaptığı gibi Akdeniz'i parçalı değil bütün olarak incelemek istediğini ifade ederek aynı zamanda geleneksel tarihyazımın da tarihi parçalamasına yönelik tarzını eleştirir.⁵²⁵ *Akdeniz Dünyası*'nın sonuç kısmında Braudel,

⁵¹⁹ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 582-584.

⁵²⁰ Burada, bütünsel tarih açısından *Akdeniz Dünyası*'na geniş olarak yer verileceğinden dolayı, Braudel'in *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm* çalışmasına daha az değinilecektir. Bununla birlikte sık sık bütünselliğin önemine dikkat çekildiği bu çalışmadaki Braudel'in şu ifadelerin aktarılması önem taşır: İktisat tarihi ile toplumsal tarih arasında, bir *no man's land* (sahipsiz alan) bulunmamaktadır. Denklemler, herhangi bir sırayla formüle edebilir. Ekonomi politika, kültür ve toplumdur; kültür ekonomi, politika ve toplumdur. Bir toplumda, politikanın ekonomiyi yönettiği ve bunun tersinin de doğru olduğunu söylenebilir. Bkz. F. Braudel, *Le Temps du Monde*, s. 34.

⁵²¹ I. Olabarrı, *New History: A Longue Duree Structure*, s. 17-18.

⁵²² F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 135.

⁵²³ Peter Burke, *The 'Annales' In Global Context*, s. 421; Fernand Braudel, “En Guise De Conclusion”, *Review*, 1, 1978, s. 245.

⁵²⁴ F. Braudel, *Tarih Üzerine*, s.146.

⁵²⁵ Fernand Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen A L'Époque de Philippe II*, Tome I, Armand Colin, Paris, 1979, s. 11.

üç farklı zamansallığa tekabül eden coğrafi, konjonktürel, birey-olay tarihin iç içe olduğunu vurguladıktan sonra bundan dolayı da amacının bütünsel tarihe ulaşmak olduğunu bir kez daha vurgular. Esasen zaten daha önce de sözü edildiği gibi üç zamana denk gelen üç tarihin (jeo-tarih, konjonktürel tarih, olay tarih) toplamı da bütünsel tarihtir. “*Bu kitap, birbirlerini ardışık izleyen... üç farklı zamansallığa(temporalites) göre, bir cins bütünsel tarih denemesidir.*”⁵²⁶ Hareketsiz bir tarih yani insanı çevreleyen coğrafya, çevre ve iklim ile insanın yaşamı; bu yavaş tarih üzerinde ekonomileri, kültürleri, toplumları inceleyen tarih ve nihayet savaşların, barışların, siyasetlerin hızlı hareketlerin olduğu birey-olay tarihi. Her bir bölüm aynı zamanda kendi içinde de tarihin tüm alanlarını bölmeden bütünsellik sergiler. Tek yönlü açıklamalardan uzak duran Braudel’in sorgulamaları da tabiki çok yönlü gerçekleştirilir. Akdeniz’i her zaman bütün olarak gören Braudel açıklamalarında da bütünseldir. Tekrar kaydedilmesi gereken altın kural: *Herşey herşeyi etkiler.* Braudel’in coğrafya-iklime verdiği önemin de sayfalarca yer tutması bundan dolayı anlaşılır bir tercihtir. Zira iklim sadece ekonomi, toplumu, siyaseti değil kültürü de zihniyeti de etkiler. Akdeniz’in fazla verimli olmayan iklim ve bitki yapısı, Akdeniz coğrafyasında yer alan insanların azla yetinme yönündeki zihniyetlerini dahi etkilemiştir.⁵²⁷ Braudel’de coğrafya her zaman önemlidir çünkü coğrafya siyaseti olduğu kadar ekonomiyi de etkiler.⁵²⁸ Böylece çalışmada ister istemez bütünsel değerlendirmeler ve nihayetinde bütünsel tarih meydana gelir. Braudel bir sorunu çok yönlü cephelerden araştırmayı uygun bulduğundan, çoğu zaman sanıldığı gibi siyasi tarihi, bireyleri ve bunun tarihyazımındaki doğal bir yansıması olan savaşları, barışları, antlaşmaları da yok saymamaktadır. Akdeniz’in son katmanı olan üçüncü bölüm “*Olaylar Siyaset ve İnsanlar*”da, siyaset, birey kısmı anlatmakta önceleri tereddüt ettiğini ancak total tarih için bunun gerekli olduğunu savunur.⁵²⁹ Braudel’e göre savaşlar da tarihte önemlidir ancak tarihyazımında çok fazla merkeze alınmamalıdır.⁵³⁰ Braudel’de baskın olan düşünce, olay tarih incelediğinde bile yapısal ve konjonktürel durumların esas

⁵²⁶ Fernand Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen A L’Époque de Philippe II*, Tome II, Armand Colin, Paris, 1979, s. 515.

⁵²⁷ Akdeniz, daima kıtlığın pençesinde ve bu durum sosyal yaşamı olduğu kadar siyaseti de etkiler. Bu kıtlık durumunda “*hemen köylü eşkıyalığa ile deniz korsanlığına dönüşerek, şiddetlerini de iki katına çıkartacaktır.*” Bkz. F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 223.

⁵²⁸ Örneğin mal dolaşımı, ticaret, vergi alımı, para akıları hep bunun etkisindedir. Mal dolaşımı da yavaştır. “*Mallar, nakitler, kambiyo senetleri bu veya öteki yönde yolculuk yapmakta, karşılaşmakta veya birbirini beklemektedirler.*” Bkz. F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 345.

⁵²⁹ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen II*, s. 223.

⁵³⁰ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen II*, s. 164.

belirleyiciler olduğunun unutulmamasıdır. O halde bir olay tarih; ekonomik, sosyal yapı, eğilimler-konjonktürler olmadan ele alınamaz. Bu düşüncenin kabulü ise topyekün tarihi zorunlu ve gerekli kılar. Zira daha önce de belirtildiği gibi hiçbir şey birbirinden bağımsız değildir. Bu ise eklektik yani ilişkisel analizi zorunlu hale getirir.⁵³¹ “*Kuşkusuz, finansal tükenme, rakipleri barışa zorladı.*”⁵³² Yani ekonomik sıkıntılar barışı dayatır. Olaylar, bütünsel tarihin aydınlığını görmek için gerekli olan küçük toz parçaları, ışıklardır. Bu ışık parçaları ilkin parlak olsa da çabuk sönerler.⁵³³ Olayların kahramanları olan bireylere Braudel’de yeri geldiğinde önem verir ancak tarihçiye göre, tarih çalışmasında bunlar ele alınırken bütünsel koşulların etkisine her zaman dikkat edilmelidir. “*Tarihçiler Don Garcia’yı yavaşlığından dolayı eleştirmişlerdir. Oysa onun içinde davranmak zorunda olduğu koşulları makul bir şekilde tartışmışlar mıdır?*”⁵³⁴ Yapısal nedenler, ekonomik ve toplumsal konjonktürel etkiler; olay, siyaset tarihini hep yönlendirmiştir. Don Garcia’nın Malta’nın kurtarılmasında gösterdiği yavaşlık onun şahsında aranmamalıdır. Bunun yerine yapısal ve konjonktürel nedenler sorgulanmalıdır. Keza donanmanın daha hızlı hareket etmesine engel olan Lion körfezi, adalarla dolu Ege’den çok daha başka zorlukta bir engel oluşturmaktadır.⁵³⁵ İnebahtı’nda Avrupalılar kazanmıştı; ancak Türk gücünün derinliği bu zaferi erkenden söndürdü. Çok kısa bir zaman sonra Türkler, Tunus’u hemen alabilmişlerdir.⁵³⁶ Braudel, bütünsel/total tarih anlayışını önemsemesine rağmen tam da bu cepheden eleştiriler de almıştır. Bu bağlamdaki eleştiriler, Braudel’in *Akdeniz Dünyası* çalışmasında tutumlar, değer yargıları, kolektif zihniyet konularının ihmal edildiğine yöneliktir.⁵³⁷ Oysaki Braudel’in *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm-Gündelik Hayatın Yapıtları*’nın (Paris, 1979) sunuşunda eseri değerlendiren Immanuel Wallerstein’e göre “*Fernand Braudel’in çağdaş insanın bütünsel tarihini gözden geçirmek için harcadığı otuz yılı*”⁵³⁸ önemlidir. Kısaca değerlendirmek gerekirse Braudel, bu eserde de bütünsel bir bakış açısıyla konulara yaklaşır. Örneğin tarımsal ürün olan pirince değinirken pirincin

⁵³¹ Örneğin, Cezayir korsanlığı bazı olumlu etkilerde bulunmuştur. Cezayir’in yararına olmak üzere korsanlığın yoğunlaşması belirleyici bir teknik iyileşme sağlamıştır. Esasen korsanlık ve ekonomik faaliyetler de birbirlerine bağlıdır. Zira ikincisi artarsa, birincisi de bundan yararlanarak gelişir. F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen II*, s. 205-206.

⁵³² F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen II*, s. 261.

⁵³³ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen II*, s. 164.

⁵³⁴ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen II*, s. 322.

⁵³⁵ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen II*, s. 323.

⁵³⁶ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen II*, s. 384-432.

⁵³⁷ E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye’de Tarih Yazımı*, s.89.

⁵³⁸ Immanuel Wallerstein, “Sunuş”, Fernand Braudel *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm 15-18 Yüzyıllar - Gündelik Hayatın Yapıtları*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul, 1994, s. 11.

coğrafi, ekonomik, ticari, siyasi, sosyal sınıflara göre konumunu birlikte irdeler.⁵³⁹ Buğday da kraldır.⁵⁴⁰ Buğdaya değinirken ekmek kıtlığı ile dinsel zihniyetin yarattığı şükür üzerinde de durur.⁵⁴¹

Bütünsel tarih anlayışıyla tarih çalışmalarının gerçekleştirildiği savı Annales tarihçilerinin tümü için tamamen genelleştirilmese de, kuşaklar bazında genel olarak kabul gördüğü savunulabilir. Dosse'ye göre yeni tarihçiler arasında bütünsel tarihten vazgeçmeyen, global tarihi de yakalamaya çalışan tarihçiler de çoktur. Örneğin ekolün üçüncü kuşaktan üyesi Georges Duby (1919-1996), ekonomiden yola çıkarak, toplumsalın incelenmesine ulaşmış, oradan da imgeseliğe varmıştır. Ona göre, bu üç düzey, feodal dönemin ele alınışında birbirinden ayrılmazdır: *“Bir toplum bütün oluşturur. Politik olanı ekonomik ya da kültürel olandan ayırmanın mümkün olduğunu sanmıyorum. Tüm bilgilere başvurulmasını zorunlu kılan şey yüzeydeki bu kaynaşmadır.”*⁵⁴² Her şeyin her şeyi etkilediği düşüncesi bütünsel tarihin gerekçesi de olmuştur. Keza Alain Corbin (1936-), 19. ve 20. yüzyılda fahişeliği incelediği çalışmasında, dönemlendirmesini sosyo-ekonomik yapıların evrimleri üzerine eklemelerken, Yunan'da din örneğini alan Fransız tarihçi Jean-Pierre Vernant (1914-2007) ise dine ayrı bir yer veren geleneksel anlayışı eleştirir. Çünkü ona göre tarihsel olguyu daha iyi anlayabilmek için, politikayı da dini de, etiği de gündelik yaşamı da *“birlikte düşünmek”* gerekmektedir.⁵⁴³

Annales Ekolü'nde tarihin konularının ve sorularının çeşitlenmesi, deyim yerindeyse 20. yüzyılın başlarına kadar tahtında oturan siyasal tarihin yerini sosyo-ekonomik tarihe bırakması veya en azından bu konumunu paylaşması, sosyo-ekonomik tarihin sorularının çoğalmasını, tarihin daha bütünsel olarak ele alınmasını da beraberinde getirmiştir. İnsan faaliyetlerini bir bütün olarak gören ve bütünü oluşturan parçaların tek başına ele alınmasının, parçanın anlaşılması için de doğru bir yöntem olmayacağını savunan Annales Ekolü tarihçileri, bundan dolayı da *total/bütünsel tarihi* önemser. Böylece siyaset, ekonomi, sosyal, kültürel, zihniyet vb. insan faaliyetleri veya yaratımları olabildiğince *“total tarih”* içinde değerlendirilir. Bir bakıma total/bütünsel tarihin ilgilendiği veya içinde değerlendirdiği tarih temalarının çokluğu, tarihçinin

⁵³⁹ F. Braudel, *Les Structures du Quotidien*, s. 67-81.

⁵⁴⁰ *“Car la blé est roi”*. Bkz. F. Braudel, *Les Structures du Quotidien*, s. 118.

⁵⁴¹ F. Braudel, *Les Structures du Quotidien*, s. 116-118.

⁵⁴² F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s.185.

⁵⁴³ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 186.

yapıtının hammaddesi olan kaynakların da çeşitliliğini gerekli kılmıştır. Ayrıca tarih çalışmalarındaki konuların değişmesi de farklı kaynaklara başvurmayı beraberinde getirdi. Salt arşiv kaynaklarıyla yetinmeyen, “yeni tarih”çilik anlayışı, geleneksel tarihyazımda hakim bir özellik olmayan “kaynak çeşitliliğine“ yöneldi.

2.3.4 Annales ve Tarihyazımında Kaynak Çeşitliliği

Leopold von Ranke'den itibaren geleneksel tarihyazımın “kutsadığı” arşiv belgelerini tek başına şart ve yeter görmeyen Annalesçılar, tarihçiler için her şeyin kaynak olarak değerlendirilebileceğini savunurlar. Tarihi, “büyük adam” odaklı siyasi, olay tarih ekseninden çıkartarak, tarihin konularını genişleten, siyasal tarihten sosyo-ekonomik-kültürel-zihniyet tarihine yönelen Annales, böylece başvurduğu kaynakları da çeşitlendirmiştir. Annales tarihçilerinin sosyo-ekonomik tarih lehine, siyasi tarih aleyhine yaptığı seçim, tarihçilikte başvurulan kaynakları da etkilemiştir. Genel ifadeyle belirtilirse, Annales'dan önce egemen tarihyazımı olan devlet, siyasi, büyük adam tarihçiliğinin hammaddesi değerindeki kaynaklar daha çok devletlerin arşivlerindeki resmi belgelere dayanıyordu. Sosyo-ekonomik tarihçiliğe yönelmeyle, arşiv malzemelerinin kullanımı yanında başka diğer kaynaklara da yönelmeyi gerekli hale getiriyordu. Annales'ın tarihçilik anlayışında da elbetteki arşive dayalı belgeler önemliydi ama tek başına bu malzemeler yeterli görülüyordu. Bundan dolayı devlet arşivlerinde bulunmayan sosyo-ekonomik kültürel tarihçiliğin kaynakları için her şey değerlendirmeliydi. Burke'e göre siyasal tarihin yükselmesinde iki büyük etken bulunur. İlki, milliyetçiliğin de yükseldiği Avrupa'da hükümetler, ulusal birliği geliştirmek, yurttaşları için eğitimin aracı haline getirmek ya da olaylara karşı bir duygudaşlık yaratmak için, siyasal bütünleştirmeyi de pekiştiren siyasi tarihe, devletin tarihine arka çıkıyorlardı. İkincisi ise düşünsel alandadır ki bu esasen Ranke'nin yaptığı ve daha çok kullanılan kaynaklar ve metodolojiyle ilgili olan bir devrimdi. Artık kroniklerden ziyade devletlerin resmi belgelerinin önemsenmesi tarihçileri, arşivlere yöneltti. Belgelerin güvenilirliğini sağlamak için çeşitli teknikler geliştirildi. Bundan dolayı bu yöndeki tarihçiler, yazdıkları tarihlerin kendilerinden öncekilerin yazdıklarından daha nesnel ve bilimsel olduğunu iddia ettiler. Belgeye dayalı tarihçilik anlayışı siyasal tarihe yarıyordu. Toplumsal tarih ile ilgilenenler ise bilimsel tutum

içinde olmamakla suçlanıyordu.⁵⁴⁴ Oysaki Annales ileride kaynak çeşitliliğine dayalı araştırmalarla ve eleştirel analiz ile bilimselliğin sosyo-ekonomik tarih için de geçerli olabileceğini savunacaktır. Sosyo-ekonomik tarihçilikte milat olan Annales ile aynı zamanda siyasetten iktisada doğru yaşanan yön değiştirme Dosse'ye göre, “*kaynakların genişlemesini, toplumun temellerine erişebilmek için yazılı kaynaklarla yetinemeyen tarihçinin mesleğinde köklü bir değişimi gerektirir. Marc Bloch, mülkleri sınırlandıran hukuksal çerçeveleri aşarak bir tarım tarihi yazan ilk kişi olur.*”⁵⁴⁵ Annales tarihçileri, Rankeci tarihçiliğin tarihyazımına katkısı olan bilimsel nitelikli tarihçiliğin belgelere dayanmasına yönelik ilkelerini tamamen reddetmeseler de onu aşmaya çalışmışlardır. Buna göre tarihsel gerçekliği yansıttığı her zaman mutlak ve kesin olmayan arşiv belgelerinin yokluğunda veya arşiv belgeleriyle birlikte sözlü kaynaklar, hikâyeler, şiirler, destanlar gibi başka kaynaklar da mutlaka değerlendirilmeliydi. Salt arşiv belgesi niteliğinden dolayı bir kaynağa da tek başına güvenilmemeliydi. Anlatsal tarihten problem odaklı tarihe önem verilmesi gerektiğini düşünen Annales Ekolü'nün üçüncü kuşak üyesi François Furet'e (1927-1997) göre kaynakların eleştirilmesi, sorgulanması tek başına yetmez, kaynakların icat edildiği de unutulmamalıdır.⁵⁴⁶ O halde tek başına herhangi bir kaynağa bağlanıp kalmanın ne anlamı olabilirdi?

Tek bir kaynak türüne de, bu kaynak türünün de salt tek bir örneğine göre araştırmalarını yapmayı benimsemeyen Bloch'a göre insanın dokunduğu her şey kaynak olabilir, tarihçi kaynak yetersizliği konusunda yılmamalıdır.⁵⁴⁷ Fransız tarihçi Robert Fossier (1927-2012), Bloch'un tavsiyesinin kendisinin de uyguladığını anımsatarak şöyle der: “*Bloch romanı, destanı, şiiri içlerindeki sözcükleri çıkarmak ya da daha sonra toplumsal tarihin içine katmak üzere yankılarını dinlemek için, dilbilimci ya da edebiyatçının pençesinden koparıp alan ilk kişidir.*”⁵⁴⁸ Annales kurucuları için önemli olan, sadece resmi arşiv belgelerini değil, çağın tanıkları olan tüm kaynakları birlikte, senkronize bir anlayışla değerlendirmektir. *Tarihin Savunusu veya Tarihçilik Mesleği* (Paris, 1952)'nda Bloch, zamanın yeniden inşa edilirken tek malzemenin eksikliklerinin unutulmaması gerektiğini hatırlatır. Ayrıca tarihçiye göre, resmi metinler, belgeler ancak sorgulandıkları takdirde, kendilerine “*soru yöneldiğinde*” konuşurlar. Yalan

⁵⁴⁴ P. Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 5-7.

⁵⁴⁵ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 64.

⁵⁴⁶ G. Mc Lennan, *Braudel ve Anneles Paradigması*, s. 195.

⁵⁴⁷ M. Bloch, *Apologie Pour L'Histoire ou Métier d'Historien*, s. 17

⁵⁴⁸ R. Fossier, *Önsöz, Marc Bloch-Feodal Toplum*, s. 19.

yanlış, sahte belgeler ancak bilimsel bir eleştiriye tabi tutularak ayırt edilirler.⁵⁴⁹ 2. Dünya Savaşı'ndan dolayı tamamlanmamış olsa da tarihyazımı konusunda önemli olan bu çalışmada kaynakların (tanıkların) ısrarla eleştiriye tabi tutulması gerekliliği üzerine duran Bloch, aynı zamanda kaynakların çeşitliliğinin de önemini vurgular. Bloch bir kez daha tarihsel kanıtların çeşitliliğinin neredeyse sonsuz olduğunu bildirir. “*İnsanın söylediği veya yazdığı, yaptığı, dokunduğu herşey, onun hakkında bilgi verebilir ve vermelidir.*”⁵⁵⁰ Ancak yazar, tarihçinin belgelere karşı Rankeci pasifist tavır içinde olmaması gerektiğini savunur. Bloch'a göre, tarihçi çoğu kişinin sandığı gibi derleyici, toplayıcı, ayıklayıcı değildir. Belgeler ancak sorgulandığında konuşurlar. Hiçbir zaman hiçbir bilimde pasif gözlem verimli olmamıştır.⁵⁵¹ Her metin veya kaynak tarihsel gerçekliğe karşılık gelemeyebileceğinden dolayı belgelere, kaynaklara eleştirel bakmak lazımdır. Hile, sahtelikler, çarpıtmalar, öznel düşünceler gibi pek çok nedenden dolayı kaynaklar tetkik edilmelidir. Ancak kaynaklara yapılan eleştiri basit, safdil ilkel şekilde değil bilimsel eleştiri şeklinde olmalıdır. Sahte veya tahrif edilmiş, taklit belgeler de çok olduğundan dolayı, olabildiğince fazla ve çeşitli kaynaklara başvurmak tarihsel değerlendirmelerin sıhhati için de zaruridir.

Fransız Kırsal Tarihi'nde Bloch'un malikâne haritaları kullanması, çalışmaya çok az rastlanan bir boyut kazandırıyordu.⁵⁵² Bloch'un bu eserinde ulaştığı sonuçlar ve eski belgeleri tamamlamak için yakın zamanların haritalarını, mevcut arazi şekillerine başvurması kendisinden sonrakiler için de bir model olmuştur.⁵⁵³ Henüz daha *Feodal Toplum* yayımlanmadan, *Annales* da oluşmadan önce 1924'de *Kralın Dokunuşu*'nda Bloch, sadece arşiv belgelerini temel alan ve aslında bir nevi de ona mahkûm olan tarihçilik anlayışına karşı gelen kaynakları kullanmaktaydı. Dosse'ye göre, Febvre gibi Bloch da tarihselleştirici okulun pasif tarihçi anlayışına karşı gelerek, belgelerde yazılı olanı yansıtmayı değil, sorgulamayı öne çıkarır. Zihniyetler tarihi düzleminde, tarihçiyi belgelerde söylenmeyen şeyler konusunda daha dikkatli olmaya çağırır.⁵⁵⁴ Ortaçağda yazılmış bir ermiş yaşam öyküsü, ermişlerin yaşamlarını iddia ettikleri gibi aslında bize kesin olarak kanıtlamasa da o dönemin zihniyet dünyasını sorunlaştıran bir araştırmacı

⁵⁴⁹ M. Bloch, *Apologie Pour L'Histoire ou Métier d'Historien*, s. 17-35.

⁵⁵⁰ M. Bloch, *Apologie Pour L'Histoire ou Métier d'Historien*, s.27.

⁵⁵¹ M. Bloch, *Apologie Pour L'Histoire ou Métier d'Historien*, s. 26

⁵⁵² P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 56.

⁵⁵³ E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye'de Tarih Yazımı*, s. 58.

⁵⁵⁴ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 79

için hiç şüphesiz önemli bir kaynaktır.⁵⁵⁵ Bloch'un *Feodal Toplum* çalışması da tek bir kaynak ve kaynak türüne bağlı kalmayan, kaynak çeşitliliğini esas alan bir eserdir. Bütünsel bir tarih anlayışla yazılan eser, bu niteliğinin de bir yansıması veya zorunluluğundan dolayı geniş ve zengin bir kaynak demetine sahiptir. Tarihçiye göre satış ya da bağış sözleşmeleri, serflik ya da azatlık belgeleri, yargı kararları, kraliyet ayrıcalıkları, biat töreni tutanakları gibi günlük hayatta ilişkin belgeler bir toplum tarihçisinin üzerinde çalışabileceği en değerli kaynaklardır.⁵⁵⁶ Çalışmada istila edilen Avrupa'nın yaşadığı karmaşa ve kaos yansıtılırken, Bloch'a göre 9. ve 10. yüzyıl edebiyatı, beratları, kilise konseyinin kaleme aldığı tutanaklar bu yöndeki şikayetlerle doludur.⁵⁵⁷ İskandinav yerleşmesini anlatırken tarihçi yıllık veya kronikleri ya da şiir, anlatı, mezar taşlarını "meçhul asker anıtı niteliğindeki dikili taşları da tanık olarak" gösterebilmektedir.⁵⁵⁸ İsyanlar en çok İngiltere'de siyasi ve kültürel haritayı değiştirdi diyen Bloch, sık sık beratlarla da başvurur. Yerleşim adlarından yola çıkıp, Viking istilasının yerleşimin izlerini takip eder.⁵⁵⁹ Belge olmadığında, yer adları bilimi ve tarımsal görenekleri de tanık olarak kullanan Bloch, pek çok kez, atasözleri, şiir, destan, şarkıları da kaynak olarak değerlendirir. Edebiyata ve şiire sıklıkla başvuran Bloch, bunları kaynak olarak görmeyip küçümseyenleri ise eleştirir.⁵⁶⁰ Oysaki yukarıdan aşağıya (senyörden vasale) ya da aşağıdan yani bağımlı olandan senyöre doğru bir sevginin olduğunu Doon de Manyence'in dizeleri kanıtlıyordu.⁵⁶¹

Bloch'un yukarıdaki eserinin tartışıldığı "Vers une Autre Historie (Başka Bir Tarihe Doğru)" adlı makalesinde Febvre de arşiv belgelerin önemli olduğunu ancak tarih çalışmalarında boşlukları dolduran kaynak çeşitliliğinin önemsenmesi gerektiğini bildirir. Febvre'e göre, insanın bıraktığı her türlü izden yola çıkılarak tarih araştırması yapılabilir. Tarih yazılı belgelerle yapılır ancak tabii ki olduklarında. Hiçbir yazılı doküman yoksa da yapılabilir. Tarihçi olmak asla baş eğmemektir.⁵⁶² Febvre, Rankeci tarihyazımın önemli bir kazanımı olan arşiv kaynaklı belgelere verilen değeri sahipleniyordu; ancak arşiv kaynakların fetişleştirilmesine neden olabilecek bir

⁵⁵⁵ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 79.

⁵⁵⁶ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 123.

⁵⁵⁷ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 24

⁵⁵⁸ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 56-67. Yazara göre pek çok çiftçi ailesi, 11. yüzyıl başında yaşamış bir İsveçliye ait mezar taşındaki öyküyle aynı kaderi paylaşıyordu. Mezar taşı ailedeki çocukların her birinin farklı ülkelerde olduklarına şahitlik ediyordu. Bkz. M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 70.

⁵⁵⁹ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 84.

⁵⁶⁰ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 327.

⁵⁶¹ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 327.

⁵⁶² L. Febvre, *Vers une Autre Historie*, s. 235-236.

tarihçiliğinin de karşısında duruyordu.⁵⁶³ 16. Yüzyılda *İnançsızlık Sorunu*'na eğilen Febvre, 16. yüzyıldaki “*ateist*” teriminin daha çok insanların birbirlerini kötölemek için kullandıklarını ve bugünkü modern anlamında uzak olduğunu göstermek için çoğunluğunu 1530'lu yıllarının Latin şairlerinin oluşturduğu yazıları inceler.⁵⁶⁴ Febvre'ün İber ve Akdeniz dünyasında her türlü kaynağı değerlendirdiği için övdüğü⁵⁶⁵ çalışma ise veliahtı olan Braudel'in *Akdeniz Dünyası* (Paris, 1979)'dır. Bu eserde arşiv belgeleri yanında, kronikler, edebi çalışmalar, Cervantes gibi yazarların öyküleri, atasözleri kullanılır. Örneğin 16. yüzyılda çoğu Akdeniz ülkesinin *belası* olan malaryasıtmanın bir sebebini de bir Toskana atasözünde bulunur: “*bir Toskana atasözü malaryanın ilacının çok iyi doldurulmuş bir tencere olduğunu belirtmektedir.*”⁵⁶⁶ Braudel sık sık kronikleri de kullandığı gibi aynı zamanda noter belgeleri, satış sözleşmeleri, hatıratları, seyahatnameleri hatta mektupları da değerlendirir. Yine aynı eserde günlükler, sözleşmeler, resmi bulgular, konsolosluk belgelerinden de yararlanır. Akdeniz'deki sofraların özelliklerini yansıtırken olduğu gibi yeri geldiğinde yazarların edebi ürünlerine de başvurur. Buna göre yazarlar Braudel'in genel savı olan Akdeniz'in yoksulluğu ve yoksunluğu yönündeki düşüncelerini destekleyici aktarımlarda bulunur.⁵⁶⁷ Braudel resim, tablo ve kabartmaları da kaynak olarak sıklıkla kullanır. Bu bazen bir Venedik kalyonunu gösteren bir kabartma⁵⁶⁸ veya Malacca açıklarında İngiliz ve Hollandalı yelkenlilerin saldırısına uğrayan büyük Portekiz gemilerin resmi⁵⁶⁹ de olabilmektedir. Tarihçi halklar arasında, örneğin Macarlar ve Türkler arasındaki karşılıklı algıyı, anonim halk şiiriyle de yansıtmaya çalışır.⁵⁷⁰ Braudel, *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm*'de de geniş bir kaynak demetine başvurur. Öyleki ciltlerin hepsinde klasik arşiv kaynaklarının yanı sıra çok sayıda tablolar, resimler özellikle eski haritalar önemli oranda kullanılır. Ayrıca kira sözleşmeleri, minyatürler, gravürler, kronikler, atasözleri, fotoğraflar, heykelcikler, günlükler, halk deyişleri, şarkı sözleri, çok sayıda tahta oyma baskıları, edebi ürünler, şiirler, kitaplar, seyahatnameler, mektuplar, gazeteler de sıklıkla değerlendirilmektedir. Örneğin Braudel, dayanılmaz derecede yaşanan kıtlıklarda insan etinin dahi yendiğini

⁵⁶³ E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye'de Tarih Yazımı*, s. 71.

⁵⁶⁴ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 64.

⁵⁶⁵ L. Febvre, *Vers une Autre Historie*, s. 241.

⁵⁶⁶ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 57.

⁵⁶⁷ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 221-222.

⁵⁶⁸ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 232.

⁵⁶⁹ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 280-281

⁵⁷⁰ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen II*, s. 11.

kroniklerden⁵⁷¹ anlattığı gibi aynı zamanda kıtlıkların sonunda yaşanan açlığın halini resmeden tablolar da kullanır. Bu tablolar salgın hastalıklar, savaşlar, ticaret, nüfus, maddi kültür öğeleri gibi pek çok konu anlatılırken araç haline gelir. Braudel, tarih çalışmasında konutları, elbise modalarını yansıtırken zaman zaman günümüzdeki olgulardan da hareket eder. Örneğin geçmişteki evlere benzeyen şimdiki evler, sahip olduğu çeşitli özellikleriyle geçmişteki evler hakkında da aydınlatıcı fikirler sunar.⁵⁷²

Kaynak çeşitliliğine yönelim üçüncü kuşakta da kendini gösterir. Jacques Le Goff *Ortaçağ Kahramanları*'nda (İstanbul, 2010) Avrupa Hristiyan imgesel dünyasının unsurlarını anlatırken pek çok kaynaktan yararlanır. Kaynak çeşitliliği, posta pulundan şiirlere, romanlara, şarkılara, minyatürlere, gravürlere, tiyatro ve sinemaya kadar uzanır. Phillipe Aries de hem *Çocukluğun Yüzyılları*⁵⁷³ hem de *Ölüm Saatimiz'de*⁵⁷⁴ farklı kaynaklara başvurur. Aries, çocukluğun aslında fikir olarak modern bir zamanda geliştiğini savunur. “Çocukluk bilincinin modern dönemin başında geliştiğini savunmak için, sayıları gitgide artan çocuk portrelerinden de yararlanır.”⁵⁷⁵ Ölüm karşısındaki tutumların yaklaşık bin yıllık değişen yönünün incelendiği *Ölüm Saatimiz'de* “geniş bir dizi kanıtın kullanımı” gerçekleştirilir ve edebiyat, sanattan çeşitli kanıtlar sunulur.⁵⁷⁶

Tarihin konularını genişleten ve olabildiğince bütünselliğe ulaşmaya çalışan Annales'in buna bağlı olarak, salt arşiv belgeleriyle yetinmeyip farklı kaynak çeşitlerine yönelmesi, görüldüğü üzere adeta zorunlu oluyordu. Annalesçılara göre, tarihçinin kaynak eksikliği veya yetersizliği karşısında yılgınlığı düşünülmemeliydi. Bu durum yeri geldiğinde çalışmalarda coğrafyanın, mekânın dahi tarihsel tanık olarak değerlendirmesine yol açıyordu. Mekânı oluşturan veya mekânın içinde olan herhangi bir unsur (saha, alan, tarla, tarla sürme biçimleri, evler vs) da tarihin kaynağı oluyordu. Öyleki çağdaş veya yakın zamandan hareketle geçmişe doğru gidip tekrar incelenen zamana dönme, Annales'da bir yöntem olarak kabul edilmiştir. Bu ise *regressive* yani geriye doğru yöntemdi.

⁵⁷¹ F. Braudel, *Les Structures du Quotidien*, s. 58.

⁵⁷² F. Braudel, *Les Structures du Quotidien*, s. 230.

⁵⁷³ Phillip Ariés, *L'Enfant et La Vie Familiale Sous l'Ancien Régime*, Paris, 1960

⁵⁷⁴ Phillip Ariés, *L'Homme Devant La Mort*, Paris, 1977.

⁵⁷⁵ P.Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 122.

⁵⁷⁶ P.Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s.123.

2.3.5 Annales’da Geriye Doğru Yöntemin Kullanımı

Annales’a Marc Bloch’un yerleştirmeye çalıştığı *histoire regressive* (geriye doğru veya gerileksel) daha uzak zamandan yakın zamana doğru araştırmada bulunan klasik tarihyazım anlayışından uzaklaşıp, tersine yakın zamandan geçmişe doğru gidilmesi olarak özetlenebilir. *Apologie Pour L’Histoire ou Métier d’Historien (Tarihin Savunusu veya Tarihçilik Mesleği)* (Paris, 1952) başlıklı eserinde Bloch’a göre, kırsal yaşamın mekânı epey uzak bir dönemden kalmadır. Ancak, konuyla ilgili doğru olan problemleri belirlemek ve aslında çok da fazla olmayan belgeleri yorumlamak için mevcut olan şimdiki mekân, manzara veya coğrafya gözlemlenmeli ve analiz buna göre gerçekleştirilmelidir. Kırsal yerleşim ile ilgili araştırmalar konusunda, Marc Bloch için tarihçi her zaman kaynaklarının peşindedir; ancak tarımsal yaşam ile ilgilenen tarihçi belgeleri geriye doğru okumaya yoğunlaşmalıdır.⁵⁷⁷ Çünkü en iyi bilinenden en az bilinene doğru ilerlemek her incelemenin doğal olan bir seyridir. Dolayısıyla, olayların gerçek akışlarını sonradan göstermek şartıyla, konu en yakın olandan en uzağa doğru ters yönde, bugüne dikkat edilerek araştırılmalıdır.⁵⁷⁸ Bloch, bugünün dün ile anlaşılabilmesine benzer şekilde geçmişin de şimdiyle anlaşılabileceğini düşünür. Günümüzdeki insan ve toplumla ilgili bütün problemlerin çözülmesi nedenlerin incelenmesiyle mümkündür. Geçmiş tanımak bu nedenlerin kavranmasında önemlidir. Buna paralel olarak Marc Bloch, Fransa’nın kırsal bölgelerindeki birtakım olguların sebeplerini analiz edip anlayabilmek için uzun vadeli bir şekilde eski döneme, geçmişe uzanılmasını önerir. Bloch’a göre, günümüzdeki tarla şekilleri, tarla sürme biçimleri dahi esasen yüzlerce yıllık köklere dayanmaktadır.⁵⁷⁹ Kuşkusuz toplum ve onun yarattığı maddi kültür öğeleri sürekli sabit kalan değişmeyen bir özellikte değildir. Bununla beraber mevcut bir olay veya olgu üzerinde uzak ve yakın zamanların çok yönlü tesirleri bulunmaktadır. Geçmiş ile ilgili bilgi bugünün anlaşılması çok önemli olsa da François Simiand’ın vurguladığı üzere, tarihçi mutlaka “kökenler putu”ndan uzak durmalıdır. Zira Bloch’a göre, “İnsanlar babalarının zamanlarından ziyade daha çok kendi zamanlarına benzerler.”⁵⁸⁰ Tarihsel olgunun nedenleri araştırılırken sadece tarihsel kökenlere dalıp bunu *putlaştırmayan* aynı zamanda içinde bulunulan çağdaş

⁵⁷⁷ J. L. M. Gulley, “The Retrospective Approach in Historical Geography (Die Rückschreitende Methode In Der Historischen Geographie)” *Erdkunde*,15/4, 1961, s. 306-309.

⁵⁷⁸ Serpil Durğun, *Tarihselci Tarihyazımı ve Annales Okulu*, s. 119.

⁵⁷⁹ M. Bloch, *Apologie Pour L’Histoire ou Métier d’Historien*, s. 12

⁵⁸⁰ M. Bloch, *Apologie Pour L’Histoire ou Métier d’Historien*, s. 9.

dönemi de önemseyen bu yöntem, incelenen çağın geçmişi kadar çağdaş dönem için de aydınlatıcı olur. İnsanın bazı özellikleri değişse de sahip olduğu bir takım niteliklerden dolayı insan ve toplumdaki “yapısal”lığı da önemseyen Bloch için işte bu uzun süre değişmeyen yapılardan dolayı “bugün de dünü” aydınlatılabilir. Diğer bir ifadeyle geçmişi şimdiyle veya daha yakın bir zaman ile anlamak mümkündür. Bu ise Bloch’un *Fransız Kırsal Tarihi* eserinde başvurduğu *gerileksel-regressive* (veya geriye doğru) yöntemin de anahtarıdır. Bu eserde geçmiş dönemden yakın zamana doğru ilerleyen doğrusal olan bir zamandan ziyade, yakın dönemden uzak döneme doğru gidilir ve tekrar geri dönülüp yakın döneme ulaşılır. Marc Bloch *geriye doğru yöntemin* temel savunucusu olsa da, bu metotta ilk uygulayıcı değildi.⁵⁸¹

⁵⁸¹ L. M. Gulley, *The Retrospective Approach in Historical Geography*, s. 306-309. Gerçekten de İngiliz tarihçi Frederic William Maitland (1850-1906) ve Frederick Seebohm (1833-1912) Fransız tarihçi Lefebvre des Noettes (1856-1936) ve Fustel de Coulanges bu yöntemi örneklediren araştırmalarda bulunmuşlardır. Örneğin Lefebvre des Noettes eserinde (Bkz. Lefebvre des Noettes, *L’attelage, Le Cheval de Selle A Travers Les Ages. Contribution A L’histoire de L’Esclavage*, Paris, 1931) eski resimlerden yola çıkarak hayvan koşumlarını üretip bunları deniyor ve ortaçağda gelişen büyük teknolojik ilerleme hakkında önemli açıklamalarda bulunuyordu. (Bkz. Daniel Chirot, “Marc Bloch’un Toplumsal ve Tarihsel Manzarası”, (Ed. Theda Skochol), *Tarihsel Sosyoloji Bloch’tan Wallerstein’e Görüşler ve Yöntemler*, İstanbul, 2014, s. 35.) İngiliz tarihçi Frederic William Maitland ve Frederick de Seebohm çalışmalarında bu yöntemi kullanmışlardı. (Bkz. Frederick Seebohm, *The English Village Community Examined in Its Relations to The Manorial and Tribal Systems and to The Common or Open Field System of Husbandry. An Essay in Economic History*, Second Edition, Longmans, Green, And Co., London, 1883; Frederic William Maitland, *Domesday Book And Beyond; Three Essays In The Early History Of England*, Cambridge, 1907) Maitland, bu metodu *Domesday Book and Beyond* eserinde bilinenden bilinmeyen olarak tarif eder ve Seebohm’un halefi olduğunu kabul eder. 1883 yılında yayınlanan Seebohm’un *The English Village Community (İngiliz Köyü Topluluğu)*’nda İngiltere’deki açık tarla sisteminin izini sürdürebilmek için çaba gösterilir. (Bkz. Charles M. Andrews, “Review: Domesday Book and Beyond. Three Essays in the Early History of England by Frederick William Maitland”, *The American Historical Review*, 3/1, 1897, ss. 130-133.) Bloch, Maitland gibi dâhi bir tarihinin Fransa’da çok az okunmasını eleştiriyordu. Kitabındaki “ötesi” kelimesi, Domesday kitabının üretildiği 1086 yılından önceki döneme gönderme yapar. (Bkz. P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 57.) Maitland, 1897 yılında çalışmanın önsözünde, bu çalışmada üç denemeyi toparladığını, Frederick Seebohm’un öncüsü olduğu *regressive method*’u yani geriye doğru yöntemi göstermeyi amaçladığını ve bu yöntemi izlediğini belirtir. (F. W Maitland, *Domesday Book and Beyond*, s. v.) Çalışmada kişisel ilişkiler, meslek hakları, adalet, vergi ödemeleri, cezalar (Bkz. C. M. Andrews, *Review: Domesday Book and Beyond*, s. 133.), arazi hukukun tarihi gibi konular yerini alır. (Bkz. J. H. B, “Domesday Book and Beyond: Three Essays in the Early History of England by Frederic William Maitland Review”, *Harvard Law Review*, 11 /2, 1897, ss. 132-133.) İngiliz Anayasal Tarihinin Anglo-Sakson ve Norman dönemlerinin birçok önemli evresi aydınlatılır. (Bkz. Charles Gross, “Review: Domesday Book and Beyond: Three Essays in the Early History of England. by Frederic William Maitland”, *Political Science Quarterly*, 12/4, 1897, s. 715.) Burke’e göre Maitland’dan kısa bir zaman önce ortaçağ İngiltere’si hakkında çalışan Frederick Seebohm’un eseri Bloch’un çalışmalarına yakındır. Konuya bir antikacı olarak değil, ekonomik tarihin öğrencisi olarak yaklaştığını belirten (Bkz. F. Seebohm, *The English Village Community*, s. VII.) ve İngiliz köylü topluluğunun serflikten özgürlüğe doğru evrimi ile ilgili süreçlerle ilgilenmeyen Seebohm, çalışmasında İngiliz açık tarla sisteminin modern kalınlardan hareket ederek inceler. Seebohm kitabında, genel olarak köle ve serflerden oluşan köy topluluğunun yavaşça ve yüzyıllar boyunca kölelikten ve serflikten kurtulduğunu aktarır. (Bkz. Science, “Reviewed Work: The English Village Community, Examined in Its Relations to the Manorial and Tribal Systems, and to the Common or Open Field System of Husbandry: An Essay in Economic History by Frederic Seebohm”, *Science*, 2/32, 1883, s. 356.) Eser, ortaçağlara gelmeden önce Seebohm’un yaşadığı Hitchin bölgesini ele

Bununla beraber Bloch, daha önceki incelemelere yol göstermiş olan katı doğrusal zaman kavramına aldırılmadan, geçmişi incelemenin yeni olmasa da fazla kullanılmayan bu yöntemi üzerinde önemli katkılarda bulunmuştur. Bloch'un tarzı 1930'lardan itibaren kır tarihiyle ilgili incelemelerde hâkim olmuştur.⁵⁸² Kırsal yaşam ile ilgili tarih çalışmalarında bir üne kavuşan Bloch, 1931'de *Les Caractères Originaux de L'Histoire Rurale Française (Fransız Kırsal Tarihinin Özgün Nitelikleri)*'ni yazdı.⁵⁸³ Bu çalışmada Fransa'daki ortaçağ tarla biçimlerini ve tarımını inceleyen Bloch, geriye doğru metot açısından örnek bir inceleme ortaya koyar. Bu eserde insanları, mekânları, arazileri, tarımla ilgili düzenlemeleri ele alır. Bloch, arkeolojik kalıntıları, topografik, edebi kaynak ve kanıtları birlikte değerlendirerek⁵⁸⁴ Fransız kırsal geçmişinin orijinal özelliklerinin, zamanla tarımsal yapıda meydana gelen değişikliklerinin izini sürer. İnsan ilişkilerinde yüzyıllar içinde yaşanan dönüşüme, serfliğin geçirdiği evrime, toprak veya araziye değerlendirmenin temel aşamalarına (yeni toprakların çeşitli amaçlar için ormansızlaşması ve fethine), verimli olmayan arazilerin terk edilmesine odaklanır.⁵⁸⁵ Dar ekonominin veya kırsal toplumunun tarihini ele alan bu eserinde Bloch, topografya, halk yaşamı ve tarımsal uygulamalarından yola çıkarak adeta Fransa'nın kırsal bir resmini çizer.⁵⁸⁶ Sosyolog Daniel Chirot (1942-), de Bloch'un gerek ulaştığı sonuçlar ve gerekse de eski belgeleri tamamlamak için yakın dönemlerin haritalarını, mevcut zamandaki arazi şekillerini değerlendirmesinin kendisinden sonraki tarihçiler için de bir model oluşturduğunu savunur.⁵⁸⁷ *Kralın Dokunuşu*'nda olduğu gibi bu çalışmada da 13. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar olmak üzere 5 asırlık uzun vadeli değişimlere odaklanılıyor, bunlar Fransa ile İngiltere arasında mukayeseli olarak inceleniyordu.⁵⁸⁸ Fransa'nın kuzeyinde bulunan kırları İngiltere'dekiler ile karşılaştırdığı bu eserde Bloch, Fransa'nın 26 bölgesinden biri olan Picardie'nin uçsuz ve bucaksız engin tarlaları ile

---

alıyordu. Esasen Fustel de Coulanges de 1864'te *The Ancient City'de (Antik Kent)* Grek ve Roma genslerini ya da soylularını incelerken bu tarz bir yöntem kullanmıştı. "Demek oluyor ki, Bloch yeni bir metod icat etmemişti. Bloch'un yaptığı şey bu metodu seleflerinden daha öz bilinçli ve sistematik bir tarzda kullanmaktı." (Bkz. P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s.57-58.) Bloch ise *Tarihin Savunusu*'nda Coulanges'i *regressive metodu* kullanmasından dolayı değil ama ikincil kaynaklardaki kötü bilgilere başvurmasından ve o günü anlamak için bugüne kadar gelmediğinden dolayı eleştirir. P. Burke, *Modern Avrupa'nın İlk Dönemlerinde Toplum ve Ekonomiye Giriş*, s. 30.

⁵⁸² D. Chirot, *Marc Bloch'un Toplumsal ve Tarihsel Manzarası*, s. 36.

⁵⁸³ Joseph N. Moody, "French Rural History: An Essay on its Basic Characteristics. By Marc Bloch. Translated by Janet Sondheimer", *The Catholic Historical Review*, 55/3, 1969, s. 487.

⁵⁸⁴ Joseph R. Strayer, "French Rural History: An Essay on Its Basic Characteristics. by Marc Bloch; Bryce Lyon; Janet Sondheimer", *The Journal of Economic History*, 27/3, 1967, s. 401.

⁵⁸⁵ Bernadette Hémerly, "French Rural History. An Essay on Its Basic Characteristics by Marc Bloch", *Études Rurales*, 40, 1970, s. 139.

⁵⁸⁶ E. Miller, *French Rural History*, s. 411- 412.

⁵⁸⁷ D. Chirot, *Marc Bloch'un Toplumsal ve Tarihsel Manzarası*, s. 26.

⁵⁸⁸ E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye'de Tarih Yazımı*, s. 59.

İngiliz çayırlarının setlerle ve engellerle bölünen, parçalanmış ve dağılmış toprakları arasındaki karşıtlığı ortaya koyar. Yakın bölgelerdeki bu tezatlığı açıklamak için somut mevcut olgularla geçmişini analiz eder. Bloch tarım rejimlerini incelerken modern mevcut manzaraları inceleyerek Ortaçağ'a ulaşır. Sonuç olarak geçmiş “*Annales'e göre şimdiki zamanla eş tözlüdür ve Marc Bloch, geçmişe ibadet etmekten başka bir şey yapmayan antikacılık mesleği ile çevresine bakmaktan zevk alan tarihçilik mesleğini karşı karşıya getirir.*”⁵⁸⁹ Çağdaş döneme yakın olan kanıtlar, Bloch'un eski zamanların pek de düzenli olmayan kaynakları arasında adeta yolunu bulmasına yardım ediyor ve geçmişten bugüne uzanan tarihsel yorumlar yapmasından daha iyi sonuçlar sunuyordu.⁵⁹⁰ Çağdaş dönemin kaynak veya kalıntılardan yola çıkarak geçmişini ele almak, gerileksel metottun özünü oluşturuyordu.

Bloch, Fransa'nın kırsal görünümünün aslında çok uzak tarihlerden itibaren meydana geldiğini belirtmektedir. Az bilinen bu oluşumu açıklayacak belgelerin doğru bir şekilde anlaşılması doğru soruların ortaya koyulmasına bağlıdır. Bugünkü mekânı gözlemek ve ardından analiz etmek, konuyla ilgili fikir edinmenin adeta ilk şartıdır. Böylece bu şekilde bütünsel nitelikli bir perspektif sağlanabilir.⁵⁹¹ Bloch'a göre geçmiş ve bugün sürekli birbirleriyle temas halindedir. Çağlar veya dönemler arasında bulunan bağlar çiftli yönlüdür. Dünle ilgili cehalet bugünün yeterince anlaşılmasının ana kaynağıdır. Bununla birlikte bugünle ilgili hiçbir şey bilinmiyorsa dünün anlamını bulmak için gösterilen çabalar da boşunadır.⁵⁹² Lucien Febvre, Marc Bloch'un bu metottan yararlanmasını destekliyor ve bu yöntemsel seçiminden ötürü onu övüyordu. Febvre'e göre, zamana pek çok tarihçinin yaptığı gibi yaklaşmayan Bloch, şimdiden yola çıkarak dünü kavradı. Böylece köylülerin elinde bulunan topraklarını beratlarla değerlendirmediklerini anlayan ilk tarihçi oldu. Diğer büyük tarihçiler, mekanlarından ayılıp da köylülerin zamanımızdaki yaşam ve içinde buldukları şartlarla ilgilenmedikleri için, toprağın verimsizliğine yabancı olan bir nevi “*koltuk arşivcileri*”ne dönüştüler. Bu eğilime sahip geleneksel tarihçiler, etrafındaki çevreye yabancı olduklarından Avrupa'daki tarla biçimlerinin sahip olduğu çeşitliliği kavrayamadılar. Doğru analizler yapamadıkları için doğru sentezlere de ulaşamadılar.⁵⁹³

⁵⁸⁹ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 56

⁵⁹⁰ D. Chirot, *Marc Bloch'un Toplumsal ve Tarihsel Manzarası*, s. 35

⁵⁹¹ M. Bloch, *Apologie Pour L'Histoire ou Métier d'Historien*, s. 16.

⁵⁹² M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 14.

⁵⁹³ D. Chirot, *Marc Bloch'un Toplumsal ve Tarihsel Manzarası*, s. 35.

Dosse'ye göre, Annales Ekolü'nün başlıca yeniliklerinden biri de tarihçiliğin tamamen geçmişle ilgili olduğu yönündeki klasik düşünceye karşı gelmek, geçmiş ile şimdiki zamanı ilişkilendirmek, çağdaş toplumu da tarihin konusu haline getiren bir tarih inşa etmektir. Tarihselci okul bilimsel nitelikli bir tarihin bugünden kopuşunu önerse de, Febvre, aksine tarihçiyi kendi zamanın sorunlarını araştırmaya davet eder.⁵⁹⁴ Febvre tarihin şimdiki dönemi anlamasını sağlayan nedenleri geçmişte aramaya çalıştığını bildirir.⁵⁹⁵ Bugünkü zaman, dünün tanınması noktasında katkıda bulunmasıyla geçmiş ve şimdiki zaman ilişkisi de işlenir. Geçmişe karşı yabancı kalmak şimdiki de anlaşılmasını engeller. Geçmişin anlaşılmasında şuan ki zamanın sahip olduğu önemi her zaman vurgulayan Bloch, böylece geriye dönük yöntemi savunur.⁵⁹⁶ *La Société Féodale (Feodal Toplum)*'un (Paris, 1982) önsözünde Robert Fossier; Bloch'un Michelet ya da Fustel aksine toplumu hareketli olarak kabul ettiğini, tarih çalışmasında ele alınan toplumu bugünkü olguların yardımıyla da kavrayabildiğini savunur.⁵⁹⁷ Bloch, Ortaçağ insanı ile günümüz insanını “*Düşünme ve Hissetme Biçimlerini*” açısından kıyasladığında günümüz çağdaş insanının Ortaçağ insanından daha kibar ve ince olmasının nedenlerini sorgular.⁵⁹⁸ Ortaçağ dönemindeki toplumunu daha iyi anlayabilmek için pek çok defa günümüzü inceler. “*Aynen bizim spor müsabakalarında olduğu gibi, şövalyeler de genellikle bölgelere göre gruplaşıyorlardı.*”⁵⁹⁹

Bugünden, çağdaş zamandan çok da uzaklaşmak istemeyen Annales Ekolü tarihçilerinden Braudel için ise tarih, geçmişin araştırılması yoluyla aslında şimdinin incelenmesidir.⁶⁰⁰ Braudel'e göre, zaman diyalektiği niteliğindeki tarihle tüm geçmiş ve şimdiki toplumsal yapı araştırılır. Çünkü bugün ve dün birbirlerinden ayrı düşünülemez. Lucien Febvre daima, tarihin geçmişin olduğu kadar şimdiki zamanın da bilimi olduğu yönündeki fikrini tekrarlamıştır.⁶⁰¹ Marc Bloch ve Lucien Febvre de olduğu gibi Fernand Braudel'de de geçmiş ve bugün arasında bulunan diyalektik ilişki vurgulanır. Braudel'e göre, tarih geçmişten yola çıkarak şimdinin anlaşılması, hatta bugünün belli bir tarzda araştırılmasıdır.⁶⁰² Gerileksel yöntemi açıkça kullanan⁶⁰³ Fernand Braudel'in

⁵⁹⁴ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 55.

⁵⁹⁵ L. Febvre, *Combats Pour L'Histoire*, s. 42.

⁵⁹⁶ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 56.

⁵⁹⁷ R. Fossier, *Önsöz, Marc Bloch-Feodal Toplum*, s. 15.

⁵⁹⁸ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 116.

⁵⁹⁹ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 424.

⁶⁰⁰ F. Braudel, *Tarih Üzerine*, s. 91.

⁶⁰¹ F. Braudel, *Tarih Üzerine*, s.104.

⁶⁰² E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye'de Tarih Yazımı*, s. 88.

Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm çalışmasının (*Le Temps du Monde*) *Dünyanın Zamanları* cildinde geçmiş ve bugün iç içedir. Güncel zamana ulaşmaya çalışan Braudel, ”*Sonuç Olarak: Tarihsel Gerçekler ve Şimdiki Gerçekler*” başlığıyla bu durumu izah eder. Fernand Braudel, tarihin bugünün bilimi haline geldiğini ilan eder.⁶⁰⁴ Gerileksel yönetime, Marc Bloch, Lucien Febvre ve Braudel’den daha önce de başvurulduğu gibi bu tarihçilerden sonra da bazı tarihçilerce değerlendirilmiştir. Fransız tarihçi Nathan Wachtel (1935-), *The Vision of the Vanquished (Yenilginin Vizyonu)*⁶⁰⁵ da geriye doğru metottu kullanarak İspanyol işgalini yansıtan çağdaş dansları, esasen Kızılderililerin işgal hareketlerine karşı göstermiş oldukları tepkilerinin bir nevi yansıması olarak araştırır.⁶⁰⁶

Özetle geriye doğru yöntem, Annales Ekolü tarihçileri için bugün ve dün arasındaki simbiyotik ilişkiyi, diyalektik süreci sürekli gündemde tutmakta; aynı zamanda tarih için bir kaynak-kanıt niteliği taşımaktadır. Zira kaynakların birtakım eksikliklerinden dolayı meydana gelen tarihsel boşluk, geriye doğru yöntemle başvurulmasıyla belli bir akıl yürütmeyi mümkün kılmakta yakın zamandaki durumu daha kullanışlı kılmaktadır. Bloch için ortaçağın sonundan epey sonra, modern dönemin kanıtları, vardığı sonuçlar için incelemekte olduğu dönemin kanıtları kadar önemliydi.⁶⁰⁷ 4. bölümde bahsedileceği gibi *Denizli 1070-1520* (İstanbul, 2007) eserinde Tuncer Baykara, kaynak sıkıntısından dolayı modern pazarlardan hareket ederek 19. yüzyıl ve öncesindeki pazarlar hakkında bazı çıkarımlarda bulunacaktır. Geriye doğru yöntemin başvurduğu temel referanslardan biri önemli oranda mekân yani coğrafyadır. Tarih kaynakları konusunda çeşitliliğe ulaşmaya çalışan Annales Tarih Ekolü için coğrafyanın bizzat kendisi, aynı zamanda önemli bir tanıktır.

⁶⁰³ Gerileksel yöntem kavramı, Türkçe çeviride “regresif yöntemle geriye gidilecek olursa” (Bkz. F. Braudel, *Gündelik Hayatın Yapıları*, s. 41.) İngilizce metinde “geriye doğru” (backwards from) (Bkz. Fernand Braudel, *Civilization and capitalism 15th-18 th Century.-Vol 1: The Structures of Everyday Life*, 1981, London, s. 46.) Fransızca asıl metinde ise “que si l'on va , de façon regressive, des plus recents aux plus anciens niveaux” yani “eğer en yeniden en eskiye doğru gidilirse “ (Bkz. F. Braudel, *Les Structures du Quotidien*, s. 29.) olarak yer almaktadır.

⁶⁰⁴ F. Braudel, *Le Temps du Monde*, Paris, s. 537-538.

⁶⁰⁵ Bkz. Nathan Wachtel, *The Vision of the Vanquished: The Spanish Conquest of Peru through Indian Eyes 1530–1570*, (çev. Ben and Sian Reynolds), The Harvester Press, Newyork, 1977.

⁶⁰⁶ P. Burke, *Annales Okulu*, s. 173.

⁶⁰⁷ D. Chirot, *Marc Bloch'un Toplumsal ve Tarihsel Manzarası*, s. 34.

2.3.6 Zaman ve Mekânın Birliği: Annales’da Coğrafya’nın Değerlendirilmesi

Coğrfyanın tarih çalışmalarında kanıt veya kaynak olarak kullanılması Annales’in başlıca yeniliklerinden birisidir. Coğrfya, Fransa’da uzun bir geleneğe sahipti. Bir bölgedeki toplum, kapsamlı bir ekolojik incelemeyle bir araya getiriliyordu. Marc Bloch, kırsal tarihte özellikle başarılı olan bu yaklaşımın ustasıyken; nc kuşaktan Emmanuel Le Roy Ladurie, 1960’larda sistematik bir iklim çalışmasında bulundu.⁶⁰⁸ Bloch ile Febvre her ikisi de diğer disiplinleri kullanma konusunda hemfikir olsa da bazı disiplinleri diğerlerinden daha çok nemliyorlardı. Bloch daha çok genelleme ve kıyaslama yapmayı öneren Durkheimci geleneğe, Febvre ise belli bir bölgeye özgü nitelikler üzerine yoğunlaşan Vidalci yaklaşıma yakındı. Annales hareketinin 1960 ve 1970 yıllarda meydana getirilen bölgesel monografik çalışmalarda da Vidalci yaklaşım egemendi.⁶⁰⁹ Coğrfyacı Vidalci yaklaşımın bir özelliği de her türlü katı teorik kurguya kuşkuyla bakıp, betimlemeyi, gözlemi tercih etmesidir. Bu yaklaşımın önünü yaratacak bölgesel monografilerin sayısı yüksekti. Annalesci tarzın bir bakıma tohumlarının atıldığı bu çalışmalarda, tarihçinin ilgisi manzaralar ve meknlardan dolayı sürekliliklere kayacak, araştırmacı arşivlerden, resmi fiyat listelerinden, manastır gelir ve vakıf kayıtlarından hareketle tarlaları anahtar unsur olarak kabul edecekti. Febvre söz konusu Vidalci etkinin farkındaydı: *“Bizim tarih anlayışımızı, belli ölçülerde Vidalci coğrfyanın doğurduğu söylenebilir.”*⁶¹⁰ Ancak Annales nclerinin coğrfyayla olan ortak ilgileri coğrfyaya olan bakış aıplarının da birebir aynı yönde olmasını gerektirmez. Febvre’de coğrfya, bireysel ve toplumsal hayat için etkileyici bir unsurken; Braudel’de ise belirleyici bir etkidir. Annales’da coğrfyanın bu iki farklı şekilde ele alınmasını nedeni Paul Vidal de la Blache ve Alman coğrfyacı Friedrich Ratzel arasında yapılan seçimlerdi. İnsan ve evre ilişkisinde iki taraftan hiçbirine üstünlük tanımadan, daha çok iki tarafın karşılıklı olarak birbirlerine olan bađlılıđına⁶¹¹ vurguda bulunan Vidal de la Blache’nın coğrfyanın insan ve toplum üzerindeki etkisi konusunda insanın eylem özgürlüğünün yanında görünüyor olması, Lucien Febvre için daha mantıklı geliyordu. Ratzel’e göreyse coğrfya insan ve toplum

⁶⁰⁸ R. Forster, *Achievements of the Annales School*, s. 65.

⁶⁰⁹ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s.184.

⁶¹⁰ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 21.

⁶¹¹ Adnan Eskikurt, “Tarihi Coğrfya alışmalarının Metodolojisi Konusunda Genel Bir Değerlendirme”, *Marmara Coğrfya Dergisi*, 11, 39-64, Ocak- 2005. s. 44.

üzerinde belirleyici, yönlendirici bir güçteydi.⁶¹² Coğrafi belirlenimcilik ile insanın eylem özgürlüğü arasındaki bu tartışmada Febvre, Vidal de la Blache’i destekleyerek Ratzel’i eleştirdi. Zira belirli bir çevrenin dayattığı koşullara çeşitli tepkiler geliştirilebilirdi. Febvre’e göre zorunluluklar değil yalnızca olabilirlikler vardı. Bir ırmağın toplumu birisi için engel olarak kabul edilirken, tam tersine başka bir toplum içinse bir yol olarak değerlendirilebilirdi. Kolektif tercihleri coğrafi çevreden ziyade insanların hayat tarzı, dinsel ve tutumları belirler.⁶¹³ Coğrafyaya verilen önem *Annales*’da gerçekten ayırt edici nitelikte metodolojik bir tercihti. Febvre, *Phillipe II et la Franche-Comte*’de coğrafi bir girişe yer verdi. Merkezi bir sorun ve hipotezler üzerinde kurulmuş çalışmaları yani sorun tarihi savunduğu gibi sorun coğrafyayı da savunan Febvre, burada bu bölgenin adının niçin coğrafi ad değil de tarihsel ad olduğuna değiniyor⁶¹⁴, jeomorfoloji, iklim, üretim ve nüfus temelleri açısından büyük çeşitliliği yansıtırken insanın temel rolünü de es geçmiyordu. Dağınık parçalardan devleti oluşturarak siyasal birliği sağladığından dolayı, insanın payı baskın oluyordu.⁶¹⁵ Febvre’ün incelemesinin önemli bir özeliği de 1960’larda *Annales* okulunun eyalet (provincial) monografilerinde nerdeyse de *rigueur* (vazgeçilmez) olan coğrafi giriş bölümüydü.⁶¹⁶ Febvre’nin coğrafi tarihe olan yoğun ilgisi onu *La Terre et L’Evolution Humaine (Dünya ve İnsan Evrimi)* adlı çalışmaya da ulaştıracaktı. Bloch da *Fransız Kırsal Tarihi*’nde parselli planlar dizisinden meydana gelen belgelerden yararlanarak kırsal alanın tarihini yazar. “Tarih ile coğrafya arasındaki simbiyoz, en görkemli şekilde bu eserde gerçekleşmiştir; ayartılan coğrafyacıların elinden, saflara katılmaktan başka bir şey gelmezdi artık.”⁶¹⁷ Her ne kadar coğrafi tarih için spesifik bir örnek taşımasa da yine *Feodal Toplum* çalışmasında da coğrafi etkenlerin tarihin ilerlemesinde olan yeri yansıtılır. Örneğin bu çalışmada, 890 yılı civarında İspanya taraflarına yaptıkları akınlarda dağların, ormanların vb. coğrafi unsurların Müslümanlar için yarattığı avantajlar ve dezavantajlar zikredilir.⁶¹⁸ Bloch, coğrafyayı yeri geldiğinde betimsel bir araç olarak da kullanır. Bununla birlikte genel olarak şu yargı savunulabilir: Bloch, coğrafi etkilere aşırı önem vermiyor, coğrafyayı yeri geldiğinde sadece sınırları

⁶¹² P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 40.

⁶¹³ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 42.

⁶¹⁴ Çalışmanın hemen başında Franche-Comte’un kesinlikle coğrafi değil, tarihsel kökenli bir isim olduğunu belirten Febvre’e göre coğrafi koşullar pek çok faaliyeti belirledi ve sınırladı. Bkz. L. Febvre, *Phillipe II et La Franche-Comté*, s. 6.

⁶¹⁵ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 69.

⁶¹⁶ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 42.

⁶¹⁷ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 71.

⁶¹⁸ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 27.

(ırmakların kontlukları, devletçikleri birbirinden ayırmaları gibi) belirleyen etkenlerden biri olarak ele alıyordu. “*Hissetme ve Düşünme Biçimleri*” bölümündeki “*Doğa Ve Zaman Karşısında İnsan*” alt bölümünde, doğa karşısında çok daha savunmasız olan insanın konumu anlatılır. Bloch’a göre feodal çağın insanı doğaya, günümüz insanlarından çok daha yakındı. Oysa o çağdaki doğa bugünle karşılaştırıldığında hem çok daha düzensizdi hem de sertti.⁶¹⁹ Bununla beraber Bloch coğrafyanın, iklimin bir bütün olarak doğanın hissetme ve düşünme biçimlerinde etkisinin neler olabileceğinin üzerinde de durmaz. Ancak Dosse’ye göre, Bloch ve Febvre coğrafyayı, *coğrafi tarihe* dönüştüreceklerdi. Bu ise artık 2. Dünya Savaşı’ndan sonra tüm monografik çalışmalarda zorunlu bir çerçeve olacaktır. Bölgeyi temel alan, onu merkez edinen bir coğrafi tarih önem kazanır. Tarihçi yapısal nitelikleri, yüzyıllık eğilimleri anlamak için uzun süreli çalışır.⁶²⁰

Bloch ve Febvre’den daha fazla sürekliliklere, yapılarla, uzun süreye, coğrafyaya önem veren 2. kuşak Annales tarihçilerin başında Braudel gelmektedir. Febvre ve Bloch, Vidal de la Blache’in öğretilerini kendilerine göre yorumladılar. Ancak Braudel, Vidalci geleneğin tam içinde değerlendirilebilir.⁶²¹ Braudel, özellikle tarih ve coğrafyanın birbirlerine yakın olmalarını gerektiğini düşünüyordu. Çünkü onun için, tarihçiler de coğrafyacılarda insan deneyimini bir bütün olarak görmeye çalışmaktaydılar ki zaten böyle olmalıdır.⁶²² Braudel’in çalışmalarında coğrafya disiplini kadar mekânın, bizzat coğrafyanın da tarih çalışmalarında önemli bir yeri olacaktı. Öyleki *Akdeniz Dünyası*’nın tarihsel zamanlarından en önemlisi başlı başına “coğrafi zaman”dı yani “jeo-tarih”ti. 1923 yılında Febvre ile tanışmasından kısa bir zaman sonra “*II Felipe ve Akdeniz*” olan tezinin adını, onun önerisiyle “*Akdeniz ve II Felipe*” olarak değiştiren Braudel, hiç şüphesiz bu kararıyla coğrafyanın tarihe olan etkisinin çok daha ön planda olduğuna karar veriyordu. Febvre, 1950 yılında *Revue Historique*’de Braudel’in *Akdeniz Dünyası* hakkındaki yazıda kendisine mektup yazan Braudel’e “*Phillipe ve Akdeniz*”in güzel bir konu olduğunu; ama çalışmanın neden Akdeniz ve Phillipe olmadığını, çünkü bu iki başrolün eşit ağırlıkta bulunmadığını ifade ettiğini özellikle vurgular.⁶²³ Başat faktör insan değil coğrafyaydı. Terside yazılabilir:

⁶¹⁹ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 78.

⁶²⁰ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 68,71.

⁶²¹ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 129.

⁶²² P. Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 15.

⁶²³ Lucien Febvre, “Un Livre Qui Grandit: La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen A L’Epoque de Philippe II”, *Revue Historique*, 203/2, 1950, s. 217.

coğrafya bizzat tarihin baş aktörü oluyordu. Febvre'ün mirasçısı olan Braudel, özellikle ustasının eseri olan *Dünya ve İnsan'ın Evrimi*'nden de etkilenir. Buradan aldığı fikirler mekânın uygarlık konusundaki tesirinin önemi konusundaki düşüncelerine yön verir. Ona göre “bir uygarlık, temelde, insanların ve tarihin çalıştığı mekândır.”⁶²⁴ Coğrafi tarih yön verir, temeli sağlar, iklim olaylarını olduğu kadar kültürel olguları da kapsar. Toplumlar, uygarlıklar, devletler coğrafyanın sunduğu avantaj veya dezavantajlardan mutlaka etkilenirler.

Braudel'in en önemli eseri olan *Akdeniz Dünyası*'(Paris, 1979) nda tam anlamıyla coğrafi tarihin örneği sergilenir. 4. bölümde de görüleceği gibi Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarında Braudel'in bu eseri en çok ve en yoğun olarak değerlendirilen Annales Ekolü eseridir. Bundan dolayı bu eserin biraz daha ayrıntılı olarak ele alınması ileride yapılacak değerlendirmeler için de gereklidir. *Akdeniz Dünyası*'nın (Paris, 1979) ilk bölümü olan “Ortamın Payı”nda mekânın taşıdığı önem hemen zikredilir. Bölüm altında “Yarımadalar: Dağlar, Yaylalar, Ovalar”, “Akdeniz'in Merkezinde Denizler ve Kıyılar”, “Sınırlar ya da En Büyük Akdeniz”, “Fiziki Birlik: İklim ve Tarih” gibi başlıklar altında coğrafyanın belirleyiciliği hatırlatılır. Baş aktörlükleri vurgulanan Akdeniz'deki dağlar, ekonomik faaliyetleri, kültürleri, yerleşimi, savunma yöntemlerini etkiler. Dağlar dinsel olarak cemaatlerin, heterodoks grupların, sapkınların mekânıdır. Dağlıların tabiatları özgür olduğundan feodal rejim dağlılara çok az ulaşmıştır.⁶²⁵ Coğrafya Braudel'de bir dekor olarak değil, bizatihi insan-mekân etkileşimini yansıtan bir unsur olarak ele alınmıştır. Uzun süreli ve yapısal tarihçi Braudel için hiç şüphesiz coğrafyanın etkisi dönemsel değildir, uzun süreli olup sayısız örneklerle günümüze kadar devam eder. Örneğin dağlıların özgürlükleri modern yönetimlerin ağırlığına rağmen hala görülebilir, bunlar yaşam tarzlarıyla günümüze kadar canlı bir şekilde süregelmişlerdir. Coğrafya, toprağı öyle bir etkiler ki toplumsal farklılıklar meydana gelir.⁶²⁶ Coğrafya sadece toplum hayatına, kültüre, ekonomik faaliyetlere değil, elbetteki siyasi olay ve gelişmelere de yön verir. Braudel için, coğrafi veya ekolojik bir değişim, toplumsal hayatın her mecrasını hatta siyasi alanını bile etkileyecek niteliktedir. Mesela Akdeniz'in devamlı açlık sınırında olması, az sayıda da olsa ısı sıçraması veya kuraklık bireylerin yaşantılarının sıkıntı ve tehlikeye girmesi için

⁶²⁴ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 126.

⁶²⁵ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 22-30.

⁶²⁶ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 34.

yeterlidir.⁶²⁷ Bu ise doğrudan siyasi tarihin ilerleyişini ve gelişmelerini de etkiler. Genel anlamda siyasi gelişmeleri özelde ise savaşları dahi mevsimler, coğrafya, iklim komuta eder. Akdeniz dünyasının etrafındaki ülkelerde yazın savaş, kışın barış müzakereleri yapılır. Braudel'in tarih metodolojisinde, tarih zincirinin içinde coğrafya, iklim unsurları belki de en önemli ve ilk halkadır. En nihayetinde siyaset, diplomasi de coğrafyanın yetersizliğinden veya sunduğu avantajlardan etkilenir. Yazar, coğrafyayı sık sık iklimle birlikte değerlendirmektedir ancak müstakil olarak özel bir başlık ayırır: ”*Fizik Birlik: İklim ve Tarih*” Akdeniz'in iklim birliği bulunur. Isı, basınç, rüzgâr, yağış, toprak ile Akdeniz iklimi ölçülür. İklim kültürleri de ürünleri de benzer kılar. Siyasi olaylara müdahalede veya yön vermede tarihçilerce fazla hızlı olmadıkları için eleştirilen imparatorların yavaşlıkları karakterlerinden değil, geniş mekânlara yayılan devletin ulaşımında yaşadığı güçlüklerdir, coğrafyanın dayatmalarıdır. O halde kesin olarak denilebilir ki tarihyazımının kişileri, büyük adamları ön plana alıp mekânı geri planda bırakması kabul edilemez bir tutumdur. İmparator II. Felipe yavaş değildir, imparatorluğun kendisini çok geniş alanlara yayılmış olan mekân yani coğrafi genişlik yavaşlatır.⁶²⁸ Mekân, özelde ticareti genelde ekonomiyi de etkiler. Keza *Akdeniz Dünyası*' (Paris,1979)nda her türden faaliyet, mekânın direnciyle karşılaşmakta, bu dirençte zorlanmalarını ve uyumlarını bulmaktadır.⁶²⁹ Senetler, paralar, mallar, haberler çok geç sürelerde istenen yerlere ulaşabilir. Mal dolaşım süreçleri de çok yavaştır.⁶³⁰ Böylece tek başına insan faaliyetlerinden oluşmayan tarihin yapısal niteliği coğrafyayla olanaklı hale gelir.⁶³¹

Braudel'in sadece *Akdeniz Dünyası*'nda değil *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm* eserinin *Les Structures du Quotidien (Gündelik Hayatın Yapıları)*'nda⁶³² (Paris, 1979) dolaylı ve doğrudan coğrafyanın etkileri yoğunudur. Kısaca ifade edilirse eserde iklim ritimleri, basınç, yağmur sistemlerinin etkileri zikredilir. İklimsel değişimlerin tarım, hayvan, maddi kültür cephesinden insana olan etkileri anlatılır. Coğrafya, esasen uzun süre ve yapısal tarihin de üzerinde kurulduğu mekândır. Keza çok farklı ülkelerde evlerin yüzyıllardır aynı yapı ve malzemedeki olması tesadüf değildir.

⁶²⁷ C. Yeğen, *Annales Okulu, Marc Bloch*, s. 29-30.

⁶²⁸ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 341.

⁶²⁹ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 344.

⁶³⁰ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 345.

⁶³¹ Didem Delice, “Annales Okulu ve Ricoeur’un “Anlatı” Bağlamında Annales Okulu Eleştirisi”, *History Studies*, 7, 2011, s. 110.

⁶³² Bkz. Fernand Braudel, *Civilasiton Matérielle, Économie et Capitalisme, XVe –XVIIIe Siecle, Tome I: Les Structures du Quotidien: Le Possible et L'Impossible*, Armand Colin, Paris, 1979.

Tek başına olmasa da coğrafi şartlar bu durumu açıklmaktadır.⁶³³ Ciltteki son bölüm olan “*Kentler*”de ise Braudel tekrar “Coğrafyayı” müstakil bir başlık halinde yüceltir. “*Coğrafya ve Kentsel Bağlantılar*” sundukları avantaj veya tam tersine getirdikleri dezavantajlarla kentlerin kaderine yön verir.⁶³⁴

Özetle ifade edilirse, Annales tarihyazım anlayışında coğrafyanın ekonomik, sosyal, kültürel, zihniyet tarihine genel olarak insanlığın oluşturup onda şekillendiği bütünsel tarihe yön verdiği, onu belirlediği en hafif yorumla etkilediği görülmektedir. Diğer bir anlatımla Annalesci tarihçiler için coğrafya, ister insan faaliyetlerinde belirleyici temel bir faktör isterse de etkileyici bir unsur olsun önemini korur. Öyleki bölgesel monografilerde de coğrafi girişler *vazgeçilmez* olur. Coğrafya ile tarihin birlikte ele alınması veya coğrafyanın tarihsel gelişmelere etkisine değinilmesi ise yukarıda da görüldüğü gibi zamanın çok daha uzun süreli olarak ele alınmasını gerektirir. Bundan dolayı Braudel ile kavramsallaşan *longue drueé*-uzun süreye özellikle yer vermesi yerinde olacaktır.

2.3. 7 Annales Ekolü ve Uzun Süreli Tarih Anlayışı

Annelesçuların iktisat tarihine, maddi yaşama, coğrafyaya yönelmesinin önemli sonuçlarından biri sürenin hızının yavaşlaması, yani uzun vadeye dayalı çalışmaların kaleme alınması oldu. Artık tarihsel çalışmalarda ele alınan kısa süreli rejim ve saltanatların yerini çok daha uzun sürecek bir zaman dilimi aldı.⁶³⁵ Doğrusu Annales Ekolü’nün yer verdiği toplumsal yapı ve değişim, kapitalizmin ilerlemesi, modernizmin yaygınlaşması, bir ülkede yaşanan geri kalmışlık gibi pek çok konunun analizi uzun

⁶³³ F. Braudel, *Les Structures du Quotidien*, s. 230.

⁶³⁴ Braudel’e göre “*her şehir belli bir yerde büyür, gelişir, o yerle evlenir ve onu çok nadir istisnalar dışında hiç terk etmez. Bu yerleşim yeri az veya çok olumludur, başlangıç avantaj ve sakıncaları sürer.*” (Bkz. F. Braudel, *Les Structures du Quotidien*, s. 440.) *Le Temps du Monde (Dünyanın Zamanları)*’nda da coğrafya uygarlıkların, ekonomi dünyaların kaderini etkilediği gibi hiç şüphesiz kentleri de etkiler. Venedik, önemli bir kentti ancak gücünde coğrafyanın etkisi belirleyici olmuştur. Bununla birlikte coğrafya, kimi zaman acımasız şartlarını da dayatır. Örneğin Cenova’nın coğrafyasının yarattığı zorluklar onu ticarete yönlendiriyordu. (Bkz. F. Braudel, *Le Temps du Monde*, s. 71-145.) Yine de Braudel, tek yönlü açıklamalara karşıdır. Coğrafya tarihsel gelişim ve ilerleyişte etkilidir ama diğer faktörler de mutlaka hesaba katılmalıdır. “*(Le determinisme géographique n’est pas tout dans la genese des etats territoriaux, mais il joue son role)* Coğrafi determinizm, bölgesel devletlerin oluşumunda her şey değildir, ancak rolünü yerini getirir.” Bkz. Braudel, *Le Temps du Monde*, s. 245.

⁶³⁵ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 70.

süreye dayanan analizleri zorunlu hale getirmektedir.⁶³⁶ Bloch, uzun süreli bir bakış açısıyla kaleme aldığı *Kralın Dokunuşu*'nda ve ölümünden kısa bir zaman önce yazdığı *Tarihin Savunusu veya Tarihcilik Mesleği*'nde genel terimlerle formüleştireceği tavsiyeyi izleyerek, seçeceği dönemi kararlaştırırken önündeki sorunu esas almış, yani Braudel'in bir kuşak sonra "uzun sürenin tarihi" diyeceği bir dönem üstünde çalışmıştı.⁶³⁷ Çalışmalarında uzun süreye dayanan yöntemin metodolojik olarak kabul edilmesi, Bloch'un Annales kuruluşundan sonraki eserlerinde de görülür. 1931 yılında yayımladığı *Fransız Kırsal Tarihi* ve 1939-40'da yayımladığı *Feodal Toplum* bu durumu yansıtmaktadır. Fransa'nın kırsal tarihi üzerine yazılan eserde konular karşılaştırmalı yöntem, bütünsel bir tarih tarzında ele alınırken, çalışmanın zamansal temeli ise uzun sürelidir. Bu eser aslında Bloch'un L'Île-de-France'nın (Paris, 1913), kırsal nüfusu üstüne yazdığı tezin aslında mekân ve zaman açısından genişletilmiş bir şekliydi. *Kralın Dokunuşu*'nda (Paris, 1924) olduğu gibi *Fransız Kırsal Tarihi*'nde de 13. yüzyıldan 18. yüzyıla kadarki dönem uzun vadeli değişimlerle ele alınıyor ve Fransa ile İngiltere arasındaki benzerlikler ve karşıtlıklar gösteriliyordu.⁶³⁸

Bloch'un *Feodal Toplum* çalışması, yaklaşık 4 asrı merkez edinmiş, 10. yüzyıldan 14. yüzyıla kadarki dönemi kapsayan bir inceleme olmuştur. Kitapta feodal toplumun siyasal, ekonomik, kültürel zihniyet yapısını anlamak ve açıklamak için uzun süreli bir araştırmada bulunulmuştur. Böylece açıkça anlaşıldığı gibi uzun süreye dayalı çalışma yöntemi, Annales'da Braudel'de kavramsallaştırılsa (*longue durée*) da hiç şüphesiz Braudel öncesine dayanır. Bloch'un yüzyılları kapsayan *Feodal Toplum* eserinde tarihsel konu ele alınırken zamansal mesafe kimi kez günümüze kadar uzanmaktadır. Bu durum Annales kurucularının "tarih geçmiş ile ilintili bugünün incelenmesidir" tanımının bir nevi yansımasıdır. Bu çalışmada Bloch, örneğin Macarlara değinirken yüzyılları aşar, Müslüman, Macar, Vikinglerin Avrupa'daki yayılışlarına odaklanırken uzun süreli olarak "dilin ve adların tanıklığına" başvurur. Bloch'a göre Batı istilalara karşı beceriksizce mücadele ediyordu. Hiç şüphesiz sorun yüzyılları aşıyordu. O halde bunların sebeplerini anlamak için yapılan tarihsel sorgulamalar da yüzyılları aşmalıydı.⁶³⁹ Tarihiçi, eser boyunca global Avrupa tarihi

⁶³⁶ Kurtuluş Kayalı, "Annales Hareketinin Türkiye Serüveni O Kadar Açıklayıcı Ki", Peter Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, Ankara, 2010, s. 10-11.

⁶³⁷ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 48.

⁶³⁸ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 56.

⁶³⁹ Askerin durumun gevşekliği, göçebelerin daha iyi savaşması, istila edilenlerin dini, zihniyetleri, Avrupa'nın içinde olduğu siyasi anlaşmazlıklar, tüm bunlar başarılı olan istilanın yüzyıllara dayalı

içinde hukuk, ekonomik dayanışma, akrabalık bağlarının niteliği ve değişimi, kültür, feodal bağılıklar konularına uzun süreli yaklaşır. Eserde yüzyıllar arası gidip gelirken zaman zaman günümüz ile kıyaslamalarda da bulunulur. Bugün ile kıyaslamalarda bulunurken anakronizme karşı da uyarıcı tarihçi, feodal toplumu çeşitli yönleriyle günümüz toplumu ile kıyaslar. Tarihçiye göre bu çağın toplumu ne satın almaktan ne satmayı bilmiyor değildi. “Ancak bizim toplum gibi de yaşamı almak ya da satmak üzerine yerleştirmemişti.”⁶⁴⁰ Uzun süreli tarih anlayışı, yazarı sosyal tarih konusunda evrimsel tarih açıklamalarına da götürür. Bu konuda sayısız örneklerden bazıları verilebilir. Örneğin karşılaştırmalı bir şekilde incelediği Alman, İngiliz, Frank hukuk evrimi⁶⁴¹ ya da yeminlik kurumunun Fransa’da, İngiltere’de Almanya’daki değişimi ve dönüşümü⁶⁴², psikolojik bakımından ortaçağdaki insanın zamanımızdaki insandan daha kaba olması⁶⁴³ gibi değerlendirmelerde bu durum izlenebilir.

Annales’da uzun süreyi (*longue durée*) ekolün tarih metodolojisine dahil eden, bunu adeta yöntemsel bir gereklilik olduğunu savunan kişi ise Fernand Braudel olmuştur. Sosyal bilimlerin genel bir kriz içinde olduğunu duyuran ⁶⁴⁴ Braudel’in 1958 yılında Annales’da yayımladığı uzun süreyle ilgili makalesi önem taşımaktadır. Makale, Braudel’in tarihsel fenomenlerin analizinde toplumsal zamanların çokluğunu ortaya koymaktadır. Uzun dönemli analizin gerekliliğini ve konjonktür dediği kavramı, uzun vadede döngüsel hareketleri açıklar.⁶⁴⁵ Doğum kontrol yöntemlerini uzun süreli inceleyen Alman tarihçi Robert Jütte’ye (1954-) göre, yarım yüzyıldan beri Braudel, “bizi eski alışkanlıklarımızı terk etmeyi zorladı.” Uzun dönemin zaman aralığı hayallerin ötesine uzadı. Bazı tarih çalışmalarında, kronolojik ölçek, çok uzak geçmiş araştırır, insanı çevreyle olan ilişkisinde açıklar.⁶⁴⁶ Uzun vadeli değişimlere dayalı çalışma metodunun önemli uygulayıcılarından olan Braudel, Bloch ve Febvre’nin de savunduğu gibi geçmiş ve bugün arasında diyalektik bir sürecin olduğunu bildirir. Tarih aslında zamanın diyalektikidir, toplumsal ve güncele ait olan gerçekliği kendi tarzında

---

kaynaklarıydı. Avrupa’ya yapılan istilalar sona erdikten sonra, Batı bütün olarak kültürel, sosyal evrime doğru ilerledi. Bkz. M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 93-99.

⁶⁴⁰ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 109.

⁶⁴¹ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 511-512.

⁶⁴² M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 560.

⁶⁴³ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 116.

⁶⁴⁴ F. Braudel, *Histoire et Sciences Sociales: La Longue Durée*, s. 725.

⁶⁴⁵ Review (Fernand Braudel Center), *Commemorating The Longue Durée*, 32/2, 2009, s. 207.

⁶⁴⁶ Robert Jütte, “The Longue Durée of Contraceptive Methods“, *History and Philosophy of the Life Sciences*, 27/1, 2003, s. 71.

açıklamaktadır.⁶⁴⁷ Gerek *Akdeniz Dünyası*'nda gerekse *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm'de* uzun dönem ve konjonktürel tarih yaklaşımından kaynaklanan, tarihin üç katlı inşasında da görüldüğü gibi, tarihsel sürecin her bir katmanı hem kendisinden sonrakilerle etkileşim halinde, hem de kendisinden sonrakilerin sınırlarını belirleyen ve hem de onları açıklar niteliktedir. Buradan hareketle de tarih, geçmişten veya dünden hareketle bugünün anlaşılması, güncelliğin açıklanması ve hatta şimdinin yani günümüzün belli bir tarzda araştırılması olarak görülür.⁶⁴⁸ İşte bugünün anlaşılması için düne bakılma zorunluluğunun bir uzantısı olarak günümüzün toplumsal ekonomik, kültürel yapısıyla ilgili değerlendirmelerde bulunulması dahi çağlar arası “seyahati” adeta zorunlu kılmıştır. “Günümüz ve geçmiş karşılıklı ışıklarıyla aydınlatılmaktadırlar.”⁶⁴⁹

Braudel'in çoğul “süresellikler” ve uzun dönem yaklaşımı *Annales* tarihçiliği açısından önemli bir adımdır. *Akdeniz Dünyası*'nda (Paris,1979) konular üç zamansal boyutta ayrı ayrı ele alınmıştır.⁶⁵⁰ Üç katlı zamana gelen üç katlı tarih anlayışı, Braudel'in tarih çalışmalarına bir bakıma uzun süreli metot olarak yansımıştır. “*Uzun süreli yaklaşımın özünü...Tarihsel zamanın mekân, toplumsal yapı ve birey kategorilerine göre incelenmesi oluşturur.*”⁶⁵¹ İngiliz düşünür ve tarihçi Theodore Zeldin'e göre (1933-), Braudel, Akdeniz üzerine yaptığı büyük çalışmayı üç bölüme ayırdı. Birincisi, coğrafi olan yani insan ve çevre ilişkilerini ele alan tarih; ikincisi ise sosyal tarih alanında olup gruplar-ekonomi, kurumlar ile ilgili idi. Üçüncüsü ise olayların ve bireylerin tarihiydi.⁶⁵² Zamansal birlik, birden çok düzeye bölünse de bu düzeyler, onları tek bir küme içinde birleştiren global bir zamansallığa da bağlı kalır. Akdeniz üç zamansallığa bölünür. “*Neredeyse kımultısız tarihle*” insanın coğrafi çevresiyle kurduğu ilişkilerinin tarihiyle başlar. Ancak üç zamansallığı oluşturan unsurlara eşit ağırlıkta yer verilmez. Olaylar yüzeysel ve görünüm düzeyindeyken, uzun süre diğer süreler karşısında ayrıcalıklı konumdadır. Olaysal ve konjonktürel tarihini ritmi belirleyen uzun süredir, olası ve olanaksız arasındaki sınırları o çizer.⁶⁵³ Esasen Braudel'den-1958 yılındaki makalesinden- önce de, uzun süre ve kısa süre arasında ayırım söylemde yansımış hatta ekonomik ve tikel konularda tarihte birkaç yüzyıl süren

⁶⁴⁷ F. Braudel, *Histoire et Sciences Sociale: La Longue Durée*, s. 738.

⁶⁴⁸ E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye'de Tarih Yazımı*, s. 88.

⁶⁴⁹ F. Braudel, *Histoire et Sciences Sociales: La Longue Durée*, s. 737.

⁶⁵⁰ A. Boratav, *Sunuş*, s. 16-17.

⁶⁵¹ E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye'de Tarih Yazımı*, s. 199.

⁶⁵² T. Zeldin, *Social History and Total History*, s. 240.

⁶⁵³ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 107,108.

çalışmalar ve sanat, edebiyat tarihçilerinin incelemeleri olmuştur. Ancak *la longue druee* (uzun süre) incelenmesini, çevre, ekonomi, toplum, siyaset, kültür ve olaylar arasındaki karmaşık etkileşimle birleştirmek Braudel'in kişisel başarısıdır.⁶⁵⁴ Yapılar, yapıların değişimi Braudel metodolojisi ve tarih çalışmalarının konuları için önemli bir unsurdur. Kısa sürede değişmesi imkânsız nitelikte olan yapılar, aslında uzun süre dâhilindeki bir gerçekliktir.⁶⁵⁵ Yapılarla ilgili tüm sorular Braudel için uzun süreli bir incelemeyle araştırılabilir. Kısa süreli tarih anlayışına tekabül eden olay tarih de *Akdeniz Dünyası* (Paris,1979) eserinde yer almaktaydı. Bununla birlikte, siyaseti, bireyleri konu alan üçüncü bölümü değerlendiren Febvre, 1950'de, olayları metnin yazarı gibi "köpüğün" tarihi veya "okyanus kütlelerinin güçlü solunum hareketini yüzeyde canlandıran dalga tepesi"⁶⁵⁶ diye niteler. Uzun süreyle oluşan ve esasen ne kadar devam etse de yine de belli bir süreselliğe ve değişebilme niteliğine de sahip olan tarihsel yapı, sosyoloji ve antropolojide yerleşik bir kullanıma sahip olan sosyal yapı kavramından farklıdır. Braudel için yapı bu bağlamda mimari, bir araya getirme olup somut gerçeklik içinde saptanabilir, gözlemlenebilir ve zamansal bir boyut kazandırılıp, ölçümlenebilirdi. Yapı diğer olgulara hükmeder, uzun vadede konjonktür ve olaysallık karşısında öncelik kazanır. Yapısal tarihçi Braudel'de insanlar, yüzlerce yıllık oluşumun sonucu olan yapıların adeta esiridir. Braudel'in insanı genel olarak güçsüzdür, onu merkezinden koparan coğrafi ekonomik fenomenlere bağlıdır.⁶⁵⁷ *Akdeniz Dünyası*'nın (Paris, 1979) ilk bölümünde (*La Part du Milieu-Ortamin Payı*) coğrafi zaman-jeo tarih ölçeğinde uzun süreli bir tarih görülür. Braudel dağları, yayları, ovaları, denizleri, kıyıları tarihin aktörü haline getirir. Uzun süreli bakış açısını global tarih anlayışıyla birleştiren Braudel için dağlar siyaseti, kültürü, ekonomiyi yani her şeyi etkilemiştir. Bu durum Osmanlılardan papalık Romasına kadar geçerlidir. Global ölçekte değerlendirildiğinde devletler dağlarda yaşayanlara tam hükmedememiştir. Dağlılar özgürlüklerine her zaman daha yatkındırlar.⁶⁵⁸ Braudel tarihte sürekliliği, yapısal tarihi amaçladığından yüzyıllar arasında gidip gelir. Yazara göre "insan bu uzun tarihin işçisidir."⁶⁵⁹ Dağlar, ovalar gibi deniz de insan hayatına egemen olmuştur. Günümüze kadar gelen Braudel'in uzun süreli tarihi aynı zamanda devam etmelerin, sürekliliklerin

⁶⁵⁴ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 86.

⁶⁵⁵ Fernand Braudel, *Uygurlukların Grameri*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara, 2001, s. 62.

⁶⁵⁶ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 43.

⁶⁵⁷ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 106-149.

⁶⁵⁸ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 34

⁶⁵⁹ "L'homme est l'ouvrier de cette longue histoire". Bkz. F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 57.

yani tekrarlananların tarihidir. Hem konjonktürel tarih hem de bireysel-olay tarihin gelişim nedenleri böylece daha iyi anlaşılır. Örneğin uzun mesafe göçebelerin yaptığı göçlerin nedenleri, göçebeler ile yerleşiklerin mücadeleleri, göçebelerin kurduğu kimi birliklerin değişmeyen kaderleri hep birbirine benzer. “*Histoire mille fois répétée (Bin kez tekrarlanan tarih.)*”⁶⁶⁰

O halde denilebilir ki Braudel sadece coğrafi ve tematik bütünsellikten yana değil aynı zamanda uzun süreli bakış açısının esasen eş anlamı da olan zamansal bütünselliği önemser. Akdeniz’i bütünsel olarak değerlendirirken “*Fizik Birlik: İklim ve Tarih*”te zaman yüzyılları aşar. İklimsel birlik, kendi içinde kimi farklılıkları olsa da Akdeniz’in hemen her yerinde aynı özelliklerini gösterir. Braudel, iklimselliğe değinirken betimsel olarak değil uzun süreli bir bakış açısıyla, iklimin devlet, toplum, kültür, sosyoloji üzerindeki etkilerine odaklanır. Kışın etkileri, iklim değişikliklerin yansımaları, kıtlıklar ve buğday sorunu, salgın hastalıklar gibi örnekler hep bu bakış açısıyla yansıtır. Akdeniz’in tarihçisi Braudel, konjonktürel tarihe geçmeden önce, coğrafya ve iklimin yapısallığını kastederek, ilk bölümde sabit niteliklere ve sürekliliklere, tekrarlananlara, Akdeniz’in yerleşik olan konumlarına, kara kitlelerine dikkat ettiğini bildirir.⁶⁶¹

Uzun süreli bakış açısı salt jeo-tarih bölümüne değil aynı zamanda yapı ve konjonktürel tarihin ele alındığı bölümlerde de kendine yer bulur. Örneğin *Espace et Économie (Mekân ve Ekonomi)* arasındaki ilişki de hep böyledir. “*Her türden faaliyet, mekânın direnciyle karşı karşıya gelmekte...*”⁶⁶² Braudel sosyal, ekonomik, siyasal yapıların tarihsel gelişime olan etkisini gösterirken, bunu uzun süreye ve geniş coğrafyaya yayılan örneklerle somutlaştırır. Yapıların etkisini çağlar arasındaki örneklerle ve global ölçekli mekânla somutlaştırır. Bu aynı zamanda zaman ve mekân bakımından da kıyaslamayı gerekli hale getirmektedir. Yapısal bir tarih anlayışına sahip Braudel, incelemesini bu düşünce çerçevesinde sürdürür. Sürekli tekrarlan tarih burada da kendisini gösterir. Örneğin Akdeniz tarımıyla ilgili değerlendirmesinde Akdeniz’in esnek olmayan yapılara sahip bir köylüler ve toprak sahipleri evreni olarak kaldığını bildirir. “*Her yerde aynı ve monoton (tekdüze) tarih.*”⁶⁶³ Yapının uzun süredir yaşanan problemleri domine ettiğini ileri süren Braudel’e göre bunlar aynı anda hem destek ve

⁶⁶⁰F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 163.

⁶⁶¹ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 322.

⁶⁶² F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 344.

⁶⁶³ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 388.

hem engellerdir.⁶⁶⁴ Yapı koca büyük bir coğrafyanın kaderini etkiler. Keza Akdeniz'in büyük yapısal zorlukları onun kimi ticari, siyasi becerileri kazanmasında etkili olmuştur. Konjonktürel durumlar da yapısal tarihin hareketliliğine sahip olan kısımlarıdır. Braudel'e göre “(*les responsabilités de la conjoncture*)konjonktürün sorumlulukları” bulunur.⁶⁶⁵ Braudel'in daha sonra ele alacağı olaylar da genel konjonktüre uygun olarak ilerler. Çalışmada, olayların kaderinde bireylerden ziyade konjonktürün daha etkili olduğu örneklendirilir. Bir ülkenin yaşadığı ekonomik sıkıntılar, o ülkenin maliyesini yöneten bireylerden ziyade “*konjonktürün eseridirler.*”⁶⁶⁶

Braudel, eserin üçüncü bölümünde çok daha farklı da olsa geleneksel tarihin tam olarak alanına girer. Çünkü amaç “*bütünsel tarihi*” tüm dinamikleri ve konularıyla yakalayabilmektir. Genel olarak denilebilir ki Braudel için olaya dayalı tarih, konjonktürel tarih için; konjonktürel tarih de yapısal tarih için gereklidir. Braudel'in kısa süreli tarihi, çalışmasında yer vermesini de esasen bu çerçevede değerlendirmek lazımdır. Geleneksel tarihin olay tarihi (savaşlar, barışlar, sosyal olaylar...) sadece geçtiği zamana göre incelemesi yerine Braudel, olayın yapısal köklerine, konjonktürel dönemine uzanarak bunun nedenlerini de irdeler. Olayların arkasındaki asıl nedenler sorgulanır. “*Tarihçiler, entrika ve hesaplar olduğunu düşünseler de esasen daha çok mali olanaksızlıklar bulunmakta değil midir?*”⁶⁶⁷ *Akdeniz Dünyası'nın* (Paris, 1979) bu bölümünde V. Carlos, Don Juan, Turgut Reis, Sultan Süleyman, Papa IV. Paulus gibi tarihsel karakterler de görülmektedir. Ancak V. Carlos ve diğerleri anlatılırken bir yandan da dönemin genel toplumsal, ekonomik, siyasal konjonktürel durumu

⁶⁶⁴ Frederick L. Holmes, “The Longue Durée in the “History of Science”, *History and Philosophy of the Life Sciences*, 25/4, 2003, s. 463-465.

⁶⁶⁵ 16. yüzyıl ortalarında altın bolluğu gümüş ve bakır madenlerinin gelişimini de teşvik etmiştir. Zira bu iki maden altına rağmen değer kazanmaktadır. Altın bolluğu 1530 ya da 1540'dan 1560'a kadar zor yıllar boyunca kesilmiştir. Bunun sonucunda, büyük bir gümüş enflasyonun uzun dalgalanmaları ortaya çıkmıştır. Böylece ‘altın konjonktürün’ yerine 1680'lere kadar sürecek olan ‘gümüş konjonktürü’ yerini almıştır. Bkz. F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 429.

⁶⁶⁶ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 438. Fiyat artışlarının veya ücretlerdeki değişimin seyrinde olduğu gibi konjonktürel durumlar, yapılar göre çok daha kısa sürelidir ve değişimleri daha hızlıdır. Yazara göre, “*konjonktür konuşmak; fiyat, maliyet fiyatı, ücretlerden, karlardan konuşmaktır.*” (Bkz. F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 488.) Konjonktüre sadece bankalar ve sahipleri olan bireyler değil, aynı zamanda devletler de mahkumdurlar. Ekonomik konjonktürler diğer konjonktürlere göre çok daha baskındır. Braudel'e göre konjonktürlerin en gürlütüsü, ekonomik nitelikli konjonktürdür, çünkü kendini hemen diğer konjonktürlere dayatmaya ve onları adeta ezmektedir.(Bkz. F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen II*, s. 213.) Bununla birlikte tek bir ekonomik konjonktür de yoktur. Konjonktürler yüzyıllık hareket olan trend, uzun konjonktürler (elli yıllık devreler ya da çifte devreler, iç devreler) kısa konjonktürler, on yıllık devreler, mevsimlik hareketler de olabilir.

⁶⁶⁷ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen II*, s. 250.

hatırlatılır.⁶⁶⁸ Bireyler, tarihsel olay ve ilerlemede yüzde yüz önemsiz görülmez ama bireylerin içinde yaşadığı koşullar her zaman daha önemlidir.⁶⁶⁹ Braudel, olayların, bireylerin, yani büyük adamların tarihine önem veren tarihçilerden bu olayların oluş nedenlerin çokluğuna dikkate etmelerini ister. Bu durum da tarihçiyi uzun süreli, topyekûn /bütünsel tarihe götürür. Örneğin İnebahtı savaşını İspanyollar, zeki ve güçlü bir komutan sayesinde değil aslında konjonktürün onlara şans tanınması yüzünden kazanmışlardır. “*Şartlardan kaynaklanan mutlu bir rastlantı sonucu...*”⁶⁷⁰ O halde büyük adamların başını çektiği siyasi, olay tarih her zaman konjonktürel durumlarla birlikte değerlendirilmelidir. Birey tarihte özgür olabilir ama bu özgürlüğü yani olaylar üzerindeki etkisi sınırlıdır. İki veya üç seçeneği vardır birini seçmek durumundadır, uzun süre her zaman galip olandır.

Annales Ekolü'nün diğer tarihçilerinde de uzun süreli çalışma yöntemleri izlenebilir. Örneğin, Emmanuel Le Roy Ladurie, *Les Paysans de Languedoc (Languedoc Köylüleri)* eserinde Languedoc toplumunun ekonomik gelişmesi, nüfus artışı, sağlık, ticaret, yaşam koşullarını, üretim tarzları gibi durumlarını incelerken 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar uzanır.⁶⁷¹ Jacques Le Goff da *Ortaçağ Kahramanları* eserinde uzun süreli bir bakış açısını sergiler. Le Goff, eserin hemen önsözünde de belirttiği ifadelerle de bu amacını açıkça ifade eder. “*Özellikle düşselliğin uzun vadedeki dönüşümlerini, tutulma ve uyanışlarını takip etmek istedim...*”⁶⁷² Örneğin, kahramanlar ve mucizeleri incelediği eserde Kral Arthur'u günümüze kadar olan yansıması ya da kale-şatonun Avrupalı düşselliğindeki günümüzdeki yeri de yansıtılır. Yazara göre, kale-şatonun Avrupa düşselliğindeki kalıcılığının bir göstergesi de çocukların dünyasında kazandığı önemdir ki okullarda ödev ve resim konusudur. Çizgi filmlerde, filmlerde, televizyonda, ışık ve ses gösterilerinde görülür. Şato, Ortaçağ mucizelerin arasında, çocukların zihin ve duygularını fethederek önemli yerini iyice

⁶⁶⁸ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen II*, s. 269.

⁶⁶⁹ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen II*, s. 424. Braudel'e göre İnebahtı zaferinden birkaç yıl sonra Hristiyan Batı karşısında Türklerin Tunus'u hemen geri alabilmesi, olaysal tarihin çok da önemli olmadığını bir kanıttır. Türkleri daha önce geriletken aslında İnebahtı değil, Türklerin konjonktürel durumların baskısı yüzünden kabul ettikleri barıştır. Bkz. F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen II*, s. 429.

⁶⁷⁰ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen II*, s. 398.

⁶⁷¹ Bkz. Emmanuel Le Roy Ladurie, *Les Paysans de Languedoc Tome I, Ecole Pratique des Hautes Etudes*, Paris, 1985. Ladurie çalışmasında 18., 19. hatta 20. yüzyıla, 1960'lara kadar uzanır. Örneğin bölgedeki soğuk mevsimleri anlatırken 1740-1790'dan 1960'lı yıllara gelir. Bkz. E. L. R. Ladurie, *Les Paysans de Languedoc Tome I*, s. 47.

⁶⁷² J. L. Goff, *Ortaçağ Kahramanları*, s. 9.

sağlamlaştırmıştır.⁶⁷³ Le Goff, uzun vadeli olarak ele aldığı konularda şu sorunun cevabını arar: Bu unsurların yüzyıllar sonrası değişim ve dönüşümü nasıl olmuştur, günümüze ulaşan özellikleri ve taşıdıkları anlam nedir? Le Goff'un uzun süreli bakış açısıyla günümüze kadar getirdiği tarih bir yandan da esasen evrimsel bir tarih anlayışıdır.⁶⁷⁴

Annales'in uzun süreli çalışmaya dayalı anlayışının bir yansıması olarak tarih günümüze kadar da uzanıyordu. Genelde ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal yapılarla ilgili tarihyazımında bulunan ve coğrafyanın insan faaliyetlerindeki etkisini önemseyen Annales tarihçilerin uzun süreli çalışma eğilimleri anlaşılır bir tutumdur. Zira coğrafyanın etkilerini hesaba katmak, kısa sürede oluşmayan yapıları incelemek geçmiş ile bugün arasındaki bağıntılara odaklanmak, çalışmalarda zaman aralığının olabildiğince geniş tutmasını da gerekli kılar. Tarihi esasen geçmişin incelenmesi yoluyla bugünün araştırılması olarak gören ekolün, genel anlamda çağdaş problemleri özel olarak bugünün problemlerini de önemsemesi, tarih araştırmalarında pek çok disipline başvurulmasına yol açtığı gibi istatistiğe ve bunun da yansıması olarak niceliksel verilerin kullanılmasına, niceliksel analizlerde bulunulmasına neden olmuştur.

2.3.8 Rakamlarla Açıklanan Tarih: Annales'da Niceliksel Veri ve Analizin Değerlendirilmesi

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya genelinde yaşanan nüfus artışı, ekonomik ve sosyal değişimlerin yarattığı sorunların nedenine, çözüm yollarına yönelik tartışmalar sosyolojik ve demografik araştırmaların çalışma konularına yön verdiği gibi, aynı zamanda tarih çalışmalarını da etkiledi. Annales Ekolü sadece nüfus artışı ve nüfus artışıyla ilgili ortaya çıkan diğer problemlere yönelik konularda değil fiyatlarda, zihniyet yapılarının dönüşümünde de rakamsal verileri değerlendirmekte ve buna bağlı olarak niceliksel analize yönelmekteydi.

⁶⁷³ J. L. Goff, *Ortaçağ Kahramanları*, s. 36, 81.

⁶⁷⁴ Le Goff'un şu ifadeleri bu duruma örnek teşkil eder: "19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarında avlu, bir ortaçağ manastır cennetinin özlenen imgesi olmuştur... Avlunun düşselliği de günümüz Amerika'sının simgesel kentinde bir anı, bir yeniden doğuş bulmuştur... Avlu böylece günümüz Avrupa düşselliğinde hem kayıp cennet hem de tahrip edilmiş veya açık bir zindan imgesi olmuştur." Bkz. J. L. Goff, *Ortaçağ Kahramanları*, s. 116.

Annales hareketinden daha önce ekonomi, demografi tarih çalışmalarında nicelikselliğe dayalı verilerin ve buna bağlı olarak da istatistiğin, tablo ve grafiklerin kullanıldığı görülür. İktisatçılar açıklamalarını fiyatlar, üretim vb. istatistiklere dayandırmışlar, iktisat tarihçileri de 19. yüzyılda onları takip etmişlerdir. İktisatçılar haricinde sosyologlar, psikologlar, demograflar, siyaset araştırmacıları da rakamlara dayalı verilerden yola çıkarak çeşitli istatistiksel araştırmalarda bulunmuşlardır. Kişisel bilgisayarların da ortaya çıkıp gelişmesi, tarihçileri pek çok zorluklardan kurtardığı gibi niceliksel yöntemler kullanmaya da sevk etmişti.⁶⁷⁵ Başta Fransa ve İngiltere olmak üzere niceliksel tarihin pek çok tarih çalışmasının konusunu etkilediği Avrupa’da, bilgisayar nüfus tarihinin merkezine yerleşti.⁶⁷⁶ Nicelikselliğe başvurmanın yoğunlaşması matematiksel ve istatistiksel analizleri de zorunlu hale getirmiştir. Tarih çalışmalarında niceliksel yöntemlerin kullanılması ya bir evrenin bütününe dikkate alınmasıyla veya evrenden örneklem yoluyla yapılan, belli bir şehrin nüfusunu tahmin etmek için istatistikçiler tarafından geliştirilen modeller ile yapılmıştır. Problem, genel toplam nüfusu “temsil edecek” bir örneklem seçmeye dayanır.⁶⁷⁷ Başka yöntemler de kullanılmıştır. Kısmi verilerden hareketle sonuçlara ulaşmaya dayalı model ki buna Braudel’ın *Akdeniz Dünyası* (Paris,1979) örnektir. Braudel, bütün bölge için genel betimlemenin yapılmasını sağlayacak istatistikî verilere sahip olmadığından birtakım verilerden bazı sonuçlara varmaya çalışır.⁶⁷⁸ Bununla beraber Annales’da nicelikselliğe başvurmanın yoğunlaşması Braudel dönemi ve Braudel sonrası kuşağa rast gelmektedir. Örneğin rakamsallığa dair veri ve analizlerin fazla görülmediği Bloch’un *Feodal Toplum* eserinde nicelikselliğin kullanımı hiçbir zaman Braudel dönemi ve Annales’ın 3. kuşağı kadar yoğun değildir. *Feodal Toplum*’da (Paris, 1982) verilen rakamlar da betimsel olmaktan uzak olup üst bir yargıyı desteklemek içindir. Çalışmada ortaçağdaki ulaşımın ne kadar yavaş olduğu günümüz ulaşımıyla de karşılaştırarak sunulurken,

⁶⁷⁵ P. Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 35.

⁶⁷⁶ Emmanuel Le Roy Ladurie, ” Tarihçi ve Bilgisayar”, (Der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, İstanbul, 2007, s. 229.

⁶⁷⁷ P. Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 36.

⁶⁷⁸ Niceliksel yöntemler olmasa, bazı tarih türlerinin yapılamayacağını, fiyat ve nüfus hareketlerinin incelenemeyeceğini düşünen Burke’e göre, tarihin bazı bölümlerinde bu yöntem ve verilerden yararlanılması başka tarihçileri de “daha çok” ya da daha az” yükselme” ve “çökme” gibi terimler kullanmadan önce niceliksel önermeleri ileri sürebilmek için ellerinde niceliksel kanıtlar bulunup bulunmadığını sormaya götürür. Niceliksel yaklaşım, karşılaştırmaları da keskinleştirmektedir. İki toplum arasındaki benzerlik ve farklar, ayrıca her birindeki, örneğin kentleşme ve okuryazarlık derecelerinin olanaklı korelasyonları ortaya konabilir. Bkz. P. Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, ss. 36-37.

rakamsal verilerden yararlanır.⁶⁷⁹ Yine Bloch, Paris köylerindeki köle sayılarının serf statüsündeki köylülerden çok daha düşük olduğunu aktarır.⁶⁸⁰

1960’larda sosyal bilimlerde genel olarak niceliksel veri ve analizin kullanımının giderek artması, Braudel sonrası Annales kuşağının da tarih çalışmalarında niceliğelliğin yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Üçüncü kuşaktaki Annalesçilerin çoğu “*bilim insanı*” olmak hevesinin bir yansıması olarak sık sık enstitüleri laboratuvar olarak görmeye ve bilimselliğin nicelik araştırmalarından geçtiğini vurgulamaya başlar. Iggers’e göre niceleştirme Annales’in çocuğu olmasa da kültürün maddi temelini vurgulayarak Annales geleneklerinde iyi bir temel edinmiştir.⁶⁸¹ Gerçekten de Braudel dönemindeki ekolün gelişiminde, Braudel kadar tarihyazımında yaşanan bazı genel eğilimlerin de etkisi önemlidir. Bu eğilimlerden en önemlisi 1950’lerden 1970 ve hatta sonrasına kadar devam eden nicel tarihin yükselişiydi. Nicel devrim, özellikle fiyatlar tarihinde olmak üzere önce ekonomi alanında, daha sonra başta nüfus tarihi özelinde toplumsal tarihe, nihayet üçüncü kuşakta din ve zihniyet tabanında kültürel tarihe sızdı.⁶⁸² Niceliğelliğin uzun süreli bir çalışma temelinde olması gerektiğini savunan Braudel, 1958 yılında yazdığı “Tarih ve Toplumsal Bilimler“ makalesinde ekonomi ve toplumsal tarih lehine siyasi tarihin aleyhine değişen yeni tarihçiliğın yöntemlerinde devrimler meydana geldiğini, nihayet niceliksel tarihin doğduğunu aktarır. Yine Braudel’e göre Fransız tarihçi Ernest Labrousse (1895-1988) ve öğrencilerinin odak noktası nicelleştirme olan bir toplumsal tarih kurma girişimleri, kaçınılmaz olarak toplumsal konjonktür ve yapıları belirlemekle sonuçlanacaktır.⁶⁸³ Braudel, *Uygurlıkların Grameri*’nde rakamsal veri ve buna dayalı olarak niceliksel analizlerde bulunur. Braudel bir nicelik araştırmacısı⁶⁸⁴ “*olmamakla beraber; 1960’ların ve 1970’lerin nicel tarihine giden yolun taşlarını döşediğini söylemek mümkündür.*“⁶⁸⁵ Bu düşünceden kısmen farklı düşünen Burke’e göre çalışmalarında istatistiğe önem veren

⁶⁷⁹ Bloch’a göre, bugünkünden farklı olarak Ortaçağ döneminde deniz ulaşımı kara ulaşımından çok daha hızlıydı. Bir gemi gün içinde 100-150 kilometre yol alabiliyordu. Normal koşullarda bir günde karayoluyla alınan mesafe ise, ortalama 30-40 kilometre kadardı. Bkz. M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 102.

⁶⁸⁰ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 366.

⁶⁸¹ G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, s. 59-61; E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye’de Tarih Yazımı*, s. 92.

⁶⁸² P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 101

⁶⁸³ F. Braudel, *Tarih ve Toplumsal Bilimler*, s. 122, 123.

⁶⁸⁴ Annales’in Türk tarihçiliğine etkisine değinen Kurtuluş Kayalı’ya göre “*Türk sosyal bilimcileri Annales hareketi üzerine yazarken daha çok Braudel’i tercih etmiştir. Yazdıkları ve Türkiye’de yazılanlar fazla bir teorik kaygı taşımamakta ve daha çok son dönem nicel çalışmaların etkisinde oluşmaktadır.*” Bkz. K. Kayalı, *Annales Hareketinin Türkiye Serüveni O Kadar Açıklayıcı Ki*, s. 16.

⁶⁸⁵ E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye’de Tarih Yazım*, s. 101.

Braudel, meslektaşları ve öğrencilerince kullanılan nicel metotlara mesafeliydi. İstatistiğe yeri geldiğinde, özellikle *Akdeniz Dünyası*'nın 1966 yılındaki baskısında başvurmuştu. Ancak Braudel'in kullandığı rakamlar, kurulan binanın yapısal bir unsuru olmaktan çok dekorasyonun bir parçası gibidir.⁶⁸⁶ Braudel'de nicelikselliğin merkezde olup olmadığına yönelik fikirler farklı olsa da tarihçinin çalışmalarında rakamsal veri ve analizlere yoğun olarak başvurduğu, tablo ve grafikleri değerlendirdiği kesindir. Keza tarihçi *Akdeniz Dünya*'sında rakamsallığa başvurur, tablo ve grafikleri kullanır.⁶⁸⁷ Bununla birlikte birincil kaynaklarından alınan rakamlara Braudel yine de şüpheyle yaklaşır ve kaynakları olduğu gibi kullanmaz, belgelerdeki rakamları analize tabi tutar.

Braudel, *Akdeniz Dünyası*'ndan (Paris,1979) daha yoğun olarak rakamsallığa başvurduğu *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm*'nin ilk cildi olan *Gündelik Hayatın Yapıları*'nda (Paris,1979) hemen başlangıçta nicel bir giriş yapar: *Bölüm 1) Sayının Ağırlığı*. Bütünsel ve global tarih amacındaki Braudel için rakamlar ticaret, ekonomi, nüfus, tekniğin de dilidir. Bunların yansıtılmaması ise düşünülemez. Farklı disiplinlerden özelde iktisatçılardan, ekonomistlerden⁶⁸⁸ sık sık yararlanan Braudel, nicelikselliği kullanırken de bu disiplinlere başvurur. Rakamlar teorilere, varsayımlara dayandırılır, kısaca rakamlar verili yığın olmaktan ziyade açıklamaların yapı taşlarıdır. Braudel kaynakların yetersizliğinden dolayı "*rakamların adeta icat edilmesi*"nin gerekli olduğunu düşünür.⁶⁸⁹ Tarihçi, hemen her konuda niceliksel veri ve buna dayalı olarak niceliksel analizlerde bulunur, böylece rakamlar olabildiğince açıklanır. Ticarete, ekonomide, tekniklerde, günlük yaşamda bu durum yansır.⁶⁹⁰ Rakamlara karşı eleştirel yaklaşan Braudel, bunları adeta süzgeçten geçirdikten sonra analitik açıklamalara varır. Tarihçi için rakamlar salt verisel amaçla kullanılan dekoratif bir malzeme değildir.

⁶⁸⁶ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 101

⁶⁸⁷ 16. yüzyılda Avrupa'nın kimi yerlerinde değişen koyun sayıları, Raguza'nın sahip olduğu tekne sayıları ve ağırlıkları, sefalet ve kıtlıklardan sonra nüfusları azalan kentler, mesafeleri aşma hızları, hız rekorları gibi konular niceliksel nitelikli çok sayıda örneklerden bazılarıdır. (Bkz. F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, ss. 329-556.) Braudel'e göre, Akdeniz genel olarak fakir bir bölgedir. Yağmurlar, ormanlar azdır, hayvan varlığı da böyledir, tarımsal verim düşüktür. Kısacası "*Akdeniz eti az kemiği boldur.*" Braudel, tarihsel yargı ve açıklamalarını desteklemek için de rakamlara başvurarak nicelikselliğe dayalı analizlerde bulunur. Akdeniz'de hayvan varlığı az olduğu gibi, hayvansal verimin de çok düşük olduğunu bildiren Braudel'e göre rakamlar ve rakamlardan yola çıkılarak yapılan istatistiksel analizler (Bkz. F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 78-82) tarihçilikte kullanılmalıdır. "*Rythme des Saisons et Statistiques (Mevsimlerin ritmi ve istatistikler)*" alt başlığında, bazı konularda istatistiksel veriler yetersiz olsa da "*bunlara gene de danışmakta yarar vardır.*" diyecektir. Bkz. F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 238.

⁶⁸⁸ Braudel, Avrupa ve Çin ile ilgili çok iyi bilinen rakamlardan yararlanarak dünya nüfusunu tahmin etmek için, istatistikçilerin kullandıkları yöntemlerini ödünç aldığını belirtir. Bkz. F. Braudel, *Les Structures du Quotidien*, s. 25.

⁶⁸⁹ F. Braudel, *Les Structures du Quotidien*, s. 17.

⁶⁹⁰ F. Braudel, *Les Structures du Quotidien*, s. 294-297.

“Dünyanın Genel Nüfusu”na değindikten sonra “tartışmalı rakamlara” uzun uzun değinen Braudel, Avrupa, Çin, Afrika, Asya kısacası dünya geneli hakkında verilen nüfus hakkındaki rakamları eleştiriye tabi tutar.⁶⁹¹ Bu eserin ikinci cildi olan *Les Jeux de L'Échange (Mübadele Oyunları)*'nda da niceliksellik geniş olarak yer alır. Rakamlar, Braudel için analiz edilmesi gereken unsurlardır. “*Les Chiffres À Interpreter (Yorumlanması Gereken Rakamlar)*” alt başlığıyla bu analizini sürdürür.⁶⁹² Aynı eserin *Le Temps du Monde (Dünya'nın Zamanları)* cildinde de cevaplar rakamlarda saklıdır. Özellikle dünyada ekonomi ve ticarete yön veren ülke veya şehirler anlamındaki ekonomi dünyaların anlatıldığı bu eserde Paris'in, Lyon'un önüne geçmesi, yavaş yavaş gelişen üstünlüğünü adeta dayatması ön plana gelişi de rakamlarla desteklenir ve açıklanır.⁶⁹³

Braudel'in varisi, üçüncü kuşağın önemli temsilcisi Emmanuel Le Roy Ladurie, *Les Paysans de Languedoc (Languedoc Köylüleri)* (Paris, 1985) veya *Romans Karnavalı* çalışmasında mukayeselerde bulunurken sıklıkla niceliksel verilere dayalı analizlerde bulunur. Örneğin *Les Paysans de Languedoc*'da mevsimlere ve aylara göre ortalama sıcaklıklar, iş göçü ve demografik yenilenme, maaşlar, ücretler, 16. yüzyıldaki nüfus durumunun, geçim- gelir koşullarının değişimi sayılarla ve zaman zaman tablolarla gösterilip analiz edilir.⁶⁹⁴ *Romans Karnavalı*'nda (Ankara, 2002) da sayısal veriler nüfus, fiyat, vergi konularında kullanılırken, demografik yapının nitelik ve özellikleri de yansıtılır. Nüfusun sayısı, aile yapısı, niceliğine değinilir. Ailenin çekirdek ya da geniş olup olmadığı sorgulanır. Çalışmada yöntemsel araç olarak çeşitli haritalar, niceliksel verilere dayalı (örneğin, zanaatkarların alt grup, orta alt grup, üst grup dağılımı) birkaç tablo, grafik de bulunmaktadır. Nüfusla ilgili niceliksel verilerden niceliksel açıklamalar yapan Le Roy Ladurie, Romans toplumunun sosyal yapısına değinir. Vergi, üretim vb. konularda sosyal sınıf-tabakalara göre rakamlar verilir.⁶⁹⁵ Tarihçi, rakamlara “boğmadan” yaptığı çalışmada nicelikseliği betimsel amaçla değil, tarihsel yargılarının destekleyicisi olarak kullanır. Çalışmada yazar, rakamlarla Romans'taki halk hareketin niceliksel nüfus büyüklüğünü, vergileri, kent borçları,

⁶⁹¹ F. Braudel, *Les Structures du Quotidien*, s. 25-27

⁶⁹² Fernand Braudel, *Civilisation Matérielle, Économie et Capitalisme, XVe –XVIIIe Siecle, Tome II: Les Jeux de L'Échange*, Paris, 1979, s. 176-177.

⁶⁹³ F. Braudel, *Le Temps Du Monde*, s. 282-283.

⁶⁹⁴ E. L. R. Ladurie, *Les Paysans du Languedoc Tome I*, s. 42-179.

⁶⁹⁵ E. L. R. Ladurie, *Romans Karnavalı*, s. 23.

sınıflar arasındaki vergi yüklerini, kasapların kestiği hayvan sayıları ve ödemek zorunda oldukları ortalama vergiden kasapların esnaflar arasında sahip olduğu gücü açıklar.⁶⁹⁶

Özetle, Annales Ekolü kendinden önceki hâkim tarihyazım anlayışına yönelik eleştirilerden de beslenerek tarihçilikte bir devrim meydana getirdi. Annales ile birlikte tarihyazımında tek merkezli temaya (siyasi, olay, askeri tarih gibi) haps olmuş bir tarihçilik tarzı yerine, bütünsel tarih anlayışının gereği olarak insan faaliyetlerinin tamamına eğilen tarihçilik eğilimi güçlendi. Bütünselliği oluşturan temalar arasındaki geçirimsiz tabakalar parçalanırken, temalar arasında ilişkisel ve eklettik analiz yaygınlaştı. Herşeyden önce çalışmanın zamansal ve mekânsal çerçevesini belirli zaman dilimleri değil, sorunun kendisi belirledi. Bütünsel ve sorun odaklı tarih, tek kaynak türüyle yetinmeyip kaynak çeşitliliğini önemsemeyi aynı zamanda farklı disiplinlere başvurmayı da adeta zorunlu hale getiriyordu. Tarihin alanının genişlemesi, tarih çalışmalarının da bağlı buldukları soru veya soruların adeta dayatmaları sonucunda tarihçinin birden fazla temaya yönelmesi, beraberinde farklı kaynakların da kullanılmasını zorunlu hale getirdi. Öyleki Annales’da coğrafyanın kendisi dahi kaynak olarak değerlendirildi. Coğrafyanın, tarihin gelişiminde ve seyrinde etkisinin kabulü, Annales’da özellikle belirginleşti. Bu yönü kuvvetli olan tarih çalışmalarının zamansal genişliği yüzyılları aştı. Tarihsel zamansallıkta kesikli yılların, yüzyılların birbirinden kopuk olduğu bir tarih anlayışının uygun görülmemesi, tarih araştırmalarında uzun süreli çalışma yaklaşımını güçlendirdi. Zamanlar arası mukayeseler, mekânsal karşılaştırmalarla desteklendi. Özgünlükleri ve farklılıkları çözümlmek için karşılaştırmalı yöntemin tarih çalışmalarında da kullanılması savunuldu. Geriye doğru yöntemin, niceliksel verilerin değerlendirilmesi, tablo, grafik vb. istatistik unsurlarının kullanımı da Annales’da söz konusu oldu. 3. bölümde de görüleceği gibi Fransa’da yerel, bölgesel tarih çalışmaları da doğrudan doğruya Annales Ekolü dâhilindeki tarihçiler veya Annalesçuların dahil olduğu çeşitli tarih kurumları tarafından yazıldı ya da desteklendi. Ekolün yukarıda bahsedilen yazım tarzlarının bu tür çalışmalara da yansımada bu destekler hiç şüphesiz etkili oldu. Annales Ekolü’nün Türkiye’deki yerel tarih çalışmalarına etkisine veya Annales Ekolü ile Türkiye’deki yerel tarih çalışmaları arasındaki ortak yönlerinin niteliğine değinilmeden önce, bir sonraki bölümde bizzat yerel tarih olgusuna ve yerel tarihin kendi tarihine değinilmesi yararlı olacaktır.

⁶⁹⁶ E. L. R. Ladurie, *Romans Karnavalı*, s.139-233.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YEREL TARİH, TÜRKİYE'DE YEREL TARİHYAZIMI VE ANNALES EKOLÜ'NDEN İLK ETKİLENMELER

Bu bölümde yerel tarihin kendi tarihinden önce yerel tarihin tanımı, yerel tarih ile sosyal, ulusal/genel, mikro tarih gibi çeşitli tarih yazılımları arasındaki ilişkiler ve yakınlıklar ele alınmıştır. 19. yüzyıl sonlarında önemli örnekleri ortaya çıkmaya başlayan ve 20. yüzyılda ilerleyen Türkiye'deki yerel tarihçiliğin geçmişi ve gelişimi sorgulanmadan önce Avrupa ve Amerika'daki bölgesel tarihçiliğe değinilecektir. İngiltere, Almanya, Amerika ölçeğinde irdelenen yerel tarihçiliğin Fransa'daki uzanımının özellikle Annales cephesinden irdelenmesi önem taşır. Zira 1950-1980 yılları arasında Annales Ekolü'nün ülkeleri, kıtaları, dünyayı ele alan büyük mekân ölçekli tarih araştırmalarında olduğu gibi bölgesel, yerel ölçekli tarihçiliği de sadece Fransa'da değil, aynı zamanda dünyanın çeşitli ülkelerinde pek çok tarihçi tarafından takip edilir. Türkiye'de de akademik, bilimsel tarihçiliğin kurucuları, sosyal ve ekonomik tarihin öncüleri Annales Ekolü'nün yazım tarzı ve anlayışından uzak kalmayarak, onlardan etkilenmişlerdir. Türkiye'deki öncü tarihçilerin yaptıkları önemli çalışmalardan zamanla Annales Ekolü tarihçileri de bizzat yararlanmışlardır.

3.1 Yerel Tarih Nedir?

Sıradan insanları çoğu zaman odak noktası haline getiren yerel tarih, genelde sosyal, ekonomik, kültürel değişimlerin topluma olan etkisini inceler. Bu bağlamda yerel tarih, yaşanan mekânın, ailenin, mahallenin, köyün ve kentin de tarihidir. Sadece, günümüzde artık varlığı ortadan kalkmış toplumların, insanların ve mekânların değil, aynı zamanda halen var olanların da tarihini içerir.⁶⁹⁷ Yerel tarihin kapsadığı mekân bir kasaba, bir şehir gibi coğrafi olarak sınırlı bir alan iken, yerel tarihçiler de bu bölgeyi sosyal, politik, dini ve ekonomik vb. çeşitli cephelerden tarihsel bakış açısıyla

⁶⁹⁷ Hasan Işık, "İlköğretimde Tarih Konularının Yerel Tarih İle İlişkilendirilmesinin Öğrenci Başarısına Etkisi", *The Journal of International Social Research (Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi)*, 1/4, 2008, ss.290-310.

araştırmalar.⁶⁹⁸ Belli bir yere ve zamana bağlı olarak, insan yaşamına dayalı toplumun yaratımı olan süreçlerin incelenmesi anlamında yerel tarihin izahı üzerinde genel bir görüş birliği bulunmaktadır. Yerel tarih, belli zamanda ve yerdeki (köy, kasaba, kent, vs.) insanların öyküsü ya da geçmişin bilgisi⁶⁹⁹ veya sınırları belli ve sabit bir coğrafi alan, tarihsel olarak insan ve mekânın bir araya geldiği bir bütünlüktür.⁷⁰⁰ Annales Ekolü'nün önemli tarihçilerinden Pierre Goubert (1915-2012) de yerel tarihi, bir veya birkaç köy, küçük veya orta ölçekli kasaba, şehir (büyük bir liman veya başkent yerel tanımı dışındadır) ya da genel bir eyaletten (İngilizce'de *country*, İtalyanca'da *contado*, Almanca'da *land*, Fransızca'da *bailiwick* veya *pays*) büyük olmayan coğrafi bir bölge ile ilgili bir alanın tarihi olarak değerlendirir.⁷⁰¹

Sınırlı bir alana veya mekâna dayalı olma niteliği, yerel tarihi genel veya ulusal tarih çalışmalarından ayıran temel özelliktir. Mekânsallığı belirli bir coğrafyayla ilgili olan yerel tarih, bir ülkenin genelini ele alan tarihin karşıtı olarak görülür. Bununla birlikte bir ülkenin genel tarihi de dünya tarihine göre yerel tarih olarak adlandırılabilir. *“Bir devletin, bir kontluğun, bir ilçenin, bir kentin ya da diğer yerel alanların veya orada yaşayan insanların tarihi yerel tarihin konuları arasında yer alır. Bir başka deyişle yerel tarih yerel olanın öyküsüdür.”*⁷⁰² Yerel tarihin yerel insanla ve güncel olan zamansal yakınlığı da önem taşır. *“Yerel tarih her yerdedir. Ailemiz, evimiz, sokağımız, topluluğumuzun hepsi bir tarihe sahiptir.”*⁷⁰³

Yerel tarih en özet ifadeyle, kapsadığı zaman dilimi geçmişten günümüze kadar gelebilen, dayandığı mekân ise bir ailenin evinden, çevresinden başlayıp coğrafi olarak sınırları belli bir bölgeye uzanan ve esasen genel tarihin de bir kaynağı olan tarih türü olarak tanımlanabilir.⁷⁰⁴ Bu tanım ise yerel tarihin diğer tarih yazım türleri arasındaki ilişkinin de gündeme getirilmesini zorunlu kılar.

⁶⁹⁸ Leslie E. Bauzon, “Local History: Rationale, Problems, and Prospects”, *Philippine Quarterly of Culture and Society*, 6/ 3, 1978, s. 160.

⁶⁹⁹ E. Aslan, *Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi ve Değeri, Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar*, s. 195.

⁷⁰⁰ Esra Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri, Yanı Başımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, İstanbul, 2012, s. 6.

⁷⁰¹ Pierre Goubert, “Local History”, *Daedalus*, 100/ 1, 1971, s. 113.

⁷⁰² Aslı Avcı Akçalı, *Tarih Öğretiminde Merkeze Bağımlılığın Azaltılması Yolunda Bir Çözüm Önerisi: Yerel Tarih*, (Basılmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2013, s. 12.

⁷⁰³ John Beckett, *Writing Local History*, Manchester, 2007, s. 1-7.

⁷⁰⁴ Muhammed Dağ, “Sosyal Bilgiler Derslerinde Yerel Tarih Konuları ve Yaklaşımları (1968-2018)”, *Journal Of History (Tarih Okulu Dergisi)*, XXXIV, 2018, s. 899.

3.2 Yerel, Toplumsal ve Mikro Tarih Türleri Arasındaki İlişki

Yalnızca genel tarihin değil aynı zamanda toplumu ilgilendiren tarihin kendine özgü biçiminin de araştırılmaya değer olduğuna yönelik fikirlerin gelişmesi⁷⁰⁵ yerel tarihin yazımı için işlevsel olmuştur. Başlangıçta daha çok ekonomi ve demografi konularıyla ilgili olan toplumsal tarihçilik daha sonra insan yaşamının gündelik konularıyla meşgul olmuştur. Bu çerçevede toplumsal tarih araştırmalarının esasen yerel tarih araştırmalarını da kapsadığı ve mekânı belirli sınırlara göre yazılmış bir toplumsal tarihin kaçınılmaz olarak yerel tarih olduğu da savunulabilir. Toplumsal tarih ve yerel tarihin birbirleriyle kesişmesi bazen bu iki kavramın birbirileri yerine kullanılmasına da neden olmaktadır. Danacıoğlu'na göre toplumsal tarih ve yerel tarihin aralarındaki yakınlığın önemli iki unsuru, bu iki tarih türünün elitlerin tarihi yerine sıradan insanları tarihin merkezine yerleştirmeleri, tarihi en geniş anlamda ele almalarıdır. Toplumsal tarihçilik bütüncül bir perspektife yöneldiğinde, bu bütünselliği ulusal düzeyde veya geniş coğrafyalar içinde kurmak zor olduğundan sosyal tarihçiler, bunu gerçekleştirebilmek için daha mikro mekânlara yönelirler. Aslında yerel tarih, ekonomik tarihin toplumsal tarihle, siyasi tarihin kültürel tarihle veya tüm olası araştırma yaklaşımlarının birbiriyle karşılaşabildiği bir kavşaktır. Ulusal tarihyazımında tarih, anıtsal olarak olayların resmi geçidi olarak sunulurken, yerel tarih “*tarihin molozları*” olarak bir kenara atılmış yığınlara, tarihte çok da değinilmemiş olanlara eğilmeyi tercih eder.⁷⁰⁶ Böylelikle araştırmanın merkezine insanları, daha doğrusu sıradan insanları yerleştiren yerel tarihçilik, insanların tecrübelerini, tarihsel süreçlerle olan ilişkilerini irdeler. İnsanların zihniyet ve düşüncelerini bir tarih bilgisi olarak değerlendirir ve bunun değerlendirmesinin önemi üzerinde durur.⁷⁰⁷ Yerel tarihin ilgilendiği konulara biraz daha yaklaşıldığında, bu tarih türünün insan yaşamını bütünsel kucakladığı veya bu amacı gerçekleştirmeye çabaladığı anlaşılır. Bu paralelde denilebilir ki yerel tarihte, yöre insanının tarihi geçmişi, yaşam tarzı, siyasi mücadeleleri, oluşturdukları siyasi oluşumlar ve meydana getirdikleri yapısal izler çalışma konularıdır. Örneğin yerel tarihin konusu olan belli bir yerde yaşamış olan toplumların kökenleri, toplumsal,

⁷⁰⁵ David E. Kyvig ve Myron. A. Marty, *Yanıbaşımızdaki Tarih*, (çev.Nalan Özsoy), İstanbul, 2000, s. 4.

⁷⁰⁶ E. Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri, Yanı Başımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, s. 7, 8.

⁷⁰⁷ Barış Metin ve Mehmet Oran, “İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Ders İçi Yerel Tarih Konusundaki Faaliyetleri Uşak İli Örneği”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 /1, 2014, s. 8.

ekonomik, siyasal bir bütün olarak gelişim özellikleri, kent dokuları, insan ilişkileri, yaşam biçimleri çeşitlilik gösterir.⁷⁰⁸

Yerel tarihin kapsamına giren konuların çok çeşitliliği veya zenginliği vurgulandıktan sonra, bu konu çeşitliliğinin dayandığı ve üzerinde var olduğu mekânsallığın ölçeğinin ne olduğu problemi önem kazanır. Yukarıda da izah edildiği gibi yerel tarih yazımındaki mekânsal sınırın durumu, ölçüsü, farklılığı aynı zamanda onu ulusal ölçekli genel tarih yazımından da ayırmaktadır. Esasen tarihyazımında insanların toplumsal yaşamdaki deneyimleri aktarılırken, mekânsal ve zamansal bakımdan mikro ölçekli bir tercih de yerel tarih kapsamına girebilir. Yerel tarihin temelini oluşturan öğelerden mekâna bakıldığında, bu kavramın yerel tarihin kapsamında olan mahalle, köy, kasaba, kent gibi daha dar ölçekli coğrafi bir alana işaret ettiği görülmektedir. Bu mikro alan içindeki insan faaliyetleri ve herhangi bir zaman diliminde gerçekleşen olaylar incelendiğinde, bunların gerçekleştiği mekândan bağımsız olmadığı, hatta yakından ilgili olduğu fark edilmektedir.⁷⁰⁹ Böylece yerel tarih ile mikro tarih arasındaki ortak kapsam ve etkileşim alanları anlaşılabilir. Kavram olarak mikro tarihe çeşitli eserlerinde yer veren Braudel, “*long druee*”yi izah ederken olaya yönelik tarihin dayanağını olan “kısa dönem”li zamanla da çalıştığını, oysaki bunların “*önemsiz ve küçük ayrıntılar yığını*” olduğunu, bu tür ayrıntıların mikro sosyolojinin, sosyometrinin, mikro tarihin ilgi alanına girdiğini, ancak tarihçi için bunların bilimsel düşüncenin materyali olamayacağını bildirir.⁷¹⁰ Braudel için “mikro tarih” mekânsal boyuttan ziyade daha çok zamansal anlamda değerlendirilmekte ve bu kısa süreli tarih “zamansal ölçüt” olarak “*sürelerin en kaprisi*”olan olay tarihine denk gelmektedir. Ağayev’e göre de mikro tarih kavramını 1960’larda ilk defa kullansa da Braudel, ona olumlu bir anlam yükleyip bir tarih yaklaşımını ortaya çıkarmak amacıyla değildi. Tersine geçici ve onaylanmayan bir anlamda kullanmış, tarihte geçici olaylara eş anlamlı olarak bu kavramı kullanmıştı.⁷¹¹ Belli bir mekân ve zamana dayalı her mikro tarih denilebilir ki belli bir anlamda aynı zamanda yerel tarihtir.

Toplumsal tarihi, mikro ve makro açıdan ele almayı tercih edenlere göre, makro tarih evrensel insanlığın tarihi; mikro tarih ise daha dar anlamda insanın, bireyin

⁷⁰⁸ E. Aslan, *Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi ve Değeri, Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar*, s. 195.

⁷⁰⁹ Cemile Ayça Öztaşçı, *Yerel Tarih Öğretim Yöntemini, Sosyal Bilgiler Dersinde Uygulamaya Koymak: Bir Eylem Araştırması*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2017, s. 8.

⁷¹⁰ Bkz. F. Braudel, *Tarih ve Toplumsal Bilimler*, s. 120.

⁷¹¹ Elnur Ağayev, “Mikro Tarih”, (Ed. Ahmet Şimşek), *Tarih İçin Metodoloji*, Ankara, 2015, s. 141.

tarihidir. Makro tarihçilik, insan yaşamını doğrudan doğruya etkilemeyen olayları anlatırken; mikro tarihçilik bireylerin evinde, çevresinde ve mahallesinde yaşanan olaylara yönelir. Mikro tarih yaşanabilir, hissedilebilir ya da dokunabilecek kadar yakın olabilir. Aile, içinde yaşanan sokak, mahalle, köy, doğup yaşlanılan semt, kasaba, kent insanın kişisel tarihinin, kimliğinin önemli bir parçasıdır.⁷¹² Aslında makro tarihçilikte toplumsal tarihin genel ve büyük analizleri gerçekleştirilirken; mikro tarih belki yine toplumsal tarih niteliğindeki çalışmalarda, daha derinlikli analizler için zaman ve mekânı “darlaştırma” isteğini yerine getirmektedir. 1950 ve 1960’lı yıllarda sosyal tarihçiler, zaman zaman niceliksel yöntemlerle makro analizler yapıp büyük yapıları, geniş mekânları çeşitli açılardan incelerken, 1970’lere doğru bir grup tarihçi geçmiş adeta mikroskopla incelemeye çabaladı.⁷¹³ Örnek vermek gerekirse İtalya’da Carlo Ginzburg⁷¹⁴, Carlo Poni mikro tarih alanında önemli örnekler sunarken, Fransa’da Anneles Ekolü’nün 3. kuşak temsilcisi Emanuel Le Roy Ladurie, ilk kez engizisyon kaynaklarını kullanarak, mikro tarih ile yerel tarihi buluşturup kaynaştırarak bir Fransız köyü olan *Montaillou*’yu⁷¹⁵ kaleme almıştır.

Yerel tarihin yukarıda açıklanan kapsamı ve diğer tarih türleriyle ilişkileri kadar başvurduğu kaynaklar da önem taşır. Zira her tarih çalışması kaynaklara bağlı olarak yazılır ve kaynakların el verdiği ölçüde şekillenir.

3.3 Yerel Tarihyazımında Kaynaklar

Tarihin yazılabilmesi ve tarihçilik mesleğinin sürdürülebilmesi hiç şüphesiz kaynakların varlığına bağlıdır. İster mikro mekân ölçeğinde bir köy, kasaba olsun isterse kent, şehir veya coğrafi bir bölge büyüklüğünde makro boyutta bir mekân olsun, yerel tarihçiliğin ham maddesini oluşturan kaynaklar ve bu kaynakların niteliği önem taşımaktadır. “*Yerel çalışmalar, temel olarak halk ve onların geçmişleri hakkındadır ve bunlar çeşitli kaynaklar kullanılarak farklı şekillerde izlenebilir ve yorumlanabilir.*”⁷¹⁶

⁷¹² Didem Erpulat, “Tarih Eğitiminin İyileştirilmesi Çalışmaları”, (Haz. Oya Köymen) *Tarih Eğitimine Eleştirel Yaklaşımlar*, İstanbul,2003, s. 131.

⁷¹³ E. Ağayev, *Mikro Tarih*, s. 141-142.

⁷¹⁴ Carlo Ginzburg’un mikro tarih açısından önemli bir örnek olan çalışması Türkçe olarak da yayımlanmıştır. Bkz. Carlo Ginzburg, *Peynir ve Kurtlar, Bir 16. Yüzyıl Değirmencisinin Evreni*, (çev. Ayşen Gür), Metis Yayınları, İstanbul, 2016.

⁷¹⁵ Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou, Village Occitan de 1294 à 1324*, Paris, 1975. Çalışmanın İngilizce baskısı da bulunmaktadır. Bkz. Emmanuel Le Roy Ladurie, *The Promised Land of Error and Cathars and Catholics in a French Village 1294-1324*, Newyork, 1978.

⁷¹⁶ Tim P. O’Neil, “Society Doing Local History,” *Journal of the Galway Archaeological and Historical Society*, 53, 2001,s. 54.

Yerelin tarihinin yazılması, mutlaka veriye dayanmalı ve yerele ilişkin bir anlatı kurulmalıdır. Bu veriyse tarihsel bir arşiv belgesinden olabildiği gibi, fotoğraf, sözlü tanıklık vb. kaynaklardan da olabilir. Kurulan anlatının yerele özgü alanı ortaya koyacak işaretler taşıması gerekir.⁷¹⁷ Mikro, yerel ya da genel tarih, tarih yazımının ölçeği ve kapsamı ne olursa olsun, tarihçinin mutfağındaki malzemeleri oluşturan ana unsur kaynaklardır. Kaynakların yeterliliğini ve yerini bilmek önemlidir. Orijinal yani birincil kaynaklar, ikincil kaynaklardan ayırt edilmelidir. İlki, yerel tarihte çalışmak istenilen dönemle eşzamanlı yazılı veya basılı belgelerden oluşan materyallere veya fiziksel eserlere aittir. Diğeri yani ikincil kaynaklar ise orijinallere dayanılarak oluşturulur. Bunlar, özgün kaynakların kullanılmasına dayanarak belirli bir kişinin yorumlarını temsil eder.⁷¹⁸ Birincil kaynaklar olarak yerel tarihyazımında başvuru kaynaklar çok çeşitlidir. Yerel tarihçiler için bir yer mekânsal anlamda ne kadar küçük olursa olsun, yine de yazılmaya ve ışığa kavuşmaya layıktır.⁷¹⁹ Bir yerin aydınlığa, yani gün ışığına kavuşması için gerekli kaynaklar çok zengindir: aile hikâyeleri ve biyografileri, askeri kayıtlar, haritalar, atlaslar, gezginlerin yazıları, yıldönümü konuşmaları ve fotoğraflar, hikâyeler, anılar, özel mektuplar, günlükler, hesap defterleri, yerel gazeteler ve süreli yayınlar, sayım raporları, tapu belgeleri, başta okul ve ibadet yerlerinin kayıtları olmak üzere her türlü kamu kayıtları, çeşitli kalıntılar, mezarlık yazıtları bunların hepsi kaynaktır.⁷²⁰

Yanı başımızdaki tarih anlamındaki yerel tarihin yazılı, görsel, işitsel (söze dayalı) her türlü kaynağa sahip olması, yerel tarihçiliğin imkânlarını da artırmaktadır. Türkiye’de ilk yerel, bölge tarihçilerinden olan Çağatay Uluçay’a (1908-1970) göre, yerel tarih eski dönemlere ait gazeteler, yazmalar, anılar, albümler, mektuplar, siciller, resimler ile de yazılabilir. Silahlar, evlerde kullanılan her türlü eşya ile kap kacaklar, elbiseler, para ve diğer araçlardan oluşan koleksiyonlar, yörenin yaşadığı değişim ve dönüşümü ortaya koyabilir.⁷²¹ Osmanlı kent veya yerel tarih için şer’iyye sicilleri ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi başta olmak üzere yerli ve yabancı seyyahların

⁷¹⁷ İlhan Tekeli, “Yerel Tarih Çalışmalarına Gençlerin Katılımı ve Tarih Eğitimi”, (Ed. Funda Çelebi), *Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim. Yerel Tarih Grupları Deneyimi*, İstanbul, 2001, s. 187-188.

⁷¹⁸ L. E. Bauzon, *Local History: Rationale, Problems, and Prospects*, s.162.

⁷¹⁹ Paul M. Angle, “On Writing Local History”, *Journal of the Illinois State Historical Society (1908-1984)*, 37/ 4, 1944, s. 358.

⁷²⁰ L. E. Bauzon, *Local History: Rationale, Problems, and Prospects*, s. 162.

⁷²¹ H. Işık, *İlköğretimde Tarih Konularının Yerel Tarih İle İlişkilendirilmesinin Öğrenci Başarısına Etkisi*, s. 294-295.

seyahatnameleri, vakayinameler de önem taşır. Zeki Arıkan'a (1944-) ⁷²² göre büyük ölçüde 15-16. yüzyılda yapılan nüfus ve arazi sayımlarının sonuçlarını ihtiva eden tapu tahrir defterleri değerlidir. Tarihsel bir takım hadiseleri aydınlatan bu kaynaklar nüfus yapısı, vergi düzeni, yer adları, sosyal ve ekonomik hayatın araştırılması açısından da oldukça zengindir. Bu defterlerde şehir, kasaba, köy, mezralarla göçebe kitlelerin yazıldığı görülmektedir. Bununla beraber tek başına tapu tahrir defterleri, Osmanlı kent tarihyazımı için yeterli değildir. Bu kaynakların yanında şer'iyeye sicilleri, vakıf ve evkaf defterleri de kıymetlidir. ⁷²³ Görsel kaynakların da yerel tarih için taşıdığı önem unutulmamalıdır, örneğin İstanbul'un tasviri için Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye'si, çok sayıda minyatürler hatırlanabilir. ⁷²⁴ Saha araştırmasının önemine dikkat çeken Tuncer Baykara (1940-), ayrıca salnameleri, menakıbnameleri, vakfiyeleri, temettuat defterlerinin yerel tarih için taşıdığı önemi vurgular. ⁷²⁵ Ayrıca, özel tarihler olmak üzere her çeşit kütüphane malzemesi, varlıkları kalıntı biçimde korunabilmiş olsa da mimari malzemeler, arşivlere geçen zamanların resmi belgeleri olan tüm belge koleksiyonları, arkeolojik kaynaklar ⁷²⁶ tezkireler, vakayinameler haricinde kentin yaşamıyla ilgili önemli deyişler, maniler, türküler veya şifai yani sözlü tanıklar da yerel tarihin kaynakları arasındadır. ⁷²⁷

Yukarıda sıralanan tüm kaynak çeşitleri yerel tarihçilik için son derece kıymetli olsa da her bir kaynağın sınırlı bilgi vereceği veya çeşitli eksiklikleri olduğu bilinmektedir. Örneğin, ileride görüleceği gibi İzmir tarihiyle ilgili çalışmaları olan Abdullah Martal'a (1954-) göre, demografik, sosyal ve ekonomik yapıya ışık tutan tahrir defterleri çok önemi olmakla birlikte, bu defterlerin belli bir zaman kesitinde durum tespiti yapabilme açısından yararlı olmasına rağmen ekonomik gelişmeyi yansıtmakta yetersiz olduğu bilinmektedir. Birey-toplum, birey-devlet arasındaki çok yönlü ilişkileri meydana çıkartan son derece ilginç ve orijinal bilgiler içeren kadı

⁷²² Doktora eğitimini Fransa'nın Aix-en-Provence şehrinde tamamlayan Zeki Arıkan, tahrir defterlerinden yararlanarak doktora tezini tamamladı. Bkz. Zeki Arıkan, *Le Sandjak de Hamid İli d'Après le Registre de Cadastre de 1522 (929 H.)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Aix-en-Provence, 1972.

⁷²³ Zeki Arıkan, "Tapu Tahrir Defterlerinin Kent Kaynağı Olarak Önemi", (Haz. Ferzan Bayramoğlu Yıldırım), *Sempozyum/Atölye Kent Tarihçiliği*, İstanbul, 1994, s. 116.

⁷²⁴ Tülay Artan, "Kent Tarihi Yazımında Kaynak Olarak Görsel Malzeme", (Haz. Ferzan Bayramoğlu Yıldırım), *Sempozyum/Atölye Kent Tarihçiliği*, İstanbul, 1994, s. 120.

⁷²⁵ Tuncer Baykara, "Eski Şehir Tarihlerinin Işığında Günümüz Kent Tarihi Yazımı", (Haz. Ferzan Bayramoğlu Yıldırım), *Sempozyum/Atölye Kent Tarihçiliği*, İstanbul, 1994, s. 122-125.

⁷²⁶ Özer Ergenç ve diğerleri, "Osmanlı Dönemi Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Düşünceler", Bir Kent Tarihi Nasıl Yazılmalı, Yerel Tarih Yazımı İçin Görüşler", (Haz. Ferzan Bayramoğlu Yıldırım), *Sempozyum /Atölye Kent Tarihçiliği*, İstanbul, 1994, s.128-141.

⁷²⁷ Necdet Sakaoğlu, "Yerel Tarihyazımı İçin Görüşler", (Haz. Ferzan Bayramoğlu Yıldırım), *Sempozyum/Atölye Kent Tarihçiliği*, İstanbul, 1994, s. 139.

sicilleri de işlevsel olup bu kaynakların “*diğer kaynak grubuyla ilişkilendirilmesi, olaylara anlamak kazandırma açısından oldukça önemlidir.*”⁷²⁸ Yanı başımızdaki tarihi yerel tarih olarak gösteren ABD’li tarihçi David Kyvig (1944-2015) ve Myron A. Marty (1932-) de kitapları, mezarlıkları, vasiyatnameleri, makaleleri, gazeteleri, resmi belgeleri, şehir rehberlerini, haritaları, arşivleri ve yazma koleksiyonları, nüfus sayım kayıtları, federal ve yerel kayıtları, sözlü ve görsel belgeleri, insan yapısı nesnelere, çevre ve binaları, mektupları, anıları başlı başına kaynak demetleri içinde göstererek, yerel tarihin sahip olduğu kaynakların çeşitliliğine işaret etmektedirler.⁷²⁹

Yerel tarihçilikte kaynak çeşitliliğini destekleyen diğer bir malzeme ise, tarihsel araştırmalarda hem metot hem kaynak olarak değerlendirilen sözlü tarihtir. Sözlü tarihi, geçmişteki olaylarla ilgili birinci elden bilgiye sahip kişilerden elde edilen bilgiyi kaydetmenin ve bunu toplam bilgiye eklemenin bir yolu olarak değerlendirenler için yanı başımızdaki tarihçiler, elit olmayan insanların tarihleriyle ilgilidirler. Yerel tarihçiler, yıllar boyunca ortaya çıkarılmamış, kaydedilmemiş anonim insanların taslağını oluştururlar.⁷³⁰ Gerçekten yerel tarih araştırmalarının merkezinde, geleneksel kaynaklarda görülmeyen, ihmal edilmiş kadınlar ve erkekler yer alır. Biyografiler ve hatıratlar, bu insanların yaşamlarının yeniden canlandırılmasında önemli bir yer tutar. Bu bağlamda sözlü tarih, yerel tarih çalışmalarına katkıda bulunur.⁷³¹ Sözlü tarihin “söz” kadar eski olduğunu belirten sosyolog Semra Somersan’a (1944-) göre sözlü tarihin üniversitelere akademik bir yöntem olarak yer alması, belli bir akademik saygınlık kazanması II. Dünya Savaşı sonrasına rastlar. Sözlü tarih bir yandan araştırma yapan tarihçinin kullanabileceği bir yöntem iken, öte yandan ikincil olarak, bu tür araştırmaların yarattığı bir tarih yazım biçimidir. Bir yöntem olarak sözlü tarih, kişilerin, kendi geçmişleriyle ilgili belleklerinin, toplumsal olayların, tanıdıkları kişilere dair anlatımının ve genel olarak anılarının, mülakat aracılığıyla kayda geçirilmesidir.⁷³²

Bir sözlü tarih çalışmasından yerel bir bölgeyi, alanı, mekânı ilgilendiren siyasal, toplumsal, kültürel, ekonomik tarihsel sonuçlar çıkarılabilir. Ulusal veya genel tarihin mekânsalından sıyrılma anlamında büyük evrenden uzaklaşıp sokaklardaki sıradan

⁷²⁸ A. Martal, *Yerel Tarih Yazımında Kaynak Kullanımına İlişkin Sorunlar*, s. 255-256.

⁷²⁹ D.E Kyvig ve M.A. Marty, *Yanıbaşımızdaki Tarih*, s. 42.

⁷³⁰ D.E Kyvig ve M.A. Marty, *Yanıbaşımızdaki Tarih*, s. 473.

⁷³¹ Yusuf Oğuzoğlu, “Yerel Tarih”, (Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye’de Tarihyazımı*, İstanbul, 2013, s. 407.

⁷³² Semra Somersan, “Sözlü Tarih, Araştırmacılık ve Tarih Yazımına Katılım”, (Haz. Salih Özbaran), *Tarih Öğretimi ve Ders kitapları*, İzmir, 1998, s. 381.

hayatlara bakmak isteyen, her mekânın ve her insanın kendi tarihi olduğunu ve bu tarihin de daha büyük bir tarihle ilişkilendirilmeyi hak ettiğini düşünen tarihçiler için, sözlü tarih, küçük hayatlara, tarihin mikro ayrıntılarına ulaşılmasında başlıca kılavuzlardan biri olacaktır.⁷³³ Kısaca daha önce ifade edildiği gibi yerel tarih kaynakları sonsuz çeşitliliktedir ve Annales Ekolü'nün öncülerinden Febvre ve Bloch'un da gösterdiği gibi bu kaynak zenginliğinin dikkate alınması hem belli bir kaynak türünün boşluklarını dolduracak hem de tarihsel gerçekliği olabildiğince yakalamanın ve bunun yorumlanmanın sağlam zeminini oluşturacaktır. Keza sözlü tarihi, akademik anlamda daha çok birinci elden yazılı belgeleri desteklemek ve eksik kalan tarafları tamamlayabilmek amacıyla başvurulan bir yol olarak da gören Oktay Gökdemir'e (1963-)⁷³⁴ göre gerek sosyal tarih ve gerekse disiplinlerarası çalışmalarda kent, kasaba, aile, kurum ve kişi tarihleri gibi mikro tarih çalışmaları, gündelik yaşam tarihçiliği, emek ve kadın tarihi incelemelerinde büyük ölçüde sözlü tarihten yararlanır. Toplumların geçmişine ait sınırlı olan yazılı belgelerin eksikliği ve bu kaynakların yarattığı boşluk sözlü tarihin ortaya çıkışında da etkili olmuştur.⁷³⁵ Mekânsal anlamda büyük ölçekli, ulusal, genel tarihyazımın dışına sürüklenmiş, görmezden gelinen kitlelerin, insanların sesini yansıtmaya niteliğine sahip olan sözlü tarih, bu özelliğiyle yerel tarih için önemli bir kaynak veya yöntem olarak kabul edilmektedir.

3.4 Yerel ve Genel-Ulusal Tarih: Yakınlıklar ve Mesafeler

Yerel ile genel tarih arasında tarihsel konulara yönelme veya özne seçiminde belirli bir farklılığın olduğu söylenebilir. Yerel tarihin hem bir etkinlik hem de edebi bir form olarak popüler tarih olma gücüne sahip olması, üst düzey ulusal gelişmelere odaklanmış tarihçilikten farklı bir bilgi ister ve araştırmacıya, geçmişe çok daha yakın bir anlam verme olanağı verir. Yerel tarih köşede ve caddede buluşur, pazarda piyasanın yankılarını dinleyebilir, duvardaki resimleri okuyabilir, tarladaki ayak izlerini takip

⁷³³ E. Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri, Yeni Başımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, s. 135.

⁷³⁴ Oktay Gökdemir, sözlü tarihi çalışmalarında bulunmuştur. Bkz. Oktay Gökdemir, Hüsni Erkan ve diğerleri, *Tarişbank Tarihi*, İzmir, 1993.

⁷³⁵ Oktay Gökdemir, "Tarihyazımında İki Yeni Yaklaşım: Sözlü ve Yerel Tarih", (Ed. Ahmet Şimşek), *Tarih Nasıl Yazılır? Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, 2011, s. 200-201. Sözlü tarihin bugün modern tarih yazıcılığın en önemli yöntemlerinden biri olduğunu ifade eden Gökdemir'e göre, sözlü tarihle geçmiş dilleniyor, yazılı belgelerin üstünü örttüğü, gizlediği, sakladığı ya da yok saydığı, hiç o ana kadar başvurmadığı dahi insanlar o olay ve olguyla ilgili düşüncelerini dile getirmeye çalışıyorlar. Böylece bu insanların da tarihi gün ışığına çıkıyor. (Oktay Gökdemir, Kişisel Görüşme, 2 Ekim 2015)

edebilir.⁷³⁶ Yerel ve “ulusal” tarih arasındaki farklılık, coğrafi ve anlam bakımından yapılan ayırmadan daha fazlasını içerir. Coğrafyacılar ve ekologlar ”yerel” terimini genellikle “global” teriminin zıddı anlamında kullanırken; tarihçiler ise “yerel” ya da “bölgesel” terimini, tarihin geleneksel biçimlerinde hakim olan ulusal veya uluslararası etkilerden farklı olma anlamında değerlendirirler. Böylece yerel ya da bölgesel tarih, tarihçiler tarafından tekil ulustan çoğulcu alana, bölgeye bir yönelme, ulusal anlatımın tek biçimliliğinden bölgesel anlatım zenginliğine doğru bir yöneliş olarak yorumlanır.⁷³⁷ İzmir tarihi Türkiye tarihine göre, Türkiye tarihi Avrupa tarihine göre, Avrupa tarihi ise dünya tarihine göre yerel olmak durumundadır.⁷³⁸

İngiliz tarihçi John Tosh’a (1945-) göre, yerel ölçekli siyaset tarihi dahi, sadece devletin merkezi kurumlarını kapsamaz, sıradan halka otorite uygulamasını da yansıtır. Siyaseti dar bir elit çevrenin kendi aralarında çatıştığı kapalı bir arena olarak değil, menfaatleri birbiriyle uyuşmayan toplum kesimlerinin mücadele ettiği bir alan olarak ele alır.⁷³⁹ Kısaca, yerel tarihçilikte tarih salt, savaşlar, barış antlaşmaları, önemli devlet adamlarıyla devletlerin kuruluş ve yıkılış öykülerine indirgenemez. Tarih, sadece askeri, siyasi ve ekonomik gelişmeler ekseninde şekillenen olaylardan da ibaret değildir. Bu düşünceye paralel olarak akademi dünyasındaki tarihyazımında da imparatorluklar, savaşlar ve devlet adamlarının ötesinde sıradan insanların tarihinin ön plana çıktığı görülmektedir.⁷⁴⁰

Yerel tarihin daha mikro ölçeklerle ilgilenerek ulusal genel tarih yazımındaki boşlukları doldurması, ulusal çaplı tarih yazımındaki olası yanlışları düzeltme şansına sahip olması, yerel tarih ile ulusal/genel tarih arasındaki ilişkinin başka bir boyutudur. Yerel tarihin, ayrıntılı incelemeler ile ulusal tarih hakkındaki gerçekleri doğrulamak için metodolojik süreçleri içerdiğini düşünen Filipinli tarihçi Leslie E. Bauzon’a göre, yerel tarih, ulusal tarihlerden daha doğru ve sadık bir gerçeklik tasvirini yapar. Yerel tarihin uygulayıcısı olan tarihçi, tarihin olduğu yerdedir. Genel, ulusal tarihçiler çoğu kez ormana bakarken yerel tarih ormandaki ağaçlara odaklanır. Ulusal tarihçiler tarafından yapılan basit ve yanlış genellemeler üzerinde düzeltici bir etkiye sahip olacak hayati verileri sağlamak yerel tarih araştırmacısının işi de olabilir. Bu nedenle yerel tarih,

⁷³⁶ Raphael Samuel , “Local History and Oral History”, *History Workshop*, 1/ 1976, s. 192.

⁷³⁷ E. Aslan, *Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi ve Değeri*, s. 195.

⁷³⁸ E. Aslan, *Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi ve Değeri*, s. 195.

⁷³⁹ J.Tosh, *Tarihin Peşinde*, s. 103.

⁷⁴⁰ C. A. Öztaşçı, *Yerel Tarih*, s. 7

ulusal tarihi açıklamaktan ziyade onun bazı yargılarını düzeltir veya düzeltmelidir.⁷⁴¹ Gerçekten de yerel tarih çalışması genel ulusal tarihi hatta yeri geldiğinde dünya tarihini aydınlatacak sonuçlara ulaşabilir. Örneğin, başkentlerin tarihi içinde bulunduğu ülke tarihlerini aydınlattığı gibi sanayi kentlerin tarihi de ulusal çapta kültür, din, ticaret, sanayi tarihini aydınlatır. Manchester kentinin tarihi İngiltere, hatta dünya ölçeğinde de dokuma sanayisinin tarihini açıkladığı gibi Floransa'nın yerel tarihi de Rönesans tarihine ışık tutabilir.⁷⁴² Ayrıca yerel tarih ve genel tarihin birbirlerinden tamamen ayrı olmadıkları, bilakis yeri geldiğinde birbirlerini tamamladıkları da görülmektedir. Yerel tarih sadece yerel tarih değildir, başka bir yerle ilinti kurulmazsa yerelde tam olarak ne olup bittiği anlaşılamayabilir.⁷⁴³ Çağdaş tarihyazımında toplumu ilgilendiren siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel değişimlerin izahı da yerelden örnekler verilerek yapılmaya gereği duyulmaktadır. Bundan dolayı yerel tarih çalışmaları parçadan bütüne ulaşmanın, somuttan soyuta geçmenin en önemli anahtarları olmuştur.⁷⁴⁴ Ancak yerel tarihin, ulusal tarihin doğrularını yerel örneklerle desteklemesi veya yanlışlarını düzeltmesi gibi izah edici bir işlevselliği olsa da, bu iş özel olarak yerel tarihyazımın amacı veya misyonu olmayabilir. Ulusal tarihteki genellemelerin yerel gerekçelere dayanması gerektiğini vurgulayan Bauzon'a göre yerel tarih kesinlikle sadece yerel tarih olarak görülmemelidir, çünkü büyük ya da küçük herhangi bir yerdeki tarih komşularından veya onu etkilemiş olan dışsal faktörlerden ayrı tutulamaz. Yerel her zaman daha büyük bir şeyin bir parçasıdır. Parça, bütünün bilgisi olmadan anlaşılamaz. Yine de, yerel tarih, ulusal tarih yazımıyla bağlantılı olarak bir alt statüde hizmet vermesi amacıyla incelenmemelidir. Elde edilen bulgular, ulusal sentezde kullanılsa bile yerel tarih kendi başına çalışmaya layık bir konu olarak ele alınmalıdır.⁷⁴⁵ Dördüncü bölümde görüleceği gibi, Türkiye'de yerel, kent tarihi çalışmalarının çok önemli bir bölümünde yerel, bölge tarihi adeta genel Osmanlı tarihinin bir laboratuvar alanı olarak görülmektedir. Buna bağlı olarak kentler, yerel mekânlar kendine ait müstakil sorunlarıyla araştırılan bağımsız birimler olmaktan çok Osmanlı'nın genel düzenin nasıl işlendiğine yönelik bir sorunun cevabını verecek yerler olarak görülür. Oysaki yerel tarihyazımı, bireyin kendi dar çevresiyle, yaşadığı bölge, şehir ile kurduğu bağın anlatıldığı yazım da olabilir ve bireyin kendi çevresini tanıması için araçsal bir değere dönüşerek kendi mecrasında,

⁷⁴¹ L. E. Bauzon, *Local History: Rationale, Problems, and Prospects*, s. 158.

⁷⁴² Sina Akşin, "Kent Tarihinde Yaklaşım", (Haz. Ferzan Bayramoğlu Yıldırım), *Sempozyum/Atölye Kent Tarihçiliği*, İstanbul, 1994, s. 9.

⁷⁴³ Granville Hicks, "Local History", *The Wisconsin Magazine of History*, 36/1, 1952, s. 31.

⁷⁴⁴ O. Gökdemir, *Tarihyazımında İki Yeni Yaklaşım: Sözlü ve Yerel Tarih*, s. 219-220.

⁷⁴⁵ L. E. Bauzon, *Local History: Rationale, Problems, And Prospects*, s. 159.

kendisi için ilerleyebilir. Konuya bütün ve parçaları açısından bakıldığında değişik parçaların aynı etkenlerden farklı biçimde etkilenerek, farklı tepki gösterdikleri ve bütüne farklı katkılarda buldukları gözlemlenir. Her yerleşim birimi kendine özgü ekonomik, sosyal yapı ve topografisiyle vardır. Yaşanılan mekân veya yere ilişkin tarih bilinci, yerleşim birimiyle topluluk arasında bir “*aidiyet duygusu*” geliştirir.⁷⁴⁶ Ulusal, uluslararası, siyasi, askeri vb. gelişmeler tarihin ana konuları olsa da insan yaşam çevresi de aynı şekilde tarihin parçasıdır. İnsanlar diğer konular gibi yakınlarında olup bitenleri bilmek ve tanımak isteyebilir. Kişinin kendi, topluluğu ve ailesinin geçmişi o kişi üzerinde daha önemli bir etkiye sahip olduğundan yerel tarih, genel tarihten daha fazla ilgi yaratır. Kişi bu ilginin peşinden koştuğunda belleğini güçlendirdiği gibi, yaşamını etkileyen unsurları da anlama, içinde bulunduğu değişik durumlara karşı nasıl baş edeceği konusunda avantaj sağlar.⁷⁴⁷ O halde tarihçilik anlamında çoğu zaman birbirlerini besleyip, destekleseler de yine de yeri geldiğinde yerel tarihçiliğin genel, ulusal tarihten bağımsız problemlerle uğraşması ve bu problemlere göre araştırmalarını sürdürmesi doğaldır. Zira başkentlerde vuku bulan olaylar veya siyasi, ekonomik, sosyal gelişmelerin yerel mekânlara, bölgelere olan yansımaları dahi çok farklı mahiyete olabilir. Yereldeki insanlar ile başkentteki insanların bu durumda tarihsel problemleri de farklı olacaktır.

Tarihyazımı, kent, yerel tarihçilik üzerinde önemli çalışmaları⁷⁴⁸ bulunan sosyolog İlhan Tekeli’ye (1937-) göre ulus devletlerin aşıldığı bir dünya zamanında, ulusal siyasal tarihlerin geri plana itilmesi ile küreselleşme ve yerelleşme iki yeni konu olarak ön plana geçecektir. Küreselleşme, dünya tarihini ön plana çıkartırken, yerelleşme de yerel tarihin önem kazanmasında etkili olacaktır. Yerel tarih çalışmaları, yerel ekonomilerin ve kimliklerin önem kazanması ile öne çıkacaktır. Bu tür çalışmalar, ulusal tarihlerde büyük ölçüde göz ardı edilen mekân boyutunu gündeme getirecek, coğrafya ve tarih bütünleşmesine de önem verecektir. Yerel farklılaşmanın oluşumu, coğrafyası ve tarihiyle ortaya konulacak, yerel kimliklerin gelişimi anlaşılmaya çalışılacaktır.⁷⁴⁹ Ne olursa olsun açıkça belirtmek gerekir ki genel veya ulusal tarih ile

⁷⁴⁶ Kent Tarihleri Yazımı Proje Grubu, “Sunuş”, (Haz. Ferzan Bayramoğlu Yıldırım), *Sempozyum/Atölye Kent Tarihçiliği*, İstanbul, 1994, s. VIII-IX.

⁷⁴⁷ Y. Oğuzoğlu, *Yerel Tarih*, s. 405,406.

⁷⁴⁸ Bkz. İlhan Tekeli, *İstanbul ve Ankara İçin Kent İçi Ulaşım Tarihi Yazıları*, İstanbul, 2010; İlhan Tekeli, *İstanbul’un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*, İstanbul, 2013; İlhan Tekeli, *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*, İstanbul, 2011; İlhan Tekeli, *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek*, Ankara, 1998; İlhan Tekeli, *Gündelik Yaşam, Yaşam Kalitesi ve Yerellik Yazıları*, İstanbul, 2009.

⁷⁴⁹ İ. Tekeli, *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek*, s. 99.

yerel tarih birbirlerini zaman zaman tamamlayan, bazen de işlevleri benzer olan ancak iki ayrı tarihyazım türüdür. İki tarih türünde de bir kimlik oluşturulması ve bu kimliğin güçlendirilmesi söz konusudur.⁷⁵⁰

Özet olarak ulusal ve yerel tarihçilik birbirlerini besleyen, tamamlayan, zenginleştiren iki tarih türüdür. Tarih metodolojisinde tarihyazımın çeşitleri içinde gösterilen hikayeci (rivayetçi) , öğretici (pragmatik), araştırmacı (neden-nasılıcı) tarih ile incelenen döneme göre “genel” ve “özel” olarak ayrılan tarih türleri veya tematik ve coğrafi olarak yapılan ayrıma göre (Asya tarihi, Ortadoğu tarihi, Afrika tarihi)⁷⁵¹ oluşturulan tarihyazımlarının nasıl ki kendi tarihsel süreçleri bulunuyorsa yerel tarihin de kendine ait bir tarihi mevcuttur. Türkiye’deki yerel tarihçiliğin gelişimine değinilmeden önce ileride yapılacak bazı karşılaştırmalar için Batı dünyasında(Avrupa ve Amerika’da) bu tür tarihçiliğin hikâyesine odaklanmak yerinde olacaktır.

3.5 Batıda Yerel Tarihyazımın Tarihçesi

Yerel tarih çalışmalarının tarihsel köklerine uzanıldığında batıda ilk yerel tarih incelemelerin milattan önceye kadar uzandığı görülmektedir. Antik Yunan dünyasında, M.Ö 350-250 yılları arasında yerel tarihyazımı, tarihsel yazımın baskın biçimiydi. Bu dönemde siteler şeklindeki örgütlenme biçiminden dolayı tarihyazım geleneğinin karakteristik niteliği yereldir. Dönemin bilginleri yaşadıkları Atina, Argos, Lesbos gibi şehirleri ve diğer kent devletlerini kronolojik bir düzene bağlı kalarak anlatmışlar ve yerel mitoloji, inançlar ve siyasi kurumlarla ilgili önemli bilgiler sunmuşlardır. Benzer şekilde, Ortaçağ Avrupa’sında bilginler, malikânelerin, kasabaların ve illerin tarihlerini yazdılar. Bu yerel tarihler, genellikle soylu ailelerin hikâyesini vurgulasa da kayda değer olayların, yasaların, yerleşim düzenlerinin ve arazi işlemlerinin tarihlerini de içeriyordu.⁷⁵²

Genel ve yaygın düşünceye göre yerel tarih, akademik tarihçilerden önce amatör tarihçilerin ilgi alanıydı, profesyonel ve amatör tarihçiler arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bu anlayışa göre akademi dışı amatör tarihçilere karşılık profesyonel

⁷⁵⁰ İ. Tekeli, *Yerel Tarih Çalışmalarına Gençlerin Katılımı ve Tarih Eğitimi*, s. 188

⁷⁵¹ Tarih yazımının çeşitleri için Bkz. Zekeriya Kurşun, ”Tarih Nedir?, Tanımlar-Kavramlar, Tarihin Kaynakları”, (Ed. Zekeriya Kurşun), *Tarih Metodu*, Eskişehir, 2011, s. 8-12.

⁷⁵² Allan J. Litchman, Valerie French, *History and and Living Past-The Theory and Practice of Historical Study*, AHM Publishing Corporation, The American University, 1978, s. 168.

tarihçiler, dünya tarihi ve ulusal tarih gibi önemli konularda çalışırlar ve gerçeği bulmayı amaç edinirler. Amatör tarihçileri harekete geçiren geçmişe duydukları özlemken; profesyonellerin motive kaynağı ise gerçeği görünür kılabilmektir.⁷⁵³ Yerel tarihin, tarihsel araştırmalara yeni başlayanların ya da amatörlerin işi olduğuna yönelik düşüncelere karşı yerel tarih araştırmalarının son derece uzmanlaşma gerektiren bir metodolojik yaklaşım veya teknik gerektirdiği de savunulur. Bu düşüncüyü benimseyenlere göre yerel tarih çalışmasında bulunan biri, amatör olan veya tarihsel araştırmalara yeni başlayan biri olmayıp aksine tarih alanında kayda değer eğitim almış ve dahası, ulusal ve hatta uluslararası tarih konusunda yeterli uzmanlığa sahip bir kişidir.⁷⁵⁴ O halde akademik tarihçiler arasında yerel tarihe doğru gelişen belirli bir yönelimin nedenini sorgulamak da anlamlıdır.

20. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Batı dünyasında yerel tarihin yeniden keşfedilmesinde tarihte makro araştırmaların, büyük teoriler çerçevesinde yazılan genel tarih çalışmalarının giderek gündemden düşmesi etkili olmuştur. Yerel tarihin yeniden keşfi sadece akademi camiasında değil aynı zamanda yaşadığı bölgeyi, kenti veya semti araştırmaya koyulan, tarihe meraklı insanların oluşturduğu dernek, kulüp ve topluluklar tarafından da söz konusudur.⁷⁵⁵ 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tarih yazıcılığı alanının metodolojisi ve içeriği giderek zenginleşmektedir. Bu gelişme, 19. yüzyıldan beri var olagelen klasik tarih yazıcılığı formuna özellikle 1920'lerin başında Fransız Annales Ekolü'nün getirmiş olduğu eleştirel yaklaşımla başlamış ve tüm dünyayı etkisi altına almıştır. 19. yüzyılda Ranke ile bilimsel bir paye kazanan modern tarihyazımı, özellikle ulus devletlerin kuruluş sürecinde geliştirilen üst anlatılar nedeniyle millet-devlet tarihine indirgenmişti. Bu da sıradan insanların tarihyazımın ötekileri olmasına neden olmuştur. 20. yüzyılın başından itibaren bu üst-anlatı tarihçiliğe karşı ortaya çıkmış alternatif tarihyazımı yaklaşımından biri de yerel tarih çalışmalarıdır.⁷⁵⁶

Yerel tarihin elitlerden aşağıya, belli tip malzemedan mümkün olan her izi tarihin tanığı olarak konuşurmaya yönelmesi 20. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşti. Bununla birlikte tarihin yerel, bölgesel ölçekli olarak araştırılıp yazılmasına yönelik ilginin 16. yüzyıl sonlarından itibaren başladığı görülmektedir. Gökdemir'e göre esasen

⁷⁵³ Kyvig ve Marty, *Yanıbaşımızdaki Tarih*, s.VI.

⁷⁵⁴ L. E. Bauzon, *Local History*, s. 158.

⁷⁵⁵ E. Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri, Yanı Başımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, s. 3.

⁷⁵⁶ O. Gökdemir, *Tarihyazımında İki Yeni Yaklaşım: Sözlü ve Yerel Tarih*, s. 199.

20.yüzyılın başlarında Annales'ın meydana koyduğu sosyal ve toplumsal tarih anlayışının dünya tarihçiliğine getirdiği yeniliklerden biri olan mikro tarihçiliğin bazı örneklerine 16. ve 17. yüzyılların Avrupa'sında rastlanır. Bunlar bir ülkenin tarihinden kentin tarihine, kentin tarihinden kasaba veya köyün, kurumların tarihine ve oradan da çoğu zaman geleneksel tarihyazımının dışında kalan bireylerin tarihine doğru evirilen anlayışın amatör ve bilinçdışı ilk örnekleridir.⁷⁵⁷ Yerel tarihçiliğe yönelik ilginin 16. yüzyıl sonlarından itibaren gelişmesinde, kendi tarihini yazdırmak isteyecek bir aristokrasinin, bir dini gücün hatta kent meclisleri aracılığıyla ile örgütlenmiş bir burjuvazinin varlığı etkili olmuştur. Kontlukların, aile/hanedanların veya bölge tarihlerini ele alan çalışmalar yerel tarihyazımının erken örneklerinden biri olarak ortaya çıkarken, İngiltere ve Fransa'da 16. yüzyılın sonlarında beliren yerel tarihçilik toprak soylu ailelerin, şatoların tarihlerini içermektedir. Yerel tarihçilikte bir diğer form ise belli bir bölgedeki belli bir cemaatin tarihini anlatan ve 17. ve 18. yüzyılda sıkça rastlanan *parish* tarihleridir.⁷⁵⁸ Parish tarihleri sadece bu asırlarda değil sonraki asırlarda da yerel tarih çalışmalarının örnekleri olmaya devam edecektir. Bu bağlamda denilebilir ki 19. yüzyılda *parish* hareketi istikrarla devam etmiştir. *Parish* tarihini yazanların çoğu ise 17. yüzyıl yazma geleneklerini sürdüren rahiplerdi.⁷⁵⁹ Dünyayı keşfetmeye, tanımlamaya, bilmeye yönelik tutkunun yerel tarih araştırmalarını tetikleyen önemli etkenlerden olduğunu belirten Danacıoğlu'na göre bu tutkudan sadece Avrupa dışı uzak coğrafyalar değil, aynı zamanda Avrupa'nın kendisi de nasibini alır. Görme, tanımlama hatta bölgelerin, kentlerin haritalarını, topografik yapılarını çıkarma arzusu 16. ve 17. yüzyılda yapılan yerel tarih çalışmalarına damgasını vurmuştur.⁷⁶⁰

Yerel geçmişe yönelik köklü ilgiye rağmen 19. yüzyılın sonlarına hatta 20. yüzyılın ortalarına kadar siyasal-askeri-olaya yönelik tarih anlayışı, tarihçilikte hâkimiyetini ve merkezi rolünü korumuştur. Ancak Annales Ekolü öncülerinin tarihin sadece büyük adamlara hasredilmesine yönelik eleştirileri, daha sonra "kurumsal" bir niteliğe kavuşan bir harekete evrilmiştir. Salih Özbaran'a (1940-) göre, Türkiye'de tapu tahrir defterlerine ve şer'iyye sicillerine, Avrupa'da ise kilise defterlerine dayandırılarak

⁷⁵⁷ O. Gökdemir, *Tarihyazımında İki Yeni Yaklaşım: Sözlü ve Yerel Tarih*, s. 213.

⁷⁵⁸ *Parish*, Türkçeye "cemaat" olarak çevrilebilse de bu çeviri tam olarak anlamı karşılayamamaktadır. Bir papazın ruhani bölgesi anlamına da gelen *parish*, bu anlamda bir veya birkaç köyü ya da bir mahalleyi kapsayabilir. Bu ruhani bölge aynı zamanda kilise defterlerinin tutulduğu (doğum, evlilik, ölüm defterleri) en küçük bir birimdir. Bkz. E. Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri, Yanı Başımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, s. 3,4.

⁷⁵⁹ A. A. Akçalı, *Bir Çözüm Önerisi: Yerel Tarih*, s. 44.

⁷⁶⁰ E. Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri, Yanı Başımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, s. 3-4.

geliştirilen bölgesel tarih ve özellikle de demografik çalışmalar, günümüzde tarihçilerin üstünde fazlaca durdukları ve yararlandıkları alanlar haline gelmiştir. Geleneksel tarihçiliğe eleştirel bir bakış açısıyla bakan Annales Ekolu aracılığı ile tarih yazımı, merkezi yönetimin ve bir azınlığın tekelinden kurtarılmaya çalışılmıştır. Annales'ın bu çabaları sonucunda oluşan yeni yaklaşım ve yöntemleri benimsemiş yeni kuşak sosyal bilimciler- ekonomi, sosyoloji, psikoloji, biyoloji, coğrafya ve demografi uzmanları- sayesinde bölgesel tarihçiliğin profesyonel sesi duyulmaya başlanmıştır.⁷⁶¹ Gerçekten de yerel tarihçilik 20. yüzyılın başlarından itibaren bir yandan salt amatör çabanın bir ürünü olmaktan çıkarak akademi dünyasında kendine yer bulurken, diğer yandan da başta Fransa'da olmak üzere Annales etkisinde yeni örneklerle ilerler.

3.5.1 Yerel Tarihçiliğin Akademik Bağlamda Gelişimi

İngiltere'de akademik anlamda 1950'lerden başlayarak önemli bir ilgi uyandıran yerel tarihin köklü bir geçmişi bulunmaktadır. İngiliz yerel tarihin modern döneminin, genel olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başladığına inanılmaktadır. Bunda, William George Hoskins'in (1908-1992) 1948'de Leicester'de yerel tarih ile ilgili bir bölüm oluşturması, yerel kayıt ofislerinin kurulması, yetişkinlere yönelik eğitim sınıflarının ve yerel tarih topluluk ağlarının genişlemesi etkili olmuştur.⁷⁶² Ancak yerel tarihe ilişkin ilk incelemelerin 15. yüzyıla kadar uzandığı görülmektedir.⁷⁶³ Yerel tarih anlayışına temel oluşturan çalışmalar, Worcester'lı William'ın 1477-1480 yılları arasında İngiltere'de yaptığı gezilere dayalı olarak tuttuğu notlara kadar gitmektedir. William, İngiltere'de topografyanın, dolayısıyla da yerel tarihin kurucusu olarak görülür.⁷⁶⁴ William'ın gezi notlarına ek olarak 16. ve 17. yüzyılda İngiliz gezginler, ülkenin şehirlerinde yer alan önemli binaları, şatoları, pazarları, tüccarları, çiftlikleri, giyim kuşamları, coğrafi unsurları, gündelik yaşam öğelerini ve kentler hakkında tanımları barındıran amatör çalışmalarda bulunmuşlardır.⁷⁶⁵ İngiltere'de yerel tarihin kurumsallaşması açısından esas ve ilk önemli unsurlara bakıldığında ise kontluk

⁷⁶¹ Salih Özbaran, *Tarih, Tarihçi ve Toplum*, İstanbul, 2005, s. 49.

⁷⁶² Christopher Piers Lewis, "The Great Awakening of English Local History, 1918–1939", (Ed. Christopher Dyer, Andrew Hopper and others), *New Directions in Local History Since Hoskins*, Hertfordshire, 1988, s. 29.

⁷⁶³ E. Aslan, *Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi ve Değeri*, s. 196.

⁷⁶⁴ A. A. Akçalı, *Bir Çözüm Önerisi: Yerel Tarih*, s. 43.

⁷⁶⁵ O. Gökdemir, *Tarih yazımında İki Yeni Yaklaşım: Sözlü ve Yerel Tarih*, s. 213.

tarihlerinin ön planda olduğu görülmektedir. 1570'lere dek uzanan bu çalışmalarda kontluklar, kentler, kasabalar ve kiliseler hakkında ayrıntılı tarihsel ve topografik bilgiler sunulur. Bunlar içerisinde William Lambarde'nin 1576 yılında yayımlanan ve aynı zamanda ilk kontluk tarihi de olan *Perambulation of Kent (Kent Gezinmesi)*⁷⁶⁶ adlı çalışmasının önemli bir yeri vardır. Bu eser John Stow'un *Londra'nın Tetkiki (A Survey of London)*⁷⁶⁷ başlıklı çalışmasını da etkiler.

1599 yılında yazılan Stow'un eseri ile Lambarde'nin incelemesi ve daha sonraki dönemlerde hazırlanmış olan bu türden pek çok araştırma, kentlere ilişkin içerdikleri bilgilerle yerel tarih yazımı açısından önemli bir yere sahiptir.⁷⁶⁸ Londra'da, 16. yüzyılın sonunda Stow'un yayımladığı araştırmayla şehir çalışmaları başladı.⁷⁶⁹ İngiltere'de yapılan diğer önemli bir inceleme olan Richard Carew'in 1602 yılında basılan *Survey of Cornwall(Cornwall Tetkiki)*⁷⁷⁰ adlı çalışması dâhil tüm bu incelemeler, konu edindikleri bölgelerin haritalarını, arazilerin topografik yapısını, kurumlarını ve toplumsal geleneklerin pratiklerini içeren bir çerçeveye sahiptir.⁷⁷¹ 16. ve 17. yüzyıllarda başta Londra olmak üzere kent tarihlerine yönelenler sadece yukarıda bahsi geçen çalışmalardan ibaret değildir. Bununla birlikte kent tarihleri de dönemin kontluk tarihleri gibi dar bir tarihsel bakış açısına sahiptirler ve tam anlaşılmamış tarihsel materyal derlemeleri sunmuşlardır. Ancak yine de bu çalışmalar, İngiliz yerel tarihçiliğinin alanını genişletmiş ve yeni tür materyalleri ulaşılır hale getirmiştir.⁷⁷²

19. yüzyılda ekonomik ve sosyal tarihin gelişimine de paralel olarak derinlemesine inceleme gerekliliğine yönelik eğilimin güçlenmesiyle yerel tarih çalışmalarında mekânsal boyutun sınırları daralmıştır. Bu anlamda daha önce de bahsedildiği gibi esasen kökleri 16. ve 17. yüzyıla kadar dayanan en küçük birimler

⁷⁶⁶ Bkz. William Lambarde, *A Perambulation of Kent, Containing the Description, Hystorie, and Customes of That Shire*, Printed By Chatnam, Baldwin, London, 1826. Bu inceleme dikkate değer önemli topografik bilgileri içeren bir eser olma özelliğindedir. (E. Aslan, *Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi ve Değeri*, s.196.) Kent'in topografyası ve eski eserlerinin dikkate alındığı (D. R. Woolf , “The ‘Common Voice’: History, Folklore and Oral Tradition in Early Modern England “, *Past & Present*, 120, 1988, s. 27.) bu çalışmada yazar İngiltere'nin kent kontluğunda yer alan şehirleri, limanları, eğitim ve dini kurumları, hukuku ve gelenekleri yansıtan çok önemli bir antikçağ dönemi bölge tarihini yazdı. Bkz. E. Breisach, *Tarihyazımı*, s. 228.

⁷⁶⁷ Bkz. John Stow, *A Survey of London*, London, 1598.

⁷⁶⁸ E.Aslan, *Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi ve Değeri*, s. 197.

⁷⁶⁹ J. Beckett, *Writing Local History*, s. 53.

⁷⁷⁰ Bkz. Richard Carew, *Survey Of Cornwall An Epistle Concerning the Excellencies of the English Tongue*, E-Law, London, 1602.

⁷⁷¹ E. Aslan, *Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi ve Değeri*, s. 196.

⁷⁷² A. A.Akçalı, *Bir Çözüm Önerisi: Yerel Tarih*, s. 44.

olarak *parish* tarihleri yazılmıştır.⁷⁷³ İngiltere’de 19. yüzyılda kurumsal anlamda da yerel tarih çalışmalarının desteklendiği görülmektedir. İngiliz tarihinin araştırılmasına yönelik ilgi Viktorya döneminde (1837-1901) arkeoloji, yerel, kraliyet, mimarlık tarihi gibi alanlarda çeşitli kurumların meydana gelmesine neden olmuştur. Bu kurumların sonuncusu ve en etkili 1899’da kurulan *Victoria County History (VCH)* (*Viktorya İlçe Tarihi*)’dir.⁷⁷⁴ VCH dahilindeki araştırmacılar tarafından binlerce *parish* tarihi yazılmıştır.⁷⁷⁵

İngiltere’de akademik bağlamda da yerel tarihyazımın örnekleri önem taşır. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yarısında genel tarihin ön plana çıkmasıyla geri plana düşen yerel tarihçilik, 20. yüzyılın ortalarından itibaren yeni yaklaşımlarla tekrar gündeme gelmiştir. Bu döneme kadar genelde akademi dışı araştırmacıların baskın olduğu yerel tarihçilikte, 1930’lardan sonra farklı konularla akademik standartlar da ortaya

⁷⁷³ Richard Gaugh’un 1834’te yayımlanan *The Antiquities and Memoirs of The Parish of Myddle* adlı eseri ve John Lucas’ın 1931’de yayımlanan kitabı (Bkz. John Lucas, *History of Warton Parish, Compiled 1710-1740*, T. Wilson & Son, 1931.) *parish* tarihleri olarak iki önemli kaynaktır. (A. A. Akçalı, *Bir Çözüm Önerisi: Yerel Tarih*, s. 44.) Richard Gaugh, küçük bir yerleşim yeri-*parish-köy*- olarak geçen bu bölgenin incelemesinde dereleri, köprüleri, kiliseleri, lortlukları, göller ve havuzları, ortak mülkiyet alanlarını, gümrük ve otoyolları, meydana gelen kazaları, kale kuşatmalarını vb. gibi pek çok unsuru tasvir eder. Çalışmada *parish*’in kendisi ve çeşitli özellikleri tam olarak tanıtıldıktan sonra *parish*’in içinde bulunan unsurlar açıklanır. *Parish*’te yaşayan farklı aileler hakkında çeşitli bilgiler verilmeye çalışılır. Bu amaç için Parish Kilisesi’nin bir planı tanıtılır ve sırayla çeşitli ailelerin soyağaçları bildirilir. Bkz. Richard Gaugh, *The Antiquities and Memoirs of The Parish of Myddle*, Henry Sotheran and Co., 36, Piccadily, London, 1875.

⁷⁷⁴ VCH’nin (*Victoria County History*) kuruluş amacı İngiltere’deki orta ölçekli yerleşim yerlerinin tarihinin nüfus hareketleri, tahrir kayıtları, zanaatlar ve zirai faaliyetler gibi bilgileri içerecek biçimde kayda geçirilmesidir. 1989’da 200. cildini tamamlamış olan VCH, böylece İngiltere’de yerel tarihle ilgili en kapsamlı çalışmada bulunmuştur. (Bkz. E. Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri, Yani Başımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, s. 4.) VCH’nin araştırmalarına bakıldığında pek çok bölgenin -*country*- çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Burada ilgili bölgelere bağlı olarak kilise tarihi, evler, denizcilik tarihi, doğal tarih, anglo-sakson kalıntıları, eski toprak işleri, tarım, ormancılık, spor eski toprak işleri, endüstriler, ormancılık konuları ele alınır. Örneğin Shropshire kontluk bölgesini ilgilendiren üç ciltlik çalışma “*Shropshire merkezindeki yirmi iki parishin tarihini içerir... İngiltere’nin bu kesimindeki peyzaj tarihi ve farklı yerleşim şekillerinin evrimi üzerine pek çok yeni kanıt ortaya konmuştur. Acton Burnell Castle, Pitchford Hall ve Conover Hall gibi tanınmış binaların tasvirleri bulunuyor, çok daha mütevazi evlere dikkat çekiliyor. Bunlar yüksek bir ortaçağ tarihini içerir.*” Bkz. Victoria Country History- Shropshire, <https://www.victoriacountyhistory.ac.uk/counties/shropshire/volumes/shropshire-vol-viii> (10.10.2017)

⁷⁷⁵ VCH kapsamında yazılan tarihler, genel olarak toplumun üst sınıfları için yine üst sınıfların kendisi tarafından yazılan tarihi çalışmalar olup bu eserlerde muhalif olan kiliseler, toplumun sosyal ve ekonomik yaşamı yeterince yer almaz. İngiliz tarihçi Lawrence Stone’e (1919-1999) göre bu durumun en abartılı örneği, malikânelerin elden ele geçirilmesini ciddi bir biçimde kaydeden ama köyün kendisinden belirli bir noktadan sonra hiç bahsetmemiş Warwickshire mahallesinin -*parishin*-cemaatinin tarihidir. (Bkz. Lawrence Stone, “English and United States Local History”, *Deadolus*, 110/ 1, 1971, s. 128.) Stone’e göre, *histoire totale* yazılmasında isteksiz davranan İngiliz yerel tarihçileri, Fransızların kendi araştırmalarını düzenledikleri yapı/ konjonktür*dikotomisi* (ikili) gibi tarihsel analizler için basit bir araçtan yoksundu. Sonuç olarak, yerel tarihin İngiliz Okulu, özellikle de topografya ve tarım tarihi alanında seçkin bir örnek olmasına rağmen, henüz Annalesçi Goubert’in *Beauvaisis* veya Le Roy Ladurie’nin *Languedoc* ölçeğinde bir çalışma üretememiştir. Ekonomik örgütlenmeye ve tarımsal üretime sahip olduğu kadar yerel alt kültürlerle ve zihinsel tutumlara çok fazla ilgi göstermemiştir. Bkz. L. Stone, *English and United States Local History*, s. 128

çıkarmaya başlamıştır. 1950'lere dek yerel tarihçiliğin iki eseri yerel tarihin yönünü ve eğilimlerini değiştirmiştir. Bunlardan ilki Arthur Herbert Dodd'un (1891-1975) *Industrial Revolution in North Wales (Kuzey Gallerde Endüstri Devrimi)*⁷⁷⁶ başlıklı alan incelemesi, diğeri daha sonra William George Hoskins'in yerel tarihçilik alanında klasikleşmiş bir eseri olarak kabul edilen Annales tarzında tarihsel coğrafyanın temsilcisi olarak da nitelenen *The Making of the English Landscape (İngiliz -Kırsal-Manzarasının Gelişimi)*⁷⁷⁷ başlıklı eseridir. Dodd'un kitabı özellikle sosyal, ekonomik, tarihi ve yerel bağlamda sanayi devriminin etkisini temel alarak tarihçilik alanında önemli bir gelişme yaratmıştır.⁷⁷⁸ Pek çok açıdan büyük topografların bir mirasçısı olan Hoskins ise İngiltere'deki eski vatandaşların yaşamını yüzeysel fiziksel kanıtlardan, belgelerden yola çıkarak yansıtır.⁷⁷⁹ Hoskins ile birlikte akademik anlamda İngiltere'de yerel tarihin gelişiminde önemli adımlar atılır.⁷⁸⁰ 1940'ların sonunda ise İngiltere'de yerel tarihte bir canlanma yaşanması, yerel tarihin bir disiplin olarak kabul edilmesinde de etkilidir. 20. yüzyılda tarihin kapsamı ve yönteminde yaşanan dönüşüme bağlı olarak yerel tarih, insan temelli hale gelir ve toplumun sıradan üyeleri olan esnaf, işçiler, küçük toprak sahipleri, kadınlar ve çocukları konu edinir. VCH de toplumun aykırı kesimleriyle ilgilenmeye başlar. Kısa bir süre sonra, Leicester Üniversitesi'nde, yeni yerel tarihçilerin etrafında oluşturulan Leicester Okulu ortaya çıkar.⁷⁸¹

İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi Avrupa'nın siyasi tarihinde her zaman önemli bir yer işgal eden Almanya'da da bölgesel hanedanlar merkezde olsa da yerel tarihler yazılıyordu. 13. yüzyılın sonlarından itibaren Almanya'da büyük imparatorluk tarihleri

⁷⁷⁶ Bkz. Arthur Herbert Dodd, *Industrial Revolution in North Wales*, Newyork, 1933.

⁷⁷⁷ Bkz. William George Hoskins, *The Making of the English Landscape*, London, 1960.

⁷⁷⁸ J. H. Dales, "(Review- The Industrial Revolution in North Wales by A. H. Dodd; The Industrial Development of SouthWales, 1750-1850: An Essay by A. H. John)", *The Canadian Journal of Economics and Political Science / Revue Canadienne d'Economique etde Science politique*, 19/ 1, 1953, s. 112.

⁷⁷⁹ G. E. Fussell, "Short Notices", *The English Historical Review*, 71/ 279, 1956, s. 327. Çalışmanın içeriğine bakıldığında İngiliz yerleşiminden önce batı çiftlikleri ve tarlaları, İngiliz yerleşimi döneminde köyler ve köylerin tarlaları, köylerin ölçüleri gibi konuların yer aldığı görülmektedir. Bkz. W. G. Hoskins, *The Making of The English Landscape*, s. 17-57.

⁷⁸⁰ İngiltere'de yerel tarihin akademik bir ilgi ile ele alınması, 1948 yılında Leicester Üniversitesi bünyesinde kurulan ve ilk iki başkanlıklarını William George Hoskins (1908-1992) ve Herbert Patrick Reginald Fingberg'in (1900-1974) yaptığı "İngiliz Yerel Tarih Bölümü'nün (The Department of English Local History) kurulmasıyla olmuştur. Bu iki yazar tarihi incelemelerinin amacı ve konusunu, yerel toplulukların doğuşu, gelişimi, yükselişi ve düşüşlerini araştırmak olarak kabul etmişlerdi. Alanın akademik öncüleri olarak da kabul edilen Hoskins ve Fingberg'in bazı monografilere üniversite yayınları arasında yer vererek geniş kitlelerle buluşmalarına olanak tanımış olmaları, üniversitelerin ve akademisyenlerin yerel tarih incelemelerine ilgi göstermesinde katkı sağlamıştır. Bkz. E. Aslan, *Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi ve Değeri*, s. 198.

⁷⁸¹ L. Stone, *English and United States Local History*, s. 129.

yerine bölgeleri, yereli ilgilendiren tarihyazımları gelişmeye başlıyordu. Bu durumun oluşmasında 13. yüzyılın ortalarından itibaren imparatorluk gücünün etkinliğini yitirmesi ve insanların tarihyazımında kendi mikro alanında yer alan köyleri, manastırları veya daha büyük alan olarak yörelerini, şehirlerini, yerel hanedanları odak noktası haline getirmeleri etkilidir. Hanedan tarihlerine olan ilgi imparatorlar ve imparatorluk tarihlerinin geri plana düşmesinde rol aldı. Habsburg, Luxemburg ve Wittelsbach gibi hanedan tarihleri Alman bölgesel tarihyazımının çekirdeğini oluşturdu. Zamanla bu türün giderek yaygınlaşmasıyla geç Ortaçağ Almanya'sında imparatorluk fikrinin geri planda kalması arasında paralellik bulunuyordu.⁷⁸² 19. yüzyılda Almanya'da toplumsal tarihin adeta başlatıcısı olan ancak etkisi dar ve belli ölçüde kısa zamanlı olan Karl Lamprecht de bu ülkedeki yerel tarih yazımında önemli bir tarihçidir. Lamprecht'in Almanya'daki toplumsal tarih girişimi de yaygınlaşmasa da uzun süreli olarak düşünüldüğünde tarihinin en büyük etkisi, ulusal siyasetle doğrudan daha az bağlantıya sahip olan ve dolayısıyla toplumsal ve kültürel yönlerle ilgilenmeye daha çok eğilim gösteren yerel ve bölgesel tarih alanında hissedildi.⁷⁸³

Avrupa'da olduğu gibi Amerika (ABD)'de yerel tarih ile ilk meşgul olanlar amatör tarihçilerdi. Fransa'da 19. yüzyıldan 20. yüzyıla uzanırken akademik tarihçilerin politik, askeri, diplomatik, yönetsel ve dini alanlarla genel tarihe yönelmesi ve yerel tarihi amatörlere havale etmesi yönündeki durumun benzeri Amerika'da da görülmektedir. Amerikan devriminin 100.yıl kutlamalarıyla birlikte, 1876'da yerel tarih koleksiyonlarının toplanması ve yerel tarih araştırmaların yapılmasında büyük artış gerçekleşir. 1880'lerin ortalarında tarihçiliği meslek olarak yerine getiren tarihçiler, ulusal tarihe yönelmiş ve yerel tarihi adeta amatörlere terk etmişlerdir. Bunda, Amerikan yerel tarihinin yerel cemaatlerin kendi üyeleri veya amatörlere tarafından yapılacağına yönelik düşünce etkili olmuştur.⁷⁸⁴ Ne olursa olsun Birleşik Devletler'de yerel tarihyazımı, tarihçilikte önemli görülen yaygın bir tarihyazım türüydü. Öyle ki yerel tarihyazım kaynaklarının yayımlanması daha çok akademik anlamda tarih dışı olan kesimler-doktorlar, avukatlar, din adamları, kentin önde gelenleri- tarafından oluşturulan yerel cemiyetlerin önemli bir uğraşydı. Bresiach'a göre 19. yüzyılda Amerikalılar, en az Avrupalılar kadar tarihe ilgi gösteriyordu. Ancak tarihin işleyişi

⁷⁸² E. Breisach, *Tarihyazımı*, s. 168.

⁷⁸³ G. G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*, s. 34.

⁷⁸⁴ E. Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri, Yanı Başımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, s. 5.

farklıydı. Amerika’da kaynak toplama, bu kaynakları koruma ve yayımlama işinin arkasında, hükümdarların veya soylu kişilerin maddi desteği veya akademik camiadan gelme kalabalık bir tarihçi grubundan ziyade, eyalet, bölge ya da yöre tarih cemiyetleri bulunuyordu.⁷⁸⁵

18. yüzyılın sonlarından itibaren sömürgelerin, kendine özgü geçmişleriyle ayrı bir kimlik kazanmasıyla oluşan bilinç de tarih yazma nedenleri arasında yer alır. Amerika’da yaşadığı bölgeyle, bölgenin insanları ve refahıyla gurur duyma, ticarete ve siyaset alanında bir sömürgecinin hak ve imtiyazlarını belgeleme, Avrupa ilmi tarihinin yapıtlarına benzer eserler yazma isteği de yerel tarihyazımın gelişmesinin diğer nedenleridir.⁷⁸⁶ Bununla birlikte Amerikan bağımsızlığının tanınmasından sonra 1800’lerin başından itibaren devasa boyutlara ulaşmış olan ABD’nin yerel ve bölgesel tarihlerinin Amerikan bağımsızlık savaşını, göçleri, iç savaşı vb. gibi dev olguyu tam anlamıyla sergileyememesi genel tarihyazımlarını da zorunlu kılıyordu.⁷⁸⁷ Ancak bu durum dahi yerel veya bölgesel tarih yazımlarını tümüyle gözden düşürmüyordu. Zira yerel veya bölgesel tarih çalışmalarının aynı zamanda Amerikan devleti için pragmatik bir önemi de bulunuyordu. Amerikalılar, İngiltere’ye karşı kazandıkları bağımsızlık mücadelesini ölümsüzleştirmek istiyordu. İnsanlar yaşadığı yerin, eyaletin veya bölgenin milli davaya yaptığı katkıyı göstermek için çabalıyordu. Böylece çok sayıda belge ve bilgi toplanmış, kaydedilerek muhafaza altına alınmış ve yayımlanmıştı.⁷⁸⁸

1950’lere doğru ilerlerken Amerika’da yerel tarih, artık çok daha ilgi görüyordu. Öyleki eğitim dünyasında da kendine yer bulan yerel tarihin⁷⁸⁹ tanınma için uzun ve zor

⁷⁸⁵ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 338. Yerel cemiyet ve derneklerin yerel tarih yazımındaki önemli rolleri 20. yüzyılda da devam etmiştir. Massachusetts Tarih Derneği 1791’de kurulmuştur. Bu dernekten çok daha önce kurulanlar da olduğu gibi daha sonra da kurulanlar olmuştur. 1944 yılına geldiğinde ise Amerika Birleşik Devletleri’nde tarih ile ilgili dernek sayısı en az 1.467’e ulaşır. (Edward P. Alexander, "Let's Study the Local History of Illinois", *Journal of the Illinois State Historical Society (1908-1984)*, 39/ 1, 1946, s. 12.) Buradaki araştırmacıların birçoğu tarihsel malzeme olarak el yazmalarını, haritaları, arşivleri, gazeteleri, hükümet belgelerini, kitapları, süreli yayınları, illüstrasyonları ve müze objelerini kullanıyordu. Bkz. E. P. Alexander, *Let's Study the Local History of Illinois*, s. 12.

⁷⁸⁶ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 252-254.

⁷⁸⁷ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 326-327.

⁷⁸⁸ E. Bresiach, *Tarihyazımı*, s. 288-292.

⁷⁸⁹ Amerika’da yerel tarihe verilen önem okullardaki eğitime de yansır. Örneğin, henüz 1901 yılında, sınıf öğretmenlerine veya sekiz, dokuz yaşındaki çocuklarla Chicago geçmişiyle ilgili araştırma yapanlara nasıl çalışmalarını tavsiye eden Emily J. Rice, yakın çevrenin incelenmesinin her şeyden önce tarihsel materyalleri daha anlaşılır kıldığını, yerel tarihin net ve kesin görüntüler oluşturmak için tüm koşullara sahip olduğunu düşünür. Yazara göre yakın çevreyle ilgili bir tarih çalışması, ayrıca tarihin gerçekliği hissini de verir. Çocuklar, kendi şehirlerinin büyümesinin hikâyesini tarihsel materyallerden şahit oldukça tarihin canlı yani yaşayan bir şey olduğunu, mevcut yaşam üzerinde hayati bir etkiye sahip

bir mücadele geçirdiğini belirten Amerikalı tarihçi Edward Porter Alexander'e (1907-2003) göre, uzun yıllar boyunca, tarihsel sorunlara yerel yaklaşım ne profesyonel tarihlerce ne de halkın geneli tarafından önemsenmiştir. Sıradan halk, dünyanın genel tarihini ve büyük ulusların hikâyelerine büyük ilgi gösterirken, yerel tarihçilerin çalışmalarına ise çok az yöneliyordu. Bununla beraber son dönemde, yerel tarihe yönelik tutum köklü biçimde değişti ve tarih artık politik olarak tanımlanmadı. Bugünün profesyonel tarihçisi, sosyal, ekonomi, kültürel ve entelektüel tarihle daha önce hiç olmadığı kadar ilgilenmektedir. Herhangi bir bölge için, tarihçi insanların kökenlerini, geçim yollarını, yaşantılarını, düşüncelerini, sanatlarını araştırıp bulmak istemektedir.⁷⁹⁰

Tarihin salt siyasi, olay tarihine indirgenemeyeceğinin ilanı, bölgesel veya yerel ölçekte de sıradan halkın sosyal, ekonomik, kültürel ve zihniyet tarihine yönelme Fransa'da da olacaktı. Annales Ekolü bu yönelmenin önemli öncüsü olmuştur.

3.5.2 Yerel Tarihyazımında Annales Ekolü'nün Etkisi

Lawrance Stone'nun İngiliz yerel tarihçiliğinin henüz Goubert'in *Beauvaisis* veya Ladurie'nin *Languedoc'in* ölçeği üzerinde bir çalışma üretmemiştir⁷⁹¹ diyerek işaret ettiği Fransa'da yerel tarihyazımına özellikle değinmek yerinde olacaktır. Zira Avrupa ölçeğinde yerel tarihçiliğin başlangıcında, metodolojik usullerinin olgunlaşmasında, başta *VCH* olmak üzere çeşitli kurumlarla aldığı desteklerle geliştirilmesinde İngiltere de ön plandayken, bu tarihçilik türünün özellikle 20. yüzyılda Annales Ekolü'nün de etkisiyle büyük bir ivme kazandığı ülke ise Fransa'dır. Bu ülkede yerel tarihin gelişimi daha çok Annales perspektifinde değerlendirilecektir. Bu yöndeki tercih, aynı zamanda Annales veya Annales Ekolü etkisinde yazılan bölgesel/yerel tarih çalışmaları daha yakından görmek için de yararlı olacaktır.

Yerel tarihçiliğin tarihsel gelişimi bakımından İngiltere'ye benzer bir seyir izleyen Fransa'da çeşitli kurumların, akademisyenlerin önemli rolleri bulunur. Ülkedeki

---

olduğunu gözlemler. Amerika'da tarihe yerel yaklaşım, kimi gençler için sıkıcı bir alan olarak görülen bazı tarih konularını da renklendirebilir ve bu konulara anlam kazandırabilir. Bkz. Emily J.Rice, "Local History", *The Course of Study*, 1/ 8, 1901, s. 690.

⁷⁹⁰ E. P. Alexander, *Let's Study the Local History of Illinois*, s. 7.

⁷⁹¹ L. Stone, *English and United States Local History*, s. 128.

tarihçiler, sadece Pasifik adaları, Hindistan veya Akdeniz dünyasıyla ilgilenmez aynı zamanda Fransa'nın kendi tarihiyle de meşgul olurlar. Burjuvalar, öğretmenler ve din adamları tarafından kentlerde kurulan dernekler, yerel tarih araştırmalarına katkıda bulunurlar.⁷⁹² 20. yüzyılın ortalarından itibaren yerel tarih çalışmalarının akademisyenlerce de ilgi alanı haline gelmesi sadece İngiltere'de değil Fransa'da da söz konusudur. Daha önce de zikredildiği gibi Fransa'da Annales hareketinin etkisi yalnızca büyük ölçekli ve genel tarihçilikte değil aynı zamanda yerel veya bölgesel tarihyazımında da görülmektedir. 1970'lere gelindiğinde, kültürü, siyasal, toplumsal ve ekonomik bağlam içine oturtan bir tarih anlayışı meydana geldi. Georges Duby'in (1919-1996) evlilik, ulusal efsanelerin sürdürülmesi ve feodalizmin toplumsal yapısı üzerine; Jacques Le Goff'un (1924-2014) ise entelektüeller ve ruhbanlar, kavramlar ve iş kalıpları hakkındaki önemli çalışmaları bu anlayışın gelişimini hazırlamıştır.⁷⁹³ Annales Ekolü'nün bütünsel/bütüncül tarihyazımının bir nevi yerel tarihlerde uygulanmasının daha pratik olarak kabul edildiğini ifade eden Tosh ise Braudel'in bütünsel tarih anlayışının Akdeniz gibi büyük bir coğrafyada gerçekleştirmesinin zor olduğunu bildirir. Yazara göre tarihin bütün kaynaklarına hâkim olmak ve (sosyal, ekonomik vb) temaları tam anlamıyla bütünleştirmek için, coğrafi sınırların önemli ölçüde daraltılması şarttır. Ancak bu durumda bütüncül tarihin uygulamada yerel tarihe dönüşmesi gibi bir paradoks ortaya çıkar. Yine de geleneksel uzmanlık dalları arasındaki duvarlar, büyük ölçüde yıkıldığı için, profesyonel tarihçilerin gitgide daha fazla giriştikleri bir uğraş haline gelen yerel tarihin ilk uygulayıcıları Annales tarihçileridir. Le Roy Ladurie'nin 15 ve 18. yüzyıllar arasında Languedoc'un kırsal kesimi üzerine yaptığı *Les Paysans de Languedoc (Languedoc Köylüleri)* (Paris, 1985) başlıklı araştırma, Annales yaklaşımının güçlü bir örneğidir.⁷⁹⁴

⁷⁹² E. Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri, Yeni Başımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, s.4.

⁷⁹³ Y. Oğuzoğlu, *Yerel Tarih*, s. 407.

⁷⁹⁴ J. Tosh, *Tarihin Peşinde*, s.107. Ölçeğin daraltılmasını, konularını çeşitlendirmesini önemseyen Annales'in ünlü temsilcilerinden Le Roy Ladurie, Özbaran'a göre "bir ekonominin, bir toplumun uzun süreçlerini, altyapı, üstyapı, maddi yaşam, kültürel yaşam, sosyolojik evrim ve ortak davranışları kırsal dünyada ararken diğer yandan ise ortaçağlar ve 16.-17. yüzyıllar için hem yeni konular geliştirmiş, hem de coğrafi alanı tarih için belirleme yoluna gitmiştir. Braudel dağ, ova, kıyı ada, iklim kara ve deniz yollarını zaman ile 16 yüzyılda çok iyi buluşturmuştur. Böylece bölgesel tarihe yönelik ile daha önceleri sadece zengin ve güçlüye ait olagelmış tarih, toplumsal dengeyi sağlama yolunda çok olumlu gelişmeler göstermiştir. Peter Burke, Vidal De La Blache'ın tarihsel coğrafyanın, zaman ile mekânın buluşmasına yardımcı olduklarını, buna iyi örnekler oluşturduklarını vurgulamaktadır." Bkz. S. Özbaran, *Tarih, Tarihçi ve Toplum*, s. 45.

Anneles'in geliştirmek istediği bütünsel tarih anlayışı ile birlikte tarihyazımında ele alınan konular da genişledi. Katı kategorik temalara (siyasi, ekonomik veya sosyal) göre yapılan çalışmaların yerini temaların birlikte ele alınıp analiz edildiği incelemeler yaygınlaştı. Global tarih yazma hedefinin bir uzantısı olarak ele alınan mekânsal düzlem yatay olarak genişledi. Örneğin Fransa tarihi yazılıyorsa, Avrupa tarihine, Avrupa tarihini daha yakından ilgilendiren bir konu üzerinde çalışılıyorsa, diğer kıtalar veya genel anlamda dünya tarihine uzanıldı. Ancak tarihyazımında daha derinliğe sahip incelemelerin yapılması, bir şekilde mekânın daraltılmasını veya coğrafyanın küçültülmesini gerektiriyordu. Annales tarihçilerin bir bölümü, özellikle ekolün 3. kuşak mensupları ya da ekolün etkisindeki tarihçiler derinliği daha yoğun olan araştırmalar için bölgesel çalışmalara yöneldiler.

Teorik tartışmalardan ziyade betimlemeyi, gözlemi ve analizi önemseyen Fransız coğrafyacı Paul Vidal de Blache (1845-1918) yaklaşımındaki bölgesel coğrafi alışmalar, Annales tarihçiliğini de etkilemiştir. Coğrafya temelli bölgesel monografilerde Vidalci yaklaşımın "olasılıkılığı" Annales kurucusu Febvre için de coğrafya-insan etkileşiminde en doğru yol olarak kabul edilmiştir.⁷⁹⁵ Bloch ise yerel/bölgesel çalışmaların gerekliliğine inanıyor, onların nasıl olması gerektiğini sorguluyor ayrıca genel tarih için bu çalışmaların yararlılığını zikrederek yerel tarihe önem verdiğini gösteriyordu. Bloch'a göre yerel tarihçiler, belirledikleri alanların çerçevesini aşmamalıdır. Merkeze aldıkları yörelerin toplumsal, siyasi, idari tarihlerini açıklamalıdır. Yerel tarihçilerin başka yöreler konusunda yapılmış çalışmalar ile karşılaştırmalar yapmaları da önemlidir.⁷⁹⁶ Bloch bir adım daha ileri giderek yerel tarihçilerin çalışmaları olmadan karşılaştırmalı tarihin bir anlam ifade etmeyeceğini vurgular.⁷⁹⁷ Kısacası genel, coğrafi anlamda global tarih yazan Annalesçılar, bunu sağlamak için Bloch'un Île-de-France bölgesi hakkındaki çalışmasındaki fikirler gibi yerel örnekler vermekten de geri kalmıyorlardı. Yerel tarihin önemini yansıtan Bloch'un yukarıdaki düşüncelerinin benzeri ve yerel tarihe başvurmaya yönelik örnekler Braudel'de de görülmektedir. Braudel de hem *Akdeniz Dünyası*'nda hem de *Maddi*

⁷⁹⁵ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 21.

⁷⁹⁶ M. Bloch, *Pour Une Histoire Comparee des Societies Europeenes*, s. 28.

⁷⁹⁷ Bloch'a göre karşılaştırmalı tarih, yerel çalışmaları tanımaya ve onlara hizmet etmeye hazırdır. Karşılaştırmalı tarih ve yerel tarih birbirlerinden yararlanmadıkları müddetçe hiçbir şey ifade etmezler. Bkz. M. Bloch, *Pour Une Histoire Comparee des Societies Europeenes*, s. 42.

Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm'de çoğu bölgesel nitelik gösteren veri ya da sonuçlarından yararlanmaktadır.⁷⁹⁸

Braudel ile özdeşleşen 2. kuşak döneminde Annales'da tarih yazımında ekonomi, toplumsal, demografi ve kültürel tarih çalışmaları daha ön planda tutuldu. Bu ise toplumsal ve ekonomik tarihle doğrudan ilintisi olan bölgesel/yerel tarih çalışmaları için de olumluydu. Zira yerel tarih, bütünsel tarihin önemli ayaklarından olan sosyal, ekonomik, kültürel tarihin de doğal bir zeminidir. Bu kuşaktan itibaren yükselen bir eğilim de niceliğe dayalı- özellikle nüfus ve fiyatlarına- tarih çalışmalarının ivme kazanmasıdır. Pierre Chaunu, *Séville et l'Atlantique (1504-1650)*⁷⁹⁹'de; Pierre Goubert *Beauvaisis*'de⁸⁰⁰ ticaret, fiyatlar, nüfus gibi konulara odaklanıyor, bunlar arasındaki ilişkileri nicel bir tabana yayıyordu. Yine bu dönemde, bölgesel monografiler de artıyordu ki bunlar arasında Braudel'in de yönettiği tezler de bulunuyordu. Genel olarak toplumsal ve ekonomik merkezli bölgesel/ yerel tarih çalışmaları coğrafi girişlerle başlıyor, sosyo- ekonomik yapılar ve konjonktürler (eğilimler) nicel metotlarla uzun süreli olarak inceleniyorlardı. Esasen Braudel'in kendisi de Vidal de la Blache ve onun ilhamıyla yazılmış bölgesel monografilerden ve aynı zamanda *II. Felipe ve Franche Comte* üstüne yazdığı tezde coğrafi bir giriş ile başlayan Febvre'den esinlenmişti.⁸⁰¹ Annales'ın gelişimini evrelere ayıran Boratav, üçüncü kuşağı bölgesel monografilerin yaygınlaşması ile tanımlamanın mümkün olduğunu açıklar. "*Mekânsal sınırlamalara karşın zaman boyunca derinleşen bu çalışmalar sayesinde tarihçiler, gerçek uzun dönemli dalgalanmalar ile orta vadeli eğilimleri (konjonktürel-çevrimsel) birbirinden ayırabilecek bilgilenmeye sahip olabilirler.*"⁸⁰²

⁷⁹⁸ Bu yararlanma yerel tarih ile genel tarih arasında bir kopukluktan ziyade birbirlerini tamamladıklarını veya desteklediklerini gösterir. Daha önce ifade edildiği gibi yerel /bölgesel çalışmalar bazen büyük ölçekli genel veya ulusal tarihyazımının kabullerini ve savunularını sarstığı gibi kimi zamanda genele yönelik olan tarihin yargılarını destekler. Örneğin Braudel, Akdeniz'in ekonomik olarak birdenbire gerilemediğini düşünürken, bu yargısını bölgesel tarih çalışmalardan elde ettiği verilerle kuvvetlendirir. Braudel'e göre "*son on yılda Akdeniz bölgelerinin zenginlikleri üzerine yazılmış en önemli üç kitap-Provence üzerine Rene Baehrel, Languedoc üzerine E. L Roy Ladurie ve Katalonya üzerine Pierre Vilar ilk tezimi çürütmüyorlar.*" (Bkz. F. Braudel, "Akdeniz (Sonuç)", (Der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, İstanbul, 2007, s. 178.) *Akdeniz Dünyası*'nda olduğu gibi üç ciltlik *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm* eserinde de defalarca yerel örneklerle tarihsel yargılarını kuvvetlendirmeye çalışır. Özellikle Annales'ın üçüncü kuşağının önemli temsilcisi Le Roy Ladurie'nin Languedoc üzerine yaptığı araştırma, Braudel'in yararlandığı bölgesel ölçekli çalışmaların başında gelmektedir.

⁷⁹⁹ Huguette et Pierre Chaunu, *Séville et l'Atlantique (1504-1650)*, S. E. V. P. E. N., Paris, 1955-1960.

⁸⁰⁰ Pierre Goubert. *Beauvais et le Beauvaisis de 1600 à 1730. Contribution à l'histoire Sociale de la France au XVIIe Siècle*, Ecole pratique des Hautes-Etudes, VIe section, S.E.V.P.E.N., Paris, 1960.

⁸⁰¹ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s.78.

⁸⁰² A. Boratav, *Sunuş*, s. 18.

Emmanuel Le Roy Ladurie'nin *Les Paysans de Languedoc*⁸⁰³ ve *Montaillou*⁸⁰⁴; Michel Vovelle'in *Ville et Campagne*⁸⁰⁵; Pierre Goubert'in *Beauvais et Beauvaisis*⁸⁰⁶; Pierre Vilar'ın *La Catalogne*⁸⁰⁷; Georges Duby'in *Mâconnaise*⁸⁰⁸ gibi çalışmalar, Annales'ın ikinci kuşağının izinden giden monografiler arasında yer alır. Yerel tarih yazımı için önemli örnekler olan bu çalışmalar, genelde coğrafi girişlerle başlamakta ve sosyo-ekonomik yapı, konjonktür gibi eğilimleri paylaşmaktadırlar. Fransa'nın kır toplumu Pierre Saint Jacob⁸⁰⁹, René Baehrel⁸¹⁰, Georges Freche⁸¹¹ gibi yazarlar tarafından araştırılırken; Burgundy, Provence, Île-de-France, Savoy, Lorraine de taşra düzeyinde incelendi. Ayrıca hem modern Fransız kentleri (Amiens, Lyon, Caen, Rouen, Bordeaux) hem de Akdeniz kentleri (Roma, Valladolid, Venedik) üzerine de çeşitli incelemeler⁸¹² kaleme alındı. Genelde Braudel ve Labrousse'un denetimindeki bu incelemeler, modern dönemin başlarını ele alıyordu. Burke'e göre bu kent ve kır bölge incelemeleri önemli derecede benzerlik gösteriyordu. İncelemeler genelde yapılar ve konjonktürler olarak ayrılıyor ve fiyat eğilimleri ya da ölüm oranları gibi uzun süre dizileri halinde düzenlenmeye müsait olan homojen veriler sağlayan kaynaklara yaslanıyordu. Niceliksel veri ve analizlerin de yaygın olduğu bu çalışmalar ile Le Roy Ladurie'e göre "*nicel devrim Fransa'da tarihçilik mesleğini tamamen dönüştürdü.*"⁸¹³ Özellikle 1960'lardan sonra artan bölgesel çalışmalar arasında Pierre Deyon'un Amiens kenti; Adeline Daumard'ın Paris burjuvazisi; Jean Georgelin'in Venedik; Jean Nicolas'ın Savoy üstüne yazdığı ve Labrousse'un yönetiği tezler de değerlidir. *Ecole*

⁸⁰³ Emmanuel Le Roy Ladurie, *Les Paysans de Languedoc*, S.E.V.P.E.N, Paris, 1966.

⁸⁰⁴ Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou, Village Occitan, de 1294 à 1324*. Paris, Gallimard, 1975

⁸⁰⁵ Michel Vovelle, *Ville et Campagne au XVIIIe Siècle (Chartres et la Beauce)*, Paris, 1980.

⁸⁰⁶ Pierre Goubert, *Beauvais et Le Beauvaisis de 1600 À 1730 Contribution À L'Histoire Sociale de La France du XVIIe Siècle*, Paris, 1960.

⁸⁰⁷ Pierre Vilar, *La Catalogne dans l'Espagne Moderne. Recherches sur les Fondements Économiques des Structures Nationales* Tomes: 1,2,3. S.E.V.P.E.N, Paris, 1962.

⁸⁰⁸ Georges Duby, *La Societe Aux XIe et XIIe Siecles dans La Region Maconnaise*, Paris, 1953.

⁸⁰⁹ Bkz. Pierre De Saint Jacob, *Les Paysans de La Bourgogne du Nord au Dernier Siècle de l'Ancien Régime*, Paris, 1960.

⁸¹⁰ Bkz. René Baehrel, *Une Croissance: La Basse-Provence Rurale (Fin Xvie Siècle-1789) Essai d'Économie Historique Statistique*, Paris, 1961.

⁸¹¹ Bkz. Georges Freche, *Toulouse et La Région Midi-Pyrénées au Siècle des Lumières (Vers 1670-1789)*, Paris, 1974.

⁸¹² Bkz. Pierre Deyon -*Amiens, Capitale Provinciale* (1967); Maurice Garden -*Lyon et Les Lyonnais au 18 Eme Siecle* (1970); Richard Gascon -*Grand Commerce et Vie Urbaine au 16 Eme Siecle*(1971); Jean Delumeau -*Vie Economique et Sociale de Rome dans la Seconde Moitie du 16e Siecle*(1957); Jean-Claude Perrot – *Genese d'Une Ville Moderne, Caen au XVIIIe Siecle* (1974) ; Jean-Pierre Bardet- *Rouen Aux XVIIe et XVIIIe Siècles: Les Mutations d'un Espace Social* (1983)

⁸¹³ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 110.

Pratique des Hautes Etudes (EPHE) bağlı VI. Section (Altıncı Şube) içindeki CRH⁸¹⁴ tarafından yazılan yerel çalışmalar da bulunmaktadır. Altıncı Şube 1960 yılında “*Demografi ve Toplumlar*“ adlı dizide mahalli tarih üstüne önemli monografiler yayımladı. Bu monografilerin başlıcaları Gérard Delille⁸¹⁵, Jean-Pierre Poussou⁸¹⁶, Pierre Goubert⁸¹⁷, Alain Croix⁸¹⁸, Jacques Lafon-Bernard Schnappe⁸¹⁹, Guy Arbellot⁸²⁰, Marcel Couturier⁸²¹, Anne Zink⁸²², Arlette Higounet-Nadal⁸²³ gibi tarihçiler tarafından yazıldı. Genel olarak ifade edilirse, bu çalışmalarda Braudelci yapısal tarih ve uzun süreye önem verilmektedir. Uzun sürelilik kadar bütünsel tarih, karşılaştırmalı yöntemi önemseme gibi Annales’ın hem ilk kuşağının amentüsü olan ilkeler hem de başta Braudel olmak üzere ikinci kuşağın kabul ettiği ve geliştirdiği yazım anlayışları da bölgesel çalışmaları etkilemiştir. Zira Braudel hem kendinden önceki kuşağın tarihyazımının ilke ve paradigmalarının taşıyıcısı hem de kendinden sonraki kuşağı da etkileyen bir tarihçidir. Bu bağlamda ele alınacak örnek bölgesel çalışmalar, Annales’ın genel ilkeleri çerçevesinde değerlendirilecektir. Örneğin Burke’e göre Alain Corbin’in 1975’deki çalışması⁸²⁴ Annales tarzında bir niteliğe sahipti. Bu çalışma bölgenin coğrafyasını inceleyen bir ciltle başlıyor “*ekonomik, toplumsal ve zihinsel yapılar*”ın

---

⁸¹⁴ Centre de Recherches Historiques (CRH), Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi (CNRS) ve EHESS'in laboratuvarı olarak 1949 yılında Braudel tarafından kuruldu. Kurumun araştırmaları, çok farklı kültürel bölgelere odaklanan, uzun süreli inceleme yapan, sosyal tarihi önemseyen, interdipliner yöndedir. Kurum, aynı zamanda küresel ve yerel arasındaki ilişkiyle, tarih kaynakların yenilenmesiyle, programlarla, uluslararası araştırma nesnelerin açılışıyla da ilgilenir. EHESS’in entelektüel ortamında, CRH, “tarihin enstitüsü”dür. Kurumun araştırmaları için Bkz. (<https://www.ehess.fr/fr/centre-recherches-historiques-crh>) (10.11.2018)

⁸¹⁵ Gérard Delille, *Famille et Propriété Dans le Royaume de Naples, XVe-XIXe Siècle*, EHESS, Paris, 1985.

⁸¹⁶ Jean-Pierre Poussou, *Bordeaux et le Sud-Ouest au XVIIIe Siècle*, EHESS, Paris, 1983.

⁸¹⁷ Pierre Goubert, *Beauvais et le Beauvaisis de 1600 À 1730 Contribution À L’Histoire Sociale de la France du XVIIe Siècle*, S.E.V.P.E.N, Paris, 1982.

⁸¹⁸ Alain Croix, *Nantes et Le Pays Nantais au XVIe Siècle*, S.E.V.P.E.N, Paris, 1974.

⁸¹⁹ Jacques Lafon, Bernard Schnapper, *Régimes Matrimoniaux et Mutations Sociales les Époux Bordelais, 1450-1550*, S.E.V.P.E.N, Paris, 1972.

⁸²⁰ Guy Arbellot, *La Cartographie Statistique Automatique Appliquée À L’Histoire Une Expérience Sur 332 Villes et Villages de Haute-Champagne aux XVIIe et XVIIIe Siècles*, S.E.V.P.E.N, Paris, 1970.

⁸²¹ Marcel Couturier, *Recherches Sur Les Structures Sociales de Châteaudun, 1525-1789*, S.E.V.P.E.N, Paris, 1969.

⁸²² Anne Zink, *Azereix: La Vie D’une Communauté Rurale À La Fin du XVIIIe Siècle*, S.E.V.P.E.N, Paris, 1969.

⁸²³ Arlette Higounet-Nadal, *Les Comptes de La Taille et les Sources de L’Histoire Démographique de Périgueux au XIVe Siècle*, S.E.V.P.E.N, Paris, 1965.

⁸²⁴ Alan Corbin *-Archaïsme et Modernité En Limousin Au XIXe Siècle, 1845–1880: La Rigidité des Structures Économiques, Sociales et Mentales*, Paris, 1975.

*betimlemesiyle devam ediyor ve siyasi tutumların analiziyle ve zaman içerisinde meydana gelen değişimin dökümüyle sona eriyordu.”*⁸²⁵

Özetle Annales’a yakın bölgesel veya yerel tarihçiler, coğrafi girişi, uzun süre-yapısal tarih anlayışıyla çalışmayı, konjonktürel durumları, bütünsel tarihi, karşılaştırmalı yaklaşımı da önemsemiş ve daha çok yakın modern dönem üzerine eğilmişlerdir. Bununla birlikte modern dönemi araştırmalarının merkezine yerleştirmeyen tarihçiler de mevcuttur. Örneğin Georges Duby’in 11. ve 12. yüzyıldaki Mâconnaise⁸²⁶ bölgesini incelediği eseri buna bir örnek teşkil eder. Bloch’dan ustası olarak söz eden Duby, Ortaçağ ile ilgili araştırmalarda bulunduğu zamanlarda, Bloch’un çalışmalarından etkilenmiştir. Duby’nin gerek *Mâconnaise* başlıklı eseri gerekse Ortaçağ Batı dünyasının kırsal ekonomisi üzerine yaptığı çalışmalar esasen Bloch’un *Feodal Toplum* ve *Fransız Kırsal Tarihi* çalışmalarındaki geleneğin içinde yer alır.⁸²⁷ Anaç’a göre Bloch gibi Ortaçağ dönemini çalışan Duby, ustasının sonuçlarını ve sentezlerini ileriye taşıyacaktı. Tıpkı Bloch gibi sadece arşiv belgelerine bağlı kalmayan Duby, Ortaçağ tarih çalışmalarının kaynağı olarak pek kabul edilmeyen ikonografik (görsel), arkeolojik kaynakları ve saha çalışmalarını kullanmıştır. Diğer disiplinlerden de faydalanan Duby, özellikle ilkel toplumlara has olduğu ileri sürülen antropolojinin bilimsel yöntemlerini de Ortaçağ tarihine uygulamıştır.⁸²⁸ Böylece yazar, hem kaynak çeşitliliğinde, farklı disiplinlere başvurmada hem de bütünsel tarih anlayışıyla, karşılaştırmalı tarihte ustalarını izliyordu. Duby’in bütünsel tarih ile ilgili genel düşünceleri Braudel’in coğrafi, konjonktürel, olay tarihinin özeti gibidir. Zira hatırlanacağı gibi Braudel yüzeysel tarih dediği olay ya da birey tarihini “*köpüğün tarihi*” diye görmüş, tarihçilerin en dipteki tarih olan jeo-tarihi önemsemeleri gerektiğini vurgulamıştır. Dosse’ye göre toplumu bütün olarak düşünen Duby için, politik olanı ekonomik ya da kültürel olandan ayırmak mümkün değildir. Tüm bilgilere başvurulmasını zorunlu yapan işte yüzeydeki bu kaynaşmadır. Duby, nedensellik yerine daha çok karşılıklı ilişkiler kavramını benimser. Neden-sonuçtan ziyade, her şeyin birbirini belirlediğini ve etkilediğini düşünmeye yönelten bağıntılardan söz eder. O halde bir tarihçi zihniyet alışkanlıkları ve ekonomik baskıların karşılıklı ağırlıklarını ölçmeli ve bir dönemi kavrayıp açıklamak için bu unsurların arasındaki bağıntıları

⁸²⁵ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 110.

⁸²⁶ Georges Duby, *La Societe Aux XIe et XIIe Siecles dans La Region Maconnaise*, Paris, 1953

⁸²⁷ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 128.

⁸²⁸ H. Anaç, *Georges Duby'nin Tarihyazımı Üzerine Yaklaşımları*, s. 6.

anlamalıdır.⁸²⁹ Duby'in bu ifadeleri Braudel'in her şeyin her şeyi etkilediğine yönelik düşünsel tutumunu akla getirmektedir.

Genel tarih metodolojisi bu yönde olan Georges Duby, 11. ve 12. yüzyıl *Mâconnaise* üzerine tezini 1953'te savunmuştu.⁸³⁰ Ortaçağ tarih uzmanı Duby, *Mâconnaise* ve civar bölgelerindeki mülkiyeti, toplumsal yapıyı ve aristokratik aileleri mercek altına alıyordu.⁸³¹ Görüldüğü üzere 1953 yılında Georges Duby'nin yaptığı çalışma, *Annales* Ekolü tarihçiliği içinde en eski bölgesel, yerel incelemelerden⁸³² biridir. Bundan dolayı tarihçinin tarihsel coğrafyadan da ilham alarak yazdığı doktora tezi, kendisinden sonra gelenler tarafından yapılan bölgesel monografiler araştırmaları için de önemli bir örnektir.⁸³³ Le Goff'a göre, 1950-1960 yılları arasında *Annales* ile irtibata geçen Duby, tarihçiliğinde dönüm noktası oluşturacak Febvre ve Bloch'un çalışmalarını okuyordu. Duby tam olarak ekolün etkisindeydi ve zamanla *Annales*'da pek çok yazı kaleme aldı.⁸³⁴ Bu makalenin birisinde problem odaklılığının makalenin yazılma amacı olduğunu bildiriyordu. Çalışmanın hemen başında Duby, soru-odaklı tarihçiliğinin ipucunu verir: “*Şövalyelik ve soyluluk arasındaki ilişkinin mahiyeti nasıldı, özelde bu iki olgu 12. yüzyılda belirgin bir şekilde birbirlerinden ayrılmışlar mıydı?*”⁸³⁵

Soru odaklılık, rakamsal veri ve analizin kullanımını önemseyen Michel Vovelle'de (1933-2018) de görülür. 1971 yılında doktora tezi olarak sunulan Vovelle'in

⁸²⁹ F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 185.

⁸³⁰ Werner Rösener, “L'Histoire Rurale de l'Europe Médiévale et L'Apport de Georges Duby”, *Études Rurales*, 1997, s. 91.

⁸³¹ H. Anaç, *Georges Duby'nin Tarihyazımı Üzerine Yaklaşımları*, s. 13; P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 110.

⁸³² Emmanuel Le Roy Ladurie'nin *Les Paysans du Languedoc* (1966) ve *Montaillou Village Occitan de 1294 À 1324* (1975), Michel Vovelle'in *Ville et Campagne au 18ème Siècle: Chartres et Beauce* (1980), Pierre Goubert'in *Beauvais et Beauvaisis de 1600 à 1730* (1969), Pierre Vilar'ın *La Catalogne dans l'Espagne Moderne* gibi çalışmalar da bölgesel monografilere önemli örneklerdir.

⁸³³ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 110.

⁸³⁴ Jacques Le Goff, “Georges Duby (1919-1996)”, *Cahiers de Civilisation Médiévale*, 40/158, 1997, s. 201.

⁸³⁵ Georges Duby, “Lignage, Noblesse et Chevalerie au XIIe Siècle Dans La Région Mâconnaise” *Annales*, 27/4-5, 1972, s. 803. Bütünsel olarak *Mâconnaise* toplumu inceleyen Duby, bu toplumun dini kuruluşlarına (Cluny tarikatı gibi), sosyal hiyerarşiye, 11. yüzyılda bölgenin çok fakir olduğunu kaydeden belgelere de yansıdığı gibi olumsuz ekonomik görünümüne değinir. İlk *Mâconnaise* çalışmasından daha dar bir bölgeyi seçtiğini, zengin ve daha sürekli belgelere sahip olan bölgeye yöneldiğini belirten Duby, aile sistemleri hakkında uzun uzun bilgilerin verildiği çalışmada, 11. yüzyılda aristokrasinin bu bölgede eski zenginliğini kurup kurmadığını sorgular. Ailelerin nesiller arasındaki bağlantılarına ve uzantılara değinen Duby, sorgulamalarında rakamsal verilerden yola çıkarak niceliksel analizlerde bulunur. Bkz. Georges Duby, *Lignage, Noblesse et Chevalerie au XIIe Siècle Dans La Région Mâconnaise*, s. 811.

çalışması⁸³⁶ niceliksel tarihin de önemli bir örneğidir. İstatistikleri kullanan ve dizisel tarih örneği olan⁸³⁷ bu eser bir Fransız bölgesinin dini yaşamına odaklanıyordu.⁸³⁸ Hıristiyanlıktan arınma probleminden yola çıkan Vovelle, vasiyetnamelerden yola çıkarak ölüm ve ölüm sonrası yaşamla ilgili tutumları nicel metotlarla ölçebileceğini varsayıyordu. Böylece doktora tezi yaklaşık 30.000 vasiyetnamenin sistemli bir tarzda incelendiği bir Provence incelemesi haline geldi. Vovelle, dinle ilgili düşünce ve duygularda yaşanan değişimleri istatistiksel olarak ölçme girişiminde bulunmuştu. Argümanlarını birçok harita, grafik ve tabloyla yansıtmaya çalışmıştı.⁸³⁹

Altıncı Şube'nin 1960 yılında “*Demografi ve Toplumlar*” dizisinden yayımlanmış bulunan önemli yerel monografilerinden biri de Pierre Goubert'ın (1915-2012) *Beauvais et Le Beauvaisis*⁸⁴⁰ başlıklı tezidir. Bu tezde Goubert de daha sonra birçok bölgesel monografilerin temelini oluşturan erken modern Fransa'nın tarihçisi olan Jean Meuvret'in (1901-1971) “*Les Crises de Subsistances (Maişet-Geçim Krizi)*” adlı çalışmasından etkilenmişti.⁸⁴¹ Ernest Labrousse'un öğrencisi olarak Goubert'ın yazdığı bu tez, Fransa'nın toplumsal tarihine bir katkı olarak görülüyordu.⁸⁴² Eserin hemen başlarında yazar, sıradan insanları tarih çalışmasının merkezinde yerleştirmek istediğini belirtir ve tezini “*yapı*” ve “*konjonktür*” olarak iki bölüme ayırır. İkinci bölümde yazar, François Simiand'ın B-evresinin yerel bir örneği mahiyetinde 1600-1730'a kadar uzanan “uzun” bir on yedinci yüzyıl süresince fiyatlar, üretim ve nüfus konularındaki kısa süreli ve uzun süreli dalgalanmaları ele alır. Burada fiyat ve nüfus hareketlerini yan yana getirip ekonomik değişimin insanlar üzerindeki sonuçlarını tartışır.⁸⁴³ *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm* çalışmasında Goubert'ın eserinden zaman zaman yararlanan Braudel, bu eser üzerine *Annales*'da 1963 yılında yazdığı

⁸³⁶ Michel Vovelle, *Piété Baroque et Déchristianisation en Provence au XVIIIe Siècle. Les Attitudes Devant La Mort D'après les Clauses des Testaments*, Paris, 1973.

⁸³⁷ Armogathe Jean-Robert, “M. Vovelle. Piété Baroque et Déchristianisation en Provence au XVIIIe Siècle. Les Attitudes Devant La Mort d'Après Les Clauses Destestaments”, *Revue Del'Histoire des Religions*, 188/2, 1975, s. 194

⁸³⁸ Louis Perouas, “Vovelle (Michel) Piété Baroque et Déchristianisation en Provence aux VIIIe Siècle”. *Archives De Sciences Sociales Des Religions*, 36, 1973, s. 219.

⁸³⁹ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 133.

⁸⁴⁰ Pierre Goubert, *Beauvais et Le Beauvaisis de 1600 À 1730 Contribution À L'Histoire Sociale de La France du XVIIe Siècle*, Paris, 1960

⁸⁴¹ Makale için Bkz. Jean Meuvret, “Les Crises de Subsistances et La Démographie de La France d'Ancien Régime”, *Année* 14-4, 1946. Maişet krizi kavramını açıklayan Meuvret, XIV. Louis döneminde Fransa'da bu krizlerin sıradanlaştığını savunmuştu. Tahıllardaki fiyat artışının ardından ölüm oranlarında artış ve doğum oranlarında azalış oluyordu. Sonra ağır bir düzelme görülüyor ve sonra yine bir kriz patlak veriyordu. Bkz. P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s.106.

⁸⁴² F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 196.

⁸⁴³ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 107.

makalede Goubert'ın tesadüflere, rastlantılara değil yapıların derinliğine önem verdiğini aktarır.⁸⁴⁴ Bütünsel tarihi önemseyen Goubert, aslında bir yandan da nüfus ile ekonomik gelişmişlik, refah arasında korelasyona bakar. Goubert üstadı Bloch'un *Feodal Toplum* çalışmasında yaptığının benzerini 1600-1730 arası Beavais bölgesinin total tarihini yazarak gerçekleştirmek istiyordu. Bununla birlikte çalışmada çok geniş yelpazedeki konular ele alınsa da kurumlar, dini ve sosyal tutumlara yer verilmedi. Böylece inceleme daha çok yapı ve eğilimlere (konjonktür) odaklanan ekonomik ve sosyal bir tarih eseri⁸⁴⁵ haline evirildi. Tarihçinin bütünsel tarih anlayışı, bazı yönleri (din, siyaset gibi) çalışmasında dışarıda tutup ele alınan temaların (ekonomik, sosyal, kültürel vs) bir birlerini nasıl etkilediğine, aralarındaki ilişkinin mahiyetini sorgulamaya yöneliktir. Yazar, örneğin kentlerde yaşayan insanların geç yaşlarda evlenerek eşlerinin daha az çocuk sahibi olmalarını sağladıklarını, böylece zor ekonomik şartlara kendilerini uyarladıklarına dikkat çeker.⁸⁴⁶ Kent, kır toplumlarına-yoksul, orta hali ve zengin köylüler- ayrılan bölümlerin kendisi için en ilgi çekici bölüm olduğunu ifade eden Burke'e göre, Goubert'in zengin toplumsal geçmişe yönelik yaptığı analiz, total tarihin tam eşliğindedir. Burjuva zihniyeti çalışmada çok az yer alırken, din ve siyaset bir yana bırakılır. Benzer bir şekilde, 1960'lı ve 1970'li yıllarda yazılan ve kayda değer bir kolektif başarıyı temsil eden Annales tarzı bölgesel monografilerin çoğu, Braudel modeline göre kaleme alınmış coğrafi girişlerle birlikte, ekonomik ve toplumsal tarihle sınırlı tutulmuştur. Goubert'in *Beuavis*'i ise bunun bariz bir örneğidir.⁸⁴⁷

Bütünsel bakış açısıyla yazılan ve Braudel'in çalışmalarından beri adeta trend olan ekonomik ve sosyal tarihin bir uzantısı olduğu gibi tarihsel antropolojiye de örnek bir eser olan⁸⁴⁸ Alain Corbin'in Limousin üzerindeki çalışması⁸⁴⁹ da önemlidir. Corbin'nin bütünsel bir yaklaşımla ekonomik, sosyal ve zihinsel yapıyı incelediği⁸⁵⁰ ve 1973'te doktora tezi olarak biten çalışmada Limousin bölgesi odak merkezi haline

⁸⁴⁴ Bkz. Fernand Braudel, "*Beauvais et le Beauvaisis au XVIIe Siècle* (Pierre Goubert, Beauvais et le Beauvaisis de 1600 à 1730. Contributions à l'Histoire Sociale de la France au XVIIe Siècle)", *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*. 18/4, 1963, ss. 768,770. Goubert'i ciddi bir şekilde eleştiren Braudel, incelenen uzamı çok dar bulduğu için bu tezden yeterince tatmin olmaz. Zira Braudel'e göre 17. yüzyılda bir durgunluk evresiyle kronolojik olarak sınırlanma, statik bir ekonomi bakışı getirir, oysaki tarihçi daha ziyade büyüme olgularına yönelmelidir. Bkz. F. Dosse, *Ufalanmış Tarih*, s. 135.

⁸⁴⁵ P. Burke, *Modern Avrupalının İlk Dönemlerinde Toplum ve Ekonomiye Giriş*, s. 27.

⁸⁴⁶ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 108.

⁸⁴⁷ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 109, 133.

⁸⁴⁸ Universalis. fr, "Alain Corbin", (<http://www.universalis.fr/encyclopedie/alain-corbin/>) (10.09.2017)

⁸⁴⁹ Bkz. Alain Corbin, *Archaisme et Modernité En Limousin au XIXe Siècle, 1845-1880: La Rigidité des Structures Économiques, Sociales et Mentales*, Paris, 1975.

⁸⁵⁰ Ivan Cloulas, "Alain Corbin. Archaisme et Modernité en Limousin au XIXe Siècle, 1845-1880", *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes*. 134, 1976, s. 235.

getirilir. Çalışma temel bir problemden yola çıkarak, uzun süreli ve bütünsel bir tarih örneği sergiler.⁸⁵¹ Eserin içeriğine ayrıntılı bakıldığında bütüncül bir tarih anlayışının yanı sıra, çeşitli kaynaklardan yararlandığı, nicelikselliğin, tablo ve grafiklerin yaygınlığı da fark edilir.⁸⁵²

Metot olarak Corbin'in çalışmasındaki benzer eğilimler, Jean-Pierre Poussou'un (1938-) Bordeaux konulu eserinde⁸⁵³ de yansır. 1978'de yazılan tez yalnızca Bordeaux'un değil, modern erken dönem Fransa ve Avrupa'nın bir bütün olarak sosyal, demografik ve kentsel geçmişi için önemli bir katkı olarak görülür.⁸⁵⁴ Tarihçi çalışmasında niceliksel bir yöntem izlerken aynı zamanda çok sayıda grafik ve tablo, haritayla eserini zenginleştirir. İngiliz tarihçi William Doyle'e (1942-) göre de çalışmada “*modern Fransız nicelik tarihin geleneğinin yansımaları olarak, açıklayıcı zengin grafikler, çizelgeler ve haritalar bulunur.*”⁸⁵⁵ Poussou'nun çalışmasında kaynak

⁸⁵¹ Alain Corbin, iki paradoksal durumun birlikte nasıl var olduğuna odaklanır: Bir yandan modern eşitlikçi bir demokrasi kurma hevesi diğer yandan atalardan gelen gelenekleri uygulama isteği arasındaki çelişki. *Archaeizm* (Eskilik) ve modernlik. (I. Clouas, *Alain Corbin- Limousin*, s. 235.) Genelde 19. yüzyılın ikinci yarısı için Limousin'in sosyal, ekonomik ve politik tarihinin incelemesi olan eser güncel bir problemin parçasıdır. Yazar, zihniyetleri incelemeyi öncelik hale getirirse de davranışları değil, davranışların motivasyonları üzerine de durur ve zamanı günümüze uzatacak kadar (Bkz. I. Clouas, *Alain Corbin- Limousin*, s. 235.) uzun süreli çalışır. Fransız tarihçi Maurice Agulhon'a (1926-2014) göre, çalışma sosyal tarih alanında total/bütünsel tarih örneği sunarken, bunu da gerçekliğin çeşitli evrelerini, karşılıklı etkileşimlerini sorgulayarak gerçekleştirir. (Bkz. Maurice Agulhon, “Alain Corbin, Archaïsme et Modernité en Limousin au XIXe Siècle, 1845-1880”, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 32/2, 1977, s. 301.) Çalışmada liderlere yer verilse de normal/sıradan bireylerin yaşamları daha fazla yansır. Corbin'in analizi, bölge nüfusunun siyasi yönelimleriyle meydana gelen olayları da yakından takip etmektedir. Bkz. I. Clouas, *Alain Corbin- Limousin*, s. 237-239.

⁸⁵² Corbin, hayvancılık, tarım aletlerin niteliği, tahılların üretim durumu gibi konulara değinir. Corbin'in eserinde hayvan türlerinden (inek, koyun, sığır vs...) elde edilen et miktarı, yüzdelik değerler, tablo ve grafiklerde sıralanır. Tablodaki bilgiler, salt tasviri ve bilgi aktarıcı niteliğindeki veriler olmayıp yorumlanır. Çalışmada çeşitli bölgelerdeki Fransız askerlerin boy uzunlukları tablo ve rakamlarla açıklanır. Ortalama boylar, bazı bölgeler arasında haritayla da kıyaslanır. Bölgede baskın olan hastalıklar ve salgınlar da açıklanır. 1854'teki köylerdeki ölüm nedenleri rakamlara ve hastalıklara göre aktarılır ve açıklanır. Hastalıklardan ölenlerin rakamlara döküldüğü kitapta haritalar, tablolar, grafikler, şekiller de önemlidir. Örneğin Fransa ve Limousin'deki gayrimenkul sayıları yıllara (1845-1880) göre karşılaştırmalı olarak verilir. Geçici işçilerin yoğunluğu, demiryolu ağındaki inşaatlar harita ile gösterilir. Çok sayıda rakamsal verilerle desteklenen tabloda mesleklerde kaç kişinin olduğunun sayısı belirtilir daha sonra bu rakamlar analize tabi tutulur. Yazara göre bazı orta ölçekli şehirlerde serbest mesleklerde çalışanlar, öğrenci ve devlet memurların sayısı toplam nüfusun genelde %10'unundan fazladır ve bu idari fonksiyonu da yansıtır. (Bkz. Alain Corbin, *Archaisme et Modernité en Limousin au XIXe Siècle, 1845-1880*, C.1, Limoges, 1999, ss. 28-137.) Agulhon Maurice'e göre modern kırsal köylü demokrasisi, işçi sınıfının geçmişi, Limousin bölgesine doğru yapılan göç de incelenir. Çalışmada toplumsal, ekonomik, siyasal yapılar ve konjonktürler de önemsenir. Bkz. M. Agulhon, *Alain Corbin- Limousin*, s. 304.

⁸⁵³ Bkz. Jean-Pierre Poussou, *Bordeaux et Le Sud-Ouest au XVIIIe Siècle Croissance Économique et Attraction Urbaine*, Paris, 1983.

⁸⁵⁴ W. Doyle, *Bordeaux et le Sud-Ouest Au XVIIIe Siècle*, s. 260.

⁸⁵⁵ W. Doyle, *Bordeaux et le Sud-Ouest Au XVIIIe Siècle*, s. 261. Çalışmada 180'den fazla sayfa tamamen veya kısmen tablolar, çizelgeler ve haritalara ayrılmıştır. Bkz. T. J. Schaeper, *Bordeaux et le Sud-Ouest*, 1984, s. 862.

çeşitliliği sergilendiği gibi, değişimler uzun vadeli ele alınır ve karşılaştırmalara da başvurulmaktadır.⁸⁵⁶

Modern öncesi dönemin kırsal ekonomisine odaklanan doktora tezinde⁸⁵⁷ René Baehrel (1904-1993) de çok sayıda problemle ilgilenir. Burada tarımsal fiyat hareketleri, 17. ve 18. yüzyıllarda Basse-Provence'de kırsal ekonominin gelişimi uzun vadeli olarak incelenir. Bu fiyat hareketlerinin (üretim, talep vb.) nedenleri sorgulanır. Üçüncü bölüm toplumsal yapılara ayrılmıştır. Kurumlar, zihniyet, siyaset, ekonomik ve sosyal durum ile konjonktürel süreçler arasındaki ilişkiler hakkında tartışmalar yansır.⁸⁵⁸ Böylelikle çalışma yapısal ve konjonktürel unsurları dikkate alan bir inceleme özelliği taşır. Çalışmada 18.yüzyıla odaklansa da bu yüzyılların gerisine de uzanılır. Yerel kaynaklara yönelen çalışmada tablo, grafikler ve rakamlar sıklıkla yer alır. Labrousse ve Simiand'ın özgün analizlerinden yararlanılır ve bütünsel bir bakış açısı dâhilinde coğrafya ve iklimin etkileri de yansıtılır.⁸⁵⁹

⁸⁵⁶ Poussou'nun çalışması, kent göçünün kalıplarını yeniden yapılandırmak için pre-modern kaynakların nasıl kullanılabileceğini de gösterir. Yazarın kullandığı kaynak yelpazesi geniştir. Kent için iki temel kaynağı olan evlilik kayıtları ve ölüm kayıtları kamu hastanelerine aittir. İkincisi mevsimlik ve geçici göçmenlerin analizi için çok değerlidir. Bu kaynaklardan, Poussou, Bordeaux göçünün gelişimini, göçmenlerin menşelerini ve mesleklerini incelemektedir. (George D. Sussman , “Bordeaux et Le Sud-Oueste XVIIIe Siecle: Croissance Economique et Attraction Urbaine, *The Journal of Interdisciplinary History*, 15/1, 1984, s. 144,145.) Poussou, esas olarak 1737-1791 dönemine odaklansa da bu durum araştırmanın uzun süreli bir çalışma niteliği taşımadığı anlamına gelmez. Kilise kaynakların da etkisiyle bu yıllar merkez edinse de kitabın, 17. yüzyıla ve 20. yüzyıla kadar uzanan birçok referans içerdiği de gözden kaçırılmamalıdır. Poussou, sık sık Bordeaux ve diğer Fransız şehirleri arasında karşılaştırmalar yapar ve bulgularını 19. ve 20. yüzyıllarda yapılan araştırmalarla ilişkilendirmeye çalışır. T. J. Schaeper, *Bordeaux et le Sud-Ouestau*, s. 862.

⁸⁵⁷ René Baehrel, *Une Croissance: La Basse-Provence Rurale de La Fin du Seizième Siècle À 1789 Essai D'économie Historique Statistique*, Paris, 1961.

⁸⁵⁸ Henry Louis “René Baehrel-Une croissance: La basse-Provence Rurale (Fin XVIe Siècle-1789)”. *Population*, 17/3, 1962, s. 584.

⁸⁵⁹ Le Roy Ladurie'ye göre bu eser Fransa kırsal kesiminin tarihçelerini meşgul eden soruların çoğunu ele almaktadır. Zaman olarak 16. yüzyılın sonları dahil olmak üzere 17. ve 18. yüzyıllar, mekânsal olarak Provence'den Marsilya'ya, Barbetane'den Fréjus'a uzanır. Baehrel (1904-1993) eserde günümüzün 3. dünya ülkelerinin de sorunları olan konularla uğraşır. Buna göre ekonomik ve sosyal gelişmelerin nasıl gerçekleştiği, nüfus ve üretimin hangi oranlarda-ritimlerde yükseldiği, sanayiye nüfuz etmemiş geleneksel bir kırsal toplumun gelişmesinde ne tür durumların yaşandığı ele alınır. (Bkz. Emmanuel Le Roy Ladurie, “René Baehrel: Une Croissance, La Basse-Provence Rurale”, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*. 20/6, 1965, s. 1269.) Yazar demografinin de adeta ekonomiye itaat ettiği sonucuna varır. Bütünselliğe dayattığı ilişkisel analiz çalışma için adeta zorunludur. Demografi tarih alanında yazar göç, ölüm, doğum oranlarını, bunların cinsiyetlere göre karşılaştırılması gibi olgulara yönelirken nicelikseldir. (Bkz. H. Louis, *René Baehrel- Une Croissance: La Basse-Provence Rurale*, s. 584.) Yazar, niceliği sadece özde ticarete, genelde ekonomi alanında değil aynı zamanda demografik analizlerde de kullanır. Rakamlar bu bağlamda betimsel görüntünün aksine analiz ve sentezin bir aracı olur. Diğer konularda olduğu gibi büyümeyle ilgi sorunlarda istatistikler ve grafikler kullanır. Bkz. R. Specklin, *René Baehrel, La Basse-Provence Rurale*, s. 114.

Uzun vadeli inceleme Marcel Couturier'un Châteaudun'u incelediği eserinde⁸⁶⁰ de belirgindir. 1965'de Couturier, küçük Châteaudun kasabasının 1525'den 1789'a kadarki sosyal yapısı üzerine Sorbonne'da tezini hazırlar.⁸⁶¹ Bu çalışmada Couturier, hem uzun süreli çalışır hem de bilgisayar ile tarihi uzlaştırır. Bilgisayardan yararlanan bu toplumsal tarih çalışması kaynak olarak, vergi makbuzları ve şehrin yedi cemaatin defterleri gibi mali kayıtları,⁸⁶² mahalle defterleri, noterlik ve vergi arşivleri gibi çeşitli kaynaklardan yararlanır.⁸⁶³ Öncelikle toplumsal yapılara odaklanan Couturier, Chateaudun'un demografik geçmişini yalnızca demografik faktörlerle açıklamaz. Keza yazara göre 16. yüzyılın ortalarından incelenen dönemin sonuna kadar süren uzun bir ekonomik düşüş, afetler unutulmamalıdır. Bölgede 1590'da ve özellikle 1723'te iki büyük felaket yangınları meydana geldi ve bu da önemli ölçüde yıkıma ve nüfus hareketlerine neden oldu.⁸⁶⁴ Yazar demografide (örneğin çoklu evlilikler) ekonomi gibi konularda niceliksel bilgiler sunar. Demografi ve ekonomiye odaklanan yazar, sosyal tarihi de merkeze alır. Sosyal tabakalaşma, sınıflar, sınıflara göre gelir farklılığı ele alınır. Bu bakımdan bütünsellik içinde evlilikleri tartışır. Couturier, nüfus yenilenmesi sorununa da ışık tutmaya çalışır. Yazara göre evlilikten sonra şehri terk eden gençlerin oranı 1/5 ila 1/8 arasında değişir. Bu hareket, kırsal ailelerin sürekli artan nüfus katkılarıyla telafi edilir.⁸⁶⁵

İngiltere, Fransa, Almanya ve Amerika özelinde ifade edilirse yerel tarihçiliğin genel olarak amatör bir uğraş olarak başlaması benzer bir olgudur. Aynı zamanda bu tarihçilik alanının uzun süre amatörlere adeta havale edilmesi, gözlemlenen ortak bir tutumdur. Bununla beraber bu ülkelerde yerel tarihyazımının gerek konu, gerekse yöntem bakımından çeşitli açılardan farklı bir şekilde ilerlediği de görülmektedir. Yerel tarihçiliğin metodolojik anlamda ilerlemesinde İngiltere'deki köklü geçmişi kadar,

⁸⁶⁰ Bkz. Marcel Couturier, *Recherches Sur Les Structures Sociales de Châteaudun, 1525-1789*, Paris, 1969.

⁸⁶¹ Bartolome Barrassar, "(Review) Marcel Couturier. Recherches Sur Les Structures Sociales de Chateaudun, 1525-172", *The Economic History Review*, 23/2, 1970, s. 386.

⁸⁶² Karl Josef Seidel, "(Review) Marcel Couturier, Recherches Sur Les Structures Sociales de Cheteaudun 1525- 1729", *VSWG: Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 59/2, 1972, s. 276.

⁸⁶³ Couturier, daha önce *Annales*'da yayımladığı makalesinde yeni yöntemlerin geliştirilmesinin öneminin altını çizer. Verilerin hazırlanıp kullanılmasında (fişleme, kodlama, analiz) bilgisayar sistemlerinden yararlanması gerektiğini ısrarla savunur. (Bkz. Marcel Couturier, "Vers Une Nouvelle Méthodologie Mécanographique. La Préparation Des Données" *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 21/4, 1966, ss. 769-778.

⁸⁶⁴ J. Jacquart, M. Couturier- Châteaudun, s. 412.

⁸⁶⁵ J. Jacquart, M. Couturier- Châteaudun, s. 412.413.

Annales Ekolü'nün katkıları ve 1960'lardan sonra bütün Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da tarihçilikte meydana gelen yöntem ve yaklaşımlar da etkili olmuştur.⁸⁶⁶

Yerel tarihyazımın Türkiye'deki macerasına bakıldığında ise Annales'in burada da çeşitli yönde etkileri veya Türkiye'deki yerel tarihçilik ile Annales Ekolü'yle ortak yanlar görülür. Ancak Türkiye yerel tarihçiliğin ilk üç kuşağında bu etki veya ortak yanların hangi metotlara göre olduğunu, kuvvet derecesini, niceliğini ya da niteliğini, yaygınlığını tartışmadan önce yerel tarihin Türkiye'deki kendi tarihini irdelemek gereklidir.

3.6 Türkiye'de Yerel Tarihçiliğin Tarihi

Genelde yerel tarihin özelde kent tarihi incelemelerinin Osmanlı'da ilk önemli örnekleriyle 19. yüzyılın sonlarında karşılaşılr. Buna göre Türkiye'de yerelin ve kentin tarihinin yazılabilecek bir toplumsal olgu ya da özne olarak görülmesinin 1870'li yıllarda başladığı söylenebilir. İsmail Belîği Efendi'nin *Tarih-i Bursa* (1871), Lami Çelebi'nin *Şehrengiz-i Bursa* (1871), Şakir Şevket'in *Trabzon Tarihi* (1873), Lütüf'nin *Şam Tarihi* (1883) ilk yerel ya da kent tarih örnekleri kabul edilir.⁸⁶⁷ Batı Avrupa ve Amerika'nın aksine Türkiye'de yerel tarihçiliğin geç başlamasının ve ancak 19. yüzyılın sonlarından itibaren yerel tarihyazımın örneklerinin ortaya çıkmasının izahı önem taşımaktadır. Bazı açıklamalara göre batıda kendi tarihini yazdırmak isteyen burjuvazi, aristokrasi veya kontluklar, yerel tarihçiliği güçlendirmişlerdir. Osmanlı taşrasında da 18.yüzyıl ve 19. yüzyılın ilk çeyreği arasında ayanlar, yerel iktidar odakları haline gelmişlerdir. Ancak yerelde sürdürülen bu hâkimiyet, sistemi zorlayan bir niteliğe evrilmemiş, "iğreti" olarak kalmış, ayanlar kendi tarihlerini yazdıracak ve meşruiyetlerini böylece geçmişten geleceğe yani zamana yayacak bir güç ve zihniyete ulaşmamışlardır.⁸⁶⁸ Batı Avrupa'nın feodal toplum yapısı, bu toplum yapısıyla birlikte gelişen çeşitli yönetim aygıtları (örneğin kontluklar gibi) şehirleri, kent yöneticileri ve kent seçkinlerince bağımsız bir birim olarak kabul edilmesine yönelik düşünceleri desteklemiştir. Böylece merkezi devlet nasıl başkentten başkentini yazdırıyorsa, aynı şekilde yerelde hüküm süren kent yöneticileri veya kentin önde gelen kent

⁸⁶⁶ A. A. Akçalı, *Bir Çözüm Önerisi: Yerel Tarih*, s. 49.

⁸⁶⁷ İ. Tekeli, *Tarihyazımı Üzerine Düşünmek*, s.148.

⁸⁶⁸ E. Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri, Yeni Başımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, s. 3.

seçkinleri de bölgesel, yerel tarihyazımın gerçekleşmesi için gereken itkiyi ve meşruiyeti kendi konumlarından bulmuşlardır. Buna ek olarak genel olarak Osmanlı'da matbaacılığın 19. yüzyıldan önce yaygınlaşmaması, yine belediyelerin batıdan çok daha geç bir zamanda meydana gelmesi gibi tarihsel olgular da yerel tarihçiliğin geç ortaya çıkmasının önemli nedenleridir. Batıda ve esasen ekonomik, kültürel, dinsel, zihniyet dünyası olarak batının bir uzantısı pozisyonundaki Amerika'da yerel ölçekteki dernekler yine yerelden filizlenip gelişirken, Osmanlı'da ise bu oluşumların benzerleri daha çok merkezden yerele doğru şubelerin açılması şeklinde olmuştur. Örneğin ileride de görüleceği gibi Tarih-i Osmani Encümeni⁸⁶⁹ daha sonra Cumhuriyet döneminde Halkevleri⁸⁷⁰ yerel tarihyazımı için işlevsel olarak önemli olsalar da bu kurumların yereldeki uzantıları kendi kendine meydana gelen özerk dernek ve cemiyetler değil, merkezdeki yapıların uzantıları olarak kurulup gelişmişlerdir. Osmanlı'da 19. yüzyılın sonlarında meydana gelen bazı gelişmelerin yerel tarihyazımını sağlayan etkenler olarak görülmesi de esasen bu yargıyla paralellik taşımaktadır. Bir başka deyişle 19. yüzyıldan önce yukarıda sıralanan unsurların Osmanlı'da henüz oluşmaması nasıl ki yerel tarihyazımını geciktirmişse, yine bu unsurların 19. yüzyıl sonlarından itibaren var olup gelişmesi de yerel tarihyazımının meydana çıkıp ilerlemesine vesile olmuştur.

1870'lerden sonra kent tarihi yazımı konusunda bir ilginin doğmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlar arasında yabancıların çalışmalarının etkisi, 1870'li yıllarda vilayet matbaalarının kurulması, vilayet salnamelerinin yaygınlaşmaya başlaması, belediyelerin kurulmaya başlamasından sonra kentlerin tarihlerinin yazılabilecek bir olgu haline gelmesi gibi hususlar sayılabilir. Bu faktörlere 20. yüzyıl başlarında seyyahların sayıca artması ve kent rehberlerine gereksinim duyulmaya

⁸⁶⁹ İlimi ölçütlere göre Osmanlı tarihini yazılması, halka tarih bilgisi ve bilinci verme amacıyla 27 Kasım 1909 yılında kurulan Tarih-i Osmani Encümeni, yurt içinde ve dışında her türlü tarih kaynaklarını toplama amacında oldu. (Bkz. Abdülkadir Özcan, "Tarih-i Osmani Encümeni", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.40, 2011, s. 83-84.) İnalçık'a göre "*Osmanlı Türkiye'sinde çağdaş tarihçilik, 1880'lerde başlayan Türk Aydınlanma Çağı etkisi altında, II. Meşrutiyet (1908-1918) döneminde Tarih-i Osmani Encümeni'nin kuruluşu ile başlamış, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında önde gelen tarihçiler burada yetişmiştir.*" (Bkz. Halil İnalçık, "Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları: I-Türkiye Modern Tarihçiliğin Kurucuları, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Cilt:1, Ankara, 04-08 Ekim 1999, s.85) Encümen, yazılacak Osmanlı tarihine malzeme sağlamak amacıyla bir yıl sonra 9 Şubat 1910'da *Tarih-i Osman-i Encümeni Mecmuası* çıkarttı. 1924 yılında "Türk Tarih Encümeni Mecmuası" olarak adı değiştirilen dergi 1931 yılına kadar yayın hayatına devam etmiştir.

⁸⁷⁰ 1932 yılında 14 farklı merkezde kurulan Halkevleri, dil, kültür, spor, sanat, tarih gibi pek çok alanda halka eğitim vermeyi amaçlamıştır. 1951 yılına kadar faaliyetlerine devam eden Halkevleri, tarih alanda da pek çok araştırmayı desteklemiş ayrıca yerel bölgesel dergilerde tarih ekleri sunmuştur.

başlanması da eklenebilir.⁸⁷¹ Bu konuda paralel düşünen Avcı'ya göre de yukarıdaki nedenlerle birlikte;

“Ayrıca Osmanlı taşra yönetiminin yeniden düzenlenmek istenmesiyle yerel olana karşı bakış açısının değişmesi ve bu doğrultudaki kurumsal reformlar bu ilginin doğuşuna katkı yapmış olmalıdır. Yine aynı dönemde demiryolu hattının açılması ve bu dönemin en önemli buluşu olarak nitelenebilecek telgrafın yerleşmesiyle taşrayla iletişimin kolaylaşmış olmasını da hesaba katmak gerekir. Nitekim ilk kent tarihlerinin sayıları giderek artan seyyahların ihtiyacı karşılamaya yönelik kent rehberleri olması bu yargıyı desteklemektedir.”⁸⁷²

19. yüzyılın sonlarında Batıyla kurulan ilişkiler kentlerin modernleşmesinin, yeni kurumların oluşmasının da aracısı olmuştur. Oğuzoğlu'na göreyse Avrupa finans kapitalinin aracılığıyla ilk fabrikalar ortaya çıkmış, trenler ve vapurlar aracılığıyla ulaşım yaygınlaşmıştır. Şehirlerde bir yandan caddeler açılırken, diğer yandan oteller inşa edilmiştir. Bu arada 93 harbi sonrası (1878 sonrası) Rumeli ve Kafkasya tarafından gelen göçmen nüfus özellikle kırsal kesimde önemli bir tarımsal üretim artışı yaratmıştır. Sultan II. Abdülhamid'in eğitime yönelik altyapı için kaynaklar yaratması da okullaşmayı artırmıştır. Yine belediyelerin kurulması, posta telgraf teşkilatının oluşması, vilayet matbaalarının açılması, şehir gazetelerinin çıkmaya başlaması bu dönem ile örtüşür. Özellikle vilayet salnameleriyle yerel tarihçiler zengin kaynaklara sahip olmuştur. İşte böyle bir ortamda yerel tarihlerin yazılması için gerekli sosyo-kültürel ortam oluşmuştur.⁸⁷³ Bununla birlikte gerekli altyapının kurulmasından sonra ortaya çıkan yerel tarih çalışmaları Tekeli için yüzeysel tasvirleri aşip, bir toplumsal tarih niteliği kazanamamıştır. Cumhuriyet döneminde yazılanlar da bu durumu pek değiştirmemiştir.⁸⁷⁴

20. yüzyılın başlarında çoğunlukla bir bölge hakkında tarihi kaynakları derleyen tarihçilerin incelemeleri, Osmanlı Anadolu kentlerine dair yapılan çalışmalar arasında ön plandadır. Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak genelde illerin özelde de il

⁸⁷¹ Bu rehberlerin ilk örnekleri olarak Mustafa Ziya'nın *Rehnumay-ı Bağdat* (1896), Mustafa Suad'ın *Haritalı İstanbul Rehberi Yahut İstanbul Tarihçesi* (1898), *Musavver Rehber-i Seyyahin Bursa ve Civarı* (1903) sayılabilir. Bkz. İ. Tekeli, *Tarih Üzerine Düşünmek*, ss. 148-149.

⁸⁷² Yasemin Avcı, “Kent Tarihi”, (Ed. Ahmet Şimşek), *Tarih İçin Metodoloji*, Ankara, 2015, s. 135-136.

⁸⁷³ Y. Oğuzoğlu, *Yerel Tarih*, s. 411.

⁸⁷⁴ İlhan Tekeli'ye göre, 1970'li yıllardan sonra Orhan Kurmuş'un *Ege Bölgesi*, Özer Ergenç'in *Ankara ve Bursa* üzerine yaptığı çalışmalarda olduğu gibi bazı başarılı örnekler bulunuyorsa da yine de bir bölge tarihçiliğinin geliştiği iddia edilemez. Hatta Türk tarihçiliğinde etkisi artan Annales Ekolü'nü izleyen çalışmalarda bile coğrafya ile bütünleşmenin, coğrafyadan yararlanmanın oldukça zayıf kaldığı görülmektedir. Bkz. İ. Tekeli, *Tarih Üzerine Düşünme*, s. 83.

merkezi durumundaki kentlerin tarihleri hakkında çoğunluğu akademi dışı amatör araştırmacılar tarafından ele alınan eserler metodolojik olarak eksikliklere sahip olsalar da önemli bilgiler vermektedir. Bu bağlamda özellikle Hüseyin Hüsameddin (Yaşar) (1869-1939) tarafından yazılan ve bazıları tarafından kaynakları yeterince açık belirtilmediği için güvenilir bulunmayan meşhur *Amasya Tarihi* zengin malzemesi ve çok yönlülüğü ile özellikle belirtilmelidir.⁸⁷⁵ Mustafa Akdağ (1913-1973) da *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyamları*⁸⁷⁶ çalışmasında yararlandığı kaynakları gösterirken Hüseyin Hüsameddin'in *Amasya Tarihi*⁸⁷⁷ eserinin öneminden bahseder.⁸⁷⁸ Ancak 20.yüzyılın ilk yarısı içinde yapılan bu ve benzeri çalışmalar daha çok kaynakların sunumuna yönelik olup, belgelerin tasnif edilip aktarılmasına dayanır. Bu gibi eserlerde, kentlerin kökeni, fiziki yapıları ve sosyo-ekonomik durumları tasvir edilirken, kentin tarihsel bir olgu olarak analizi, teorik model geliştirme gibi günümüz kent tarihçiliğinin metodolojik kaygıları görülmez.⁸⁷⁹

Hüseyin Hüsameddin de esasen 1909 yılına kurulmuş olan Tarih-i Osmani Encümesi'nin üyelerindendir. Halil Ethem Eldem'in (1861-1938) Kayseri şehri üzerine yazdığı önemli monografi, 1918 yılında Tarih-i Osmani Encümen'i (*TOE*) tarafından yayımlanmıştır. Sadece Kayseri şehrinin tarihini değil, Selçuklular ve Anadolu Türk Beylikleri tarihinin de çok fazla bilinmeyenlerini kitabelerden ve birincil kaynaklardan yola çıkarak⁸⁸⁰ yansıtan ve şehir tarihçiliğinin ilk örneklerinden olan bu önemli çalışmaya biraz daha ayrıntılı değinilmesi, bu dönemde yazılan yerel tarihlerin yöntemsel tarzını anlamak bakımından yararlı olacağı gibi sonraki çalışmalar ile ortak yanlarını da görmek için de işlevsel olacaktır. Zira *TOE* külliyyatının beşinci cildi olarak "*Kayseriyye Şehri, İslami Binaları ve Kitabeleri İle Selçuklu Tarihinden Bir Bölüm*" adıyla

⁸⁷⁵ Mehmet Öz, "Osmanlı Klasik Döneminde Anadolu Kentleri", *Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi*, 3/6, 2005, s. 63.

⁸⁷⁶ Bkz. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyamları*, İstanbul, 1995.

⁸⁷⁷ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul, 1327.

⁸⁷⁸ Mustafa Akdağ'a göre dört cilt tutan *Amasya Tarihi*'nin üçüncü cildinde "*Celali Fetretini ve Büyük Kaçgunluk*" üzerine birçok bilgiler bulunmaktadır. Yeşilırmak yöresinin Celali karışıklarında en başta gelen bir bölge olması dolayısıyla, çalışmada bu olaylara önem verilmiş, olaylar ayrıntılı biçimde anlatılmış, isyancı başlarının resmi ve kişisel hüviyetleri, tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada pek çok kaynaklara, arşiv belgelerine ve şer'iyye sicillerine de başvurulduğundan verilen bilgilerin doğruluğuna inanılabilir. Bununla birlikte bu olumlu niteliklerine rağmen çalışmanın kusurları da önemli boyuttadır. Örneğin Hüseyin Hüsameddin, Celali İsyamlarını çeşitli yönleriyle milliyetçi bir ruhun *depreşimi* diye kabul etmiştir. Bu yüzden de eserin bu yönü "*bir fikir fantezisi*" halini almıştır. Bkz. M. Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyamları*, s. 32.

⁸⁷⁹ Y. Avcı, *Kent Tarihi*, s. 136; M. Öz, *Osmanlı Klasik Döneminde Anadolu Kentleri*, s. 64.

⁸⁸⁰ Halil Edhem (Eldem), *Kayseri Şehri*, (Haz. Kemal Göde), Ankara, 1982, s. V. Bu çalışmada Halil Ethem Eldem, Halil Edhem (Eldem) olarak yer aldığından biz de dipnotlarda bu şekilde ele almayı uygun bulduk.

Osmanlıca olarak yazılıp içinde on altı levha olan eser kendinden sonraki çalışmaları da etkilemiştir. Tarihçi İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1888-1977) tarafından ilmi kıymeti yüksek çalışmalar arasından birinci sınıfa yerleştirilen eseri⁸⁸¹ yayıma hazırlayan Kemal Göde'ye göre, “[Ethem]tarihi eserlerden başka, daha çok kitabe ve sikkeleri incelemekle, tarihi bilgilerin ileri gidebileceğini gösterdi. Böylece milli tarihimizi incelemek için gösterilen bu geniş yolda, yürümeye başlanarak, şehir tarihçiliğimize ait eser ve makaleler yayımlanmıştır.”⁸⁸² Bu bakımdan kendisinden sonraki tarihçileri de belli ölçülerde etkilemiş olan Halil Ethem Eldem'in *Kayseri* çalışması, genel olarak ele aldığı konular, başvurduğu kaynaklar, uzun süreli çalışmasının niteliği (yapısal veya kronolojik olma durumu), coğrafyaya önem verip vermediği, karşılaştırmalı yöntemi kullanıp kullanmadığı, farklı disiplinlere başvurup başvurmadığı gibi kriterler temel alınarak sorgulanacaktır. Böylece dördüncü bölümde incelenecek olan Türkiye'deki yerel tarih çalışmalar ile 1929 yılında kurulan Annales'dan on bir yıl önce yazılan bu eserin konu ve metodolojisi arasındaki ortak özelliklerin niteliği değerlendirilebilecektir. Buradan yola çıkarak İnalçık'tan itibaren yazılan yerel tarih çalışmalarının Annales'ın hangi yöntemlerinden ne derecede etkilendikleri sorgulanırken, bu çalışmaların Türk tarihçiliğine ait geleneksel metodolojinin devamı olup olmadıkları veya bu gelenekle ortak yanlarının bulunup bulunmadıkları ileride belli ölçülere göre ele alınacaktır. Zira yerel tarih çalışmalarında bulunan tarihçiler her ne kadar Annales Ekolü'nden etkilenmiş olsalar da aynı zamanda kendinden önceki kuşakların tarihçiliğinden de etkilenmişlerdir. Bu nedenlerden dolayı 20. yüzyılın ilk şehir tarihi çalışmalarından olan Eldem'in *Kayseri Şehri*'ni özellikle irdelemek yararlı olacaktır.

Halil Ethem Eldem'in çalışmasında, tarihi eserlerde bulunan kitabelerde adı geçenlerin kimler olduğu, bu eserlerde neler yazıldığı aktarıldıktan sonra bu isimlerin tarihsel kişiliği ve olaylar dönemin devletleri (Selçuklu, Eratna gibi) de dikkate alınarak incelenir. Çalışmada daha çok siyasi, askeri olaylar merkez edinilir. Kitabın temel omurgası adeta bu unsurlar üzerine yükselir. Bununla birlikte yazar, yeri geldiğinde Kayseri'nin coğrafi durumuna değindiği gibi 3-4 sayfada din, ticaret ve ilim gibi konulardan da kısaca bahseder. Esasen genel-ulusal tarihe niceliksel oran olarak daha

⁸⁸¹ Kemal Göde, *Halil Edhem(Eldem) ve Kayseri Şehri*, s. 8.

⁸⁸² K. Göde, *Halil Edhem (Eldem) ve Kayseri Şehri*, s. 9. Bu şehir tarihlerinden bazıları arasında Uzunçarşılı'nın *Sivas Şehri* (1928), *Kütahya Şehri* (1932); Ali Kemali'nin *Erzincan Tarihi* (1932); İbrahim Hakkı Konyalı'nın, *Alanya* (1946), *Erzurum Tarihi* (1960), *Konya Tarihi* (1964) , *Karaman Tarihi* (1967); Kazım Özdoğan'ın *Kayseri Tarihi* (1948); M. Fahrettin Kırzioğlu'nun, *Kars Tarihi* (1953) gibi çalışmalardır.

çok yer verdiği görülen eserin, bu bakımdan tam olarak yerel/bölgesel tarih olmadığı, daha ziyade yereli genel tarih için anlatan bir çalışma olduğu savunulabilir. Tâli olarak veya ikincil mahiyette ele alınan yerel tarihte ise genel tarihle ilgili siyasi ve daha çok olay tarih aktarılır. Çalışmada olayların, mimari yapıların geniş tasviri yapılır yani adeta resmi çizilir ve kitabelerdeki ifadeler doğrudan aktarılır. Ana kaynaklardan (sikkeler, çağdaş kaynaklar, kitaplar, vakfiyeler) genel olarak yararlanan yazar, temel olarak dönemdeki yapıları ve kitabeleri konu edinir. Bundan dolayı da temel kaynaklar doğal olarak bu kitabelerdir. Ancak, kitabelerdeki malumatları dönemsel kimi çağdaş kaynaklara göre de sorguladığından yazarın farklı kaynaklara olan yönelimi de fark edilir.⁸⁸³ Eserde uzun süreli ancak kronolojik olarak yani yıl yıl, asır asır belirli zamansal bir sıra ile Selçuklu, Eretnaogulları, Kadı Burhaneddin, Zülkadir, Karamanoğulları devri yapıları, kitabeleri tasviri olarak ele alınıp zaman zaman bu yapıların bugünkü durumu sorgulanır. Siyasi olay tarihin başat kılındığı çalışmada, yazarın çağdaş döneme uzanması betimsel niteliktedir. Eldem, eserde çok az da olsa bazı kıyaslamalarda bulunur. Bu kıyaslamalar esasen metodolojik bir tutumdan ziyade yeri geldiğinde yapılan *tesadüfi kıyaslamalar* hükmündedir.⁸⁸⁴ Çalışmanın hemen girişinde Kayseri'nin Anadolu'ya göre coğrafi konumuna kısaca değinildikten sonra ayrıca yaklaşık üç sayfalık "*Kayseri'nin coğrafi durumu*" adında müstakil bir başlık altında fiziksel coğrafya tasvir edilir. Burada Kayseri'nin geniş bir alana yayılması, çeşitli fiziksel yapılarına, meydanlarına değinilir.⁸⁸⁵ Niceliksel unsurların tablo ve grafiklerin görülmediği eserde, diğer disiplinlerin veri ve yöntemlerinin kullanımı da görülmez. Bununla beraber Eldem, şehrin ilk devirlerini anlatırken Kültepe'de taştan yapılmış bazı aletlerin çıkmasının Kayseri'de tarih öncesi bir medeniyetin varlığını ispatladığını⁸⁸⁶belirterek arkeolojiye dolaylı göndermede bulunur.

⁸⁸³ Halil Edhem, üç kardeş Selçuklu sultanlarını anlatırken "*paralar ile kitabelerin bize verdikleri bilgiler, tarihçilerin yazdıklarıyla, toparlanacak olursa*" (H. Edhem, *Kayseri Şehri*, s. 116) diyerek işe başlamaktadır. Edhem aynı zamanda Evliya Çelebi, İbn-i Batuta gibi yerli ve yabancı seyyahların da eserlerinden yararlanır. Göde'ye göre Halil Edhem, kitabeler, sikkeler, vakfiyeler, çağdaş tarih kitapları ve tetkikler gibi hemen hemen bütün çağdaş kaynaklardan yararlanır. Bina ile ilgili kitabe ve vakfiyeleri, paraları değerlendiren Edhem, anlattığı olayları, bizzat yaşayan ve onlardan aktaran tarihçilerden (Taberi, Aksarayı, İbn-i Bibi gibi) faydalanarak yazmıştır. Batı araştırmacılarından da faydalanan Halil Edhem ayrıca Türk tetkiklerini de görmüştür. Bkz. K. Göde, *Halil Edhem(Eldem) ve Kayseri Şehri*, s. 10.

⁸⁸⁴ Sahip olduğu tarihi abideler ve İslami mimari eserlerden dolayı incelemeye değer bir şehir olarak gördüğü Kayseri, Edhem'e göre "*Konya ve Sivas veya Anadolu'nun herhangi bir şehirden önemce aşağı değildir.*" Yine Edhem için Kayseri belki bütün Anadolu'da bulunan Selçuklu eserlerinin en güzel ve en önemlilerine sahiptir. Bununla beraber Köseadağ savaşıdan sonra Kayseri'ye de gelen Moğollar, diğer pek çok yer ve kentte olduğu gibi burayı da yıkıma uğrattır. Bkz. H. Edhem, *Kayseri Şehri*, ss. 87-105.

⁸⁸⁵ H. Edhem, *Kayseri Şehri*, s. 22-23.

⁸⁸⁶ H. Edhem, *Kayseri Şehri*, s. 25.

Gerçekten de Halil Ethem Eldem'in *Kayseri Şehri* eseri ile 1914 yılında yayımlanan Hüseyin Hüsameddin'in *Amasya Tarihi*, dönemin kent tarihi açısından önemli çalışmalardır. Hüseyin Hüsameddin daha çok yazma eser ve mahkeme kayıtlarını kullanarak bir şehir tarihi yazdığı halde; Halil Ethem kitabe ve sikkelere dayanan bir inceleme meydana getirmiştir. Ahmed Refik Altınay'ın (1881-1937) İstanbul'un sosyal, ticari, beledi, evkaf, iaşe ve gümrük işlerini, divan-i hümayun vesikalarına dayanarak incelediği *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*⁸⁸⁷ adlı monografi çalışması, daha sonraki yıllarda devam edecek olan başka bir serinin ilk eseri olarak, Tarih-i Osmanî Encümeni külliyyatı içinde yayımlanmıştır.⁸⁸⁸ Birkaç yıl sonra (1920'de) "Osmanlı Tarihi Meselesi" adlı çalışmasında Fuad Köprülü, Encümenince yapılan Anadolu'nun büyük kentleri hakkındaki monografik tarih çalışmalarının tahsisat yokluğundan dolayı devam etmemesini talihsizlik olarak görür.⁸⁸⁹ Vurgulanmalıdır ki Tarih-i Osmanî Encümen'in yerel veya bölgesel tarihyazımı için önemi, kurumsal olarak bu tür tarih çalışmalarını desteklemesidir. Osmanlı Devleti'nin 600 yıllık tarihini yazmak amacıyla kurulan Encümen "Osmanlı coğrafyasının tarihi kaynaklarını tespit etmek ve toplamak için ülkenin muhtelif vilayetlerinde şubeler açmıştır."⁸⁹⁰ Örneğin 1911'de Tarih-i Osmanî Encümeni Konya Şubesi'nin açılış konuşmasında, Konya tarihinin incelenmesinin Encümen için önemi vurgulanmıştır. Bununla birlikte Encümen'in, sadece yerel veya bölgesel tarihi değil aynı zamanda genel tarihi de ilgilendiren çalışmalar yapacağı özellikle belirtilmiştir.⁸⁹¹

20. yüzyıl başlarından itibaren seyyahların sayıca artmaya başlaması ile birlikte kent rehberlerine duyulan ihtiyaç, bu tür yayınların da hazırlanmasını sağlıyordu. Örneğin Abdulkadir'in *Bursa Tarihi Kılavuz'u* (1911) gibi eserler ilk örneklerdendir.⁸⁹² Yine bu dönemde Besim Atalay'ın *Maraş Tarihi* (1923), Ali Kemali'nin *Erzincan Tarihi* (1932), Abdurrahman Şerif Beygu'nun *Erzurum Tarihi* (1932), daha çok

⁸⁸⁷ Bkz. Ahmet Refik, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, İstanbul, 1921.

⁸⁸⁸ Hasan Akbayrak, *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Tarih Yazımı-Milletin Tarihinden Ulusun Tarihine*-İstanbul, 2012, s. 150-151.

⁸⁸⁹ H. Akbayrak, *Osmanlıdan Cumhuriyete Tarih Yazımı*, s. 150-151.

⁸⁹⁰ H. Akbayrak, *Osmanlıdan Cumhuriyete Tarih Yazımı*, s. 74-79.

⁸⁹¹ Seyit Taşer, "Tarih-İ Osmanî Encümeni Konya Şubesi'nin Açılışı ve Vali Arifi Paşa'nın Nutku", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 2012, s. 300.

⁸⁹² Y. Oğuzoğlu, *Yerel Tarih*, s. 410. Erkoçoğlu'na göre günümüz gezi rehberlerinin içeriğine çok yakın olan bu çalışma, yazıldığı dönemin tarihi, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamı ile ilgili önemli bilgileri içerir. Bu eser konu edinilen şehre gelenler için bir rehber işlevi olduğu kadar günümüzde şehir tarihi için de önemli bir kaynaktır. Bkz. Fatih Erkoçoğlu, "Kitap Tanıtımı (Abdülkadir Kadri, Bursa Rehberi, Bursa Mu'in-i Hilal Matbaası, 1329 Nisan (M. 1911), Osmanlıca, 64 s.)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLIV/2, 2003, s. 388.

müesseseler tarihçisi olarak da bilinen Uzunçarşılı'nın *Sivas Şehri* (1928) *Kütahya Şehri* (1932) gibi eserleriyle 1930'larda birden fazla şehir tarihi de yazdığı görülmektedir.⁸⁹³ Bununla beraber şehir ve bölge tarihi denince, o bölgede yetişen büyük kişiler (meşahir) ve hanedanları anlayan Uzunçarşılı'da şehir tarihi kavramı dar bir çerçevede kalmıştır.⁸⁹⁴ Uzunçarşılı'nın bazı çalışmaları ise daha sonra Halkevlerinin kurduğu dergilerde yayımlanacaktır.

1932 yılında kurulan Halkevleri'nin kent tarih yazımı alanında öncü rolü bulunmaktadır. Metodolojik yetkinlikleri ve akademik anlamda yeterlilikleri ne olursa olsun Halkevleri bünyesinde yürütülen yerel tarih çalışmalarının Türkiye'de özellikle yerel tarihyazımının ilk nüveleri olduğu söylenebilir.⁸⁹⁵ Örneğin Halkevleri'nde çalışan lise hocaları “*mahalli tarih için halkevi mecmualarında neşriyatlar yaptılar.*”⁸⁹⁶ Halkevlerinin yerel tarihyazımı için önemini vurgulayan İncalcık'a göre kurumun dâhilinde oluşturulan çalışmalarda şer'iyye sicillerinin kullanılması, sosyal ve ekonomik tarih konuların irdelenmesi değerlidir.⁸⁹⁷ Gerçekten de Halkevleri her kesimden vatandaşların çeşitli faaliyetlere katılabileceği Dil, Edebiyat Tarih, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dersaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycüler, Tarih ve Müze şeklinde dokuz değişik şubeden oluşacak şekilde kurulmuştur.⁸⁹⁸ Tarih için özel şubeler açarak da tarihe önem veren Halkevleri çıkardıkları yerel dergilerle de bu desteği somutlaştırır. Bunun bir yansıması olarak buldukları bölgeler hakkında bilgiler de veren kentlere özgü dergiler çıkartan (*Çorumlu, Akpınar, Başpınar, İçel, Ün, İnanç, Taşpınar* gibi)⁸⁹⁹ Halkevleri, bu yayınlarda bölgesel tarih ekleri de veriyor, yerel-bölgesel tarihyazımlarına öncülük ediyordu.⁹⁰⁰ Halkevleri ile ilgili bazı bilgilerin sunulup yorumlanması çeşitli açılardan

⁸⁹³ İncalcık ve Arı'ya göre Uzunçarşılı, Kütahya'da tarih öğretmeniyken Kütahya tarihi üzerine toplamış olduğu malzemeyi kullanarak *Kütahya Tarihi'ni* yazdı. 1921'de Kastamonu Sultanisi tarih muallimliğine atanan Uzunçarşılı, ilk tarih yazılarını ünlü kişiler üzerinde toplamakla beraber Ahmet Refik'in de etkisiyle şehir ve kurumlar tarihi üzerinde de *Açık Söz* gazetesinde yazılar yayımladı ve daha sonra bir Sinop ve Kastamonu Rehberi hazırladı. Gittiği yerlerde bölge tarihi üzerine malzeme toplayan Uzunçarşılı, Balıkesir'e atanmasıyla Kastamonu'daki gibi Karesi meşahiri ve Karesi tarihini yazdı. Bu çalışmalar ileride, Anadolu Beylikleri ve şehir tarihçiliği tarihi üzerindeki incelemelerine önemli bir başlangıç aşamasıdır. Bkz. H.İncalcık-B. Arı, *Osmanlı Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar*, s. 237.

⁸⁹⁴ H. İncalcık- B. Arı, *Osmanlı Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar*, s. 237.

⁸⁹⁵ O. Gökdemir, *Tarihyazımında İki Yeni Yaklaşım: Sözlü ve Yerel Tarih*, s. 216.

⁸⁹⁶ Y. Oğuzoğlu, *Halil İncalcık'ın Bursa Araştırmaları*, s. 40.

⁸⁹⁷ Y. Oğuzoğlu, *Halil İncalcık'ın Bursa Araştırmaları*, s. 22.

⁸⁹⁸ *C.H.F Halkevleri Talimatnamesi*, Ankara, 1932, s. 6.

⁸⁹⁹ Oğuz Temizhan, *Halkevleri Ve Halkevlerinin 1932–1940 Arası Eğitim Faaliyetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 65.

⁹⁰⁰ E. Aslan, *Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi ve Değeri, Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar*, s. 200.

önem taşımaktadır. Çünkü Cumhuriyet döneminde yerel tarih çalışmalarını destekleyen, dahası bu araştırmaların içinde olan Halkevleri bu yönüyle yerel tarihçilik için önemli bir kurumdur. Bu kurumun desteğiyle meydana gelen yerel tarih çalışmaları, sonraki dönemlerde kaynak olarak da değerlendirildiği gibi kimi amatör kimi akademisyen tarihçileri de metot olarak etkilemiş ve yönlendirmiştir. Türk tarihçiliğinde belki de ilk defa sosyal tarihin Halkevleri tarafından yazıldığını aktaran İnalçık'a göre, sosyal tarihin ilgi görmesinde 1930'larda devletin sosyal konulara yönelmesi de etkili olmuştur.⁹⁰¹

Özetle bu kurumun tarih açısından en önemli işlevi, yerel tarih çalışmalarını toplum içinde yaygınlaştırarak bir tarih bilinci oluşturmak, tarih çalışmalarının kaynaklarını oluşturan her türlü materyali değerlendirmek ve bunların bazılarını oluşturacak müzelerde koruma altına almaktır. Halkevleri çok çeşitli araçlarla-konferans, gezi, dergi, kitap basımı vb. nitelikte- çalışmalarını sürdürmüştür.⁹⁰²

İnalçık, Halkevleri'nce çıkartılan mecmuaların, lise öğretmenlerinin yerel tarih üzerinde yazılarının yayımladıkları birer yayın organı olduğunu hatırlatır. Şer'iyye sicillerinin başlıca kaynak olarak kullanıldığı bu araştırmalarda, yenilik olarak sosyal tarihe, halk hareketlerine, şehir sosyal sınıflarına, esnafa ve günlük yaşama ait orijinal konular ele alınmakta, Türk tarihçiliğinde belki ilk defa gerçek anlamda sosyal tarih yapılmakta idi. Çağatay Uluçay bu yayınlarında Manisa şer'iyye sicillerini esas tutmuş, böylece sicillerin sosyal tarihin önemli bir kaynağı olduğunu ortaya koyarak 1950'lerden sonra bu alanda yapılan araştırmalara da örnek olmuştur.⁹⁰³ Halkevleri dâhilinde sosyal tarih alanında önemli araştırmalarda bulunan tarihçiler arasında bulunan Çağatay Uluçay, Manisa bölgesi ve Batı Anadolu'da halk hareketleri ve eşkıyalık üzerinde Manisa şer'iyye sicillerini tarayarak yaptığı araştırmaları, belgelerle

⁹⁰¹ Halil İnalçık, "Türkiyede Sosyal ve Ekonomik Tarihi Araştırmaları ve Yeni Arayışlar", (Ed.Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye'de Tarihyazımı*, İstanbul, 2013, s. 459.

⁹⁰² Halkevleri şubeleri öncülüğünde oluşturulan yerel tarih çalışmalarının bazılarında örnekler verilebilir: Hikmet Turan Dağlıoğlu (1936) *Miladi 16. Hicri 10. Asırda Antep*, A. Memduh Turgut- *İznik ve Bursa Tarihi*, Fehmi Aksu- *Isparta İli Yer Adları*, Cevvat Hakkı Tarım-*Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Asaf Gökbel ve Hikmet Şölen-*Aydın İli Tarihi*, İsmail Gün ve Ahmet Özdemir- *Söke Tarihi ve Coğrafyası*, Necmi Güney- *Bilecik Tarih ve Coğrafya Etüdü*, Çağatay Uluçay-*Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İbrahim Gökçen-*15.,16. ve 17 Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları*; *16. ve 17. Asır Sicillerine Göre Saruhan'da Yörük ve Türkmenler* Bedri Günkut-*Diyarbakır Tarihi*, Öğretmen A. Şerif-Erzurum Tarihi Anıtları, Kitabeleri, Kamil Su-*Balıkesir Civarında Türk ve Türkmenler*.

⁹⁰³ H. İnalçık -B. Arı, *Osmanlı Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar*, s. 242.

birlikte iki cilt olarak yayımlamıştır.⁹⁰⁴ Yerel tarihçilik denilince akla gelen ilk tarihçinin Uluçay olduğunu belirten Alman tarihçi Christoph K. Neuman'a (1962-) göre, Uluçay, Batı Anadolu konusunda “*Türk tarih söylemini keşke daha fazla etkileseydi*” dedirten eserler bırakmıştır. Uluçay, araştırmalarını çok ciddi bir şekilde 17.,18., hatta 19. yüzyıllar üzerine yoğunlaştırmıştır. Bunu yaparken o dönemde kimsenin çok fazla ilgilenmediği Osmanlı kaynaklarını kullanmıştır.⁹⁰⁵ Manisa Halkevi öncülüğünde Uluçay ve İbrahim Gökçen (1904-1958) tarafından yazılan *Manisa Tarihine Genel Bir Bakış*⁹⁰⁶ çalışması da kayda geçilecek değerdedir. Halkevinin en önemli yayınları arasında yer alan kitap, bölgenin tarihiyle alakalı çeşitli eserlerde görülen olay ve belgeler ile kentte bulunan mimari eserlerin ve kitabelerin incelenmesini içermektedir. Eserin birinci bölümü kentin kuruluşundan Osmanlılar dönemine kadar olan tarihi kapsarken, ikinci bölümü ise kentin tarihi zenginlikleri konusunda bilgiler vermektedir.⁹⁰⁷ Gerek Uluçay'ın İbrahim Gökçen ile birlikte hazırladığı *Manisa Tarihine Genel Bir Bakış* gerekse kendisinin kaleme aldığı *17. Asırda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri* başlıklı eserleri, Halkevleri'nin yayımlamış olduğu pek çok bölge ve kent tarihi araştırması içerisinde en fazla ses getiren çalışmalar olmuştur.⁹⁰⁸

Halkevlerinin yayımlamış olduğu çalışmalar da dâhil olmak üzere, harf devriminden 1955 yılına kadar Türkiye'de bölge ya da kent tarihleri düzeyinde yapılan incelemelerin yaklaşık 300 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu çalışmaların büyük bölümü İstanbul (40), İzmir (29), Bursa (17), Konya (41), Ankara (10) gibi kentlere ilişkin yayınlardan oluşmaktadır.⁹⁰⁹ *Diyarbakır Halkevi Neşriyatı* olan Bedri Günkut'un *Diyarbakır Tarihi*⁹¹⁰ bu çalışmaların genel tarzını biraz daha yansıtmada

⁹⁰⁴ H. İnalçık, *Türkiye'de Sosyal ve Ekonomik Tarihi Araştırmaları ve Yeni Arayışları*, s. 459.

⁹⁰⁵ Orhan Sililer, “Panel V. Oturum: Yerel Tarih Çalışmalarının Kentlerin Bugünleri ve Gelecekleriyle İlişkilendirilmesi”, (Ed. Funda Çelebi), *Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim. Yerel Tarih Grupları Deneyimi*, İstanbul, 2001, s. 110.

⁹⁰⁶ Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihine Genel Bir Bakış*, İstanbul, 1939.

⁹⁰⁷ M. Şen, *Manisa Halkevleri Yayınları ve Yerel Tarih Çalışmaları Örneği*, s. 152.

⁹⁰⁸ Bayram Eyüp Ertürk, *Mustafa Çağatay Uluçay Hayatı Eserleri ve Tarihçiliği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1993, s. 40.

⁹⁰⁹ E. Aslan, *Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi ve Değeri, Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar*, s. 200. Aslan'a göre, bu çalışmalarda çok yönlü olarak yerelin coğrafyası en eski tarihten günümüze kadar getirilir. Tarihsel binaların tanıtımı, ünlüler, yerel yöneticiler ve politikacılar aktarılır. Yerelin kurtuluş savaşındaki rolü ve Atatürk'ün ziyaretleri yansıtılır. Salnamelere benzerlik gösteren bu çalışmaların belli bir kuramsal temeli de bulunmaz ve Osmanlı dönemindeki örnekler gibi daha çok tasvirî nitelikleri ön plandadır. Bkz. E. Aslan, *Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi ve Değeri, Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar*, s. 200.

⁹¹⁰ Bkz. Bedri Günkut, *Diyarbakır Tarihi*, Diyarbakır Halkevi Neşriyatı, Diyarbakır, 1938.

yardımcı olabilir. Salnamelerden, Halil Ethem'in *İslam Devletleri* adlı kitabından, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden, Ahmet Refik'in *Büyük Tarihi* gibi genel tarih çalışmalarından, Diyarbakır hakkında yazılmış gazetelerden faydalanan bu eserde⁹¹¹ yazar, önce "Coğrafi Bölüm" başlığıyla şehrin coğrafi konumuna, iklimine, ovalarına, dağlarına, nehir ve ırmaklarına betimsel nitelikli bilgilerle değinir. Günkut, ilerleyen sayfalarda Diyarbakır surlarını, sanatını, ticaretini, dilini ele aldıktan sonra büyük oranda siyasi ve olay tarihe odaklanır. Burada sırasıyla Diyarbakır tarihi, Sümerler'den İslam dönemine, Selçuklulara, Osmanlılar'a kadar siyasi olay tarih perspektifinden izah edildikten sonra "Türkiye Cumhuriyeti Devri ve İstiklal Savaşı" ele alınır. "Büyük savaş devrinde Atatürk'ün Diyarbakır'e hizmetleri" belgelerle aktarılır.⁹¹² Ancak yazar, eserde zaman zaman sorgulayıcı, irdeleyici tavrını da yansıtır. Bu bağlamda örneğin, Diyarbakır şehrinin dili ve Amid adının menşei, surlar ve surların mimari teşkilatı "tetkik" edilmeye çalışılır.⁹¹³ Günkut, çalışmada medreseleri, camileri, hanları, Osmanlı zamanında yapılan eserleri, Cumhuriyetle birlikte yapılan fabrikaları, açılan bankaları, halkevini, orduevini, otelleri vb. gibi unsurları da bilgilerle tasvir eder.

Halkevleri dâhilinde veya desteğiyle yapılan çalışmalar arasında Uluçay'ın eserleri gibi daha sonra akademisyenlerce de önemli bir başvuru kaynağı olarak görülen, arşiv belgelerinden ve diğer kaynaklardan yararlanan, akademik geleneklerin bir takım kurallarına bağlı olarak yazılan çalışmalar da bulunmaktadır.⁹¹⁴ Sosyo-ekonomik ve yerel tarih üzerine yaptığı incelemelerden dolayı Uluçay, Yuzo Nagata, Zeki Arıkan gibi yerel tarih üzerine de araştırmaları bulunan tarihçilerce övülmüştür. Tarihçiler Musa Çadircı, Yuzo Nagata, Cengiz Orhonlu ve Yusuf Halacoğlu ise Uluçay'ın en çok yararlanan eşkıyalık ve halk hareketleri üzerine kaleme aldığı iki eserden olabildiğince faydalanırken, Feridun Emecen ise Uluçay'ın *Manisa Tarihine Genel Bir Bakış* (İstanbul, 1939) eserini yoğun kullanır.⁹¹⁵ Yukarıdaki yazarlar gibi, Akdağ da *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkışafı Devrinde Türkiyenin İktisadi Vaziyeti* adlı

⁹¹¹ B. Günkut, *Diyarbakır Tarihi*, s. 3.

⁹¹² B. Günkut, *Diyarbakır Tarihi*, s. 148.

⁹¹³ B. Günkut, *Diyarbakır Tarihi*, s. 30-65.

⁹¹⁴ E. Aslan, *Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi ve Değeri*, s. 201; İ. Tekeli, *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek*, s. 99.

⁹¹⁵ M. Şen, *Manisa Halkevleri Yayınları ve Yerel Tarih Çalışmaları Örneği*, s. 153.

eserinde halkevleri dergilerinden ve Uluçay'ın çalışmalarından önemli oranda yararlanır.⁹¹⁶

Halkevleri öncülüğünde gerçekleştirilen yerel tarih çalışmalarının sonraki dönem tarihçiler tarafından kaynak olarak kullanıldığı gibi aynı zamanda bu çalışmalardan metodolojik olarak da faydalandığı daha önce belirtilmiştir. Martal'a göre amatörce olsa da 1930'larda Halkevleri ile başlatılan bir yerel tarih geleneği, farklı bir biçimde de olsa, daha sonra profesyonel tarihçiler tarafından, tapu tahrir kaynaklarından yararlanılarak "sancak" denilen yönetsel birimi baz alan araştırmalarla sürdürülmek istenmiştir. Bununla beraber bu çalışmaların belirli bir kaynak grubuna bağlı olması, belli bir zaman kesitiyle sınırlanması, karşılaştırma ve değişimden ziyade durumu yansıtması yerel tarihçilik için olumsuz niteliklerdir.⁹¹⁷ Yine aynı yazara göre İstanbul tarihçisi olarak da bilinen Reşat Ekrem Koçu (1905-1975) ile Çağatay Uluçay yerel tarihçilikten akademik tarihçiliğe uzanan geçişi temsil eden simalardır.⁹¹⁸ Uluçay ve Fahri Dalsar'ın⁹¹⁹ çalışmaları yanında özellikle İbrahim Hakkı Konyalı'nın (1896-1984) 1960'lı yıllardan itibaren yayımladığı ve büyük çoğunluğu "Abideleri ve Kitabeleri İle" başlığını taşıyan, Konya, Kilis, Niğde, Beyşehir, Erzurum, Karaman, Üsküdar tarihini konu edinen eserleri, Türkiye'de akademik tarihçiliğin henüz emekleme aşamasında olduğu döneme ait kent tarihi örnekleridir. Konyalı'nın eserlerinin çoğunda, kentlerin mimarisi ve siyasi tarihinin üzerinde durduğu, abide ve kitabeler gibi malzemeler ile vakıf kayıtlarına başvurulduğu görülür. Bu çalışmalar tasviri olmaktan öte geçmese de özellikle kent tarihi yazımında birincil kaynaklara dikkat çekmesi bakımından değerlidir.⁹²⁰ Şevket Beysanoğlu'nun (1920-2003) *Diyarbakır*,⁹²¹ Hikmet Turhan Dağlıoğlu'nun (1900-1977) *Bursa*⁹²² incelemeleri dâhil olmak üzere Öz'e göre bu çalışmalar ile birlikte Anadolu şehirlerinin fiziki ve siyasi tarihinin ana hatları ortaya konulmuştur. Bazı istisnalar bulunsa da bu eserlerde işlenmemiş hammaddenin

⁹¹⁶ Bkz. Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", *Belleten*, 13/ 51, 1950.

⁹¹⁷ Abdullah Martal, "Yerel Tarih Yazımında Kaynak Kullanımına İlişkin Sorunlar", (Haz. Zeynel Abidin Kızılyaprak), *Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar Küreselleşme ve Yerelleşme*, İstanbul, 2000, s. 248.

⁹¹⁸ O. Sililer, *Panel: Yerel Tarih Çalışmalarının Kentlerin Bugünleri ve Gelecekleriyle İlişkilendirilmesi*, s. 110.

⁹¹⁹ Bkz. Fahri Dalsar, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, İstanbul, 1960.

⁹²⁰ Y. Avcı, *Kent Tarihi*, s. 136.

⁹²¹ Bkz. Şevket Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*, İstanbul, 1963; Şevket Beysanoğlu *Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi: Başlangıçtan Akkoyunlular'a Kadar, Akkoyunlular'dan Cumhuriyete Kadar*, (3 cilt), Ankara, 1987.

⁹²² Bkz. Hikmet Turhan Dağlıoğlu, *XVI. Asırda Bursa*, Bursa, 1934.

sunumunun ötesine pek geçilmemiştir. Ancak bu tür eserlerin yine de kent tarihi çalışmaları açısından önemi inkâr edilemez. “*Belgeleri tasnif ve aktarma, kentlerin kökeni, fizik yapıları ve sosyo-ekonomik durumlarını tasvirten öte Osmanlı kenti hakkında sentetik değerlendirme ve teorik model ortaya koyma gibi herhangi bir iddiası olmayan bu çalışmaları, kendi mantıkları çerçevesinde değerlendirdiğimizde önemleri anlaşılır.*”⁹²³ Ayrıca MEB İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA) gibi başvuru eserlerinin de genelde Türkiye kentleri hakkında özlü ve bilimsel zemine dayalı bilgiler içermeleri açısından kent tarihi araştırmaları arasında anılmaları gerekir. Yine Türkiye’deki bütün kentlerin tarihi, kültürel, coğrafi, sosyal ve iktisadi durumu hakkında, dönemin bilgilerinin derli toplu yer aldığı Yurt Ansiklopedisi de önemlidir.⁹²⁴ Diğer pek çok ansiklopedi türleri gibi İslam Ansiklopedisi ve Yurt Ansiklopedisi yerel tarih çalışmaları için kaynak görevi görmüştür.⁹²⁵

Özetle, Batı dünyasından farklı siyasal, kurumsal, kültürel altyapılara; sosyal ve ekonomik gelişmelere sahip olan Türkiye’de yerel tarihçiliğin başlangıcı ve gelişimi de farklı olmuştur. İlk ciddi yerel tarih çalışmalarının 19. yüzyıl sonlarında yazıldığı Türkiye’de bölgesel tarihle ilgili merakın oluşması, yöresel tarih konusunda rehber çalışmaları gibi çeşitli ihtiyaçların doğması, belediye, Tarih-i Osman Encümeni, Halkevleri gibi çeşitli kurumların kurulduktan sonra yerel tarih çalışmalarını desteklemesi önemli yerel tarih çalışmalarının meydana çıkıp gelişmesinde etkili olmuştur. Cumhuriyet döneminde Halkevleri’nin bölgesel tarih çalışmalarına verdiği destek yerel tarih çalışmalarının sayısını artırmıştır. Türkiye’de kent tarihi yazımı konusunda özellikle 1980’li yıllardan itibaren, batıdaki gelişmeler ile kıyaslanmayacak ölçüde olsa da nitelik ve nicelik bakımından önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu gelişmeleri çeşitli açılardan etkileyecek öncü çalışmaların yazarları hiç şüphesiz Ömer Lütfi Barkan (1903-1979), Mustafa Akdağ (1913-1973) ve Halil İnalçık (1916-2016)’tır. Üç tarihçinin de Avrupa tarihyazımında devrim yaratan Fransız Annales Ekolü takipçileri olduğu bilinmektedir.⁹²⁶

⁹²³ M. Öz, *Osmanlı Klasik Döneminde Anadolu Kentleri*, s. 63,64.

⁹²⁴ M. Öz, *Osmanlı Klasik Döneminde Anadolu Kentleri*, s. 63-64.

⁹²⁵ Ümmügülsüm Candeğer, “Yerel Tarih Çalışmasında Kaynakların Önemi: Burdur Örneği”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (Johs)*, 10/30, 2017, s. 250.

⁹²⁶ Y. Avcı, *Kent Tarihi*, s. 136-137.

Annales Ekolü'nün Türkiye'deki yerel tarih eserlerine olan etkisine odaklanıldığı bu çalışmada, öncelikle tarihçilik mesleğinde Türkiye'de çok önemli yerleri olan bazı tarihçiler üzerinde durulacaktır. Ömer Lütfi Barkan, Mustafa Akdağ, Halil İncalcık gibi Annales'in etkisinin en somut karşılığı kabul edilen tarihçiler ile bu etkinin Türkiye'deki ilk taşıyıcısı kabul edilen Fuad Köprülü üzerinde durulması yerindedir. Bu anlamda Köprülü ilk duraktır. Çünkü genç yaşta ilim dünyasına atılmış, Türk tarihi ve özellikle Türk edebiyat tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla ünlenen ve bu alanda hâlâ otorite kabul edilen Köprülü, modern Türk tarihçiliğin de kurucusu olarak nitelendirilir.⁹²⁷ Osmanlı tarihçiliği, ilk olarak Fuad Köprülü ile uluslararası bilimsel standartta tarih yazmaya yönelmiştir.⁹²⁸ Köprülü, İncalcık'a göre Batı metodolojisi ile çeşitli çalışma alanlarını Türk üniversitelerine getirmiştir.⁹²⁹

3.7 Türkiye'de Annales Tarih Ekolü'nden İlk Etkilenmeler

Çalışmanın bu bölümünde Köprülü, Barkan, Akdağ ve İncalcık üzerinden Annales tarih yazımının Türk tarih yazımına olan etkisi irdelenmiştir. Böylece hem tematik olarak sosyo-ekonomik tarih alanına yön veren, hem de metodolojileriyle daha sonraki kuşakları etkileyen tarihçilere yer verilmiştir. Bununla birlikte 4. bölümde İncalcık'ın çalışmalarına daha ayrıntılı olarak yer verileceğinden, burada genel hatlarıyla İncalcık- Annales ilişkisine değinmekle yetinilmiştir. Köprülü, Barkan, Akdağ ve İncalcık'ın tarihyazım yöntemlerine zaman zaman ayrıntılı olarak değinilecek olması, 4. bölümde belirli kriterlere (*disiplinlerarası çalışma, karşılaştırmalı yöntem, bütünsel tarih anlayışı, uzun süreli çalışma, kaynak çeşitliliği vs...*) göre ele alınacak tarihçiler için de yöntemsel zemin sağlayacaktır. Bir sonraki bölümde ele alınacak yerel tarih çalışmaları, diğer başka kriterler yanında bu dört tarihçinin ele alındığı kriterlere göre değerlendirileceğinden dolayı bu tarihçilerin özelde irdelenmesi önem taşımaktadır.

3.7.1 Fuad Köprülü: Annales Ekolü'nün Türkiye'deki İlk Temsilcisi

Genel olarak tarihçilik mesleğinin Türkiye'deki durumuna bakıldığında, Osmanlı tarih yazıcılığından gelen mirasın, Osmanlı aydınını derinden etkileyen pozitivist zihniyetin ve son olarak da Türk milliyetçiliğinin ülkedeki tarihyazımında

⁹²⁷ Halil Bertkay, "Dört Tarihçinin Sosyal Portresi", *Toplum ve Bilim*, 1991, s. 27-33.

⁹²⁸ H. Akbayrak, *Osmanlıdan Cumhuriyete Tarih yazımı*, s.191.

⁹²⁹ E. Çaykara (der.), *Tarihçilerin Kutbu: Halil İncalcık*, s. 297.

yönlendirici olduğu görülür.⁹³⁰ Batıda örnekleri erken oluşmaya başlayan sosyal tarihçilik, Türkiye’de ise geç bir dönemde ortaya çıkmıştır. Yusuf Akçura (1876-1935), sosyal tarih lehine mevcut tarihyazım tarzına eleştirilerde bulunup, modern tarihçiliğin konusunu belirlemeye çalışırken; Fuad Köprülü ise hem Türkiye’deki tarih disiplinin metodolojik temellerine kavuşmasında hem de Annales geleneğini Türkiye’ye ulaşmasında etkili olur.⁹³¹ Esas olarak Fuad Köprülü, Ömer Lütfi Barkan ve Halil İncalılık gibi önde gelen Türk tarihçileri, bu yeni tarih anlayışından belli ölçülerde etkilenecek bu doğrultuda çalışmalar yürütmüşlerdir.⁹³² Hiçbirşey tesadüf değilse, Annales’in bu etkisinin, neden bu tarihçiler döneminde başladığı sorgulanmalıdır.

Türkiye’de Annales’in önemli temsilcilerinden olan İncalılık’a göre bu sorunun cevabını aramak için öncelikle Türkiye’nin de etkisi altında kaldığı dünya ekonomik krizine, bu krizin azaltılması ve kitleler üzerindeki yükü azaltmak için 1930’lardan itibaren geliştirilmeye çalışılan ekonomik ve sosyal politikalara bakılmalıdır. Bu dönemde bir yandan sosyalist yazınlara ilgi artarken öte yandan sosyal bilimlerde yeni bir yaklaşım ortaya çıkar ve bu entelektüel iklimde Köprülü tekrar önemli figürlerden biri olarak öne çıkar.⁹³³ Türkiye’de bilimsel tarihçiliğin öncüsü sayılan Köprülü, henüz 1913 yılında yazdığı bir makalede⁹³⁴ ülkedeki en köklü geleneğin şiir ve tarihçilik olsa da tarihçilerin, retorikten, belagatten, tarih olaylarına, kaynaklara ve belgelere eğilmeye fırsat bulamadıklarını, bundan dolayı ülkede bilimsel tarihçiliğe ulaşamadığını belirtir.⁹³⁵ Osmanlı Türkiye’sinde 19. yüzyılın ikinci yarısında bilimsel tarih niteliğinde olmasa da milliyetçiliğin hizmetinde olan tarih eserleri meydana gelmiştir. II Meşrutiyet döneminde ise artık bilimsel tarihçiliğin kurumsallaştığı söylenebilir. Darülfünun’daki Tarih Şubesi, vilayetlerde dahi şubeleri açılması düşünülen Tarih-i Osmani Encümeni önemli kurumlardır.⁹³⁶ Türkiye’deki tarihçilik açısından da önemli olan bir diğer kurum, kurucuları içinde Ahmet Mithat (1844-1912) ve Yusuf Akçura’nın bulunduğu, genel sekreterliğini ise Fuat Köprülü’nün üstlendiği Türk Derneği’dir. 1908’de kurulan dernek modern Türk tarihçiliğin doğuşunda önemli bir yerde olduğu iddia edilen Türk

⁹³⁰ E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye’de Tarih Yazımı*, s. 70.

⁹³¹ E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye’de Tarih Yazımı*, s. 127.

⁹³² M. A. Kılıçbay, *Braudel*, s. 335.

⁹³³ Y. Oğuzoğlu, *Halil İncalılık’ın Bursa Araştırmaları*, s. 15-16.

⁹³⁴ Bkz. Köprülüzade Mehmet Fuad, “Tedkik ve Tenkid Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında”, *Bilgi Mecmuası*, 1/ 2, Kânun-ı Evvel, 1329.

⁹³⁵ Köprülüzade Mehmet Fuad, *Tedkik ve Tenkid Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında*, ss. 187, 188.

⁹³⁶ İ. Ortaylı, *Tarih Yazıcılığı Üzerine*, ss. 90,94.

Yurdu Dergisi'ni çıkartmıştır.⁹³⁷ Türk Yurdu Dergisi'nin özellikle ilk dönem sayılarında etkisi açık olarak kabul edilen⁹³⁸ Yusuf Akçura, Tarihi Osman-i Encümeni tarafından tertip edilmiş bulunan 1913 tarihli Osmanlı Tarih Programı'nı sert bir şekilde eleştirir. Osmanlı tarihinin genel Türk tarihinin bir parçası olarak incelenmemesini, tarihi asıl yapan halkın unutulmuş olmasını, iktisadi ve sosyal durumun, tarihçilikte temel alınmamasını yadırgar.⁹³⁹ Encümenin çalışma programının “*sadece büyük adamlara, sultanlara, beylere, paşalara yer verirken, tarihsel gelişimin ekonomik ve toplumsal yönlerini tamamen ihmal ettiği*”⁹⁴⁰ni düşünen Akçura'ya Köprülü de hak vermektedir. Keza, Köprülü de 1913 yılında “Tedkik ve Tenkid Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında” başlıklı makalesinde, encümenin yayımladığı bu program ile bilimsel bir Osmanlı tarihi yazacak nitelikte olmadığını gösterdiğini öne sürerek, encümen üyelerinin tarihin ilmi usullerinden tamamen habersiz olduklarını ve tarihi, askeri ve siyasi hadiselerden ibaret gördüklerini⁹⁴¹ belirtir.

Köprülü'ye göre, tarihçi incelediği toplumun ırkını, coğrafyasını, siyasi ve idari yapısını, iktisadını, sosyal yaşamını, ziraat, ticaret ve sanayisini, lisan ve edebiyatını, dinsel ve ilmi gelişimini açıklamak zorundadır.⁹⁴² Köprülü'nün genelde Batı metodolojisine olan yakınlığı ve batının ilmi gelişimine yönelik takibi, Fransızca'ya olan hâkimiyeti ilerleyen yıllarda bilimsel çalışmalarına da yansiyacaktır. 1934'de Sorbonne Üniversitesi tarafından Osmanlı Devleti'nin kuruluş meselesi üzerine konferanslar vermek üzere Paris'e davet edilen Köprülü'nün burada Fransızca olarak sunduğu çalışmalar etkili olur. Bu konferanslar 1935'te *Les Origines de l'Empire*

⁹³⁷ E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye'de Tarih Yazımı*, s.123.

⁹³⁸ Yunus Koç, “Yusuf Akçura”, *Türk Yurdu*, 281, 2011, s. 4.

⁹³⁹ H. Akbayrak, *Osmanlıdan Cumhuriyete Tarih Yazımı*, s.194.

⁹⁴⁰ H. Berktaş, *Dört Tarihçinin Sosyal Portresi*, s. 54-55. Yusuf Akçura'nın da yer aldığı Türk Yurdu Dergisi daha sonra Türk Ocakları dergisi haline gelerek Türk Ocakları'nın kuruluşuna ilham olmuştur. Türk Ocak'ı pozitivism ve bilimsel açıklamaya önem verdiklerini, Akçura ise tarihte izlenilecek metodun pozitivism olduğunu, bilimsel tarih yazımı için belgecilğe dayanması gerektiğini savunur. Rankeci bir yaklaşımı benimsemekle birlikte Akçura, Osmanlı tarih yazımının salt siyasala yüklenip *büyük adam* merkez almasına karşı durur. (Bkz. E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye'de Tarih Yazımı*, s.124) *Büyük adam* tarihçiliğine karşıtlık Annales Ekolü'yle yeni bir ivme kazanacak ve okul en çok bu tarz tarihçiliğe olan muhalefetiyle bilinecekti.

⁹⁴¹ H. Akbayrak, *Osmanlıdan Cumhuriyete Tarih Yazımı*, s.195. “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul” makalesinde Köprülü'ye göre “*tarih, geniş manasıyla mazide cereyan eden bütün işlerin ve vak'aların hey'eti mecmuasıdır. İnsanlık fikir ve faaliyetlerin tezahüratı demek olan tarihi, bazıları yalnız devletlerin karşılıklı teşkilat ve münasebetlerine inhisar ettirmek isterler. Vak'aları olduğu gibi nakil ve hikâye taraftarı olanların ileri sürdükleri bu fikir, tarihi, bir ilim şekil ve hey'eyinde tanzim etmek isteyenlerce asla kabule şayan olamaz.*” (Bkz. Mehmet Fuad Köprülü, “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul”, *Edebiyat Araştırmaları*, İstanbul, 1996, s. 6.) Köprülü'ün bu makalesi ilk defa 1923 yılında yayımlanmıştır. Bkz. Köprülüzâde Mehmet Fuad, “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul”, *Bilgi Mecmuası*, 1/1, 1339/ 1923, 3-52.

⁹⁴² Köprülüzâde Mehmet Fuad, *Tedkik ve Tenkid Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında*, s. 190.

Ottaman (Osmanlı İmparatorluğun Kökenleri) adıyla Paris'te basılır. 1939'da Sorbonne Üniversitesi tarafından kendisine fahri doktorluk payesi verilmek üzere Paris'e davet edilir.⁹⁴³ Köprülü'nün çalışmaları da genelde Fransa'da özelde Annales'da da takip ediliyordu. Keza 1937'de Annales dergisinde Febvre, alkışlanması gereken bir eserin⁹⁴⁴ yazarı olarak gördüğü Köprülü'nün sağlam bir üslupla önemli bir sorunu açıkladığını, tek taraflı izahlardan kaçındığını, analizlerinde sosyal ve ekonomik tarihi de unutmadığını, Ortaçağ İslam tetkiklerine Batı Ortaçağ tarihçilerinin usullerini uyguladığını belirtir.⁹⁴⁵ Kendisinden sonraki tarihçileri de etkileyen⁹⁴⁶ Köprülü'nün yukarıda ifade edildiği gibi Annales Ekolü'nü Türkiye'ye getiren kişi olarak kabul edilmesinin pek çok nedeni vardır. Bu düşüncenin genel kabul görmesinde, Köprülü'nün özellikle uzun süreli yaklaşımla, Türk tarihini evrimsel bütünlük içinde ele alması da etkilidir. Evrimsel süreci içeren bir tarih, hiç şüphesiz uzun süreye dayanan bir tarihi gerekli kılar. Köprülü, çalışmalarında Osmanlı hukukunu, idari kurumlarının kökenini salt Türk-İslam etkileşimine değil, eski Türk devletlerine, hatta Bizans'a kadar geriye doğru götürür. Sönmez'e göre Köprülü, Bizans kurumlarının Osmanlı kurumlarına olan etkisini incelerken karşılaştırmalı metoda yönelir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu tarihini, Selçuklu ve daha önceki siyasi kurumlara değinmeksizin Osmanlı tarihinin dar çerçevesinden ele almak doğru değildir. Bir cemiyetin siyasi ve askeri olaylarından ziyade, dini, iktisadi, hukuki, sosyolojisini araştırmak tercih edilmeli, bu ise sorun odaklı bir perspektifle yerine getirilmelidir. Sosyal tarihçiliğin bütünsel bir tarih anlayışı içinde yazılması gerektiğini belirten Köprülü, arşiv belgelerinin fetişleştirilmesine de karşı durmuş, tarihin kaynaklarının olabildiğince çeşitli olmasını savunmuştur.⁹⁴⁷ Büyük

⁹⁴³ Ömer Faruk Akün, "Mehmet Fuad Köprülü", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 28, İstanbul, 2000, s. 477.

⁹⁴⁴ Bkz. Mehmed Fuad Köprülü, *Les Origines de L'Empire Ottoman, Avec Preface Des. Charlety*, Paris, De Boccard, 1935.

⁹⁴⁵ Lucien Febvre, "Aux Origines de l'Empire Ottoman", *Annales d'Histoire Économique et Sociale*, 9 /43, 1937, s. 101. Köprülü'nün çalışmasını yayımlandığı 1935 yılından hemen bir yıl sonra yazdığı tanıtım yazısında Fransız doğubilimcisi Paul Peillot (1878-1945) ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk kurucularının kökenleri hakkında çok az bilinen durumları açıklayan mükemmel bir tarihçi olarak Köprülü'yü selamlar. Bkz. Paul Pelliot, "Reviewed Work: Les Origines De L'empire Ottoman By Mehmed Fuad Köprülü", *T'Oung Pao Second Series*, 32/ 5, 1936, s. 353.

⁹⁴⁶ Cumhuriyet döneminde çağdaş tarihçiliğin gelişmesinde önemli bir rolü olan Fuad Köprülü, yaptığı çalışmalarla kendine özgü bir ekol oluşturur. Cumhuriyetin ilk döneminden itibaren Köprülü'nün kurduğu sistemden yola çıkarak çok önemli tarih araştırmaları yapan tarihçiler arasında Ömer Lütfi Barkan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osman Turan, Mehmet Altay Köymen, Faruk Sümer, Halil İncelik, Tayip Gökbilgin, Cevat Baysun, Enver Ziya Karal, Nejat Göyünç, Cengiz Orhonlu, Akdes Nimet Kurat, Zeki Velidi Togan, Kemal Karpat, Bekir Sıtkı Baykal, Utkan Kocatürk, Afet İnan, İbrahim Kafesoğlu ve diğer tarihçiler sayılabilir. Bkz. Yenal Ünal, "Türkiye'de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi (15-20. Yy) ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi", *Kelam Araştırmaları*, 8/ 2, 2010, s. 195.

⁹⁴⁷ E. Sönmez, *Anneles Okulu ve Türkiye'de Tarihyazımı*, s.138-153. Uzun süreli çalışma, karşılaştırmalı metoda yönelme, farklı disiplinlere başvurulması gerektiğine yönelik düşünceleriyle Annales'la

adam tarihçiliğine karşı duran Köprülü, tarihin amacının araştırmalarla cemiyeti her türlü yönleriyle ortaya çıkarmak olduğunu düşünür. Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihinde Usul* adlı çalışmasında tarihi büyük insanların-hükümdarların, vezirlerin, kumandanların yaratmadığını, toplumu oluşturan bütün unsurların bu tarihi meydana getirdiklerini, bu nedenle tarihin sadece siyasi olayların ve ilişkilerin nakli ile sınırlandırılmayacağını savunmuştur.⁹⁴⁸ Özetle Köprülü için toplumsal çeşitliliğin bütün noktalarına değinmesi gereken tarih, sadece siyasi tarihyazımı ile yoluna devam edemez. Tarihin merkezinde siyasi konular veya devlet değil, toplumun bütün yönleri olmalıdır. Bütünsel değerlendirmelerde bulunan Köprülü, Annales’da olduğu gibi araştırmalarında sorun odaklı analize dayalı olup, açıklayıcı, karşılaştırmalı bir metodu tercih eder. Örneğin tarihçi, uzun vadeye dayalı bir zaman dilimi merkez edinerek çalıştığı *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri* başlıklı incelemesinde⁹⁴⁹ sorun odaklı bir tarzda veziriazamlık, iki beylerbeylik, kadıaskerlik, defterdarlık, kaptanpaşalık, hadım ağaları, vergi ve tımar sistemi, ordu teşkilatı gibi pek çok unsura değinir. Çalışmada Köprülü karşılaştırmalı olarak Bizans, yeri geldiğinde de Gazneliler, Selçuklu, Moğol, Harzemşah gibi pek çok devletin müesseseleriyle kıyaslama yoluna gider. Köprülü, hem uzun süreli çalışmanın hem de karşılaştırmalı metodun zorunlu ve yararlı olduğunu aktarır.⁹⁵⁰

Köprülü, Fransa’da Sorbonne’da dersler vermeye çağrıldığı zaman, burada Lucien Febvre ve Marc Bloch’un öncülük ettikleri yeni tarihçilik akımının etkisi altında kaldı ve Türkiye’ye bu yeni akımı getirdi. Sosyal ve ekonomik tarih üzerine gittikçe artan ilgi adeta bir akıma dönüştü. Bu akımı ise 1930’ların başında Marc Bloch’un aktif olduğu Strasbourg Üniversitesi’nden doktorasını yeni tamamlamış olan ve sosyo-

---

metodolojik noktalarda kesişen Köprülü, tarihyazımında aynı zamanda kaynak çeşitliliğini de önemser. Köprülü 1943 yılında yazdığı “Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları”nda sözlü kaynaklara da özellikle vurgu yaparak bu kaynakların yazılı malzemeler kadar önemli olduğunu belirtir. Bkz. Fuad Köprülü, “Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları”, *Bellekten*, 7, Temmuz 1943, s. 38

⁹⁴⁸ Türkiye’de tarihin biraz da kaynaklardan dolayı hala savaş hikâyeleri, hükümdarlara ve vezirlere övgü, antlaşmalar imzalanması, ihtilal olayları, devlet yöneticilerinin katli ve idamı olarak aktarıldığını hatırlatan Köprülü, hâlbuki her cemiyetin gelişme ve ilerlemelerinin böyle vakalarla değil, daimi ve muntazam vakalarla tayin ve izah edilebileceğini vurgular. Bkz. Köprülü’zâde Mehmet, *Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl*, s. 6.

⁹⁴⁹ Bkz. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul, 1981.

⁹⁵⁰ F. Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, s. 38. İnalçık’a göre Köprülü “derin ve etraflı incelemelerin ürünü olan bu makalede eski Türk İslam devletlerinin kamu hukuku kurumlarıyla Osmanlı müesseseleri arasındaki sürekliliği ortaya koyarak oryantalistlerin yanlış iddialarını düzeltti.” Bkz. Halil İnalçık, “Modern Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar ” *Doğu Batı II*, Ankara, 2008, s. 292.

ekonomik tarihte öncü olan, 16. yüzyıl Osmanlı vergi ve nüfus kayıtları üzerinde ayrıntılı çalışın⁹⁵¹ Ömer Lütü Barkan temsil eder.

3.7.2 Ömer Lütü Barkan: Tarihyazımında Bir Dönemin Öncüsü

Kitle hareketlerinin artması, küresel ekonomik kriz, nüfus artışı ve bunların yarattığı sonuçlar, Avrupa’da sosyo-ekonomik tarihe olan ilgiyi artırdığı gibi Türkiye’de de bazı tarihçileri bu alana yönlendirdi. Bu tarihçilerden Ömer Lütü Barkan, Annales’ın kurucularının da yer aldığı Strasbourg’da üniversite öğrenimi görmüş ve Türkiye’ye dönüşte sosyo-ekonomik tarih alanında önemli çalışmalar yapmaya başlamıştır. Braudel’in *Akdeniz Dünyası* eseri çıkar çıkmaz, 1951 yılında bu eseri tanıtan geniş bir yazı⁹⁵² kaleme alan Barkan, İnalçık’a göre “*Braudel’in yaklaşım biçimini gösteren misaller verirken kendi tarih görüşünün aynı çizgiyi izlediğini belirtir; devlet başkanlarının ve çarpıcı siyasi olaylarının tarihi yerine ‘halk yığınlarının her günkü hayatları’ ve olayların ‘devamlı neticeleri’ üzerinde durmak gerektiğini işaret eder.*”⁹⁵³ Barkan’ın Osmanlı sosyo-ekonomik tarihiyle ilgili çalışmalarından Braudel de yararlanmıştı. 1951 yılından sonra Braudel ve Barkan birbirlerini keşfederler. Braudel, *Akdeniz Dünyası*’nın ikinci baskısında esasen kendisinden önce de sosyal ve ekonomik konuları, tarımsal ekonomi ve demografik meseleleri başlıca araştırma konusu yapan Barkan’ın incelemelerine geniş olarak yer verir.⁹⁵⁴ Gerçekten de Barkan ve genelde Batı tarihçiliği özelde Braudel arasındaki ilişki ve etkileşimin çift yönlü olduğu görülmektedir.⁹⁵⁵

⁹⁵¹ Y. Oğuzoğlu, *Halil İnalçık’ın Bursa Araştırmaları*, s. 15-16.

⁹⁵² Ömer Lütü Barkan, “Fernand Braudel: La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen À L’Époque de Philippe II.”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XII/3-4, 1951, s. 173-192.

⁹⁵³ Halil İnalçık, “Fransız Annales Okulu ve Türk Tarihçiliği”, *Doğu Batı Makaleler II*, Ankara, 2008, s. 317.

⁹⁵⁴ H. İnalçık, *Fransız Annales Okulu ve Türk Tarihçiliği*, s.318. Eserinin pek çok yerinde Barkan’a atıf yapan, Barkan’ın çeşitli çalışmalarından yararlanan Braudel, *Akdeniz Dünyası*’nın ikinci baskısının önsözünde “*Ömer Lütü Barkan et de ses élèves (Ömer Lütü Barkan ve öğrencileri)*”ni anar. (Bkz. F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s.16.) Barkan’ın 16. yüzyıl için İslam Akdeniz nüfusunun 30-35 milyon arasında değerlendirdiğini belirten Braudel’e göre “*Ömer Lütü Barkan’ın önerdiği bütüne ilişkin rakam uygun gözükmemektedir, fakat ben İslamiyet ve Hristiyanlık gibi iki kitlenin dengede olduklarına inanmıyorum.*” Bkz. F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 364.

⁹⁵⁵ Mübahat S. Kütükoğlu’na göre, Barkan’ın Türk hukuk ve iktisat tarihiyle ilgili çalışmaları Avrupa’da çeşitli dergilerde yayımlanmış, kendi alanıyla ilgili bazı kitapların tanıtımını da yapmıştır. Özellikle Annales’ın başta gelen temsilcilerinden Braudel’in *Akdeniz Dünyası*’nın Osmanlı sosyal ve ekonomik

Barkan, *Annales* dergisinde makaleler yazarken⁹⁵⁶, Febvre ise Fransa'da tarihçiliğinde izlediği yöntemden dolayı Barkan'ı över.⁹⁵⁷ Febvre'e göre Barkan, *Annales* ruhuna ve yöntemlerine uygun olarak mükemmel işler yapıyor, Türk tarihçiliğine yenilikler getiriyor, Türk arşivlerine ve nüfusuna, sayımlara, fiyat trendlerine vb. dayalı yeni kitap ve çalışmaları da vaat ediyordu.⁹⁵⁸ Barkan'ın öğrencisi Sahillioğlu; Lucien Febvre, Marc Bloch, Maurice Halbwachs, Henri Baulig gibi hocalardan ders alan Barkan'ın iktisat tarihine olan sevgisini buradan aldığını düşünür.⁹⁵⁹

Barkan, özellikle karşılaştırmalı tarih anlayışını araştırmalarında sık sık yansıtmıştır. Örneğin Osmanlı toprak sistemi, tımar-reaya- devlet ilişkilerinin anlatıldığı çalışmalarının toparlandığı *Türkiye Toprak Meseleleri-1* adlı eserdeki⁹⁶⁰ makalelerin çoğunda bu yöntem gözlemlenebilir. Tarihçi, "Balkan Memleketlerinin Zirai Reform Tecrübeleri" adlı makalede bütünsel bir tarih anlayışı dâhilinde Osmanlı'da ve sonraki dönemde Balkan memleketlerindeki (Özellikle Romanya, Yunanistan, Yugoslavya'da inkılâp hareketlerinden sonra da oluşan arazi yönetim anlayışı, reformlar da dâhil) toprak rejimlerini karşılaştırmalı bir şekilde inceler.⁹⁶¹ Yazar, mukayeselerini sadece Avrupa ile Osmanlı arasında değil aynı zamanda Avrupa'nın kendisini oluşturan (Fransa, Avusturya-Macaristan, Rusya gibi) memleketler arasında da yapmaktadır. Tüm bu varsayımlarını 1956 yılında yayımladığı "Türkiye'de Servaj Varmıydı?"; "Osmanlı

---

tarihi açısından önemi onun tarafından tanıtılmıştır. Bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, "Barkan, Ömer Lütfi-Türk İktisat Tarihçisi", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 5, 1992, s.76.

⁹⁵⁶ Ömer Lütfi Barkan'ın *Annales*'da yayınlanan makaleleri: *Les Problèmes Fonciers dans l'Empire Ottoman au Temps de Sa Fondation*, XI, 1939; *La Méditerranée de Fernand Braudel vue d'Istamboul*, 9-2, 1954; *L'Organisation du Travail dans Le Chantier d'Une Grande Mosquée à Istanbul au XVIe Siècle*, 17/6, 1962.

⁹⁵⁷ 1950 yılında *Annales*'da çıkan bir yazıda *Çiftiçiyi Topraklandırma Kanunu*'nun çıkartılarak Türkiye'de gerçekleştirilmek istenilen "sessiz devrim" anılıyor ve değişimler en iyi ana hatlarıyla Barkan'dan öğrenebilir denilerek *İktisat Fakültesi Mecmuası*'nın ilgili makaleleri özetleniyordu. Bkz. Fohlen Claude, "En Turquie, Transformations Politiques, Répercussions Agraires", *Annales, Economies, Sociétés, Civilisations*, 3, 1950, s. 344-349.

⁹⁵⁸ Ömer Lütfi Barkan, "La Méditerranée de Fernand Braudel Vue d'Istamboul", *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 9/2, 1954, s. 189.

⁹⁵⁹ H. Sahillioğlu, *Ömer Lütfi Barkan*, s. 4.

⁹⁶⁰ Bkz. Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi I*, İstanbul, 1980.

⁹⁶¹ "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri" adlı incelemede de Ömer Lütfi Barkan, özellikle kul ve serf arasındaki veya tımar ile senyör arasındaki benzerliklere, farklılıklara değindikten sonra Osmanlı'da Batı Avrupa'daki gibi bir feodal sistem olmadığını, serf yaşamına benzeyen topluluğun ortakçı kullar olabileceğini, bunların da İmparatorlukta çok az olduklarını ve zaten XVI. yüzyıl sonlarından sonra yok olmaya başladığını belirtir. Barkan tüm bunları aktarıırken özellikle Ortaçağ Avrupa'sını serfleri ve Osmanlı İmparatorluğun köylülerini de karşılaştır. Ona göre serf ile Osmanlı köylüsünü karşılaştıranlar bunu doğru bir şekilde yapmamışlardır. Bkz. Ö. L. Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi I*, s. 672.

İmparatorluğu'nda Çiftçi Sınıfların Hukuki Statüsü" gibi makalelerde tartışır.⁹⁶² Barkan ile Annales tarih yazımı arasındaki ilişkinin merkezinde özellikle Barkan'ın sosyo-ekonomik tarihe olan ilgisi ve tarihçilikte karşılaştırmalı metodu benimsemesi yer alır. Annales Ekolü'nün öncüleri gibi eğitim hayatında farklı disiplinlerle kurduğu bağ interdisipliner yönünü güçlendirmiştir. Barkan'da disiplinlerarası çalışma yöntemi, tarih ile demografi arasındaki işbirliğinin olması gerektiğine yönelik düşünce ve tutumu da etkiler. Ona göre zamanımızda coğrafya, iktisat ve sosyoloji disiplinlerine yeni analiz metotları öğreten demografi ilmi tarihe de yardımcı olabilir, tarih bu disiplinden yararlanabilir.⁹⁶³ Yazar, Akdeniz'i çevreleyen ülkeleri aynı problemle ve aynı temalar bakımından mekânsal anlamda da bütünsel değerlendirdiğinden Braudel'ı önemser.⁹⁶⁴ İnalçık'a göreyse tarihçiliğimizde bir devrim yaratan Barkan, toplumu "*bütünüyle (total) incelemeyi öngören Annales Ekolü'nün yeni sosyal ekonomik tarih görüşünü tam bir yetkiyle Türk tarihçiliğinde temsil etmiştir.*"⁹⁶⁵

Kurtuluş Kayalı'ya (1949-) göre, Türk tarihçiliğinde Annales etkisi ağırlıklı olarak Fernand Braudel kanalıyla başlamıştır. Ömer Lütfi Barkan'ın Annales hareketinin başka mensuplarından bahsetmeyip 1949 yılında Braudel'in *Akdeniz Dünyası* kitabının yayımlanmasından hemen sonra bu eser hakkında bir metin yazması, bu etkinin başlangıcını oluşturur. Diğer yandan Braudel'in yazılarının siyaseten uzak olması hem onun bir dönemde etkili olmasının hem de başka bir dönemde de olmamasının nedeni olmuştur.⁹⁶⁶ Keza Barkan da Braudel'in siyaseti dışlamasını veya değersizleştirmesini önemsemiş, bunun haricinde "*bol malzeme üzerinde mukayese kabiliyetini*" kayda değer bulmuştur.⁹⁶⁷ Barkan çalışmalarındaki mukayeselerde rakamsallığa da yer verir ve nicel tarih anlayışının bir yansıması olarak yeni araç ve yöntemleri kullanmayı önerir. Nitekim Enver Meriçli'yle beraber *Hüdevendigar Livası*

⁹⁶² Barkan, karşılaştırmalı tarih metodunu yüzyıllar arasında gerçekleştirdiği gibi farklı coğrafyalar, ülkeler arasında da yapmaktadır. Barkan, tımarlı sipahilerin mülkiyet hukuklarını Roma İmparatorluğu'ndaki "colonat" rejimine benzetir. Tarihçi Osmanlı köylüsünün haklarıyla Ortaçağdaki Avrupa toprak kölesi statüsündeki köylülerinki karşılaştırarak, köylülerin senyöre veya tımarlı sipahiye ödediği benzer bazı vergilerden yola çıkarak ikisinin de aynı mantık içinde değerlendirilemeyeceğini belirtir. Bkz. Ö. L. Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi I*, s. 837.

⁹⁶³ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, 10, 1953, s. 4.

⁹⁶⁴ Ömer Lütfi Barkan, "Philippe II. Devrinde Akdeniz ve Akdeniz Memleketleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 12/3-4, 1951, s. 174.

⁹⁶⁵ H. İnalçık, *Modern Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar*, s. 300.

⁹⁶⁶ K. Kayalı, *(Sunuş) Annales Hareketinin Türkiye Serüveni O Kadar Açıklayıcı Ki*, s.16-17.

⁹⁶⁷ E. Sönmez, *Anales Okulu ve Türkiye'de Tarihyazımı*, s.168.

Tahrir Defterleri-I adlı eserde⁹⁶⁸ bu durumu yansıtır. Dördüncü bölümde görüleceği gibi Türkiye’de yerel tarih araştırmalarında bulunan tarihçiler önemli oranda çalışmalarında niceliğe yönelmişler, bunun da bir yansıması olarak eserlerinde çok sayıda tablo ve grafiğe yer vermişlerdir. Meriçli’yle beraber yazdığı eserinde Barkan’ın tarihçilikte rakamsallığın, tablo ve grafiklerin kullanılması gerektiği yönündeki ifadelerin, yerel tarih çalışmalarında yerini bulacaktı. Zira Barkan pek çok tarihçi için yol göstericidir.⁹⁶⁹ Barkan’a göre sosyal ve ekonomik yapıların tarihçileri coğrafya, iktisat ve sosyoloji disiplinlerin yaptığı gibi istatistik ve rakamlardan faydalanmalıdır. Sosyal ve idari kurumları, ekonomik problemleri inceleyen Türkiye tarihçileri basmakalıp tasvirlerle değil, olayları rakamlarla, tablo ve grafiklerle açıklayabilmelidir.⁹⁷⁰ Bununla birlikte Barkan, “*hakiki tarihçilerin*” özellikle 19. yüzyıl önceki devirler için nüfus tarihlerini çalışırken “*tarihi rakama boğma*”yıp sadece tarihi olayları açıklayabilmek için demografik açıklamalardan faydalandıklarını vurgular.⁹⁷¹ Tarihi demografinin anlatıldığı makalede tahrir defterlerin nüfus araştırmaları yönünden önemine dikkat çekildikten sonra, sorun odaklı bir perspektifle Osmanlı Türkiye’si nüfusu üzerine değinilir. Tablolar ve çalışmada kullanılan rakamlar izah edildikten sonra Annales Ekolü’nden Braudel’in nüfusla ilgili verileri tartışılır ve “*umumi nüfus yekûnu olarak bulunan rakamın münakaşası ve bir mukayese*” denilerek yine rakamlarla özellikle Braudel’in Akdeniz ülkelerinin nüfus tahlilinden elde edilen verilerle Osmanlı Anadolu’sunun nüfusu mukayese edilir.⁹⁷²

Müstakil ve bütünsel bir araştırma anlamında yerel tarih yazmasa da Barkan’ın bazı araştırmaları veya belge neşretme amacıyla yaptığı çalışmalarda yerel tarihi ilgilendiren bakış açısı merkezdedir. Çalışmalarda yerelden yola çıkılıp genel tarihi ilgilendiren sonuçlar açıklanır. Örneğin “Edirne ve Civarındaki Bazı İmâret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilânçoları” ile “Edirne Askerî Kassamı’na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)” başlıklı çalışmaları bu bakımdan kaydedilmeye değerdir. Çoğunun belge neşriyatı içerdiği Edirne askeri kassamıyla ilgili çalışmada Barkan, ölenin mallarını, borç veya alacaklarını gösteren kassam ya da tereke defterleri denilen şer’i kayıtların

⁹⁶⁸ Ömer Lütfi Barkan ve Enver Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Ankara, 1998.

⁹⁶⁹ H.İnalçık- B. Arı, *Osmanlı Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar*, s. 240-241.

⁹⁷⁰ Ö.L. Barkan ve E. Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, s. 2.

⁹⁷¹ Ö. L. Barkan, *Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi*, s. 5.

⁹⁷² Ö. L. Barkan, *Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi*, s. 5-18. Bu çalışmanın 4. bölümünde görüleceği gibi Türkiye’deki yerel tarih çalışmaları Annales ile Braudel’i adeta özdeş tutup, nerdeyse tamamen *Akdeniz Dünyası* eserindeki nüfusla ilgili değerlendirmelere göre bölgedeki nüfusları ele almıştır. Bu bir bakıma Barkan’ın adeta “akademik vasiyetinin” kuşaklar boyunca yerine getirilmesinin bir çabası gibi görünmektedir.

iktisadi ve içtimai tarih açısından önemine dikkat çeker.⁹⁷³ Çalışmada genel olarak kadılık, kassamlık, askeri ve normal halkta miras dağıtımı, faizle işletilen paralar, askeri sınıf mensuplarının çiftlikleri, ilgili kanunnameler, şer’i miras kaideleri gibi hususlara genel tarih perspektifiyle yaklaşır. Yereldeki durumların anlaşılması için İslam hukukunun kölelerle ilgili esaslarına gidilerek daha yapısal köklere uzanılır ve böylece mekânsal ve zamansal uzam genişler. Burada çeşitli tabloları açıklamalarıyla kullanan Barkan, tarihi kayıtları rakamsal olarak da analiz eder. Askeri sınıfın zümrelere göre dağılımı, kölelerin “*cemiyet içindeki mevki*”leri yerel ile ilintili kurularak incelenir. Faizle işletilen paralara ait kayıtlara, İslam hukuku ve Osmanlı penceresinden uzun uzun değindikten sonra “*bir kredi müessesesi olarak vakıf paralara ait misaller*”denilerek Edirne askeri kassam defterine yansıyan örnekler sıralanır.⁹⁷⁴ Askeri sınıf mensuplarının çiftlikleri, ticaret ve sanayi ile olan ilgileri genel tarih açısından açıklandıktan sonra “*askeri sınıf mensuplarının çiftliklerine dair örnekler*”, “*askeri sınıf mensuplarının ticaret ve sanayi ile meşgul olduklarına dair örnekler*”⁹⁷⁵ verilir.⁹⁷⁶ Barkan’ın disiplinlerarası çalışmaya sosyoloji, iktisat, istatistik kavramlarını kullanarak ya da bu disiplinlere değinerek verdiği önem bu çalışmaya da yansır.⁹⁷⁷ Barkan, Braudel’in *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm* çalışmasını hatırlatırcasına “Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları” başlıklı eserinde de diğer disiplinlerin “nominal”, “inflation” “bilanço” iktisadi ve mali konjonktür” gibi kavramalarını kullanır. Yine bu çalışmada pek çok tablo oluşturulur ve “*tetkik*” edilir, imaretlerin gelir kaynakları rakamlarla izah edilir.⁹⁷⁸ Vilayet, sancaklar arasında vakıf gelirleri ile ilgili karşılaştırmalara da başvurulur. Karşılaştırmaya verilen önem “*aynı imarete ait muhtelif tarihli iki ayrı bilanço örneğinin karşılaştırılması*”na da yansır. Bu bilançoların dayandığı defterler arasında yaklaşık 127 sene gibi uzun süreli bir zaman bulunur. Uzun süreye dayanan açıklamalar, rakamsal analizlerle yerine getirilir.⁹⁷⁹ Barkan, “*Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri*”nde olduğu gibi bu çalışmada da genel anlamda bilgileri sıraladıktan sonra Edirne gibi büyük bir merkezdeki özel bilgileri, belgeleri de neşreder. Burada “*İmaret Mutfaklarında Hazırlanan Yemeklerin*

⁹⁷³ Ömer Lütfi Barkan, “Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)”, *Belgeler*, 3/ 5-6, 1966, s. 1.

⁹⁷⁴ Ö.L. Barkan, *Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)*, s. 39-46.

⁹⁷⁵ Ö.L. Barkan, *Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)*, s. 50-55.

⁹⁷⁶ Ö.L. Barkan, *Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)*, s. 59-73.

⁹⁷⁷ Ö.L. Barkan, *Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)*, s.28.

⁹⁷⁸ Ö. L. Barkan, “Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları”, *Belgeler*, 1/ 2, 1964, s. 253.

⁹⁷⁹ Ö. L. Barkan, *Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları*, s. 255.

Nevi ve Miktarları“ başlığı altında pirinç, ekmek, et hesapları, misafirhanede verilen yemekler⁹⁸⁰ niceliksel olarak aktarılır. Barkan, gerek konu seçiminde gerekse metodolojide pek çok tarihçiyi etkileyecektir. Bu etkiyi üzerinde hissedenden tarihçilerin birisi de Mustafa Akdağ olacaktır.

3.7.3 Mustafa Akdağ: Osmanlı İsyancıları Tarihinin Tarihçisi

Mustafa Akdağ'ın sosyo-ekonomik tarihçiliğinde Köprülü ve Annales Ekolü kadar⁹⁸¹ Barkan da etkilidir. İncalcık'a göre 1950-1975 yıllarında Barkan'ın açtığı çığırda yürüyen ancak açıkça Marksist teoriyi izleyen bir tarihçi de Mustafa Akdağ'dır. Akdağ, Selçuklu döneminden başlayarak 16. yüzyıl sonlarına kadar Türkiye'nin tarihini, sosyal ekonomik alt tabandan gelen dinamikler çerçevesinde ele almayı denemiştir. Onun Marksist teoriyi ampirik tarih araştırmalarıyla bağdaştırmayanlardan farkı, Barkan gibi, tezlerini Osmanlı arşiv belgelerine, mühimme defterlerine ve kadı mahkeme sicillerine dayandırmasıdır.⁹⁸² Akdağ'ın 1950'de yayımlanan “Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti” başlıklı makalesinde⁹⁸³ sosyo-ekonomik tarih çalışmasının da bir yansıması olarak ekonomik duruma, imparatorluğun vergi sistemine, iktisadi darlığın topluma olan etkilerine ve zirai alandaki kriz konularına odaklanılır. Akdağ, karşılaştırmalı bir perspektifle Osmanlı Devleti'nin dünya iktisadi nizamı içindeki yeri ve kendi ekonomik bünyesinin teşekkülünü ele alarak işe başlar. Genel olarak değerlendirildiğinde, Akdağ'ın çalışmalarında 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı sosyal tarihçiliğinin ve ekonomik determinizmin özellikleri ağırlıklı bir yer tutar. Tarihçinin eserlerinde, Bloch, Febvre ve Braudel'in izleri görülse de ne Febvre, ne Bloch, ne de Braudel hakkında olumlu ya da olumsuz yorum görülmez. Akdağ, sadece bazı eserlerinde Braudel'e dipnotta yer verir ve bunu herhangi bir tarihçiden yararlanıyormuş gibi yapar. Kısacası Akdağ, Annales Ekolü'nden etkilenip etkilenmediği konusunda doğrudan hiçbir şeyden bahsetmemiştir.⁹⁸⁴ Bununla beraber Annales Ekolü'nün Akdağ'ın tarihçiliği üzerindeki

⁹⁸⁰ Ö. L. Barkan, *Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları*, s. 242-249.

⁹⁸¹ Bedi Gümüşlü, *Mustafa Akdağ'ın Tarihçiliği ve Türk Tarihçiliğindeki Yeri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000, s. I.

⁹⁸² H. İncalcık -B. Arı, *Osmanlı Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar*, s. 245.

⁹⁸³ Bkz. Mustafa Akdağ, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti”, *Belleten*, 14/55, 1950.

⁹⁸⁴ E. Ayan, *Türk Tarih yazımının Evriminde Annales Kuramının Yorumu*, s. 94-95.

etkisinin ölçmenin tek yolu, Akdağ'ın Annales hakkındaki ifadelerinin olup olmadığına bakmak değildir. Zira tarihçinin Annales'a yönelik ifadeleri niceliksel olarak çok fazla olsaydı bile, bu tek başına Akdağ'ın ekolün etkisinde kaldığı anlamına gelmeyecekti. Özetle Akdağ, ekolden bahsetmese de ekolün etkisinde kalmış olabilir veya çalışmalarıyla Annales arasında ortak yönler görülebilir.

Annales etkisinin Akdağ'da “flu” olduğunu yani açık seçik olmadığını düşünen Sönmez'e göre yine de Akdağ'ın ekonomik ve sosyal tarih nitelikli *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyancıları* adlı kitaplarında Annales'la özdeşleşen belli başlı özelliklere rastlamak mümkündür.⁹⁸⁵ İçeriklerine odaklanıldığında bu çalışmalarında bütünsel bir yaklaşıma⁹⁸⁶ sahip olduğu anlaşılan tarihçinin analiz ve senteze yönelen tarzından önce sorun odaklı olduğuna da şahit olunur.⁹⁸⁷ Akdağ'ın bütünsel tarih tarzı, Celalilere değinirken adeta zorunlu hale gelir. Celaliliğin hammadde kaynak gruplarını levend sekban birikintileri, ehl-i örf zümresi, suhte (medrese öğrencileri), yeniçeri ve acemi oğlanları olarak değerlendiren Akdağ'a göre, Büyük Celali olarak belirtilen karışıklıklar köyler, kasabalar, şehirler, hatta başkente kadar toplumun sadece ekonomik kurumlarını değil aynı zamanda sosyal ve siyasi bütün örgütlerini derinlemesine etkileyen çok büyük ölçekli toplumsal bir kavgaydı.⁹⁸⁸ Çok yönlü tarihe odaklanma aynı zamanda yararlanan kaynakları da çeşitlendirdiğinden, Akdağ çalışmada kaynak olarak sadece şer'iyeye sicillerine değil,

⁹⁸⁵ E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiyede Tarihyazımı*, s. 181.

⁹⁸⁶ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*'nde Selçuklu veya Osmanlı devrindeki köy, şehir topluluğu, iktisadi düzen, dini inançlarda karışıklık, devlet maliyesi, iktisadi ve içtimai şartlar, cemiyet, dünya ticareti, para ve vergi sistemi, azınlıklar, sınıfsal bölüşmenin gerçek etkeni gibi çoğu sosyo-ekonomik kültürel konuları irdeler. Bununla birlikte aynı zamanda divan ve hükümet idaresi, siyasi şartlar, Osmanlı'nın kökeni, Osmanlı hükümet sistemi, fetih seferleri, hükümdarlık, Osmanlı rejiminin bütün Türkiye'ye hâkim oluşu gibi siyasi temalı konuları da ele alır. (Bkz. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, İstanbul, 2014.) *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyancıları* çalışmasında da Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumu ve idari düzeni, 16. yüzyıl başlarında artan çift boznanların yarattığı sorunlar, öğrenci hareketlerini başlama ve gelişme dönemi içinde medrese öğrencilerin ruhsal bunalımı, bunlara karşı alınan önlemler, suhte meselesi, reaya ve ehli örf arasındaki mücadele, celali fetreti, büyük kaçgunluk dönemi incelenir. Bkz. Bkz. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyancıları*, İstanbul, 1995.

⁹⁸⁷ Çalışmanın hemen başında Akdağ soruları sıralamaktadır: “*Celali isyanları nedir? Bu hareket siyasi ya da dinsel bir zümrenin mi ayaklanmasıdır, yoksa Türkiye'de halk, saray yönetimine karşı çıkmak mı istemiştir? Celali olayları yalnız Anadolu'da mı görülmüştü? İmparatorluğun öteki bölgelerinde yaşayan Türk halkı arasında aynı türden hareketler hiç görülmemiş midir? Her ayaklanmaya celali deyimi mi kullanılıyordu? Bu büyük olayda sosyal, iktisadi, siyasi hatta hukuki etkenlerin payı nedir? İşte bütün bu sorulara araştırmamızda cevap vermeye çalışacağız.*” Bkz. M. Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyancıları*, s. 13.

⁹⁸⁸ M. Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyancıları*, s. 15.

aynı zamanda vakayinamelere, risalelere, ahkâm ve mühimme defterlerine, divan-ı hümayun kayıt defterlerine, tımar, arazi tahrir defterlerine de başvurur.⁹⁸⁹

Tarihi çalışmalarının merkezine siyasal olan tarihi yerleştirmeyen, diğer bilimlere de atıf yapan ve onlardan yararlanmaya çalışan Akdağ, aynı zamanda tarihin de özellikle Türk sosyologlara somut olarak “*modern metotlarla yazılmış eserler*” vererek sosyologların böylece toplumu daha iyi tahlil edebileceklerini savunur. Akdağ’a göre zaten sosyolog “*millileşme*” gereğini duyduğu gün, kendi toplumun tarihi özelliklerini bilmek mecburiyetindedir. Ziya Gökalp (1876-1924) bunu tecrübe etmiştir. Bununla birlikte tarihçi, sosyologlara modern ve sağlam çalışmalar sunmadıkça sosyologlar görevini başarılı bir şekilde ifa edemez. Bundan dolayı tarihçi, toplumun kuruluşu ve özelliklerini esas hatları ile belirtmek zorundadır.⁹⁹⁰ *Türkiyenin İktisadi ve İctimai Hayatı*’nda Akdağ, orijinal kaynaklarla yapacağı çalışmaların sonunda tarih boyunca ülkenin iktisadi ve ictimai hayatı konusundaki bilgileri artıracığı, “*cemiyetimizin geçmişten bugüne olan bağlantısının daha iyi anlamış olacağı*”⁹⁹¹ bildirerek geçmiş ve bugün arasındaki bağının önemine de dikkat çeker. Nihayetinde siyasal tarihin ikinci planda kaldığı Akdağ’ın tarihçiliğinde disiplinlerarası ve karşılaştırmalı yöntem, araştırma araçlarının zenginliği gibi temel özelliklere rastlamak mümkündür.⁹⁹² Ancak, Mustafa Akdağ’ın, Osmanlı Devleti’nin iktisadi ve ictimai tarihi ve özellikle halk ayaklanmaları gibi konularda arşiv çalışmalarına dayanarak yaptığı çalışmalar, çeşitli açılardan bazı tarihçilerce eleştirilmiştir.⁹⁹³ Bu eleştirilerden birisini⁹⁹⁴ ise Akdağ’ın makalesinin yayımlanmasından hemen bir yıl sonra gerçekleştiren ve neredeyse “tartışılmaz” olarak Annales Ekolü’nün Türkiye’deki temsilcisi olarak kabul edilen Halil İnalçık’tır.

⁹⁸⁹ Mustafa Akdağ, araştırma eserlerinin yokluğundan yakınırken daha önce de değinildiği gibi Hüseyin Hüsameddin’in “*Amasya Tarihi*” çalışmasının kimi yanlış yönlerinin olduğunu belirtmekle birlikte eserini “*pek çok kaynaklara, arşiv belgelerine ve şer’iyye sicillerine de başvurduğu*”ndan değerli görür. Bkz. M. Akdağ, *Türk Halkının Dirlük ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyancıları*, s. 32.

⁹⁹⁰ Mustafa Akdağ, “Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti”, *Belleten*, 13/51, Temmuz 1950, s. 319- 320.

⁹⁹¹ M. Akdağ, *Türkiye’nin iktisadi ve İctimai Tarihi*, s. 11.

⁹⁹² E. Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiyede Tarihyazımı*, s. 185.

⁹⁹³ Turgut Akpınar, “Mustafa Akdağ”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2, İstanbul, 1989, s. 229.

⁹⁹⁴ Halil İnalçık, “Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Münasebetiyle”, *Belleten*, 15/60, 1951.

3.7.4 Halil İnalçık: Osmanlı Sosyo-Ekonomik Tarihin Rehberi

1943 yılında yayımladığı *Tanzimat ve Bulgar Meselesi* başlıklı doktora tezinde Halil İnalçık, bölgedeki toprak ağalığı, toprak meselesi gibi köylü problemlerini, idari ve mali bozuklukların Balkanlar'daki ayaklanmalarda oynadığı rolü, başkaldırıların gerisinde yatan etkenler⁹⁹⁵ gibi belli başlı sorunları merkez edinmiştir. Bu tez çalışmasında tarihin sosyal ve ekonomik boyutuna özellikle önem veren İnalçık, *Annales* Ekolü'nün *longue durée* (uzun süre) ve *histoire totale* (bütünsel tarih) kavramlarını bu ilgi alanıyla birleştirerek, ileride Türkiye'deki tarihçilikte yeni bir dönem açar.⁹⁹⁶ Gerçekten de İnalçık, *Annales*'ın özellikle uzun süre ve bütünsel tarih anlayışını her zaman önemser. 1994 yılında yaptığı bir söyleyişide *Annales*'ın tarihçiliğe katkılarını da bu iki kavram üzerinden anlatır. İnalçık'a göre *Annales* Ekolü, değişimleri görmek için uzun zaman dilimlerinin hesaba katılması gerektiğini savunur. Ekol, toplumu sadece devlet ve politika üzerinden değil, coğrafya, ekonomi, nüfus hareketleri üzerinden anlaşılması gerektiğini yani toplumu bütünüyle incelenmesinin daha doğru olduğunu bildirir.⁹⁹⁷ Sosyo-ekonomik tarihte bir konuyu işlerken bu alanın seyrini etkileyen diplomasi, siyaset gibi faktörleri de değerlendiren İnalçık, ders verirken de *Annales* Ekolü metodolojisi özelliklerine uygun olarak yetiştirdiği tarihçilerin sosyal bilimlerin bütün alanlarıyla yakınlık içinde olmalarını ister.⁹⁹⁸ Öğrencilerinden Ergenç'e göre İnalçık, hemen her dönemle ilgili ve çok çeşitli konularda bilimsel araştırmalarda bulunmuştur. Siyasal, ticaret, genel tarih, medeniyet ve kültür tarihlerinin yanı sıra özellikle sosyal ve ekonomik tarihte önemli çalışmaları kaleme almıştır. Aslında İnalçık, toplumla ilgilendiğinden, toplumsal ilişkilerden kaynaklanan sorunları daha çok önemseydiğinden yazılarının ağırlığı bu alandadır. Yeri geldiğinde bir sosyolog, siyaset bilimcisi veya hukukçu gibi davranan İnalçık, şehir tarihçiliğinin de öncüleri arasında yer alır. Şehir kurumları, şehirlerin gelişimi, şehirlerin fiziki yapılarının baskın öğeleri, yaşayış biçimleri, şehir kültürü gibi çok

⁹⁹⁵ Bkz. Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Le Tanzimat et La Question Bulgare)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Doktora Tezleri Serisi, No: 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1943.

⁹⁹⁶ Emrah Sefa Gürkan, "Titiz, Modern ve Dünya Çapında Bir Tarihçi: Halil İnalçık", *Kılavuz- Aylık Kültür Dergisi*, 2005, 33, s.11

⁹⁹⁷ Tarih Çevresi, "Halil İnalçık ile Söyleşi", *Tarih Çevresi*, 9, Mart-Nisan 1994, 4-9, s. 8

⁹⁹⁸ Bülent Arı, Selim Aslantaş, "Tarih Öğretiminde Tek Kişilik Akademi İnalçık", *Türkyurdu*, 175, 56-60, 2002, s. 57

boyutlu konularla ilgilenen İncılık, Osmanlı şehir tarihi çalışmalarının yaygınlık kazanması için teşvikte bulunmuş ve öğrenci yetiştirmiştir.⁹⁹⁹

Fuat Köprülü'nün öğrencisi olan İncılık¹⁰⁰⁰ hem genel nitelikli Osmanlı tarih çalışmalarında hem de kent, yerel veya şehir tarih incelemelerinde Annales Ekolü'nün etkilerini yansıtır. Braudel'in *Akdeniz Dünyası* yayımlandığında Paris'te olan, bu kitabı henüz 1950'de Paris'te toplanan bir kongreden sonra inceleyen İncılık, Barkan'ın daveti üzerine Türkiye'ye gelen Braudel ile de tanışır.¹⁰⁰¹ 1930'larda yeni tarihçi kuşaklarına yön ve ilham veren Köprülü ve Barkan'ın çalışmaları olduğunu hatırlatan İncılık'a göre kendi tarihçiliği de bu iki tarihçinin silinmez izlerini taşımakta olup bu etki sosyal ve ekonomik problemlerin 1841 ve 1850 yıllarındaki Vidin ve Niş ayaklanmalarındaki oynadığı rolleri incelediği doktora tezinde açıkça görülebilir.¹⁰⁰² Yine "Fransız Annales Okulu ve Türk Tarihçiliği" adlı makalesinde benzer düşünceleri tekrarlarken, tarihçiliği üzerindeki Braudel etkisinin¹⁰⁰³ özellikle tarihsel çalışmalardaki konu seçiminde olduğu görülür:

*"Braudel ve Akdeniz Dünyası eseri Osmanlı tarihçileri için, bir araştırma yolu açmaktaydı. Eser Türk tarihçiliği üzerinde devrimsel etki yapmıştır. Öbür taraftan ben de 1951 de Türkiye'nin iktisadi vaziyeti üzerinde bir araştırmayı (M. Akdağ) tenkit ederken Braudel'in görüşlerini izledim, nüfus (demography) ve para meselelerinin özellikle Akdeniz'i istila eden Amerikan gümüşünün Osmanlı ülkesindeki etkilerini, fiyat devrimini ele aldım... Barkan, Braudel'in eserinin ikinci baskısında kendisine nüfus ve fiyat hareketleri üzerinde yaptığı araştırmaların sonuçlarını vermiştir."*¹⁰⁰⁴

İncılık, 1951 yılında Akdağ'ın söz konusu çalışmasını tenkit ederken özellikle eserin ekonomik ve sosyal konuları üzerinde durmuştur. Ayan'a göre, İncılık, esasen Annales Ekolü'nü Braudel'le eş değer görür ve ekolün de Braudel vasıtasıyla adını duyurduğunu kabul eder.¹⁰⁰⁵ Tarihçi Halil Berktaş'ın (1947-) da vurguladığı gibi Halil İncılık'ın sosyal tarihçilikte metodolojik anlamdaki tercihini sadece Braudel'e bağlamamak gerekir. Unutulmaması gereken unsur, Halil İncılık'ın Fuad Köprülü gibi

⁹⁹⁹ Özer Ergenç, "Halil İncılık Neden 'Büyük' ", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 3/12, Ağustos-Eylül-Ekim, 2000, s. 139.

¹⁰⁰⁰ E. Çaykara (der.), *Tarihçilerin Kutbu: Halil İncılık*, s. 56.

¹⁰⁰¹ E. Çaykara (der.), *Tarihçilerin Kutbu: Halil İncılık*, s. 16-17.

¹⁰⁰² E. Çaykara (der.), *Tarihçilerin Kutbu: Halil İncılık*, s. 16.

¹⁰⁰³ Halil İncılık, 1977'te sosyolog İmmanuel Wallerstein tarafından Fernand Braudel Research Center'i açmak üzere uluslararası bir konferans toplandığında, kendisinin konferansa "Bir Braudeli olarak" davet edildiğini aktarır. (Bkz. H. İncılık, *Fransız Annales Okulu ve Türk Tarihçiliği*, s. 315) Bu ifadeler dahi İncılık'ın tarihçiliğinde Braudel'in etkisini açıkça göstermektedir.

¹⁰⁰⁴ H. İncılık, *Fransız Annales Okulu ve Türk Tarihçiliği*, s. 312.

¹⁰⁰⁵ E. Ayan, *Türk Tarih yazımının Evriminde Annales Kuramının Yorumu*, s. 95.

sosyal tarihçiliğe önem veren önemli bir şahsiyetin de öğrencisi olmasıdır.¹⁰⁰⁶ Ne olursa olsun İnalçık'ın yazmış olduğu pek çok eserde, sosyal ve ekonomik tarihçilik merkezinde Annales Ekolü'nün etkisi görülebilir. Keza, İnalçık, üretimin ilk yıllarından itibaren çalışmalarını çok büyük ölçüde, sorun odaklı bir perspektifle, disiplinlerarası bir yaklaşımla, insan faaliyetlerinin tüm alanlarını kapsayacak şekilde, betimleyiciden ziyade açıklayıcı ve karşılaştırmalı bir yöntemle gerçekleştirmiştir. Annales ile tanışmaya kadar, büyük ölçüde çalışmalarını şekillendiren tarihçilik anlayışı, Annales'dan etkilenen hocası Köprülü ve Barkan'dır. Kendisinin de belirttiği gibi Braudel'i tanımasından sonraki eserleri ise Annales Ekolü etkisiyle oluşmuştur.¹⁰⁰⁷ Zaten Akdağı'ı tenkit ettiği yazısında da Braudel'den yararlandığını belirtir. Kendisinin Braudel'in buluşlarından geniş olarak yararlandığını ve zamanla Braudel-Barkan okulunun takipçisi olduğunu aktarır.¹⁰⁰⁸ Barkan'ın özellikle tahrir defterleriyle olan meşguliyeti İnalçık'a da yansımış, aynı zamanda şer'iyye sicilleri de İnalçık için önemli kaynak olmuştur.¹⁰⁰⁹ Bu bağlamda İnalçık, sosyal tarihçiliğin önemli bir kaynağı olan kadı sicilleri sayesinde Bursa kentini¹⁰¹⁰ ele alır. Kaynak seçiminde her ne kadar devlet vesikalarını temel alsada devrin aydınların, rahiplerin hatıratlarından, gazetelerden, seyyahların notlarından, şikâyet belgelerinden (arzu hal vb), şer'iyye sicillerinden de yararlanır.¹⁰¹¹ Gerçekten de İnalçık'ın Osmanlı kent tarihinin en önemli kaynaklarından olan şer'iyye sicillerini keşfedışı, Bursa ve İstanbul üzerinde yaptığı araştırmalarla tespit ettiği bulguları genel tarih bilgileriyle sınaması mutlaka vurgulanmalıdır.¹⁰¹² Köprülü gibi Annales Ekolü'ne dayanan bir yöntemle Osmanlı'nın idari, sosyal ve ekonomik tarihine yoğunlaşan İnalçık kendi tarih anlayışını özetlerken doktriner bir tarihçi olmadığını, Braudel'in yeni bir kavram olarak ortaya attığı bütünsel tarihi, yani halkı devleti, politikayı, nüfusu, hatta iklimi içine alan topyekûn tarihçiliği önemseddiğini ve tam olarak Annales Okulu'nun bakış açısını benimsediğini aktarır.¹⁰¹³ Genelde Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomi ve toplum tarihi çalışmalarıyla bilinen İnalçık, Annales

¹⁰⁰⁶ H. Berktaş, *Dört Tarihçinin Sosyal Portresi*, s. 19-45.

¹⁰⁰⁷ E. Ayan, *Türk Tarih yazımının Evriminde Annales Kuramının Yorumu*, s. 95-96.

¹⁰⁰⁸ H. İnalçık, *Fransız Annales Okulu ve Türk Tarihçiliği*, s. 317.

¹⁰⁰⁹ Suraiya Faroqhi'e göre tahrir defterleri denilince akla öncelikle Ömer Lütfi Barkan ile Halil İnalçık gelmektedir. Bkz. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, İstanbul, 1999, s.192.

¹⁰¹⁰ Bkz. Halil İnalçık, "Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", *Belleten*, 24/93, 1960. Yazara göre şer'iyye sicilleriyle sosyal grupların sahip oldukları mallar öğrenilebilir. Sicillerdeki servetlerden yola çıkılarak Bursa şehrinin toplumunun sosyal yapısı ortaya çıkarıldı. Bkz. E. Çaykara (der.), *Halil İnalçık Kitabı/ Tarihçilerin Kutbu*, s. 128-129.

¹⁰¹¹ E.Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye'de Tarih yazımı*, s. 192-214.

¹⁰¹² Y. Avcı, *Kent Tarihi*, s. 139.

¹⁰¹³ E. Çaykara (der.), *Tarihçilerin Kutbu: Halil İnalçık*, s. 212-214.

Ekolü'ndeki tarihçiler gibi kırsal tarih çalışmalarında bulunmuştur. Bu yöndeki çalışmalarında siyasi tarihin de yansımaları görülür. Osmanlı vergi sisteminin Bizans'tan kalan yapı taşları hesaba katılmadan anlaşılamayacağını vurgulayan İnalçık¹⁰¹⁴, Faroqhi'ye göre çalışmalarında Osmanlı sınırları içinde köylülerin topraksızlaşmalarının ardından yatan en büyük etkeni, ekonomik nedenlerden ziyade siyasi faktörlerde aramaktadır.¹⁰¹⁵ En nihayetinde İnalçık dahil herhangi bir tarihçinin Annales etkisinde kalması, bu tarihçinin tarih araştırmalarında siyasi, olay tarihi tamamen ya da kısmen bir kenara bırakması veya siyasi etkenlerin sosyo-ekonomik hayata olan etkisini olduğundan daha önemsiz görmesine neden olmaz. İkinci bölümde de bahsedildiği gibi Annales tarihçileri de çoğu zaman düşünüldüğü gibi siyasi tarihi tamamen dışlamamışlardır. İlk kuşaktan Bloch ve Febvre çalışmalarında belli ölçüde siyasi tarihe de yer verirken ikinci kuşaktan Braudel bir sorunu çok yönlü cephelerden araştırmayı uygun bulduğundan, siyasi tarihi, bireyleri ve bunun tarihyazımındaki doğal bir yansıması olan savaşları, barışları, antlaşmaları da görmezden gelmemektedir. *Akdeniz Dünyası*'nın (Paris,1979) son katmanı olan üçüncü bölümde Braudel "*Olaylar Siyaset ve İnsanlar*"da, siyaset, birey kısmı anlatmakta önceleri tereddüt ettiğini ancak total yani bütünsel tarih için bunun gerekli olduğunu savunur.¹⁰¹⁶ Tekrar vurgulanmalı ki genel olarak Annales'da siyasi, olay tarih tamamen reddedilmekten ziyade tarihsel gelişmelerdeki etkisinin şiddeti *minimalize* edilmekte veya Rankeci tarihçiliğe göre etkisi çok daha azaltılarak bütünsel tarih içinde adeta eritilmektedir. Tarihçiliğinde yer alan bütünsel tarih anlayışı da özellikle vurgulanması gereken İnalçık, hukuk, adalet, devlet geleneği gibi durumlarda zaman ve mekân, sürenin bütünlüğü ve birliği hesabıyla Ortadoğu devletlerini adeta bir tarih "sepetinin" içinde yerleştirerek incelemiştir. Bu ise bütünsel tarih içinde aynı zamanda uzun süreli yapısal olarak tarihsel konuları incelediğini de gösterir. Örneğin "Adaletnameler"adlı çalışmasında, Ortadoğu devlet geleneğinde yer alan adalet, kanun, nizam anlayışlarını irdelerken, bunu eski İran İmparatorluğunu, Türk- Moğol devlet geleneğini, Selçukluları, Osmanlıları birlikte hesaba katarak uzun süreli ve yapısal tek zincirin halkaları olarak gerçekleştirir. Adalet divanı, daire-i adliye gibi tarihsel kavramları izah ederken de bu şekilde davranır. İnalçık'a göre adalatnameler Osmanlılardan önce mevcut bir geleneğin devamıdır.¹⁰¹⁷

¹⁰¹⁴ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayat*, Ankara, 2010,s.106.

¹⁰¹⁵ S. Faroqhi, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayat*, s. 111.

¹⁰¹⁶ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen II*, s. 223.

¹⁰¹⁷ Halil İnalçık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, İstanbul, 2005, s. 78.

Bu bölümde yerel tarihin tanımı, kapsamı, konusu ile Avrupa, ABD ve Türkiye merkezindeki tarihi irdelendi. Buna göre sınırları az çok belli olan bir yerin (mahalle, köy, şehir, kent gibi) geçmişine odaklanan ve kaynakları çok çeşitli olan yerel tarihin alanını siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel temalar içine giren tarihsel konular oluşturur. Fransa, İngiltere, Almanya özelinde Avrupa’da ilk ciddi yerel tarih örnekleri 15.-16. yüzyıllarda görülse de Türkiye’de ise çok daha sonraları ortaya çıkmıştır. Nihayetinde 19. yüzyıl sonlarında yerel idari kurumlarda yaşanan değişimler, kültürel faaliyetlerin çeşitlenmesi, değişen ihtiyaçların etkisi, teknolojik ilerlemeler, Batının kültürel etkileri veya Batı dünyasıyla artan ilişkilerin yarattığı çok yönlü sonuçlar Türkiye’de yerel tarihin gelişimini olumlu yönde etkilemiştir. Osmanlı’nın son, Cumhuriyetin ise ilk dönemlerinde kurulan çeşitli kurumların (Tarih-i Osman Encümeni, Halkevleri gibi) desteği ve yönlendirmesiyle niceliksel olarak yerel tarih çalışmaları artmıştır. Bu yöndeki çalışmaların önemli bir bölümü tasviri nitelikte olup, daha çok bilgi sunma amacıyla taşısada bazı örnekleri akademik tarihçilerce de önemsenmiştir. Keza Türkiye’de Annales Ekolü’nün de önemli temsilcilerinden Halil İncik, gerek kaynakları ele alış tarzından gerekse de seçtiği sosyal tarihle ilişkili konular bakımından Çağatay Uluçay’ın çalışmalarını takdir etmiştir. İncik hem kendinden önceki Fuat Köprülü ve Ömer Lütfi Barkan’ın “öğrencisi” olarak hem de doğrudan Annales Ekolü’nün izleyicisi olarak Annales’in ülkedeki önemli temsilcisidir. Türkiye’deki bilimsel tarihçiliğin kurucusu olarak kabul edilen Köprülü, Annales’in Türkiye’deki ilk taşıyıcısı iken; sosyal ve ekonomik tarihin tarihçisi Barkan ise ekolün etkisinin yaygınlaşmasında başat rolü üstlenir. Sosyal ve ekonomik tarihin diğer tarihçilerinden biri olan Mustafa Akdağ da Köprülü ve Barkan gibi bütünsel tarihe ulaşma çabasıyla, farklı kaynaklara yönelme eğilimiyle, analitik, sorun odaklılığıyla, farklı disiplinleri de önemseyen metodolojik tutumu gibi araştırma tarzıyla Annales etkisini hissettirmektedir. Nihayetinde burada, Köprülü, Barkan, Akdağ ve İncik’in genel sosyo-ekonomik tarih çalışmalarında görülen Annales ile metodolojik yakınlıklarına değinildikten sonra ekolün üç kuşak yerel tarih araştırmalarındaki etkisine, yerel tarih çalışmalarıyla Annales Ekolü arasındaki ortak metodolojik tavırların niteliğine geçilebilir. Annales ile yerel tarihçiler arasındaki ortak, benzer metodolojik üsluplara değinilirken özellikle vurgulanması gereken hiç şüphesiz yine Halil İncik’in yerel tarih çalışmaları olacaktır. Çünkü İncik, sadece Osmanlı sosyal ve ekonomik tarih bağlamında ele aldığı Osmanlı hukuku, toprak rejimi, tımar sistemi, ticaret, çözülme ve reform döneminde dönüşüm ile değişim konularının yanında şehir tarihlerine de

odaklanmakla kalmamış, ayrıca Osmanlı şehir tarihi araştırmalarının yaygınlık kazanması için çok sayıda doktora tezi de yönetmiştir.¹⁰¹⁸

---

¹⁰¹⁸ Selim Aslantaş, “Halil İnalçık’ın Akademik Biyografisi”, (Haz. Taşkın Takış, Sunay Aksoy), *Halil İnalçık Armağanı-I*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 23-32.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANNALES EKOLÜ YÖNTEMLERİNE GÖRE TÜRKİYE'DE YEREL TARİH ÇALIŞMALARI

Bu çalışmada Türkiye'deki yerel tarihçilerin öncelikle Annales Ekolü'nün temel eserlerinden ne derecede yararlanıp yararlanmadıkları araştırılmıştır. Annales Ekolü'nü tanımlayan temel nitelikler belirlenmiş, bu nitelikler aynı zamanda Annales'in yöntemleri olarak ele alınmış ve buna göre Türkiye'deki yerel tarih çalışmaları sorgulanmıştır. Türkiye'deki yerel tarih araştırmacılarının Annales Ekolü'nün tarih eserlerinden doğrudan hangi yönde ve ne ölçüde yararlandıkları, ekolün yöntemlerine ne derecede yakın oldukları sorgulanırken istatistiksel veriler oluşturularak analizler geliştirilmiştir. Disiplinler arasındaki katı ayrımlara karşı duran Annales Ekolü'nün bu ilkesinin, Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarında ne derecede benimsendiği irdelenmiştir. Ayrıca yerel tarih araştırmalarında bütünsel tarih anlayışı, karşılaştırmalı yöntem, kaynak çeşitliliği, geriye doğru yöntem, coğrafyanın tarihsel gelişmelere, sosyal-ekonomik yapıya etkisine değinilip değinilmediği, uzun süreli çalışma yöntemi, nicelikseliğin, grafik ve tabloların kullanımı sorgulanmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde cevaplanmaya çalışılan sorulardan bazıları şöyledir; Türkiye'deki 1., 2. ve 3. kuşak akademik tarihçilerin yerel tarih çalışmalarında bütünsel bir tarih anlayışı eğilimi gözlemlenmekte midir? Bütünsel tarih eğilimi olan çalışmaların kuşaklara göre oranları nedir? Bu anlayışa sahip olan çalışmalarda, temalar (sosyo-ekonomik, siyasi, idari vb) kategorik olarak mı ele alınmış, yoksa temalar etkileşimin önemsendiği bir tarz olan eklektik olarak mı değerlendirilmiştir? Tarihsel değişimler uzun vadeye dayanan bir zaman anlayışına göre mi ele alınmıştır? Uzun süreli çalışmalarda kronolojik tarz mı, yapısal açıklamalar mı egemendir? Yerel tarih araştırmalarında coğrafya ile başlayan bir bölüm bulunmakta mıdır? Bu bölümler kaç sayfa tutmaktadır ve bunun tüm kitaplara oranı nedir? Tasviri yani canlandırma, betimleme nitelikli değerlendirmeler mi yoksa coğrafi tarih örnekleri mi daha yaygındır? Diğer bir ifadeyle tarih-coğrafya ilişkisini örnekleyen değerlendirmelerin oranı nedir? Tarih dışı farklı disiplinlerden yararlanma gözlemlenmekte midir? Farklı

disiplinlerin kavram veya yöntemlerinden, eserlerinden yararlanılmış mıdır? Çalışmalarda kullanılan ana kaynaklar genel olarak nelerdir? Çalışmalarda kaynak çeşitliliğinden bahsedilebilir mi? Sözlü veriler ve saha araştırmaları gibi kaynaklar kullanılmış mıdır? Eserlerde tablo, grafik ve harita gibi görsellerle açıklamalar yapılmış mıdır? Tablolar analiz edilmiş midir yoksa kullanılan bu unsurlar tamamen tasviri nitelikte olup bilgi verme amacına mı yöneliktir? Gerileksel yöntem (geriye doğru yöntem) lafzi, diğer bir deyişle söylemsel olarak da olsa var mıdır? Yerel tarih çalışmalarında gerileksel yöntem kullanıldıysa, bunun aynı kuşakta yer alan çalışmalara oranı nedir?

En başta da değinildiği gibi öncelikle yerel tarih yazımında bulunan tarihçilerin Annales Ekolü'nün eserlerinden nasıl ve ne derecede yararlandıkları sorgulanmalıdır. Zira etkilenmenin oluşması için hiç şüphesiz öncelikle etkilenen ekolden haberdar olunması, ekolün çalışmalarından yararlanılması gerekir. O halde, Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarındaki Annales Ekolü etkisinin irdelenmesinden önceki durak, bu araştırmalarda bizzat Annales Ekolü'nünün kendisini ve eserlerinin izlerini sürmek olmalıdır. Çalışmada genel bir metot olarak, her alt bölümde başvuru olan yöntem konusunda açıklamalarda bulunulmuştur. Öncelikle kuşaklar tek tek ve sırayla ele alınmış, daha sonra üç kuşak genel olarak değerlendirilmiştir. Bu durumun da bir yansıması olarak kullanılan tablo ve grafiklerin önemli bir bölümü, üç kuşağın birlikte ve karşılaştırmalı olarak analiz edildiği her alt bölümde en sonda değerlendirilmiştir.

4.1 Yerel Tarih Çalışmalarının Annales Ekolü'nden Yararlanma Durumu

Bu çalışmada incelemeye dâhil edilen yerel tarih çalışmalarının¹⁰¹⁹ Annales Ekolü tarihçilerinden dolayı ya da doğrudan yararlanıp yararlanmadıklarının analizi önem taşımaktadır. Bu analiz yapılırken çeşitli unsurlar dikkate alınmıştır. Öncelikle ilk üç kuşağa ait yerel tarih çalışmalarında Annales Ekolü'ne doğrudan doğruya atıfta bulunup bulunmadığı sorgulanmıştır. Çünkü ekole doğrudan yapılan atıflar, hem niceliksel hem de niteliksel olarak önem taşır. Öte yandan belirtmek gerekir ki belirli bir çalışmada önemli oranda Annales'dan bahsedilmiş olsa bile bu husus çalışmanın

¹⁰¹⁹ İncelemeye dâhil edilen tarihçiler ve bu tarihçilerin yerel tarih araştırmaları ek listede verilmiştir. (Bkz. Ek 1: Tez Çalışmasında Merkez Edinen Yerel Tarih Çalışmaları, s. 378.) Tekrardan kaçınmak için yazar ve eser isimleri genel olarak kısaltılacaktır.

yazarının Annales Ekolü ilkelerini benimsediği anlamına gelmez. Bu durumda yapılan atıfların içerik analizi önem taşımaktadır.

Yerel tarih çalışmalarında Annales Ekolü dâhilindeki tarihçilerin eserlerinden ne ölçüde ve hangi yönde yararlandığı da araştırılmıştır. Bu ise bu çalışmaların bütünsel (metin içi, dipnot ve ekler de dâhil) olarak incelenmesi ve değerlendirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Türkiye’deki yerel tarihçilerin bazıları Annales Ekolü’yle ilgili araştırmalar yapmış veya farklı çalışmalarda ekol ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu sebeple incelemeye dâhil edilen yerel tarih tarihçilerinin Annales ile ilgili ifadelerinin veya fikirlerinin yer aldığı diğer çalışmalar da yeri geldiğinde değerlendirilmiştir. Genel olarak 1939-1980 yılları arasında yazılmış ilk kuşak tarihçilere ait toplam 7 çalışmanın hiçbirinde doğrudan doğruya Annales tarihçilerine veya eserlerine bir atıfta bulunulmadığı gibi Annales Ekolü’nün herhangi bir eserinden de yararlanılmamaktadır. Örneğin Halil İnalçık’ın gerek “Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar” (Ankara, 1960) başlıklı eserinde¹⁰²⁰ gerekse de diğer şehirlerin tarihlerine yöneldiği çalışmalarında¹⁰²¹ Annales Ekolü tarihçilerine veya eserlerine bir atıf bulunmaz ve ekolün eserlerine başvurulmaz. Bununla beraber doğrudan doğruya Annales ilgi makaleleri¹⁰²² de bulunan İnalçık, bir önceki bölümde bahsedildiği gibi Annales’i olduğunu açıkça ifade eder. “*Ben doktriner bir tarihçi değilim, daha çok Annales Okulu’nun bakışını benimsiyorum.*”¹⁰²³ Köprülü, Barkan gibi Annales hareketinden doğrudan etkilenen tarihçilerin izinden gittiğini¹⁰²⁴ belirten İnalçık, ayrıca pek çok eserinde doğrudan Annales ile olan irtibatını yansıtmıştır. İnalçık’ın Annales’in önemli nosyonlarından olan sosyo-ekonomik tarihe, bütünsel tarih anlayışına, uzun süreli incelemelere verdiği önemin yansıtıldığı ve Annales’la doğrudan ve dolaylı pek çok konuların anlatıldığı *Tarihçilerin Kutbu: Halil İnalçık* (İstanbul,

¹⁰²⁰ Bu tez çalışmasında Halil İnalçık’ın merkez edilen eseri için Bkz. Bkz. Halil İnalçık, “Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar”, *Belleten*, XXIV/ 93, 1960.

¹⁰²¹ Sözü edilen çalışmalar şunlardır: Halil İnalçık, “Bursa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, c.1, İstanbul, 1992; Halil İnalçık, “Kent, Kentli ve Tarih”, (Haz. Yusuf Oğuzoğlu), *Halil İnalçık’ın Bursa Araştırmaları*, Bursa, 2012; Halil İnalçık, “İstanbul: Bir İslam Şehri”, *İslam Tetkikleri Dergisi*, c. 9, 1995.

¹⁰²² Bkz. Halil İnalçık, ”Impact of the Annales School on Ottoman Studies and New Findings [with Discussion]”, *Review (Fernand Braudel Center)*, Winter - Spring, 1978, 69-99; Halil İnalçık, “Fransız Annales Okulu ve Türk Tarihçiliği”, *Doğu Batı Makaleler II*, Ankara, 2008. İnalçık bazı makalelerinde de dolaylı olarak Annales’den bahseder. Bkz. Halil İnalçık-Bülent Arı, “Osmanlı Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar”, *Uluslararası Askeri Tarih Dergisi*, 87, 2007, 213-247. Halil İnalçık, “Modern Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar”, *Doğu Batı Makaleler II*, Ankara, 2008.

¹⁰²³ E. Çaykara (der.), *Tarihçilerin Kutbu: Halil İnalçık*, s. 212.

¹⁰²⁴ Y. Oğuzoğlu (haz.), *Halil İnalçık’ın Bursa Araştırmaları*, s. 16.

2007) kitabında da ekolün tarihçinin üzerindeki etkisi net bir şekilde fark edilmektedir.¹⁰²⁵

İkinci kuşakta yer alan ve önemli bir bölümü 1970-1995 yılları arasında yazılan 15 yerel tarih çalışması¹⁰²⁶ incelediğinde ise, Annales Ekolü'nün kendisinden sadece tek bir çalışmada doğrudan bahsedildiği daha çok ekolün eserlerinden yararlandığı görülmektedir. Çalışmalarda yapılan içerik analizlerine göre, 15 yerel tarih çalışmasının sadece birinde Annales Ekolü'ne doğrudan atıf yapıldığı görülmektedir. Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı* (İzmir, 1988) adlı eserinde Emanuel Le Roy Ladurie'nin tarihte bilgisayar teknolojisinden yararlanmayı anlattığı makalesine atıfta bulunur.¹⁰²⁷ Arıkan'a göre, tahrir defterlerinde yer alan sayılar, günümüz tarihçiliğinde çok önemli değişikliklere yol açan bilgisayarlarla kullanılırsa, Türkiye'nin özellikle 15-16. yüzyıl tarihi için ilginç sonuçlara ulaşılabilir.¹⁰²⁸ İncelemeye dâhil edilen çalışmasında¹⁰²⁹ Suraiya Faroqhi, ekole doğrudan atıfta bulunmasa da çeşitli makale¹⁰³⁰ ve söyleşilerinde Annales'a veya ekolün tarihçilerine göndermeler yapar. Faroqhi'nin Annalesci Ladurie'den çok yararlandığını, onu model olarak benimsediğini, ondan Osmanlı tarihçiliği için esinlendirici nitelikler bulduğunu¹⁰³¹ belirten Salih Özbaran'a (1940-) göre, Faroqhi, özellikle sosyo-ekonomik konular ve kültürel benlikler olmak üzere ekonominin, coğrafyanın, edebiyatın, antropolojinin, psikolojinin kapsayabildiği meseleleri de benimseyen Annales Ekolü'nün yaklaşımlarını Osmanlı İmparatorluğu

¹⁰²⁵ E. Çaykara (der.), *Halil İnalcık Kitabı: Tarihçilerin Kutbu*, s.115

¹⁰²⁶ Bkz. Ek-1: Tez Çalışmasında Merkez Edinen Yerel Tarih Çalışmaları, s.378.

¹⁰²⁷ Fransız Annales Okulu tarihçilerinden E. Le Roy Ladurie, bilgisayarın tarihçiler için ne derecede önemli olduğunu belirterek, rakamsallığa dayanmayan tarihin bilim niteliği taşıyamayacağını vurgular. (Bkz. Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, İzmir, 1988, s. 152.) Bu düşüncelere paralel olarak "Tarihçi ve Bilgisayar" makalesinde, ne olursa olsun öncelikle problem odaklı tarihçiliğin her şeyden değerli olduğunun bilincinde olunması gerektiğini vurgulayan Le Roy Ladurie, bilgisayarların yerel tarih çalışmaları için daha güvenilir, daha hızlı, kolaylık ve sistematikliği sağladıklarını belirtir. Bkz. E. L. R. Ladurie, *Tarihçi ve Bilgisayar*, s. 227-231.

¹⁰²⁸ Z. Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, s. 6. Arıkan, Annales'ın 1980 yılındaki "İslam Araştırmaları: Tarih ve Antropoloji" özel sayısını tanıtırken aynı zamanda ekolün kendisine de değinir. (Bkz. Zeki Arıkan, "Bir Özel Sayı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14/25, 1981) "*Tarih Gezintileri*" adlı çalışmada da yazar Annales'ı zikreder ve Braudel, Bloch, Febvre başta olmak üzere Annalesci tarihçilerden etkilendiğini belirtir. (Bkz. Zeki Arıkan, *Tarih Gezintileri*, İstanbul, 2011, ss.17-18.) Yaptığımız mülakatta Arıkan, kendisini Annales Ekolü'ne yakın gördüğünü, zira sorgulayan, sıradan insanları araştıran bir tarih anlayışını önemseydiğini bildirmiştir. (Zeki Arıkan, *Kişisel Görüşme*, 2 Eylül 2015)

¹⁰²⁹ Bkz. Suraiya Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar:17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, İstanbul, 2014.

¹⁰³⁰ Bkz. Suraiya Faroqhi, "Duyguların da Bir Tarihçesi Vardır: Lucien Febvre'ün Yapıtları", *Toplum ve Bilim*, 28, 1985; Suraiya Faroqhi, "Ricardo, Yapısalcılık ve İklimsel Değişme: Emmanuel Le Roy Ladurie'nin Yapıtları", *Toplum ve Bilim*, 23, 1983.

¹⁰³¹ Salih Özbaran, "Tarihin Alanı ve Yöntemi Üzerine Son Gelişmeler", *Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, III, 1987, s. 10.

tarihinde uygulamaya çalışmıştır.¹⁰³² Faroqhi, öğrencisi olduğu zamanlarda Barkan'ın kendisinden Annales dergilerini okumasını istediğini ve bu dergileri okuduktan sonra yapmak istediği tarihçiliğin Annales tarzında olacağını anladığını belirtir.¹⁰³³ Keza 1980 yılında İstanbul Üniversitesi tarafından doçentlik tezi olarak kabul edilen *Osmanlı'da Kent ve Kentliler* (İstanbul, 1993) kitabında da Faroqhi, kendisi üzerindeki Annales etkisini açıkça kabul eder.¹⁰³⁴ Kentleri vergi mükelleflerinin ortalama sayısı bakımından büyük, orta ve küçük diye sınıflandıran Faroqhi, kent tanımlarında farklı kıstasları kullanan yazarları zikrederken Annales Ekolü'ünden Pierre Goubert ve Braudel'i de anar.¹⁰³⁵

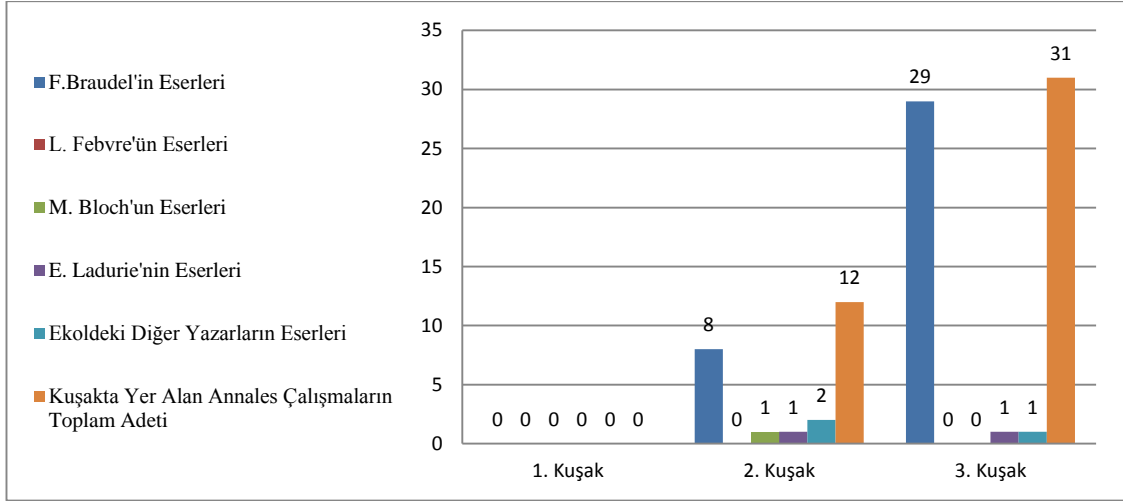
Türkiye'deki ilk üç kuşağa ait yerel tarih çalışmalarında Annales Ekolü'ne yapılan atıflar kadar, Annales Ekolü'ne ait eserlerden yararlanıp yararlanılmadığı da önem taşır. Daha önce de ifade edildiği gibi, bir çalışmada ekole doğrudan atıfta bulunulmasa da ekolün çalışmalarından yararlanılabilir. Grafik 2'de görüldüğü gibi ilk kuşakta Annales Ekolü'nün herhangi bir eserinden yararlanılmasa da ikinci ve üçüncü kuşaktaki çalışmalarda ekolün eserleri kaynak olarak görülmektedir.

¹⁰³² Salih Özbaran, "Suriya Faroqhi ile Osmanlı Sınırlarında Gezinti", *Toplumsal Tarih Dergisi*, 170, 2008, s. 86.

¹⁰³³ TALİD, "Suraiya Faroqhi İle Türk Şehir Tarihi Üzerine", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3/6, 2005, s. 440.

¹⁰³⁴ Suraiya Faroqhi, *Orta Hali Osmanlılar-17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, İstanbul, 2014, s. 12. Faroqhi'ye göre "bu çalışma son otuz yıl içinde Fransız tarihçileri tarafından yazılmış bölge monografilerinden birçok açıdan etkilenmiştir. Bu monografiler genellikle bir bölgenin 'bütün tarihini' kapsamaya yönelir. Bir, iki yüzyıl boyunca hemen hiç değişmeyen ve yavaş gelişen yapılar, orta dönemli değişmeler (ekonomik tarihinin büyük bölümünün bu kategoriye girdiği söylenebilir) ve kısa dönemli olaylar (histoire evenementielle) arasında ayırım yaparlar.." (S. Faroqhi, *Osmanlı'da Kent ve Kentliler*, sny.) Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin toplumsal kuramın temelinde genellikle Osmanlı toplumsal düzeninin yüzyıllar boyunca ya hiç değişmediği ya da çok az değiştiği varsayımının bulunduğu belirten Faroqhi'ye göre, ancak çok sayıda belgelerden yola çıkan Osmanlı tarihçileri bu düşünceye tepkilidirler. Annales tarihçilerince sık sık ele alınan *longue durée* ile uzun dönemlerde çıkan hareketler üzerine yoğunlaşmak önem taşır. Bununla beraber durağan toplum hipotezinin yanlışlığının kanıtlanmasına yönelik çabalar yeterli değildir. Osmanlı düzeninin içindeki toplumsal değişimin incelenmesi 16. yüzyıl sonundaki ve 19. yüzyıl başındaki ticaret, toprak tasarrufu ve ev mülkiyeti gibi pek çok toplumsal olguların karşılaştırılmasını içerecektir. Bkz. S. Faroqhi, *Osmanlı'da Kent ve Kentliler*, s. 10-11.

¹⁰³⁵ S. Faroqhi, *Osmanlı'da Kent ve Kentliler*, s. 12.

Grafik 2: Yerel Tarih Çalışmalarında Annales Ekolü Eserlerinden Yararlanılması

İkinci kuşağa ait 15 yerel tarih çalışmasının 5'inde yani yaklaşık % 34'ünde Annales Ekolü'nün eserlerinden (en az bir defa da olsa) yararlanılmaktadır. Buna göre çalışmaların metin içi ve dipnotlarına göre yapılan analizlerde ikinci kuşaktaki 15 çalışmanın 5'inde Annales Ekolü'ne ait eserler yer almaktadır. Ancak ikinci kuşak yerel tarih araştırmalarında yararlanılan Annalesci tarihçi daha çok Braudel iken, en çok faydalanılan Annales Ekolü'ne ait çalışma ise Braudel'in *Akdeniz Dünyası* (İstanbul, 1990) eseridir. Gerçekten de 15 Türk tarihçisinin yerel tarih araştırmalarında Annales Ekolü'ne ait toplam 12 çalışmadan yararlanılmaktadır. Grafik 2'de de görüldüğü gibi bu 12 çalışmanın 8 âdedi, yani % 67'si Braudel'in tarih eserleridir. Braudel'e ait 8 çalışmanın da 4'ünü yani % 50'sini *Akdeniz Dünyası* başlıklı eser oluşturur. *Akdeniz Dünyası* eseri, aynı zamanda yararlanılan tüm Annales çalışmalarının % 34'ünü oluşturur. Diğer bir deyişle ikinci kuşak yerel tarih çalışmalarında yararlandığı görülen 12 adet Annales Ekolüne ait çalışmalarının yaklaşık üçte birini tek başına Braudel'in *Akdeniz Dünyası* çalışması oluşturur.

İkinci kuşak tarihçilerinden Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı* (İzmir, 1988) çalışmasında Braudel'in *Akdeniz Dünyası* ile Marc Bloch ve Emmanuel Le Roy Ladurie'nin çalışmalarından yararlanır. Arıkan, Braudel'in *Akdeniz Dünyası* eserinden faydalanırken, Marc Bloch'un Annales'daki makalesini dipnotta belirtir ve yukarıda da ifade edildiği gibi Le Roy Ladurie'nin tarihte bilgisayar teknolojisinden yararlanma adlı makalesine atıfta bulunur. Arıkan, özellikle nüfus artışıyla doğrudan ilintili olan suhte ayaklanmalarına değindiğinde ise Braudel'e başvurur. Burada Braudel'in 16. yüzyılın ikinci yarısındaki Akdeniz nüfus artışının çeşitli sosyal sınıflar

üzerindeki etkisi, çözülme ve değişimler, ekonomik bunalımlar hakkındaki düşüncelerini aktarır.¹⁰³⁶

Sosyal tarih veya tarihsel sosyoloji nitelikli doktora çalışmasını¹⁰³⁷ Fransa’da 1975 yılında tamamlayan¹⁰³⁸ Bahaeddin Yediyıldız ise, Arıkan gibi, Annales Ekolü’nün henüz sadece birkaç çalışmasının Türkçe’ye çevrildiği bir dönemde ekol hakkında makale yayımlar.¹⁰³⁹ Bloch, Febvre ve Braudel tarihçiliği merkezli bu makalesinde Yediyıldız, ekolün özellikle bütünsel tarih anlayışına, uzun süreli ve disiplinlerarası çalışma yöntemine verdiği öneme dikkat çeker.¹⁰⁴⁰ *Ordu Kazası* (Ankara, 1985) eserinde *Akdeniz Dünyası’ndan* yararlanan Yediyıldız¹⁰⁴¹, Braudel’in diğer bir eseri olan *Tarih Üzerine*’yi de değerlendirir. Yediyıldız, çalışmasının giriş bölümünde Braudel’in bütünsel tarihe verdiği önemi gösteren ifadelerini aktarır. “*F. Braudel’in dediği gibi, tarih, kültürel ve ictimai, kültürel ve siyasi, ictimai ve iktisadi, iktisadi ve siyasi ve bunlar gibi sayısız manzaralar arasındaki komşulukların, ortaklıkların ve sonsuz etkileşimlerin bütünüdür.*”¹⁰⁴² Yine yazar, Braudel’in Akdeniz havzasını çevreleyen ülkelerdeki nüfus artışı fikri paralelinde, Anadolu’daki nüfus artışına değinir. Yediyıldız’da Annales etkisini örneklendiren bir diğer olgu ise, eserinin sonuç kısmındaki değerlendirmelerindedir. Toplumu bir bütün olarak kabul eden Yediyıldız’a göre bundan dolayı geniş imkânlarla donatılmış enstitülerle, toplumumuzu sosyal ve iktisadi açıdan tanımak için *disiplinlerarası* yeni araştırma yöntemlerinin geliştirilmesi, özellikle bilgisayarlardan yararlanılması zorunluluğu¹⁰⁴³ kendisini hissettirmektedir.

¹⁰³⁶ Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, s. 24.

¹⁰³⁷ Bahaeddin Yediyıldız, *Institution du Vaqf au XVIIIè Siècle en Turquie -Étude Socio-Historique*, Université de Paris IV-Sorbonne, 1975. Türkçe çevirisi için Bkz. Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2003.

¹⁰³⁸ Yunus Koç, “Türk Tarihçiliğinde Annales’ci Bir Yaklaşım ya da Bahaeddin Yediyıldız’ın Tarih Metodolojisi”, (Ed. Yunus Koç, Serhat Küçük), *Prof.Dr. Bahaeddin Yediyıldız’a Armağan*, Ankara, 2015, s. 27-35

¹⁰³⁹ Bahaeddin Yediyıldız, “Fernand Braudel ve Annales Ekolü”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Bülteni*, Nisan 1986, s.2.

¹⁰⁴⁰ B. Yediyıldız, *Fernand Braudel ve Annales Ekolü*, s. 13-15.

¹⁰⁴¹ Yediyıldız’ın biyografisi incelendiğinde Annales ile doğrudan doğruya ilişki kurulabilecek dönüm noktalarının olduğu görülür. 1968 yılında doktora eğitimi için Fransa’ya giden ve 1970 yılında Annales Ekolü’nden Jacques Berque danışmanlığında doktora çalışmasına başlayan Yediyıldız, 1975 yılında (Université de Paris IV-Sorbonne, Fransa) sosyal tarih alanında doktorasını tamamlamıştır. Yediyıldız, doktora eğitimi sırasında Annales tarihinde de önemli yeri olan Ecole Pratique des Hautes Etudes ve Collège de France’da dersler almıştır.

¹⁰⁴² B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 4. Yediyıldız’ın bütünsel tarihe yönelik ifadeleri 1986 yılında yazdığı Annales’la ilgili makalesinde de yansımıştır. Bkz. B. Yediyıldız, *Fernand Braudel ve Annales Ekolü*, s. 13.

¹⁰⁴³ B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s.102-147.

Çalışmada incelenen yazarlardan bir diğeri olan Halime Doğru'nun ise, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı* (İstanbul, 1992) başlıklı eserinde Annales Ekolü'ne atıf yapmadığı¹⁰⁴⁴ sadece Braudel'in *Akdeniz Dünyası*'ndan yararlandığı görülmektedir. Doğru'nun çalışmasında, Braudel'in vurguladığı gibi, 16. yüzyılın Akdeniz ülkelerindeki nüfus artışından Anadolu'nun da etkilendiği, dolayısıyla Eskişehir'deki nüfus artışından da bahsedilmesi gerektiği aktarılmaktadır.¹⁰⁴⁵ *Osmanlı'da Kent ve Kentliler* eserinde Le Roy Ladurie'nin *Les Paysans de Languedoc (Languedoc Köylüleri)* çalışmasından yararlanan Faroqhi'ye göre, 16. yüzyılda Akşehir kazasında bağ ve bahçe ürünlerinin ticari değeri önemli oranda artmıştır. Bu kazadaki büyüme, Le Roy Ladurie'nin vurguladığı Fransa'nın Akdeniz kıyılarında bulunan Languedoc yöresindeki 16. yüzyılda hızlı nüfus artışını, ayrıca zeytin, ipek ve diğer ürünlerin ticari değer olarak yaygınlaşmasını andırır.¹⁰⁴⁶ Faroqhi, kent kavramı üzerine değinirken *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm* kitabından yararlanarak Braudel'e atıfta bulunur.¹⁰⁴⁷ Faroqhi'ye göre Osmanlı ölçeğinde İstanbul için uydu kentleri belirlemek kolay olsa da Ankara gibi taşra merkezine bakıldığında uydu kentlerin ya hiç olmadığı ya da pek az olduğu görülmektedir.¹⁰⁴⁸ 17. yüzyılda kentsel çevreyi, Osmanlı şehirlerini kuramsal olarak da ele almaya çalışırken tarihçi, Ankara ve Kayseri'nin buna göre konumunu bağımlı ve yarı bağımlı kent kavramları ile açıklarken Braudel'in şehir sınıflamasını kullanır.¹⁰⁴⁹ Faroqhi bu çalışmada sadece Braudel'den değil, diğer Annales yazarlarından da yararlanır.¹⁰⁵⁰ Faroqhi gibi Barkan'ın diğer bir öğrencisi Mübahat S. Kütükoğlu da *XV. ve XVI. Asırlarda İzmir Kazası* (İzmir, 2000) eserinde Braudel'in çalışmalarından olan *Akdeniz Dünyası'nı* iki yerde kullanır. Kütükoğlu, Akdeniz dünyasındaki nüfus artış ile İzmir'deki nüfus artış paralelliğine¹⁰⁵¹ ve Akdeniz'in tarihi

¹⁰⁴⁴ Bkz. Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, İstanbul, 1992.

¹⁰⁴⁵ H. Doğru, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, s. 47-81.

¹⁰⁴⁶ S. Faroqhi, *Osmanlı'da Kent ve Kentliler*, s. 243.

¹⁰⁴⁷ Faroqhi'ye göre kentsel ve kırsal özelliklerinin iç içe girmesi, İslam veya Osmanlı kentinin bir özeliğidir. Braudel'in Avrupa ve özellikle Akdeniz kentlerini merkeze alarak yaptığı incelemeler Avrupa'dan bir örnektir. Braudel, dünyanın her yerinde önemli kentlerin hepsinin uydu kentler sistemiyle desteklendiğini düşünüyordu. S. Faroqhi, *Osmanlı'da Kent ve Kentliler*, s. 259.

¹⁰⁴⁸ S. Faroqhi, *Osmanlı'da Kent ve Kentliler*, s. 259.

¹⁰⁴⁹ S. Faroqhi, *17. Yüzyıl'da Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, s. 49.

¹⁰⁵⁰ Faroqhi, Roma taşra kentinin ekonomik rolüyle ilgili tartışma konusunda Annales'ın üçüncü kuşak tarihçilerinden Georges Duby'in çalışmasına dipnotta göndermede bulunur. Ankara'daki sof ticaretin Avrupa'da Amiens kentindeki izini sürerken dayandığı tarihsel dayanağı yargısını Annalesçi Pierre Deyon'den ödünç alır. Faroqhi'ye göre "18. Yüzyıl'da Amiens'deki imalatçıların Ankara'da imal edilen kumaşın Fransız taklidi sayılabilecek bir kumaş üretimlerinden de görüleceği gibi, sof Avrupa pazarında da aranan bir kumaştı." Bkz. S. Faroqhi, *17. Yüzyıl'da Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, s. 264.

¹⁰⁵¹ Mübahat S. Kütükoğlu, *XV. ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, İzmir, 2000, s. 31.

kadar eski olan korsanlık hareketlerine dikkat çekerken, pazar analizini de Braudel'in *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm* eserinden yansıtır. Kütükoğlu'na göre ibtidai pazarların asırlarca ayakta kalabilmesinin nedeni çabuk bozulan maddelerin doğrudan yakınlardaki bağ ve bahçelerden gelmesi, böylece tüketici için daha ucuz olmasıdır.¹⁰⁵²

Üçüncü kuşakta bulunan ve büyük bir çoğunluğu 1985-2000 yılları arasında yazılan 81 yerel tarih çalışmasının ise sadece 2'sinde Annales'a doğrudan atıfta bulunulur. Bu oran, bu kuşaktaki tüm çalışmaların % 2,46'una denk gelmektedir. Hüsnü Demircan, *Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi* (Ankara, 2000) başlıklı eserinin hemen girişinde Annales Ekolü'nden bahseder. Yaptığı çalışmanın "biraz Annales etkisi"nde yazıldığını vurgulayan¹⁰⁵³ ve ekonomi, istatistik gibi farklı disiplinlerin yöntemlerine yönelen Demircan, toplumun ekonomik düzeyini belirlemede lorenz eğrisinden¹⁰⁵⁴ yararlanarak böylece bir kez daha Annales'a göndermede bulunur.¹⁰⁵⁵ *Bursa Şehrinde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması* çalışmasında Annales tarihçisine atıf yapan diğer bir tarihçi olan Nurcan Abacı, Braudel'in Akdeniz ile ilgili 16. yüzyıl boyunca nüfus artışı yönündeki görüşlerini İnalçık'tan aktarır.¹⁰⁵⁶

Üçüncü kuşağa ait 81 adet yerel tarih çalışmasının¹⁰⁵⁷ 26'sında diğer bir deyişle % 30,58'inde Annales Ekolü'nün en az bir eserinden yararlanılmaktadır. 26 yerel tarih çalışmasında görülen 31 adet Annales Ekolü eserlerinin büyük bir kısmı (29 adedi) Grafik 2'de de görüldüğü gibi Braudel'e ait eserlerdir. 3. kuşak yerel tarih çalışmalarında yararlandığı görülen Braudel'e ait toplam 29 kitabın da 24'ü *Akdeniz Dünyası*'dır. Diğer bir ifadeyle bu kuşakta yer alan Braudel'in çalışmalarının % 82'sini tek başına *Akdeniz Dünyası* adlı eser oluşturur. Braudel'in *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm* çalışmasından da 5 tarihçi faydalanmaktadır. Diğer yandan çok az da olsa üçüncü kuşak tarihçilerin bazıları, Annales Ekolü tarihçilerinin birden fazla çalışmasına

¹⁰⁵² Mübahat S. Kütükoğlu, *XV. ve XVI. Asırlarda İzmir Kazası*, ss. 169-199. Kütükoğlu Çeşme Kazası çalışmasında da hafta pazarları hakkında bilgi verirken Braudel'in *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm, 15-18. Yüzyıllar* eserinden yararlanır. Bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, *XVI. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, Ankara, 2010, s. 199.

¹⁰⁵³ Hüsnü Demircan'a göre, *Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi* (Ankara, 2000) çalışması sadece tarih verilerinden değil, ekonomi, istatistik ve matematik gibi disiplinlerden de yararlandığından dolayı Annales Ekolü'nün etkisi altında olduğu söylenebilir. Bkz. Hüsnü Demircan, *Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, Ankara s. XVI.

¹⁰⁵⁴ H. Demircan, *Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi*, s. 162

¹⁰⁵⁵ Hüsnü Demircan'a göre, bu hesaplama yönteminde sadece tarih değil, ekonomi, matematik ve istatistik bir arada kullanılmaktadır. Annales Okulu'na göre de tarihi veriler diğer ilim dallarından soyutlanarak ele alınamaz. Bkz. H. Demircan, *Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi*, s. 163.

¹⁰⁵⁶ Nurcan Abacı, *Bursa Şehrinde Osmanlı Hukukunun Uygulanması (17 Yüzyıl)*, Ankara, 2001, s. 87.

¹⁰⁵⁷ Bkz. Ek-1: Tez Çalışmasında Merkez Edinen Yerel Tarih Çalışmaları, s. 378.

yönelir. Örneğin İrfan Purtul *Akhisar Nahiyesi* eserinde, diğer tarihçilerden farklı olarak Georges Duby'e¹⁰⁵⁸ başvurur. Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı* incelemesinde, Braudel'in *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm-Gündelik Hayatın Yapıları* ile Le Roy Ladurie'nin *The Peasants of Languedoc (Languedoc Köylüleri)* eserini yansıtır. Öz, doğrudan doğruya Annales'dan bahsetmese de Annales Ekolü tarihçilerinden Le Roy Ladurie ve Braudel'in eserlerinden yararlanır. Zengin arşiv kaynaklarına ihtiyatlı yaklaşmak suretiyle 15. ve 16. yüzyıllar Osmanlı nüfusundaki genel eğilimlere ve nüfusa ilişkin yaklaşık rakamlara ulaşılabileceğini savunur.¹⁰⁵⁹ Öz, nüfus konularındaki değerlendirmelerinde Le Roy Ladurie'nin ve bazı Ortaçağ tarihçilerinin, İngiliz nüfus bilimci Thomas Robert Malthus'un (1766-1834) fikirlerinden yararlandıklarını belirtir.¹⁰⁶⁰ Canik sancağının tahmini nüfusuna değinirken ise tekrar Malthus, Neo-Malthus ve sonra Le Roy Ladurie'nin nüfus artış teorilerini ve açıklamalarını tartışır.¹⁰⁶¹ Canik'te bulunan kasabaların nüfusunu irdeleyen Öz, Braudel'in *Gündelik Hayatın Yapıları* çalışmasının İngilizce baskısından da yararlanarak kasaba ve şehir kavramlarını tartışır.¹⁰⁶²

Genel olarak denilebilir ki üçüncü kuşak yerel tarih çalışmalarında, Akdeniz ülkelerinin 16. yüzyıl nüfusundaki genel artışıyla ilgili Braudel'in varsayımları, sürekli tekrar edilir. Bu tutum nerdeyse "geleneksel" bir alışkanlık haline getirilmektedir. Örneğin Göknur Gögebakan, *XVI.Yüzyılda Malatya Kazası* (Malatya, 1988) çalışmasında Braudel'in 16. yüzyıl başlarında nüfusun artışı ve yüzyılın sonlarında ise Akdeniz ülkelerinde iki misline varan nüfus artışının sıklıkla şehir tarih çalışmalarında kullanıldığını belirterek bu görüşü eleştirir.¹⁰⁶³ Braudel'in Akdeniz nüfus artışıyla ilgili değerlendirmeleri, Behset Karaca, Mehmet Karagöz, Temel Öztürk, Yunus Koç, Özer

¹⁰⁵⁸ Yazar, pazar ve panayırlardan bahsederken G. Duby'in *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü* eserinden yararlanır. Bkz. İrfan Purtul, *Tahrir Defterlerine Göre XV. Yüzyıl Sonlarından XVI. Yüzyıl Sonlarına Kadar Akhisar (Pamukova) Nahiyesinin Sosyo-Ekonomik Durumu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999, s. 82.

¹⁰⁵⁹ Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara, 1999, s. 2.

¹⁰⁶⁰ E. Le Roy Ladurie'nun *The Peasants of Languedoc* eserine atıfta bulunan Öz'e göre bu fikir için nüfusta istikrar olmayıp aksine büyük dalgalanmalar hâkimdir. Sınırlı teknoloji ve imkânlarla sahip olan sanayi öncesinin tarım toplumları sürekli bir nüfus büyümesini destekleyemezlerdi. Böylece nüfus artışı, azalması ve tekrar artmasından oluşan demografik daireye (*cycle*) tarımın en düşük düzeyde inmesi, büyüme, olgunluk, durgunluk ve tekrar büzülmeden oluşan zirai daire eşlik ediyordu. Nüfus azken ve kişi başına düşen toprak miktarı yeteriyken ekonomik büyüme elverişlidir. Ekonomik büyüme ve refah daha fazla nüfusun beslenmesi için de yeterlidir. Ancak belli bir dönemden sonra nüfus artışı bölgenin ekonomik kapasitesinin üzerine çıkar ve böylece durgunluk ve sonra da büzülme başlar ve bu da nüfusun azalmasıyla sonuçlanır. Bkz. M. Öz, *XV-XVI Yüzyıllarda Canik Sancağı*, s. 2.

¹⁰⁶¹ M. Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, s. 66.

¹⁰⁶² M. Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, s. 57-107.

¹⁰⁶³ Göknur Gögebakan, *XVI.Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988, Malatya, s. 96.

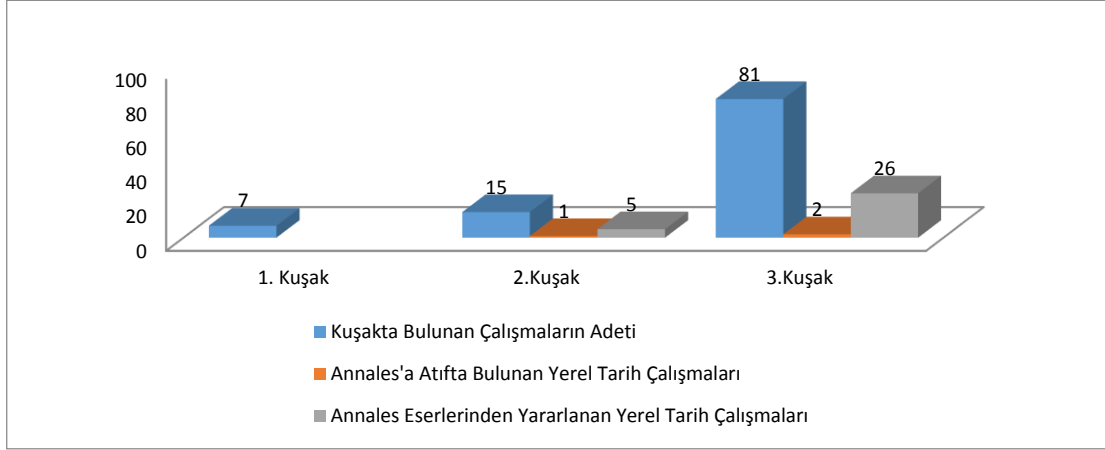
Küpelî, Feridun Emecen, Turan Gökçe gibi pek çok yazarın çalışmalarında da yer bulur.¹⁰⁶⁴

Üçüncü kuşak tarihçilerin çalışmalarında çoğunlukla Braudel'in daha çok Akdeniz nüfusuyla ilgili değerlendirmeleri ele alınmış olsa da bazı çalışmalarda Braudel'in maddî yaşam kültürü, eşkıyalık hareketleri gibi sosyal olaylar, ticaret konuları gibi ekonomik faaliyetler hakkındaki yorumları da aktarılır. Örneğin, *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme 19. Yüzyıl* (İzmir, 1999) çalışmasında Abdullah Martal, diğer yerel tarih çalışmalarında Braudel'in Akdeniz bölgesinde yer alan ülkelerinin nüfus artışı yönündeki kalıplaşmış fikri yerine, Braudel'in İzmir'in ticaret yönündeki izahlarına yer vermektedir. Bu doğrultuda Martal, 16. yüzyıl sonlarında İngiliz ve Hollandalı tüccarların Doğu Akdeniz ticaretinin artmasıyla beraber İzmir dış ticaretinin de önem kazanmaya başlaması ve İzmir'in İran-Halep arasında işleyen ticaretin bir bölümünü elde etmeyi başarması konusunda Braudel'in "*Küçük Asya topraklarının nihayetinde bulunan İzmir'in 17.yüzyıldaki parlak talihi kısmen karayollarının bir zaferi olarak yorumlanmalıdır*"¹⁰⁶⁵ sözünü aktarır. Diğer pek çok yazar gibi Anneles Ekolü tarihçelerine atıf yapmayan Üçler Bulduk, *XVI. Asırda Kara Hisar-ı Sahib Sancağı* (Ankara, 1993) adlı eserinde iki farklı yerde Braudel'in *Akdeniz Dünyası* çalışmasına yer verir. Bulduk'un eserinde 16. yüzyılda sancaktaki nüfus artışının Akdeniz havasındaki yerler ve özellikle kentlerde görüldüğü aktarılmaktadır. Yine Braudel'den alıntı yapan Bulduk'a göre, 16. yüzyılda endüstriyel faaliyetlerin esasının

¹⁰⁶⁴ Bu yönde bazı örneklerin sunulması yargıyı somutlaştıracaktır. Örneğin, Behset Karaca eserinde Braudel'in *Akdeniz Dünyası* çalışmasından çeşitli yerlerde yararlanır. Burada Braudel'in yerleşmeyi ekonomik şartlar, yerleşim alanının korunaklı ve güvenli bir konum arz etmesi, bir akarsuyunun yanında bulunması, bölgedeki yol şebekelerinden yararlanma imkânlarına sahip olma gibi faktörlerden etkilendiği yönündeki fikirlerini aktarır. Yine aynı çalışmada Karaca, Akdeniz havzasında nüfus artışı görüldüğü halde Antalya'da görülmediğini aktarıırken Braudel'in Akdeniz çalışmasından yararlanır. (Bkz. Behset Karaca, *XV.ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1997, ss. 80,113.) Doğrudan doğruya Braudel'in *Maddî Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm* eserinden Fransızca baskısından yararlandığı görülen Feridun Emecen, *16. Yüzyılda Manisa Kazası* çalışmasında Annales Ekolü'yle ilgili bir atıf da bulunmasa da Braudel'in *Akdeniz Dünyası* adlı eserinden 3, *Maddî Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm* eserinden bir yerde faydalanır. Emecen, Braudel'in Akdeniz'deki nüfus artışı ile ilgili genel tespitinin Manisa'ya "*pek uygun düşmediğini*" savunur. Zira Emecen'e göre 1531-1575 yılları aralığında 6.496 olan Manisa nüfusu daha sonra 8.245'e yani % 26.92 oranında artmıştır. Emecen, başka bir yerde konar göçerleri anlatırken dipnotta Braudel'in yöreklere "*a nomad walker*" dediğini aktarır. Bkz. Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s. 127.

¹⁰⁶⁵ Abdullah Martal, *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme 19. Yüzyıl*, İzmir, 1999, s. 70.

tarıma dayalı olduğu gerçeği sadece Osmanlılar için değil, Avrupa'nın diğer büyük devletleri için de geçerlidir.¹⁰⁶⁶

Grafik 3: Türkiye'deki Üç Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarının Annales Ekolü'ne Doğrudan Atıfları ve Annales Eserlerinden Yararlanmaları¹⁰⁶⁷

Grafik 3'te görüldüğü gibi ilk kuşak tarihçilere ait çalışmalarının hiçbirinde Annales'a doğrudan atıfta bulunulmadığı gibi, ekolün eserlerinden de yararlanılmamaktadır. Bunda Annales Ekolü'nün çalışmalarının 1980'lerin ortalarından önce Türkçe'ye çevrilmemesi, dolayısıyla yabancı dil bilmeyen araştırmacıların Annales çalışmalarından faydalanmaması etkilidir.¹⁰⁶⁸ İlk kuşak yerel tarih çalışmalarının önemli bir bölümünün siyasi tarihe daha çok yer ayırması, eserlerinde daha çok sosyo-ekonomik tarihe yer veren Annales'a başvurulmamasının

¹⁰⁶⁶ Üçler Bulduk, *XVI. Asırda Kara Hisar-ı Sahib Sancağı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1993, ss. 106, 326.

¹⁰⁶⁷ Bu grafikte Türkiye'deki üç kuşak yerel tarih çalışmalarında Annales Ekolü'ne doğrudan doğruya yapılan atıflara işaret edilmektedir. Ayrıca, Annales Ekolü tarihçilerin eserlerinden yararlanan yerel tarih çalışmaları da gösterilmektedir. Örneğin ikinci kuşakta Annales Ekolü'nden bahseden 1, ekolün eserlerinden yararlanan 5 adet yerel tarih çalışması bulunmaktadır.

¹⁰⁶⁸ Bu çalışmada yer alan ilk kuşak yerel tarih çalışmaları, 1984 yılından önce yayımlanmıştır. Fransa haricinde diğer ülkelerde tarihçilik üzerindeki Annales etkisini inceleyen Burke'e göre de Polonya ve İtalya'da 1930'larda ve 1950'lerde Annales çalışmalarının çevirileri yayımlanıp, ekol ile ilişkiler kurulsa da 1970'li yıllardan önce Annales eserlerinin çok azı İngilizceye çevrilmiştir. (Bkz. P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, ss.160- 164.) *Akdeniz Dünyası* çalışmasını 1989 yılında yaptığı çeviriyle Türkçe'ye kazandıran Kılıçbay, yine bu yılda yaptığı bir mülakatta bu durumu izah eder. Kılıçbay'a göre "bugün dünyanın belli başlı hiçbir ülkesi yoktur ki Braudel'in verdiği sinyaller ışığında tarihsel sentez çalışmalarına gitmesin. Türkiye'de ne yazık ki Ömer Lütfi Barkan hocanın dışında; yabancı dilden okumuş birkaç akademisyen ve bilim sanat adamı dışında Braudel tanınmıyor." Bkz. Mürşit Balabanlılar, "Fernand Braudel'le Bir Başka Tarih" [Mehmet Ali Kılıçbay İle Söyleyişi], *Cumhuriyet*, 14 Aralık 1989. Bu gazete söyleyişini özel arşivinden getirmek suretiyle tarafıma ulaştıran Prof. Dr. Salih Özbaran'a teşekkür ederim.

nedenlerindedir. Gerçekten de ilk kuşağa ait 7 çalışmanın 4'ü daha çok siyasi tarih ağırlıktır.¹⁰⁶⁹ İkinci ve üçüncü kuşakta da görüldüğü gibi Annales Ekolü'ne ait eserlerden yararlanan çalışmalar bunu genelde sosyo-ekonomik tarih tema alanında gerçekleştirmektedirler.

Sosyo-ekonomik tarihçiliğin ilk kuşağa göre daha çok ilgi gördüğü ikinci kuşağın tarihçilerine ait 15 çalışmanın da ancak 1'inde Annales'a atıfta bulunulmuştur. Çalışmaların 5'inde yani 1/3'ünde ise Annales Ekolü'ne ait eserlerden yararlandığı görülmektedir. Annales Ekolü'nden yararlanan tarihçiler Arıkan, Yediyıldız, Kütükoğlu, Faroqhi ve Doğru'dur. Türkiye'de sosyal ve ekonomik tarih alanında önemli olan bu tarihçiler genel olarak ya doğrudan doğruya Annales Ekolü'nden etkilenen tarihçilerdir veya Barkan, İnalçık'ın öğrencileridir.

Yerel tarihçilikle ilgilenen tarihçi sayısı ve dolayısıyla yerel tarih çalışmaları artsa da üçüncü kuşakta Annales'a atıfta bulunan çalışma sayısı aynı oranda artmamaktadır. O halde yerel tarih çalışmalarının artmasıyla Annales Ekolü'ne doğrudan atıfta bulunma arasında bir korelasyondan söz edilemez. 3. kuşaktaki 81 adet yerel tarih çalışmasının sadece 2'sinde Annales'a atıfta bulunulurken, Annales eserlerinden yararlanan çalışma sayısı 26, yani tüm kuşağın yaklaşık % 30'u kadardır. Bununla beraber bu oran ikinci kuşağa göre daha düşüktür. Gerek ikinci, gerekse de üçüncü kuşakta Annales Ekolü tarihçileri arasından büyük oranda Braudel'in çalışmalarından yararlanılmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi ikinci kuşak tarihçilerinde yararlanan Annales eserlerinin yaklaşık % 67'si Braudel'indir. Bu çalışmaların da yarısını Braudel'in *Akdeniz Dünyası* kitabı oluşturur. Üçüncü kuşak tarihçilerinin de değerlendirdiği Annales Ekolü eserlerinin çok büyük bir kısmı Braudel'e aittir. Öyle görünüyor ki Barkan'dan beri süregelen Braudel "sempatisi" bu dönemde de devam etmiştir. Bu kuşakta başvuru olan 31 adet Annales Ekolü eserlerinin 29'u yani % 93,5'u Braudel'e aittir. Braudel'e ait çalışmaların 24'ü yani % 82'si ise *Akdeniz Dünyası*'dır. Türkiye tarihçiliğindeki Annales etkisinin ağırlıklı olarak Braudel merkezinde olduğunu belirten Kurtuluş Kayalı'ya göre;

¹⁰⁶⁹ Annales denilince akla ilk gelen tarihçilerden olan Fernand Braudel'in göreceli de olsa siyasetten uzak durması veya daha doğrusu siyasi tarihi ikinci plana düşürmesi de Türkiye'de ekolün çalışmalarından geç yararlanmasında etkili olmuştur. Kurtuluş Kayalı'ya göre, Braudel'in çalışmalarının siyasetten uzak olması Türkiye'de bir dönem olumlu karşılanıp etkilemesinin, başka bir dönem de tersini oluşmasının gerekçesi olmuştur. Aslında Braudel'in temel kitaplarının 1980'li yıllardan itibaren yayımlanmasının ve 1940'lılarda kısmi etkilemesinin de bu durumla ilintisi vardır. Bkz. K. Kayalı, (*Sunuş*) *Annales Hareketinin Türkiye Serüveni O Kadar Açıklayıcı Ki*, s. 18

“Bunun en somut göstergesi Fernand Braudel’in zihniyet ve kültür sorunlarıyla ilgilenmemesi, salt ekonomik ve toplumsal tarih çerçevesinde Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası’nı yazmayı denemesidir... Türkiye’de Annales hareketinin kısmi etkisi, 1980’li yıllarda eski dönem tarihçilerine yönelinmesiyle değil, Akdeniz Dünyası kitabının 1985 yılında fazla satılan kitaplardan biri durumuna gelip Braudel’in dünya düzeyinde etkin olmasıyla belirmiştir... Türk sosyal bilimcileri Annales hareketi üzerine yazarken daha çok Braudel’i tercih etmiştir.”¹⁰⁷⁰

Türkiye yerel tarihçiliğinde adeta Annales = Braudel denkleminin kurulmasında daha önce de ifade edildiği üzere Braudel’in daha çok sosyo-ekonomik tarihçilik alanında yazması da etkili olmuştur. *Akdeniz Dünyası*’na (Paris, 1979) yer veren yerel tarih çalışmaları, büyük oranda Braudel’in 16. yüzyıldaki Akdeniz ülkelerindeki nüfus artışı yönündeki düşüncelerini aktarır. Yerel tarih çalışmalarında incelenen şehir, kaza ve sancaklardaki nüfus artışının çoğu kez Braudel’in belirttiği nüfus artışını teyit ettiğiinden bahsedilir. Braudel’in nüfus artışıyla ilgili varsayımlarının sürekli dikkate alınmasında Barkan’dan gelen “alışkanlık” veya “gelenek” de etkilidir. Daha önce de belirtildiği gibi Barkan, *Akdeniz Dünyası* çalışmasının tanıttığı 1951 yılında, Braudel’in Türkiye’yi ilgilendiren üç önemli varsayımından birinin nüfus artış oranı ve artan nüfus miktarı olduğunu belirtir. Barkan, Braudel’in Akdeniz’in doğusuyla ilgili nüfus analizini eleştirdiği gibi zaman zaman da kimi argümanlarına da hak vermektedir.¹⁰⁷¹ Barkan’ın nüfusla ilgili değerlendirmelerinin benzerini yukarıda görüldüğü gibi diğer tarihçilerde örneğin öğrencisi Kütükoğlu’nda görülebilir.¹⁰⁷² Nihayet üçüncü kuşak yerel tarihçileri için bazı istisnalar haricinde tam olarak “Annales = Braudel = Akdeniz Dünyası = 16. yüzyıldaki nüfus artışı” denkleminin geçerli olduğu iddia edilebilir.

İnalcık dâhil ilk kuşak tarihçilerin incelemeye dâhil edilen kült çalışmalarının hiçbirinde daha önce de zikredildiği üzere, Annales Ekolü’nün tarih eserleri yer almadığı gibi Annales Ekolü’ne doğrudan bir atıf da görülmemektedir. Ancak İnalcık’ın diğer çalışmalarında, makalelerinde Annales’den açıkça bahsettiği¹⁰⁷³, tarihçiliğindeki Annales etkisini kabul ettiği de bilinen ve ifade edilen bir gerçektir. O halde Annales

¹⁰⁷⁰ K. Kayalı, (*Sunuş*) *Annales Hareketinin Türkiye Serüveni O Kadar Açıklayıcı Ki*, s. 15-16.

¹⁰⁷¹ Ö. L. Barkan, *Philippe II. Devrinde Akdeniz ve Akdeniz Memleketleri*, s. 173-192.

¹⁰⁷² Barkan ve öğrencilerini takip eden Braudel’e göre, “Osmanlı İmparatorluğu’nun demografisiyle ilgili tüm problemler Ömer Lütfü Barkan ve öğrencileri tarafından yenilenmişlerdir. XVI. yüzyıl Türk nüfus sayımlarına ilişkin belgelerin ayıklanması konusundaki olağanüstü çabalar bulunmaktadır.” Bkz. F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 361.

¹⁰⁷³ İnalcık’ın doğrudan doğruya ve müstakil olarak Annales Ekolü’ne değindiği çalışmalar için Bkz. Halil İnalcık, “Impact of the Annales School on Ottoman Studies and New Findings”, *Review (Fernand Braudel Center)*, 1-3/4, Winter-Spring, 1978; Halil İnalcık, “Fransız Annales Okulu ve Türk Tarihçiliği”, *Doğu Batı Makaleleri II*, Ankara, 2008.

etkisinin ölçmenin tek yolunun, yerel tarih çalışmalarında Annales çalışmalarının ve Annales ile ilgili ifadelerin varlığına bakmak olmadığı açıktır. Bu unsurlar Annales etkisinin ölçmenin ancak yardımcı unsurları olarak değerlendirilmelidir. Bundan dolayı Annales etkisinin yerel tarih çalışmalarındaki etkisi veya Annales ile yerel tarih araştırmaları arasındaki benzerlikler sorgulanırken bahsi geçen unsurlar ile Annales'ın metodolojisindeki karşılaştırmalı yöntem, bütünsel tarih, disiplinlerarası çalışma gibi yöntemlerin birlikte ve bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

4.2 Yerel Tarih Çalışmalarında Disiplinlerarası Çalışma Yöntemi

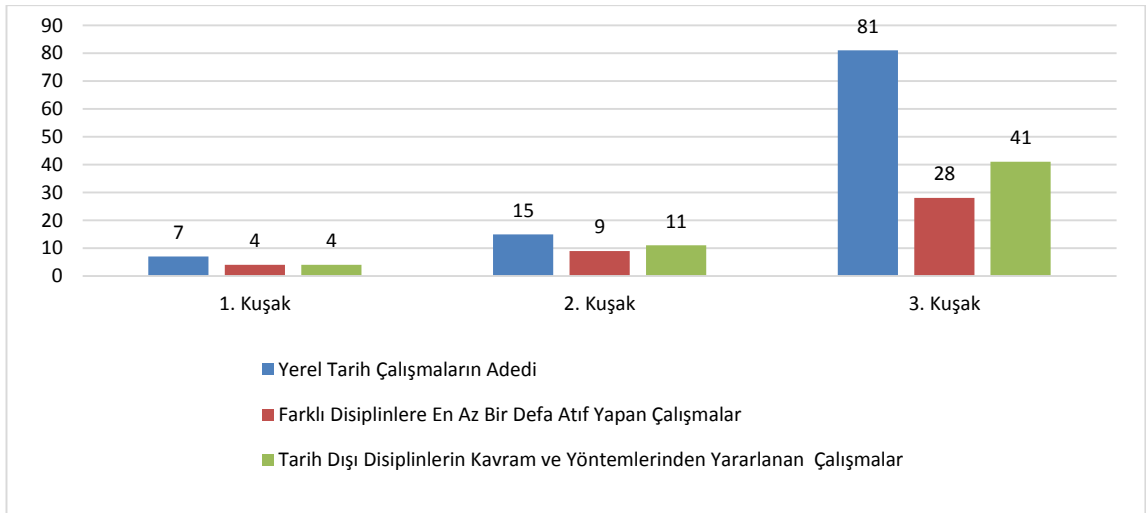
Bu çalışmanın ikinci bölümünde ele alındığı üzere, Annales Ekolü'nün temel ilkelerinden biri disiplinlerarası çalışmayı tarih bilimi için elzem görmesidir. 15 Ocak 1929 tarihinde yayımlanmaya başlanan derginin ilk sayısında, diğer disiplinlerde çalışanlarla tarihçiler arasındaki duvarları eleştiren ve fikir alışverişinin önemini belirten bir duyuru yer alır. Yazıda *Annales d'Histoire Économique et Sociale* (Ekonomik ve Toplumsal Tarih Yıllıkları) dergisi olarak sosyal ve ekonomik tarihte ilk olmadıklarının bilincinde olduklarını, kendilerinden önceki şanlı öncülerini örnek alsalar da, sosyal-ekonomik tarihte kendi ruhlarını, bakış açılarını getirecekleri özellikle vurgulanıyordu.¹⁰⁷⁴ Bu duyuruyu Marc Bloch ile kaleme alan Lucien Febvre için “*disipliner duvarların yıkılması en temel gerekliliktir.*”¹⁰⁷⁵ Boratav'a göre Annales Ekolü tarihçileri, tarihin yeniden canlılığına kavuşması için coğrafya, linguistik, ekonomi, demografi, siyaset bilimi, klimatoloji, psikoloji ve benzeri beşeri bilim dallarının fethedilmesi,hatta boyunduruk altına alınmasıyla mümkün olduklarını düşünmekteydiler. Henri Berr'ın “tarih tüm uzmanlık tarihlerin toplamıdır” savını benimseyen başta Bloch olmak üzere Annalesçılar, tarihsel çalışmaların da bu geleneksel konularını birleştirmeyi ve ilgili sosyal bilimlere tarihin alt dalları haline getirmeyi amaçlıyordu.¹⁰⁷⁶ Annales Ekolü'nün temel çıkış noktalarının başlarında yer alan disiplinler arası çalışma yöntemine verilen önemin Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarını ne derecede etkilediği dikkate değer bir husustur. Türkiye'deki bilimsel ve akademik tarihçiliğin öncülerinden olan ve aynı zamanda Annales Ekolü'nü ülkeye

¹⁰⁷⁴ M. Bloch, L. Febvre, *À Nos Lecteurs*, s. 1-2.

¹⁰⁷⁵ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 54.

¹⁰⁷⁶ A. Boratav, *Sunuş*, s. 15.

adeta tanıtan, ekolün metodolojik anlamda etkilerini taşıyan Fuad Köprülü, Ömer Lütfi Barkan, Halil İnalçık gibi tarihçiler disiplinlerarası çalışmayı önemsemişlerdir. Disiplinlerarası çalışmaya verilen önemin daha sonraki kuşaklar tarafından yazılan yerel tarih çalışmalarına da yansıyor yansımadağı önemli bir problemdir. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde ilk üç kuşak tarihçiler tarafından genel olarak 1939-2000 yılları arasında Türkiye’de yazılmış 103 yerel tarih eserinin tarih dışı disiplinlerden yararlanıp yararlanmadığı sorgulanmıştır. İlk üç kuşak merkezinde yerel tarih araştırmalarında disiplinlerarası çalışma yönteminin yer alıp almadığını ölçmek için çeşitli unsurlar dikkate alınmıştır. Öncelikle yerel tarih araştırmalarında farklı disiplinlere yapılan atıfların hangi disiplinler bağlamında ve ne yönde olduğu sorgulanmıştır. Diğer yandan çalışmaların farklı disiplinlerin kavram, terim ve yöntemlerinden yararlanıp yararlanmadıkları, ayrıca tarih dışı disiplinlerinin eserlerine doğrudan doğruya yer verip vermedikleri de tespit edilmeye çalışılmıştır. Disiplinlerarası çalışmanın varlığını ölçmede, yerel tarih çalışmalarında farklı disiplinlere yapılan atıflar kadar, bu disiplinlerin kavram, teknik ve yöntemlerinden yararlanmak da önemlidir. Zira bazı yerel tarih çalışmalarında tarih dışı disiplinlerden bahsedilse de bu disiplinlerin kavram, terim ve yöntemlerine başvurulmamıştır. Dolayısıyla tüm bu hususların birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Burada birinci kuşaktan hemen sonra ikinci ve üçüncü kuşak tarihçilere ait yerel tarih araştırmaları bu unsurlara göre analiz edilerek genel senteze varılmıştır.

Grafik 4: Türkiye’deki Üç Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarında Farklı Disiplinlerden Yararlanılması

Grafik 4’te tarih dışı farklı disiplinlere (coğrafya, sosyoloji, ekonomi, antropoloji gibi) en az bir defa atıfta bulunan çalışmalar gösterilmektedir. Ayrıca yine farklı disiplinlerin kavram veya yöntemlerinden yararlanan yerel tarih araştırmalarının sayıları da belirtilmektedir. Buna göre sosyoloji’den “sosyo-kültürel doku”, “sosyal statü, sosyal tabakalaşma”, “sosyal dayanışma”, “sosyal sınıf”, “sosyal baskı”, “kültür dinamikleri”, “sosyal hiyerarşiler”; coğrafya’dan “boylam”, “enlem”, “metamorfik kütleler”, “sıcaklık değeri”, “köy altı”, “tektonik çöküntüler”, “morfoloji”, “landşaft”; arkeolojiden “kazı”, “yüzey araştırmaları”, “dorik başlık”, “sunak”, “nekropol”, “akroterler”; iktisat veya ekonomiden “enflasyon”, milli gelir”, “devalüsyon”, “revalüasyon”, “fiyat endeksi”, “genel trendler”; istatistikten “aritmetik ortalama”, “medyan”, “mod”, “histogram” gibi kavramların yerel tarih çalışmalarında yer alıp almadıkları sorgulanmıştır. Ayrıca yerel tarih çalışmalarının bu kavramlara da başvurarak farklı disiplinlerin yöntemlerine göre analizlerde bulunup bulunmadıkları araştırılmıştır. Örneğin ekonomi disiplininde gelir dağılım adaletsizliğini gösteren eğri olarak kabul edilen “lorenz eğrisi”ni Hilmi Demircan, *Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi* (Ankara, 2000) başlıklı çalışmasında bir yöntem olarak değerlendirir. Demircan’a göre, tarihi verilerin diğer disiplinlerden soyutlanarak analiz edilemeyeceğini Annales Ekolü de vurgulamıştır.¹⁰⁷⁷

İlk kuşak tarihçileri arasında eserlerinde doğrudan doğruya farklı disiplinlere atıf yapan tarihçiler, Uluçay-Gökçen, Işıltan, Akşit ve Göyünç’tür. Grafik 4’te görüldüğü üzere genel olarak ilk kuşak tarihçilerinin yerel tarih çalışmaları incelendiğinde doğrudan doğruya farklı disiplinlere atıf yapılan çalışmalar 4 adettir. İlk kuşağa ait 7 çalışmanın yaklaşık % 57’sinde farklı disiplinlere atıfta bulunulmakta, bu disiplinlerden bahsedilmektedir. Yani 7 tarihçiye ait 7 yerel tarih çalışmasının 4’ünde 1 ile 3 sayfa aralığında olsa da farklı disiplinlere atıf veya göndermeler bulunmaktadır. Çalışmaların sadece metin içerikleri değil, dipnotları da incelendiğinde tarih dışı disiplinlere yapılan doğrudan atıfların yaygın olmadığı anlaşılmaktadır. Zira çalışmalarda az ya da çok diğer disiplinlere gönderme yapılırken, bu atıfların en fazla üç sayfada yer aldığı görülmektedir. İlk kuşağa ait tüm çalışmaların sayfa sayısına göre oran kurulduğunda ise bu konuda çok daha düşük bir sonuç elde edilir. İlk kuşağa ait bütün çalışmaların sadece yaklaşık 11 sayfasında farklı disiplinlere atıf yapılmaktadır. Buna göre 7 çalışmanın toplam sayfa sayısına (3595 sayfa) göre düşünüldüğünde, her 100 sayfanın ancak % 0,30’unda diğer disiplinlere atıfta bulunulmaktadır. Diğer bir

¹⁰⁷⁷ H. Demircan, *Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi*, s. 163.

deyişle ortalama 100 sayfalık bir çalışmanın ancak bir sayfasının üçte birinde diğer disiplinlerden bahsedilmektedir. İlk kuşağa ait incelemelerde adı geçen, hakkında sözü edilen tarih dışı disiplin ise genel olarak arkeolojidir. Keza Uluçay- Gökçen, Kırzioğlu, Işıltan, Akşit'in çalışmalarında atıfta bulunduğu disiplin arkeolojidir.

Bu tez incelemesinde merkez edinen Halil İncalcık'ın "Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar" (Ankara, 1960) adlı çalışmasında ise doğrudan doğruya farklı disiplinlere bir atıf görülmesi de tarihçinin başka araştırmalarında disiplinlerarası çalışmaya atfettiği önem yansır.¹⁰⁷⁸ O halde Annales Ekolü'nün Türkiye'de önemli bir temsilcisi olan, kendi kuşağında olduğu gibi kendisinden sonraki tarihçi kuşaklarını da hem metot hem de konu seçiminde etkileyen İncalcık'ın yerel tarihi ilgilendiren başka araştırmalarını da dikkate almak önem taşımaktadır. Örneğin İncalcık "İstanbul: Bir İslam Şehri" çalışmasında İslam'da şehir ve şehir yapısı tartışmalarını irdelerken, tarihçiler kadar antropologların da çeşitli çalışmalarına işaret eder.¹⁰⁷⁹ Şer'iyye sicillerinin şehir tarihçiliği için taşıdığı değere dikkat çekerken de antropolog ve coğrafyacılar göndermelerde bulunur.¹⁰⁸⁰

Yukarıda da değinildiği gibi yerel tarih çalışmalarında farklı disiplinlere atıfta bulunulmaması tek başına disiplinlerarası çalışmaya önem verilmediği anlamına gelmemektedir. Zira bir çalışma salt farklı disiplinlere atıf yaptığı için interdisipliner nitelikte olamayacağı gibi aynı zamanda farklı disiplinlere doğrudan atıfta bulunmasa da interdisiplinerlik vasfı taşıyabilir, Annales Ekolü'nde olduğu gibi disiplinler arasında konulan sınırları zorlayabilir. Bundan dolayı yerel tarih çalışmalarının farklı disiplinlerin kavram ve terimlerini kullanıp kullanmadıkları, tarih dışı disiplinlerin çalışmalarından yararlanıp yararlanmadıkları da sorgulanmalıdır. Bu sorgulama yapıldığında genel olarak Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarında farklı disiplinlerin eserlerinden, tarih dışı disiplinlerin kavram ve terimlerinden yoğun yararlanılmadığı görülmektedir. Gerçekten de aşağıda da görüleceği gibi kuşaklarda yer alan eserlerin toplam sayfa sayısına göre düşünüldüğünde, bu oranın çok düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte 103 yerel tarih çalışmasından istisnai örnek olarak

¹⁰⁷⁸ Disiplinlerarası çalışmanın da önemine dikkat çeken İncalcık'a göre, tarihçi işini yaparken bir yönüyle de toplumla ilgilendiğinden dolayı sosyal, ekonomi, hukuk gibi bilimlere fikir sahibi olmalıdır. Bkz. Erhan Metin, "Prof. Dr. Halil İncalcık İle Tarih, Tarihçilik ve Yerel Araştırmalar Üzerine Bir Söyleşi", *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, 3/3, Kasım 2008, s. 450.

¹⁰⁷⁹ H. İncalcık, *İstanbul: Bir İslam Şehri*, s. 266.

¹⁰⁸⁰ İncalcık'a göre antropologlar ve coğrafyacılar 'manayı' ancak İslam şehirlerinin mahkeme kayıtları üzerine çalışarak anlayabileceklerdir. Bkz. H. İncalcık, *İstanbul: Bir İslam Şehri*, s. 268.

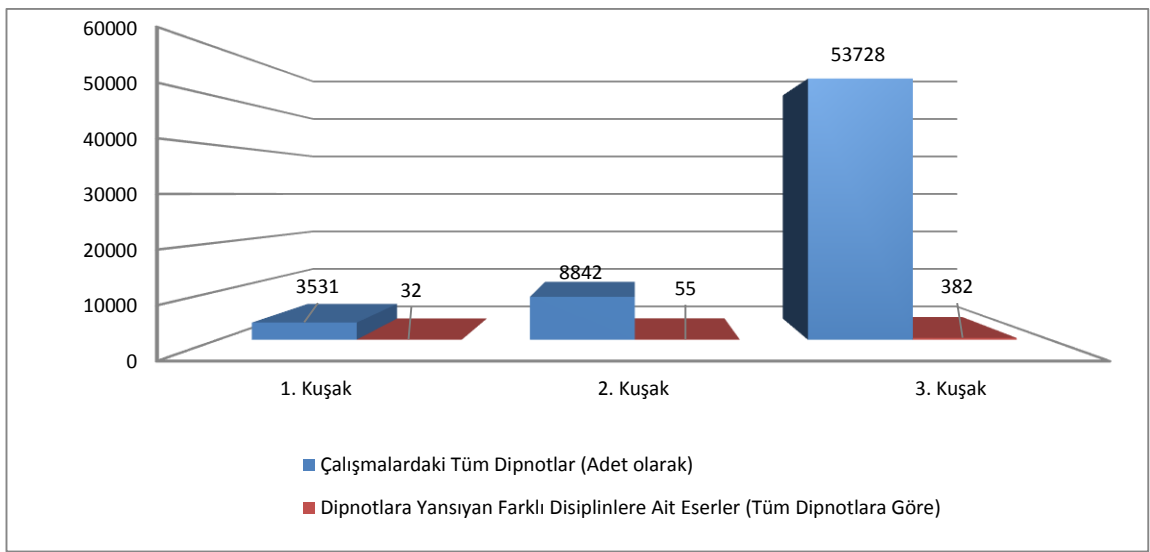
sadece birinci kuşakta yer alan tek bir çalışmada (M. Fahrettin Kırzioğlu'nun *Kars Tarihi* eseri) “ortalamanın çok üstünde” farklı disiplinlerin kavram ve terimlerinden yararlanıldığı görülmektedir. Özetle, kendi bulunduğu kuşaktan en az 10 kat daha fazla farklı disiplinlerin kavramlarından ve eserlerinden yararlan çalışmalar, “ortalamanın çok üstünde” kategorisinde kabul edilmiştir. İlk kuşakta yer alan M. Fahrettin Kırzioğlu'nun *Kars Tarihi* (İstanbul, 1953) çalışmasının “ortalamanın çok üstünde”ki sayfalarında farklı disiplinlerin kavramlarından ve eserlerinden yararlanıldığı görülmektedir. İlk kuşakta farklı disiplinlerin kavramlarından yararlanan 3 çalışmada, bu yararlanma oranı ortalama 3 sayfa iken, Kırzioğlu'nun *Kars Tarihi* çalışmasında bu oran kuşaktaki ortalamanın 10 katından daha fazladır.

Yerel tarih çalışmalarında sosyoloji, coğrafya, arkeoloji, iktisat, istatistik vb. disiplinlerin kavram veya terimlerinin kullanılıp kullanılmadığının irdelenmesi sonucunda, ilk kuşağa ait 7 çalışmanın sadece 1'inde çok sayıda sayfada farklı disiplinlerin kavramlarına, terimlerine başvurulduğu anlaşılmaktadır. Grafik 4'te de görüldüğü gibi ilk kuşağa ait yerel tarih çalışmaların 3'ünde yani % 43'ünde farklı disiplinlere ait herhangi bir kavram görülmezken, diğer 3 çalışmada ise sayılı da olsa bu yöndeki kavramlar yansımaktadır. Özetle “ortalamanın çok üstünde” farklı disiplinlerin kavramlarına başvuran çalışma da dâhil olmak üzere ilk kuşağa ait yerel tarih araştırmaların 4'ünde tarih dışı disiplinlerin kavramlarına başvurulmaktadır. Bu ise ilk kuşaktaki tüm çalışmaların % 57'sine yakındır. Bu doğrultuda M. Fahrettin Kırzioğlu, *Kars Tarihi* (İstanbul, 1953) çalışmasının pek çok sayfasında tarih dışı disiplinlere ait kavramlara başvurduğu gibi aynı zamanda farklı disiplinlere ait-genel olarak arkeoloji-çalışmalardan da doğrudan yararlanır. Oktay Akşit ise *Manisa Tarihi*'nde (İstanbul, 1983) arkeolojiden “kazı”, “yüzey araştırmaları”, coğrafyadan “boylam”, “enlem”, “jeolojik yapı”, “metamorfik kütleler”, “fay çizgileri”, “sıcaklık değeri”, “termik genlik” gibi kavramlara başvurur.¹⁰⁸¹ Akşit, coğrafya ve arkeoloji alanında çok sayıda eserden de yararlanır. Akşit'in yararlandığı bazı çalışmalardan örnek verilebilir. Yazar coğrafya alanında Besim Darkot, Metin Tuncel; arkeolojiden G.E Bean, Arif Mufid Mansel; numizmatikten Barclay V. Head çalışmalarına pek çok dipnotta yer verir. İnalçık “Bursa:15.Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar” (Ankara, 1960) adlı eserinde ise, Sabri Ülgener'in eserine¹⁰⁸² yer vererek Bursa'nın ipek ve kumaş ticaretini

¹⁰⁸¹ Oktay Akşit, *Manisa Tarihi (Mangesia Ad Sipyllum) (Başlangıçtan M.S 395 Yılına Kadar)*, İstanbul, 1983, s. 8-26.

¹⁰⁸² Bkz. Sabri Fehmi Ülgener, *İktisadi İntihat Tarihimizin Ahlak ve Zihniyet Meseleleri*, İstanbul, 1951.

açıklar.¹⁰⁸³ Keza, İncılık, başka bir çalışmasında Osmanlının ilk payitahtı olan Yenişehir'in 1387'de büyük ve muazzam bir sarayının olduğunu, yakın zamanda yapılan kazı çalışmalarının Yenişehir'in payitaht dönemini ortaya çıkardığını ifade eder.¹⁰⁸⁴ Tarihçi, "İstanbul: Bir İslam Şehri" çalışmasında İslam şehirciliğini ele alırken Clifford Geertz, Dale F. Eickelman gibi antropologların çalışmalarını dipnotlarda yansıtır. Tarih dışı diğer disiplinlerin çalışmalarına yoğun başvurunun olmadığı Nejat Göyünç'ün 1969 yılında doçentlik tezi olarak kaleme aldığı *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı'nda* ise yine de giriş kısmında coğrafi yer, tarihi isim ve yazılışlarda coğrafya ve az da olsa arkeolojinin kavramlarına başvurduğu fark edilebilir.¹⁰⁸⁵

Grafik 5:Yerel Tarih Çalışmalarında Tarih Dışı Farklı Disiplinlere Ait Eserlerden Yararlanılması¹⁰⁸⁶

Yerel tarih araştırmalarında farklı disiplinlerin eserlerinden doğrudan doğruya yararlanan yerel tarih çalışmaları da görülmektedir.¹⁰⁸⁷ Ancak, yerel tarih çalışmalarının dipnotlarında yapılan incelemelere göre farklı disiplinlerin müstakil olarak eserlerinden yararlanma oranı genel olarak düşüktür. Grafik 5'te görüldüğü gibi ilk kuşağa ait tüm

¹⁰⁸³ H. İncılık, *Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar*, s. 66.

¹⁰⁸⁴ H. İncılık, *Kent, Kentli ve Tarih*, s. 108.

¹⁰⁸⁵ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara, 1991, s. 1- 2.

¹⁰⁸⁶ Grafikte, kuşaklara göre yerel tarih çalışmalarındaki tüm dipnotlar esas alınarak tarih dışı farklı disiplinlere ait çalışmaların kaç dipnotta yer aldığı gösterilmektedir. Buna göre örneğin ilk kuşaktaki tüm çalışmaların toplam dipnot sayısı 3.531 olup, 32 adet dipnotta tarih dışı disiplinlerin eserleri bulunmaktadır.

¹⁰⁸⁷ Yerel tarih çalışmalarının dipnotlara bakılarak yapılan incelemede, Kırzioğlu'nun *Kars Tarihi* (İstanbul, 1953) çalışmasının pek çok yerinde, Akşit'in *Manisa Tarihi* çalışmasında 26, Göyünç'ün *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı* (Ankara, 1991) eserinde ise 5 dipnotta farklı disiplinlerin müstakil eserlerinden yararlandıkları görülmektedir.

çalışmalardaki dipnot sayısı 3.531 olup¹⁰⁸⁸, bu dipnotlardan sadece 32'sinde farklı disiplinlere ait çalışmaların izleri görülmektedir, bunun tüm dipnotlara oranı ise % 0,90'dır. Diğer bir deyişle ilk kuşağa ait yerel tarih çalışmalarındaki her yüz dipnottan ancak yaklaşık 1 dipnotta farklı disiplinlere (coğrafya, sosyoloji, arkeoloji vb.) ait eserler yansımaktadır.

İkinci kuşak tarihçilerin çalışmalarında farklı disiplinlere yapılan atıfların sayısı oldukça azdır. Grafik 5'te görüldüğü üzere bu kuşaktaki yerel tarih çalışmalarının % 60'ında az da olsa farklı disiplinlerden bahsedilirken, % 40'ında ise hiçbir atıf görülmemektedir. İsmet Miroğlu, Enver Konukçu, Mübahat Kütükoğlu, Sabri Sürgevil¹⁰⁸⁹, Necmi Ülker ve Hüseyin Özdeğer haricinde diğer tarihçiler en az bir defa da olsa farklı disiplinlere atıf yapmaktadırlar. Buna göre ikinci kuşağa ait 15 adet yerel tarih çalışmasının yaklaşık % 40'ına denk gelen 6 çalışmada herhangi bir disipline atıf görülmezken, 9'unda yani % 60'ında ise bir defa da olsa tarih dışı farklı bir disipline atıf yapılmıştır. Ancak genel olarak yapılan atıfların çok yaygın olmadığı fark edilmektedir. 2. kuşakta yer alan 15 yerel tarih çalışmasındaki bütün sayfaların (6683 sayfa) ancak 29 sayfasında, bir diğer ifadeyle % 0,43'ünde farklı disiplinlerden bahsedilmektedir. Bunun anlamı ise bir yerel tarih çalışmasındaki her 100 sayfanın ancak 0,43'ünde farklı disiplinlere atıf yapıldığıdır. Çalışmalarında farklı disiplinlere atıf yapan yazarlar Sakaoğlu, Faroqhi, Ergenç, Baykara, Doğru, Bayraktar, Güneş-Yakut, Arıkan ve Yediyıldız'dır. Örneğin bu yazarlardan Yediyıldız, *Ordu Kazası*'nda (Ankara, 1985), yaklaşık 5 sayfada diğer disiplinlerden söz etmektedir. Ancak çalışmasında Yediyıldız, sosyolojiden veya sosyal ilimlerin verdiği izahları da özellikle yorumlamayacağını vurgular.¹⁰⁹⁰ Yediyıldız, esasen farklı disiplinlerin yaratımları olan teorilere göre, Ordu ve yöresini yorumlamayacağını ifade ederek sosyal ilimlerden bu manada yararlanmayacağını da kabul eder. O halde *Ordu Kazası* çalışmasında diğer disiplinlere verilen önemin esasen araştırmanın içeriğine yansımaktan ziyade daha çok söylemsel boyutta kaldığı söylenebilir. Bu çalışmada diğer disiplinlerin veri, yöntem ve teknikleri tarih araştırmasıyla yoğrulmayıp daha çok bu disiplinlerden bahsedilmekle

¹⁰⁸⁸ Bir kuşakta yer alan toplam dipnot sayısı, kuşakta yer alan çalışmaların dipnotlarının toplamından oluşmaktadır. İlk kuşağa ait 3.531 adet dipnota, bu kuşaktaki 7 çalışmanın toplam dipnot sayısından ulaşılmıştır. Keza, bu kuşakta yer alan Uluçay-Gökçen 70, Kırzioğlu 1.291, Gökbilgin 868, İnalçık 80, Işıltan 90, Akşit 354, Göyünç 778 dipnota yer vermektedir.

¹⁰⁸⁹ Yerel tarihçinin araştırdığı yörenin sosyolojik, etnolojik, folklorik, kültürel unsurlarını görebilmesi gerektiğini belirten Sabri Sürgevil'e göre bunun tam olarak gerçekleştirilebilmesi için diğer disiplinlerden mutlaka haberdar olunmalıdır. (Sabri Sürgevil, Kişisel Görüşme, 14 Kasım 2016)

¹⁰⁹⁰ Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara, 1985, s. 60.

yetinilir. Buna paralel olarak eserde, disiplin adı kimi zaman zikredilmeden interdisiplinerliğin önemsendiği gösterilir. Tarihçi, kitabın sonuç bölümünde toplumun sosyal ve iktisadi bakımından tam anlaşılıp açıklanabilmesi için disiplinlerarası yeni araştırma metotların geliştirilmesi gerektiğini, özellikle bilgisayardan yararlanılmasının önemini hatırlatır.¹⁰⁹¹ Yediyıldız'ın *Ordu Kazası* (Ankara, 1985) çalışmasında doğrudan atıfta bulunduğu sosyolojiden hariç diğer bir disiplin de coğrafyadır. Coğrafyaya verdiği önemi “*Tabiat ve İnsan*” başlığında gösteren ve salt coğrafyanın kavram ve konularını kullanmakla yetinmeyen tarihçi, insan-coğrafya ilişkisinin bir yansıması olan beşeri coğrafya disiplini üzerinde de durur.¹⁰⁹² Eserde bazen doğrudan doğruya coğrafya kitaplarından alınan ifadeler yer almaktadır. Örneğin, birkaç mahallenin birleşimden ibaret olan “divan” veya köyden daha küçük kırsal yerleşme anlamına gelen “köy altı” gibi kavramlara yer verilir.¹⁰⁹³ Yediyıldız gibi Özer Ergenç de *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya* (İstanbul, 2011) başlıklı çalışmasında demografi bilimine, ekolojiye, sosyolojiye doğrudan atıflarda bulunmaktadır. Sosyolojik olarak şehir, şehir sosyoloji, sosyolojik açıdan şehirler gibi ifadeler eserde yer bulmaktadır.¹⁰⁹⁴ İnsanların faaliyetleri ile üzerinde yaşadıkları çevre arasında sıkı bir ilişki bulunduğunu bildiren Ergenç, eserin sonuç kısmında yaptığı değerlendirmede de nüfusun yayılış şeklini bilmenin çeşitli açılardan şehrin kompozisyonuna bakmak, sosyal ve ekonomik problemlerin çözümü için gerekli olduğunu savunur. Ergenç'e göre son zamanlarda insan faaliyetleri ile çevre arasındaki etkileşimi konu edinen ekoloji, sosyolojinin önemli bir kolu olarak gelişmiştir. Ankara ve Konya'ya bakıldığında fiziksel yapı ile nüfus arasında sıkı bir ilişkinin varlığına tanık olunur. Örneğin, Ankara'nın fazla nüfuslu az sayıdaki mahallerine karşılık, Konya'nın Ankara'ya nispetle daha az nüfuslu fakat daha çok mahalleye sahip oluşu topografik durum ile ilintilidir.¹⁰⁹⁵ Çalışmalarında Güneş ve Yakut, Baykara, Doğru ve Sakaoğlu ise, farklı disiplinlere az atıf yapsa da bu göndermeler daha çok arkeoloji disiplinine yöneliktir. Güneş ve Yakut'un *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir* (Eskişehir, 2007) adlı eserinde arkeoloji dışında doğrudan doğruya farklı disiplinlere atıf miktarı çok nadirdir. Eserde Eskişehir'in antik dönemdeki vaziyetine değinilirken, Eskişehir ve çevresinin antik dönemdeki en hızlı gelişiminin Roma'nın hâkimiyetinden sonra gerçekleştiğini arkeolojik ve epigrafik

¹⁰⁹¹ B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 147.

¹⁰⁹² B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 16.

¹⁰⁹³ B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 46.

¹⁰⁹⁴ Ö. Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s. 1.

¹⁰⁹⁵ Ö. Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s. 220.

malzemenin desteklediğini¹⁰⁹⁶ belirtilerek arkeolojik verilerden yararlanır. Sistematiik olarak farklı disiplinlerden faydalanmayan Tuncer Baykara da *Denizli 1070-1520* (İstanbul, 2007) eserinde zaman zaman arkeolojiye yönelir. Örneğin Baykara'ya göre dokumacılığın ham maddesi olan yün, pamuk veya ipek her şekliyle Türkler tarafından bilinmektedir. Öyle ki bazı arkeologlar Denizli yöresindeki dokumacılığın kökenlerinin Türk öncesi devirlere kadar götürürler.¹⁰⁹⁷ Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı* (İstanbul, 1992) çalışmasında arkeolojiye atıfta bulunmaktadır. Doğru “*Şehrin Tarihçesi*” kısmında “*arkeolojik çalışmalar ve buluntular*” üzerinde sıklıkla durur.¹⁰⁹⁸ Necdet Sakaoğlu ise Amasra'yı merkez edindiği *Ceşm-i Cihan Amasra* (İstanbul, 1966) eserinde “*Amasra'da Eski Eser ve Abideler*” başlığı altında arkeolojiye göndermede bulunur.¹⁰⁹⁹ *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri* (İstanbul, 2014) çalışmasında Faroqhi ise, sadece arkeolojiye değil, coğrafya, antropolojiye de atıfta bulunur.¹¹⁰⁰ Fransız coğrafyacı Xavier De Planhol'un (1926-2016) Ankara keçiisiyle ilgili çeşitli varsayımlarını da aktaran¹¹⁰¹ tarihçi, Kayseri bölgesinin temel olarak Kayseri şehrini beslediğini, Alman coğrafyacı Gerhart Bartsch'ın (1902-1993) 1920 ve 30'larda şehri gezerken de bunu doğruladığını aktarır.¹¹⁰²

İkinci kuşak tarihçilerine ait araştırmaların hiçbirinde farklı disiplinlerin kavram veya terimlerinden gereği kadar yararlanılmamaktadır. Grafik 4'te görüldüğü üzere çalışmaların 4'ünde yani yaklaşık % 27'sinde farklı disiplinlere ait herhangi bir kavram bulunmazken; 11'inde yani % 73'ünde az da olsa farklı disiplinlerin kavramları görülmektedir. 11 yerel tarih çalışmasında görülen farklı disiplinlere ait kavramların ortalaması ise 7'dir. Faroqhi *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri* (İstanbul, 2014) eserinde kuşaktaki çalışmalardan 4 kat daha fazla farklı disiplinlerin kavramlarını kullansa da bu “ortalamanın çok üstünde” kategorisinde yer alamaz. Diğer yandan Grafik 5'te görüldüğü gibi, ikinci kuşakta yer alan tüm çalışmalardaki 8.842

¹⁰⁹⁶ İhsan Güneş, Kemal Yakut, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir*, Eskişehir, 2007, s. 2.

¹⁰⁹⁷ Tuncer Baykara, *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli 1070-1520*, İstanbul, 2007, s. 248.

¹⁰⁹⁸ H. Doğru, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, s. 20.

¹⁰⁹⁹ Necdet Sakaoğlu, *Kuruluşundan Günümüze Kadar Çeşm-i Cihan Amasra*, İstanbul, 1966, ss. 214, 218.

¹¹⁰⁰ Kentli ev sahiplerini anlatan Faroqhi'ye göre, “*büyük bir olasılıkla yeni evli çiftlerin tercihen diğer aile bireylerinin yaşadığı mahallede bulunan ayrı bir eve geçmeleri bir gelenektir. Bu düzenleme antropologların günümüzde Türkiye'nin bazı küçük kentlerinde yaptıkları gözlemlerle de uyumaktadır.*” Bkz. S. Faroqhi, *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, s. 26.

¹¹⁰¹ S. Faroqhi, *17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, s. 32.

¹¹⁰² S. Faroqhi, *17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, s. 55.

dipnotun sadece 55'inde farklı disiplinlerinin müstakil çalışmaları görülmektedir. Bu ise tüm dipnotların % 0,62'ine denk gelmektedir İkinci kuşağa ait yerel tarih çalışmalarında farklı disiplinlere atıf yapılmış olsa da bu her çalışmanın farklı disiplinlerin kavramlarına, terimlerine ve müstakil eserlerine başvurduğu anlamına gelmemektedir. Çalışmaların 9'unda farklı disiplinlere atıf yapılmışsa da bu çalışmaların 6'sında farklı disiplinlerin kavram veya terimlerine başvurulmuştur.¹¹⁰³ Buna göre -yukarıda da belirtildiği gibi- incelemeye dâhil edilen 15 çalışmanın 11'inde yani % 73'ünde diğer disiplinlerin kavramları kullanılmıştır.¹¹⁰⁴ Bununla beraber tam olarak yerel tarih çalışmalarının dipnotlarına yansıyan tarih dışı farklı disiplinlere ait çalışmaların oranları çok daha düşüktür. Yazarlar farklı disiplinlere ait müstakil çalışmalardan daha az yararlanmışlardır.¹¹⁰⁵ İkinci kuşağa ait çalışmaların 5'inin yani % 33,33'ünün dipnotlarında ise, diğer disiplinlerden herhangi bir esere başvurulmamıştır. Güneş ve Yakut, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir* eserinde doğrudan doğruya farklı disiplinlere atıfta bulunmasa da özellikle 19. yüzyıl göçmenlerin Eskişehir'de yarattığı sosyal, ekonomik ve kültürel yapıya etkilerinde “sosyo-kültürel doku”, “sosyal statü” kavramlarını kullanır. *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*'nda Arıkan ise, eserinin dipnotlarında da belirttiği gibi coğrafi eserlerden yararlanarak, “tektonik çöküntüler”, “karstik erimi” gibi coğrafi kavramları kullanır. Tarihçi, eserdeki “*Coğrafi Konum*” başlığı altındaki coğrafyayla ilintili değerlendirmeleri çeşitli coğrafya eserlerine dayanarak gerçekleştirir. *Ceşm-i Cihan Amasra* (İstanbul, 1966) başlıklı eserinde arkeolojiden yararlanan Sakaoglu ise, bu disiplinin “dorik başlık”, “sunak”, “nekropol”, “akroterler” ve “nimfeum kalıntıları” gibi kavramlarını da çalışmasında kullanır. Ancak Ergenç doğrudan doğruya diğer disiplinlerin eserlerine yoğun olarak yer vermemektedir. “Sosyal tabakalaşma”, “sosyal dayanışma”, “sosyal sınıf”, “topografik”

¹¹⁰³ Necmi Ülker, İsmet Miroğlu ve Enver Konukçu'nun çalışmalarında doğrudan doğruya farklı disiplinlere atıf yapılmadığı gibi, bu çalışmalarda diğer disiplinlerin kavramlarının kullanımı da ölçülüp kaydedilecek niceliksel değerde değildir. Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)* çalışmasında da diğer disiplinlere pek atıfta bulunmaz. Bu çalışmada daha çok bölgenin eski çağlarının yansıtmak için arkeolojiden yararlanmaktadır. Osmanlı fethine kadar Kemah tarihine bakarken arkeolojiye göndermede yapıp “paleolitik çağ” gibi kavramlar kullanır. Yazar müstakil olarak arkeoloji eserlerinden de yararlanır. Bkz. İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, Ankara, 1990.

¹¹⁰⁴ Bu doğrultuda örnek vermek gerekirse yazdıkları eserlerde Yediyıldız, % 1,67, Güneş ve Yakut % 1,41, Arıkan % 1,29, Bayraktar % 0,83, Halime Doğru % 1,07, Kütükoğlu % 0,86 oranında farklı disiplinlerin kavramlarından yararlanır.

¹¹⁰⁵ Keza bu oranlar örneğin Faroqi'de % 3,36 gibi yüksek olsa da Arıkan'da % 0,62, Bayraktar'da % 0,29, Halime Doğru'da % 0,73, Kütükoğlu'nda % 0,70, Güneş ve Yakut'ta ise % 0,40 oranındadır.

gibi kavramlara değinen ve Max Weber'in *The City (Şehir)*¹¹⁰⁶ çalışmasından faydalanan Ergenç ise, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya* (İstanbul, 2011) eserinde para meselelerinde "1585 devülasyonu"na değinirken¹¹⁰⁷, "Sosyal Hayat" başlığı altında sosyal tabakalaşmayı ele alır.¹¹⁰⁸

İkinci kuşak yerel tarih çalışmaları arasında en çok diğer disiplinlerin kavramlarının kullanıldığı eser ise, Faroqhi'nin *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri* (İstanbul, 2014) çalışmasıdır. Genel olarak 31 sayfada ve tüm esere göre % 8,85 oranıyla (çalışmanın dönüştürülmemiş olan 320 sayfasına göre ise % 9,66 oranında) farklı disiplinlere ait kavramların kullanıldığı çalışmada, pek çok başka araştırmada yapıldığı gibi sadece arkeolojiye değil diğer disiplinlerin varlığı da hissettirilir. Faroqhi, antopologların çalışmalarına göndermede bulunurken Peter Benedict'in; arkeolojiye değinirken Mahmut Akok'un; coğrafya alanında Gerhart Bartsch ve Besim Darkot'un; sosyoloji alanında ise Max Weber'ın eserlerine başvurur. Faroqhi, farklı disiplinlerden "sosyal baskı", "arkeolojik bulgular", "kazı çalışmaları", "yapı çekirdeği", para durumunda sıklıkla "devalüsyon", "revalüasyon", "enflasyon", "genel trendler", "fiyat kategorilerinde piramitler", "fiyat endeksi", "fiyat sıklık dağılımı", "histogram", "aritmetik ortalama ve medyan", "oda konfigürasyonları", "bir kontrol grubu olarak kentli mülk sahipleri", "sosyo-politik statü" gibi kavram ve terimlere başvurur. Faroqhi ve Ergenç'ten sonra eserinde farklı disiplinlerin kavramlarını en çok kullanan tarihçi Yediyıldız'dır. 7 sayfada farklı disiplinlerin kavramlarına yönelen Yediyıldız'ın *Ordu Kazası* (Ankara, 1985) çalışmasında sosyoloji¹¹⁰⁹ ve coğrafyanın kavramlarına başvurur. Coğrafyadan "morfoloji", "landşaft", "relyef"; sosyolojiden "toplumsal tabakalaşma", "kültür dinamikleri",

¹¹⁰⁶ Eserin Türkçe çevirisi için Bkz. Max Weber, *Şehir-Modern Kentin Oluşumu*, (çev. Musa Ceylan), Yarı Yayınları, 2010.

¹¹⁰⁷ Ö. Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s. 163.

¹¹⁰⁸ Ö. Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s.172. Tarihçilerin mekân, bölge tarihi açısından diğer disiplinlerden özellikle yararlanması gerektiğini düşünen Ergenç'e göre, sosyoloji modern toplumu, tarihçi de geçmiş toplumu inceler. Birisi bugünün, diğeri geçmişin toplumunu incelediğinden, ister istemez birbirlerinden kavram alışverişinde bulunacaklar. Örneğin, bir tarihçi bir mahalleyi çok yönlü inceler. Mahallelinin zaman algıları nasıldı, seyahatleri nasıl planlıyorlardı, aydınlanma sorunlarını nasıl gideriyorlardı, konut yapımı nasıldı, bitki örtüsü nasıl değerlendiriliyordu, coğrafya ile sosyal olaylar arasındaki bağlantılar-örneğin Celali İsyanları gibi- nasıldı? Tüm bu sorular coğrafyadan, ekolojiden, klimatolojiden, mimariye kadar pek çok bilimden yararlanmayı gerektirir. (Özer Ergenç, Kişisel Görüşme, 26 Mayıs 2016)

¹¹⁰⁹ Bahaeddin Yediyıldız, sosyolojiye verdiği önemi 1999 yılında düzenlenen XIII. Türk Tarih Kongresi'nde de yansıtır. Yediyıldız'a göre tarih ve sosyoloji birbirinden ayrılmaz. İki disiplin için de olguların açıklanılır hale gelmesi tarihe dayanan bir sosyoloji ve sosyolojiye açılan bir tarih ile mümkündür. Bahaeddin Yediyıldız, "II. Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Osmanlı Tarihi Araştırmaları", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Cilt:1, Ankara, 04-08 Ekim 1999, s. 180.

“sosyal sınıflar”, “sosyal hiyerarşiler” gibi kavramlardan yararlanır. Özellikle çoğu coğrafya disiplininin olmak üzere dipnotlarda 13 defa, eserin tüm dipnotlarına göre % 2.11 oranında farklı disiplinlerin eserleri yer alır. Özetle ilk kuşak gibi ikinci kuşakta da genel olarak tarih dışı disiplinlerden en çok arkeolojinin kavramlarına başvurulduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

Grafik 4’te görüldüğü gibi, üçüncü kuşak tarihçilerin eserlerinde ise doğrudan doğruya farklı disiplinlere atıf yapan tüm çalışmaların sayısı 28 olup, bu ise oran olarak kuşaktaki tüm çalışmaların % 34.5’sine denk gelmektedir. Çalışmaların 53’ünde yani yaklaşık % 65,5’inde herhangi bir disipline atıf görülmemektedir. Bununla beraber genel olarak çalışmalarda farklı disiplinlere yapılan göndermeler de yoğun değildir. Zira incelemeye dâhil edilen tüm çalışmaların sayfa sayısına göre oran kurulduğunda çok düşük bir sonuç elde edilir. Üçüncü kuşaktaki 81 adet yerel tarih çalışmasının bütün sayfalarının 69’unda farklı disiplinlere atıf görülmektedir. Buna göre 81 çalışmanın toplam sayfa sayısına (30.142 sayfa) göre düşünüldüğünde, her 100 sayfanın ancak % 0, 22’unda diğer disiplinlere atıf görülmektedir. Ortalama bir çalışmanın 100 sayfasının yaklaşık beşte birinde farklı disiplinlere atıf bulunmaktadır. Örneğin, Orhan Kılıç’ın *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van (Van, 1997)* çalışmasında doğrudan doğruya yoğun veya belirgin bir şekilde farklı disiplinlerden yararlanılmasa da zaman zaman arkeolojiye göndermelerde bulunmaktadır.¹¹¹⁰ Arkeoloji disiplini Yunus Koç’un *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı* (Ankara, 1989) eserine de yansır. Koç, coğrafya ve arkeolojiye doğrudan atıf yapmaktadır.¹¹¹¹ Koç’a göre, Alishar höyüğünün kazılması sonucu İlkçağ döneminde Orta Anadolu tarihinin ana hatları ortaya çıkarılmıştır.¹¹¹² *XIX. Yüzyılda Milas* (İzmir, 1994) araştırmasında Adıyeke ise, disiplinlerarası düşünmenin ve buna uygun olarak çalışmanın tarihçilik için önemli olduğunu aktarır.¹¹¹³ Disiplinlerarası araştırmanın önemini vurgulayan diğer bir tarihçi olan Hüsnü Demircan ise *Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi* (Ankara, 2000) eserinde Annales Ekolü etkisinde kalmasını disiplinlerarası yöntemle verdiği öneme bağlar. Demircan’a göre, ekonomi, istatistik ve matematik gibi diğer ilim dallarından da faydalanılmış olduğundan *Osmanlı Klasik*

¹¹¹⁰ Orhan Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van* çalışmasında özellikle şehrin fiziki durumu içinde değerlendirdiği “İç kale”de arkeolojik verilerden meydana gelen bilgilerden yararlanır. Bkz. Orhan Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van*, 1997, s. 201.

¹¹¹¹ Yunus Koç’a göre tarihe yardımcı olan disiplinlerinden birisi de toplumlar ile coğrafi mekân arasındaki ilişkiyi ve karşılıklı etkilere odaklanan beşeri coğrafyadır. Bkz. Yunus Koç, *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı’nın İskân ve Nüfus Yapısı*, Ankara, 1989, s. 6.

¹¹¹² Y. Koç, *XV. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı*, s.10.

¹¹¹³ Nuri Adıyeke, *XIX. Yüzyılda Milas’ın Sosyal, Demografik, Ekonomik ve Kültürel Gelişimi*, (Basılmamış Doktora Tezi), 9 Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, İzmir, s. 2.

Dönemi Biga Tarihi çalışması “bu bakımdan biraz *Annales Okulu*’nun etkisi altında gibi gözükmektedir.”¹¹¹⁴

Disiplinlerarası çalışmanın söylemsel olarak değerinin vurgulanmasından daha çok önemli olan husus, yerel tarih araştırmalarında farklı disiplinlere ait kavram veya terimlerin ne derecede yansıdığıdır. İkinci kuşakta olduğu gibi üçüncü kuşak yerel tarih araştırmalarında da tarih dışı disiplinlere çok nadir olarak yönelmektedir. Gerçekten de üçüncü kuşak tarihçilere ait çalışmalarının hiçbirinde farklı disiplinlerin kavram veya terimlerinden yoğun yararlanılmamaktadır. Grafik 4’te yansıdığı gibi bu kuşakta yer alan 81 adet çalışmanın 40’inde yani % 49.38’inde farklı disiplinlere ait herhangi bir kavram görülmemektedir. Çalışmalardaki tüm sayfa sayılarına göre değerlendirildiğinde ise % 0,50 oranında (150 sayfada) farklı disiplinlerin kavramlarının olduğu sayfalar bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, her 100 sayfanın yaklaşık yarım sayfasında farklı disiplinlerden gelen kavramlar kullanılmaktadır. Üçüncü kuşakta farklı disiplinlere atıf yapan çalışmalar da (% 34.5) farklı disiplinlere ait kavramlardan yararlanan çalışma sayısının (% 50.62) oranı da diğer kuşaklara göre düşük seviyedir. Bunun gibi, tarih dışı disiplinlere ait müstakil çalışmalardan yararlanma oranı da yüksek değildir. Keza Grafik 5’te görüldüğü üzere, tüm çalışmaların toplamında yer alan 53.728 dipnottan sadece 382 dipnotta farklı disiplinlere ait eserler görülmektedir. Bu ise tüm dipnotların % 0,71’ine denk gelmektedir.

İlk iki kuşakta olduğu gibi üçüncü kuşağa ait bazı yerel tarih çalışmalarının farklı disiplinlerden kullandıkları kavramları görmek, farklı disiplinlere ait eserlerden ne derecede yararlandıklarına bakmak durumun somutlaştırılması bakımından yararlı olacaktır. Buna göre, *XIX. Yüzyılda Milas* (İzmir, 1994) çalışmasında Nuri Adıyeke, farklı disiplinlere yöneldiğini açıkça ifade eder.¹¹¹⁵ Tarihçi, çalışmada nüfus ile ilgili değerlendirmelerde bulunurken “aritmetik nüfus yoğunluğu”, “fizyolojik yoğunluk” gibi bazı coğrafi, istatistik kavramalara başvurur.¹¹¹⁶ Bu çalışmada sosyal tarih ağırlıklı

¹¹¹⁴ H. Demircan, *Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi*, s. 156. Hüsnü Demircan, ekonomi, istatistik gibi farklı disiplinlerin yöntemlerine başvurduğu eserinde, toplumun ekonomik düzeyini belirlemeye çalışırken lorenz eğrisinden yararlanır.

¹¹¹⁵ Nuri Adıyeke’ye göre, dönemin ve coğrafyanın daha iyi anlaşılabilmesi için coğrafya ile ilgili eserlerden; coğrafya, sosyoloji, kent bilim ile ilgili bazı kavramları anlayabilmek ve bunları 19. yüzyıl Milas’ı içinde değerlendirmek için bu tür kuramsal eserlerden de yararlanılmıştır. Sosyologların istatistikler örneklemeler şeklinde, küçük grupları ele almasında yola çıkarak buna benzer verileri zamanın elemesi kabul ederek istatistik veriler olarak kimi zaman kullanılmıştır. Bkz. N. Adıyeke, *XIX. Yüzyılda Milas*, ss. 5,120.

¹¹¹⁶ N. Adıyeke, *XIX. Yüzyılda Milas*, s.139.

günlük yaşantı gibi konulara değinilirken “sosyal yapı”, “toplumsal tabakalaşma” gibi kavramlar kullanılır.¹¹¹⁷ Feridun Emecen ise *XVI. Yüzyılda Manisa Kazası* çalışmasında doğrudan doğruya farklı bir disipline atıf yapmamakla birlikte coğrafya ve sosyoloji disiplinlerin kaynaklarından yararlanır. “*Şehirdeki İctimai Bünye, Zümreler, Fonksiyonları*” başlığı altında Manisa şehrindeki sınıfsal yapıyı (idari sınıf, muafklar, askeriler, Müslim ve Gayrimüslim toplulukları vb.) bu sınıftaki üyelerin ayrıcalıkları gibi konulara değinmektedir.¹¹¹⁸ Doğrudan doğruya coğrafya disiplinin kaynaklarından faydalanan Emecen, Manisa ovasının dağlara göre konumunu, Gediz nehrinin Menemen ovasından sonra denize ulaşması hakkındaki bilgileri coğrafi eserlerden derler. *Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi* (Ankara, 2000) tezinde Hüsnu Demircan ise sancakta yaşayan toplumun ekonomik düzeyinin belirlenmesi için çeşitli yöntemlerden bahseder ve bunları kullanır. Örneğin “lorenz eğrisi”, “temerküz oranı”, “varyans analizi”, “pearson ilişki”, “çok boyutlu örnekleme analizi” bunlardandır.¹¹¹⁹ Demircan, hem coğrafyadan (8 dipnot) hem de istatistik, ekonomi bilimlerinden 13 dipnotta yararlanır ki bu ise eserdeki tüm dipnotların % 2,83 üne denk gelmektedir. *Değişim Sürecinde İzmir’de Sanayileşme 19. Yüzyıl* çalışmasında iktisattan aldığı “üretim”, “gelişmişlik düzeyi”, “üretim sermayesi” gibi kavramları değerlendiren Abdullah Martal ise, İzmir şehrinin M.Ö 3000 yıllarında kurulduğunu arkeolojik bulgularla¹¹²⁰ desteklemeye çalışır. *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı* (Ankara, 1989) araştırmasında doğrudan farklı bir disipline atıfta bulunmayan Mehmet Ali Ünal, diğer disiplinlerin kavramlarına yer verdiği 2 sayfada coğrafyadan birkaç değerlendirmede bulunur. Tarihçi, Harput sancağının “*Coğrafi Konum*” başlığı altında dağlar, yükseklik gibi coğrafi değerlendirmelerini coğrafya eserini kaynak göstererek oluşturur. *XVI.ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası* (Ankara, 2000) eserinde Turan Gökçe özellikle kır iskân, tarımsal üretim, iklim konularında coğrafyacıların eserlerinden doğrudan doğruya önemli oranda yararlanır.¹¹²¹ Gökçe, pek çok yerde “yerleşme fonksiyonu”, “nüfus yoğunluğu” gibi coğrafyanın kavram ve yöntemlerini kullanır¹¹²² ve sık sık iskân

¹¹¹⁷ N. Adıyeke, *XIX. Yüzyılda Milas*. 84.

¹¹¹⁸ F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s. 54-65.

¹¹¹⁹ H. Demircan, *Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi*, s.162-169.

¹¹²⁰ A. Martal, *Değişim Sürecinde İzmir’de Sanayileşme 19.Yüzyıl*, ss.1,47.

¹¹²¹ Turan Gökçe’nin çalışmasında Necdet Tunçdilek’in *Kır İskâm* (İstanbul, 1988), Besim Darkot’un *Türkiye İktisadi Coğrafyası* (İstanbul, 1988), Ali Tanoğlu’nun *Beşeri Coğrafya* (İstanbul,1969), Hilmi Karaboran’ın *Şehir Coğrafyası ve Şehirsal Fonksiyonlar* (Elazığ, 1989) gibi eserler yararlanılan kaynaklardan sadece bazılarıdır.

¹¹²² Turan Gökçe, *XVI.ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, Ankara, 2000, s. 59.

coğrafyacılarına da atıfta bulunur.¹¹²³ Sosyoloji eserlerinden de yararlanan tarihçi “sosyal tabakalaşma” kavramına da değinir.¹¹²⁴ *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı* (Ankara, 1989) eserinde Yunus Koç ise “sosyal tabakalaşma”, “sosyal dayanışma”, “statü”, “sosyal sınıf” gibi sosyoloji kavramlarını kullanır.

Özetle belirtilirse, diğer disiplinlerden yararlanma oranı düşük (toplam sayfa sayısına oranla) olan yerel tarih çalışmalarında aynı zamanda disiplinlerin çeşitliliğinin de fazla olmadığı görülmektedir. Annales Ekolü’nden Fernand Braudel ile karşılaştırıldığında bu durum daha açıktır. Braudel, *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm* (Paris, 1979) çalışmasında sadece beşeri ve sosyal bilimlerde değil aynı zamanda tıp, mühendislik, fizik gibi disiplinlere de başvurulur. Japonya’da pala yapımı konusuna değinirken mühendislik biliminden çeşitli alıntılar yapar. Aslında disiplinlerarası çalışmaya verilen önemin altında bütünsel tarihe verilen önem bulunur. Braudel’e göre tarihçilikte iktisat ile siyaset, toplum, kültür arasında duvar çizilemez.¹¹²⁵ Büyük oranda coğrafya ve iktisat disiplinlerinden olmak üzere Braudel, *Akdeniz Dünyası* (İstanbul, 1990) eserinin iki cildinde bulunan toplam 6.034 dipnotun en az 281 dipnotunda farklı disiplinlerin eserlerinden yararlanır, bu ise çalışmadaki tüm dipnotların % 4.65’ine denk gelmektedir. Oysaki çalışmalarda en fazla farklı disiplinlerin eserlerinden yararlandığı görülen birinci kuşakta bile, Grafik 5’ten de anlaşıldığı gibi, bu oran ancak % 0,9’dur. Braudel, 2.464 sayfalık *Akdeniz Dünyası*’nda yaklaşık 99 sayfada farklı disiplinlere atıfta bulunurken, Türkiye’deki yerel tarih çalışmalarında bu oran oldukça düşüktür. Buna göre ilk kuşakta 7, ikinci kuşakta 29, üçüncü kuşakta ise 69 sayfada bu atıfların yapıldığı görülmektedir. Farklı disiplinlere başvurularak kullanılan kavramların sayılarına bakıldığında durum değişmez. Braudel, gerçekten de özellikle bu eserin ilk cildinde daha yoğun olmak üzere yaklaşık 376 yerde yani tüm çalışma sayfa sayısının % 21.79’unda farklı disiplinlerden gelen kavramları, terimleri kullanılır. Braudel farklı disiplinlerin kavramlarına yönelirken birden fazla disiplinin kavramlarını değerlendirir. Çok sayıda coğrafya eserinden yararlansa da sadece bu disiplinin kavramlarına değil aynı zamanda iktisat, sosyoloji, hukuk, dil bilimi, istatistik, arkeoloji, psikoloji disiplinlerinin kavramlarından da yararlanır.¹¹²⁶

¹¹²³ T. Gökçe, *XVI.ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, s.71.

¹¹²⁴ T. Gökçe, *XVI.ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, s. 97-98.

¹¹²⁵ Fernand Braudel, *Civilasiton Matérielle, Economie et Capitalisme, XVe –XVIIIe Siecle, Tome III: Le Temps du Monde*, Paris, 1979, s. 36.

¹¹²⁶ Bu karşılaştırmalı analizler için, Türkiye’deki yerel tarih çalışmalarında Braudel’in en çok kullanıldığı görülen *Akdeniz Dünyası*’nın Türkçe çevirisi değerlendirilmiştir. Bkz. Fernand Braudel, 2.

Örneğin bu doğrultuda Braudel, iktisatçılardan ve ekonomistlerden “devreler”, “trendler”, “junglar”, “korelasyonlar”, “ara devreler”, “depresyon ve stagnasyon”, “dalgalanmalar”, “yüzyıllık trendler”, “kondratieff”, “enflasyon”; coğrafyadan “sıcaklık eğrileri”, “izoterm”, “ortalama sıcaklık”, “siklon”, “antisiklon”, “basınç”, “atmosfer”; sosyolojiden “toplumsal tabakalaşma”, “kültür dinamikleri”, “sosyal sınıflar”, “sosyal hiyerarşiler” gibi kavramlara ve konulara başvurur.

Türkiye’deki yerel tarihçilikte her ne kadar söylemsel olarak disiplinlerarası yöntem önemsenmişse de bu yaklaşımın gerektirdiği gibi çalışmaların oluşturulduğunu söylemek zordur. Birkaç istisna haricinde farklı disiplinlerin kavram ve teknikleri yerel tarih çalışmalarında yoğun olarak kullanılmamıştır. Tarih dışı disiplinlerin müstakil çalışmalarından da disiplinler arası yaklaşımı karşılayacak ölçüde yararlanılmamıştır. Yerel tarih araştırmalarında bulunan tarihçilerle yapılan mülakatlarda da disiplinlerarası çalışma yerel tarih açısından önemli görülmüş, ancak Türkiye’deki yerel tarih çalışmalarının genel olarak farklı disiplinlerin veri, kavram ve tekniklerini kullanma konusunda yeterince ilerlemediği belirtilmiştir.

Annales Ekolü tarihçiliğinde genel olarak disiplinlerarası yöntem kadar önemsenen bir diğer metodolojik yaklaşım da karşılaştırmalı yöntemdir. Söz konusu bu metodun Türkiye’deki yerel tarih çalışmalarındaki yeri, niceliği ve niteliği ekolün etkisini ölçmek bakımından oldukça önem taşımaktadır.

4.3 Yerel Tarih Çalışmalarında Karşılaştırmalı Yöntem

Annales Ekolü’nün kurucularından Marc Bloch, kuramsal olarak mukayeseli yöntemi önerdiği gibi, bu yönteme verdiği önemi tarih çalışmalarında uygulayarak göstermiştir. Annales Ekolü dergisinin yayımlanmasından kısa bir süre önce Bloch, 1927 yılında Oslo’da yapılan Tarihi Bilimler Uluslararası Kongresi’ne sunulan bir tebliğden yararlanarak 1928 yılında *Revue de Synthèse Historique* dergisinde “Pour Une Histoire Comparée des Sociétés Européennes (Avrupa Toplumlarının Karşılaştırmalı Tarihi İçin)” adlı makaleyi yayımlar. Bloch, tarih çalışmalarında belirli karşılaştırmaların yapılması için olgular arasında özellikle benzerliğin ve farklılığın

olmasının zorunlu olduğunu bildirir.¹¹²⁷ Burke'e göre bu çalışmada Bloch, toplumlar arasında sadece benzerliklerin değil, farklılıkların da kıyaslanarak değerlendirilmesini, birbirlerine yakın veya uzak ülkeler arasında zaman ve mekân düzeyinde karşılaştırılmaların yapılmasını tavsiye eder.¹¹²⁸ Fernand Braudel ise gerek *Akdeniz Dünyası* (Paris,1979) gerekse *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm* başlıklı eserlerinde karşılaştırmalı metodu adeta zirveye ulaştırır. Bu çalışmalarda genelde ülkeler hatta kıtalar arası kıyaslamalar merkez edinilir. Türkiye'de yerel tarih çalışmalarında yapılan karşılaştırmalar ise genel olarak (nahiye, kaza, sancak çalışmaları) zamansal veya mekânsal olarak yapılır. Yapılan yerel tarih araştırması, bir kazayı merkez edinmişse genelde nahiyeler bakımından; bir sancağı konu edinmişse kazalar veya nahiyeler açısından zamanlara (örneğin 15. ve 16. yüzyılda meyve üretimi gibi) göre çeşitli yönlerden mukayese edilir. Bununla beraber bu çalışmada zamansal mukayeselerden de yeri geldiğinde örnek verilecek olsa da daha çok yerel tarih çalışmalarında yer alan mekânsal kıyaslamalar dikkate alınacaktır. İleride de görüleceği gibi bu çalışmada ele alınan bazı yerel tarih eserleri, karşılaştırmalı yöntemi özellikle benimseyip bunu sistemli olarak kullanmışlardır. Dolayısıyla Özer Ergenç'in *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya* (İstanbul, 2011) çalışması gibi bu eserler tam manasıyla karşılaştırmalı tarih çalışmaları olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca karşılaştırmalı tarih niteliğindeki araştırmaların, kuşakta yer alan tüm çalışmalara oranları da değerlendirilmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi yerel tarih çalışmalarında yapılan kıyaslamalar coğrafi-idari bölge (mekânsal) açıdan da türlere ayrılmaktadır. Buna göre çalışmalarda bir kaza ile kaza, sancak ile sancak, kaza ile Osmanlı ülkesi veya bir kaza-sancak ile Avrupa şehirleri ya da dünyanın diğer ülkelerindeki bir kent ile kıyaslamalarda bulunulur. Çalışmalarda yer alan kıyaslamalar bu bakımdan mekânsal türler (coğrafi-idari bölge) bakımından da ele alınmıştır. Yerel tarih eserlerinde yapılan karşılaştırmaların adetleri saptandıktan sonra, bu karşılaştırmaların kuşağa göre oranları çıkarılmıştır.

Genelde 1939-1980 yılları arasında yazılmış ilk kuşak tarihçilere ait 7 yerel tarih araştırmasında 10 adetten daha fazla karşılaştırmalara başvuran tarihçi görülmemektedir. Toplam 11 karşılaştırmaların görüldüğü bu çalışmalarda İnalçık, tek başına birinci kuşaktaki tüm karşılaştırmaların 8'ini yani % 73'ünü yerine getirir.

¹¹²⁷ M. Bloch, *Pour Une Histoire Comparée des Sociétés Européennes*, s. 17.

¹¹²⁸ P. Burke, *Annales Okulu*, s. 51.

Annales Ekolü'nün Türkiye'deki önemli taşıyıcılarının başında gelen İncalcık'ın karşılaştırmalı yöntemi nasıl kullandığına değinmek gereklidir. 1960 yılında yazılan "Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar"¹¹²⁹ makalesinde Halil İncalcık, çeşitli kıyaslamalarda bulunmaktadır. Daha çok iki kazayı, şehri birbirleriyle kıyaslayan tarihçiye göre İstanbul henüz fethedilmeden önce Bursa, Osmanlı Devleti'nin siyasi merkezi olarak gelişmiş, aynı zamanda Anadolu ile Rumeli arasındaki ticaretin en önemli antrepolarından biri haline gelmiştir. Bu dönemde İstanbul'un hem rakibi hem tamamlayıcısı olan Bursa'nın nüfusu 15. yüzyıl ortalarında İstanbul'unkine yaklaşmış, hatta onu aşmıştır.¹¹³⁰ Fatih ve sonraki padişahlarca İstanbul'un imparatorluğun en önemli ticaret şehri haline getirilme politikasına rağmen Bursa özellikle İran ipeğinin başlıca antreposu olmaya devam etmiş, Anadolu'nun en önemli ticaret ve zanaat şehri sıfatını korumuştur. 15. yüzyılın ikinci yarısında Bursa, Halep gibi Akdeniz ülkeleri için de önemli bir ipek pazarı noktasına ulaşmıştır.¹¹³¹ İncalcık, karşılaştırmalarda bulunurken Avrupa'ya da uzanır. Tarihçiye göre Bursa'da ticaret için başvuru krediler, Avrupa'da noter senedine benzeyen kredi sistemini andırıyordu.¹¹³² 1952 yılında ilk baskısı yapılan *XV.ve XVI. Asırlarında Edirne ve Paşa Livası* (İstanbul, 2007) başlıklı eserinde M. Tayyip Gökbilgin ise, Rumeli eyalet teşkilatını, Edirne şehrini ve gelişimini, has ve mukataaları, zeamet ve tımarları, vezirleri, vakıf ve mülkleri incelemektedir. Mekânsal, yani iki coğrafi yer arasında kıyaslamaların oldukça az olduğu çalışmasında Gökbilgin, yine de eserinin "15. ve 16.asırların çeşitli tahrir defterlerine müracaat edilerek az çok mukayeseli bir şekilde"¹¹³³ hazırlandığını ifade eder. Osmanlı geneliyle de bazı kıyaslamalarda bulunan tarihçiye göre, bütün Rumeli'de olduğu gibi Edirne şehrinin inkişafında da dervişler, fakihler bölgeleri birer kültür ve içtimaı, iktisadi faaliyet merkezi haline dönüştürmek için önemli roller oynamıştır. Öyle ki "bu umumi hareket ve siyasetin ilk geniş tatbikat sahası Edirne olmuş, asırlarca bu iz

¹¹²⁹ Bkz. Halil İncalcık, "Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", *Belleten*, XXIV/ 93, 1960

¹¹³⁰ H. İncalcık, *Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar*, s. 45.

¹¹³¹ H. İncalcık, *Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar*, s. 51. Rakamlarla ve tablolarla Bursa ipek ticaret hacmini yansıtmaya çalışan İncalcık'a göre bu rakamların daha iyi anlaşılması için Halep ve Şam gibi büyük ticaret şehirleri ile karşılaştırmalar yapılmalıdır. Bursa'yla ilgili rakamlar, Bursa'yı henüz 15.yüzyılın ikinci yarısında yakın doğunun en önemli ticaret kentleri ile karşılaştırılabilineceğini göstermektedir.16. yüzyılda Halep'te 12.366, Bursa'da ise 12.852 aile sayılmıştır. Bkz. H. İncalcık, *Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar*, s. 60.

¹¹³² H. İncalcık, *Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar*, s. 54.

¹¹³³ M. Tayyip Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarında Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul, 2007, s. 5.

üzerinde yürünmüştür.”¹¹³⁴ XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı (Ankara, 1991) çalışmasında Göyünç ise daha çok çalışma konusu olan Mardin’in kendi idari bölgesi içinde (sancak içinde) bazı kıyaslamalara başvurmuştur.¹¹³⁵

Tekrar vurgulamak gerekirse Türkiye’deki yerel tarih çalışmalarındaki kıyaslamalar genelde kazalar, sancaklar, Osmanlı İmparatorluğu’nun geneli, Akdeniz ülke ve şehirleri, Avrupa ve dünyanın başka bölgelerindeki şehirler arasında yapılan mekânsal (coğrafi-idari) karşılaştırmalardan oluşmaktadır. Bu ayrımın özellikle belirtilmesi önem taşır. Dolayısıyla genelde kaza ve sancakları ele alan monografiler olarak tanımlanabilecek olan bu çalışmalarda daha çok eserin başlığındaki sınırlar içinde kalındığı görülmektedir. Buna göre araştırma bir kaza çalışmasıysa, yapılan kıyaslamalar da genelde kaza dâhilindeki yerleşim birimlerinin (nahiye, köy gibi) birbirleri arasında yapılan kıyaslamalardan; sancak çalışmasıysa sancak dâhilindeki yerleşim birimlerinin kıyaslamalarından oluşur.

İlk kuşak tarihçilerine ait 7 çalışmada görülen ender karşılaştırmaların (coğrafi-idari) mekânlara göre dağılımı yapıldığında, çalışmalardan 3’ünün yani % 42’sinin herhangi bir kazayla, 2’sinin Osmanlı Devleti’nin geneli ile, 1 çalışmanın da Akdeniz şehir veya ülkeleriyle kıyaslamalarda bulunduğu görülmektedir. 7 çalışmada yapılan tüm karşılaştırmaların (11 adet) mekânlara göre -kaza, sancak, Osmanlı geneli, Avrupa veya dünya şehirleri- dağılımı yapıldığında ise, kazalar arasında yapılan karşılaştırmalar ilk sırada yer almaktadır. Gerçekten de ilk kuşakta gözlemlenen toplam 11 adet karşılaştırmaların 8’i (yani %73’ü) kazalar arasında yapılan karşılaştırmalardır. Bir başka deyişle yapılan mukayeselerin %73’ü daha çok iki kaza arasında yapılan kıyaslamalardan oluşmaktadır. Çalışmaların bazılarında ise bir kaza veya sancak Osmanlı ülkesindeki genel uygulamalarla karşılaştırılır. Bu yönde yapılan karşılaştırmalar 2 adet olup, bunun ise tüm karşılaştırmalar arasındaki oranı % 18’dir. Yerel tarih çalışmalarında odak noktası olarak belirlenen coğrafi-idari (kaza, sancak)

¹¹³⁴ M. T. Gökbilgin, XV. ve XVI. Asırlarında Edirne ve Paşa Livası, s. 21.

¹¹³⁵ Gerçektende de bu doğrultuda 16. Yüzyılda Mardin Sancağı (Ankara, 1991) dâhilindeki kazaların kıyaslamaları yapılmaktadır. Örneğin iskân yeri ve topluluklar bölümünde Mardin sancağındaki Mardin, Savur, Berriyecik kazalarındaki kale, nefis, köy, mezraların sayıları veya kaza ve nahiyelere göre nüfus dağılışı, dağılımı kıyaslanır. (Bkz. N. Göyünç, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, s. 57-81.) Mardin sancağının dâhilindeki kazaların sırayla incelendiği çalışmada köy ve mezralar tasviri bilgilerle uzun uzun anlatılır. Sancağın dışında yapılan karşılaştırmaların ise yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. ”Mardin’de rastlanan bu kabil sinai tesislere Osmanlı İmparatorluğu’nda Anadolu’daki veya Rumeli’deki diğer büyük şehirlerde de tesadüf edilmektedir.” Bkz. N. Göyünç, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, s. 140.

merkezden uzaklaşıp, Akdeniz, Avrupa veya dünyanın çeşitli ülkelerindeki şehirlere doğru gidildikçe yapılan kıyaslamaların da azaldığı, hatta yok olduğu görülmektedir. Yerel tarihçi adeta kendi sınırları içinde kalmak ister gibidir. Aşağıda da görüleceği gibi bu durum üç kuşak için de genelleştirilebilir. İlk kuşak yerel tarih çalışmalarında Akdeniz'in herhangi bir şehri ile yapılan kıyaslamalar sadece tek bir çalışmada bir defa görülmektedir.¹¹³⁶ Bu ise bu kuşakta yer alan tüm karşılaştırmaların (11 adet) % 9'una denk gelmektedir. İlk kuşak yerel tarih çalışmalarında Avrupa veya dünyanın diğer ülkelerin şehirleriyle yapılan kıyaslamalar ise bulunmamaktadır.

İlk kuşaktan farklı olarak ikinci kuşağa ait genelde 1970-1995 yılları arasında yazılan 15 yerel tarih çalışmasında ise 10'dan daha fazla karşılaştırmalara başvuran tarihçiler olup, bunlar Bayraktar, Kütükoğlu, Sürgevil, Ergenç, Arıkan ve Faroqi'dir. Bu 6 tarihçinin yaptığı (97 adet) karşılaştırmalar ise ikinci kuşaktaki tüm çalışmalarda yapılan karşılaştırmaların (149 adet) yaklaşık % 65'ine denk gelmektedir. Yazarların yaptıkları karşılaştırma ve kuşak içindeki oranlarına örnek vermek gerekirse, Faroqi çalışmasında yaptığı 20 karşılaştırma ile ikinci kuşaktaki (149 adet) tüm karşılaştırmaların % 13.4'ünü, Ergenç 15 karşılaştırma ile % 10'unu, Arıkan 17 karşılaştırma ile %11.40'ını gerçekleştirmiştir. Birinci kuşakta olmayan müstakil karşılaştırmalı tarih çalışması, ikinci kuşakta Ergenç ve Faroqi tarafından gerçekleştirilir. Bu çalışmalar tam olarak karşılaştırmalı tarih araştırmalarının örnekleri olarak nitelendirilebilir

İkinci kuşakta yer alan tüm çalışmalardaki karşılaştırmaların tarihçilere göre dağılımına bakıldığında en çok karşılaştırmaya başvuru eserlerden biri Zeki Arıkan'ın *Hamid Sancağı*'dir. Eserde genelde Osmanlı ülkesiyle yapılan kıyaslamaların diğer kıyaslama türlerinden fazla olduğu görülür. Eserdeki 17 adet karşılaştırmaların 12'si Osmanlı geneliyle yapılan kıyaslamalardır. Arıkan, mekânsal anlamda Hamit sancağının yer aldığı coğrafi sınırın dışına da çıkarak çeşitli mukayeselerde bulunur.¹¹³⁷ Hamit sancağı ile Anadolu ve Rumeli'nin diğer sancakları, Akdeniz ülkeleri çeşitli açılardan kıyaslanır. Zeki Arıkan'ın *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*'nda (İzmir,

¹¹³⁶ İnalçık, 15. yüzyılda Bursa'da ticaret için kullanılan kredilerin, Avrupa'da noter senedini andıran kredi sistemine benzediğini belirtir. Bkz. H. İnalçık, *Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar*, s. 54.

¹¹³⁷ Marc Bloch'un *Feodal Toplum ve Fransız Kırsal Tarihi*'nde yaptığı karşılaştırmalı yöntemine dikkat çeken Arıkan'a göre, Annales için karşılaştırma önemlidir. Yerel tarih çalışmalarında da bu yöntemin yararlıdır. Sıkça kullanılan rakamların da daha iyi anlaşılması için karşılaştırmalı yöntem işlevseldir. (Zeki Arıkan, Kişisel Görüşme, 2 Eylül 2015)

1988) 16. yüzyılın ikinci yarısından sadece Anadolu’da değil genel olarak Akdeniz ülkelerinde de görülen sosyal yapıdaki çözülme ve değişimin, ekonomik bunalımların Hamit sancağındaki yansıması olan suhte isyanları irdelenir. Arıkan’a göre, 16. yüzyıl sonlarına kadar etkisini sürdürmüş olan ve zaman zaman kanlı olaylara dönüşen bu ayaklanmalardan Hamit sancağı da en çok nasibini alan yerlerdendir. Bu yöndeki sosyal karışıklıklar sadece Hamit ilinde değil Anadolu’nun öteki sancaklarında ve Rumeli’de de çıkmıştır. Celali ayaklanmaları da Anadolu’nun diğer yerlerinde olduğu gibi Hamit sancağındaki halkı da bezdirmiştir. Akdeniz coğrafyasında bulunan Hamit sancağı bu coğrafyanın hususi özelliklerinden dolayı diğer Akdeniz ülkelerinde olduğu gibi sık sık kuraklıklar ve kıtlıklara maruz kalmıştır. Bu da yörede su sıkıntılarına ve dolayısıyla su azlığı nedeniyle halk arasında bazı problemlerin meydana gelmesine neden olmuştur. Bu durum sadece Hamit’te değil Anadolu’nun diğer bölgelerinde de görülür.¹¹³⁸ Bahaeddin Yediyıldız’ın *Ordu Kazası* (Ankara, 1985) çalışmasında da çeşitli yönlerden mukayeseler bulunmaktadır. Yediyıldız, kaynağını 5 tapu tahrir defterine dayandırdığı Canik-i Bayram kazasını (Ordu) konu edinen eserinde bu kaynakların 158 yıllık bir dönemi kapsadığını ve böylece “beş kesitte ayrı ayrı tahlil etmek, karşılaştırmalar”¹¹³⁹ yapmanın mümkün olacağını belirtir. Gerçekten de tapu tahrirlerin kronolojik sıralamasına göre yazar eserinde zamanlar arası kıyaslamalarda bulunulur. Yapılan mekânsal kıyaslamalar ise daha çok Ordu kazası sınırları dâhilindedir. Yediyıldız’a göre 15. yüzyıl sonlarına doğru (1485) Ordu’da nüfusun azalışı görülür, ancak bu azalış diğer tüm bölgelerde de gözlemlenmektedir.¹¹⁴⁰ Eserde yapılan karşılaştırmalar daha çok Ordu kazası dâhilinde olsa da mekânsal alan kimi kez Ordu’yu da aşarak diğer pek çok çalışmada olduğu gibi Osmanlı Devleti’nin geneliyle yapılan karşılaştırmalara uzanmaktadır. “Osmanlı İmparatorluğunun diğer bölgelerinde olduğu gibi Ordu ve yöresinde de değirmenlerden vergi alınmaktadır...”¹¹⁴¹ Ancak eserde, karşılaştırmalar okuyucu için bir hatırlatma amacı olarak yapıldığından bu konuda daha fazla bir veri ve yorumlama bulunmaz. Osmanlı İmparatorluğunun idari, mali düzenin sıklıkla hatırlatıldığı çalışmada, Akdeniz’le ilgili nüfus karşılaştırılması da yapılmaktadır.¹¹⁴² Karşılaştırmalı tarih çalışması olarak *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri’de Ev Sahipleri ve*

¹¹³⁸ Z. Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, s. 25-102

¹¹³⁹ Z. Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, s. 14.

¹¹⁴⁰ B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 24.

¹¹⁴¹ B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 129.

¹¹⁴² Yediyıldız’a göre, Braudel’den beri Akdeniz bölgesi ve Osmanlı imparatorluğu’nu konu edinen araştırmalar, Anadolu’nun nüfusunda önemli artışlar olduğunu göstermiştir. *Ordu Kazası* çalışması da bu sonuçları desteklemektedir. Bu durumun bir yansıması olarak 1485’ten itibaren Ordu ve çevresinde özellikle Müslümanların nüfusunda hızla artış görülmüştür. Bkz. B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 102.

Evleri (İstanbul, 2014) eserinde Kayseri ve Ankara'yı merkez alan Suraiya Faroqhi ise, bu iki kentin ikametgahlarını odak noktası haline getirerek evlerin fiziksel şeklini, bir ev almanın bedelini, kentli mülk sahiplerinin sosyo-demografik ve dini analizini, kentli mülk sahiplerinin karşılaştığı zorlukları açıklar. Faroqhi, hemen her sayfada bu iki kenti yukarıdaki ana bölümler ve bu bölümlerin alt bölümlerinin başlıkları altında birlikte değerlendirir. Eserin ilk bölümü olan “*Sahnenin hazırlanması: İki Orta Anadolu Kenti*”nde Ankara ve Kayseri ticaret, topografya, kentsel çevre, nüfus, zenginlik ve statü bakımından sırayla incelense de diğer bölümlerde bu iki kent birlikte değerlendirilir. Tarihçi, gerçekten de çok çeşitli noktalardan bu iki kenti eserin tamamında sürekli kıyaslar.¹¹⁴³ Daha çok Ankara ve Kayseri'yi yönelik kıyaslamalar yapsa da zaman zaman Ankara ve Kayseri mekânından çıkarak, diğer Anadolu kentlerini de göz önünde bulundurur. Örneğin Faroqhi'ye göre, 15. ve 16. yüzyıl Bursa'sında devlet memurları büyük tüccarlardan daha zengindir. Dolayısıyla makam sahibi olmanın Ankara ve Kayseri'de de insanı zenginliğe götüren önemli bir yol olduğu kabul edilir.¹¹⁴⁴ Yine Faroqhi'ye göre, Osmanlı memurlarının bürokratik yetenekleri 16. yüzyıl ortalarında doruk noktasına ulaştıktan sonra sürekli düşüş göstermiştir. Bu görüş İstanbul'daki merkezi yönetim için geçerli olup, 17. yüzyıldaki Ankara ve Kayseri kadılık makamları için söz konusu değildir.¹¹⁴⁵ 16. yüzyılın Bursa'sı veya 18. yüzyılın Halep'i gibi Osmanlı şehirlerine benzeyen bu iki kentte Müslüman ve gayrimüslimler arasında da çok katı mekânsal bir ayırım yoktu, erken modern dönem Avrupa'sındakine benzer gettolar da bulunmuyordu.¹¹⁴⁶ Çalışmada Anadolu/Osmanlı geneliyle yapılan kıyaslamalar da bulunur ve bu kıyaslama türleri ölçülebilen tüm karşılaştırmaların yarısını oluşturur. Faroqhi, konu edindiği şehirleri zaman zaman Avrupa ve Akdeniz ülkeleriyle nüfus, kent büyüklüğü, kadınların toplum içindeki yeri gibi konularda da kıyaslamalara yönelir.¹¹⁴⁷ *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya* (İstanbul, 2011) eserinde

¹¹⁴³ *17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri* eserinde, iki kentte kamu binalarının dağılımı, deve ahırlarının varlığı, Kayseri ve Ankara'daki evlerin harem ve selamlıkları, bahçelik evlerin ve evlerdeki fırınların, kuyuların, ahırların varlığı, avlular, bahçeler, ev tipleri, konut durumu, ev fiyatların dağılımı, ev tipleri ve fiyat düzeyleri, davalı ve davacıların dinleri, mahkemeye başvuran kadınlar ve erkekler gibi konularda ilginç kıyaslamalar yapılmaktadır. Bkz. S. Faroqhi, *17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, s. 71-229.

¹¹⁴⁴ S. Faroqhi, *17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, s. 196.

¹¹⁴⁵ S. Faroqhi, *17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, s. 15.

¹¹⁴⁶ S. Faroqhi, *17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, s. 221.

¹¹⁴⁷ Faroqhi'ye göre, nüfus verilerinden hareketle yapılan hesaplamalardan çıkan 16. yüzyıl sonlarındaki yaklaşık 25 binlik Ankara nüfusu dikkate alınırsa “*bu da Ankara'nın 16.yy Zagorası, Catania'sı veya Lucca'su büyüklüğünde, Akdeniz standartlarına göre orta büyüklükte bir şehir olduğu anlamına gelmektedir.*” (Bkz. S. Faroqhi, *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, s. 42.) 16. yüzyıl sonlarına doğru, yalnız Anadolu'da değil, zamanın Akdeniz'i ve Avrupası bağlamında da

Özer Ergenç de Faroqhi gibi özel olarak iki bağımsız bölgeyi karşılaştırır. Eserinin karşılaştırmalı bir doktora tezi olduğunu özellikle vurgulayan Ergenç, Ankara ve Konya'yı fiziksel yapı, demografik durum, toplumsal ilişkiler bakımından (yönetim-ekonomi-sosyal hayat) incelemektedir. İncelemede her başlık altında sırasıyla önce Ankara, daha sonra Konya ele alınır. Kuramsal olarak Faroqhi gibi şehir kavramı üzerinde duran tarihçi, eserinin “*Anadolu'nun iki kentini (Ankara ve Konya) karşılaştırmalı şekilde inceleyerek Osmanlı şehirlerinin kurumlarını ve sosyo-ekonomik yapılarının ortak özelliklerini meydana çıkarmayı amaç edinen bir deneme niteliğinde*”¹¹⁴⁸ olduğunu savunur. Ankara ve Konya sırayla incelenirken tam bir mukayeseli tarih çalışması örneği sergilenir. *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya* eserinde “Osmanlı Şehirlerinin Fiziksel Yapısı Üzerine Bazı Düşünceler” başlığı altında İslam, Orta Asya, Osmanlı şehir tiplerine göre XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya'ya değinilir. Böylece bir yandan İslam, Türk, Osmanlı şehirleri birbirleriyle kıyaslandıkları gibi aynı zamanda bu iki şehrin şehir tiplerine göre durumları tetkik edilir. Kimi kez de doğrudan aynı alt başlık altında aynı paragrafta da kıyaslamalar görülmektedir. Ergenç'e göre, Ankara, Konya, uzun tarihleri boyunca, özel bir planın etkisinde kalmadan çeşitli kültürel, siyasal, idari ve olaylardan etkilenecek gelişen iki Anadolu kentidir.¹¹⁴⁹ Sonuç kısmında bir bütün olarak fiziksel yapı, nüfus, toplumsal ilişkiler bakımından incelenen XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya şehirleri hakkındaki kıyaslamalar bir arada değerlendirilir. XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya şehirleri bir kale şehirleri olarak kurulmasına ve Osmanlı öncesinin çeşitli siyasal yönetimleri altında savunmayı ön planda tutan bir fiziksel yapıya sahip bulunmalarına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu döneminin surlarla çevrilmeyen açık şehirleridir.¹¹⁵⁰

Büyük bir çoğunluğu 1985-2000 yılları arasında yazılan üçüncü kuşağa ait 81 adet yerel tarih çalışmasından ikisi ise tam manasıyla karşılaştırmalı çalışmalar olarak nitelenebilir. *Tapu Tahrir Defterine Göre Musul, Mardin, Çermik, Harput ve Çemişgezek Sancakları* eserinde Ahmet Gündüz, konulara göre beş sancağı tek tek

---

Kayseri'nin hatırı sayılır büyüklükte bir şehir olduğu açıktır. (Bkz. S. Faroqhi, *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, ss. 55-56.) Genelde Osmanlı kadınları özeldir kent toplumundaki kadınların yerini de sorunlaştıran tarihçi bu iki kentteki kadınların mülkiyet sahiplikleriyle Avrupa'daki durumu kıyaslar. Bkz. S. Faroqhi, *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, s. 7.

¹¹⁴⁸ Ö. Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s. 1.

¹¹⁴⁹ Ö. Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s.53

¹¹⁵⁰ Ö. Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s. 218.

analiz ettikten sonra, son bölümde topluca çeşitli açılardan mukayeselerde bulunur.¹¹⁵¹ Gündüz amacının “*aynı eyalete tabi bazı Osmanlı sancaklarını ele alarak, idari, fiziki, demografik ve iktisadi yönlerden tahlil edip, aralarında ne gibi benzer veya farklı hususiyetlerin bulunduğunu*”¹¹⁵² tespit etmek olduğunu bildirir. “*Musul, Mardin, Çermik Harput ve Çemişgezek Sancaklarının Mukayeseli Tahlili*” adlı son bölümde idari, demografik, fiziki durum, cemaatler, gelirler bakımından mukayeseler yapılır. Temel Öztürk de *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon ve Kastamonu’da Fiyatlar* başlıklı tez çalışmasında Trabzon ve Kastamonu’daki fiyatları 18. yüzyılın ilk yarısı merkezinde karşılaştırır. Öztürk’e göre bu iki kentteki fiyatlar arasında mukayese yapılmış, fiyatların kuraklık, veba, doğal afetler, İran savaşlarının da tesiriyle birbirinden farklı bir eğilim takip ettikleri görülmektedir.¹¹⁵³

Üçüncü kuşakta 10’den daha fazla karşılaştırmalara başvuran eserlerin ise adedi 32 olup, bu ise kuşaktaki tüm çalışmaların yaklaşık % 39,5’una denk gelmektedir. Örneğin Abdullah Martal, Nuri Adıyeke, Hüseyin Çınar, Yılmaz Kurt, Turan Gökçe, İbrahim Yılmazçelik, Orhan Kılıç, Behset Karaca, Mehmet Karagöz ve Feridun Emecen bu tarihçilerdendir. Bu 32 tarihçinin yaptığı (566 adet) karşılaştırmalar ise üçüncü kuşaktaki çalışmalarda yapılan (765 adet) bütün karşılaştırmaların yaklaşık % 74’üne denk gelmektedir. Bu tarihçiler grubunda yer alan Emecen’in *XVI. Asırda Mania Kazası* (Ankara, 2013) çalışmasında hâkim olan karşılaştırmalı yöntem tarzı, nahiyeler (Manisa, Belen, Palamud, Yengi, Yunddağı, Emlak) arasında yapılan karşılaştırmalardır. Diğer bir ifadeyle nahiyeler arasında yapılan karşılaştırmalar eserin geneline hâkim olan bir mukayese tarzıdır. Emecen’in tahrir defterine dayandırdığı eseri şehir tarihi konusunda sonraki çalışmalar için önem taşır. Barkan ve İnalçık’ın öncü çalışmalarıyla tahrir defterlerinin önemi farkedilmiş daha sonra Nejat Göyünç, İsmet Miroğlu yaptıkları çalışmalarla tahrir defterlerine dayalı şehir araştırmalarının önünü açmıştır. Bu isimlerden sonra gelen Ergenç, Yediyıldız, Ünal, Lowry ve Emecen araştırmalarıyla belli bir metodoloji oluşturmuşlardır.¹¹⁵⁴ Şehir tarihi alanında kendisinden sonraki kent

¹¹⁵¹ “Öncelikle her sancağı ayrı ayrı tahlil edip, daha sonra altıncı bölümde ise beş sancağı mukayeseli olarak tahlil etme yoluna gittik.” Bkz. Ahmet Gündüz, *1523 (929 H) Tarih ve 998 No’lu Tapu Tahrir Defterine Göre Musul, Mardin, Çermik Harput ve Çemişgezek Sancaklarının Mukayeseli Tahlili, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, Elazığ, s. 5.

¹¹⁵² A. Gündüz, *Tapu Tahrir Defterine Göre Musul, Mardin, Çermik Harput ve Çemişgezek Sancaklarının Mukayeseli Tahlili*, s. II.

¹¹⁵³ Temel Öztürk, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon ve Kastamonu’da Fiyatlar, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, Trabzon, s. VI.

¹¹⁵⁴ Erhan Afyoncu, “Türkiye’de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler”, *Türkiye Araştırmaları Litaratür Dergisi*, cilt 1, 2003, s. 267-268.

tarihi çalışanları etkileyen¹¹⁵⁵ Emecen'in çalışması üzerinde özellikle durmak gerekli olacaktır. Emecen'in çalışmasında Manisa kazasının sınırı dışındaki mekânlarla, farklı coğrafyalarla yapılan kıyaslamalar önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, Emecen, Manisa'yı Anadolu şehirleriyle çeşitli açılardan kıyasladığı gibi bazen Akdeniz şehirleriyle de kıyaslamaktadır. Emecen'e göre Manisa şehrinin tahmini nüfusu 1531'de 6.496; 1575'de ise 8.245 olarak hesaplanmıştır. Buna göre şehrin nüfus artışı yaklaşık 40-50 senelik bir müddette % 26.92 oranında olmuştur. Bu ise "16. asır sonlarına doğru, Osmanlı şehirlerinde, hususiyle, Akdeniz havzasındaki şehirlerde tespit edilen büyük nüfus artışlarına pek uygun düşmemektedir."¹¹⁵⁶ Çalışmada Osmanlı'nın genel coğrafyasındaki Yahudiler ile Manisa kazasındaki Yahudiler de yerleşme tarihleri, ticaret alanındaki konumları gibi çeşitli açılardan kıyaslanır.¹¹⁵⁷ Emecen, ziraat hayatı ve toprak idaresi bölümünde çift, nim çift, zemin toprak parçaları gibi hususları tartışır. Saruhan sancağı ile Aydın sancağındaki çiftliklerin ölçülerini karşılaştırır.¹¹⁵⁸ Manisa'yı sürekli olarak Osmanlı bağlamı içinde konumlandırarak değerlendiren Emecen, bu durumun da bir uzantısı olarak Manisa kazasını Saruhan sancağından veya merkez payitaht İstanbul'dan izole etmemeye çalışır. Bu durum yazarın, Manisa kazası ile bu kazanın idari olarak bağlı bulunduğu Saruhan Sancağı ve nihayetinde diğer sancaklarla zaman zaman karşılaştırmalara başvurmasına neden olmaktadır.¹¹⁵⁹

Emecen gibi Orhan Kılıç da *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van* (Van, 1997) başlıklı eserinde mukayeselere başvurmuştur. Kılıç'ın eserindeki kıyaslamaların büyük bir bölümü ise, daha çok Osmanlı geneliyle yapılan kıyaslamalardır. Osmanlı genelini ilgilendiren kurumsal bilgilerin çok yoğun olarak yansıtıldığı "İdari Taksimat ve Teşkilatlanma" bölümünde beylerbeylerin yıllık gelirleri kıyaslanır. Rakamsal verilerle Karaman, Trabzon, Diyarbekir, Erzurum, Van beylerbeylerinin gelirleri

¹¹⁵⁵ Yaptığımız mülakatta Cahit Telci, kendisinin çalışması da dâhil olmak üzere 1990 yıllarında Osmanlı klasik dönemini ele alan şehir veya kaza tarihi araştırmalarının Feridun Emecen'in *Manisa Kazası* eserinden çok etkilendiğini belirtmiştir. Telci'ye göre, özellikle 15., 16. ve 17. yüzyılda iskana dayalı şehir tarih araştırmalarının içerik planları dahi Emecen'in çalışmasından etkilenmiştir. (Cahit Telci, Kişisel Görüşme, 12 Aralık 2017)

¹¹⁵⁶ F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s. 54.

¹¹⁵⁷ F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s. 223. Emecen, *Unutulmuş Bir Cemaat, Manisa Yahudileri*, çalışmasında, 16. yüzyılın ilk yarısında (1531 civarı) bölgedeki diğer şehir ve kasabalara nispetle Manisa'da daha fazla Yahudi nüfusu bulunduğunu bildirir. Bkz. Feridun Emecen, *Unutulmuş Bir Cemaat, Manisa Yahudileri*, İstanbul, 1997, s. 29.

¹¹⁵⁸ F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s. 223.

¹¹⁵⁹ Feridun Emecen'e göre, bazı sancak kanunnamelerinde "ekünlü" veya "caba" olarak iki kategoride gösterilen bennaklardan, ekünlü bennak, elinde bir miktar toprak olanları; caba bennak ise elinde hiç toprak olmayan fakir hane sahiplerini belirtir. Ancak bu durumun Saruhan sancağında karşılaşılmadığı görülüyor ki "bennak kaydedilenlerin tamamının 12'şer akça resim vermekle mükelef olduklarını ortaya koymaktadır." Bkz. F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s. 232.

karşılaştırılır.¹¹⁶⁰ Geneli ilgilendiren Osmanlı kurumsal yapılarının izahından hemen sonra Osmanlı'nın bölgedeki uygulamalarına gelinir.¹¹⁶¹ Araştırmada Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarında sıklıkla görüldüğü gibi genel bir yöntemle Osmanlı kurumlarının genel bilgisi sunulduktan hemen sonra (örneğin kapu kethüdarları, subaşı, mal defterdarı vb.) yerel kurumlara değinilir. Sürekli merkezdeki uygulamalarla yapılan bu kısmi ve göreceli kıyaslamalar merkezin uygulamalarının taşradaki örneklerini gösterme maksatlardır.¹¹⁶² Zaten Kılıç, eserin hemen başında Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik ve idari yapısının çok daha açık bir şekilde ortaya koyulabilmesi için şehir veya sancak tarihleri çalışmalarının önemli olduğunu belirtir.¹¹⁶³ Kılıç, kimi kez doğrudan iki şehri veya sancağı karşılaştırır.¹¹⁶⁴ Abdullah Martal ise *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme 19. Yüzyıl* (İzmir, 1999) başlıklı çalışmasında İzmir'in kazalarını kendi aralarında karşılaştırmaktadır. Martal, İzmir ve Osmanlı Devleti'nin geneli arasında sanayileşme süreci ve bazı sonuçlar konusunda kıyaslamalar yapar.¹¹⁶⁵ Emecen, Kılıç ve Martal gibi Cahit Telci de müstakil olarak karşılaştırmalı bir eser kalem almamış olsa da Ayasulug'u konu edinen çalışmasında zaman ve mekân kıyaslamalarında bulunur. *Ayasulug* eserinde mekânsal kıyaslamalar Ayasulug mahallelerin kendi aralarında olduğu gibi, Osmanlı geneliyle ve başka şehirlerle yapılan

¹¹⁶⁰ O. Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van*, s. 152.

¹¹⁶¹ Örneğin kadılık sisteminin genel işleyişini anlatımının ardından "incelediğimiz dönemde, tabii olarak Van'da da bir kadı bulunuyordu..." denilerek Osmanlı genelindeki unsurun buradaki varlığına eğilir. Bkz. O. Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van*, s. 186.

¹¹⁶² Orhan Kılıç'a göre, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı genel para rejimi dâhilinde Van sancağında da geçerli para birimi akçe ve guruştı. (Bkz. O. Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van*, s. 309) "Vakıflar" bölümünde bu kurumla ilgili genel bilgileri paylaşan Kılıç'a göre, incelenen dönemde devletin genel yapısına uygun olarak Van'da da pek çok vakıf bulunmaktaydı. Bkz. O. Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van*, s. 396.

¹¹⁶³ O. Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van*, s. XX.

¹¹⁶⁴ Örneğin cizye vergisi konusunda Kılıç, Bitlis sancağında her neferden 112 akçe alındığını, bu itibarla Van sancağından da 1608-1609 yılları arasında ihtimalle her neferden 112 akçe alındığını savunur. Bkz. O. Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van*, s. 297.

¹¹⁶⁵ *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme 19. Yüzyıl* çalışmasında Bornova, Seydiköy, Karaburun, Nif gibi kazaların nüfusları kıyaslanır. Martal, Osmanlı için kuru yemiş meyve, darlık zamanlarında tahıl yönünden önemli bir kaynak merkezi olan İzmir'i Osmanlı geneliyle ilişkilendirerek doğrudan kıyaslar. Örneğin Abdullah Martal'a göre Osmanlıda farklı bölgelerinde uzunluk ve ağırlık ölçüleri çeşitliydi. "İmparatorluğun bazı merkezlerinde olduğu gibi İzmir'de de uzunluk ölçüsü olarak, genellikle basma ve kumaşlarda endaze, çuhalarda arşın, bazen metre kullanılırdı." (Bkz. A. Martal, *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme 19. Yüzyıl*, s. 56). Genelden yerele doğru gitmenin bir yansıması olarak Osmanlı'daki grevlere değindikten sonra Martal, sanayileşmenin arttığı İzmir'deki işçi grevlerine eğilir. Martal'a göre, 19. yüzyılın ikinci yarısında İzmir, İstanbul'dan sonra sanayileşmenin en yoğun yaşandığı bir kenttir. Avrupa'ya yapılan ihracatta kullanılan limanlar İzmir, Trabzon, Samsun, Antalya, Mersin, İskenderun ve Sinop'tur. Anılan limanlardan yapılan ihracat içinde bazı mallarda İzmir'in payı % 100'e varıyordu. İzmir, 19. yyın ikinci yarısında Osmanlı Devletinin ihracatının ortalama % 40'ını, ithalatının % 20'sini oluşturarak, ticaret hacmiyle Selanik ve Beyrut gibi diğer ticaret merkezlerinden çok daha ileri bir konuma ulaşmıştır. Bkz. A. Martal, *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme 19 Yüzyıl*, ss. 99-185.

kıyaslamalardan oluşur.¹¹⁶⁶ Örneğin Telci'ye göre, 16. yüzyılda hemen hemen bütün Akdeniz dünyasında görülen nüfus artışı Anadolu ve Selçuk'ta da görülmüştür. Nüfus artışı çeşitli sosyal problemlere neden olmuştur. Anadolu genelinde binlerce işsiz ve güçsüz insan zamanla eşkıyalığa soyunmuştu. 1574'ten sonra Ayasulug'un da içinde yer aldığı Aydın sancağı civarında eşkıyalık olayları yoğun yaşanmaktaydı.¹¹⁶⁷ Genel ile bağlantıyı koruyarak kurumlara (pazar-çarşı, esnaf gruplar vb.) değinen tarihçi, böylece önce Osmanlı genel tarihini irdeledikten sonra Ayasulug'un yerel tarihine odaklanır.

Yukarıda sıralanan çalışmalar gibi Mehmet Ali Ünal'ın Harput tarihine yönelik eseri de özel olarak karşılaştırmalı bir tarih çalışması olmasa da zaman zaman bazı mukayeselere yer verir. *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı* (Ankara, 1989) eserinde Ünal, sadece Harput sancağı dâhilindeki nahiyeler arasında değil, aynı zamanda Harput kazası dışındaki kaza-sancaklarla ve Osmanlı geneliyle mekânsal kıyaslamalarda da bulunmaktadır. Bununla beraber bu karşılaştırmaların büyük bir çoğunluğu da Osmanlı geneliyle yapılan kıyaslamalardır. Eserin genelinde hâkim olan bir tarz olarak, Harput sancağı Osmanlı geneliyle bağlantısı koparılmadan incelenir. Bu yönde paralel olarak idari yapı (sancak ve kaza idaresi), yerleşme ve nüfus, iktisadi yapı (toprak taksimat ve tasarruf, zirai üretim, vergiler) gibi pek çok konuda önce Osmanlı İmparatorluğu çapındaki genel işleyişe değinildikten sonra Harput sancağındaki durum izlenir.¹¹⁶⁸ Denizli'nin kısa tarihçesi, fiziki yapısı, nüfusu, iktisadi yapısı, iskân merkezleri, zirai bünyesi ve toprak idaresinin anlatıldığı Turan Gökçe'nin *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası* (Ankara, 2000) araştırmasında çeşitli açılardan mukayeseler yapılmaktadır.¹¹⁶⁹ Denizli'yi konu edinen çalışmada karşılaştırma zaman zaman

¹¹⁶⁶ Cahit Telci'ye göre, her şeyden önce karşılaştırılacak kentlerin ortak nitelikleri veya zıtlıkları olmalıdır. Örneğin iki iskân biriminin karşılaştırıldığı varsayılın. Bunlardan biri ana yol üzerinde bir iskân birimi şehir, kasaba, köy; diğeri deniz kenarında bir şehir, kasaba köy ise bunlar farklı kategorilerdedir. Karşılaştırabilecek şeyler iyi seçilmelidir. Türkiye'de tarihçilik henüz bu noktada değil. Ancak karşılaştırmalı yöntem gereklidir. Bununla beraber bunlar sorunu ve sorusu olan çalışmalardır, zor ve hemen yapılabilecek nitelikte değildir. Türkiye'de maalesef sorusu olan çalışmaların oranları ve niteliği tartışmalıdır. (Cahit Telci, Kişisel Görüşme, 12 Aralık 2017)

¹¹⁶⁷ Cahit Telci, *Ücra Yerde ve Deniz Kenarında İhtiyatlı Mahallede Bir Şehir Ayasulug*, İstanbul, 2010, s. 33,34.

¹¹⁶⁸ "Harput kalesinin de diğeri Osmanlı kalelerinde olduğu gibi, kethüda, mehterbaşı, çorbacı vs görevlileri bulunduğu şüphesizdir." (Bkz. Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, Ankara, 1989, s. 48.) Mehmet Ali Ünal, niceliksel oran olarak az olsa da Harput sancağı dışına çıkar. Örneğin Ünal'a göre, 16. ve 17. yüzyıllarda Diyarbekir eyaletine bağlı bazı sancaklar 'yurtluk-ocaklık' veya 'hükümet' idaresinde "mülkiyet üzere" tasarruf edilirken, bunlardan farklı olarak Harput ise her zaman klasik bir Osmanlı sancağı olarak varlığını korumuştur. (Bkz. M. A. Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı* s. 33.) 16. yüzyılda diğeri Osmanlı sancakları gibi Harput sancağında da ictimai ve iktisadi hayatın ağırlık noktasını köyler teşkil etmiştir. Bkz. M. A. Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 64.

¹¹⁶⁹ Turan Gökçe, Faroqhi'den de kaynak göstererek nüfus, değirmenler, ticaretle ilgili olarak 16. yüzyılda Anadolu şehirleri olan Kütahya, Balıkesir, Tire, Manisa, Afyon ile Denizli'yi karşılaştırır.

Osmanlı Devleti'nin geneliyle yapılır. Bu yöndeki karşılaştırmalar toplam karşılaştırmaların yarısını oluşturur.¹¹⁷⁰ XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı (Ankara, 1989) eserinde Yunus Koç da Gökçe gibi özel olarak bir karşılaştırmalı tarih çalışması yazmamışsa da çeşitli kıyaslamalara yer vermektedir. Genel olarak karşılaştırmaların Bozok sancağı ile Osmanlı ülkesi veya Anadolu'yla yapıldığı görülen çalışmada (12 adet karşılaştırmaların 11'i) bu oran tüm karşılaştırmaların yaklaşık % 92'si kadardır. Nahiyelere göre yapılan karşılaştırmalar bulunsa da burada Bozok sancağının dışındaki yerlerle yapılan karşılaştırmalar önem taşır. Koç, Osmanlı'nın genel yapısı ile bağlantı içinde özellikle kurumları, çeşitli konuları (siyasal, sosyal olaylar, coğrafi durumlar) anlattıktan sonra Bozok'taki uygulamaya geçer. Koç'un genel ile yerel arasındaki bağlantıyı kurma çabasını esasen her bölümde görmek mümkündür.¹¹⁷¹ Çalışmada nicelikseliği yoğun olmasa da (toplam 12 karşılaştırmaların 1'inde) Akdeniz şehirleriyle de karşılaştırma bulunur. Genel nüfus konusundaki değerlendirmelerinde Koç, sancakta genç nüfusun fazla olduğunu ve böylece dinamik bir nüfusa sahip olan sancağın Akdeniz ülkelerindeki nüfus yapısına benzediğini aktarır.¹¹⁷²

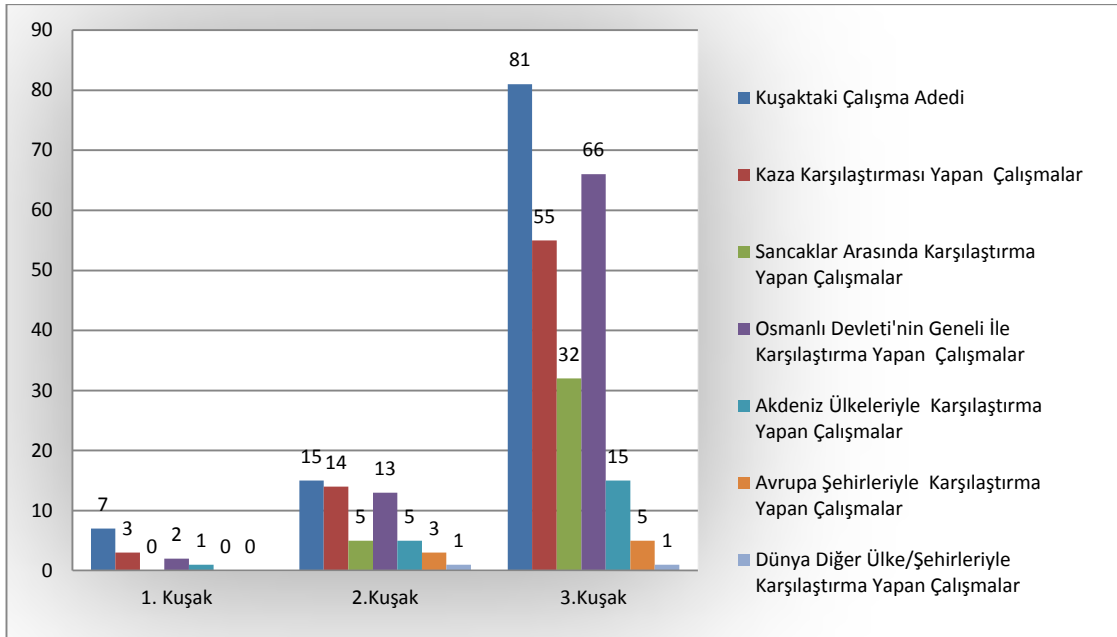
Gökçe'ye göre Lazıkıye'nin 16. yüzyılda 4-6 bin nüfusuna rağmen, gerek ticari gerekse sinai faaliyetleri açısından gerekse diğer şehir fonksiyonları bakımından ne kadar gelişmiş olduğunu “*aynı tarihlerde diğer bazı şehirlere ait rakamlarla mukayese edildiğinde daha iyi anlaşılmaktadır.*” (Bkz. T. Gökçe, XVI.ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıye (Denizli) Kazası, s. 153.) Gökçe'ye göre, kaza merkezi olan bir şehrin, diğer bir şehir ile sosyal, fiziki, ekonomik cephelerinden karşılaştırması yapılmalıdır. *Denizli Kazası* çalışmasında mümkün oldukça bu yapılmaya çalışıldı. Yerel tarih çalışmalarında tarihsel tespitlerde bulunurken karşılaştırmalı yöntem ihtiyacı bulunur. (Turan Gökçe, Kişisel Görüşme, 12 Aralık 2017)

¹¹⁷⁰ Çalışmasında karşılaştırmaların yarısını Osmanlı geneliyle yaptığı kıyaslamalara ayıran Turan Gökçe'ye göre, 16. yüzyıl yarısından itibaren başlayıp 17. yüzyıl boyunca devam eden Celali isyanlarından “*en fazla etkilenen yerlerden birisi de bunun en yoğun olduğu bölgede bulunması dolayısıyla, Lazıkıye kaza dairesi olmuştur.*” (T. Gökçe, XVI.ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıye (Denizli) Kazası, s. 37.) Alınan önlemlere ve düzenlenen adaletnamelere rağmen “*bütün Anadolu ve bu arada Denizli civarında cereyan eden eşkıyalık hareketlerinin tamamıyla önüne geçememiştir.*” (Bkz. T. Gökçe, XVI.ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıye (Denizli) Kazası, s. 44.) Çalışmada bütün Osmanlı mahallerinde olduğu gibi Lazıkıye şehri mahallelerinin teşekkülü ve gelişmesindeki benzerlik aktarılır. Gökçe'ye göre, kolanizatör Türk dervişleri ve onların üstlendikleri zaviyeler Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi burada şehrin gelişmesinde etkili olmuştur. Bkz. T. Gökçe, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıye (Denizli) Kazası, s.74.

¹¹⁷¹ “*Nüfus ve Tabakalaşma*” bölümünde Yunus Koç, Bozok'ta yöneten ve yönetilen sınıfın çeşitli sosyal statü ve ekonomik durumlarıyla alakalı olarak bir takım toplumsal tabakalara ayrıldığını izah eder. Bkz. Y. Koç, *XV. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı*, s. 59.

¹¹⁷² Y. Koç, *XV. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı*, s. 57.

Grafik 6:Türlerine Göre Mekânsal (Coğrafi-İdari) Karşılaştırmalara Başvuran Yerel Tarih Çalışmaları¹¹⁷³

Yukarıdaki Grafik 6'da da görüldüğü gibi, birinci kuşak yerel tarih çalışmalarında karşılaştırmalı yöntem çok fazla başvurulmadığı gözlemlenmektedir. 7 tarihçinin sadece 3'ü çok sayılı da olsa karşılaştırmalara başvurmakta olup, bu tarihçilerden Halil İnalçık tek başına (11 adet) tüm karşılaştırmaların % 73'ünü (8 adet) yerine getirmektedir. 7 çalışmanın toplam sayfa sayısının 3.595 olduğu dikkate alınır, niceliksel bir hesaplamada kuşağın genelinde yapılan karşılaştırma oranının çok düşük olduğu görülecektir. İlk kuşaktaki toplam 11 adet karşılaştırmaların, kuşaktaki çalışmaların toplam sayfa sayısına göre dağılımı yapıldığında % 0,30 oranı elde edilmektedir. Bu oran aşağıda da görüleceği gibi sonraki kuşaklarda biraz daha artacaktır. Grafik 6'da yansıdığı üzere ilk kuşakta yer alan 7 adet çalışmanın 3'ü kazalar arasında, 2'si "Osmanlı Devleti'nin Geneli" ile 1'i ise Akdeniz ülkelerindeki bir kent ile karşılaştırmaya yer vermiştir.

Grafik 6'dan da anlaşıldığı gibi 15 adet ikinci kuşak yerel tarih çalışmasının 14'ünde başka bir kaza/şehir ile kıyaslamalarda bulunmaktadır. Bu ise kuşaktaki eserlerin yaklaşık % 93'üne denk gelmektedir. Bununla birlikte çalışmaların 5'inde yani % 33'ünde başka bir sancakla; 13'ünde yani % 86'sında konu edinilen öznelerin (kaza, sancak, nahiye) Osmanlı Devleti'nin genelindeki işleyiş veya durumuyla (sosyo,

¹¹⁷³ Bu grafik, kuşaklara göre ayrılan yerel tarih çalışmalarının hangi türdeki coğrafi-idari mekânsal (kaza, sancak, Osmanlı vs) karşılaştırmalara başvurduklarını göstermektedir. Örneğin ikinci kuşakta yer alan 15 adet çalışmanın 14'ü iki kaza arasında, 13'ü Osmanlı'nın geneliyle yapılan karşılaştırmalara yer verirken, sadece 3'ü Avrupa kentleriyle kıyaslamalarda bulunmaktadır.

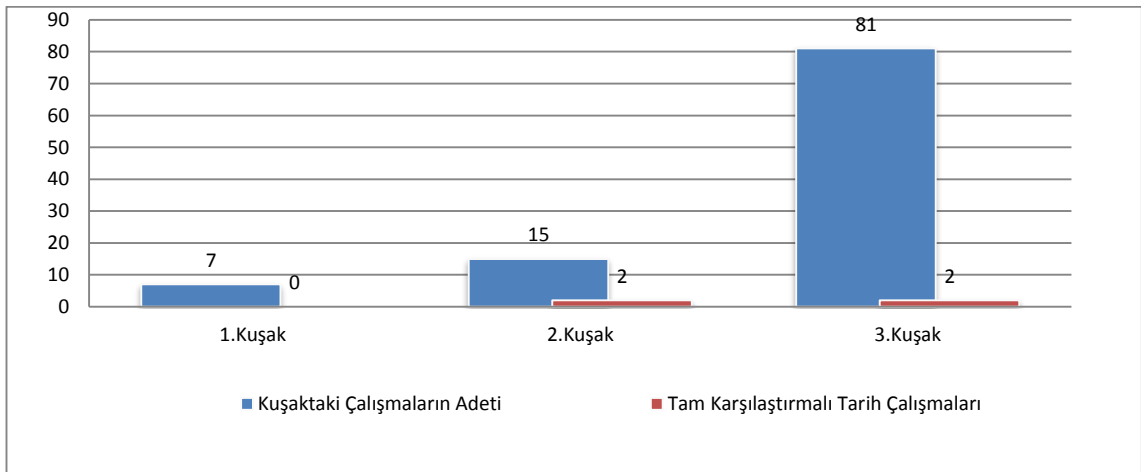
ekonomik, idari, siyasi gibi); 5'inde yani % 33'ünde bir defa da olsa Akdeniz ile (özellikle nüfus bakımından) ve 3'ünde veya % 20 oranında Avrupa ile, 1 çalışmada yani yaklaşık % 7 oranında Avrupa dışı dünya ülkelerinin şehirleriyle mukayeselerde bulunur. İkinci kuşak yerel tarih çalışmalarda yapılan tüm karşılaştırmalara bakıldığında daha çok Osmanlı geneliyle yapılan kıyaslamaların yoğun olduğu görülmektedir. Buna göre çalışmaların çoğunda Osmanlı geneliyle yapılan kıyaslamaların varlığına (% 86) paralel olarak tüm eserlerde yapılan karşılaştırmaların % 51'i de Osmanlı geneliyle yapılan kıyaslamalar oluşturur. Yerel tarih çalışmaların % 93'ünde farklı kazalarla yapılan kıyaslamalar olsa da bunun sayı değeri yüksek değildir. Keza yerel tarih çalışmalardaki bütün karşılaştırmaların ancak % 26'sı farklı bir kaza/şehir ile yapılan kıyaslamalar oluşturur. 2. kuşak yerel tarihyazımında Avrupa şehirleri ile yapılan kıyaslamalar, kuşaktaki tüm çalışmaların % 6'sı iken, daha çok Braudel'den alıntılanarak yapılan Akdeniz şehir/ülkeleriyle yapılan kıyaslamalar ise tüm karşılaştırmaların % 5'i kadardır. Diğer yandan dünya şehirleriyle yapılan kıyaslamaların oranı ise sadece % 1'dir.

İncelemeye dâhil edilen üçüncü kuşak yerel tarih çalışmalarının yaklaşık % 68'inde (81 çalışmanın 55'inde) Grafik 6'da görüldüğü gibi başka bir kaza-şehir ile mukayeseler bulunmaktadır. Bununla birlikte çalışmaların % 39,5'ünde diğer bir sancak ile karşılaştırmalarda bulunulurken; Akdeniz ülkeleri-şehirleri ile kıyaslamalar eserlerin yaklaşık % 20'sindedir. Çalışmaların yaklaşık % 6'sında Avrupa ülkeleri-şehirleriyle kıyaslamalar bulunsa da, daha uzak mekânlar olan dünya ülke-şehirleriyle kıyaslamalar sadece tek bir çalışmada olup, bunun tüm çalışmalara göre oranı ise yaklaşık % 1 dir. Osmanlı Devleti'nin geneli ile yapılan kıyaslamalar ise tüm çalışmaların % 81'inde görülmektedir. Üçüncü kuşak yerel tarih çalışmaların çoğu, incelemeye dâhil ettikleri bölgenin herhangi bir konusunu Osmanlı ülkesindeki işleyiş, durum veya süreç ile karşılaştırmaktadırlar. Üçüncü kuşaktaki yerel tarih çalışmalarında yapılan tüm karşılaştırmaların mekânsallığa göre (coğrafi-idari bölgeler) dağılımı yapıldığında ise, kıyaslamaların çoğunun (% 55) Osmanlı geneliyle yapıldığı anlaşılmaktadır.

Esasen ikinci ve üçüncü kuşakta yapılan kıyaslamalarının çoğunun Osmanlı ile gerçekleştiriliyor olması gelenekselleşmiş metodolojik bir tutumla yakından ilgilidir. Türkiye'de yapılmış kent tarihi çalışmalarını çeşitli gruplara ayıran İlhan Tekeli, Osmanlı düzenini anlamak için yapılan araştırmaları ilk gruba yerleştirir. Tekeli'ye göre bu gruptaki çalışmalar arşiv belgelerine dayanarak akademik tarihçiler tarafından

yazılmıştır. Bu araştırmalar önemli bilgiler içermekle birlikte, yazılma amaçları yereli olanı anlamak ve açıklamaktan ziyade, daha çok incelenen kentlerde Osmanlı düzeninin nasıl uygulandığını göstermektedir.¹¹⁷⁴ Gerçekten de özellikle ikinci ve üçüncü kuşakta ele alınan çalışmaların çok önemli bir bölümünde bu durum saptanmış olup, çalışmalarda yapılan kıyaslamalar da bu tarza göre şekillenmiştir. Buna göre temel problemin daha çok Osmanlı düzeninin nasıl işlendiği üzerine kurulu olan kent araştırmalarında, iki şehir veya kaza arasındaki karşılaştırmalardan ziyade, daha çok incelenen kaza ile “Osmanlı Devleti’nin Geneli” arasında yapılan kıyaslamalar baskındır. Bu tutumun da etkisiyle diğer mekânsal karşılaştırma türleri çok daha azdır. Üçüncü kuşak yerel tarih çalışmalarında yapılan karşılaştırmaların yaklaşık olarak % 26’sı kaza-şehir, % 14’ü sancak, % 3’ü Akdeniz ülkeleriyle yapılan kıyaslamalardan oluşmaktadır. Yerel tarih çalışmalarındaki kıyaslamaların % 0,8 Avrupa ile olunurken, dünya ülkeleri, şehirleriyle de % 0,1 oranında kıyaslama görülmektedir.

Zamansal açıdan kuşaklar ilerledikçe kuşaklarda bulunan çalışmalara düşen ortalama karşılaştırma adedi artmaktadır. Örneğin ilk kuşaktaki çalışma başına düşen ortalama kıyaslama adedi yaklaşık 1,57 iken, ikinci kuşakta bu oran yaklaşık 9,93’e, üçüncü kuşakta ise 9,44’e yükselmiştir. Ancak çalışmaların sayfa sayılarına göre orantılandığında yapılan kıyaslamaların sayıca yüksek olmadığı görülür. Keza ilk kuşaktaki tüm çalışmaların bütün sayfalarının % 0,30’unda kıyaslama unsurlarına rast gelirken, ikinci kuşakta bu oran % 2,22, üçüncü kuşakta ise % 2,53’dür.

Grafik 7: Kuşaklarda Yer Alan Tam Karşılaştırmalı Yerel Tarih Çalışmaları

¹¹⁷⁴ İ. Tekeli, *Tarihyazını Üzerine Düşünmek*, s. 149-150.

Türkiye’deki yerel tarih çalışmalarının çoğunda karşılaştırmalar “ara sıra” başvurulan bir unsurdur. Bazı çalışmalarda ise özellikle kullanılan bir yöntem özelliğindedir. Bu çalışmalarda genelde en az iki kent, şehir veya bölge çeşitli açılardan (sosyal, siyasi, ekonomik, idari gibi) *özel ve sistematik* olarak karşılaştırılır. Grafik 7’de de görüldüğü üzere yerel tarih çalışmaların çok azı tam karşılaştırmalı tarih çalışmasıdır. Bu çalışmalarda karşılaştırmalı yöntem, rastgele ve düzensiz olmaktan ziyade başlı başına ve özellikle kullanılan baskın bir yöntemdir. İlk kuşakta bu nitelikte bir eser görülmezken, ikinci kuşakta yer alan Faroqhi *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri’de Ev Sahipleri ve Evleri* (İstanbul, 2014), Ergenç ise *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya* (İstanbul, 2011) çalışmalarıyla bu yönde örnekler verir. Bu iki yazarın eserleri ise tüm kuşaktaki 15 çalışmanın yaklaşık %13’üne denk gelmektedir. İki çalışmanın tam mukayeseli olduğu üçüncü kuşakta ise bu oran tüm çalışmaların yaklaşık % 2,5 oranına kadar düşmektedir. Bu kuşakta yer alan Ahmet Gündüz, *Tapu Tahrir Defterine Göre Musul, Mardin, Çermik, Harput ve Çemişgezek Sancaklarının Mukayeseli Tahlili* (Elazığ, 1993) çalışmasında beş sancağın “mukayeseli tahlili”ni gerçekleştirirken; XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon ve Kastamonu’da Fiyatlar (Trabzon, 1998) eserinde Temel Öztürk de Trabzon ve Kastamonu’da fiyatları karşılaştırmaya çalışmaktadır.

Braudel’in *Akdeniz Dünyası* da başlı başına müstakil bir karşılaştırmalı tarih çalışmasıdır. Eserde Akdeniz’i çevreleyen ülkeler Avrupa (İspanya, Fransa, Türkiye, Almanya, İtalya, İngiltere) Afrika Ülkeleri, Rusya ile sürekli kıyaslanır. Akdeniz coğrafyasındaki ülkeler, kentler kendi aralarında kıyaslandığı gibi (örneğin İspanya-Türkiye, Venedik- Ceneviz ile vs.) Akdeniz ülkeleri Avrupa kıtasındaki ülkeler ile de kıyaslanır. Braudel, Akdeniz’i bütünsel görebilmek için uzaklara, Atlas Okyanusu’na, Amerika’ya, Çin’e, Hindistan’a ve Japonya’ya uzanır. Burada ekonomi, ticari faaliyetler coğrafya-iklim, kentler, mülk sahipliği, Amerikan madenlerinin (gümüş paralarının) istilası vb. noktalardan kıyaslanır. Türkiye’deki yerel tarih çalışmalarının kendi dar bölgelerine sınırlanmış olmasının aksine Braudel Akdeniz’i anlamak için Akdeniz’in dışına çıkar. Özbaran’a göre de sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel olaylara eğilirken Braudel, milli sınırlar oluşturmaz, global nitelikteki açıklamaları tercih eder. Atlantik’ten Osmanlı-İran sınırlarına, Sahra’dan Orta Avrupa’ya, burada da durmayarak daha kuzey bölgelerine yönelir.¹¹⁷⁵ Braudel’in karşılaştırmaya verdiği önem çalışmanın

¹¹⁷⁵ S. Özbaran, *Tarihin Alanı ve Yöntemi Üzerine Son Gelişmeler*, s. 7.

içeriğinde de resmen yansır. “*Karşılaştırmalar ve Bütüne Ait Haritalar*,” “*Çağdaş Karşılaştırmalar*”. Müstakil veya tam bir karşılaştırma çalışması olan eserin niceliksel olarak da doğrudan kıyaslama oranları yüksektir. Çalışmada yer alan sadece karşılaştırmayla ilgili kelimeler bu konuda bir fikir verebilir. Eserde karşılaştırma kelimesi 36, kıyaslama-mukayese kelimeleri 25 defa tekrarlanır. Örneğin Braudel’e göre Türkiye’yle ilgili problemler tam ve doğru ortaya konulmadan, Akdeniz ölçeğinde “karşılaştırmalı tarih” ile alakalı gerçekler sonuca bağlanamaz.¹¹⁷⁶

Kısaca ifade edilirse zamana dayalı kıyaslamaların daha yaygın olduğu yerel tarih çalışmalarındaki mekânsal kıyaslamalar belirli sınırlar içine hapsolür. Daha çok çalışmanın kendi içinde (kaza, sancak içinde vb.) çalışmanın mekansal (kaza, sancak vb.) sınırları dâhilinde kalınır. Benzer gözlemlerde bulunan Yunus Koç’a göre, kaza veya sancak çalışmalarında önceki diğer eserlerdeki veri ve sonuçlarla yeterli karşılaştırmalarda bulunulmaz. Daha önemlisi komşu kaza veya sancaklar birlikte ele alınıp karşılaştırılmalarına önem verilmez.¹¹⁷⁷ Öyle görünüyor ki bu olgunun bir nedeni de kaza veya sancak çalışmalarının daha önce belirlenmiş mekânlara göre işlenmesidir. Oysaki Braudel’e göre, belirli bir bölge araştırmanın çerçevesini belirleyemez, sorunun kendisi araştırmanın çerçevesini oluşturur.¹¹⁷⁸ Türkiye’deki yerel tarih çalışmalarının ise genel olarak problem odaklı olmaktan ziyade belge odaklı olmaları, çalışmalarda yer alan mekânsal sınırları da keskinleşmektedir. Zira arşive dayalı belgeler çoğu kez bizatihi sancak, kaza sınırlarını belirlemekte ve bu sınırlarda tarihçiyi sadece zamansal bakımından değil mekânsal genişlik açısından da etkilemektedir. Özetle denilebilir ki Türkiye’deki yerel tarih çalışmalarında müstakil veya özel olarak tam olarak karşılaştırmalı yöntemle dayalı çalışmaların sayısı çok az olduğu gibi, aynı zamanda eserlerinde önemli oranda kıyaslamalara başvuran çalışmalar da nadirdir. Neslihan Ünal’a göre, Türkiye’deki karşılaştırmalı kent tarih çalışmalarının sayısının yetersiz ve kısıtlı olmasında kaynaklarla ilgili problemler de dâhil olmak üzere çeşitli zorlukların varlığı etkilidir. Bu zorlukların en önemlileri karşılaştırmalı yöntemle ilgili teorik altyapının istenilen seviyede olmaması, metodolojik anlamda bu konuda özgün

¹¹⁷⁶ F. Braudel, *Akdeniz Dünyası I*, s. 401.

¹¹⁷⁷ Yunus Koç, “Ömer Lütfi Barkan’ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları”, *Bilig*, 65, Bahar 2013, s. 187. Tahrir defterlerinin doğru ve eleştirel bir şekilde kullanıldıklarında iktisadi ve sosyal tarih için önemli bir kaynak olabileceklerini belirten Mehmet Öz de Yunus Koç gibi, tahrire dayalı çalışmaların “*daha önce başkalarınca yapılmış olan benzer araştırmalarla mukayese*” yoluyla oluşturulmasını tavsiye eder. Mehmet Öz, “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, *Vakıflar Dergisi*, 22, 1991, s.439.

¹¹⁷⁸ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi Annales Okulu (1929-2014)*, s. 81.

çalışmaların az olması, kısaca literatür eksikliğidir. Kent tarihi araştırmacısının tek bir kent yerine, birden fazla kente odaklanmasının verdiği zorluk da önemli bir faktördür. Zira birincil arşiv kaynaklarına yönelerek birden fazla kenti inceleyen tarihçi, tek bir kenti inceleyen tarihten iki kat daha fazla zorlanır.¹¹⁷⁹ Kaynakların etkili olduğu diğer bir durum da tarihsel çalışmanın temalarına yöneliktir. Ele alınan probleme göre çeşitli ve zengin kaynaklara dayalı çalışmaların içeriğindeki temalar da çeşitlidir. Bu nitelikteki eserlerde böylece bütünsel tarih de olabildiğince gerçekleştirilmeye çalışılır.

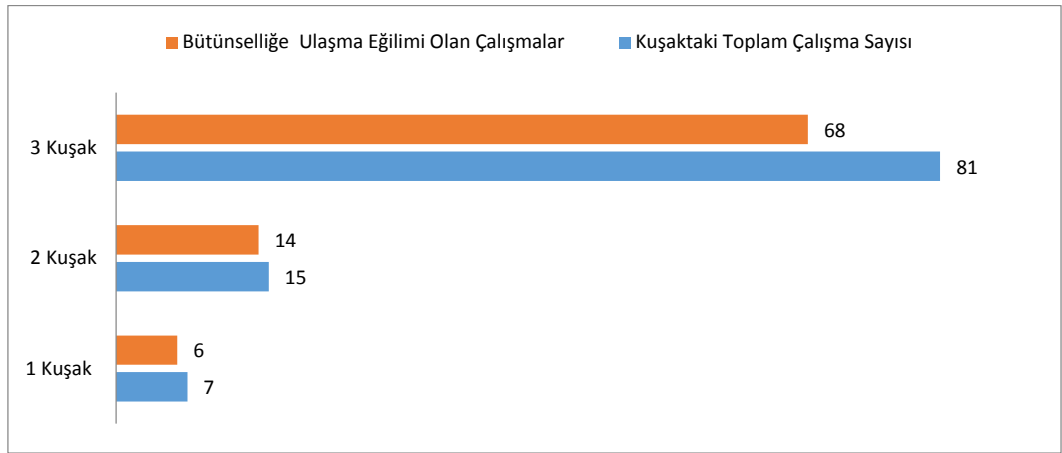
4.4 Yerel Tarih Çalışmalarında Bütünsel Tarih Anlayışı

Annales Ekolü kuşakları arasında bazı farklılıklar olsa da genel olarak, Annales tarihçileri tarihe yönelik araştırmalarda esas olanın sorun olduğunu, bu bağlamda herhangi bir tarihsel konuyu incelerken, her şeyin birbirleriyle etkileşim içinde bulunduğunu, dolayısıyla bir konunun mümkün oldukça tüm yönleriyle ele alınması gerektiğini savunurlar. Disiplinler, mekânlar ve zamanlar arasındaki bölünme ve sınırları benimsemeyen Annalesçılar, konular, temalar veya tarih departmanları (sosyal, iktisadi, siyasi tarih gibi) arasındaki duvarlara da karşı gelmişlerdir. Öyle ki 1951 yılında Ömer Lütfi Barkan, *Akdeniz Dünyası* eserini tanıttığı yazısında, Fernand Braudel'in bu çalışmayla getirdiği en büyük yeniliğin siyasi, dini, kültürel tarih arasındaki bütün sınırları "ilga" etmesi olduğunu ifade eder.¹¹⁸⁰ Böylece sadece, mekân, zaman ve disiplinler arasındaki birliktelik değil aynı zamanda temalar arasındaki bütünsellik de önemsenmiştir. Türkiye'deki yerel tarih çalışmaları irdelendiğinde ise Annales'da olduğu gibi sosyo-ekonomik tarihin merkeze alınmaya çalışıldığı ve genel olarak incelemeye dâhil olunan tarihsel konuya (örneğin bir sancak veya kazanın sosyo-ekonomik tarihi) tarihçilerin birden çok cepheden (sosyo-ekonomik, siyasi, kültürel vb.) yaklaştıkları görülmektedir. Bu yöndeki çabaları gözlemlenen araştırmaların bütünsel tarihe ulaşma eğiliminin de güçlü olduğu kabul edilebilir. Bu başlık altında Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarında bütünsellik eğiliminin olup olmadığına odaklanırken aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır. Buna göre çalışmalarda tarihsel araştırma konusu sadece tek bir tema (siyasi, idari, sosyal vb) üzerinden mi inşa edilmekte yoksa siyasi, idari, sosyo-ekonomik koşullar birlikte mi dikkate alınmaktadır?

¹¹⁷⁹ Neslihan Ünal, "Karşılaştırmalı Tarih Yöntemi Bağlamında Kent Tarihçiliğinin Sorunları", *İdealkent*, 1/ Mayıs 2010, s.118-121

¹¹⁸⁰ Ö. L. Barkan, *Philippe II. Devrinde Akdeniz ve Akdeniz Memleketleri*, s.174.

Çalışmalarda yer alan bu temaların ortalama yüzdelik dağılımları nasıldır? Bütünsellik eğilimi sergileyen çalışmalarda eklektik bir analiz mi, kategorik bir anlatım mı egemendir? Bir başka deyişle, temalar birbirleriyle ilişki kurularak, bağlantı oluşturularak mı ele alınmakta, yoksa kategorik, sırayla mı işlenmişlerdir? Yerel tarih çalışmalarında bütünsel tarihin önemini yansıtan ifade veya değerlendirmeler bulunmakta mıdır? Nihayetinde bu soruların içerikleri ayrıntılarıyla belirtildikten sonra sırayla önce ilk üç kuşağın analizi tek tek yapılmış, daha sonra bu kuşakların birlikte değerlendirilmesiyle genel bir senteze ulaşılmıştır.

Grafik 8: Yerel Tarih Çalışmalarında Bütünsel Tarih Eğilimi¹¹⁸¹

Yukarıdaki Grafik 8’de görüldüğü gibi yerel tarih çalışmalarında bütünselliğe ulaşma eğilimi genel olarak güçlüdür. Bu çalışmalarda bütünsel eğilimin analiz şu şekilde yapılmıştır. Öncelikle çalışmalarda yer alan bölümler, bölüm içindeki konular sosyal, ekonomik, siyasi-idari ana temalara ayrılmıştır. Çalışmalarda yer alan konular, siyasi, idari, sosyal ve ekonomik tarih temalarına göre gruplandırılmıştır. Hangi konuların hangi temada yer aldığı yerel tarih çalışmalarındaki sınıflandırmalar dikkate alınmakla birlikte, spesifik olarak Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihine odaklanan eserlerden yola çıkılarak saptanmıştır. Buna göre yerleşim, nüfus, sosyal tabakalaşma ve hareketlilik, aile, din, vakıflar, toprak ve zirai üretim, sanayi, esnaf teşkilatı, ticaret, vergiler, ithalat ve ihracat, tüketim, maliye, para sistemi gibi konular sosyo ekonomik

¹¹⁸¹ Bir çalışmanın siyasi, idari, sosyal tarih gibi tek bir temaya değil, niceliksel olarak da ölçülmeye elverişli olacak kadar olabildiğince farklı temalara da yer vermesi, bu temaları da önemsemesi, bu çalışmanın bütünsellik eğiliminde olduğu kabul edilir. Grafik 8’de bu eğilimi güçlü olan yerel tarih çalışmaları gösterilmektedir. Ayrıca çalışmalarda bütünsel tarih eğiliminin analizinde, çalışmalardaki sadece farklı tarih temalarındaki oranlar dikkat alınmamış, aynı zamanda bütünselliğe dair ifadeler de dikkat edilmiştir.

temada yer alırlar.¹¹⁸² Savaşlar, siyasi anlaşmalar, her türlü siyasi olaylar ve hareketler, idari örgütlenme, yönetim gibi konular ise siyasi-idari temada yer almıştır. Bir çalışmanın tek bir temadan ziyade, niceliksel olarak da ölçülmeye elverişli olacak kadar olabildiğince farklı temalara da yer vermesi durumunda, bu çalışmanın bütünelik eğilimini yansıttığı kabul edilmiştir. Örnek vermek gerekirse Nejat Göyünç'ün *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı* (Ankara, 1991) çalışmasındaki sosyo-ekonomik temada yer alan konular yaklaşık % 49, siyasi temalı konular % 14, idari temalı konular % 11'dir. Bu durumda bu çalışmada sosyo-ekonomik temaya daha çok yer verilse de diğer temalar da ölçmeye konu edecek kadar önemsendiğinden dolayı bütünel tarih eğiliminin olduğu savunulabilir. Buna karşılık yine ilk kuşakta yer alan M. Fahrettin Kırzioğlu ise *Kars Tarihi* (İstanbul, 1953) çalışmasında bütünel tarih eğilimi göstermemektedir. Zira Kırzioğlu merkezi tema olarak siyasi tarihi ele alınırken diğer temalara ya hiç yer vermemiş ya da çok az yer ayırmıştır. Keza siyasi, askeri, olay odaklı temalı sayfalar çalışmanın yaklaşık % 94'ünü kapserken, çalışmada idari temaya yer verilmemiş, sosyo-ekonomik temaya da yaklaşık % 5 oranında yer ayrılmıştır. İlk kuşakta yer alan 7 adet çalışmanın 6'sı ise genel olarak bütünel eğilimi göstermektedirler. Diğer bir ifadeyle ilk kuşakta bütünel eğilimi güçlü olan çalışmalar yaklaşık olarak % 86'dır. Bu oran ikinci kuşakta % 93, üçüncü kuşakta ise % 84 oranındadır. Üçüncü kuşakta bütünel tarih eğiliminin biraz daha düşmesinin önemli bir nedeni, bazı çalışmaların tek bir kaynak türüne bağlı kalarak tek yönlü, tek temalı tarihi merkez kılmasıdır. Gerçekten de üçüncü kuşak tarihçilerden Ahmet Güneş, Haydar Çoruh, İsmail Kıvrım, Temel Öztürk, Turgut İleri, Hüseyin Arıcı, İbrahim Öztürk, İbrahim Solak, Selahattin Özçelik gibi tarihçiler¹¹⁸³ şer'iyye sicilleri, salnameler, tapu tahrir, temettuat defterleri gibi arşiv kaynaklardan birini çalışmalarında büyük oranda tek kaynak olarak değerlendirmişlerdir. Büyük ölçüde tek kaynak türüyle yetinen bu yazarların oluşturduğu çalışmalar genelde belirli temalara (sosyal ve/veya ekonomik) göre şekillenmektedirler.

İlk kuşak tarihçilerinden Gökbilgin'in (% 49,29 oranında), İnalıcık'ın (% 31,5 oranında) ve Göyünç'ün (% 48,82 oranında) çalışmalarının daha çok sosyo-ekonomik temaları içerdiğini; Uluçay- Gökçen'in (% 49), Kırzioğlu'nun (% 94,24), Işıltan'ın (% 80,5) ve Akşit'in (% 57,98) eserlerinin ise siyasi-olay tarih temalı konularına oran

¹¹⁸² Bkz. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2014; Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğun Sosyal ve Ekonomik Tarihi Cilt 1*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004.

¹¹⁸³ Bkz. Ek-1: Tez Çalışmasında Merkez Edinen Yerel Tarih Çalışmaları, s. 378.

olarak daha çok yer ayırdığı görülmektedir. Buna göre ilk kuşaktaki 7 adet çalışmanın yaklaşık % 57'sinde (yani 4 çalışmada) daha çok siyasi-idari tarih temalara sahip sayfalar yüksek oranda iken, yaklaşık % 43'ünde (yani 3 çalışma) de sosyo-ekonomik tarih konularını içeren sayfalara ağırlık verilmektedir. Diğer bir ifadeyle yerel tarih çalışmalarındaki sayfalar temalara (siyasi-olay, sosyo-ekonomik, idari) göre değerlendirildiğinde, çalışmaların 4'ünün daha çok siyasi-olay odaklı tarihe, 3'ünün ise sosyo-ekonomik temalı sayfalara daha çok yer verdiği görülmektedir. Temalardaki sayfa sayılarının oranına da bakılabilir. Buna göre ilk kuşakta bulunan tüm çalışmalardaki sayfaların temalara (3.595) göre dağılımı yapıldığında ise, siyasi olay tarihinin % 30, sosyo-ekonomik tarihin % 35, idari tarihin % 2 oranında yer aldığı görülmektedir. Araştırmaların zaman zaman giriş kısmında tanıtılan kaynaklar, ekler, kaynakça gibi kısımlardan oluşan “diğerleri” kategorisi ise çalışmaların % 33'ünü oluşturmaktadır. Bu haliyle ilk kuşak tarihçilere ait yerel tarih çalışmalarının en fazla sosyo-ekonomik tarih içerdiği görülse de siyasi ve idari tarih temalarının toplam sayfa sayılarının da bu temaya yakın olduğu görülür. İlk kuşakta yer alan Gökçen-Uluçay, Kırzioğlu, Işıltan ve Akşit % 49 ile % 94 arasında siyasi-idari tarihe yer vermektedirler. Araştırmalarında daha çok sosyo-ekonomik tarihe yer veren tarihçilerin Gökbilgin, Göyünç ve İncalcık olduğu görülmektedir. İncalcık, *Annales* Ekolü'ne vurgu yaparak çeşitli çalışmalarda total/bütünsel tarihin gerekli olduğunu da belirtir.¹¹⁸⁴ Çalışmasında İncalcık, genelde Bursa'nın ticaretini, özelde ipek ticaretini ele almaktadır. Örneğin “*Şam Bursa yolu ve Arabistan-Hint ticareti*”, “*İran ipek yolu ve Bursa*”, “*yünlü ve pamuklu ticaret*”, “*Bursa ticaret hacmi ve nizamları*” gibi alt başlıklarda da görüldüğü gibi tarihçi, genelde iktisadi tema ve konuları ele almaktadır. Her ne kadar İran, Avrupa ile siyasi ilişkilerinin zaman zaman Osmanlı ticareti ve özelde Bursa'ya yansımalarına değinilmiş olsa da bu tali boyuttadır. Çalışma tam olarak bütünsel tarih niteliğinde olmasa da daha önce de değinildiği gibi eserde kimi zaman, sosyal ve siyasi değerlendirmeler de görülmektedir. Bu bakımdan kısmi de olsa çeşitli temaların da göz

¹¹⁸⁴ *Tarihçilerin Kutbu: Halil İncalcık Kitabı* çalışmasında “total history” kavramı sürekli kullanan İncalcık'a göre, tarihi gelişimi açıklamak için toplum yapısını belirleyen iklim-nüfus-ekonomi-zihniyet değişikliklerini incelemek gerekir. “*Long duree, total History bunlar hep Annales okulu buluşları*” (Bkz. (Der) E. Çaykara, *Tarihçilerin Kutbu: Halil İncalcık*, s. 216.) İncalcık için insan hem maddi hem manevi faktörlere bağlı bir varlık olduğu doğrusu, insanın bir yaratımı olan toplumun da böyle olması gerekir. O halde Fernand Braudel'un ortaya koyduğu kavram olan topyekün tarihçilik gereklidir. (Bkz. E. Çaykara (der.), *Tarihçilerin Kutbu: Halil İncalcık*, s. 214.) Braudel, esasen total tarih kavramını geliştiren Lucien Febvre ve Marc Bloch'u takip ediyordu. Bu bütünsel tarih yaklaşımı, toplumun izole olaylar ve yapılardan oluşmadığını, verili bir kurumsal ve çevresel çerçevenin konteksti içindeki bir bütün olarak var olup değiştiğini vurguluyordu. Bkz. Yusuf Oğuzoğlu (haz.), *Halil İncalcık'ın Bursa Araştırmaları*, Bursa, 2012, s. 17.

ardı edilmediği savunabilir. Özetle İncalcık, çok az da olsa Bursa'nın nüfus durumu ve bazı siyasi mücadelelere de yer verir.¹¹⁸⁵ Sosyo-ekonomik tarihe daha çok yer veren bir diğer yazar olan Nejat Göyünç ise eserinin¹¹⁸⁶ hemen başlarında bütünselliği hedeflediğini hissettirir.¹¹⁸⁷ Bu durumun bir yansıması olarak Mardin'in Osmanlılar tarafından fethi, idari taksimat, iskân yerleri yani yerleşme, Mardin şehrinin fiziki yapıları (mahalleler ve nüfus dâhil), iktisadi hayat ve faaliyetler, toprak idaresi (haslar, zeamet ve tımarlar) bütün olarak incelenir.

Yerel tarih çalışmalarında total tarih anlayışı dâhilinde insan faaliyetlerinin bütünü ele almanın önemi kadar, bütünselliğin nasıl işlendiği de önemlidir. Bu doğrultuda çalışmalarda siyasi, idari, sosyo-ekonomi ana temalar arasında kategorik veya eklettik analizlerin yapıp yapılmadığına bakılmalıdır. Zira 2. bölümde bahsedildiği gibi “herşeyin herşeyi etkilediğini kabul eden” Annalesçılar, temaları sırayla kategorileştirerek incelenmekten ziyade bu temaları birbirleriyle harmanlayarak “eklettik” olarak analiz etmektedirler. Genel olarak Annales Ekolü'nde, araştırma için öncelikle önemli olanın “soru” olduğu kabul edildiğinden, bir problem etrafında araştırma yapılırken tüm faktörlerin-temaların birbirleriyle eklettik veya “ilişkisel” olarak incelenmesi önemsenir. İşte yerel tarih çalışmaların bu yönden de incelenmesi, bütünsel tarih anlayışı merkezinde Annales etkisinin nasıl olduğu yönündeki soruya da cevap vermesi bakımından önem taşır. Kısacası, daha çok bir bölgenin veya yerel

¹¹⁸⁵ Bu tez çalışmasında İncalcık'ın merkeze alınan yukarıdaki makalesi haricinde, diğer makaleleri de incelenebilir. Esasen tam olarak temaların birbirinden kopuk olmadan araştırma yaptığı “Bursa” çalışmasında İncalcık, temaları genelde birbirleriyle harmanlayarak inceler. İlk sayfalarda “Tarihi” başlığıyla Bursa, antikçağlardaki tarihinden gelerek Türklerin hâkimiyeti üst kurgusu içinde Osmanlıya kadar incelenir. Eserde, hemen sonra şehrin inşaa faaliyetleri, fiziki yapıları gibi toplum ve dolayısıyla sosyal tarihi ilgilendiren konulara değinilir. Siyasi gelişmeler ve sosyal olaylar-Timur istilası, celali olaylar- anlatılır. Nihayet “*Sosyal ve İktisadi Yapı*” alt başlığıyla Bursa'nın mahalle sayıları, ipek ticareti ve endüstrisi, ticari faaliyetleri ve gelirleri incelendikten sonra son sayfada daha çok Bursa'nın Hüdevendigar sancağının merkezliğinden bahis edilerek 19. yüzyıla kadarki idari durum kısaca izah edilir. Cumhuriyet döneminde “*müstakil bir il haline getirilişi*” açıklanır. (Bkz. Halil İncalcık, *Bursa*, s. 75- 81.) “İstanbul: Bir İslam Şehri” makalesinde İslam şehrinin özelliklerinin veya niteliklerinin İstanbul'daki yansımaları ele alınırken, fetihteki dinsel altyapı ve inançlar, tarikat ve şeylerin fetihteki etkileri, vakıf sistemin şehrin fiziki yapılarındaki etkisi, nihayetinde *Constantinopolis*'in “İslambol” haline gelirken yaşanan fiziki yapı değişimi, mekânın yani şehrin fiziki ve sosyal görünümünün değişimi tanzimi, şehir planları, İslam'da şehir yapısı tartışmaları gibi temalarda siyasi, sosyal, ekonomik gibi temalar işlenmektedir. (Bkz. Halil İncalcık, “İstanbul: Bir İslam Şehri”, *İslam Tetkikleri Dergisi*, c. 9, 1995.) Özetle, makalelerinde tam olarak yansıtmaya da İncalcık'ın genel olarak çalışmalarında olabildiğince bütünsel tarih anlayışıyla hareket ettiği görülmektedir.

¹¹⁸⁶ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara, 1991.

¹¹⁸⁷ Göyünç'e göre, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı* (Ankara, 1991) çalışması, sancağın ve sancak merkezinin nüfusunu, nüfusu oluşturan unsurları, nüfus hareketlerini, ekonomik gelişmeyi, Osmanlı idaresinin bölgedeki etkilerine odaklanmayı amaçlamaktadır. Bkz. N. Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s. IX.

alanın sosyo-ekonomik geçmişinin incelendiği Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarında, genelde birden fazla temanın (sosyo, ekonomik, idari, siyasi vb.) ele alındığı görülse de bu araştırmalarda bütünselliğe ulaşma çabasının işleniş tarzı da önemlidir. Bütünselliğin işleniş tarzı ise “Kategorik, Genelde Kategorik-Bir Kısmı Eklektik, Eklektik” olmak üzere üç temel kategoriye göre de değerlendirilebilir. Buna göre *Kategorik* olan düzlemde çalışmanın konusunu oluşturan temalar (sosyal, ekonomik, siyasi-idari) arasında adeta *duvarlar* bulunur. Değerlendirmeler büyük oranda ayrı ayrı ve sırayla yapılır. *Genelde kategorik-bir kısmı eklektik* olan çalışmalarda araştırmacının genelinde temalar arasında yine duvarlar bulunur, ancak zaman zaman temalar arasında ilişkiler kurularak analizler yapılır. *Eklektik* olan çalışmalarda temalar arasında ilişkiyel analiz yaygın olarak gerçekleştirilir. Buna göre siyasi tarihin sosyal veya ekonomi tarihe ya da tam tersi sosyo-ekonomik tarihin siyasi gelişmelere olan etkileri es geçilmez ve açıklanır. Çalışmalarda temalar yoğun olarak etkileşim halindedir yani temalar arasında ilişkiyel analiz daha baskındır. Burada yapılan analizler çalışmaların hangi kategorileri daha çok önemseydiği üzerindeki gözlemlere dayalı olacaktır.

İlk kuşaktaki 7 adet çalışmanın 2'si yani yaklaşık % 28,5'u genel olarak temaların sırayla birbirlerinden kopuk olarak incelediği *kategorik* grubunda yer alır. Yine bu kuşaktaki çalışmaların 3'ü yani % 43'ü de temalar arasında genelde kategorilerin, duvarların olduğu ancak bir kısmında ilişkiyel analizlerin yer aldığı *genelde kategorik-bir kısmı eklektik* grubunda yer alır. Yerel tarih çalışmalarının sadece 1'i yani yaklaşık % 14'ü de *eklektiktir*. Genel Osmanlı tarihiyle ilgili çalışmalarında olduğu gibi yerel ölçekli eserlerinde İnalçık, eklektik yani temalar arasında ilişkiyel analizlerin yaygın olduğu değerlendirmeleri örneklendirir. Bu bağlamda *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* eserinde sayısız değerlendirmelerin biri sunulabilir. İnalçık'a göre 16. yüzyılın sonlarında Avusturya ve İran ile yaşanan savaşlar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplumsal, siyasal ve ekonomik dinamikleri hareketlendiren nüfus artışından çok da bağımsız değildi.¹¹⁸⁸ İnalçık burada siyasal bir durum ile demografik bir hareketliliğin arasında var olan bağlantıya dikkat çekerek ilişkiyel, eklektik bir analizde bulunmuştur. “Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar” (Ankara, 1960) çalışmasında da ticari faaliyetlerin, siyasi gelişmelere yön verdiği hatırlatılır. Bu eserin “*İran İpek Yolu ve Bursa*” başlığı altında ipek yolu konusundaki hâkimiyet mücadelesinin siyasi gelişmeleri de belirleyen

¹¹⁸⁸ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Sosyal ve Ekonomik Tarihi Cilt 1*, s. 58.

etkenlerden biri olduğu vurgulanır.¹¹⁸⁹ Çağatay Uluçay-İbrahim Gökçen'in *Manisa Tarihine Genel Bir Bakış* (İstanbul, 1939), M. Fahrettin Kırzioğlu'nun *Kars Tarihi* (İstanbul, 1953), M. Tayyip Gökbilgin'in ise *XV. ve XVI. Asırlarında Edirne ve Paşa Livası* (İstanbul, 2007) çalışmalarında daha çok kategorik olduğu yani siyasi, idari, sosyal-ekonomik temaları sırayla incelemektedir. Örneğin Uluçay-Gökçen "*Manisa Şehri*" alt başlığı altında Manisa'nın ortaya çıkışına, dağların eteklerindeki kuruluşuna, Evliya Çelebi'den alıntılarla nüfus sayısına ve kimi eserlerine değinirken¹¹⁹⁰ sırayla ve daha çok bu konuları birbirleriyle ilgisiz bir şekilde inceler. Çalışmanın geneline bakıldığında büyük oranda sosyo-ekonomik tarihe ağırlık veren Gökbilgin ise sırayla ve kategorik olarak Rumeli eyaleti teşkilatında idari tarihe ve daha sonra Çirmen ve Edirne'nin fethinde siyasi tarihe ağırlık verir.

Yukarıda da vurgulandığı gibi ilk kuşak tarihçilere ait çalışmaların % 43'ünde bütünelik *genelde kategorik-bir kısmı eklektik* grubunda yer almaktadır. Fikret Işıltan, Nejat Göyünç ve Oktay Akşit'in çalışmaları bu yöndedir. Buradaki çalışmalarda genel olarak kategorik değerlendirmeler hâkim olsa da zaman zaman eklektik, temaların birbirleri içinde gezindiği yorumlar da görülmektedir. Örneğin *Manisa Tarihi* (İstanbul, 1983) eserinde Akşit'e göre, M.Ö 12. yüzyıl başlarında itibaren devam eden kavimler göçleri sonunda Hitit hegemonyasının ortadan kalkması üzerine eski Anadolu'nun politik görünümü de değişti.¹¹⁹¹ Bütünselliğin işleniş tarzına bakıldığında genelde temaları oluşturan konuları *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı* (Ankara, 1991) çalışmasında sırayla inceleyen Göyünç'te¹¹⁹² de benzer durum söz konusudur. Örneğin "*İktisadi Hayat ve Faaliyetler*" bölümünde sadece ticaret, üretim, vergi konuları yansıtılır.¹¹⁹³ "*Haslar, Zeametler, Tımarlar*" bölümünde ise bu toprakların gelirleri sıralanır.¹¹⁹⁴

İncelemeye dâhil edilen ikinci kuşağa ait 15 yerel tarih çalışmalarının 11'i yani % 73'ü daha çok sosyo-ekonomik tarih ağırlıklı iken, çalışmaların 4'ü yani % 27'i de siyasi-idari tarihe daha çok yer vermiştir. Tüm çalışmaların bütün (6683) sayfalarının temalara (siyasi, sosyo-ekonomik, idari tarih) göre dağılımı yapıldığında, siyasi olay

¹¹⁸⁹ H. İncalcık, *Bursa: XV. Asır ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar*, s. 52. "Bursa" makalesi çalışmasında ise Halil İncalcık, sosyal, siyasi, idari, iktisadi gelişim ve durumu irdeleyerek bütünelik bir bakış açısı sergiler. Bu temalarda ilişkisel analizlerde sık sık bulunulur. Örneğin tarihçiye göre Bursa'daki yoğun ticaret pek çok kervansarayın, hanların yapılma sayısına da yansır. Bkz. H. İncalcık, *Bursa*, s. 80.

¹¹⁹⁰ Çağatay Uluçay- İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihine Genel Bir Bakış*, İstanbul, 1939, s. 76-80.

¹¹⁹¹ O. Akşit, *Manisa Tarihi*, s. 37.

¹¹⁹² N. Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara, 1991.

¹¹⁹³ N. Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s. 124-141.

¹¹⁹⁴ N. Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s. 141-154.

tarihin yaklaşık % 22, sosyo-ekonomik tarihin % 50, idari tarihin % 4,5 oranında yer aldığı görülmektedir. En nihayetinde, ikinci kuşak tarihçilerin yerel tarih çalışmalarında sosyo-ekonomik tarihe ayrılan sayfalar siyasi tarihe ayrılan sayfalardan iki kat daha fazladır. Böylece sosyo-ekonomik tarihe ikinci kuşak ilk kuşağa göre daha çok yer vermektedir. İkinci kuşak tarihçilerden olan Zeki Arıkan, İsmet Miroğlu, Baheddin Yediyıldız, Halime Doğru, Mübahat S. Kütükoğlu, Sabri Sürgevil, Tuncer Baykara, Özer Ergenç, Suraiya Faroqhi, Necmi Ülker ve Hüseyin Özdeğer'in çalışmalarında daha çok sosyo-ekonomik tarih konularına; Sakaoğlu, Güneş-Yakut, Bayraktar ve Konukçu'nun ise siyasi tarihe ağırlık verdikleri görülmektedir. Örneğin % 17,14 siyasi tarih, % 36,62 oranında ise sosyo-ekonomik konulara yer verdiği görülen *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı* (İzmir, 1988) çalışmasında Arıkan, zaten kitabın hemen başında amacınının 15. ve 16. yüzyıllardaki Hamit sancağının sosyal ve ekonomik durumunu, nüfus yapısını, burada uygulanan tımar düzenini açıklığa kavuşturmak¹¹⁹⁵ olduğunu belirtir. Sosyo-ekonomik temaya yaklaşık % 36,60, idari tarih temasına ise yaklaşık % 10,76 oranında yer veren Yediyıldız ise *Ordu Kazası*'nın (Ankara, 1985) hemen önsözünde, bu araştırmasının Canik-i Bayram kazasının yani Ordu ve yöresinin sosyal ve iktisadi açıdan analizini hedef aldığını¹¹⁹⁶ ifade ederek eserinin siyasi olay tarihe olan mesafesini ortaya koyar. Yunus Koç'a göre gerek doktora çalışması gerekse de daha sonraki eserleri sosyal tarih niteliğinde olan Bahaeddin Yediyıldız'ı *Annales*'ci olarak tarif etmek zor değildir. Yediyıldız'ın "*Ordu Kazası çalışması tam bir Annales'ci bölge tarihidir. Hocanın bu iki çerçevede ortaya koyduğu eserlerde temel yaklaşım eleştirel ve bütüncüldü.*"¹¹⁹⁷ Araştırmanın aktarılmasını kolaylaştırmak için tarihin kronolojik, genişliğine (coğrafi) ve derinliğine (analitik) taksimler olmak üzere üç açıdan bölümlendiğini belirten Yediyıldız, analitik taksimin bütünsel tarihi parçalamayacağını savunur.¹¹⁹⁸ Özetle öyle anlaşılıyor ki yazara göre tarih ne zamansal,

¹¹⁹⁵ Z. Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, s. 1. Yerel tarih kavramından yola çıkarak çalıştığını, makro değil mikro anlayışla konulara yaklaştığını belirten Arıkan'a göre, *Annales* ve Fernand Braudel esasen siyasal tarihi topyekün dışlamadı. Braudel'de *Akdeniz Dünyası*'nın son bölümünde siyasal tarihe önem verdi (İspanya, Osmanlı İlişkileri, İnebahtı Savaşı Gibi) *Annales*'in ismi zikredilsin ya da edilmesin yerel tarihimize etkili olmuştur. *Annales*'in asıl etkisi büyük olaylar yerine, sıradan insanların tarihine önem veren anlayışın kabulüne üzerinedir. Artık salt büyük kahramanlara değil de sıradan insanlara önem verildi. (Zeki Arıkan, *Kişisel Görüşme*, 2 Eylül 2015)

¹¹⁹⁶ B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, sny.

¹¹⁹⁷ Yunus Koç, "Önsöz", (Ed., Yunus Koç, Serhat Küçük), *Türk Sosyal Tarihçiliğinde Yalnız Bir İsim- Bahaeddin Yediyıldız'a Armağan*, Ankara, 2015, s.VI.

¹¹⁹⁸ Bahaeddin Yediyıldız'ın Braudel'in *Tarih'in Üzerine* adlı çalışmadan yararlanarak paylaştığı ve bütünsel iddiasındaki bir tarih anlayışının aynı zamanda ilişkisel ve eklektik niteliğinin de olması gerektiğini özetleyen aşağıdaki ifadelerin olduğu gibi yansıtılması yararlı olacaktır. "*Analitik taksime gelince, araştırmanın çerçevesini çizirken kullandığımız iktisadi ve ictimai sıfatları acaba konuya hangi*

ne de kısmen mekânsal açıdan ne de özellikle analitik yani temalar arasında bölünemez. Zira her temayı oluşturan konular birbirlerinden kopuk olmayan, birbirlerinin içine girmiş, etkileşim halinde olan olgulardır. Yediyıldız'ın eserinin geneline bakıldığında siyasi, olay anlatımlı nitelikli tarihin kayda değer bir oranda olmadığı, bazı zamanlarda kendine yer bulduğu fark edilmektedir. Bu eserde genelde idari sistemin, teşkilatın açıklandığı konularda niceliksel olarak çok fazla yer kaplamayacak şekilde siyasi tarih mevzuları görünür. *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya* (İstanbul, 2011) çalışmasında büyük oranda (% 70,35) sosyo-ekonomik tarihe yer veren Özer Ergenç'e göreyse bu eserin "Osmanlı sosyal tarihine katkıda bulunmuş olmaktan öte bir iddiası yoktur."¹¹⁹⁹ Bununla birlikte siyasi-olay askeri tarihin sınırlarından olabildiğince çıkmakla birlikte Ergenç, bu sosyal tarihi çok yönlü ve çok cepheden ele almaktadır. Bu doğrultuda tarihçinin bütünselliği hedef aldığı görülmektedir. Ergenç, fiziksel yapı, demografik durum, toplumsal ilişkiler (yönetim, ekonomi, sosyal hayat), ekonomi bölümleriyle şehirleri ayrı ayrı incelemektedir. *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri* (İstanbul, 2014) eserinde Suraya Faraqhi ise, Ankara ve Kayseri'deki evleri, bu evlerin sahiplerinden yola çıkarak Kayseri ve Ankara'nın sosyo-ekonomik tarihine el atar. Bu bağlamda, Ankara ve Kayseri'nin topografyasını, nüfuslarını, zenginlik ve statülerini tetkik eder. Ticaret, fiyatlar, sosyal ilişkiler, dinsel farklılıkların ticari ve sosyal hayattaki yansımaları, evlerin mimari tarzları, kadınların mülkiyetteki konumları gibi pek çok konuyla tarihçi bütünselliğe ulaşmaya çalışır. Yukarıdaki tarihçilerin aksine İhsan Güneş-Kemal Yakut, Necdet Sakaoğlu, Bayram Bayraktar ve Enver Konukçu'nun çalışmalarında siyasi olay tarih, sosyo-ekonomik tarihe göre daha çok yer kaplamaktadır.¹²⁰⁰

---

sınırları getirmektedir? Hemen belirtelim ki, buradaki iktisadi ve ictimainin çok geniş bir manası vardır. Onlar, toplum, eşittir kültür formülündeki kültür sahasını içine almaktadır. Toplum, iktisat, kültür birbirinden ayrılmazlar... Gerçekten de dini tarihi, ictimai tarihten, hukuki müesseseler tarihini bu müesseseleri değişikliğe uğratan ve yok eden siyasi kargaşalıklar tarihinden ayırmak mümkün değildir. F. Braudel'in dediği gibi, tarih, kültürel ve ictimai, kültürel ve siyasi, ictimai ve iktisadi, iktisadi ve siyasi ve bunlar gibi sayısız manzaralar arasındaki komşulukların, ortaklıkların ve sonsuz etkileşimlerin bütünüdür. Görülüyor ki, bu açıdan tarihi sınırlandırmak, diğer ayrımlara nazaran çok daha güçtür. Bu sebeple ana kaynak olarak tespit ettiğimiz beş tahrir defterlerinin tahlili ve sorgulaması neticesinde elde edilen bütün veriler nazarı dikkate alınarak, bunların verdiği imkanlar ölçüsünde, toplumun bütün yönleri hakkında açıklamaya yapılmaya çalışılacaktır." Bkz. B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 4.

¹¹⁹⁹ Ö. Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s. XIX.

¹²⁰⁰ İhsan Güneş ve Kemal Yakut'un *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir* başlıklı eserinin % 42,49'sı siyasi, olay, askeri tarihe ayrılmışken, sosyo-ekonomik tarihin kapladığı toplam alan % 34,84'dür. Bu yakınlık çalışmada Eskişehir'in çeşitli yönleriyle incelendiğini de göstermektedir. Eserin içeriğindeki konulara odaklandığında çalışmanın siyasi olaylardan ekonomik ve sosyal yapıya, kültürel değişimlere, sağlık ve ulaşımın gelişmesine kadar pek çok konuya odaklandığı görülmektedir. Güneş ve Yakut'un siyasi-idari tarihe verdiği önemin çok daha fazlasını Enver Konukçu, *Ardahan Tarihi*'nde göstermektedir.

İkinci kuşakta yer alan 15 yerel tarih çalışmasının % 7'si, yani 1'i bütünselliği *eklektik* olarak ele almaktadır. Faroqhi *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri* çalışmasıyla bunu örneklendir. İncelemeye dahil edilen çalışmaların 13'ünde yani yaklaşık % 87'sinde ise konuların, temaların genelde sırayla incelendiği, eserlerdeki temaların birbirlerini nasıl etkilediklerini gösteren örneklerin çok az olduğu, bununla birlikte zaman zaman temalar arasında ilişkiyel analizin yapıldığı görülmektedir. Ergenç'in *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Miroğlu'nun *Bayburt Sancağı*, Yediyıldız'ın *Ordu Kazası*, Güneş ve Yakut'un *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir*, Özdeğer'in *Antep*, Baykara'nın *Denizli 1070-1520*, Bayraktar'ın *Ayvalık*, Arıkan'ın *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı* çalışmaları bu yöndedir.

Sosyo-ekonomik, siyasi, idari gibi çok yönlü temalar ile Hamit Sancağını incelerken Arıkan, temalar arasında geçirimsiz “duvarlar” bırakmamaya da çabalar. Ancak genelde, eserin daha çok kategorik tarzda yani tema tema konulara yaklaşan bir nitelikte olduğu söylenebilir. Yine de çalışmada ilişkiyel analizi, yani temalar (sosyo-ekonomik, siyasi-idari) arasında etkileşimi örneklendiren yorum ve açıklamalar da bulunur. Örneğin, çalışmada siyasi olarak Şahkulu ayaklanmasına değinilirken, bu olayın reayanın üzerindeki sosyo-ekonomik etkisi de yansıtılır. Arıkan'a göre ayaklanmanın sonucundaki “göçler ya da sürgünler sonucunda Hamit ilinde kimi köyler baştanbaşa boşalarak mezraya dönüşmüştür.”¹²⁰¹ Yine çalışmada Suhte Ayaklanmaları, Celali İsyancıları siyasi-sosyo-ekonomik olarak birlikte değerlendirilir.¹²⁰² Yediyıldız'ın *Ordu Kazası*'nda (Ankara, 1985) ise her ne kadar tarihsel çalışmada çok yönlülük esas alınıp bütünsellik hedeflense de ve esasen eser bu anlamda *total* tarih nitelikli bir çalışma olsa da, eserin bütünselliğinin işleniş tarzına bakıldığında, tarihçinin daha önce Braudel'den alıntılıyarak ifade ettiği temalar arasındaki “*etkileşim*”i gösteren örneklere çok yer vermediği görülmektedir. Genel olarak idari, sosyal ve iktisadi temalar kendi aralarında, birbirlerinden çoğu kez kopuk vaziyette değerlendirilir. Çalışmada bu temaların birbirlerine olan etkileşiminin sayılı örnekleri bulunur. Örneğin, Ordu Kaza'sında nüfus ile temel gıda maddeleri arasındaki ilişkiyi gösteren nispeti hesaplayıp kişi başına düşen buğdayın, koyunun 1455, 1613, 1945'lere kadarki seyrine daha

---

Eserinde % 98.07 oranında siyasi-idari tarihe yer veren Konukçu, bununla birlikte *Ardahan Tarihi*'nde ulaşımdan, idari yönetime dayalı bilgilere, doğal felaketlere değinse de çalışmanın temel merkezi ve yoğunluğu siyasi tarihtir. Bu yönüyle çalışma yerelin bütünsel tarihine ulaşmaktan ziyade, yeri gelmişken en fazla % 1,28 oranında sosyo-ekonomik tarihe yer verme örneği taşımaktadır.

¹²⁰¹ Z. Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, s. 21.

¹²⁰² Z. Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, s. 24-35.

doğrusu düşüşüne¹²⁰³ değinilir. Ancak bunlar arasındaki korelasyona bakılmaz, bu üretimin verdiği değişimin yarattığı sosyo-demografik sonuçlar irdelenmez. Böylece bütünsel yorumlar için veriler sağlanıp sunulsa da değerlendirme ve yorumlama adeta sonraki çalışmalara ısmarlanır. Tema tema incelemelerin baskın olduğu bir diğer çalışma da Güneş ve Yakut'un *Osmanlıdan Cumhuriyete Eskişehir* adlı eseridir. Eserde her ne kadar ilişkisel analiz merkez edinilmese de temalar arasındaki etkileşimi örneklendiren değerlendirmeler de bulunur. Özellikle Eskişehir'de demiryolunun faaliyete geçmesinin ekonomide, sosyal hayatta, kültür ve eğitimde yarattığı etkiler açıklanır.¹²⁰⁴

Eklektik tarzda bütünsel tarihe yakın olan Faroqhi ise, *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri* (İstanbul, 2014) çalışmasında bunu somutlaştırır. Örneğin eserde Kayseri nüfusunun artışı veya değişimi konusunda Celali İsyanlarının veya bazı savaşların yarattığı göç etkisinden söz edilir.¹²⁰⁵ Böylece savaşlar, isyanlar, göç ve nüfus değişimi eklektik olarak değerlendirilir. Tarihiye göre Ankara ile Kayseri bölgelerinin kaynaklarını kendileri tüketiyorlardı. Ulaştırmanın yüksek maliyetli olması bu bölgelerde üretilen tahılın Osmanlı başkentine gönderilmesini engelliyordu. Bu durum 16. yüzyıl boyunca iki şehrin de büyümesine katkıda bulunmuş olabilir.¹²⁰⁶ Evlerin mimari tarzlarında da ticaret etkili olmuştur. Zira “*Ankara oldukça önemli bir ticaret merkezi olduğundan, İstanbul veya Bursa evlerinin etkisini de göz önünde bulundurmak gerekir. Varlıklı tüccarlar muhtemelen Osmanlı başkentinde gördükleri evleri taklit ediyorlardı.*”¹²⁰⁷

Üçüncü kuşak yerel tarih çalışmalarının ise 8'i haricinde büyük bir bölümünün sosyo-ekonomik tarih ağırlıklı olduğu görülmektedir. Siyasi-idari, sosyo-ekonomi iki ana tema olarak çalışmalar ele alındığında, çalışmaların sayfa sayılarına göre yapılan değerlendirmelerde, sosyo-ekonomik temanın % 51,28; siyasi-idari tarih temasının ise % 16,34 oranında yer aldığı görülmektedir. Böylece üçüncü kuşakta diğer kuşaklardan daha fazla sosyo-ekonomik tarih temasına yer verildiği görülmektedir. Gerçekten de

¹²⁰³ B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 133.

¹²⁰⁴ Yazarlara göre Anadolu-Bağdat demiryolu hattının Eskişehir'e ulaşmasından sonra, demografik yapının önemli ölçüde değişmeye başladığı görülmektedir. 2. Meşrutiyet döneminde art arda gelen savaşlar sonucu ülkenin demografik yapısı önemli ölçüde değişti. Bu durumların da etkisiyle Eskişehir büyük bir göç dalgasıyla yüz yüze geldi. Bkz. İ. Güneş ve K. Yakut, *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Eskişehir*, s. 28.

¹²⁰⁵ S. Faroqhi, *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri* s. 56.

¹²⁰⁶ S. Faroqhi, *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, s. 81.

¹²⁰⁷ S. Faroqhi, *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, s.116.

Engin Berber, Hasan Ali Yavuz, İlhan Palalı, Tahir Erdoğan Şahin, İbrahim Solak, Sadi Süleyman Kucur, Cihat Yıldırım, Orhan Kılıç'ın çalışmaları haricinde üçüncü kuşak yerel tarih çalışmalarında büyük oranda sosyo-ekonomik tarih ağırlıklı olduğu görülmektedir.¹²⁰⁸

XVI. yüzyıl Manisa kazasının bütünsel olarak değerlendirilmeye çalışıldığını Feridun Emecen *XV. Asırda Manisa Kazası* eserinin önsözünde belirtir.¹²⁰⁹ Emecen gibi sosyo-ekonomik tarihe daha çok yer veren (yaklaşık % 46, 57) İbrahim Yılmazçelik, tarihe bütün yönleriyle bakılması gerektiğine yönelik fikirlerini *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır* (Ankara, 1995) başlıklı eserinin hemen başında vurgular. Yazara göre, sadece siyasi olaylar bütünü olmayan tarih, insan topluluklarının bütün fonksiyonlarını ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini incelediğinden bir bütün olarak kabul edilmelidir. İktisadi, sosyal ve kültürel unsurların tarihi olaylara etkisi hiçbir zaman inkâr edilemeyeceğinden, XIX. yüzyılda Diyarbakır şehrinin tarihi bir bütün olarak değerlendirilmiştir.¹²¹⁰ Tarihçi sonuç kısmında da tekrar Diyarbakır şehrinin idari, sosyal, demografik ve iktisadi durumunun bir bütün olarak incelediğini "*Diyarbakır bütün yönleriyle ortaya konulmaya*"¹²¹¹ çalışıldığını belirtir. Tarihin unsurları-temaları olan konuların birbirleriyle olan etkisinden dolayı bütünsel incelenmesi gerektiğini düşünen tarihçi, temalar arasında siyasi tarihe en az yer verirken idari, sosyo-ekonomik yapı tarihini daha çok önemsemektedir. Orhan Kılıç da *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van* (Van, 1997) çalışmasında konuya bütünsel olarak bakmaya çalışmaktadır. Tarihçiye göre, Van Beylerbeyliği, Van Sancağı ile Van şehrinin şehrinin siyasi, iktisadi, idari, demografik, fiziki ve askeri yapısı incelenmiştir.¹²¹² Yılmazçelik'in de yaptığı gibi yazar eserinin sonuç kısmında da aynı cümlelerle bu durumu vurgular.¹²¹³ Gerçekten de çok çeşitli yönleriyle bölgeyi inceleyen Kılıç, % 36,93 oranıyla en çok idari-yönetim konularında dururken, % 29, 27 oranında sosyo-ekonomi iktisadi konulara yer verir.

¹²⁰⁸ Örnek vermek gerekirse Kılıç'ın % 36,93'lık idari temalı sayfasına karşılık çalışmalarında Taştemir % 73,89, Emecen % 84,43, Telci % 64,15, Gökçe % 74,21, Yılmazçelik ise % 46,57 oranında sosyo-ekonomik iktisadi temalı konulara yer vermektedir. Siyasi-olay askeri tarih Kılıç'da % 26.12, İnbaşı'nda % 11.46, Emecen'de % 8,18, Yılmazçelik'te % 2.36, Taştemir'de ise sadece % 1,39 oranında kalmıştır

¹²⁰⁹ "*Şehzadelerin şehirdeki idarecilikleri, faaliyetleri, şehrin demografik vaziyeti, fiziki gelişmesi, ictimai zümreleri ve fonksiyonları, iş kolları, ticaret ve sanayii, hayır müessesleri, dini ve tarih eserler belirtilmiştir.*" Bkz. F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s. X. Çalışmada kır kesiminde iskân merkezleri, nüfus, ziraat sahaları, ürünler incelenmiştir. Manisa kazasının topyekûn incelendiği eserde yaklaşık % 85 oranıyla sosyo-ekonomik konular hâkim vaziyette olsa da siyasi ve idari tarihsel konular da önemli oranda yer almaktadır.

¹²¹⁰ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, Ankara, 1995, s. XV.

¹²¹¹ İ. Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, s. XVI.

¹²¹² O. Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van*, s. XVII.

¹²¹³ O. Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van*, s. 407.

Nuri Adıyeke ise *XIX. Yüzyılda Milas* (İzmir, 1994) adlı çalışmasının başlığından da anlaşabileceği gibi Milas'ın tarihini bütünsel olarak incelemeye çalışır. Bununla birlikte eseri daha çok sosyo-ekonomik tarih üzerine kurar. Ege bölgesindeki başka bir kenti inceleyen Cahit Telci ise *15. ve 16. Yüzyıllarda Ayasulug Kazası* (İstanbul, 2010) başlıklı tezin kitaplaştırılmış halinde çok yönlü olarak Ayasulug'un tarihini irdeler. Buna göre çalışmada ulaşım, ticaret, şehrin iskân alanları, siyasi gelişmeler, mahalle ve nüfus, ekonomik yapı, mimari yapılar gibi pek çok konu incelenir. Konuların temalara göre dağılımı yapıldığında % 64,15 oranında sosyo-ekonomik tarih ağırlıklı olduğu görülen çalışmada siyasi olay tarih ancak % 1, 57 oranıyla yer almaktadır.

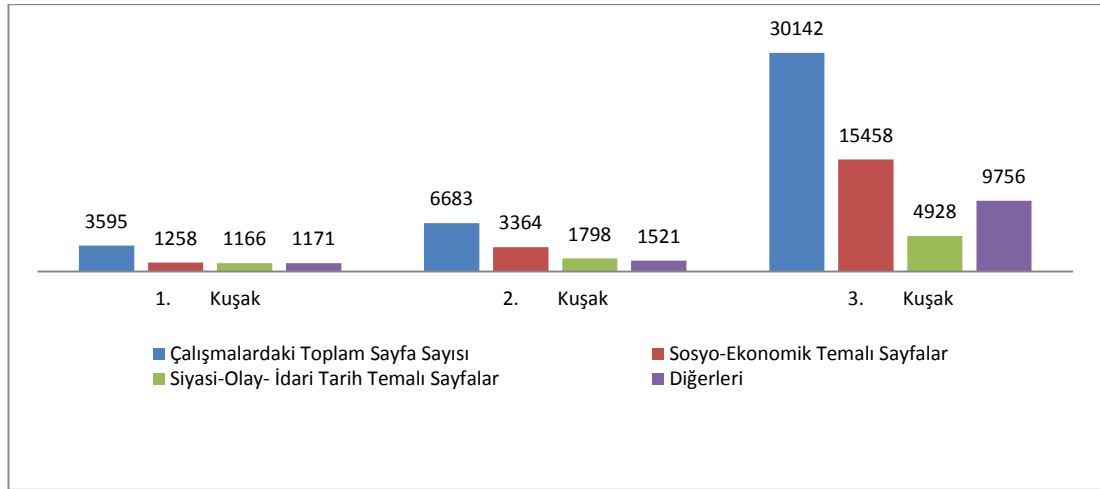
Üçüncü kuşak yerel tarih çalışmalarının bütün sayfa sayıları dikkate alındığında bu sayfaların ortalama olarak % 51 oranında sosyo-ekonomi-iktisadi temalara, % 8 oranında idari temalara, % 8 oranında ise siyasi-olay tarihe, % 33 oranında ise önsöz, sonuç ve eklerdeki değerlendirmelere ayrıldığı görülmektedir. Bütünselliğin işleniş tarzına bakıldığında ise çalışmaların çok önemli bir bölümünün *genelde kategorik, bir kısmı eklektik* olduğu görülmektedir. Gerçekten çalışmaların % 68'i' bu gruptayken, % 16'sı ise kategorik olduğu yani temalar arasında ilişkişel analizin yapılmadığı grupta yer almaktadır. Örnek vermek gerekirse *XIX. Yüzyılda Milas* (İzmir, 1994) eserinde Milas tarihini inceleyen Adıyeke, genel olarak temaları sırayla ele alsada zaman zaman bunları birbirleriyle harmanlamaktadır.¹²¹⁴ Çalışmanın hemen başında amacının Türk kültür ve sosyal tarih araştırmalarına katkıda bulunmak olduğunu belirten¹²¹⁵ Yunus Koç da *XV. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı*'nda (Ankara, 1989) bütünsel perspektifli değerlendirmelerde bulunur.¹²¹⁶ Genelde analizler tema tema olsa da tarihçi eserde ilişkişel analiz örneklerinde de bulunur. Yazar, Bozok sancağındaki halk hareketlerine, Celali İsyanlarına odaklanarak, bu sorgulamaları bütünsel ancak temalar arasında

¹²¹⁴ Nuri Adıyeke, "XIX. Yüzyılda Milas'ın etki alanı" başlığı altında kır ve kent kavramı arasındaki farklılıkları izah ettikten sonra "*Milas'ın 19. yy ait etki alanlarını farklı fonksiyonlarla ve değişikliklerle*" tespit etmeye çalıştığından bazı bütünsel değerlendirmelerde bulunur. Adıyeke'ye göre 19. yüzyılda Ege bölgesinin dünya ekonomisine eklenmesi biçiminde değişimler bölgede kendini gösterir. Buna göre üretimin artmasına paralel gelirler de artmıştır. Gelirin artması Milas'ın çehresini değiştirmiştir. Örneğin bu dönemde kent petrolle aydınlatılmaya başlanmıştır. Bkz. Nuri Adıyeke, *19. Yüzyılda Milas*, s. 18-19.

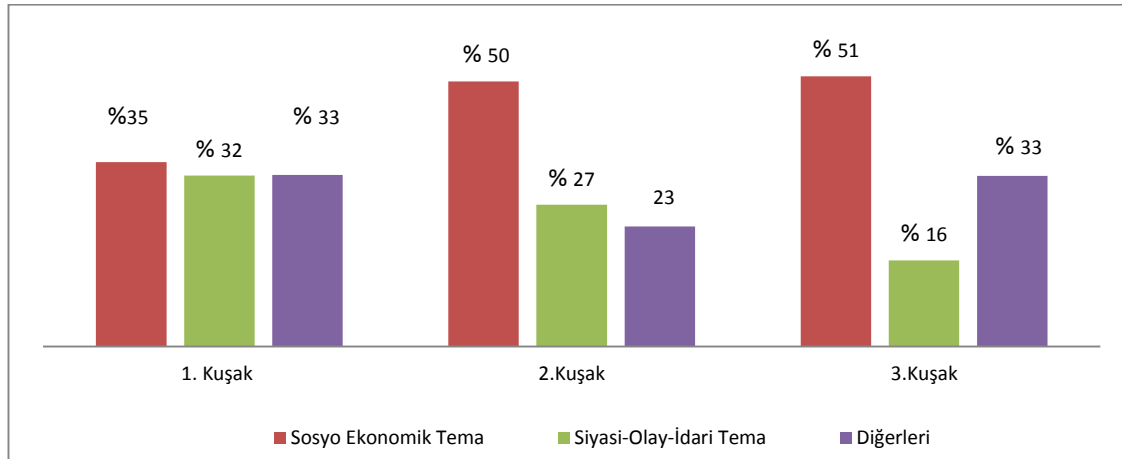
¹²¹⁵ Y. Koç, *XV. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı*, sny.

¹²¹⁶ Yunus Koç, siyasi gelişmeleri değerlendirdiği "*Osmanlı Dönemine Kadar Bozok*" alt bölümünde aynı zamanda kültürel yapıya, nüfusa, sosyal ve kültürel hizmetlere de değinir. Koç'a göre, etnik ve kültürel yapı kısmında nüfus ve etnik oran bakımından çoğunluğun Türkmen kabile ve cemaatlerin dini inanç ve yaşayışları gereğince, çoğulcu bir inanç içinde olduklarını belirtir. Özetle sancakta sünni ve gayri sünni inancı bulunuyordu. Bkz. Y. Koç, *XV. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı*, s. 21-23.

ilişkisel analiz yaparak yerine getirir.¹²¹⁷ Bu yöndeki bir yaklaşımla bölgenin sosyal, kültürel, ekonomik, dinsel yapısının bu isyanlara zemin hazırladığını anlatır.¹²¹⁸

Grafik 9: Kuşaklara Göre Türkiye'deki Yerel Tarih Çalışmalarının Temalar Açısından Sayfa Dağılımı (Sayfa Adedi Olarak)

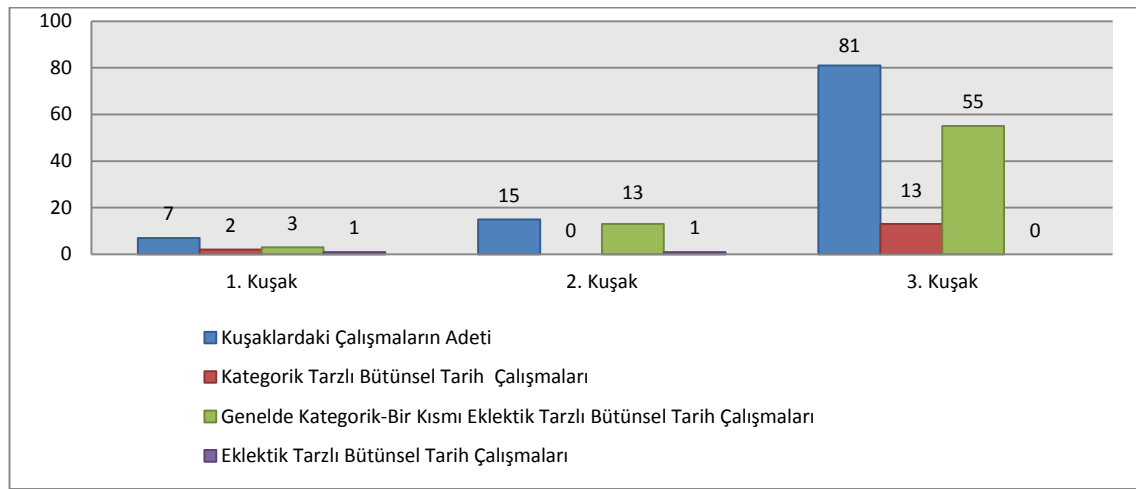
Grafik 10: Kuşaklara Göre Türkiye Yerel Tarih Çalışmalarının Temalara Göre Sayfa Dağılımı (Yüzdeler Olarak)

Grafik 9 ve 10 birlikte değerlendirildiğinde sosyo-ekonomi tarih temalı sayfalarda kuşaktan kuşağa artış gözlemlenirken, siyasi-idari temalı sayfalarda ise tersine azalma olduğu fark edilmektedir. Gerçekten de ilk kuşakta çalışmalardaki tüm sayfaların yaklaşık % 32'si siyasi-idari tarih temasına ayrılmışken, ikinci kuşakta bu oran % 27'ye, üçüncü kuşakta ise yaklaşık % 16'ya inmektedir. Temaların sayfa

¹²¹⁷ Yunus Koç'a göre, Bozok'ta "devlet-teba münasebetlerine tesir eden sosyal kültürel ve ekonomik yapının tezahürleri, bazı halk hareketleri (Bozuklu Celal, Şah Veli, Baba Zunnün, Kalender çelebi gibi) şeklinde kendini göstermektedir... Halk ve devlete çok pahalıya mal olan bu isyanların sebepleri oldukça karmaşık ve birbiriyle yakından alakalıdır." Bkz. Y. Koç, *XV. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı*, s. 25-26.

¹²¹⁸ Y. Koç, *XV. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı*, s. 32.

dağılımı bakımından Braudel'in *Akdeniz Dünyası* çalışmasına yakınlık özellikle ikinci kuşakta belirgindir. Örneğin ikinci kuşakta sosyo-ekonomik temalı sayfalar yaklaşık % 50 iken, Braudel'de bu oran yaklaşık % 46'dır. Yine bu kuşakta siyasi -idari tarih temalı sayfalar yaklaşık % 27 iken, Braudel'de bu oran % 25'dir. Özetle temaların dağılımı konusunda Türkiye'de yerel tarihçilik genel olarak Braudel perspektifinde Annales'a yakındır. Örneğin Burke'e göre 1960-70'li yıllarda kolektif bir başarıyı temsil eden Annales tarzı bölgesel tarih çalışmaları coğrafi giriş, yapı ve konjonktürel durumları biraya getirmiş olsalar da daha çok ekonomik ve toplumsal tarih odaklıydılar.¹²¹⁹

Grafik 11: Kuşaklara Göre Türkiye'deki Yerel Tarih Çalışmalarında Bütünselliğin İşleniş Tarzı

Yerel tarih çalışmalarının bütünselliğin ele alınış tarzına yani temaların genel olarak kategorik mi yoksa eklektik tarzda mı incelendiğine bakıldığında daha çok kategorik tarzda araştırmanın baskın olduğu görülür. Buna göre Grafik 11'de de görüldüğü gibi birinci ve ikinci kuşakta çalışmaların 1'i eklektik tarza yakınken çoğu ise kategorik tarzdadır. Genel anlamda temalar kategorik bir tarzda ele alınsa da zaman zaman bazı örneklerle eklektik tarz işlenir. Bu bağlamda birinci kuşaktaki çalışmaların yaklaşık olarak % 43'ü, ikinci kuşaktakilerin % 87'si, üçüncü kuşaktakilerin ise % 68'i genelde kategorik zaman zaman eklektik sınıfta yer alır. Yukarıda da belirtildiği gibi özelde Braudel genelde Annalesçılar, bütünsel tarihin departmanlarını oluşturan ekonomik, sosyal, siyasi, idari vb. temalar arasında katı duvarların olmadığını dolayısıyla bu temalar arasında etkileşimin önemsenmesi gerektiğini savunurlar. Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarına bakıldığında özellikle ikinci kuşaktan itibaren

¹²¹⁹ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi Annales Okulu (1929-2014)*, s. 110-111.

sosyo-ekonomik tarihe daha çok yer verilmesiyle beraber diğer temaların da belli oranda yer aldığı görülmektedir. Böylece çalışmaların olabildiğince insan faaliyetlerinin bütününe ele almaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte belirli kaynaklara göre ilerleyen yerel tarih çalışmalarında zamansal genişlik darlaştığı gibi temalar arasında da sınırlar, geçirimsiz duvarlar görülmektedir. Mülakatlarda da yansıyan ifadelerde görüldüğü gibi¹²²⁰ belirli kaynaklara göre çalışmayı şekillendirme (örneğin tahrir defterleri veya şer'iyeye sicillerinin yarattığı sınırlılık) beraberinde belli temalara ağırlık verilmesini, tabiri caizse bu temalar içinde kalmayı zorunlu hale getirmektedir. Ancak farklı kaynaklar kullanıldığında diğer temalara uzanma, bu temalar arasında etkileşime önem verilmesi gündeme gelebilmektedir. Özetle ifade edilirse yerel tarih çalışmalarında her ne kadar bütünsel tarihe ulaşma eğilimi giderek güçlense de bütünselliği oluşturan temalar arasında etkileşimi örneklendiren çalışmalar ise sayılıdır. Yukarıda da değinildiği gibi yerel tarih araştırmalarında bütünsel tarihin varlığını veya niteliğini önemli ölçüde etkileyen tarih kaynaklarının ele alınması önem taşımaktadır.

4.5 Yerel Tarih Çalışmalarında Kaynak Çeşitliliği

İnsanla ilgili olan herşeyi, adeta insan elinin değdiği her olguyu tarih için kaynak olarak değerlendiren Annales Ekolü öncülerine göre, tarihçi resmi belgelere veya salt arşiv belgelerine mahkûm değildir. Annalesçılar tarihyazımı için yeri geldiğinde bir tarla şeklinden yola çıkmışlar, yeri geldiğinde kiremitlere, kılıçlara, şarkılara, sözlü ürün olan destanlara varıncaya kadar pek çok kaynağı önemseyerek tarih çalışmalarında kullanmışlardır. Annales'ın kaynak çeşitliliğiyle ilgili bu çalışmanın ikinci bölümünde yapılan açıklamaların yeterli olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte yargının

¹²²⁰ Bütünsel bir tarih anlayışıyla araştırmaya çalıştığını ifade ederek Annales'ın bu konudaki etkisini vurgulayan Mehmet Öz'e göre, bütünsel tarih niteliğindeki çalışmada kaynaklar önemlidir. *Canik Sancağı*'nin hazırlandığı dönemde Annales Ekolü, özellikle ekonomik tarihçiliğe ve yerel tarih anlayışı etkileri bulunuyordu. *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı* eseri dönemin siyasi arka planı ihmal etmeden ağırlıklı olarak sosyo-ekonomik tarihçilik anlayışı içinde bir yerdedir. Olayların meydana geldiği dönemde o bölgenin siyasi tarih bakımından uğradığı değişimler vb. burada pek görülmez. Dolayısıyla tam anlamıyla ne derecede bütünsel olduğu da bir tartışma konusudur. *Total History* dedikleri aslında bunların hepsini kapsamalı fakat burada bu konuda biraz eksiklik olabilir. Yine de bu yerel tarih çalışmasında bütünsel olmaya çalışıldı. Bölgenin coğrafyası, sosyal dokusu, vakıfları, nüfuzlu ailelerine kadar bütün konular ele alınmaya çalışılsa da sosyal hayatın bütün yönlerini yansıtmadığından dolayı biraz mekanik sosyo-ekonomik bir tarih çalışması oldu. Sosyal hayatın çeşitli yönleri şer'iyeye sicilleriyle tamamlanabilirdi ancak bölgenin bu kaynakları yoktu. Bu yönde bir takım verilere sahip olan mühimme defterleriyle bu durum biraz giderildi. Yine de şer'iyeye sicilleri olsaydı çok daha canlı bir sosyal tarih çalışması olurdu. (Mehmet Öz, Kişisel Görüşme, 26 Mayıs 2016)

somutlaşması bakımından tek bir örnek vermek gerekirse, bütünsel bir tarih yaklaşımıyla yazılan *La Société Féodale (Feodal Toplum)* (Paris, 1982) çalışmasında Bloch, satış ya da bağış sözleşmelerinden, yargı kararlarını içeren tutanaklara, azatlık veya serflik belgelerine kadar pek çok zengin kaynağa yönelir.¹²²¹ Annalesçılar, arşiv belgelerinin sınırlarının aşarak, insanı anlatan tüm unsurların tarihçiler tarafından bir kaynak olarak kullanılmasını savunur. Ekolün tarihçilerine göre tarih sadece resmi belgelere bağlı kalmamalı, aynı zamanda dil, ülkenin yapısı, insan karakteri gibi noktalardan da hareket edilerek yazılmalıdır.¹²²² Annales tarihçilerin bu geniş yelpazeli kaynaklara başvurma tutumu kaynak çeşitliliğini açıklar. Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarında tam olarak kaynak çeşitliliğinin olup olmadığı eserlerde yararlanılan arşiv ve arşiv dışı kaynakların çeşitliliğine göre ölçülebilir. Aşağıda, (Annales'ın her yönteminin etkisinin analizinde yapıldığı gibi) açıklamaların daha sağlıklı yapılması ve karışıklığa sebep olunmaması için öncelikle kuşaklar sırayla ele alınmış, ardından kuşakların bütünü analiz edilerek genel senteze ulaşılmıştır. Bu analizlerin ayrıntılarına değinilmeden önce, özetle şu vurgulanmalıdır ki, Türkiye'deki üç kuşak yerel tarih çalışmalarına bakıldığında genelde daha çok tek veya iki kaynak türüne bağlılığın esas olduğu görülmektedir. Salt arşiv vesikalarına dayandırılarak karşılaşılan birtakım açmazların giderilmesi¹²²³ için bazı çalışmalar daha farklı ve zengin kaynaklara yönelmişlerdir. Bazı dönemlerde belirli kaynaklara daha çok başvurulmakta, bu kaynaklar pek çok çalışmanın ana ve temel kaynakları haline gelmektedir. Öyle ki Mehmet Öz'e göre 1980'lerin ortalarından 1990'ların ortalarına kadar adeta *tahrir defterleri rüzgarı* esmiştir. Doktora tezlerinde sancak ve kazaların tahrir defterleriyle incelenmesi *adeta moda* olmuştur.¹²²⁴ Benzer bir görüşü ifade eden Uğur'a göreyse, genelde Osmanlı şehir tarih çalışmalarında arşiv kaynaklarına başvurularak, şehirler tasvir edilmiştir. Bir dönemde incelemelerin temel ve ana kaynağı tahrir defterleri iken, özellikle 1960'ların ardından şer'iyye sicillerinin değerlendirilmesi yaygınlaşmıştır. Bir sonraki dönemlerde ise salname, temettuat gibi kaynaklar yerel tarihçilikte daha çok

¹²²¹ M. Bloch, *La Société Féodale*, s. 123.

¹²²² S. Özbaran, *Tarihin Alanı ve Yöntemi Üzerine Son Gelişmeler*, s. 5.

¹²²³ Osman Gümüşçü, "Tarih İncelemelerinde Arazi Araştırması ve Harita Kullanımı", *Erdem*, 113/51, 2008, s. 50.

¹²²⁴ Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler", (Der. Halil İncalcık, Şevket Pamuk), *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Ankara, 2000, s.17.

kullanılmıştır.¹²²⁵ Bununla beraber kaynakları değerlendirme bakımından bir kuşağın kendi içinde ve kuşaklar arasında bazı farklılıkların da olduğu anlaşılmaktadır.

Burada yerel tarih çalışmalarında kaynakların tekil veya çoğul kullanım durumu, en çok kullanılan kaynak veya kaynaklar, kullanılan kaynakların sadece arşiv malzemesine dayalı olup olmadıkları sorgulanmıştır. Bazı çalışmalarda tek bir kaynak türüne veya bir kaynak türünün tek bir örneğine iltifat edildiği gibi, bazı çalışmalarda ise belirli bir kaynak grubuna yöneldiği gözlemlenmektedir. Örneğin bazı çalışmalar salt arşiv malzemesine dayalı olarak tapu tahrir defterlerini, şer'iyye sicillerini veya temettuat defterlerini kullanırken, diğer çalışmalar da arşiv malzemesi ile birlikte olabildiğince arşiv malzemesi hariç diğer kaynaklara da (seyahatnameler, sözlü kaynaklar, çağdaş kaynaklar) yönelmektedirler. Yerel tarih çalışmalarında farklı kaynaklara yönelme eğiliminin bir göstergesi olarak sözlü tarih, saha araştırmalarının da değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Yerel tarih araştırmalarında kaynak çeşitliliği eğiliminin olup olmadığı yukarıda sıralanan unsurlara göre yapılacak sorgulamalarla saptanmıştır. Aynı zamanda bu çalışmalarda kullanılan arşiv kaynakları ve arşiv haricinde kaynaklar olarak görülen kütüphane, sözlü kaynaklar, müzelik malzemelerin (vekayinameler/ kronikler, şiirler, destanlar, resim, kitabeler gibi) çoklu, çeşitli kullanım kullanılmadığı da dikkate alınmıştır.¹²²⁶

¹²²⁵ Yunus Uğur, *Şehir Tarihi ve Türkiye'de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 3/6, 2005, 9-26, s. 20.

¹²²⁶ Tarih ile ilgili metodoloji eserlerinde, tarihin kaynakları genelde benzer, bazı konularda ise kısmen farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Örneğin Türkiye'de tarih metodoloji kitapların ilklerinden olan A. Zeki Velidi Togan'ın *Tarihte Usul* adlı eserinde kaynaklar, *müşahedeler ve hatıralar, haberler* (şifahi haberler-tarih şiirler, destanlar, hikayeler, mitler..-, yazılı haberler-kitabeler, şecereler, vakarıvisler, seyahatnameler, gazeteler...), *kaynaklar ve kalıntılar* (insan vücudu kalıntıları, coğrafi isimler, eski binalar), *heykeller ve resimler* olarak görülür. (Bkz. A. Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul, İstanbul*, 1981, s-36-70) Benzer bir sınıflandırmada bulunan Tuncer Baykara'ya göre de tarihin kaynakları *kalıntılar, haberler* (sözlü haberler-yaşayanların şahitlerin ifadeleri, şiirler, destanlar, hikayeler, kıssalar, atasözleri, menkıbeler; yazılı haberler: kitabeler, şecereler, hal tercümesi, hatıralar ve seyahatnameler, takvimler yıllıklar, vakayinameler, resmi yayınlar), *görsel malzemelerdir* (filmler, heykeller vb.) (Bkz. Tuncer Baykara, *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, İzmir, 1995, ss. 42-67); Ekrem Memiş'e göreyse tarihin kaynak türleri üç ana grupta toplanabilir. Buna göre bu kaynaklar, *gözlem ve hatıralar, haberler* (sözlü haberler: destan ve hikaye, efsane, menkıbe, fıkra anlamlı sözler, atasözleri; yazılı haberler: kitabeler, soyağacı, yıllıklar,kronikler, vakayinameler, biyografiler, otobiyografi ve hatıralar, seyahatnameler, gazete ve benzeri belgeler, resim, fotoğraf, film gibi çizim haberleri) ve *diğer kalıntılardır* (insan vücudu kalıntıları, dil ve yer adları, gelenek, görenek, halk bilimi kalıntıları, sanat bilim ve zanaat kalıntıları, paralar, edebi eserler, resmi yazışmalar, anıtlar ve diplomasi kalıntıları) olarak ayrılır. (Bkz. Ekrem Memiş, *Tarih Metodolojisi*, Konya, 1989, ss.45-58). Mübahat S. Kütükoğlu'na göreyse kaynaklar *sözlü* (şiirler, hikâyeler, efsane, mitler, destanlar, menkıbeler, fıkra ataözleri) *yazılı, çizili, sesli ve görüntülü kaynaklar* (arşiv malzemesi: yazılı, çizili ve görüntülü ve sesli arşiv malzemesi; kütüphane malzemesi: şecereler, takvim ve yıllıklar, vekayimeler, biyografi ve hatıralar, seyahatnameler, süreli yayınlar, diğer malzemeler) *müzelik malzeme* (kitabeler, abideler, heykeller, lahitler, mezar taşları, madalyalar, insan vücudu bakiyeleri, örf ve adetlere ait maddi kalıntılar, dil, para, arma mühürler) olarak ayrılır. (Bkz.

Yukarıda izah edilen yöneme göre yapılan analizde 1939-1980 yılları arasında yazılmış olan birinci kuşağa ait 7 adet yerel tarih çalışmasının hiçbiri tek bir kaynak türüne de bir kaynağın sadece tek bir örneğine de bağlı değildir. Bu kuşaktaki çalışmalarda en çok kullanılan kaynaklara bakıldığında tahrir ve şer'iyeye sicillerinin yanında vakayinamelerden, seyahatnamelerden yararlandığı görülmektedir. Genel olarak ifade etmek gerekirse çalışmaların hiçbiri salt arşiv malzemelerine dayanmamaktadır. Niceliksel oran değişmekle birlikte, araştırmalarda arşiv dışı kaynaklara da yönelmektedir. Örneğin M. Tayyip Gökbilgin, Halil İnalıcık, Nejat Göyünç temel kaynakları olan tapu tahrir, şer'iyeye sicilleri gibi arşiv malzemelerini yoğun olarak kullanırlar. Ancak bu üç tarihçiden Gökbilgin hariç diğer tarihçiler salt tek bir kaynak türüyle yetinmeyerek hem birden fazla arşiv kaynağına hem de arşiv malzemesi hariç diğer kaynaklara uzanırlar. İlk kuşağa ait çalışmaların sadece 2'sinde saha araştırması-gözlem, sözlü tanıklıklar gibi ayırt edici kaynaklara başvurulur. Çalışmaların 3'ünde ise (şiir, destan ve tanıklar gibi) sözlü kaynaklar kullanılmaktadır. Özetle temelde baskın olarak belirli kaynak /kaynaklara yaslanılsa da farklı kaynaklara da bir yönelimin görüldüğü, diğer kaynakların da önemsendiği çalışmalar 5 adettir. Bu ise ilk kuşaktaki tüm çalışmaların yaklaşık % 71'ine denk gelmektedir.

Kaynak çeşitliliği eğilimi görülen Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen'in *Manisa Tarihine Genel Bir Bakış* (İstanbul, 1939) çalışmasında tek bir kaynak türüne bağlı kalınmayıp bölge tarihiyle ilgili pek çok esere başvurulur. Özellikle vakayinameler başta olmak üzere seyahatnameler, kitabeler, şiirlerden de yararlanılır. Manisa ile ilgili diğer bir eserin yazarı olan Oktay Akşit, *Manisa Tarihi* (İstanbul, 1983) eserinde bölgenin eski devirleriyle ilgili belgelerin azlığı ve sistematik kazıların yapılmamış olmasını kaynak yönünden bir kısırlık olarak görse de mevcut belge ve verilerden yola çıkarak "*Magnesia'nın karanlıklarda kalmış eski varlığı ve tarih içerisindeki yerini tespit etmeğe*"¹²²⁷ çalıştığını bildirir. Genel olarak daha çok çağdaş Yunan, Roma kaynaklarını¹²²⁸ kullanan Akşit, çalışmanın ilk bölümlerinde Manisa'nın coğrafi

---

Mübahat S. Kütüoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, İstanbul, 1999, ss. 18-29.) Biz yukarıdaki kaynak sınıflandırmalardan özellikle Kütükoğlu'na ait olandan yararlanarak kaynakları sözlü, arşiv, kütüphane malzemesi ve müzelik malzeme olarak 4 gruba ayırdık. Buna göre şer'iyeye siciller, MAD, tahrir defterlerini, mühime defterlerini, salnameleri, meclislere ait belgeleri, resim ve fotoğrafları vb. kaynakları *arşiv malzemeleri* grubuna, yerel tarih çalışmalarda çokça kullanılan vakayiname, seyahatnameler ile her türlü gazeteleri *kütüphane malzemeleri*; kitabeleri, mezar taşları, para kalıntıları *müzelik malzeme*; şiir, hikayeler, destan, menkıbeler, atasözlerini *sözlü kaynaklar* olarak değerlendirdik.

¹²²⁷ O. Akşit, *Manisa Tarihi*, s. 8.

¹²²⁸ Oktay Akşit; Homeros, Heretodos, Tukydidis, Titus Livius, Polybios, Appianos, Tacitus gibi tarihçi ve yazarların çalışmalarını temel kaynaklar olarak değerlendirir

yapısını anlatırken genelde Manisa il yıllıklarından da yararlanır. Tek bir kaynağa bağlı olmayan Fikret Işıltan da *Urfa Bölgesi Tarihi* (İstanbul, 1960) eserinde farklı kaynaklara yönelir.¹²²⁹ Işıltan gibi tek kaynağa bağlı kalmasa da büyük oranda tapu tahrir defterleri olan arşiv belgelerine başvuran M. Tayyip Gökbilgin'in ise *XV. ve XVI. Asırlarında Edirne ve Paşa Livası* (İstanbul, 2007) eserinde kaynak çeşitliliği eğilimi görülmemektedir.¹²³⁰ Özellikle tapu tahrirlere yönelen başka bir tarihçi de Nejat Göyünç'tür. Nejat Göyünç'ün 1969 yılında yayımladığı *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı* eseri, tapu tahrir defterlerine dayandırılarak yapılan şehir tarih araştırmalarının önünü açan çalışmalardandır.¹²³¹ Dört ayrı tapu tahrir defterlerini merkezi kaynak edinse de Göyünç'e göre incelemenin ana kaynakları tapu tahrir defterleri, Diyarbakir'deki şer'iyye sicilleri, arşivlerdeki diğer belgeler, defterler, yabancı seyahatnameler ve çeşitli yazmalardır.¹²³² Denilebilir ki temel kaynağın tapu tahrir defterleri olduğu çalışmada yine de salt bu kaynağa bağlı kalındığı söylenemez. Tarihçi, Mardin ile ilgili bulduğu her türlü kaynağı değerlendirmeye çalışır. Mardin'e uğrayan yabancı seyyahların ve özellikle Evliya Çelebi seyahatnamesinden sık sık yararlanan tarihçi için Çelebi'nin "naklettiği rivayet hiç şüphe yok, onun umumiyetle yaptığı gibi, bir fanteziden ileri gitmez."¹²³³ Farklı kaynaklara yönelen Göyünç, örneğin Mardin'in idari taksimatı konusunda tahrir defterlerini, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesini, Celalzade'nin kitabını, Venedik balyozuyla beraber Osmanlı'ya gelen Benedetto Ramberti'nin Osmanlı teşkilatından bahsettiği eserini ve Tercüman Yunus Bey'in çalışmasını birlikte değerlendirir. Söz konusu eserde bölgede yaşayan kişilerden alınan sözlü bilgilere de başvurulmaktadır.¹²³⁴ Göyünç'ün de değerlendirdiği kadı sicillerini sosyal ve idari tarih için en önemli kaynak gören İnalçık'a göre, bu vesikalardan yararlanılarak Bursa şehir toplumunun sosyal yapısı ortaya çıkarılabilir.¹²³⁵ Ergenç'e göre de İnalçık, belgesel bilgilerin doğrulanması veya tam tersi yanlışlanması için diğer başka bilgi kaynaklarının

¹²²⁹ Fikret Işıltan, dönemin pek çok çağdaş kaynaklarını (Belazuri, Yakubi, Zahabi Tabari, İbn-İl Aşari vb.) birlikte değerlendirmeye çalışır. Örneğin Osrhoene-Diyarmudar'ın fetih zamanını Balazuri, Muhammad B. Sa'd, Tabari gibi tarihçilerin verdiği rivayetleri birlikte ele alır. (Bkz. Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi (Başlangıçtan H. 210=M.825'e Kadar)*, İstanbul, 1960, s. 48-72.) Işıltan, farklı dillerden –Arapça, Almanca, Fransızca, İngilizce gibi– farklı kronik kaynaklara yönelir.

¹²³⁰ M. Tayyip Gökbilgin, Solakzade, Aşıkpaşazade gibi *vekeyname* ve *Tevârih-i Âl-i Osmanlar* yazanlara da başvurduğu gibi kitabelere de yönelir ancak yine de yazarın 15-16. *Asırlarında Edirne ve Paşa Livası* çalışmasında baskın kaynak unsur tek başına tapu tahrir kaynaklarıdır.

¹²³¹ Erhan Afyoncu, *Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler*, s. 267.

¹²³² N. Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s. X.

¹²³³ N. Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s. 6.

¹²³⁴ N. Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, ss. 38, 98.

¹²³⁵ E. Çaykara (der.), *Tarihçilerin Kutbu: Halil İnalçık*, s. 127-129.

da değerlendirilmesini savunmuştur. İnalçık, yaptığı araştırmalarda tek bir kaynak türüyle yetinmeyerek toponomi araştırmalarında bulunmuş, hatta Bursa ve Edirne gibi yerlerde düzenlediği saha incelemelerinde yer alan bölgenin halkının yaşam tarzlarıyla vekayinamelerdeki bilgileri karşılaştırmıştır.¹²³⁶ Ana kaynağın şer'iyye sicilleri olduğu "Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar" (Ankara, 1960) çalışmasında İnalçık, başka kaynakları da değerlendirir. Buna göre İnalçık'ın eserinde arşiv malzemelerinden olan tahrir defterlerinin yanı sıra Avrupalı tacirlerin raporları, seyyahların seyahatnameleri de kaynak olarak kullanılmaktadır. Özetle İnalçık'ın daha çok şer'iyye sicillerini de yayımlamayı hedeflediği ve böylece ana kaynağın şer'iyye sicilleri olduğu çalışmasında diğer kaynaklara da yöneldiği, bu kaynakları da değerlendirdiği anlaşılmaktadır.¹²³⁷

1970-1995 yılları arasında yazılan ikinci kuşağa ait 15 yerel tarih çalışmanın 3'ü yani % 20'si büyük ölçüde tek bir kaynak türüne bağlıyken, 12 çalışma yani % 80'i tek bir kaynak türüne bağlı değildir. Diğer bir ifadeyle salt tek bir kaynağa bağlı kalmadan diğer tarih malzemelerine de başvuran çalışmalar tüm ikinci kuşak yerel tarih çalışmaların % 80'ini oluşturur. Gerçekten de kaynakların tekil mi yoksa çoğul olarak mı kullanıldığına bakıldığında, Zeki Arıkan, Bahaeddin Yediyıldız, İsmet Miroğlu'nun zaman zaman diğer kaynak türlerine yöneldikleri görülse de yoğun olarak tek bir kaynak türüyle yetindikleri görülmektedir. Ömer Lütfi Barkan'ın 30-40 yılda bir yapılan büyük nüfus ve vergi sayımların sonuçlarını gösteren "*Türk arşivlerinin en kıymetli hazinesi*"¹²³⁸ olarak gösterdiği tahrir defterlerinin 6 çalışmada, şer'iyye sicillerinin ise 2 çalışmada en çok kullanılan temel kaynaklar olduğu görülür. Çalışmaların % 53'ü en çok tahrir ve/veya şer'iyye sicillerinden yararlanır. Eserlerin büyük çoğunluğu tek kaynak türüne bağlı (3'ü hariç) kalmayıp diğer kaynaklardan (tahrir defterleri, şer'iyye sicilleri, vakfiyeler, seyahatnameler, salnameler vb.) da yararlanmaktadır. Kaynakların sadece arşiv malzemelerine dayalı olup olmadıklarına bakıldığında ise çalışmaların hiçbirinin sadece arşiv malzemelerine bağlı olmadıkları, az veya çok arşiv malzemesi

¹²³⁶ Özer Ergenç, "Halil İnalçık Neden Büyük ?", *Doğu Batı Dergisi*, 3/12, 2000, s.127.

¹²³⁷ İlber Ortaylı'ya göre, İnalçık "gerçekten de tek yönlü vesikalarla çalışmaz. Tahrir defterlerinden başlar, iktisadi tarihe, kadı siciline, beratlarla kadar hayatın bütün safhalarına gider ve daha ilginç edebi metinleri bilir. " (Bkz. E. Çaykara (der.), *Tarihçilerin Kutbu: Halil İnalçık*, s. 489.) Keza, İnalçık, "Bursa" makalesinde de genelde şer'iyye sicillerini kullansa da tahrir defterleri, salnameler gibi arşiv malzemeleri yanında aynı zamanda Evliya Çelebi seyahatnamesine, yabancı tacirlerin raporlarına, mektuplara, yabancı seyahatnamelere, vakayinamelere de başvurur. Bu bakımdan bu çalışmanın da tek bir kaynak türüne de tek bir kaynağa da bağlı kalmadığı ve kaynakları çeşitli kullandığı savunulabilir. Bkz. Halil inalcık, *Bursa*, s. 447.

¹²³⁸ Ö. L. Barkan, *Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi*, s.9.

hariç diğer kaynaklara da başvurdukları görülmektedir. Eserlerin 13'ünde yani % 87'inde nicelik olarak en çok yararlanan tarihsel veriler arşiv malzemeleri; % 13'ünde en çok yararlanan kaynaklar ikincil veya çağdaş kaynaklardır. Çalışmalarda kullanılan kaynakların sadece arşiv malzemeleri olup olmadığına bakılabilir. Buna göre çalışmaların hemen hepsi tamamen arşiv malzemelerinde dayanmasa da diğer kaynaklara başvurma oranı da çok yoğun değildir.

İkinci kuşağa ait bazı yerel tarih çalışmalarından örnek vermek yararlı olacaktır. Zira bu kuşakta yer alan tarihçilerden olan Bahaeddin Yediyıldız, Özer Ergenç¹²³⁹, İsmet Miroğlu, Suraiyya Faroqi, Zeki Arıkan gibi tarihçiler kullandıkları kaynaklarla, başvurdukları yöntemlerle kendilerinden sonra gelen tarihçileri de etkilemişlerdir. Özellikle tahrirlere dayalı araştırmaların sayısında, İsmet Miroğlu ve Nejat Göyünç'ün eserlerinin yayımlanmasından sonra önemli artışlar gözlemlenmektedir.¹²⁴⁰ Özer Ergenç'in *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya* (İstanbul, 2011) kitabında temel kaynak türü şer'iyye sicilleri olmakla beraber az da olsa tahrir, vakfiyeler ve seyahatnamelerden de yararlanır. Ancak çalışma tek kaynak türüne ve tek bir kaynağa bağlı olmasa da arşiv harici kaynak kullanımı yoğun değildir. Eserin birincil kaynaklarının çok büyük bir bölümü şer'iyye sicillerine dayalı olmakla birlikte, tarihçi diğer arşiv kaynaklarına da yönelmiştir. Ergenç'in eserinde arşiv kaynakları grubunda çeşitlilik bulunsa da arşiv harici kaynakların kullanımında çeşitlilik eğilimi görülmemektedir. Hüseyin Özdeğer'in *16. Asırda Ayıntab Livası* başlıklı çalışmasında ise ana kaynak tapu tahrir defterleridir. Tapu tahrir defterleri haricindeki diğer kaynakların kullanımı ise niceliksel oran olarak düşüktür. Tarihçi, çalışmanın yaklaşık ¾'ünü tahrir defterlerinin transkripsiyonuna ayırmaktadır. Bu bağlamda bu ve diğer bölümlerdeki kaynakların çoğunun tahrir defterlerine yaslandığı hesaba katıldığında tarihçinin kaynak çeşitliliği eğilimi gösterdiği iddia edilemez. *Denizli 1070-1520* (İstanbul, 2007) eserinde tek bir kaynak türüyle yetinmeyen Tuncer Baykara ise kaynakların yetersizliği durumuna boyun eğmemeyi tercih eder. Baykara, biraz da kaynak yetersizliğinden dolayı bir kaynak olarak değerlendirdiği *gerileksel yöntemden* yararlandığı gibi diğer şehirlerle ilgili ve sonraki yüzyıllara ait bilgileri birbirleriyle kıyaslayarak ele alır.¹²⁴¹ 2. *Meşrutiyet Döneminde İzmir* başlıklı Sabri Sürgevil'in çalışmasındaysa temel kaynaklar, büyük

¹²³⁹ Erhan Afyoncu, *Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler*, s. 267.

¹²⁴⁰ Y. Koç, *Ömer Lütfi Barkan'ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları*, s. 187.

¹²⁴¹ T. Baykara, *1070-1520 Denizli Tarihi*, s. 235.

oranda Ahenk, Anadolu, Köylü gibi dönemin İzmir gazeteleridir.¹²⁴² Sürgevil, arşiv kaynaklarından olan salnamelere de başvurur. Ayrıca hatıraları, dönemin kamu binaları ve işletmelerini gösteren çeşitli fotoğrafları da kullanmaktadır. Tarihçi, tek bir kaynağa bağlı olmadığını göstermek için Balkan Savaşı dönemin acılı günlerini yansıtan İsmail Zühtü Bey'in bestesine de yer verir.¹²⁴³

İkinci kuşak tarihçilerde tapu tahrir defterleri Yediyıldız, Miroğlu, Özdeğer, Arıkan tarafından da temel kaynak olarak kullanılmaktadır. Bu tarihçilerin çalışmalarında başka kaynaklara yönelim olsa da genel olarak kaynak çeşitliliği eğilimi görülmemektedir.¹²⁴⁴ Güneş ve Yakut'un *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir* (Eskişehir, 2007) eserinde kaynakların yetersizliğinden hatta belli konularda yokluğundan dolayı Eskişehir'in tarihsel dönemindeki görünümü ortaya çıkarmada güçlüklerle karşılaştığı, yerel kaynakların çeşitli nedenlerden dolayı yok olmasından dolayı araştırmancının arşiv belgelerine, dönemin süreli yayınlarına ve modern çalışmalara

¹²⁴² Sabri Sürgevil, diğer çalışmalarından olan *Kemalpaşa (Nif) ve Çevresinin Tarihi* ile *Basmane Garı ve Çevresi*'nde çeşitli kaynakları kullanır. Örneğin tek bir kaynak türünün egemen olmadığı *Kemalpaşa* çalışmasında gerek arşiv gerekse arşiv harici birden fazla kaynak türünü değerlendirir. Bu bağlamda İzmir il yıllığı, temettuat defterleri, vilayet salnamesi, ATASE arşivlerine başvuran tarihçi aynı zamanda çağdaş Bizans kaynakları (Ducas gibi), gazeteler gibi kaynaklara da yönelir. Sürgevil, kaynak yetersizliğini, sıradan halkın dönem kaynaklarında yer almamasını, tarihçinin ilgisinin büyük adamlarda olmasına bağlar. Bkz. Sabri Sürgevil, *Kemalpaşa (Nif) ve Çevresinin Tarihi*, İzmir, 2000. s. 88.

¹²⁴³ Sabri Sürgevil, *2. Meşrutiyet Döneminde İzmir*, İzmir, 2009, s. 35.

¹²⁴⁴ Genel olarak çok az diğer kaynakları kullansa da tek kaynağa bağlılığı belirgin olan Zeki Arıkan'ın *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*'nda temel ve en çok kullanılan kaynak sosyo-ekonomi tarih için çok önemli olan (1478-1586 arasındaki 15 adet) tapu tahrir defterleridir. Eserde yoğun olarak tapu tahrir defterleri kullanılsa da aynı zamanda mühimme defterleri, şer'iyye sicilleri, vakayinameler, kitabelerden, yerli ve yabancı seyahatnamelerden de (Evliya Çelebi'den 4, İbn-Batuta'dan 11 defa) yararlanır. Ancak bu durum tarihçinin kaynakları çok çeşitli ve zengin olarak kullandığı anlamına gelmemektedir. Arıkan gibi İsmet Miroğlu'nun çalışması da büyük oranda tapu tahrir defterlerine dayanır. Gerçekten de eserin dipnotları incelendiğinde Marco Polo ve Evliya Çelebi seyahatnamesi, bazı maliyeden müdevver defterleri haricinde başvurulmuş kaynakların çoğunluğunun tapu tahrir defterleri olduğu görülmektedir. Çalışmada sayılı örneklerle farklı kaynakların birlikte kullandığı da olmaktadır. *Bayburt* ismi hakkında değerlendirme yaparken, Marco Polo dâhil çok farklı yabancı kaynaklara başvurur. (Bkz. İ. Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, s. 9.) Bununla beraber büyük ölçüde tahrir defterlerine bağlı kalan tarihçinin kaynak çeşitliliğini önemsediği savunulamaz. Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası* eserinde, tek kaynağa bağlı kalmamakla birlikte eserin büyük çoğunluğunda tapu tahrir defterlerini kullanılır. Gerçekten de eserin 121 sayfasını oluşturan (İskân Yerleri ve Nüfus, 16.Yüzyıl Tahrirlerine Göre Kemah ve Erzincan Şehirleri) 3 ve 4. bölümün dipnotlarına bakıldığında birkaç dipnot haricinde hemen hemen her dipnotta tapu tahrirlerin yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte MAD, mühime defterlerine, vakayinamelere, seyahatnamelere de başvurulmaktadır. Özetle çalışmanın önemli bir bölümünde tapu tahrir defterleri ve arşiv kaynakları egemen olsa da yazarın diğer kaynaklara da iltifat ettiği görülmektedir. (Bkz. İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, Ankara, 1990.) Arıkan ve Miroğlu gibi Baheddin Yediyıldız da öncelikle sayfalara temel kaynakların tanıtımını yapmaktadır. 1455-1613 yılları arasında yapılan 5 tahrir defterine göre oluşturulan eser, diğer kaynakları çok az kullandığından kaynak çeşitliliği eğilimi göstermez. Tapu tahrir defterleri hariç kullanılan tarihsel kaynaklar, eserin genelinde çok kullanıldığı gözlemlenmeyen vakfiyeler, bazı vakayinameler, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesidir.

dayandırıldığı ifade edilir.¹²⁴⁵ Farklı kaynakları kullanan tarihçilerin kaynak çeşitliliğine önem verdiği görülmektedir.

İkinci kuşaktaki yerel tarih araştırmalarının hiçbirinin salt arşiv malzemelerine bağlı kalmadığı, niceliksel oran değişmekle birlikte arşiv dışı kaynaklara da yöneldikleri gözlemlenmektedir. Bunun bir yansıması olarak eserlerde kütüphane ve müzeli malzemelerden, sözlü kaynaklardan yararlanır. Çalışmaların 4'ünde yani % 27'sinde mezar taşlarına ve kitabelere, sadece 3'ünde de saha araştırması-gözlem, sözlü tanıklıklar gibi ayırt edici kaynaklara başvurulur. Eserlerin 1'i hariç tüm çalışmalarda vakayinameler, hepsinde ise özellikle Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi olmak üzere seyahatnameler bulunmaktadır. Sözlü tarih araştırmasında bulunan ikinci kuşak yerel tarih çalışmaları ise sadece 2 adet olup, 2 çalışmada da şiir kullanılmaktadır.¹²⁴⁶

1985-2000 yılları arasında yazılan üçüncü kuşak yerel tarih eserlerinin yöneldikleri kaynakların sadece arşiv malzemeleri olup olmadıkları sorgulandığında, toplam 81 adet çalışmanın 16'sında yani yaklaşık % 20'sinde kaynakların sadece arşiv kaynaklarına dayandıkları görülmektedir. 53 çalışma ise sadece tek bir arşiv kaynağına

¹²⁴⁵ İ. Güneş ve K. Yakut, *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Eskişehir*, s. IV.

¹²⁴⁶ *Ardahan Tarihi* eserinde çok sayıda şiirde yararlanılan Enver Konukçu, bu kaynaklar dâhil olmak üzere çok sayıda fotoğraf ve resimleri de analiz etmeden bırakır. Saha araştırmasının da kaynak olarak değerlendirilmesi Özer Ergenç'in yanı sıra Mübahat S. Kütükoğlu'nda da görülür. Saha araştırmasında da bulunan Kütükoğlu, çalışmasında seyahatnameleri, çok sayıda fotoğraf ve resimleri kullandığı gibi kitabelere ve mezar taşlarına da başvurur. Tarihçinin, her ne kadar yüksek oranda arşiv malzemelerine yöneldiği görülse de genel olarak farklı kaynakları kullandığı savunulabilir. Kütükoğlu'nun "XIX. Asır Ortalarında Tavas Kazası", "XVI. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı", "Menteşe Sancağı-1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)" çalışmalarında da kaynak çeşitliliği eğilimi görülmez. Genel bir kural olarak çalışmaların girişinde kaynaklar hakkında bilgiler sunulur. *Tavas Kazası*'nda ana kaynak olan temmettuat defterleri kullanılan kaynakların çoğunluğunu oluşturur. *Çeşme Kazası*'nda ise temel olarak ve birincil olarak eserin genelinde hâkim olan kaynak tapu tahrirleridir. Arşiv harici kaynakların kullanımı da yoğun olmasa da seyahatnameler, vakayinameler, kitabeler, minyatürler den de yararlanır. Özetle *Çeşme Kazası*'nda farklı kaynaklar görülse de kaynak çeşitliliği eğilimi tam olarak hâkim değildir. *Menteşe Sancağı*'nda tarihçi büyük oranda 1830 Mentеше Nüfus Defteri'ne bağlıdır. Her ne kadar temettuat defteri, dahiliye-idare gibi arşiv kaynakları, İbn-Batuta, Evliya Çelebi seyahatnameleri kullanılsa da bunlar oran olarak yoğunluk teşkil etmemektedir. Tek bir kaynak türüyle yetinmeyen Tuncer Baykara da *Denizli 1070-1520* çalışmasında salname, tahrir defterleri gibi arşiv malzemeleri yanında Bizans kaynakları başta olmak üzere çağdaş kaynakları, vakayinameleri, seyahatnameleri, saha araştırmasını, mezar taşlarını, günümüze ulaşan rivayetleri, şiir ve kitabeleri de yaygın olarak kullanır. Tarihçi, geriye doğru yöntemi kullandığı Denizli pazarlarıyla ilgili kısımda hem kendi hatıralarından, hem de yöre insanın verdiği bilgileri de değerlendirir. Baykara, geriye doğru yöntemi de dâhil olmak üzere kullandığı pek çok yöntem ve malzemeyle kaynak çeşitliliği eğilimi göstermektedir. Ana kaynak malzemelerin arşiv kaynakları olduğu çalışmada Suraiya Faroqi ise *Ankara ve Kayseri* eserinde merkezde şer'iye sicillerin yer aldığı eserinde daha önce yaptığı saha araştırmasında kendi çektiği çok sayıda fotoğrafları da kaynak olarak değerlendirmektedir. Ayrıca İbn Batuta, Evliya Çelebi ve yabancıların seyahatnamelerini, mühime defterlerini, elçilik raporlarını, vakayinameleri, resimleri ve çok sayıda fotoğrafları da değerlendirir. "Bu bölgenin 20. yy başında çekilen fotoğrafları hala Osmanlı Ankarası'nın tüm geçmişini karakterize eden bu konfigürasyonu yansıtmaktadır." (Bkz. S. Faroqi, *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, s. 45.) Genel olarak çalışmada temel ve en çok değerlendirilen kaynak şer'iye sicilleri olsa da diğer kaynaklara da başvurma eğilimi görülmektedir.

veya kaynaklarına bağı kalmasa da arşiv dışı malzemelere yönelme durumu güçlü değildir. Diğer bir ifadeyle çalışmaların 69'u yani yaklaşık % 85'ü ya sadece arşiv malzemesine dayalıdır veya arşiv dışı kaynak kullanımına yönelimleri yoğun değildir. Örneğin Feridun Emecen, İbrahim Yılmazçelik, Mehmet Ali Ünal, Tahir Öğüt, Engin Berber, İbrahim Sezgin, Salih Aynural, Şenol Çelik, Yılmaz Kurt, Yusuf Küçükdağ, Oktay Karaman, Cihat Yıldırım¹²⁴⁷ çalışmalarında çeşitli arşiv kaynaklarını kulansa da arşiv dışı kaynaklara başvurmada yoğunluk sergilemezler. Üçüncü kuşaktaki 12 çalışma ise sadece arşiv kaynaklarına dayalı olmadığı gibi nispeten diğer çalışmalara göre farklı kaynaklara daha çok başvurmaktadır.

Yerel tarih çalışmalarının bazılarında ise, tek bir kaynak türü baskın bir ölçüde kullanılmaktadır. Buna göre üçüncü kuşakta büyük ölçüde tek bir kaynak türüne bağlı olan çalışmaların sayısı 23 adet olup, bu ise kuşakta yer alan tüm çalışmaların yaklaşık % 28.39'una denk gelmektedir. Bu çalışmalar, zaman zaman farklı kaynaklara yönelse de büyük ölçüde tek bir kaynak türüne bağlı kalırlar. Genelde bu tek kaynak türünün de arşiv belgeleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu 23 yerel tarih çalışmasının 5'i çok az da olsa arşiv dışı kaynaklara yönelmektedir. 58 çalışmada ise kaynaklar tek bir kaynak türüne bağlı değildir. Bununla birlikte bu 58 çalışmanın 52'sinde arşiv dışı kaynaklara yönelme olsa da bu oran olarak yüksek değildir. Diğer bir deyişle çalışmaların 58'inde salt arşiv malzemeleri kullanılmaz. Ancak bu gruptaki 52 çalışmada arşiv dışı malzeme kullanımını niceliksel olarak çok azdır. Bu çalışmalar salt arşiv belgelerine dayanmasa da çok büyük oranda arşiv belgelerini baskın ve temel olarak kullanır.

Büyük ölçüde tek kaynak türüne göre şekillenen çalışmalar tapu tahrir defterleri, şer'iyye sicilleri, temettuat defterleri, salnameler gibi kaynaklara yönelmektedirler. Bu çalışmalar aynı zamanda gerek arşiv kaynaklarında gerekse arşiv dışı kaynaklarda kaynak çeşitliliği eğilimi göstermemektedir. Örneğin Yılmaz Kızıltan, Hüsnü Demircan, Nazım Kuruca, Özer Küpeli, Volkan Ertürk, Songül Akkoyun, İbrahim Solak, Ahmet Gündüz, Yunus Koç tahrir defterlerini; Cemal Güven, Hasan Ali Yavuz, Naci Şahin, Hüseyin Arıcı şer'iyye sicillerini; Turgut İleri, Temel Öztürk salnameleri; Haydar Çoruh, Selahattin Özçelik temettuat defterlerini çalışmalarında büyük ölçüde tek kaynak türü olarak değerlendirir. Ancak bu türdeki bazı çalışmalarda yine de az da olsa diğer

¹²⁴⁷ Bkz. Ek-1: Tez Çalışmasında Merkez Edinen Yerel Tarih Çalışmaları, s. 378.

kaynakların da değerlendirildiği anlaşılrsa da büyük ölçüde tek kaynak türüne bağlılık esastır.¹²⁴⁸ Bazı çalışmalar da sadece şer'iyeye sicillerine, temettuat defterlerine veya salnamelere dayanmıştır.¹²⁴⁹ *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı* (Ankara, 1989) araştırmasında büyük ölçüde tek kaynak türüne bağlı kalan Yunus Koç'un ifadeleri¹²⁵⁰ tek kaynak türüne bağlı kalarak oluşturulan çalışmaların bölge tarihinin evrim veya gelişimini değil de daha çok bir *kesitini* yansıttığını gösterir. Kaynakların salt tapu tahrir defterine dayanmasından ötürü yazar sosyal tabakalaşma gibi daha uzun süreli analiz gerektiren değerlendirmelerde de bulunmamaktadır. Kaynak çeşitliliği olmasa da yazarın kaynağı ele alma tarzı analitik ve bilinenden bilinmeyeni çıkartma tarzındadır. Tarihçi kaynakları salt verisel olarak değerlendirmez, kaynakları sorgulayarak çeşitli varsayımlarda bulunur.

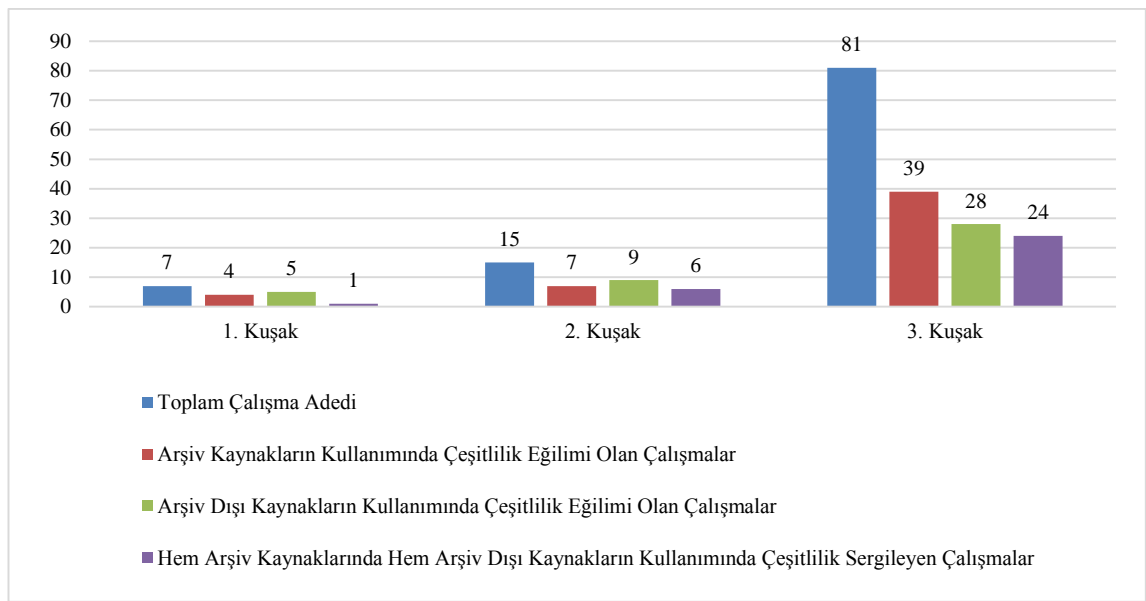
Üçüncü kuşakta yer alan 81 adet yerel tarih çalışmasının 24'ünde gerek arşiv kaynaklarında gerekse arşiv dışı kaynaklara yönelmede çeşitlilik eğilimi sergiledikleri

¹²⁴⁸ Gerçekten de çalışmasında tek kaynağa bağlı olan Yılmaz Kızıltan, birkaç kez de olsa Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinden yararlanır. Çağdaş Bizans kaynaklarını, Osmanlı vakayinameleri, kronikleri, risaleleri de tarihin tanığı olarak değerlendirir. (Bkz. Yılmaz Kızıltan, *1591 Tarihli Tahrire Göre Erzincan*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, 1986, Ankara, ss. XXVI- XXXIV) Hüsnü Demircan da *Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi* çalışmasında "kaynaklar üzerine bir değerlendirme" başlığı altında kullanılan arşiv kaynaklarının başında tapu tahrir defterleri olduğunu vurgulayarak tahrirlerin yöntemi, gereği, gelişimi üzerinde durur. (Bkz. H. Demircan, *Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi*, s. XXI.) Kaynakları bu tarzda tanıtmaya usulü ikinci kuşaktan beri adeta kökleşmiş bir metodolojik alışkanlık olarak genel olarak üçüncü kuşak tarihçilerinde de devam eder. Örneğin çalışmanın ana ve temel kaynağının tahrirler olduğunu belirten Özer Küpeli, giriş kısmında araştırmanın dayandığı kaynaklar olan tahrir defterlerinin önemi, tertibi, türleri üzerinde durduktan sonra çalışmada kullanılan tahrir defterlerini anlatır. (Bkz. Ö. Küpeli, *Tahrir Defterlerine Göre XV-XVI. Yüzyıllarda Homa Kazası*, s. V.) Tek kaynak türüne ve tek kaynağa bağlı olan Ahmet Gündüz de eserin giriş kısmında yaklaşık 8 sayfada başta tahrir defterleri olmak üzere yararlanılan kaynakları anlatır. Mehmet Öz de çalışmasında genel olarak tahrir defterlerini adeta başrol haline getirir. Yaklaşık 10 sayfada tanıtılan ve büyük oranda tapu tahrir defterlerine dayanan çalışmada tek kaynağa bağlılık olmasa da arşiv kaynakları haricinde diğer kaynaklara başvurma eğilimi yoğun değildir. Sık sık "kullanılan kaynakların belirsizlik ve eksikliklerine rağmen temelde tahrir defterlerine dayanan araştırma"da tarihçiye göre tahrir "kaynaklarımız incelenen dönemin kır hayatını çok ayrıntılı bir şekilde tahlil etmememizi mümkün kılmazsa da, hatları ve tonları belli ölçüde ortaya çıkan bir tablo elde edebiliriz." (Bkz. M. Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, ss. 180-181) Bununla birlikte Öz, Canik adının menşei gibi bazı konularda kimi zaman kronikleri, yabancı kaynakları vb. malzemeleri de birlikte kullanır.

¹²⁴⁹ Örneğin arşiv ve arşiv dışı kaynak çeşitliliğinden bahsedilmeyen eserinde Cemal Güven, tek bir şer'iyeye sicilini temel kaynak haline getirir. Çalışmada büyük oranda bu belgelerin özetleri sunulmaktadır. Hasan Ali Yavuz'un eserinde zaman zaman Evliya Çelebi veya Hüseyin Hüsamettin'in *Amasya Tarihi* çalışmasından faydalanılsa da şer'iyeye sicillerinin kullanımı çok yoğundur. "Araştırmamızda ana kaynak milli kütüphanede bulunan Amasya şehrine ait iki şer'iye sicilleridir." (Bkz. Hasan Ali Yavuz, 56. ve 57. *Şer'iyeye Sicillerine Göre; 1777-1780 Yılları Arasında Amasya*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1999, s. 2.) Eserin büyük bölümünün "defterlerde bulunan belgelerin özetleri" olduğu çalışmada sayfalarca şer'iyeye sicillerinin tıpkı çekimi eklerde sunulur. Bkz. H. A. Yavuz, *1777 - 1780 Yılları Arasında Amasya*, s. 35-105.

¹²⁵⁰ Eserin önsözünde Yunus Koç'un ifadeleri bu yargıyı somutlaştırmaktadır: "Çalışmanın amacı ve zaman bakımından yalnızca 1575-76 tarihli son defterlerin ana kaynak olarak alınması ve bölgeye ait önceki tahrir defterleri ile arşiv vesikalarına müracaat edilememesi gibi hususlar sancağın Osmanlı idaresi boyunca geçirmiş olduğu genel gelişimden ziyade sadece 16. yüzyıldan bir kesit biçiminde ele alınmasını imkân vermiştir." Bkz. Y. Koç, *XV. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı*, sny.

görülmektedir. Bu yönde olan tarihçilerin bazıları Mehmet İnbaşı, Gökür Gögebakan, Abdullah Martal, Adnan Gürbüz, Saim Savaş, Ahmet Nezihi Turhan, Cahit Telci, Galip Eken, Mehmet Emin Yolalıcı, Mehmet Akif Erdoğan, Muhittin Tuş, Ömer Demirel, Turan Gökçe, Üçler Bulduk, Hüseyin Çınar, Aynur Ünlüyol, Nuri Adıyeye gösterilebilir. Bu tarihçilerin çalışmalarında salt tek bir arşiv malzemesi hâkim kaynak türü kılınmazken, aynı zamanda arşiv dışı kaynak türlerinde de farklı kaynak demetlerine yönelme görülür. Kütüphane, müze, sözlü kaynaklara, seyahatnamelere, vakayinamelere, hatıralara, şiirlere, destanlara, menakıbnamelere, saha araştırmalarından yola çıkıp sözlü rivayetlere, kitabelere, mezar taşlarına başvurulmuştur.¹²⁵¹

Grafik 12: Üç Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarında Genel Olarak Kaynakların Kullanımı

Yerel tarih çalışmalarında tam olarak kaynak çeşitliliğinin olup olmadığı eserlerde yararlanılan arşiv ve arşiv dışı kaynakların çeşitliliğine göre ölçülmelidir.

¹²⁵¹ Muhittin Tuş, Ömer Demirel, Aynur Ünlüyol, Mehmet İnbaşı yaptıkları saha araştırmalarıyla çalışmalarında yararlandıkları kaynak çeşitliliğini güçlendirmişlerdir. İnbaşı gibi Orhan Kılıç da *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van* çalışmasında mühimme, maliyeden müdevver, tahrir defterleri gibi arşiv kaynaklarını çeşitli olarak kullanırken, aynı zamanda arşiv dışı kaynaklardan vakayinameleri, seyahatnameleri, çağdaş eserleri, minyatürlere de yönelir. *Toprak Vakıf İlişkileri Çerçevesinde 16. Yüzyılda Amasya Sancağı* başlıklı eserinde Adnan Gürbüz, arşiv kaynaklardan tahrir, mühime, vakfiye defterlerini; arşiv dışı kaynaklardan vakayinameleri, seyahatnameleri, çağdaş eserleri, kitabeleri yoğun kullanır. *Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi. Sivas Ali Baba Zaviyesi* çalışmasında Saim Savaş, vakfiye, şer'iyye sicilleri, maliyeden müdevver, mühime defterlerini yoğun olarak başvururken, arşiv dışı kaynak olarak vakayinameler, seyahatnameler, kitabeler yanında şiirlere, sözlü rivayetlere başvurur. Tarihçi kaynak çeşitliliğinin bir uzantısı olarak eserinde şiirleri ve zaviyeyle ilgili sözlü rivayetleri de yansıtır. Savaş'a göre tarihi gerçekleri anlayabilmek için rivayetlere dayanan bilgiler de önemli olabilir. Bkz. Saim Savaş, *Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi. Sivas Ali Baba Zaviyesi*, İstanbul, 1992, s. 44.) Çalışma gerek arşiv kaynakları açısından gerekse de arşiv dışından olmak üzere kaynakları çeşitli olarak kullanır.

Çalışmaların bazılarında bir veya iki arşiv kaynağı yoğun olarak kullanılırken, bazılarında ise daha çok ve çeşitli arşiv malzemeleri değerlendirilir. Yine bazı eserlerde sadece arşiv kaynaklarına başvurulup arşiv harici kaynaklar ele alınmazken, bazı çalışmalarda arşiv dışı kaynaklara da yönelme görülmektedir. Grafik 12’de görüldüğü gibi ilk kuşaktaki çalışmaların % 57’sinin, ikinci kuşaktakilerin % 46’sının, üçüncü kuşaktakilerin ise % 48’inde çeşitli arşiv kaynakları kullanılmaktadır. Çalışmalarda arşiv dışı kaynaklarda çeşitliliğinin sergilenip sergilenmediği de önem taşır. Buna göre ilk kuşakta arşiv dışı kaynak çeşitliliği kuşaktaki çalışmaların % 71’inde gözlemlenirken, ikinci kuşakta bu oran % 60’a, üçüncü kuşakta ise % 34’e düşmektedir. Üçüncü kuşakta bu düşüşün nedeni öyle görünüyor ki yerel tarih alanında artan lisansüstü tez çalışmalarının daha çok tek bir arşiv kaynağına göre oluşturulmaları, arşiv dışı kaynaklara da fazla yönelmemeleridir. Gerçekten de bu kuşaktaki çalışmaların önemli bir bölümü şer’iyye sicillerini veya tahrir defterlerini temel ve büyük oranda tek kaynak olarak kullanır. Üçüncü kuşağa ait 81 yerel tarih çalışmanın 28’inde yani % 34’ünde arşiv dışı kaynak çeşitliliği eğilimi görülmektedir. Bu çalışmalar arşiv dışı kaynaklarda (kütüphane, sözlü kaynak, müzeli kaynak) olabildiğince farklı kaynaklara yönelmeye çalışmışlardır. Özet olarak ifade edilirse, 3. kuşaktaki 81 adet eserden arşiv kaynaklarını tekil olarak kullanan 42 (% 52) çalışmanın hemen hemen hepsi -2 çalışma haricinde¹²⁵²- aynı zamanda arşiv dışı kaynaklara da yönelmemişlerdir. Denilebilir ki büyük oranda bu 42 çalışma tek bir kaynak türüyle araştırmalarını tamamlamışlardır. 39 eser (% 48) arşiv kaynaklarını çeşitli kullansa da bu çalışmaların 10’u genel olarak arşiv dışı kaynaklara yönelmemişlerdir. Böylece genel olarak aynı anda hem arşiv kaynaklarında hem arşiv dışı kaynaklarda çeşitlilik sergileyen yerel tarih çalışmalarının adedi 24 olup bu da tüm çalışmaların yaklaşık % 30’una denk gelmektedir.

Kullanılan kaynakların güçlü olarak çeşitlilik eğilimi gösterip göstermediğinin bir diğer ölçüsü, çalışmaların hem arşiv hem de arşiv dışı kaynaklarda sergiledikleri çeşitliliğin nasıl olduğudur. Grafik 12’ye dayanarak yapılan hesaplama göre ilk kuşaktaki çalışmaların % 14’ünde, ikinci kuşaktakilerin % 40’ında ve üçüncü kuşaktaki

---

¹²⁵² Sema Toprağın, *XVI. Yüzyılda Göynük ve Yenice-i Taraklı Kazaları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, 1994, Eskişehir; A. Latif Armağan, *XVI. Yüzyılda Teke Sancağı: Tapu - Tahrir Defterlerine Göre*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, 1996, Ankara.

çalışmaların ise % 30'unda hem arşiv hem de arşiv dışı kaynak kullanımında çeşitlilik görülmektedir.

Genel olarak yerel tarih çalışmalarında kaynakların değerlendirilmesi yönünden bazı eğilimlerin olduğu görülmektedir. Buna göre çalışmalarda öncelikle yararlanılan kaynakların tanıtımı yapılır. Bu tanıtımda salt çalışmada yararlanan malzemelerin neler olduğuna değil, aynı zaman bu kaynakların tarihselliği, işlevi, amacı, yöntemi gibi sorulara cevap aranır. 3. kuşakta kaynakların doğrudan aktarımının da yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Özellikle yüksek lisans tezlerinde tapu tahrir ve şer'iyeye sicillerinden yola çıkılarak belli bazı konular açıklandıktan sonra bu kaynaklardan doğrudan doğruya bilgiler ve veriler aktarılır. Tek kaynaklı bu yöndeki çalışmalarda kaynaklardaki bilgiler, yorumlanıp açıklanmasından ziyade tasviri amaçlarla yansıtılmaktadır. Kaynaklarda arşiv belgelerinin baskın olmasında veya farklı kaynaklara yönelmemesinde Rankeci tarih anlayışının arşiv belgeleri adeta kutsaması, arşiv dışı kaynaklara yönelmeyi amatör işiymiş gibi bir düşüncenin Türkiye'deki tarihçilikteki yansımalarının belli ölçüde devam etmesi de etkilidir. Profesyonel tarihçilik anlayışının salt arşiv belgeleriyle eş değer tutulması diğer kaynaklara başvurmada bir çekingenlik yaratmaktadır. Tarihçilik için tek ve yeter şart adeta arşiv belgesidir anlayışı belli ölçüde hâkimiyetini korumaktadır. Özel ve Çetinsaya'a göre, 1980'lerin ortalarından 1990'ları da kapsayacak şekilde çok önemli bir bölümü yüksek lisans ve doktora tez niteliğinde sahip olan çalışmalar, sadece belli arşiv malzemeleri üzerine yoğunlaşmışlar, şablon ve klişelerle hareket etmişlerdir. Daha çok tahrir ve şer'iyeye sicilleri temelindeki bu çalışmalar, analitik boyutu ihmal ettikleri gibi sığ belgeci tarihçilik yönündeki eleştirileri de hak etmişlerdir.¹²⁵³ Gerçekten de bu tespitleri destekler mahiyetteki Fatma Acun'un tarihçilikte belge kullanımıyla ilgi değerlendirmeleri önemlidir. Türkiye'deki tarihçilerin belge kullanım tarzını tespit için (2000-2010 yılları arası) Belleten dergisinden 167 makaleyi ve ATAM (Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi)'dan 247 makaleyi inceleyen Acun'a göre makalede değerlendirilen belgelerin verileri bir teori veya tez bağlamında kullanma tarzından ziyade, belgeleri nakletme yönündedir. Yazara göre Belleten'deki makalelerin sadece 5'i, ATAM'dakilerin ise 4'ünde belgedeki veriler bir teoriyi destekleme veya çürütme yoluna gitmiştir. Genel olarak bu durum tarihçilerin verileri herhangi bir işleminden geçirmeden Ranke'nin ifadesiyle "nasıl olduysa öyle" aktarma yolunu tercih

¹²⁵³ O. Özel, G. Çetinsaya, *Türkiye'de Osmanlı Tarihçiliğinin Son Çeyrek Yüzyılı: Bir Bilanço Denemesi*, s.10.

ettikleri anlamı taşır. Arşiv belgelerinin güvenilirliğini varsayan ve bunu adeta yeterli gören yazarlar “*belgedeki verileri ve veriler arasındaki ilişkileri soyut düzeyde düşünmeye fazla mesai harcamayan*”¹²⁵⁴ tarzdadırlar. Yine Fatma Acun’a göre Ranke’ye ve metoduna sadık olmaya devam eden tarihçiler, Ranke kadar titizlikle belge tenkidi de yapmamaktadırlar. Belgeleri karşılaştırma zaman zaman başvuru ancak yine de yeterince kullanılmayan bir metot olsa da teoriye göre bir belgeyi değerlendirme en az başvuru yöntemidir.¹²⁵⁵

Annales Ekolü’nde kaynak çeşitliliğın önemsenmesi, tarihsel kanıtların azlığı ya da yokluğu karşısında yeni yöntemlerin geliştirilmesini veya var olan metotların değerlendirilip zenginleşmesini sağlamıştır. İkinci bölümde de bahsedildiği gibi kaynaklardaki bazı boşlukları doldurmak veya bazı yargıları desteklemek için geriye doğru metot ekol öncüleri tarafından önemsenmiş, Marc Bloch tarafından ise özellikle kırsal tarih çalışmalarında uygulanmıştır. Türkiye’deki yerel tarih çalışmalarında bu yöntemin işlenirliğine değinmek gereklidir.

4.6 Yerel Tarih Çalışmalarında Geriye Doğru Yöntemin Kullanımı

Marc Bloch’un Annales Ekolü’nde yerleştirmeye çalıştığı, ancak kendisinden önceki tarihçiler tarafından kullanılan geriye doğru yöntemde, tarih yakın zamandan uzak zamana doğru giderek incelenir. Tarih yeri geldiğinde bugünden geçmişe doğru adeta ters bir çizgiyle ele alınır. Bloch’a göre, bugün geçmiş ile anlaşıldığı gibi geçmişin kendisi de şimdi aracılığıyla anlaşılabilir. Örneğın mevcut tarlaların şekilleri veya tarlaları sürme tarzları dahi aslında yüzlerce yıllık köklere sahiptir.¹²⁵⁶ Türkiye’deki yerel tarih çalışmalarında geriye doğru yöntemin kullanılıp kullanılmadığını analiz ederken, öncelikle eserlerde bu yöntemle ilgili yapılan atıflara dikkat edilmiştir. Ancak çalışmalarda bu yöntemden bahsedilip bahsedilmemesi tek başına bu yöntemde başvurulup başvurulmadığını da göstermemektedir. Bundan dolayı yerel tarih eserleri aynı zamanda içerik analizine de tabi tutulmuştur. İkinci bölümde ”Annales’da Geriye Doğru Yöntemi”nin başlığı altında bu yöntemle ilgili

¹²⁵⁴ Fatma Acun, “Tarihin İnşası Sürecinde Belge ve Kullanımı”, (Ed. Mehmet Öz), *Cumhuriyet Döneminde Türkiyede Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildiriler*, 18-20 Mart 2010, TTK, 2011, Ankara, s. 70.

¹²⁵⁵ F. Acun, *Tarihin İnşası Sürecinde Belge ve Kullanımı*, s. 73-74.

¹²⁵⁶ M. Bloch, *Apologie Pour L’Histoire Ou Métier d’Historien*, s. 12.

vurgulanan en önemli nitelik yerel tarih çalışmalarında aranmıştır. Buna göre geçmişteki bir yargıyı desteklemek veya tarihsel bir hipotezi ortaya koymak amacıyla özel olarak bugünkü (veya modern) bir olgudan, kalıntıdan yola çıkan, bu araçlara başvuran çalışmalarda geriye doğru yöntemin varlığı kabul edilmiştir.

Annales’da Marc Bloch ile özdeşleşen geriye doğru yöntem (veya *gerileksel yöntem*) dayalı çalışma Türkiye’de yazılan yerel tarih tarih araştırmalarında genel olarak yaygın görülmesine de, yöntemle atıfta bulunulmasa da ikinci kuşaktan bir tarihçinin çalışmasında bu yöntem değerlendirilir. Tuncer Baykara, *Denizli 1070-1520* (İstanbul, 2007) çalışmasında bu yöntemle değinirken uygulamada da *gerileksel* yöntemi örnekendirir. Baykara, yakın dönemdeki pazarların kuruluş günleri ve yerlerinden yola çıkarak geriye doğru giderek daha önceki asırlardaki pazarların zaman ve mekânlarını tartışır.

*“Denizli’deki ekonomik hayatı, devrin kaynaklarındaki yetersiz bilgiler yanında, sonraki yüzyılların bilgileri ile de kıyasen ortaya koymaya çalışacağız. Salt bilimsel açıdan doğru bir metot olarak görünmese de, toplumumuzdaki geleneklerin yüzlerce, hatta bin yıl yaşadığı açık olduğundan bunda çok fazla bir aşırılık da görmüyoruz. Zaman zaman kullandığımız ‘çok iyi bilinenden az bilinen dönemlere gitme’ usulünü, geri gidilen döneme ait başka şehir ve yerlerdeki bilgilerle de destekleyerek uygulayacağız”*¹²⁵⁷

Tuncer Baykara, “*İnsanlar ve Yaşayışlar*” başlığı altında önemli bir bölümü sosyo-kültürel tarihe ayrılan “*Giyim Kuşam*“ kısmında bir kez daha geriye doğru yöntemi hatırlatır.¹²⁵⁸ Yazar, özellikle iktisadi yaşama değindiği bölümde geriye doğru yöntemden hem lafzi olarak bahseder hem de uygulamada bu yöntemi kullanır.¹²⁵⁹ Yine haftalık kurulan pazarlara da yoğunlaşarak bunların esasen haftada bir defa kurulan ve günümüzde farklı türdeki pazarlar olduğunu belirten¹²⁶⁰ Baykara, bölgedeki haftalık pazarlarla ilişkin de geriye doğru yöntemle başvurur. Genel olarak 19. ve 20. yüzyıldan kalma Aydın Vilayeti salnamesi gibi belgelerden ve sözlü rivayetlerden yola çıkarak daha önceki yüzyılların haftalık pazarları hakkında okuyucunun bir fikir edinmesini sağlamayı dener.

¹²⁵⁷ T. Baykara, *1070-1520 Denizli Tarihi*, s. 235.

¹²⁵⁸ Tuncer Baykara’ya göre, Denizli yöresindeki insanların giyim kuşam gelenekleri, 19. yüzyıl sonlarında kadar süren geleneksel özelliklerin aslında 14-15. yüzyıldan kalma olduğu ifade edilebilir. Zira gelenek ve görenekler çok değişmemektedir. Örneğin çarık ile bunun biraz daha gelişmiş şekli olan yemeniler, Denizli yöresinde yakın yıllara kadar kullanılmıştır. Bkz. Tuncer Baykara, *1070-1520 Denizli Tarihi*, s. 228.

¹²⁵⁹ T. Baykara, *1070-1520 Denizli Tarihi*, s. 242.

¹²⁶⁰ T. Baykara, *1070-1520 Denizli Tarihi*, s. 257.

“Bilgi imkânı olarak, bu konuda bir de bilinen dönemden geriye doğru gitmek metod/usûlünü kullanacağız. Pazarlar konusunda 19 ve 20.yy bilgilerinden geçmişe doğru gitmekte yararlanabileceğiz. Bu bilgiler arasında bizzat kendi gözlemlerim de vardır. Hafta pazarlarının en uygun coğrafyada kurulanına örnek olarak Karaağaç'taki Karahüyük pazarı gösterilebilir. Benim de bir zamanlar gördüğüm bu Pazar, Karahüyük'ün doğusundaki pazaryerinde Çarşamba günleri kurulurdu. Bu pazara sadece civar köylerin halkı değil, komşu kazaların insanları da gelirdi. 19 ve 20. yy ilk yarısında çok canlı olduğu gözlemlenen bu Pazar, 1970'li yılların sonunda tamamen sönmüştür.”¹²⁶¹

Baykara'nın çalışmasında Osmanlı dönemin erken devirlerine ait Denizli pazarları aktarıldıktan sonra 19. ve 20. yüzyıl genel bilgileri ile genelde yöredeki halktan alınan bilgiler birleştirilip 20. yüzyılın ikinci yarısında kurulan pazarlar¹²⁶² yansıtılarak daha önceki yüzyıllar için okuyucuda bir izlenim vermeye çalışılır. Bununla birlikte Baykara bu konuda uzun uzun bir analiz yoluna da gitmemektedir. Bir başka deyişle 19. ve 20. yüzyıldan geriye giderek geçmişi kritize edip sorgulamaz, daha çok okuyucuya izlenim vermeye çalışır. Denizli'de kurulan pazarlarla ilgili 20. yüzyıldaki bilgiler, hatıralar ile daha önceki yüzyıllara ait bilgiler birleştirilir. Sayılı olan somut örneklerde 20. yüzyıla ait pazarların bilgilerden geriye doğru uzanılır.¹²⁶³

İkinci bölümde belirtildiği gibi geriye doğru yöntemin üzerinde ilerlediği kaynaklardan birisi mekâna yani coğrafyaya dayanıyordu. *Tarihin Savunusu veya Tarihçilik Mesleği* eserinde Bloch'a göre mevcut modern kırsal manzara aslında çok uzak bir çağdan kalmadır. Ancak, doğru soruları sorabilmek ve esasen yeterli olmayan belgeleri yorumlayıp açıklayabilmek için mevcut manzara, mekân gözlemlenmeli ve analiz edilmelidir.¹²⁶⁴ Annales Ekolü için sadece bütünsel tarihin departmanlarını oluşturan siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel vb. alanlara yön veren özelliğiyle değil, aynı zamanda bir kaynak olarak da değerlendirilen coğrafyanın yerel tarih çalışmasındaki konumu ve işgal ettiği yer analiz edilebilir.

¹²⁶¹ T. Baykara, *1070-1520 Denizli Tarihi*, s. 260.

¹²⁶² T. Baykara, *1070-1520 Denizli Tarihi*, s. 260-262.

¹²⁶³ Tuncer Baykara'ya göre, (İşkıyan (İşkoyan=Bostan Pazarı) “Bu Pazar 20.yy ilk yarısında Bedirbeğ ve bostan köyü arasındaki açık bir sahrada kurulurdu. Geçmiş yüzyıllarda da aynı yerde kurulmuş olması gerekir” Bkz. T. Baykara, *1070-1520 Denizli Tarihi*, s. 271.

¹²⁶⁴ J. L. M. Gulley, *The Retrospective Approach in Historical Geography*, s. 306-309.

4.7 Yerel Tarih Çalışmalarında Coğrafya'nın Değerlendirilmesi

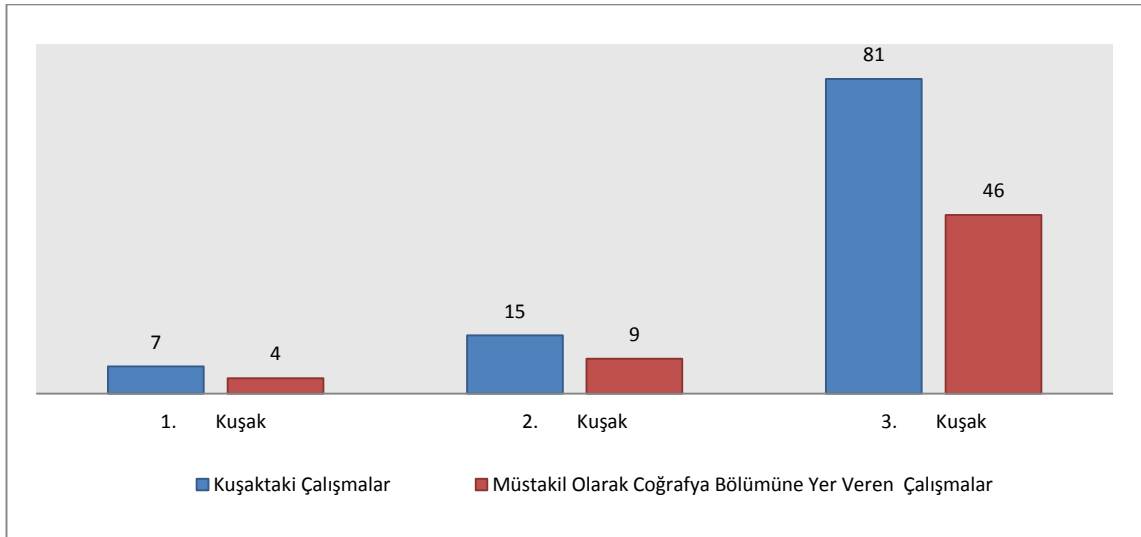
Coğrafyanın tarih çalışmalarında adeta kanıt veya kaynak olarak kullanılması Annales'in başlıca yeniliklerinden birisidir. Annales öncülerinin coğrafyayla ilgili yaklaşımlarında ise bazı farklılıklar görülmektedir. Örneğin Lucien Febvre örneğinde coğrafya, insanlar arasında ve toplumsal hayata etkileyici bir faktörken; Braudel'de ise belirleyici bir etkidir. Öyleki coğrafya başlı başına Braudel'in başyapıtı olan *Akdeniz Dünyası*'nın başrolüdür. Coğrafyanın kullanımı Annales bölgesel monografilerinde de vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Özellikle bu çalışmalarda coğrafi giriş bir gelenektir.¹²⁶⁵ Gümüştü'ye göre de Annales Okulu, sosyal tarih ve beşeri coğrafya arasında mevcut olan bağların ortaya çıkarılması ve ikisinin birbirleriyle yakınlaştırılmasına özellikle önem vermektedir. Bu önemin de bir yansıması olarak ekol, sosyal bilimler arasında en çok coğrafyayı önemser.¹²⁶⁶ Coğrafya disiplinin bu derecede "üst mertebede" görülmesi, hiç şüphesiz, tarihsel gelişmelerde coğrafyanın kendisine verilen önemden kaynaklanmaktaydı. Bu çalışmanın ikinci bölümündeki "Zaman ve Mekânın Birliği: Annales'da Coğrafya'nın Değerlendirilmesi" alt bölümündeki değerlendirmelerin yeterli olduğu düşünüldüğünden, Annales'da coğrafyanın önemi konusundaki tartışmalarla tekrara gidilmeyecektir. Burada Türkiye'deki ilk üç kuşak yerel tarih çalışmalarında coğrafyanın ne derecede ve hangi yönde önemsendiği sorgulanacaktır.

Yerel tarih çalışmalarında nicelik ve nitelik bakımından coğrafyanın kapladığı alanın tespitinde ele alınan unsurlar üç temel soruya göre değerlendirilmiştir. Yerel tarih çalışmalarında coğrafi bir giriş veya başlık bulunmakta mıdır? Çalışmalarda yer alan coğrafi bilgi veya değerlendirmelerin çalışmalardaki genel oranı nedir? Coğrafyayla ilgili değerlendirmeler coğrafi tarih niteliğinde midir yoksa verisel amaçlı bilgi sunma tarzında mıdır? Bu sorular biraz daha açılabilir. Çalışmalarda her şeyden önce coğrafi bir girişin varlığı sorgulanmış, bu doğrultuda yerel tarih çalışmalarında coğrafyayla ilgili bir bölüm veya başlığın olup olmadığı incelenmiştir. Bu tespit yapılırken bir çalışmada coğrafyayla ilgili bir bölüm veya başlık altında ortalama kaç sayfa coğrafyaya verildiği de saptanmıştır. Bir kuşakta yer alan tüm çalışmalarda bu işlem gerçekleştirildikten sonra, coğrafyayla ilgili girişleri barındıran çalışmaların kuşaklara göre oranları incelenmiştir. Diğer bir deyişle bir kuşaktaki eserlerin kaçta kaçının

¹²⁶⁵ Peter Burke için Annales Okulu'nun 1960'lardaki eyalet (*provincial*) monografilerinde nerdeyse *rigueur* (vazgeçilmez) olan bir tarz da coğrafi giriş bölümleriydi. Bkz. P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 42.

¹²⁶⁶ O. Gümüştü, *Tarih İncelemelerinde Arazi Araştırması ve Harita Kullanımı*, s. 117.

coğrafi girişe yer verildiğine odaklanılmıştır. İleride de değinileceği gibi çalışmaların bazılarında coğrafi bir bölüm veya başlık altında olmasa da coğrafyayla, iklimle ilgili değerlendirmeler ve bilgiler yansıtılmaktadır. Dolayısıyla ele alınan yerel tarih eserleri, bütünsel bir şekilde taranarak coğrafyayla ilgili saptamalara ya da değerlendirmelere yer veren sayfalar belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle sadece coğrafi bir başlık ya da bölüm altındandaki coğrafyayla ilgili sayfalar değil, çalışmanın tamamındaki sayfalar incelenerek coğrafyayla ilgili değerlendirmeler nicelik ve nitelik olarak ele alınmıştır. Yerel tarih araştırmalarının bazılarındaki coğrafyayla ilgili değerlendirmeler, insan ve mekân arasındaki etkileşimi örnekleyen coğrafi-tarih niteliğindeyken, bazı çalışmalarda ise tamamen bilgi sunma özelliğindedir. Bundan dolayı, çalışmalarda yer alan coğrafyayla ilgili değerlendirmeler veya bilgiler bu yönden de değerlendirilmiştir.

Grafik 13:Yerel Tarih Çalışmalarında Coğrafya ile İlgili Bölüm/ Başlığa Yer Veren Çalışmalar¹²⁶⁷

Türkiye’deki yerel tarih çalışmalarında coğrafyanın, iklim unsurlarının tarihsel olay ve gelişmelerdeki etkisinin nasıl yansıdığı önemlidir. İncelemeye dâhil edilen ilk kuşaktaki 7 tarihçinin 7 çalışmasına bakıldığında, Grafik 13’de de görüldüğü üzere bu araştırmaların 4’ünde yani yaklaşık % 57’sinde coğrafya ile başlayan bir bölüm veya başlığın bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte içeriğinde coğrafyayla ilgili doğrudan bir başlık bulunan bu çalışmalarda niceliksel olarak coğrafyaya ayrılan sayfa miktarı da önem taşımaktadır. Müstakil olarak coğrafya bölümüne yer verilen 4

¹²⁶⁷ Yerel tarih çalışmalarının bazılarında özel olarak coğrafyayla ilgili bir bölüm veya başlık bulunmaktadır. Grafik 13’te kuşaklara göre yerel tarih çalışmalarında özel olarak coğrafyayla ilgili bölüm veya başlık bulunduran çalışmalar gösterilmektedir.

çalışmada coğrafya, iklim gibi konularla ilgili unsurlar toplam 33 sayfada yer almaktadır. Oktay Akşit, M. Fahrettin Kırzioğlu, Fikret Işıltan ve Nejat Göyünç eserlerinde özel olarak coğrafya yer vermektedir. *Kars Tarihi* (İstanbul, 1953) çalışmasında M. Fahrettin Kırzioğlu, "Coğrafya Bakımından Kars İli" başlığı altında yaklaşık 19 sayfada sınırlara, jeolojik yapıya, dağlara, coğrafi bölgelere, iklime, bitki topluluğuna, nüfusa ve iktisadi yaşayışa değinir. Burada yaklaşık 4 sayfada beşeri coğrafya örnekleri hariç genel anlamda yorumlar ve bilgiler betimsel, fiziki coğrafyanın yansıtılması mahiyetindedir. Coğrafyayla ilgili değerlendirmelerin birinde yazara göre Kars, Karadeniz'e yakın olduğu halde arada kat kat sıradağlar ve çok yüksek bir yayla bölgesinde bulunmasından dolayı kentte çok sert kara iklime maruz kalır. Bu bakımdan kent, Türkiye'nin hatta bütün ön Asya'nın kışları en uzun ve soğuk geçen bir bölgesi sayılır.¹²⁶⁸ *Urfa Bölgesi Tarihi* (İstanbul, 1960) başlıklı eserinde Fikret Işıltan ise girişte "Coğrafi bakımdan Orshoene (Diyarmudur) ve Ehemmiyeti" başlığı altında bölgenin coğrafi konumunu ele alır.¹²⁶⁹ Yine Işıltan gibi Nejat Göyünç de *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*'nın (Ankara, 1991) giriş bölümünde "Coğrafi Yeri" başlığını kullanır. Bununla birlikte eserin herhangi bir yerinde coğrafya-ikimle ilgili bir değerlendirme bulunmamaktadır. Yine aynı çalışmada iktisadi hayat ve faaliyetlere odaklanılan bölümde veya tarım ürünlerinin anlatıldığı kısımda bile coğrafya ve iklimin tarım ürünlerinin yetiştirilmesi üzerinde herhangi bir değerlendirme de yer almamaktadır.¹²⁷⁰ Göyünç, Mardin'deki dağlar, ovalar, platolar, yüzölçümü üzerinde dursa da, tarih ile coğrafya ilişkisini yansıtacak tarihsel coğrafya izlerine değinmez. *Manisa Tarihi* (İstanbul, 1983) çalışmasında Oktay Akşit ise "Coğrafi Durum" başlığı altında Manisa'nın jeolojik yapı ve dağlarını, akarsularını, iklimini, bitki örtüsünü ve yollarını yaklaşık 9 sayfada incelemektedir. Genel olarak bu eserde fiziki coğrafya niteliğinde özellikler ve yorumlar, bilgiler daha fazla olsa da coğrafi tarih örnekleri de yansır. Buna göre eserde Manisa'nın coğrafi konumu tarihsel olarak belirtildikten sonra iklim, bitki örtüsü, akarsular, dağlar, yağış vb. unsurlar çağdaş bilgilerle anlatılır.¹²⁷¹ Yollar konusunda coğrafi etkiye değinilir. "Manisa bugün olduğu gibi, eski çağda da doğu ile batıyı birbirine bağlayan bir bölgede yer almış dolayısıyla önem kazanmıştır."¹²⁷²

¹²⁶⁸ M. F. Kırzioğlu, *Kars Tarihi 1.Cilt*, s. 10.

¹²⁶⁹ Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi (Başlangıçtan H. 210=M.825'e Kadar)*, İstanbul, 1960, s. 2.

¹²⁷⁰ N. Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, ss. 136-137.

¹²⁷¹ O. Akşit, *Manisa Tarihi*, s. 17.

¹²⁷² O. Akşit, *Manisa Tarihi*, s. 23.

1939-1980 yılları arasında yazılmış olan ilk kuşak yerel tarih çalışmalarında niceliksel oran yoğun olmasa da coğrafya, iklimin tarihsel gelişme ve olaylara olan etkilerine de değinilmektedir. Çalışmaların hemen hepsinde en az bir defa da olsa coğrafya, iklim unsurlarından bahsedilse de bunların hepsi coğrafi tarih niteliğinde olmaktan uzaktır. Zira coğrafi tarih, yani doğrudan doğruya coğrafi unsurların tarihe olan etkilerine değinildiği örneklere sahip olan çalışmalar ilk kuşakta 6 adettir. 7 çalışmada coğrafya, iklime değinilen tüm sayfaların toplamı 49 iken, bu sayfalardan 20'si coğrafi tarih niteliğindedir. O halde ilk kuşağa ait yerel tarih çalışmalardaki coğrafi değerlendirmelerin yaklaşık % 59'unun daha çok tasviri nitelikte coğrafi değerlendirmeler olduğu ileri sürülebilir. Burada coğrafyayla veya iklimle ilgili bilgiler, tarihsel yapı veya değişimlerle ilintiye geçirilmeden, bağlantı kurulmadan yansıtılır. Örneğin *Kars Tarihi* (İstanbul, 1953) çalışmasında Kırzioğlu, tüm eserin sayfa sayısına göre % 3.33 oranında coğrafya-iklim unsurlarını içeren sayfalara yer verirken, bunların coğrafi tarih niteliği taşıyan sayfa sayısı oranı % 0,75 oranındadır. Çalışmalarında müstakil olarak coğrafya başlığına yer vermeseler de Çağatay Uluçay- İbrahim Gökçen, Halil İncılık ve çok az da olsa M. Tayyip Gökbilgin coğrafyaya değinir. “Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar” (Ankara, 1960) incelemesinde coğrafya ektisini çok fazla örneklendirmeyen (%1,36) İncılık, Karaman-Osmanlı mücadelesini anlatırken, Çarşamba suyunun 1390'da Karaman Osmanlı hududu olarak tespit edildiğini, haritaya bakılırsa bu ırmağın sağındaki arazinin Antalya-Karahisar ve Antalya-Akşehir yolları için ehemmiyetinin görülebileceğini aktarır.¹²⁷³

İncelemeye dâhil edilen ve genelde 1970-1995 yılları arasında yazılan ikinci kuşak 15 yerel tarih çalışmasının geneline bakıldığında ise, Grafik 13'te görüldüğü gibi bu eserlerin 9'unda coğrafya ile başlayan bir bölüm veya başlık bulunmaktadır. Bu ise kuşaktaki tüm çalışmaların yaklaşık % 60'ına tekabül etmektedir. Müstakil olarak coğrafyayla ilgi başlık olmasa ve sayfa sayısı değişse de tüm çalışmalarda coğrafya ve iklime değinilmektedir. 15 yerel tarih çalışmasının hepsinde coğrafya ve iklime yönelik değerlendirmelere yer verilmektedir. Ancak çalışmalarda bir sayfa da olsa coğrafya veya iklime değinilmesi bunlarının tamamının coğrafi tarih niteliğinde olduğunu göstermez. Örneğin Bahaeddin Yediyıldız'ın *Ordu Kazası* eserindeki % 5.26 oranındaki genel coğrafya ile ilgili değerlendirmelerine karşılık coğrafi tarih oranı ise % 4.30 oranındadır. Tarihsel coğrafyanın oran olarak kapladığı yerin azlığı diğer tarihçilerde

¹²⁷³ H. İncılık, *Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar*, s. 48.

de görülmektedir.¹²⁷⁴ Ancak çalışmaların yine de hepsinde niceliği yoğun olmasa da tarih ve coğrafya ilişkisine değinilen sayfalar bulunmaktadır. Tarih ve coğrafya arasındaki etkileşime değinilen 2. kuşağa ait çalışmalardaki tüm sayfalar 105 adet olup bunun 15 yerel tarih çalışmasına dağılımı gerçekleştirildiğinde, eser başına 7 sayfada coğrafi tarih örneği düşmektedir. Birkaç paragrafta da olsa yerel tarih çalışmalarında ortalama 7 sayfada coğrafya ve iklim unsurlarının tarihe olan etkisi üzerine durulmuştur. Ancak 15 yerel tarih çalışmanın tüm sayfa sayısına göre düşünüldüğünde bu oran çok daha düşük çıkmaktadır. Buna göre toplam 15 yerel tarih çalışmasındaki 6683 sayfanın sadece 105 sayfasında coğrafi tarih örnekleri görülmektedir ki bunun oran olarak karşılığı % 1,57'dir. Yani çalışmalarda her yüz sayfadan yaklaşık 1.57 sayfada tarihi coğrafya örneğine rastlanabilecek sayfalar bulunmaktadır. Hem coğrafi tarih niteliğindeki sayfaların hem de bu özelliğin dışındaki coğrafya veya iklim unsurların birlikte yer aldığı sayfaların sayısı ise 153'tür. Özet ile 15 yerel tarih çalışmasında coğrafya, iklime değinilen tüm sayfaların âdeti 153 olup, bunun 15 yerel tarih çalışmasındaki sayfa sayısı oranı ise % 2,28'tür. Diğer bir deyişle incelemeye dâhil edilen ikinci kuşak yerel tarih çalışmaların yaklaşık her 100 sayfasının 2,28 sayfasında coğrafya, iklime yer verilmiştir. O halde denilebilir ki, yerel tarih çalışmalarında her 100 sayfanın 2,28 sayfasında coğrafyaya değinilse de bu sayfaların hepsi coğrafi tarih niteliği taşımaz. Zira 153 adet coğrafi, iklim unsurlarına değinilen sayfaların 105'i yani % 68,62' si coğrafi tarih niteliğindedir.

İkinci kuşakta coğrafyaya müstakil bir başlık altında yer verme ise yukarıda da belirtildiği gibi çalışmaların % 60'ında görülmektedir. Bahaeddin Yediyıldız, İsmet Miroğlu, Bayram Bayraktar, Mübahat S. Kütükoğlu, Tuncer Baykara, Necmi Ülker, Necdet Sakaoglu, Enver Konukçu ve Zeki Arıkan çalışmalarında bu durum yansımaktadır. Örneğin, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı* (İzmir, 1988) çalışmasında ortalama 12 sayfada coğrafya-iklim değerlendirmelerini sunan Arıkan, yaklaşık 5 sayfa müstakil olarak coğrafyaya bir bölüm ayırmış olup yer yer tarihsel coğrafya örnekleri sayılabilecek yorumlarda da bulunur.¹²⁷⁵ *Ordu Kazası* (Ankara, 1985) çalışmasında özel

¹²⁷⁴ Zeki Arıkan coğrafya iklimdeki değerlendirmelerinin yaklaşık % 42'sinde, Enver Konukçu ise % 28'inde coğrafi tarih nitelikli örnekler sunmaktadır.

¹²⁷⁵ Zeki Arıkan, eserinin ilk bölümünde "*Coğrafi Durum ve Tarihsel Gelişme*" ile sancağın "*coğrafi durumuna*" değinir. Burada daha çok coğrafi bilgilerle konuya yaklaşarak bölgenin dağlarını, göller bölgesine olan bağlantısını, ovaları, dağ sıralarını, doğal geçitleri ele alır. Tarihiçi, coğrafya konusunda özellikle yer şekillerinin ulaşımına olan etkisi üzerine dururken tarihsel coğrafya örneği sunar. Arıkan'a göre, göller yöresi bölgesi fiziksel yönden ulaşım güçlükleri yaratan yerlerden biri olmakla birlikte, bir takım doğal geçitler ve ara yolları Batı, İç ve Güney Anadolu ile bağlantı kurmasına elverişli bulunur. (

olarak coğrafya bölümüne (30 sayfada, eserin orijinal sayfa sayısına göre % 7,16, eserin dönüştürülmüş sayfa sayısına göre % 7,17) yer veren Yediyıldız ise araştırmasının coğrafi sınırlarının Canik sancağının teşkil ettiğini bildirir.¹²⁷⁶ Genel olarak ifade edilirse özel bir başlıkla coğrafyaya önem verdiğini gösteren tarihçi, eserinin genelinde de coğrafyanın tarih ile olan ilişkisini her fırsatta yansıtır. Coğrafya veya iklim değerlendirmelerine tüm eserin % 5.26'sında yer veren yazar, coğrafi tarih niteliğindeki örneklere diğer pek çok çalışmalardan çok daha fazla olarak % 4.30 oranında yansıtır.¹²⁷⁷ *Ardahan Tarihi* (Ankara, 1999) başlıklı eserinde Enver Konukçu da çalışmasının hemen başında “*Ardahan ve Yöresinin Tarihi Coğrafyası*” başlığı altında bu yörenin dağlarına, göllerine açıklayıcı olmaktan ziyade tasviri bir nitelikte yaklaşık 1 sayfada değinir.¹²⁷⁸ Genel olarak eserde coğrafya ve iklimin insan ve topluma olan etkisinin izahları nadirdir.¹²⁷⁹ Bir sayfalık özel bir başlıkla coğrafya ayrılan

---

Bkz. Z. Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, s. 17.) Hem Anadolu'nun genelinde hem de Hamit sancağının dağlık bölgeleri çok kalabalık olan göçebe oymaklarının daha küçük parçalara ayrılmasına neden olmuş ve göçebeler yüzyıllarca sürecek olan ve devletin etkin bir politikasıyla yerleşme sürecine girmişlerdir. (Bkz. Z. Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, s. 81.) Bununla birlikte tarihçi, sadece bu bölümde değil eserin değişik yerlerinde coğrafya-iklim üzerinde durmaktadır. Ancak bu örnekler daha çok tasviri bilgi verme amacıyla olup bir iki cümleden ibarettir.

¹²⁷⁶ B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 3.

¹²⁷⁷ Bahaeddin Yediyıldız eserin ilk bölümü olan “*İskân ve İdari Sistem*”in hemen başlarında “*Tabiat ve İnsan*” üst başlığıyla coğrafya ve iklimin tarihsel ilerleme ve gelişimdeki etkisini açıklamaya çalışır. Tarih ve coğrafya arasında karşılıklı bir ilişki bulunduğunu belirtir. Yediyıldız'a göre “*bir ülkenin tarihi coğrafyanın bazı hususiyetleri ile toprağı üzerine kazınır ve aksine coğrafyası tarihi üzerinde sürekli bir tesire sahiptir..*” (Bkz. B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 16.) Yediyıldız, coğrafi görünümde bölgedeki bazı farklılıkların etkisini de yansıtır. “*Farklılaşmalar ictimai hayat ve ekonomik faaliyetler alanında gözükür.*” (Bkz. B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 17.) Bu bölgelerdeki iklime, toprağın verimliliğine değinen tarihçi için “*14. asırda bu yöreyi fetheden Türkmen bölüklerinden her biri söz konusu vadilerden birisi içine yerleşmişlerdir....(Kıyı şeridi) toprak verimlidir.*” (Bkz. B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 18.) Bugün de olduğu gibi nemli dağ ormanları şeridinde nüfus bazı elverişli vadilerde toplanmıştır. (Bkz. B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 19.) “*İlk Türk yerleşimleri ve taksimatlar bölgenin tabii ve coğrafi yapısına son derece uygun gözükmektedir*” (Bkz. B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 36.) diyen Yediyıldız, genel olarak bu bölümde coğrafi iklimsel bilgileri 15. ve 16. asır Ordu'sunda kullanmaya çalışır. Yediyıldız, ilerleyen pek çok sayfada ise daha çok tasviri nitelikte ırmakların, denizlerin, göllerin konumuna göre yerleşim yerlerinin yönlerini aktarır. Eserde, özellikle bu bölümde coğrafyanın doğrudan doğruya sosyo-ekonomik yapıya, kültürel yaşama olan etkisi üzerinde çok durulmaz. Bu yöndeki örneklerin birinde Ordu ve yöresinde tam çift statüsünde bulunan raiyyetin yok denecek kadar az olmasında morfolojinin büyük rol oynadığını savunulur. Toprağın hayvanlar ile sürülmesi son derece güçtür çünkü meyilli olan arazi aynı zamanda vadilerle fazla yarılmıştır. Arazinin daha çok insan emeğiyle sürülmesi bütün bir çiftliğin işlenememesine ve dolayısıyla çift sayısının artmamış olmasına neden olmuştur. (Bkz. B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 73.) Yine Yediyıldız'a göre değirmenlere de coğrafyanın çeşitli açılardan etkileri olmuştur. Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu, Ordu dâhil değirmenlerden vergi almaktadır. “*Coğrafi yapı engebeli ve dereleri bol olduğu için bu bölgedeki değirmenlerin tamamı su değirmeni yani asiyabdır.*” Bkz. B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 128.

¹²⁷⁸ Enver Konukçu'ya göre Çıldır ve Aktaş/Hazapın, Ardahan yöresinin iki büyük gölüdür. Çıldır kasabasının olduğu yer Zurzuna'dır. Çıldır gölü, güneyinde kalmaktadır. Ayrıca Aktaş gölü de mevcuttur. Göl suyuna Cara deresi ile boşaltılmaktadır. Bkz. Enver Konukçu, *Ardahan Tarihi*, Ankara, 1999, ss. 15, 24, 25.

¹²⁷⁹ Bu yönde nadir örneklerden biri olarak Birinci Cihan Harbi'ndeki Osmanlı-Rus savaşlarında Ardahan'ın Ruslardan geri almak için girişilen hareketteki kışın sert etkisi az da olsa yansıtılır. E. Konukçu, *Ardahan Tarihi*, s. 191.

bölümden hariç, eserde birkaç cümlede olsa yaklaşık 7 sayfada coğrafya-iklim unsurlarına yer verilmiştir. Ancak yukarıda da değinildiği gibi bu değerlendirmelerin çoğu coğrafi tarih örneğinden uzak olup bilgi verme, bilgileri olduğu gibi yansıtma amacındaki tasviri coğrafya niteliğindedir. Miroğlu, *Bayburt Sancağı*'nın giriş bölümünde "Coğrafi Yeri" olarak özel bir başlıkla bir paragraf mahiyetinde Bayburt'un coğrafi mıntikasına, Çoruh nehrinden ve deniz seviyesinden yüksekliğine, yüz ölçümüne, 1970 yılı sayımına göre nüfusuna değinir.¹²⁸⁰ Tasviri nitelikteki bu bilgiler ile Bayburt şehrindeki kalenin yüksek bir tepenin üzerinde kurulduğu gibi ifadeler¹²⁸¹ haricinde coğrafya veya iklimle ilgili bir değerlendirme görülmemektedir.

Çalışmalarında müstakil olarak coğrafya bölümüne yer vermeseler de Suraiya Faroqhi, Özer Ergenç, Halime Doğru, Sabri Sürgevil, Hüseyin Özdeğer, İhsan Güneş ve Kemal Yakut tarafından yazılan çalışmalarda çok az da olsa coğrafya, iklim unsurlarına rastlanır. Suraiya Faroqhi, *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri* (İstanbul, 2014) eserinde 7 sayfada tüm esere göre % 2 oranıyla Kayseri ve Ankara'ya coğrafyanın etkisini göstermeye çalışmaktadır. Yazara göre, Kayseri'nin üzerine kurulduğu arazi bir kanalizasyon sisteminin inşasında zorluk yaratsa da yine de şehir sağlığa uygun bir yer kabul ediliyordu. Şehirde kışların uzun ve soğuk geçmesi, şehir halkının yaz aylarında dağılması, olası salgın hastalıkların yayılmasını sınırlıyordu.¹²⁸² Faroqhi gibi özel olarak coğrafya bölümüne yer vermeyen *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya* (İstanbul, 2011) çalışmasında Özer Ergenç, "fiziksel yapı bakımından" başlığı altında coğrafi konumunun önemine dikkat çeker. Yazara göre hem Konya hem de Ankara'da coğrafi konum şehir planlarını etkilemiştir.¹²⁸³ Ancak yine de Ergenç'in çalışmasında değinilen coğrafyayla ilgili tüm ifadeler 3 sayfada yer almakta olup, bunun tüm kitabın sayfalarına oranı ise % 0,88'dir.

Grafik 13'te görüldüğü üzere üçüncü kuşak tarihçilere ait 81 adet yerel tarih çalışmasının 46'sında yani % 56.79'unda özel olarak coğrafya başlığı/ bölümü bulunmaktadır. Bununla birlikte çalışmaların 62'sinde yani yaklaşık % 76'sında coğrafi tarih örnekleri görülmektedir. Çalışmaların 69'unda yani yaklaşık % 85'inde ise coğrafi tarih niteliğindeki ifade ve değerlendirmeler de dâhil olmak üzere coğrafya veya iklime değinilen konular yer almaktadır. Üçüncü kuşağa ait tüm yerel tarih çalışmalarındaki

¹²⁸⁰ İ. Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul, 1975, s. 9.

¹²⁸¹ İ. Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, s. 120.

¹²⁸² S. Faroqhi, *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, s. 102.

¹²⁸³ Ö. Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s. 218.

381 adet coğrafi tarih niteliğindeki sayfaların 81 yerel tarih çalışmasına dağılımı yapıldığında, her yerel tarih çalışma başına yaklaşık 4,7 sayfa düşmektedir. Ancak 381 tarihsel coğrafya niteliğindeki sayfalar üçüncü kuşağın tüm yerel tarih çalışmalarının sayfa sayısı olan 30.142 sayfa sayına göre düşünüldüğünde 1,26 oranı elde edilir. Diğer bir ifadeyle yerel tarih çalışmalarının ortalama her 100 sayfasının yaklaşık 1,26 sayfası tarih ve coğrafya ilişkisini örneklendiren niteliktedir. Coğrafi tarih niteliğinde olsun ya da olmasın coğrafya ile ilgili tüm sayfaların sayısı ise 584'tür. Yerel tarih çalışmalarının tüm sayfa sayısına göre düşünüldüğünde her 100 sayfanın yaklaşık 1,93 sayfasında coğrafyaya yer verildiği görülmektedir. Böylece ilk iki kuşakta olduğu gibi bu kuşakta da her coğrafya iklim değerlendirmesinin coğraf tarih niteliği taşımadığı görülmektedir. Denilebilir ki coğrafyayla ilgili açıklamalara sahip olan sayfaların % 35'indeki değerlendirmeler coğrafi tarih niteliğinden ziyade tasviri bilgilerle donatılmış fiziki coğrafi anlatımlardır. Çalışmalardaki coğrafyayla ilgili değerlendirmelerin % 65'i ise coğrafi tarih niteliğindeki değerlendirme ve yorumlardır.

1985-2000 yılları arasında yazılan üçüncü kuşaktaki çalışmaların bazılarında özel olarak coğrafi bir bölüm görülme de yine de coğrafya, iklime değinilmektedir.¹²⁸⁴ Üçüncü kuşak yerel tarih araştırmaların 46'sında yani % 56.79'unda ise coğrafyayla ilgili başlığın/ bölümünün bulunduğu daha önce ifade edilmişti. Örneğin Ahmet Kankal, Ahmet Nezih Turhan, Cevat Bakkal, Mehmet Akif Erdoğan, Muhittin Tuş, Şenol Çelik, Selahattin Özçelik, Cihat Yıldırım, Hüseyin Çınar, Yunus Koç, Turan Gökçe, Mehmet Ali Ünal, Nuri Adıyeke¹²⁸⁵ çalışmalarında özel olarak coğrafyayla ilgili bir başlık bulduran tarihçilerdendir. Diğer pek çok yerel tarih çalışmasından farklı olarak Adıyeke *XIX. Yüzyılda Milas* (İzmir, 1994) eserinde, tarih-coğrafya ilişkisine değinir. Adıyeke'ye göre:

*”Yaygın düşünce, tarihi coğrafya denilince, akla hep antik dönem ve hemen sonrasının gelmesidir. Oysa tarihi coğrafya terimi ile tarihin herhangi bir dönemindeki, insan-çevre ilişkisinin algılanmasının daha doğru olacağı kanısındayız. İnsan coğrafyasının, bugüne sorduğu soruları, geçmişteki bir döneme sormanın ötesinde birşeyler yaptığını sanmıyoruz. Dolayısıyla yaptığımız, bölge tarihi araştırmasının, aynı zamanda, bir tarihi coğrafya çalışması olduğu kanısını taşımaktayız.”*¹²⁸⁶

¹²⁸⁴ Bu doğrultuda örneğin Yılmazçelik % 0,78 oranında coğrafya iklime yer verirken, İnbaşı % 3,5, Taştanır % 4,66, Kılıç % 0,67 oranında coğrafya, iklime çalışmalarında yer vermektedir.

¹²⁸⁵ Bkz. Ek-1: Tez Çalışmasında Merkez Edinen Yerel Tarih Çalışmaları, s. 378.

¹²⁸⁶ N. Adıyeke, *XIX. Yüzyılda Milas*, s. 2-3.

Adıyeke, eserinin başında belirttiği ifadelerin de yansımaları olarak ilk bölüm olan “*Milas’ın Tarihi Coğrafyası*”nda özelde “*Milasın Doğal Çevresi*” başlığı altında coğrafya ve iklim unsurlarına yer verir. Burada zaman zaman tarih ve coğrafya harmanlansa da yine de salt tasviri fiziki coğrafya nitelikli bilgiler daha çok yer kaplamaktadır.¹²⁸⁷ Ancak bu bölümün diğer alt başlıklarında da özellikle coğrafyanın yerleşme üzerindeki etkisi örneklendirilerek coğrafyanın tarihsel gelişmelere olan etkisi hissettirilir.¹²⁸⁸ Tarihçi, ilerleyen bölümlerde de tarih ve coğrafya ilişkisine yer verecek değerlendirmelerde bulunur. Yazara göre 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında Menteşe bölgesinde genel güvenliği bozan önemli sebeplerden biri bölgenin coğrafi konumundan ileri gelmektedir. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemlerde de geniş Menteşe sahilleri, korsanlar için açık alanlardı.¹²⁸⁹ Hayvancılık bakımından da bölge avantajlıydı zira yeşilliğini kaybetmeyen meralar sayesinde hayvanlar ahıra gitmek zorunda kalmazdı.¹²⁹⁰ *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri* (İstanbul, 1988) başlıklı eserinde Adıyeke gibi coğrafya-tarih ilişkisinin önemine dikkat çeken Hüseyin Çınar’a göre de şehir tarihlerine günümüzde verilen önemin artmasında insanların kendi yaşadıkları şehrin veya bölgenin tarihine ilgi göstermeleri de etkili olmuştur. Tarih ve mekân veya coğrafya arasında karşılıklı bir etkileşim görülür.¹²⁹¹ Özel olarak 3 sayfada coğrafyayla ilgili bölüme yer veren Yunus Koç ise *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı* (Ankara, 1989) başlıklı çalışmasının “*Coğrafi Yapı ve İklim*” başlığı altında uygarlıkların gelişmesinde veya gerilemesinde tabii ortamın ve yeryüzü şekillerinin

¹²⁸⁷ *XIX. Yüzyılda Milas* eserinde tasviri nitelikli coğrafya değerlendirmelerine de örnek verilebilir. Örneğin Adıyeke’ye göre “*Milas iklimi dış Menteşe özelliklerine sahiptir. Bol yağışlı fakat yağışları, özellikle kış üzerinde toplanmış ve yazları çok kuraktır. En yüksek sıcaklık 44,8 c, en düşük sıcaklık -4,2 c, ortalama sıcaklık ise 18 c ‘dir. Yağışlı gün sayısı 58,4, ortalama yağış 751,8 mm., yıllık ortalama nisbi nem %62’dir... Yer kayası ve sel taşkınları görülmez. Kazanın deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 65 metredir.*” Bkz. N. Adıyeke, *XIX. Yüzyılda Milas*, s. 8.

¹²⁸⁸ N. Adıyeke, *XIX. Yüzyılda Milas*, s. 21.

¹²⁸⁹ N. Adıyeke, *XIX. Yüzyılda Milas*, s.56.

¹²⁹⁰ N. Adıyeke, *XIX. Yüzyılda Milas*, s. 196-197. Tarihi coğrafya denildiğinde genelde, ilköğrencilerin veya arkeologların eski dönemler üzerindeki bakış ve değerlendirmelerinin akla geldiğini belirten Adıyeke’ye göre, oysa esasen tarihi coğrafya, günümüzdeki coğrafyacının yaptığı şeyi, tarihte herhangi bir zaman dilimine örneğin 17.,18.,19.yüzyılın Osmanlı dönemi için geriye doğru yapmaktır. (Nuri Adıyeke, Kişisel Görüşme, 18 Mayıs 2016)

¹²⁹¹ Hüseyin Çınar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri’nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (Basılmamış Yüksek Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000, s. V. Hüseyin Çınar, eserin giriş kısmında ise “*Ayıntab’ın yeri ve coğrafi özellikleri*” başlığı altında özel olarak coğrafyayla ilgili başlığı açar. Burada fiziki coğrafya niteliğindeki bilgiler yanında coğrafi tarih değerlendirmeleri de görülür. “*Ayıntab şehrinin ve çevresinin, tarihi süreç içerisinde devamlı ve önemli bir yerleşim olmasında coğrafi konumunun büyük etkisi vardır.*” (Bkz. H. Çınar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri*, s. 7.) Tarihçiye göre şehir, mevkii düz bir arazi üzerindeki hafif engebeli ve küçük tepeciklerden oluşmuştur. (Bkz. H. Çınar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri*, s. 7.) İlerleyen sayfalarda coğrafyanın etkisini örneklendiren Çınar’a göre örneğin bölgedeki evlerin mimari yapısında jeolojik yapının yeri önemlidir. Bunun bir yansıması olarak evlerin yapımında taş ve az da olsa kerpiç malzeme kullanılmıştır. Bkz. H. Çınar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri*, s. 55.

önemli bir yeri olduğunu, dolayısıyla da tarihin, jeoloji ve coğrafya ile sıkı bir ilişki içinde olduğunu vurgular.¹²⁹² Çalışmada tarih ve coğrafya arasındaki ilişki somut örneklerle de yansıtılır.¹²⁹³

XVI.ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası çalışmasında Turan Gökçe ise yaklaşık 6 sayfalık “*Coğrafi Konumu*” başlığı altında modern coğrafi bilgilerle Denizli’nin Türkiye’deki coğrafi yeri, ortalama yüksekliğini, yüzey şekillerini, ovalarını, dağlarını, jeolojik yapısını ve akarsularını tasvir etmektedir.¹²⁹⁴ Daha çok günümüz coğrafi bilgilerle donatılan bu bölümde, birkaç cümle haricinde coğrafi tarih örnekleri ve değerlendirmeleri yoğun değildir. Çalışmada coğrafi tarih ile ilgili değerlendirmeler daha çok ilerleyen sayfalarda ve bölümlerde görülür. Buna göre özellikle coğrafi konumun bölge için yerleşme ve tarımsal verimlilik bakımından yarattığı avantajlar vurgulanır.¹²⁹⁵ Mehmet Ali Ünal ise *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı* (Ankara, 1989) çalışmasının “*Coğrafi Konumu*” başlığı altında yaklaşık 3 sayfada Harput sancağın 16. yüzyıldaki coğrafi konumu ile bugünkü il sınırlarını kıyaslar.¹²⁹⁶

¹²⁹² Kendisiyle yaptığımız mülakatta Yunus Koç’a göre *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı* çalışmasında Annelesçaların çok önem verdiği coğrafya ekseninde, coğrafi tablo ve iklimi dikkate alınarak yerleşme ve nüfus ön planda tutuldu. Yerleşme de nüfus da sosyolojinin ve antropolojinin de konusuydu. Bu doğrultuda okumalar yapıldı. Dolayısıyla tam Annales Ekolü’nün yerel versiyonun olduğu bir tablo ortaya çıktı. (Yunus Koç, Kişisel Görüşme, 25 Ekim 2016)

¹²⁹³ Yunus Koç’a göre, “*tarih araştırmalarında incelenen toplumun üzerinde yaşadığı mekân, tabii şartlar ve iklim özelliklerinin de göz önünde bulundurulması gerekir.*” (Bkz. Yunus Koç, *XV. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı*, s. 6.) Bozok sancağında engebeli tepeler, dağlar bölgenin sosyal hayatında tesir etmektedir. (Bkz. Y. Koç, *XV. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı*, s. 7.) Eserin sadece bu bölümünde değil ilerleyen bölümlerde de coğrafa-iklime değinilir. “*Bozok bölgesinin yayla özelliği göstermesi dolayısıyla yörenin beşeri karakterini daha çok göçebe ve yarı göçebe(konar-göçer) zümreler oluşturmaktaydı.*” (Bkz. Y. Koç, *XV. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı*, s. 12.) Bozok sancağında iskânın yavaş yavaş ve kendiliğinden gerçekleşmesinde, bölgenin aşiret yapısı, şehirleşme olgusunun olmayışı, devlet ve halk arasında 16. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen soğukluk ve coğrafi yapı etkilidir. (Bkz. Y. Koç, *XV. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı*, s. 83.) Genel olarak ifade edilirse Koç, tüm çalışma boyunca yaklaşık % 6,38 oranında tarihsel coğrafya niteliğinde değerlendirmelerde bulunur. Koç’un eserinde coğrafi tarih niteliğindeki değerlendirmeler dâhil tüm coğrafi iklim unsurlar ise çalışmanın % 8,5’una denk gelmektedir. Bir başka deyişle eserin yaklaşık her yüz sayfasının 8,5 sayfasında coğrafya-iklim unsurlarına yer verilen sayfalar görülmektedir.

¹²⁹⁴ T. Gökçe, *XVI.ve XVII.Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, s. 20-24.

¹²⁹⁵ Turan Gökçe’ye göre, önceleri küçük bir köy görünümünde olan *Laodikeia* coğrafi konumu itibariyle sağladığı stratejik önem ve ticaret yolların birleştiği önemli bir noktada kurulmuş, toprakların verimliliği de bölgenin önemli merkezlerden biri olmasına yardımcı olmuştur. (Bkz. T. Gökçe, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, s. 134.) Alüvyon ovalarında henüz ilk çağlardan beri insanlar ziraatla meşgul olmuş ve Büyük Menderes havzası da çok eski zamanlardan beri yoğun bir iskân sahasını oluşturmuştur. (Bkz. T. Gökçe, *XVI.ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, s. 156.) Eserde coğrafya ve iklimin tarımsal verimliliği konusundaki olumlu yansımaları da yansıtılır. Derin alüvyonlu topraklarla örtülü olan vadiler tarıma çok elverişli olup, humus bakımından da zengindir. Lazıkıyye bölgesi toprak bakımından olduğu kadar iklim açısından da ziraatta oldukça müsaittir. (Bkz. T. Gökçe, *XVI.ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, s. 322. Özetle tüm eser boyunca yaklaşık % 4,7 oranında coğrafya unsurlarına yer verilir. Bu unsurların ise hemen hepsi de coğrafi tarih niteliğindedir

¹²⁹⁶ M. A. Ünal, *XVI.Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 31.

Genel olarak eserinde yaklaşık 7 sayfada coğrafya-iklim unsurlarına yer veren Ünal, özellikle bölgenin yer şekillerinin ve doğal kaynaklarının tarih üzerindeki etkisi üzerinde durur.¹²⁹⁷

Üçüncü kuşağa ait 81 yerel tarih çalışmasının 35'inde yani yaklaşık % 43.20'inde ise coğrafi giriş veya başlık bulunmamaktadır. Bununla beraber bu yöndeki çalışmalarda coğrafi giriş olmasa da coğrafya, iklim unsurlarına yer verilmektedir. Örnek vermek gerekirse Mehmet İnbaşı, Mehmet Taştemir, Orhan Kılıç, Abdullah Martal, Cahit Telci, Mehmet Öz, Feridun Emecen bu tarihçilerdendir. Spesifik olarak coğrafyayla ilgili bir başlığın olmadığı Emecen'in *XVI. Asırda Manisa Kazası* (Ankara, 2013) çalışmasında, daha çok tasviri nitelikte olsa da coğrafyayla ilgili değerlendirmeler bulunmaktadır. Ancak yer yer coğrafya ve iklimin etkileri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın % 2.59'unda coğrafi ve iklimsel durumlara değinilirken, tüm kitapta % 1.59 oranında ise coğrafi tarih örnekleri yer almaktadır.¹²⁹⁸ Emecen gibi coğrafya ve iklimin özel bir başlıkla yansıtılmadığı Mehmet İnbaşı'nın *Tortum Sancağı* (İstanbul, 2008) çalışmasında coğrafya, iklimin sancak üzerindeki etkisi üzerinde çeşitli yorumlar bulunmaktadır. Gerçekten de İnbaşı eser boyunca yaklaşık 9 sayfada coğrafi tarih özelliğindeki örnekleri barındıran sayfalar sunarken, tüm eser boyunca 11 sayfada ise coğrafya-iklim unsuru içeren sayfalara yer verir.¹²⁹⁹ *XVI. Yüzyılda Adıyaman* (Ankara,

¹²⁹⁷ *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı* eserinde, sancağın etrafındaki ve dâhilindeki dağların, ovaların, nehirlerin etkileri yansıtılır. Ünal'a göre, sancağın çevresini kuşatan Murat ve Fırat nehirleri sancak için hayat kaynağıdır. Diğer küçük bazı akarsular da sulama faaliyetine büyük katkıda bulunur. Zaten Harput sancağının oluşmasında önemli unsurdan biri tarihi şartlar ise diğeri coğrafi konumdur. Çünkü Artuklu, Selçuklu, Akkoyunlu devirlerinde de Murat, Fırat nehri ve batıdaki Bulutlu dağı ile çevrili saha coğrafi nedenlerden dolayı daima idari bir bütün teşkil etmiştir. (Bkz. M. A. Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı* s. 31- 32.) Harput'un Uluova ve Kuzova gibi tarım üretimi için elverişli toprakları bulunması ve bu ovaları çevreleyen dağlık alanlarının hayvancılık için uygun olması her çağda mühim bir iskân sahası haline gelmesinde etkilidir. Bkz. M. A. Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 55.

¹²⁹⁸ *XVI. Asırda Manisa Kazası* çalışmasında "Nahiyelerin coğrafi sahalarına gelince" denilerek nahiyelerin hangi yerlerde olabileceği üzerine durulmaktadır. (Bkz. F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, ss. 113-114.) Coğrafya ve iklimin tarihsel değişim ya da yapılar doğrudan etkileri de açıklanmaya çalışılır. Emecen'e göre, Saruhan sancağı ve dolayısıyla da Manisa kazası coğrafi özellikleri sebebiyle, tarım için oldukça elverişli bir yapıya sahiptir. 16. yüzyıldaki Manisa kazasındaki topraklar Gediz ile Kumçayı ve Nif çayının kavuştuğu bölgeyi kapsar. Manisa kazasındaki tarım buranın sosyal ve iktisadi yapısını tayin eden Gediz ovası ve çevresinde yapılmakta, bu ova ülkenin en değerli alüvyon topraklara sahip bir ziraat sahası olarak gözükmektedir. Akdeniz iklimindeki Manisa bundan dolayı da özel bir ziraat sahasıdır. Mevsimin bazen soğuk veya kurak geçmesi, yağışın az düşmesi, çekirge istilalarına hatta uzun süren kıtlıklara sebep olmuştur. Keza 1555-56'daki kıtlık nerdeyse iki sene sürmüştür. (Bkz. F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s. 222-243.) Gediz nehriyle verimli bir ovaya sahip olan Manisa'da zirai toprakların önemli bir kısmı da burada bulunmaktadır. Bununla birlikte Gediz nehri, bu kaza için çok önemli olup bu topraklara hayat verse de zaman zaman ekili arazinin harap olmasına yol açmıştır. Keza 1531 tahririnde bu havzadaki bazı köyler Gediz nehri ve onun kollarının taşkınyından zarar görmüşlerdir. Bkz. F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, ss. 227,300.

¹²⁹⁹ Eserinin giriş bölümünde Mehmet İnbaşı, tasviri olarak coğrafya-iklime değinerek Erzurum'un hemen kuzeyindeki Tortum'un, Erzurum'a kıyasla iklim yönünden önemli farklılıklar gösterdiğini belirtmesine

1999) başlıklı eserinde Mehmet Taştemir'in müstakil olarak coğrafya-iklim bölümü olmasa da bu unsurların önemsendiği yorum ve değerlendirmeler görülmektedir. Tarihçi, bütün esere göre % 4,66 oranında coğrafya-iklim unsurlarına yer vermektedir. Bu sayfaların ise % 2,56'sı coğrafi tarih niteliğindedir. Tasviri bilgilerle bölgenin coğrafi konumu, iklimi hakkında bilgi sunulurken; tarih ile coğrafya etkileşiminin örneği olarak dağlık yapının ulaşım, tarım ve hayvancılığa etkisi açıklanır.¹³⁰⁰ Orhan Kılıç'ın *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van* (Van, 1997) çalışmasında niceliksel olarak sayılı da olsa 3 sayfada coğrafyayla ve iklimle ilgili değerlendirmeler mevcuttur. Kılıç, “*Şehrin Fiziki Durumu ve Nüfus*” başlıklı bölümde Van'ın enlem ve boylamını, ovalarını, gölden yüksekliğini¹³⁰¹ tasviri bilgilerle anlatır. Eserde dolaylı olarak coğrafi etki üzerinde durulur ancak iktisat bölümünde dahi bu genel anlamda ifade edilmektedir.¹³⁰² Kılıç, çok nadir olarak yine genel ifadelerle coğrafi tarih örneği çağrıştıracak yorumlarda bulunur.¹³⁰³ *Ayasulug* (İstanbul, 2010) çalışmasında Cahit Telci'de % 2,51 oranında coğrafya-iklimle ilgili değerlendirmelerde bulunur. Coğrafya-iklimle ilgili değerlendirmelerin de yarısından fazlasını (% 62,5) coğrafi tarih örneği olarak yansıtan Telci, coğrafi tarih niteliğindeki örnekler sunmaktadır. Bir coğrafyada iskânın oluşması

---

rağmen Tortum'un dağlık yapısıyla, tipik bir Karadeniz coğrafyası göstermesi bakımından ilginç bulur. (Bkz. Mehmet İnbaşı, *Osmanlı İdaresinde Tortum Sancağı (1549-1650)*, İstanbul, 2008. s. 1.) İnbaşı'ya göre coğrafi yeri bakımından önemli bir noktada olduğundan her taraftan gelen değişik kavimlerin tesirinde kalan Erzurum ve çevresi bu kavimler tarafından iskân edilmiştir. Tortum yalçın bir tepede kuruluşundan ötürü kuşatmalara uzun süre dayanması ile ün salmıştır. (Bkz. M. İnbaşı, *Tortum Sancağı*, s. 22.) Sancağın coğrafi konumu sadece savunma veya ulaşım yönünden etkili olmakla kalmamış, aynı zamanda tarımsal ürünlerin varlığına da yön vermiştir. İnbaşı'ya göre sancağın bulunduğu coğrafi konum gereği buğday, arpa üretimiyle birlikte meyve üretimi de önemli olmuştur. Bkz. M. İnbaşı, *Tortum Sancağı*, s. 203.

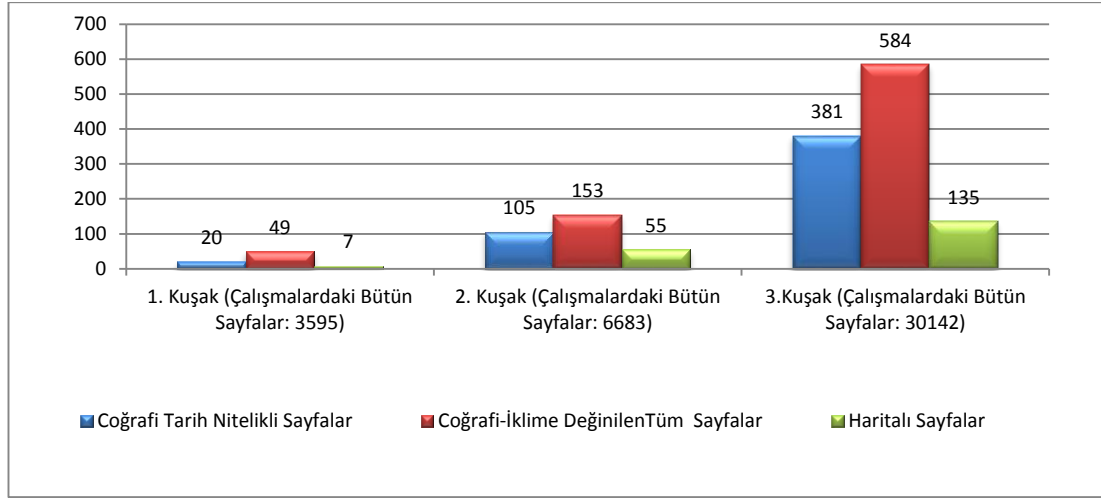
¹³⁰⁰ Mehmet Taştemir'e göre, Gerger kazası dağlık bir alanda kurulmasından dolayı ulaşım güç olmuş bundan dolayı diğer kasabalar kadar hareketlilik arz etmemiştir. (Bkz. Mehmet Taştemir, *XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kahta) Sosyal ve İktisadi Tarihi*, Ankara, 1999, s. 76.) Taştemir, karşılaştırmalı bir yaklaşımla kazalar arasındaki coğrafi ve iklim farklılığının hayvancılık ve tarıma olan etkilerini az sayılı sayfalarda olsa da açıklamaktadır. (Bkz. M. Taştemir, *XVI. Yüzyılda Adıyaman*, ss. 123-164.) Taştemir'e göre Behisni ve Hısn-ı Mansur gibi Kâhta kazası da aynı iklim kuşağına sahip oldukları için yetiştirilen ürün çeşitleri birbirlerinden pek farklı değildir. Bkz. M. Taştemir, *XVI. Yüzyılda Adıyaman*, s.182.

¹³⁰¹ O. Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van*, s. 200.

¹³⁰² Orhan Kılıç'a göre, sancak dâhilindeki toprakların tarıma uygun olup olmaması bölgenin jeopolitik konumu iktisadi hayata yön vermiştir. Tarıma uygun arazilere sahip olan, siyasi bakımından da istikrarlı olan sancaklarda iktisadi hayatta canlıdır. Bkz. O. Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van*, s. 258.

¹³⁰³ Van sancağındaki harp sanayii, gemi yapımı ve şehirselleşmenin varlığında şehrin coğrafik ve jeopolitik konumu büyük ölçüde etkili olmuştur. Şehrin göle olan yakınlığı yapım sanayisini, İran sınırına yakın olması da harp sanayinin gelişmesine vesile olmuştur. Bkz. O. Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van*, s. 281.

için en önemli şartın suyun varlığı olduğunu belirten tarihçiye göre “*Ayasulug, Menderes havzasına olan yakınlığından dolayı zengin su yataklarına sahiptir.*¹³⁰⁴

Grafik 14: Üç Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarında Coğrafyanın Değerlendirilmesi ve Haritalardan Yararlanılması (Frekans Olarak)¹³⁰⁵

Tarihte coğrafyanın etkisine önem verilip verilmediğinin bir ölçütü de, coğrafya disiplininin temel unsurlarından biri olan harita kullanımının çalışmalarda ne oranda yer aldığı ve nasıl kullanıldığı olgusudur. Yukarıdaki Grafik 14’te görüldüğü gibi ilk kuşakta sadece toplamda 7 harita yer almaktadır. Bu ise çalışma başına yaklaşık 1 haritalı sayfaya denk gelirken, kuşaktaki tüm sayfa sayılarına göre ise bu oran % 0,19’dur. Çalışmasında harita bulunduran Kırzioğlu, Göyünç ve Akşit’tir. İkinci kuşak çalışmaların genel olarak harita kullanım sayısının da grafik kullanıma yakın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 15 yerel tarih çalışmasının 10’unda, yani % 66,66’sında ise harita kullanılmıştır. 55 sayfada görülen haritaların her bir çalışmaya dağılımı yapıldığında, çalışma başına 3.66 harita düşmektedir. 15 yerel tarih çalışmasının tüm

¹³⁰⁴ Mahallelerin varlığıyla ilgilenen Cahit Telci, bazı mahallelerin yok olma nedenini Menderes nehrinin yatağının değişmesi gibi coğrafya-iklim etkilerinde arar. Bkz. C. Telci, *Ayasulug*, s. 76.

¹³⁰⁵ Yerel tarih çalışmalarında coğrafyayla ilgili değerlendirmelerin bazıları insan ve mekân arasındaki karşılıklı etkileşime örnek veren coğrafi tarih niteliğindedir. Grafik 14’te kuşaklara göre bu niteliğe sahip olan çalışmaların toplam sayfa sayıları gösterilmektedir. Çalışmaların bazılarında ise coğrafya (dağlar, ovalar, platolar, göller gibi yeryüzü şekilleri; volkanizma, yanardağlar, akarsular gibi iç ve dış kuvvetler) ve iklim değerlendirmeleri (sıcaklık, yağış, nem gibi) genelde tasviri ve bilgi verme ağırlıklı olup, tarihsel olarak beşeri veya ekonomik coğrafyayla ilgili bağlantılar kurulmaz. Coğrafi tarih niteliğine sahip olmayan sayfalar genel olarak bu niteliktedir. Grafik 14’te coğrafya-iklim değerlendirilen tüm sayfalardan, coğrafi tarih niteliğindeki sayfalar çıkartıldığında bu yönde olan tasviri, bilgi verme amacıyla olan coğrafi değerlendirmeli sayfaların miktarı anlaşılabilir. Örneğin toplam 3.595 sayfalık 1. kuşakta coğrafya ve iklimle ilgili tüm sayfaların sayısı 49 adet olup, bu sayfaların 20 sayfası tarihsel açıdan insan ve mekân arasındaki etkileşim veya ilişkiye değinen coğrafi tarih niteliğindedir. O halde 29 sayfada yer alan coğrafya ve iklimle ilgili değerlendirmeler daha çok tasviri ve bilgi amaçlı değerlendirmeler niteliğindedir. Buradaki değerlendirmelerde coğrafyanın, iklimin tarihsel açıdan etkilerine yoğunlaşmamaktadır.

sayfa sayısına göre düşünülürse ise oranın % 0,82 olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle çalışmaların her yüz sayfasından yaklaşık 1 sayfasında harita kullanılmıştır. Braudel’de ise bu oran yaklaşık % 2 oranındadır. Yani yazar, çalışmasındaki tüm sayfaların % 2’sine denk gelen sayfalarda haritalara yer vermektedir. 3. kuşağa ait 81 yerel tarih çalışmasının 46’sında, yani % 56,79’unda harita kullanılmıştır. 135 sayfadaki haritaların her bir çalışmaya dağılımı yapıldığında, çalışma başına 1.66 haritalı sayfa düşmektedir. 81 yerel tarih eserinin tüm sayfa sayısına göre düşünülürse ise bu oranın % 0,44 olduğu görülmektedir. Yani çalışmaların her yüz sayfasından yaklaşık 0,4 sayfasında harita kullanılmıştır. Haritalar eserlerin metinleri içinde olmaktan ziyade çoğunlukla ekler kısmında yer almaktadır. Bu da çalışmalarda yer alan haritalardan da yoğun olarak yararlanmadığını göstermektedir. Zira çalışmaların metin içeriklerinde de haritalara göndermeler ve harita yorumları çok azdır.

Grafik 13’te görüldüğü gibi 7 adet ilk kuşak yerel tarih çalışmasının 4’ünde yani % 57’sinde müstakil olarak coğrafyayla ilgili bir bölüm bulunmaktadır. Çalışma sayıları artsa da ikinci ve üçüncü kuşakta da bu orana yakın oranlar görülmektedir. Buna göre ikinci kuşakta müstakil olarak coğrafyayla ilgili başlığı olan çalışmalar, tüm kuşağın % 60’ı iken, üçüncü kuşakta bu oran % 57’dir. O halde Annales Ekolü’nün bölgesel çalışmalarındaki coğrafi giriş geleneği gibi Türkiye’deki yerel tarih çalışmalarında da ilk kuşaktan beri bu yönde bir geleneğin olduğu savunulabilir. Daha önce de ifade edildiği gibi çalışmaların coğrafyaya özel bir başlık ayırmaları kadar, bunun ne oranda olduğu ve tarih ile coğrafya arasında ilişkinin önemsenip önemsenmediği de önem taşır. Grafik 14’te kuşaklara göre coğrafi tarih niteliğindeki sayfalara bakıldığında ilk kuşakta bu oranın (kuşaktaki tüm çalışmaların sayfa sayısına göre) % 0,55, ikinci kuşakta % 1,57, üçüncü kuşakta ise % 1,26 olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle ilk kuşakta coğrafi tarih niteliğindeki değerlendirmeler her yüz sayfada yaklaşık 0,5 iken; ikinci kuşakta 1,6; üçüncü kuşakta ise 1,3 sayfadır. Bir karşılaştırma amacıyla Braudel’in *Akdeniz Dünyası* çalışmasında coğrafi tarih niteliğindeki sayfalara bakılabilir. Bu çalışmanın birinci bölümü olan “*Ortamin Payı*” tamamen coğrafya ve iklimden oluşan alt bölümlere ayrılmıştır. İnsanlar birinci bölümde adeta sıradan figüran bir “*balık*” gibi olup başrol bütünüyle deniz, denizin etrafındaki dağlar, adalar, yarımadalar, ovalardır. Coğrafyanın etkisiyle tarih Braudel’e göre bin kere tekrarlanır.¹³⁰⁶ İkinci bölümün alt bölümlerinden olan “*Ekonomiler: Yüzyılın Ölçüsü*”nde Braudel “mekân bir numaralı

¹³⁰⁶ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 163.

*düşman*¹³⁰⁷ diyerek, coğrafyanın hız, ulaşım ve ekonomi üzerindeki etkilerini, bu unsurlara nasıl yön verdiğini anlatır. Bu ifade ve yorumların niceliksel olarak oranlarına bakıldığında, coğrafi tarih niteliğindeki sayfaların *Akdeniz Dünyası*'ndaki tüm sayfaların % 24,51'ini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Eserde coğrafyayla ilgili değerlendirmelerin çok büyük bir bölümü coğrafi tarih niteliğindedir. Zira coğrafyayla ilgili tüm değerlendirmeler % 24,91 iken, coğrafi tarih niteliğindeki sayfalar ise % 24,51 oranındadır. Yani denilebilir ki *Akdeniz Dünyası*'nda (Paris, 1979) coğrafya, iklimle ilgili değerlendirmelerin nerdeyse tamamı insan ve mekân arasındaki etkileşime özellikle önem veren coğrafi tarih niteliğindedir.

Yerel tarih çalışmalarında da coğrafi tarih niteliğinde olsun ya da olmasın coğrafyayla ilgili değerlendirmelerin oranlarına bakılabilir. Kuşaktaki çalışmaların bütün sayfa sayısına göre coğrafi-iklime değinilen bütün sayfalar ilk kuşakta % 1,36, ikinci kuşakta % 2,28, üçüncü kuşakta ise % 1,93. İkinci ve üçüncü kuşakta ortalama her 100 sayfanın 2 sayfasında coğrafyayla ilgili değerlendirmeler görülse de bu ifadeler çoğu zaman bir veya iki paragraf mahiyetindedir. Bununla beraber çalışmalarda yer alan coğrafyayla ilgili değerlendirmelerin de hepsi coğrafi tarih niteliğinde değildir. Araştırmalarda coğrafyayla ilgili olan verilerin önemli bir bölümünün coğrafi tarihi niteliğinden ziyade fiziki, tasviri coğrafya tarzında olduğu görülmektedir. Keza ilk kuşakta coğrafyaya değinilen tüm sayfaların (49 sayfa) 29'u yani % 59'u fiziki coğrafya niteliğindedir. Bu oran ikinci kuşakta % 31, üçüncü kuşakta % 35'tür.

İnsan-mekân ilişkisinin tarih çalışmalarında önemsenmesi gerektiğini düşünenler, hâlihazırda Türkiye'de bu durumun istenilen seviyede olmaktan uzak olduğu konusunda hemfikirdiler. Zafer Toprak'a göre (1946-) de tarihçiler, bu öneme yeterince yer vermemektedirler. Oysa tarihçinin nesnesi mekânda yaşayan insan olmasına rağmen, insan ve mekân geri planda kalmış, tarihçinin senaryosu olay üzerine yapılandırılmıştır. Çoğu kez veri olarak ele alınan mekân dekor durumundayken, insanlar ise figüran görünümündedir. Mekân ve insan arasında karşılıklı yapısal bir etkileşim söz konusu olduğundan mekân mutlak konumda da değildir. Coğrafya, mekân insanı belirlediği gibi, bilim ve teknoloji aracılığıyla insan da mekânı biçimlendirir.¹³⁰⁸ Adnan Eskikurt'a göre, araştırmacılar geçmiş milletleri ve uygarlıkları ele alırken

¹³⁰⁷ F. Braudel, *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen I*, s. 326.

¹³⁰⁸ Zafer Toprak, "Dünle Bugünü Örtüştüren Tarihçilik: Kent Tarihçiliği", (haz. Ferzan Bayramoğlu Yıldırım), *Sempozyum /Atölye Kent Tarihçiliği*, İstanbul, 1994, s. 3.

toplumsal davranışlar üzerinde etkileri belli olan coğrafi unsurlar üzerine yeterince durmamaktadırlar. Oysaki bir toplumun siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel, idari boyutunu ortaya koymayı amaçlayan bir çalışmada coğrafi potansiyelin dikkate alınması önemlidir.¹³⁰⁹

Bununla birlikte niceliksel ve nitelik olarak yeterlilikleri bir tarafa bırakılırsa üç kuşak boyunca Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarının en az yarısında özel olarak coğrafyayla ilgili bölüm ve başlık bulunmaktadır. Bu durum genel anlamda Annales'la ortak bir özellikken, yerel tarih çalışmalarında coğrafyanın değerlendirilmesi ise farklı bir niteliktedir. Annales'da coğrafya, insan ve toplumların ekonomik, sosyal, kültürel gelişimleriyle etkileşim halindeyken; Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarında coğrafya, önemli oranda tasviri nitelikte kalır. Bu ise Toprak'ın da önemini belirttiği insan ve coğrafya arasındaki karşılıklı etkileşime daha az yer verilmesinin sebebi olmaktadır.

Annales'da coğrafyanın tarihsel gelişmelerin, olayların ve yapıların seyrindeki kuvvetli etkisinin önemli ölçüde kabul edilmesi, tarih çalışmalarındaki zamansallığı da etkilemiştir. Problem odaklı olarak coğrafyanın önemsenmesi, tarihteki rolünün yansıtılması, çalışmaların uzun süreye dayanmasında katkıda bulunmuştur.

4.8 Yerel Tarih Çalışmaları ve Uzun Süreli Çalışma Yöntemi

Annales tarih anlayışında problem odaklı sosyal ve ekonomik tarihin önemsenmesi uzun vadeli çalışmaları da gerekli hale getirmiştir. Zira sınırları daha önceden belirlenmiş zamana veya bir döneme dayalı tarih anlayışı yerine soruna dayalı bir araştırmada zaman çerçevesi de geniş tutulabilmektedir. Örneğin, Marc Bloch'un 11. yüzyıl ile 18 yüzyıl arasındaki Fransa ve İngiltere'de kralların mucizevî güçleri olduğu yönündeki inanca yönelik bir zihniyet tarihi incelemesi olan *Les Rois Thaumatourges (Kralın Dokunuşu)*'nda veya 9.-15. yüzyıllar arasını merkeze alan *La Société Féodale (Feodal Toplum)* çalışmasında uzun süreli bir araştırma yaptığı görülmektedir. Bu eserlerde feodal toplumun zihniyet, ekonomik, sosyal hatta siyasal yapıları sorunlaştırılıyor, tarihsel zaman da buna bağlı olarak genişliyordu. Annales Ekolü'nün

¹³⁰⁹A. Eskikurt, *Tarihi Coğrafya Çalışmalarının Metodolojisi Konusunda Genel Bir Değerlendirme*, s. 43.

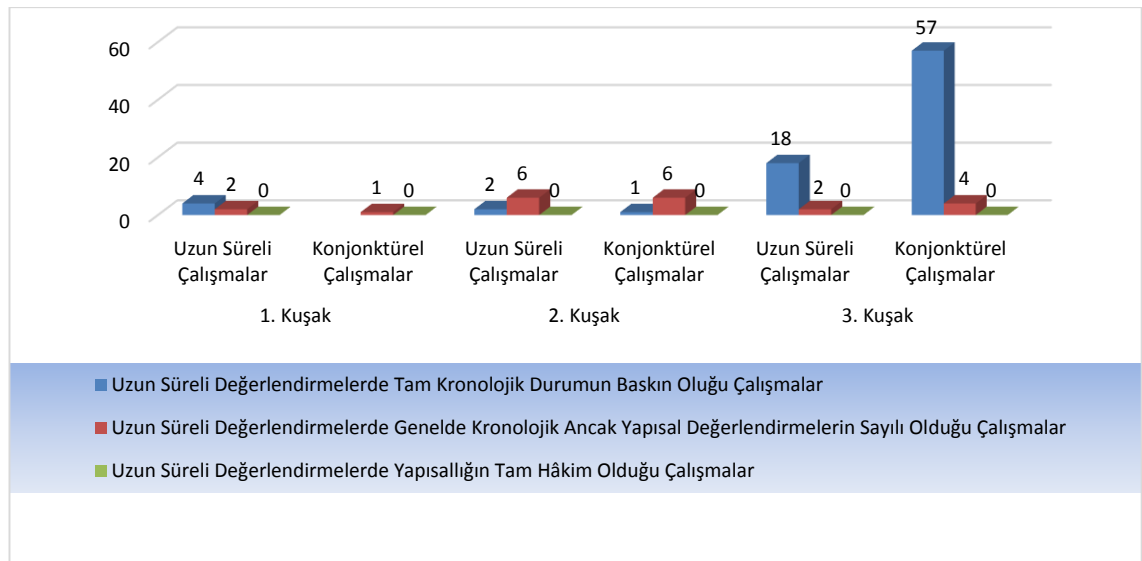
ikinci kuşak temsilcisi Fernand Braudel, *Akdeniz Dünyası* eserinde uzun sürenin önemini altını çizerken, kendisinin de yapısalcı olduğunu ancak, bir tarihçinin yapısalcılığının farklı olduğunu ifade edecekti.¹³¹⁰ Yapıların tarihine önem veren Braudel, yapılarla ilgili tüm sorgulamaların ancak *longue durée* (uzun süreli) çalışmalara dayanması gerektiğini savunuyordu. Daha önce de ifade edildiği gibi Annales Ekolü'nün ikinci kuşaktan itibaren yükselen bir trendi de nüfus, fiyatlar gibi niceliğe dayalı tarih çalışmalarıdır. Yine bu dönemde Braudel'in de yönetiminde bulunduğu önemli sayıya ulaşan tez niteliğindeki bölgesel monografiler de artmaya başlıyordu. Genel olarak toplumsal ve ekonomik merkezli bu bölgesel/ yerel tarih çalışmaları coğrafi girişler, yapılar, konjonktürler, nicel metotlar kadar uzun süreli çalışmaları da önemsiyorlardı.

Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarının bazılarında tarihsel değişimler uzun vadeye dayalı bir zaman içinde sorgulanmıştır. Ancak, burada bu saptamanın neye dayandığının açıklanması gerekir. Yerel tarih araştırmalarında uzun süreliğin eğilimi analiz edilirken çalışmaların en az bir yüzyıllık bir zaman dilimini baz alıp almadıkları dikkate alınmıştır. Çalışmaların bazıları konjonktürel belli bir zaman kesitini veya dönemini (örneğin 1540-1580, 1475-1500, 1490-1500 gibi) merkez edinmektedir. Bununla beraber bu zaman dilimlerini veya kesitlerini mutlak olarak ele alıp bu sınırlar içinde kalmayı tercih eden çalışmalar olduğu gibi, bu zaman aralıklarını çoğu defa aşan çalışmalar da bulunmaktadır. Bundan dolayı öncelikle eserlerin uzun süreliliği mi yoksa konjonktürel bir zaman dilimini mi esas aldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre 1 asır veya daha fazlasını esas alan çalışmalar uzun süreli, genel olarak bunlardan daha kısa bir zaman dilimini merkez alan çalışmalar ise kısa süreli/konjonktürel çalışmalar olmak üzere iki ana grup olarak değerlendirilmiştir.

Yerel tarih çalışmalarındaki uzun süreliğin niteliği de önem taşımaktadır. 2. bölümde de belirtildiği gibi, Annales Ekolü, tarihi yeri geldiğinde günümüzle ilgili olan bağlantısını koparmadan, yapısal değişim ve dönüşümlerin izini sürmek için uzun vadeye dayalı çalışmalarda bulunmuştur. Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarının

¹³¹⁰ Bireyin uzun dönem içinde haps olunduğunu, tarihsel süreçte her zaman uzun sürecin kazandığını, uzun sürenin sayısız olayları bir kenara sürükleyerek bireyin özgürlüğünü kısıtladığını savunan ve yapısalcı olduğunu vurgulayan Fernand Braudel'e göre, olay veya aslında olayların gruplaşmaları olan kısa dönemli konjonktürü pek de ilgi çekici değildir. Bununla beraber tarihçinin yapısalcılığı diğer beşeri bilimlerdeki yapısalcı yaklaşımlardan farklıdır. Tarihçinin yapısalcılığı ilişkilerin matematiksel soyutlamalarına değil, günlük, somut olan yaşamın kaynaklarına dönüktür. Bkz. P. Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, s. 137.

bazılarında uzun süreye dayalı araştırma tam olarak egemendir. Ancak bu çalışmalarda uzun sürelilik, Annales tarzı sosyo-ekonomik yapısal tarihsel unsurların analizi için olmaktan ziyade daha çok siyasal, olay tarihi endeksli kronolojik düzlemde ve yüzyılların ardı ardına birbirlerini adeta kovaladığı bir tarzda yapılmaktadır. Böylece, yerel tarih çalışmalarında uzun süreliliğin Annales tarzı sosyo-ekonomik kültürel yapıların analizi niteliğinde mi olduğu, yoksa kronolojik mahiyetteki dünden bugüne uzanan bilgilerin yansıtılması, bunların kronolojik düzlemde tasvirine mi dayandığı sorgulanmıştır. Yerel tarih çalışmalarındaki geçmişten günümüze kadar uzanan değerlendirmelerin yapısal değişimlerin izahı için mi, yoksa tasviri niteliğindeki bilgilerin yansıtılması amacıyla mı olduğu irdelenmiştir. Dolayısıyla araştırmalardaki uzun süreliliğin niteliği (yapısal mı kronolojik mi) ele alınırken bu yönden de değerlendirmelere yer verilmiştir. Ancak özellikle vurgulanmalıdır ki, çok kısa süreli bir zaman dilimini merkeze alan çalışmalarda dahi zaman zaman uzun vadeli değişimler ele alınmış, bu yönde tespitlerde bulunulmuştur. Bundan dolayı zamansal açıdan kısa süreye dayalı bir çalışma özelliğinde olsa da uzun süreli değerlendirmelere yer veren eserler de niteliksel olarak ele alınmıştır. Özetle aşağıda yer alan Grafik 15'te de görüldüğü gibi hem uzun süreli hem de konjonktürel nitelikli çalışmalarda yer alan uzun süreli değerlendirmeler dikkate alınmıştır. Tüm bu sorgulamalar ayrıntılarıyla yapılırken, öncelikle kuşaklar sırayla ele alınmış, daha sonra bütün kuşaklar topluca ve karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilerek genel senteze varılmıştır.

Grafik 15: Uzun Süreli Değerlendirmelerin Niteliğine Göre Uzun Süreli ve Konjonktürel Çalışmaların Dağılımı

Yerel tarih çalışmalarının uzun süreli olup olmadıkları kadar, uzun süreliliğinin yapısal uzun süreli bir tarih anlayışına mı yakın olduğu veya salt kronolojik betimsel anlamda uzun süreli mi olduğu da önem taşımaktadır. Aşağıda da ayrıntılarıyla açıklandığı gibi uzun süreli yapısal tarih anlayışında, yüzyıllar boyunca ekonomik, sosyal, kültürel unsurların sabitliği, hiç olmazsa değişimin yavaşlığı söz konusu olabilir. Kronolojik nitelikteki uzun süreli tarihte ise, daha çok siyasi, askeri, diplomatik gelişmelerin anlatımı, fiziki yapıların değişiminin tasviri ve yansıtılması gibi öğeler baskındır. Tarih burada çok hızlı ve değişkendir. O halde yerel tarih çalışmalarında öncelikle uzun süreliliğin varlığı anlamında kendisi, daha sonra niteliği sorgulanmalıdır.

Grafik 15'te görüldüğü üzere 1939-1980 yılları arasında yayımlanan ilk kuşağa ait 7 yerel tarih çalışmanın 6'sı yani yaklaşık % 86'sı bir asır ve daha fazlasını ele alan uzun süreli çalışma niteliğindedir. Bu doğrultuda Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen'in birlikte hazırladığı *Manisa Tarihine Genel Bir Bakış* eserinde ve M. Fahrettin Kırzioğlu'nun *Kars Tarihi* (İstanbul, 1953) çalışmasında bölgenin başlangıcından kurtuluş savaşına kadar ilerledikleri, *Manisa Tarihi*'nde (İstanbul, 1983) Oktay Akşit'in M.Ö 300- MS. 395 yılları arasındaki tarihi incelediği, *Urfa Bölgesi Tarihi*'nde Fikret Işıltan'ın ilk çağlardan 9. yüzyıla kadar uzandığı, *XV.ve XVI. Asırlarında Edirne ve Paşa Livası*'nda (İstanbul, 2007) M. Tayyip Gökbilgin'in 15-16. yüzyıl aralığına odaklandığı görülmektedir.

Yerel tarih çalışmalarının bazılarında zamansal uzam çok geniş olsa da yine de belli bir dönemin baskın olduğu, en çok bu zaman aralığının odak haline getirildiği görülmektedir. Tabiri caizse bu zaman dilimi veya aralığı çalışmanın *merkezi dönemini* oluşturmaktadır. *Akdeniz Dünyası*'nda çok uzun süreli bir zamanı ele alan Braudel de İspanya Kralı 2. Fillipe dönemini merkezi zaman dilimi olarak tayin etmiştir. O halde bir çalışmada merkezi zaman diliminin mevcudiyeti tek başına o çalışmanın uzun süreli olmadığı anlamına gelmemektedir. Bundan dolayı yerel tarih çalışmalarında uzun sürelilik analiz edilirken merkezi zaman diliminden diğer zamanlara (veya yüzyıllara) uzanmasının yoğunluğuna dikkat edilmelidir. Bu doğrultuda yerel tarih araştırmalarında merkezi zaman diliminin gerisine ve ötesine uzanılması, yeri geldiğinde günümüze kadar varılması, coğrafi ve ekonomik, sosyal yapısal etkilerin hesaba katılması çalışmalarda uzun süreliliğin varlığını ortaya koymaktadır. Uzun süreli inceleme niteliğindeki ilk kuşağa ait 6 adet yerel tarih çalışmalarının 5'inde yani yaklaşık % 83'ünde günümüze kadar uzanma çabası izlenmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken

husus bir adet çalışmanın (Nejat Göyünç'ün *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı* eseri) uzun süreli çalışma niteliğinde olmasa da bazen günümüze kadar gelebilen ifade ve yorumlarının yoğunluğudur. Ancak bu eser dâhil genelde çalışmalarda yer alan günümüze kadar süren değerlendirmeler, yapısal değişimleri yorumlayan Annales tarzından ziyade daha çok bölgelerin, şehirlerin fiziki yapılarının bugün olup olmadığı, köylerin, kasabaların günümüze kadar ulaşip ulaşmadığı tarzındaki tasviri bilgiler yönündedir.

Annales Ekolü'nde uzun süreliliğin mutlak bir ilke olmasa da genel olarak sosyo-ekonomik tarih alanında veya temalarında baskın bir nitelik olduğu ileri sürülebilir. Uzun süreli yerel tarih çalışmalarında uzun süreliliğin hangi tema üzerinde yaygın olduğu bu nedenle önem taşımaktadır. İlk kuşağa ait uzun süreli 6 adet çalışmaya odaklandığında bu çalışmaların 4'ünün yani % 67'sinin daha çok siyasi, askeri, idari tarih temalarında uzun süreli oldukları anlaşılmaktadır. İnalcık ve Gökbilgin'in uzun süreli tarih anlayışları ise daha çok sosyo-ekonomik tarih teması üzerine kuruludur. Akşit, Işıltan, Uluçay-Gökçen, Kırzioğlu her ne kadar uzun süreli incelemede bulduysalar da uzun süreli değerlendirmeler daha çok siyasi, idari tarih temasında yoğunluk kazanmaktadır. Akşit'in *Manisa Tarihi* (İstanbul, 1983) çalışmasında uzun sürelilik, genelde siyasi-olay merkezli tarih ekseninde olsa da mitolojiye, mimari yapılara da bu tarzda değinildiği görülür.¹³¹¹ XVI. yüzyılın Mardin Sancağını ele alan çalışmasında Nejat Göyünç de "1518-1564 gibi hemen hemen 50 senelik bir süre"yi¹³¹² merkez alsada bu zaman diliminin bazen çok ötesine ve gerisine uzanmaktadır. Bunun bir yansıması olarak tarihçi giriş kısmında, Mardin'de ilk yerleşmeleri, Mardin adının kökenini tartıştıktan sonra Osmanlılara kadar olan tarihin uzun süreli değinir. Belirli bir merkezi dönemin olmadığı *Kars Tarihi* (İstanbul, 1953) çalışmasında Kırzioğlu ise daha çok siyasi, olay, askeri tarih merkezli olarak insanların ilk dönemlerinden yeni Türkiye çağına kadar çok uzun bir zaman dilimi dâhilinde konulara yaklaşır. Etilerden, Roma'ya, buradan Selçuklulara ve Osmanlılara nihayet

¹³¹¹ Oktay Akşit, *Manisa Tarihi* (İstanbul, 1983) çalışmanın hemen başlarında "Magnesia'nın (*Ad Sipyllum*) en eski iskânı" başlığı altında Manisa'nın M.Ö 3 binlerdeki iskanına ait arkeolojik kanıtlara göndermede bulunarak, bölgenin daha sonraki yüzyıllardaki yerleşim alanlarına, mitolojiye, Hititlere, Frig, Lidya mücadelelerine, Yunan ve Romalılara kadarki tarihini irdelemektedir. Tarihçi, özel bölümlerle Pers, Makedonya, Bergama, Roma hâkimiyetiyle ilgili dönemleri de ayrı ayrı ele alır. Akşit sayılı örneklerle de olsa günümüze kadar da gelir. Uzun süreli olarak "yollar"ı irdeleyen Akşit, kral yolunu anlattıktan sonra bugüne gelir. "Bugün ise Manisa doğuda, Turgutlu, Salihli Kula-Uşak ile Afyon ve Kütahya'ya uzanan yol ile İç Anadolu'ya bağlanmaktadır..." Bkz. O. Akşit, *Manisa Tarihi*, s. 24.

¹³¹² N. Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s. IX.

Cumhuriyet dönemine kadar uzanan tarihçi, tam olarak kronolojik bir seyri takip eder. İki temel bölüm halinde Manisa'nın genel ve uzun süreli tarihinin irdelendiği *Manisa Tarihine Genel Bir Bakış* (İstanbul, 1939) başlıklı eserde Gökçen ve Uluçay ise çalışmanın ilk kısmında siyasi, olay, askeri tarih temalarına daha çok yer verse de nüfus, ekonomi gibi konulara da değinir. Burada “*Manisa tarihine genel bir bakış*” adı altında Manisa'nın ilk devirlerinden Osmanlıya kadar geçen süre ele alınır.¹³¹³ Gerçekten de eserde, kısa süreli olmayan ancak kronolojik bir tavrın uzantısı olarak “*İstiklal Savaşında Manisa*” denilerek uzun süreli bakış açısı 20. yüzyıla kadar ilerletir.

Tarihi dönem dönem incelemenin esasen Kâtip Çelebi'den türeyen antropomorfik bir sınıflama olduğunu ve kendisinin de bunu reddeden Annales Ekolü'nün “*tesiri*” altında olduğunu belirten İnalçık'a göre okullarda öğretildiği gibi Osmanlı tarihinin yükseliş-duraklama-çöküş diye üç ayrılması ve toplumu da böyle incelemenin yerine, kendisi Braudel'in bir nazariyesi olan *longue durée*, yani uzun süreyi önemsemiştir. “*Her toplum üç nesil içinde, longue duree denilen süreçte değişir deniyor... Dönemlemede Annales Okulun tesiri altındayım.*”¹³¹⁴ İnalçık'ın kuvvetle Braudel'den etkilendiğini belirten Özer Ergenç'e göre de İnalçık'taki dönemlendirme Braudel'in tarihteki “*uzun süreç*” yaklaşımından kaynaklanmaktadır.¹³¹⁵ Gerçekten de İnalçık, Bursa'nın özelde ipek ticaretinde Osmanlı ve uluslararası pazarlardaki yeri ve işlevine odaklandığı “*Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar*” çalışmasında, 15. yüzyılı baskın ve merkez olarak ele alsa da yeri geldiğinde bu yüzyılın öncesine ve sonrasına çoğu kez uzanır.¹³¹⁶

Yerel tarih çalışmalarında uzun süreli değerlendirmeler Grafik 15'te de yansıdığı gibi genel olarak üç kategori altında incelenebilir. Buna göre uzun süreli değerlendirmeler açısından araştırmalar, *tam kronolojik durumun baskın olduğu çalışmalar* veya *genelde kronolojik ancak yapısal değerlendirmelerin sayılı olduğu*

¹³¹³ Manisa'nın adı ve kuruluşundan sonra Etiler, Yunanlılar, Lidyalılar, İranlılar, İskender, Romalılar, Bizanslılar, Saruhanlılar, Saruhanoğulları-beyleri, Osmanlılar devri, istiklal savaşın döneminde Manisa çoğu zaman siyasi tarih perspektifinde ele alınır. Eserin ikinci kısımda ise “*Tarihi Eserler*” başlığı altında camiler, mescit, türbe, medrese, mektep vb. yapılar tasvir-betimlemeli bilgi verici bir tarzda değerlendirilir. Burada bu yapıların ne zaman yapıldığı, bugüne ulaşmış olup olmadığı, hangi mahallelerde olduğu uzun süreli ve kronolojik bir metot takip edilerek sorgulanır. Bkz. Ç. Uluçay ve İ. Gökçen, *Manisa Tarihine Genel Bir Bakış*, s. 59-75.

¹³¹⁴ E. Çaykara (der.), *Tarihçilerin Kutbu: Halil İnalçık*, s. 150-151.

¹³¹⁵ Ö. Ergenç, *Halil İnalçık Neden Büyük ?*, s. 125.

¹³¹⁶ İran ipek yolu ve Bursa alt başlığı altında Halil İnalçık, Osmanlıların ortaya çıkmasından önceki Selçuklu ve Moğolların, İran ticaret malları ve özellikle İran ipeği üzerinde hâkimiyetleri, Memluk ve İran Moğolları arasındaki mücadeleleri ele aldıktan sonra Bursa'nın ipek ticaretindeki yerine gelir. Bkz. H. İnalçık, *Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar*, ss. 46-66.

çalışmalar ya da *yapısallığın tam hâkim olduğu çalışmalar* kategorilerine ayrılabilirler. *Tam kronolojik durumun baskın* olduğu çalışmalarda uzun sürelilik görülse de bu özellik vakayinameleri andırır tarzda kronolojik bir seyirdedir. Burada yıllar içinde vuku bulan insan faaliyetleri belirli bir sıra içinde ilerler. Tasviri bilgilerin sunumu ön planda olup, ham verilerin yıllara, yüzyıllara dayalı olarak belirli bir sırayla aktarılması belirgindir. Araştırmalar uzun süreli bir dönemi kapsasa da Annales tarzı yapısal nitelikli uzun sürelilikten uzak bir durum söz konusudur. Çalışmaların bazıları *genelde kronolojik ancak yapısal değerlendirmelerin sayılı* olduğu kategoride görülmektedir. Burada yerel tarih çalışmalarında genel olarak kronolojik zaman üslubu hâkim olsa da sayılı örneklerde de olsa uzun süreli yapısal izahlar da görülür. *Yapısallığın tam hâkim olduğu çalışmalarda* uzun süreliliğin işleniş tarzı kronolojik değil, Annales'a daha yakın olan yapısal tarzdadır. Burada yüzyıllar arasında adeta "seyahat" edilir. Ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal yapıların sabitliği veya değişimi uzun süreli olarak anlatılır. Annales tarihçiliğinde uzun süreli açıklamalar daha çok yapısal yöndeki tarihin izahı için kullanılmaktadır. Hatırlanacağı gibi Braudel'e göre yapısal tarihe yönelik tüm sorular uzun süreli tabanda cevaplanır. Yapıların tarihine önem veren Braudel, yapılarla ilgili tüm sorgulamaların ancak *longue durée* (uzun süreli) çalışmalara dayanması gerektiğini savunur. O halde yerel tarih çalışmalarında yılların, yüzyılların ardı sıra birbirlerini takip ettiği tasviri nitelikte uzun süreli değerlendirmelerden ziyade, sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal yapıların izahı için başvurulan uzun sürelilik Annales tarzına daha yakın olacaktır.

Birinci kuşağa ait 7 yerel tarih çalışmasının 3'ü yani % 42'si uzun süreli değerlendirmelerinde genelde kronolojik tarzda uzun süreli olsalar da zaman zaman uzun süreli yapısal tarih örnekleri de vermişlerdir. Diğer bir deyişle *genelde kronolojik ancak yapısal değerlendirmelerin sayılı olduğu çalışmalar* kategorisinde 3 adet çalışma görülür. Bu kuşaktaki eserlerin 4'ü yani % 58'i ise *tam kronolojik durum baskın* olan kategoride yer almaktadır. O halde uzun süreli olan çalışmaların da esasen kronolojik tarzda uzun süreli olduğu ve bu bağlamda Annales'ın uzun süreli yapısal tarihinden uzak olduğu söylenebilir. Gökbilgin, İncalcık ve Göyünç'te uzun süreli değerlendirmeler genelde kronolojik nitelikte de olsa da yapısal tarih örnekleri de bulunur. Örneğin uzun süreli değerlendirmelerinde Göyünç'ün daha çok kronolojik tarzda uzun süreli olduğu görülmektedir. Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı* (Ankara, 1991) başlıklı eserinin çoğu yerinde günümüze kadar uzanır. Sayfalarca 16.

yüzyıldaki Mardin Sancağındaki köylerin anlatıldığı kısımda, köylerin bugüne ulaşmış olup olmadığı, nerede oldukları sorgulanır.¹³¹⁷ Bir bütün olarak Mardin şehri eserleri, yerleşim yerleri (mahale, cami, kilise zaviye, medrese, kale...) gibi unsurlar başlangıcından 19. yüzyıla, kimi zaman günümüze kadar devam eden durumlarla zikredilir. 16. yüzyıldan Cumhuriyet devrine kadar ve Cumhuriyet dâhil olarak Mardin şehrinin nüfusu anlatılır. Gökbilgin ise *XV. ve XVI. Asırlarında Edirne ve Paşa Livası* (İstanbul, 2007) çalışmasında 15. ve 16. yüzyıla odaklanarak “*Edirne havalisine daha sarıh bir tabirle, o devirdeki Rumeli eyaletinin paşa livasını*”¹³¹⁸ inceler. Bununla birlikte tarihinin bu yüzyılların öncesine de döndüğü olmaktadır. Örneğin eserde Rumeli beylerbeyliğinin idari teşkilatına değinirken sadece bu yüzyıllardaki duruma değil önceki yüzyıllardaki vaziyetine de uzanır. Tarihçi, kronolojik seyir esaslı olmak üzere Rumeli'nin ilk sancaklarından olan Çirmen livasını da 15. yüzyıldaki ilk oluşumundan başlayarak 18. yüzyıla kadar ilerlemektedir.¹³¹⁹ Zaman zaman bazı fiziki yapıların izlerini günümüze yakın tarihte de arar. Örneğin “*Saraçhana başında ve bugün de adını muhafaza eden mahalle*” diyerek bugüne uzanır. Bununla birlikte uzun sürelilik tarihinin de kabul ettiği gibi yapısal olmaktan ziyade kronolojik ve padişah devirleri esas tutularak oluşturulur.¹³²⁰

Özetle, genel olarak birinci nesil tarihçiliğinde uzun süreli çalışmalar baskın olsa da bu çalışmalarda uzun vadeli Annales tarzında ekonomik ve sosyal yapıların izahı için değil, daha çok tasviri, bilgi verme amacıyla belirli yüzyılları takip etme amacını taşımaktadır.

İkinci kuşak yerel tarih çalışmalarında da uzun süreye dayalı çalışmalar görülmektedir. Örneğin bu kuşakta yer alan Necdet Sakaoğlu'nun *Ceşm-i Cihan Amasra* (İstanbul, 1966) çalışması 35 asra odaklanmaktadır. İlk kuşakta olduğu gibi ikinci kuşakta “*başlangıcından kurtuluşuna kadar*” dönemini alan bir çalışma ise bulunmamaktadır. Bununla birlikte yerel tarih çalışmalarının seçtikleri dönem kadar, merkezi olarak belirledikleri zaman dilimleri de önemlidir. Diğer bir deyişle çalışmaların ortalama kaç yılı inceledikleri önem taşımaktadır. Örneğin bir çalışmanın

¹³¹⁷ N. Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s. 60-73. “(Tel Kur'a) muhtemelen Kızıltepe kazasının Tel-Kari(çiftli bağ) adlı ve 1960 da 78 nüfuslu köyüdür.” Bkz. N. Göyünç, *16. Yüzyılda Mardin Sancağı*, s. 72.

¹³¹⁸ M.T. Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarında Edirne ve Paşa Livası*, s. 3.

¹³¹⁹ M.T. Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarında Edirne ve Paşa Livası*, s. 17.

¹³²⁰ “Kronolojik tertibe göre, bir listeyi tesbite çalışacağız. Bu tertip, asırlara, her asırdaki padişahların devirlerine göre...” Bkz. M.T. Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarında Edirne ve Paşa Livası*, s. 161.

15. ve/veya 16. yüzyılı zaman dönemi olarak belirlemesi, bu çalışmanın uzun süreli nitelik taşıdığını tek başına göstermeyebilir. Zira bu çalışma gerçekten iki asırdan ziyade 50 veya 60 yıllık *konjontürel* bir zaman dilimini de merkezine yerleştirebilir. *Konjontürel* terimi Annales tarihçileri tarafından “*genel bir kabule karşılanmasından itibaren çoğu durumda ‘structure’[yapı] teriminin zıt tamamlayıcısı olarak; başka bir anlatımla, yanal bağlantılar iması taşımaksızın kısa- ya da orta-erime (uzun erimin zıttı olarak) gönderme yapmak üzere kullanmaya başlandı.*”¹³²¹ Konjontürellik daha çok belli bir döneme özgü ekonomik, sosyal ve siyasi genel eğilimlerin zamanı olarak görülüyorken, yapıların taşıyıcısı olan uzun süre-*longue drué* yüzyılları aşabilir. Yapılar daha az hareketlidir, değişimleri yüzyılları alabilir. (Ekonomi, sosyal, siyasi vb) konjontürellik daha hareketli, değişimleri daha az sürede, etkilediği dönem ve yıllar daha kısa süreli olabilir. Ancak yine de Braudel’in dediği gibi kısa ve uzun dönemi (*longue drué*) hatırlatan konjontürler ve yapılar çeşitli olup bunların dayandığı süreler de değişkendir ve tam olarak mutlak değildir.¹³²² Braudel tarafından sıklıkla kullanılan *longue drué* terimi, Burke’e göre *Akdeniz Dünya’sının* da temelinde bulunur. Bu kitapta, Braudel bu terimden çok uzun erimi ya da yalnızca bir ya da iki yüzyıl içerisinde cereyan eden değişimleri anlatmak için söz etmiştir.¹³²³ Yukarıdaki açıklamalardan ve ikinci bölümde yer alan “Annales Ekolü ve Uzun Süreli Tarih Anlayışı” başlığında yer alan değerlendirmelerden de yola çıkarak bu çalışmada genel olarak konjontürlerin belirli bir zaman dilimindeki (15-20 veya 50-60 yıl gibi) belli bir eğilimi, trendi, dalgalanmaları temsil ettikleri varsayılmıştır. Yapıların ise yüzyılları aşabilen sabitliklikleri veya çok yavaş olan değişimlere karşılık geldiği kabul edilmiştir.

Bu hususlara göre ikinci kuşağa ait 15 eser irdelendiğinde Grafik 15’te de görüldüğü gibi bunların 7’sinin konjontürel bir zaman dilimini merkez edindikleri görülmektedir. Gerçekten de konjontürel çalışmaların 3’ü, 5 ile 15-20 aralığındaki dönemi incelerken; 4’ü de yaklaşık 50 yıllık bir zaman dilimine odaklanmışlardır. Çalışmaların 8’i ise bir asır ve daha fazla süreyi kapsayan bir zamanı merkez edinmiştir. Diğer yandan ister genel olarak uzun süreli tarih çalışma grubunda yer alsın isterse de sadece zaman zaman uzun süreli değerlendirmeleri içeren çalışmalarda olsun, uzun süreliliğin hangi temalarda baskın olduğu da önem taşır. Bu kuşakta yer alan 15 yerel

¹³²¹ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 188.

¹³²² F. Braudel, 2. *Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I, II*, (çev. M.Ali Kılıçbay), İstanbul, 1990, s. XXI.

¹³²³ P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 190.

tarih çalışmasındaki uzun süreliğin baskın olduğu temalara bakıldığında, sosyo-ekonomik temanın önde olduğu görülmektedir. Kuşakta yer alan çalışmaların 10'unda yani yaklaşık % 67'sinde uzun süreli değerlendirmeler genelde sosyo-ekonomik temalı konularda yoğunlaşmışken, % 33 oranıyla 5 çalışmada ise bu yöndeki değerlendirmeler genelde siyasi olay tarih eksenindedir. Annales Ekolü'nün tarihi "geçmişle ilgili bugün incelenmesi" olarak gördüğü ve çalışmalardaki uzun süreli değerlendirmelerinde pek çok defa "bugüne, günümüze" kadar geldiği daha önceki bölümlerde ifade edilmişti. İlk kuşakta olduğu gibi niteliği ve niceliği de değişken olsa da ikinci kuşağa ait yerel tarih çalışmalarında da günümüze uzanma çabası izlenebilmektedir. Bununla birlikte "günümüze" uzanma çabası ilk kuşakta olduğu gibi ikinci kuşak yerel tarih çalışmalarında da Annales tarzı uzun süreye dayalı ekonomik veya sosyal yapılarının izahı yönünde olmaktan ziyade daha çok betimsel niteliktedir. Örneğin yerel tarih çalışmalarında, herhangi bir fiziki yapının (cami, mescid, çarşı, han vb.) veya yerleşim yerinin (köy, mahalle gibi) günümüze ulaşıp ulaşmadığı, nerede olduğu gibi problemler sık sık ele alınır. İkinci kuşağa ait yerel tarih çalışmalarının 12'sinde yani % 80'inde çok veya az örneklerle günümüze kadar uzanan değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu 12 çalışmanın 6'sında da çok sayıda örneklerle günümüze uzanılır.

İkinci kuşakta yer alan Suraiya Faroqhi, Zeki Arıkan, Necdet Sakaoğlu, Tuncer Baykara, Necmi Ülker, Bahaeddin Yedi yıldız, Enver Konukçu, İhsan Güneş ve Kemal Yakut'un çalışmaları genel olarak bir asırdan fazla süren zamansallığı irdelemektedir. İkinci kuşaktaki yerel tarih çalışmalarının % 53,3'üne denk gelen bu orana karşılık Bayram Bayraktar, Özer Ergenç, Halime Doğru, Mübahat S. Kütükoğlu, Sabri Sürgevil, Hüseyin Özdeğer, İsmet Miroğlu'nun çalışmaları uzun süreli olmayan bir zaman dilimini esas alır. Kısa süreli, konjonktürel dönemi esas alan çalışma niteliğindeki bu eserler ise ikinci kuşaktaki çalışmaların % 46,7'e denk gelmektedir. Arıkan'ın, XV. ve XVI. yüzyıllarındaki Hamit sancağının durumunu açıklamaya yönelik *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı* (İzmir, 1988) eseri, kısa süreli olmayan bir zamana odaklanmaktadır. Yaklaşık iki asır gibi uzun süreli bir zamana odaklanan sosyo-ekonomik merkezli çalışmada Hamit sancağının ekonomi, demografi, iktisadi (üretim vergi) toprak idaresi, vakıfları incelenir. Eserde uzun süreli değerlendirmeler ve analizler olsa da 1478- 1568 arası yılların merkezi zaman dilimi olduğu görülmektedir. Zaman zaman değerlendirmeleriyle günümüze kadar da uzanan tarihçinin bununla birlikte uzun süreli yorumları genel olarak yapısal olmaktan ziyade kronolojik

mahiyettedir.¹³²⁴ Arıkan gibi 15. ve 16.yüzyıla odaklanan Yediyıldız, *Ordu Kazası* (Ordu, 1985) başlıklı incelemenin hemen başlarında Annales Ekolü'nü hatırlatırcasına tarihi kronolojik bölümlere bölünmenin doğru olmadığını zira tarihin bir sürekliliğe sahip olduğunu bundan dolayı sosyal ve iktisadi tarihi günümüze kadar devam ettireceğini bildirir.¹³²⁵ Çalışmanın merkezi dönemi 1455-1613 yılları olsa da yazar pek çok yerde bu zaman dilimini aşar ve zaman zaman günümüze kadar ulaşır.¹³²⁶ Kısa süreli zaman dilimine dayanmayan bir diğer çalışma Konukçu'nun *Ardahan Tarihi* (Ankara, 1999)'dir. Ancak eser çok uzun süreli zaman dilimini baz alsa da nitelik olarak yapısal olmaktan ziyade daha çok bilgi aktarmanın ve tasviri bilgilerin yoğun olduğu kronolojik tarzda uzun sürelidir. Yukarıdaki ikinci kuşağa ait üç tarihçiden daha kısa süreli bir zaman anlayışıyla çalışan Ergenç ise *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya* (İstanbul, 2011) çalışmasında “*zaman olarak 16. yy ikinci yarısını seçişimizin iki nedeni vardır*” diyerek, bunu şehir tarihçiliği için çok önemli olan şer'iyye sicillerinin bu dönemden önceki yıllarda çok az olmasına ve bu dönemin Osmanlı iç dünyasında çeşitli çalkantılar bakımından da Osmanlı tarihçiliği için önemli olmasına bağlar. Ancak yine de tarihçi bu yüzyıl ve dönemini aşar.¹³²⁷ Bizans, Roma, Selçuklu'dan sonra Osmanlı'ya

¹³²⁴ Uluborlu'yu anlatılırken Zeki Arıkan, Timur'un Uluborlu'daki kaleyi yıkmasıyla şehrin öneminin azaldığını, kalenin bugün yıkıntı halinde olduğunu, 1911 yılında büyük yangından sonra şehrin Musluk yöresine taşınması görüşünün ağır bastığını ve nihayet 1935 yılında belediyece verilen karar ile yeni şehrin hemen kurulmaya başladığını anlatılır. Bkz. Z. Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, s. 53.

¹³²⁵ Araştırmanın sınırlarını coğrafi, kronolojik ve analitik olarak ayıran Bahaeddin Yediyıldız için çalışmada “*söz konusu olan zaman, elimizdeki mevcut ilk ve son tahrir defterlerinin yazımının tamamlandığı 1455-1613 tarihleri arasındadır. ..Daha sonra bölgenin ictimai ve iktisadi tahlili bugüne kadar devam ettirilecektir. Araştırmanın kolaylığı için, belli işaret noktaları alınarak kronolojik bölümlere ayırmak mümkünse de, çağlar içinde hapsolüp kalmanın da pek anlamı yoktur. Zira J.E.Halkin'in ifadesiyle'bir devirden diğerine geçmek, bir sayfayı çevirmektir, bir kitabı bitirmek değil; bir sonraki perdeyi geçmektir, fakat oyun devam etmektedir.*” Bkz. B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 4.

¹³²⁶ Bahaeddin Yediyıldız, çalışmasını, dönemlerde yapılan beş tahrir defterine dayandırıp Fatih'ten I.Ahmet devrine kadar yaklaşık 2 asır gibi uzun bir süreyi merkez alsa da bu sürelerin öncesine ve sonrasına da uzanır. Bununla beraber eserde merkez zaman olarak genelde 1455-1613 yılları esas almaktadır. Çalışmada Ordu'nun ictimai zümreler ve nüfusu, iskân ve idari sistemi, iktisadi hayatı analiz edilir. Örneğin bu durum 1455-1613 tarihlerindeki buğday, arpa ve mısırdan alınan vergiler anlatılırken de yansıtılır. Tarihçiye göre 1455-1485 yılları arasında arpa fiyatı aynı kalırken, buğday fiyatları düşmüştür. 1485'den sonra ise ikisinde de fiyatlar artmıştır. 1547 de ortalama iki, 1613 de ise ortalama üç kat artmıştır. “*Ancak tam 158 yıllık fiyat artışı sadece % 2.8 dir ki, bu da bir buçuk asırdan daha fazla bir zaman için pek büyük bir fiyat artışı sayılmaz.*” (Bkz. B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 119.) Tarihçinin uzun süreli bakış açısına sahip olduğunu gösteren bir olgu da “*Ordu ve yöresinde idari taksimatın kuruluşu ve gelişmesini*” yansıttığı tablonun sadece 1455-1613 yılları arasını değil 1455'den 1945'e kadar ilerisini göstermesidir. (Bkz.B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 38-40.) Çok uzun süreli değerlendirmelerde bulunan tarihçi, yukarıda da ifade ettiği gibi kimi kez günümüze kadar da uzanır.

¹³²⁷ Medreseleri, sanat ve ticaret yerlerini, bedesten ve hanları anlatırken Özer Ergenç, yeri geldiğinde 15. yüzyıla gider. Esnaf ve pazar yerlerinin dâhilinde anlatılan çarşıların günümüzdeki yerleri açıklanır. “*(Koyunpazarı çarşısı) bugünkü saman pazarından at pazarına çıkan cadde idi.*” Yine eserde yönetim örgütleri, hamamlar, bedesten ve hanlar Konya kalesi, esnaf örgütü, beylerbeyi sarayı, dini ve sosyal yapıların yapılış tarihleri, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya'nın fiziki yapıları uzun süreli olarak ve gerektiğinde yüzyıllar aşılarak incelenir. Bkz. Ö. Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s. 13-53.

kadar Ankara'ya yoğunlaşan Ergenç, aynı şekilde Konya'yı da bu şekilde ele alır. Bununla beraber sık sık önce Osmanlı'nın genel idari, ekonomi, sosyal yapı ve işleyişine değinen tarihçi, bu genel tarih anlatımında yerel tarihte olduğundan daha çok uzun süreli olabilmektedir. Uzun süreye dayalı olan bir tarihçi olan Faroqhi ise 1550-1650 yılları aralığını odak haline getirerek kent mekânında ticaret, zanaat ve gıda üretimini merkeze alır. *Osmanlı'da Kent ve Kentliler* eserinde tarihçi “*çalışmanın yaklaşık yüz otuz yılı, yani 'longue durée (uzun dönem)' bağlamında orta uzunlukta bir dönemi kapsamakta*”¹³²⁸ olduğunu belirtir. Tarihçi bu çalışmada ele aldığı kentleri uzun süreli bir bakış açısıyla ele alır. Öyleki bazı yorumlarda 20. yüzyıla, günümüze kadar uzanır. Faroqhi, *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri* (İstanbul, 2014) eserinde ise baskın süre olarak genel olarak 1600-1690 yıllarını esas alır. Faroqhi'ye göre 17. yüzyılda da evlerde ve ev sahipliğinde meydana gelen değişiklikleri saptamak amacıyla ilki 1600 yılı ve dolaylarını kapsayan iki dönem seçilmiştir. Bununla birlikte çalışmanın merkezi zaman diliminin 1600-90 yılları arası olması bu sürenin içinde hapsediği anlamı taşımamaktadır. Osmanlı toplumunun yapısal değişimleri uzun süreli çalışmayı gerektirir.¹³²⁹ Sakaoğlu ise *Ceşm-i Cihan Amasra* (İstanbul, 1966) çalışmasında 35 asırlık Amasra'nın coğrafi, sosyal ve turistik özellikleri ile bölge tarihini incelediğini açıklar. “*Amasra'nın Tarihine Giriş*” kısmında tarihçi bölgenin ilkçağa kadar ki tarihinden başlar.¹³³⁰ Belirli bir merkezi dönem olmayan incelemede tarihçinin uzun süreliliği daha çok siyasi tarih ekseninde olsa da diğer temalarda da uzun sürelilik görülür. Zaman zaman günümüze kadar da uzanan

¹³²⁸ S. Faroqhi, *Osmanlı'da Kent ve Kentliler*, s. 11.

¹³²⁹ Suraiya Faroqhi, eserin girişinde bu durumu yansıtmaya çalışır. “*Osmanlı toplumunu oluşturan farklı alt gruplar ne zaman birbirinden kopmaya başladılar? 17. yy Ankara ve Kayseri kent toplulukları ne ölçüde 19 ve 20. yüzyıldaki gerilimleri haber veriyordu?..*” (Bkz. S. Faroqhi, *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, s.7.) Zaman içinde meydana gelen değişime duyulan ilgi kitabın oluşumunu etkileyen faktörlerdendir. Faroqhi'ye göre, çoğu araştırmacının düşündüğü gibi Osmanlı toplumu tarih boyunca az değişen bir yapıya sahip değildir. Modern tarihçiler bu değişimin yönü kadar hızını veya yavaşlığını tespit etmelidir. Gerçekten de çalışmada belirlenen 17. yüzyıl, merkez yüzyıl kılınca da çoğu zaman bu yüzyıl aşılır. Örneğin Faroqhi'ye göre, kiracılık kavramı Ankara ve Kayseri'de yabancı bir kavram olmasa da 17. yüzyılda Ankara ve Kayseri ahalisinin çoğunun kendi evlerinde yaşadıklarını varsaymak akla yakındır. Zira kiracılık sözleşmeleri sicillerde hemen hemen hiç bulunmadığı gibi 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında bile Anadolu'da kiralık bir evde yaşamak çok ender rastlanan bir şeydir. Bkz. S. Faroqhi, *17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, s. 8-22.

¹³³⁰ Necdet Sakaoğlu sırasıyla Hititler, Fenikeler, İyon hakimiyetinde Sesamos, İskender döneminde Sesamos ve sonra Amastris şehrinin temellerinin atılması, Pontus idaresinde Amastris, Amastris'de Roma Devri, Doğu Roma İmparatorluğu içerisinde Amastris, Cenova hakimiyetinde Amastris, Fatih Sultan Mehmed Han'ın Amasra'yı fethi, Osmanlı toprakları içerisinde Amasra ve nihayet son asırda Amasra konularını kronolojiye göre inceler.

tarihçi sosyal, kültürel, dinsel olarak da Amastrise/Amasra'ya değinir. ”*Hristiyanlığa kadar Amastris’de din*”¹³³¹

Yukarıda da ifade edildiği gibi ikinci kuşağa ait 15 yerel tarih çalışmasının 7’si yani yaklaşık % 47’si belli bir konjonktürel dönemi ele alan çalışmalardır. Eserlerin 8’i yani yaklaşık % 53’ü uzun süreli niteliktedir. Bu 8 uzun süreli nitelikte çalışmaların 2’si tam olarak kronolojik mahiyette uzun süreli çalışma iken, 6 çalışma da kronolojik mahiyetli olsa da sayılı örneklerle yapısal uzun sürelik örnekleri gösterir. Bu bağlamda örnek vermek gerekirse esasen konjonktürel bir zamana dayanan Miroğlu’nun, Güneş ve Yakut’un çalışmaları tam anlamıyla kronolojik nitelikteyken (*tam kronolojik durumun baskın oluşu çalışmaları*), Arıkan, Yediyıldız, Ülker, Baykara, Faroqhi’nin eserleri ise *genelde kronolojik ancak yapısal değerlendirmelerin sayılı olduğu çalışmaları* kategorisinde yer almaktadırlar. O halde şu rahatlıkla ifade edilebilir ki her uzun süreli çalışma yapısal uzun süreli tarih anlayışıyla yazılmış değildir. Araştırmalarda kronolojik bir seyir izleme sadece uzun süreli çalışmalarda değil aynı zamanda konjonktürel bir zamanı esas alan (15 eserden 7’si) çalışmalarda da görülmektedir.

Konjonktürel niteliğindeki eserlerde de zaman zaman uzun süreli değerlendirmeler görülmektedir. O halde hem bir asır ve daha uzun süreyi baz alan çalışmalarda hem de daha kısa süreli konjonktürel zamana dayalı çalışmalardaki uzun süreli değerlendirmelerin niteliği incelenebilir. Buna göre uzun süreliliğin kronolojik nitelikte mi yoksa daha çok yapısal tarzda mı olduğuna bakıldığında, bu kuşaktaki yerel tarih çalışmalarının % 20’sinin tam olarak kronolojik tarzda olduğu, % 80’nin de genelde kronolojik olsa da sayılı örneklerle yapısal izahlarda bulunduğu görülmektedir. Uzun süreli çalışma grubuna giren çalışmaların hiçbirinin tam olarak Annales tarzı uzun süreli yapısal çalışma olmadığı da görülmektedir. Bununla beraber çalışmalarda yapısal izahlar yine de örneklendirilir. Örneğin genel olarak çok uzun süreli değişimleri inceleyen Tuncer Baykara, *Denizli 1070-1520* (İstanbul, 2007) eserinde uzun süreli çalışırken genelde tasviri olsa da yapısal izahlara da yer verir. Yazar “*İktisadi/Ekonomik Hayat*” bölümünde geriye doğru yöntemin kaynak yetersizliği konusunda yardımcı olacağı konusunda bahsederken hem uzun süreli bakış açısı hem de uzun süreli yapısal tarihi örneklendirmiş olmaktadır. Baykara’ya göre *yüzyıllarca değişmeyen* yapısal

¹³³¹ N. Sakaoğlu, *Kuruluşundan Günümüze Kadar Çeşm-i Cihan Amasra*, s. 85-92.

özellikler bugünden yola çıkarak geçmişin bazı karanlık noktalarını bize açıklayabilir.¹³³² *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya* (İstanbul, 2011) çalışmasında Özer Ergenç ise gerek Ankara'yı gerekse Konya'nın şehirlerinin fiziksel yapılarını incelerken İslam, Orta Asya Türk şehir tipiyle Osmanlı şehir tiplerini kıyaslarken uzun süreli ve yapısal açıklamalarda bulunur.¹³³³ Ergenç, ekonomi ve ticarete değinirken de uzun süreli olarak geleneksel ekonomi üretim ve ilişkilerini irdeler.¹³³⁴ Esasen Osmanlı'nın genelini ilgilendiren yapısal bilgilerden sonra Konya ve Ankara ticaretini daha çok kronolojik olarak örneklendirir. Ankara ve Kayseri'yi inceleyen Faroqhi'nin ise uzun süreliliği zaman zaman değişimlerin kronolojik seyrini takip etse de genel olarak yapısal tarzdadır. Örneğin çalışmada yüzlerce yıldır sabit kalan veya çok az değişen aile yapısının bazı yönleri izah edilmektedir. Suraiya Faroqhi'ye göre, evlerin küçüklüğü de kanıtlıyor ki geniş ailelerin sayısı az görünmektedir. Yeni evli çiftlerin diğer aile bireylerinin yaşadığı mahallede bulunan ayrı bir eve geçmeleri bir gelenektir. Bu tutum antropologların günümüzde Türkiye'nin bazı küçük kentlerinde yaptıkları gözlemlerle de uyumaktadır.¹³³⁵ Zeki Arıkan'da *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*'nda (İzmir, 1988) yapısal açıklamaların da olduğu uzun süreye dayanan değerlendirmelerde bulunmaktadır. Örneğin tarihçiye göre Hristiyanlar, şehir ve kasabalarda Müslümanlardan ayrı mahallelerde yaşıyordu. Ancak bu onların Müslüman toplumunda soyutlanmış olduğu anlamına gelmemektedir. Her zaman iki topluluk arasında sürekli ekonomik ve kültürel ilişkiler olmuştur. Hatta öyleki Hristiyanlar çoğu zaman Türk isimlerini alıyorlardı. 19. yüzyılda Burdur, Uluborlu, Isparta ve Eğirdir'de batılı gezginler burada yaşayan Hristiyanların kendi dillerini unuttuğunu hepsinin Türkçe konuştuğunu aktarırlar.¹³³⁶ Arıkan gibi bazı uzun süreli yapısal açıklamalarda bulunan Bahaeddin Yediyıldız'a göre ise *Ordu Kazası*'nda (Ankara, 1985) uzun sürede gerçekleşen değişimlerin boyutları ne olursa olsun “*bugünkü mülki teşkilatlanmamızın tabii, kültürel ve sosyolojik temellerini ta 16. asrın ilk yarısında bulmak mümkün*

¹³³² Tuncer Baykara'ya göre, Denizli'nin ekonomik hayatıyla ilgili kaynaklar yetersiz olduğundan, sonraki yüzyıllara ait olan bilgiler karşılaştırmalarla ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Bilimsel açıdan çok doğru bir yöntem olarak görülmesi de toplumun yüzlerce hatta binlerce yıl sabit kalan geleneksel yapısı düşünüldüğünde bu yöntemin çok da “aşırı” olmadığı anlaşılır. Bkz. T. Baykara, *Denizli Tarihi*, s. 235.

¹³³³ Ö. Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s. 57.

¹³³⁴ Ö. Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s. 146-147.

¹³³⁵ S. Faroqhi, *17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evleri*, s. 26.

¹³³⁶ Z. Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, s. 64. Teke ve Hamit yörelerinde göçebeliliğin izleri günümüze kadar sürüp gelmektedir. Arıkan'a göre, yaz aylarının genellikle kurak geçtiği Akdeniz iklimi olan bu yörede tarıma dayalı bir ekonomide suyun kıymeti daha fazladır. Bu da sık sık yüzyıllarca su sorununun yapısal bir sorun olmasına neden olmuştur. Bkz. Z. Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, s. 102.

görülmektedir."¹³³⁷ Gerçekten de Yediyıldız, kronolojik olarak uzun süreliliğe odaklansa da önemli örneklerle uzun süreliliği yapısal bir merkezde inşa etmeyi de ihmal etmez. Şehir denilebilecek merkezlerin olmaması yüzünden Ordu ve yöresinde yaşayan halkın hemen hemen tamamının tarımla ilgilenmek durumunda kaldığını belirten Yediyıldız'a göre, bunların bir kısmı arazileri işleyip vergi öderken, vergiden muaf olanlar geçimlerini temin etmek için tarımla uğraşmıştır.¹³³⁸ Ancak Yediyıldız'daki uzun süreli yapısal tarih, değişimden uzak değildir. Örneğin yazara göre *ekinliü bennaklar* her daim nüfus içindeki oranları sabit olmayıp değişim göstermiştir.¹³³⁹ Yine tarihçiye göre Ordu yöresindeki insanlar tımar sahipleri, toprağı işleyen ve vergi ödeyen reaya, müsellemler ve mülk sahipleri ve sayıları 1455 ile 1613 yılları arasında sürekli değişen tarım dışında başka işlerle uğraşanlar ve vergilerden kısmen veya tamamen muaf olanlardır.¹³⁴⁰ Ancak yazar, zaman zaman yapısal açıklamalarda bulunsa da uzun süreli değerlendirmelerini daha çok kronolojik tarzda yapmaktadır. Çok uzun süreli değerlendirmelerde bulunan Yediyıldız, bu açıklamalarında kimi kez günümüze kadar gelir. Örneğin yazara göre, Yavuzk Kemal bucağı 15. ve 16. yüzyıldaki tahrirlerde Niyabet-i Kırıkili, Nahiye-i Kırık olarak geçer. 20. yüzyılda ise Yavuzk Kemal adını alır.¹³⁴¹ Kişi başına düşen koyun sayısı 1455'de 0.34 iken 1547'de 1,5 a yükselmiş, 1613 de 1'e inmiş ve düşüş günümüze kadar devam etmiştir.¹³⁴²

Üçüncü kuşak yerel tarih çalışmalarının ise büyük bir çoğunluğunda çoğu zaman az sayfada ve tasviri, bilgi verme tarzında da olsa günümüze kadar devam eden değerlendirmeler bulunmaktadır. Yukarıda yer alan Grafik 15'te yansıdığı gibi bu kuşaktaki araştırmaların 61'i yani yaklaşık % 75.30'u konjonktürel bir zaman dilimini merkez edinirken, 20'si yani % 24.7'si ise uzun süreli dönemleri baz almaktadır. Çalışmalardaki uzun süreli değerlendirmelerin önemli bir bölümü ise sosyo-ekonomik temadadır. Bu doğrultuda 20 adet uzun süreli çalışmaların 3'ü siyasi-idari tarih ağırlıklı temalarda uzun süreliken, 17 çalışma ise sosyo-ekonomik temalı tarih alanında uzun sürelidir.

¹³³⁷ B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 50.

¹³³⁸ B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 69.

¹³³⁹ B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 75.

¹³⁴⁰ B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 91.

¹³⁴¹ B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 28.

¹³⁴² B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s.133.

Üçüncü kuşağa ait çok kısa süreli araştırmalara Engin Berber'in 1918-1922, Mustafa Gülcan'ın 1675-1676, Hasan Ali Yavuz'un 1777-1780, Cihat Yıldırım'ın 1918-1921 yıllarını merkez edindiği çalışmaları¹³⁴³ örnek verilebilir. Diğer yandan yukarıda da belirtildiği gibi konjonktürel niteliğindeki çalışmalarda da zaman zaman uzun süreli değerlendirmeler görülmektedir. Belli bir zaman dilimini merkez edinen konjonktürel nitelikteki çalışmalar da dikkate alınırsa 67 çalışmada uzun süreli değerlendirmeler bulunmaktadır. Örneğin Mehmet Taştemiş, İbrahim Yılmazçelik, Feridun Emecen, Adnan Gürbüz, Ahmet Kankal, Cahit Telci, Ahmet Nezih Turhan gibi tarihçiler yaklaşık 40-50 yıllık bir zaman dilimini baz alsalar da bazen siyasi veya sosyo-ekonomik temalı konularda uzun süreli değerlendirmelere yer vermektedirler. 20 adet uzun süreli nitelikli çalışmaların 7'si ortalama bir yüzyıla odaklanırken, 13'ü ise bir asırdan fazlasını incelemeye konu edinir. Bununla birlikte 2 asır ve daha fazlasına odaklanan tarihçiler ise nadirdir. Bu doğrultuda Cevat Bakkal'ın Menemen Kazası'nın 15-18. yüzyıllar arasını incelediği çalışması, İbrahim Sezgin'in XV-XVI. asrı ve özelde 1475-1603 merkez edindiği Gelibolu kazasına yönelik eseri, Tahir Erdoğan'ın ilk çağdan 16. yüzyıla kadar Erzincan tarihine yönelik araştırması sayılı örneklerdendir.¹³⁴⁴

Yerel tarih çalışmalarında merkezi zaman diliminin zaman zaman dar olması, çalışmaların uzun süreli olmadığı anlamına gelmemektedir. Zira bu çalışmalar belli bir zaman dilimini odak noktası haline getirirler de genel olarak dikkate aldıkları zaman aralıkları çok daha geniş olabilir. Ancak çalışmalarda ele alınan konjonktürel zaman ile çalışmanın merkezi zaman dilimi arasında çoğu kez korelasyondan bahsedilebilir. Denilebilir ki bir çalışmanın merkezi zaman dilimi ne kadar darsa, bu çalışmanın konjonktürel bir zamana dayalı olma durumu o kadar fazladır. Örneğin Mehmet Taştemiş 1519-1563, İbrahim Yılmazçelik 1790-1840, Feridun Emecen 1531-1575, Ahmet Kankal 1521-1579, Engin Berber 1918-22, Ömer Demirel 1675-76, Şenol Çelik 1789-80, Aynur Ünlüyol 1640-75 zaman aralıklarını merkeze alan konjonktürel dayalı çalışmalardır. Ancak genel olarak Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarındaki konjonktürel durum belli bir dönemdeki siyasal, sosyal, ekonomik eğilimi, trendleri, dönüm noktalarını dikkate almanın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktan ziyade daha çok kullanılan kaynakların dayattığı bir zaman dilimi seçiminin yansımasıdır. Çalışmalarda kullanılan kaynaklar belli bir zaman dilimini belirlemiş, bu zaman dilimleri zaman

¹³⁴³ Bkz. Ek-1: Tez Çalışmasında Merkez Edinen Yerel Tarih Çalışmaları, s. 378.

¹³⁴⁴ Bkz. Ek-1: Tez Çalışmasında Merkez Edinen Yerel Tarih Çalışmaları, s. 378.

zaman konjonktürel dönemlerle örtüşmüş veya denk gelmiştir. Bu açıklama bazı örneklerle de sunulabilir. Feridun Emecen *Manisa Kazası* ve civarını ele aldığı eserinde “16. asırdaki siyasi, iktisadi ve ictimai bünyesi bu çalışmanın mevzuunun teşkil etmektedir”¹³⁴⁵ diyerek bu asrı çalışmanın merkezine yerleştirir. Bazen 16. yüzyıl öncelerine gidilse de çalışmanın odağı kullanılan kaynaklara¹³⁴⁶ da bağlı olarak yine de 1531-1575 yılları arasındır.¹³⁴⁷ Özetle temel kaynak olan tahrir defterlerinin yönlendirici etkisiyle *Manisa Kazası* konjonktürel bir zaman dilimi içinde incelenmiştir. Emecen’in daha çok siyasi-olay tarih tabanında uzun süreye ulaştığı durumlar ise daha çok yapısal olmaktan ziyade kronolojik bir seyir ve tasviri niteliğindedir.¹³⁴⁸ Emecen gibi 45-50 yıla odaklanan bazı çalışmalardan biri de İbrahim Yılmazçelik’in *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır* başlıklı eseridir. Ancak Yılmazçelik çalışmasında 1790-1840 yılları aralığındaki yaklaşık 50 yıllık bir dönemi merkez edinse de bu zaman dilimini aştığı da olmaktadır.¹³⁴⁹ Bununla beraber uzun vadeli bu değerlendirmeler, bilgiler yapısal sürekliliği veya değişimleri izah etmekten ziyade uzun süreli kronolojik bir seyir

¹³⁴⁵ F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s. IX.

¹³⁴⁶ Geniş ölçüde çalışmanın temel kaynağı olan tahrir defterlerin ilki de 1531 yılı tapu tahrir defteridir. Eserde 1531-1575 yılları esas alınarak Manisa mahalleleri ve bunların nüfus durumları, şehirdeki iktisadi hayat ve ticaret, vakıf müesseseleri, idari teşkilat, yerleşim yerleri, zirai hayat ve toprak idaresine değinilir.

¹³⁴⁷ Feridun Emecen’in *XVI. Asırda Manisa Kazası* çalışmasında baskın ve yoğun olarak uzun süreli değerlendirmelerin olduğu tek kısım “*Manisa Kazasının Merkezi: Manisa Şehri*” bölümünde Manisa’nın geçmişten 16. yüzyıla kadarki tarihinin anlatıldığı kısımdır. Burada Manisa kazası, Lidyalılar, Pers hâkimiyeti, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Saruhanlılar ve nihayet Osmanlıların devrine kadar anlatılır. Osmanlılar devri ve şehir iradesinin anlatıldığı kısımda siyasi, olay askeri ve kısmen idari tarih konularıyla uzun süreli bir bakış açısıyla değerlendirmeler yapılır.

¹³⁴⁸ Eserde uzun süreli değerlendirmelerin de çoğu kronolojik tarz da olsa da bununla birlikte uzun vadeli zamana dayalı yapısal değerlendirmeler de bulunmaktadır. Örneğin Feridun Emecen’e göre, kadim asırlardan beri ticaret yollarına sahip olan Manisa çok uzun süre boyunca 15. ve 16. asırda da faal bir ticari trafiğe sahipti. Ancak, Emecen kimi zaman “*Manisa kadim zamanlarından beri*” diyerek uzun süreliliğe gönderme yapıp cami, imaret, vakıflar, diğer eserler gibi konularda kimi kez belirlenen zaman diliminin gerisine ve ilerisine gitse de eserinde hâkim olan zaman uzun süreli zaman anlayışı değildir. (Bkz. F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s. 86-109.) Araştırmadaki uzun süreli değerlendirmeler de yapısal açıklama nitelikli olmaktan ziyade daha çok eserlerin ne zaman kurulduğuna, hangi yıllarda ne vaziyete olduklarını belirten tasviri-betimlemeye dayalı uzun süreye dayalı bilgilerdir. Emecen, kimi zaman bu tür betimsel bilgileri günümüze kadar getirir. Tarihçi, “*Kır İskan Merkezleri*”nde köyler ve mezarları anlatırken “*Manisa kazasındaki iskan merkezlerinin birer birer tanıtılmasına çalışılacaktır.*” (Bkz. F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s.157.) diyerek buralarda ne yetiştirildiği, hane, müccered sayısını, ekonomik faaliyetleri, çift toprak miktarları gibi tasviri bilgilerle birlikte köy ya da mezarların bugünkü ortalama yerini, bugüne ulaşip ulaşmadığını sorgular. Bkz. F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s.158-221.

¹³⁴⁹ İbrahim Yılmazçelik, eserde “*genel bir bakış*” ile Diyarbakır tarihinde 18-19. yüzyılların ötesine uzanır. Çalışmada Osmanlı hâkimiyetinden önceki Urartu, Asur, İslam ordularının akını, Mervaniler, Selçuklular, Eyyubiler, Anadolu Selçuklu, Akkoyunlulara değinilir. (Bkz. İ. Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, ss. 2-6.) Diyarbakır kalesi, camiler, bedesten ve hanlar, saray ve hükümet konakları, Diyarbakır’a bağlı olan köyler, örfi vergiler, 16-17-18-19. yüzyıllardaki “*mahallelerin gelişim seyrini*”, idari taksimat uzun süreli bir bakış açısıyla incelenir.

tarzındadır.¹³⁵⁰ Emecen veya Yılmazçelik'den farklı olarak Orhan Kılıç, Mehmet İnbaşı, Mehmet Öz'ün yazdığı bazı çalışmalarda olduğu gibi bir asır ve fazlasına odaklanılır. Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van* (Van, 1997) eserinde merkezi zaman olarak 1548-1648 yıllarını esas alsa da çalışmadaki zaman sınırının mutlak olmadığını ifade eder.¹³⁵¹ 16. yüzyılın ortalarından 17. yüzyılın ortalarına kadar Tortum sancağının incelendiği *Tortum Sancağı* başlıklı eserde Mehmet İnbaşı da uzun süreli bir araştırmada bulunmuştur. Çalışmada her ne kadar 1549-1650 yılları esas alınsa da kısmen bu dönemlerin öncesine de uzanılır. “*Osmanlı fethine kadar Tortum*” denilerek daha çok siyasi ve olay odaklı olarak Erzurum ve çevresinin ilk iskân edildiği yerden başlanarak, bölgenin Roma hâkimiyetine girişi, Bizans, Selçuklu, Osmanlı dönemindeki tarihinin anlatımıyla devam edilir.¹³⁵² Uzun süreli değerlendirmeler kimi kez 17. yüzyılın ötesine 18., 19. yüzyıla kadar da uzanır. *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı* çalışmasında Mehmet Öz ise 15-16. yüzyıl gibi uzun bir süreyi temel alarak Canik sancağının Osmanlı öncesi tarihini, taşra idaresini, nüfus ve toplumu, vergilendirme ve iktisadi durumunu, gelirlerin bölüşümünü inceler.¹³⁵³ Öz, her ne kadar 1455-1576 merkez

¹³⁵⁰ “*Diyarbakır eyaletinin oluşturduğu 1515 tarihinden 18. yüzyılın ilk yarına gelinceye kadar dönem içerisinde idari taksimat ana hatları ile incelenmiştir.*” (Bkz. İ. Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, s. 129.) Ancak yine de çalışmada yapısal izahlar da görülmektedir. Örneğin 1785-1850 yılları arasındaki Diyarbakır'daki aşiretlerin sık sık asayişsizliğe neden olmaları, geçmiş dönemden beri devam eden yapısal bir sorun olarak anlatılır.

¹³⁵¹ Orhan Kılıç'a göre, incelemenin tarihi sınırı 1548-1648 yılları arası olsa da bu sınıra “*mutlak suretle bağlı kalınması*” mümkün olmamıştır. Bölümlerin içeriği ve belgelerin durumuna göre bu zaman sınırı bazen gerisine bazen ötesine de uzanılmıştır. Ancak Osmanlı siyasi tarihi için bir dönüm noktası olduğu malum olan Kasr-ı Şirin anlaşmasından dolayı siyasi olay tarihi 1639'da “*kesilmiştir.*” (Bkz. O. Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van*, s. XXII.) Gerçekten Kılıç “*Van şehrindeki Ermeni nüfusuna*” değindiği gibi nadir örneklerle de olsa 17.,18. hatta 19. asra kadar uzanır. (Bkz. O. Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van*, s. 228.) Kılıç, giriş bölümünde siyasi olay merkezli uzun süreli kronolojik bir değerlendirmeyle İslamiyet öncesi, İslam dönemi, Türk hâkimiyeti dönemini anlatır. Birinci bölümde 1548-1639 merkezinde yine siyasi, askeri, olay odaklı tarih (İran'la sulhun bozulması, İran seferleri gibi) anlatılır. Bu bölümde genel tarih perspektifinde Osmanlı -İran'la ilişkilerinde Van bölgesinin rolü irdelenmektedir. Kılıç, diğer bölümlerde tasviri nitelikte de olsa uzun süreli değerlendirmelerde bulunur. Örneğin “*şehrin fiziki durumu ve nüfus*” bölümünde Van kalesi, Ulu cami, mescitler, bazı zaviyeler gibi konularda kimi kez belirlenen zaman diliminin ötesine ve gerisine uzanılır. (Bkz. O. Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van*, ss. 201-231.)

¹³⁵² M. İnbaşı, *Tortum Sancağı*, s. 28.

¹³⁵³ Yerel tarih çalışmalarında uzun süreliliği bazen gerekli ve değerli olduğunu düşünen Mehmet Öz'e göre, ancak bir yılı merkez alan bir çalışma bile ilginç özelliklerinden dolayı kıymetli olabilir. Annales Ekolü'ne göre bir ülkenin tarihini anlayabilmek ve onu ülke ve dünya tarihçiliğinde bir yere yerleştirmek için uzun dönemli bir takım verilere dayalı açıklamalar verimli sonuçlar yaratabilir. Klasik dönem için tahrirler bir avantaj olsa da tahrirlerin bazı handikapları bulunur. Tahrirlerdeki veriler yılları bütün olarak değil ama belli bir dönemi (örneğin üç veya dört dönemin) fotoğrafını çekmemize izin verir. Bunları düşüncelerimizde birleştirerek analizde bulunuruz. Dolayısıyla bütün yılları kapsayan verilerden farklı bir şeyden bahsediyoruz. Bunlar tarihçilere nüfus, iktisadi, üretimle ilgili bir takım eğilimler gösterir. Tımar söz konusu olduğu için yönetimle ilgili bilgiler de sunar. (Mehmet Öz, Kişisel Görüşme, 26 Mayıs 2016)

edinse de bu zaman diliminin ötesine de uzanır. Örneğin Canik sancağının idari taksimatı anlatılırken 1642 yılına kadar gider.¹³⁵⁴

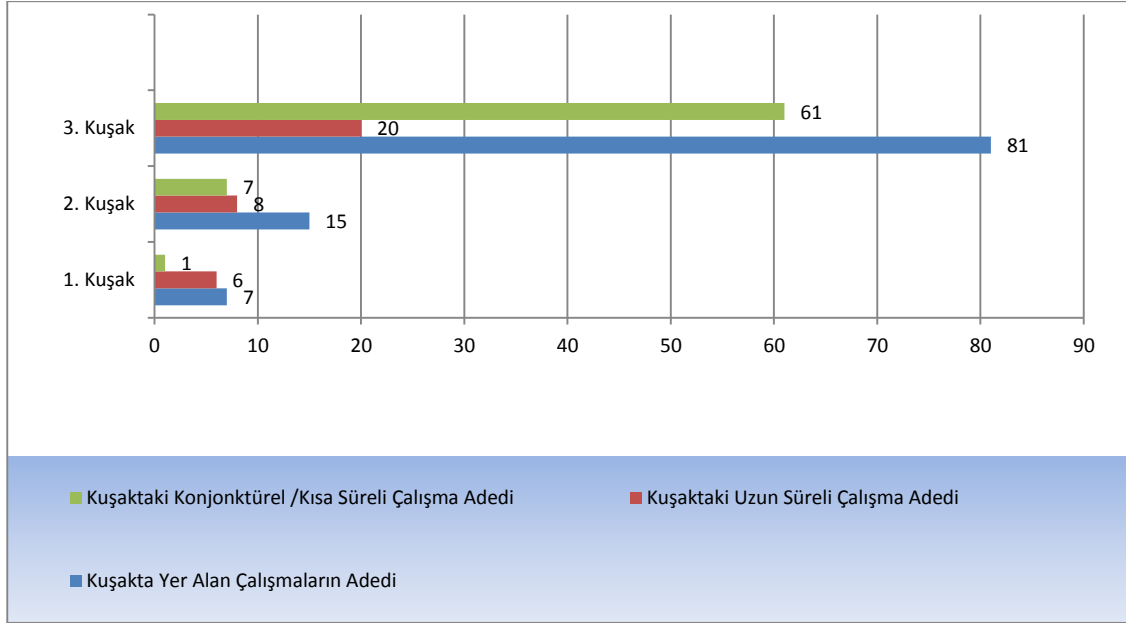
Üçüncü kuşağa ait yerel tarih çalışmalarındaki uzun süreliğin işlenişine kronolojik veya yapısal durumun ağırlığına göre bakılabilir. Buna göre, bu kuşaktaki 20 adet uzun süreli nitelikli eserin 18'i *tam kronolojik durumun baskın olduğu çalışmalar* kategorisindedir. Uzun süreli nitelikli diğer iki çalışma olan Mehmet Öz'ün *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Nuri Adıyeke'nin *XIX. Yüzyılda Milas*'ndaki (İzmir, 1994) uzun sürelilik ise *genelde kronolojik-yapısallık sayılı örnekler* kategorisine yakındır. Daha önce bahsedildiği gibi esasen uzun süreli nitelikli çalışma kategorisine girmeseler de 61 adet konjonktürel çalışmalarda da çoğu siyasi-idari tarih ağırlıklı da olsa uzun süreli değerlendirmelere yer vermektedir. 57 adet konjonktürel nitelik çalışmalardaki uzun sürelilik, tam kronolojik nitelikte iken, 4 çalışma ise *genelde kronolojik yapısalık sayılı örnekler* kategorisine girmektedir. Genel olarak ifade edilirse, üçüncü kuşakta ister uzun süreli çalışmalarda olsun isterse konjonktürel nitelikli çalışmalarda olsun uzun vadeye, zamana yayılmış değerlendirmeler, büyük oranda tam kronolojik kategorisindedir. Çalışmalarda bulunan uzun süreli değerlendirmelerin hiçbiri *yapısallığın tam hâkim olduğu çalışmalar* kategorisinde yer almamaktadır. 81 adet üçüncü kuşağa ait yerel tarih çalışmalarının sadece 6'sında sayılı da olsa yapısal tarih niteliğinde örneklerin varlığı görülmektedir. Uzun süreli nitelikli çalışmaların sadece ikisinin haricinde diğerlerinin tam kronolojik (18 adet) kategorisinde buldukları dikkate alınır, uzun süreli de olsa çalışmalarda yapısal tarihin baskın olmadığı görülür. Yukarıda da ifade edildiği üzere belli bir zaman dilimini merkez edinen konjonktürel nitelikteki çalışmalar da hesaba katılırsa toplam 67 çalışmada uzun süreli değerlendirmeler görülmektedir. Uzun süreli değerlendirmelerin büyük bir bölümünde değerlendirme ve analizler sosyo-ekonomik ağırlıklı konularda yapılmaktadır. Hem 45-50 yıla odaklanan çalışmalar hem de 1 asır ve sonrasına uzanan eserlerde yapılan uzun süreli değerlendirmeler daha çok sosyo-ekonomik tarih temelindedir. Gerçekten de bu özellikteki çalışmalar 56 adetken, 11 çalışmada ise uzun süreli değerlendirmeler daha çok siyasi tarih eksenindedir. Örneğin, Manisa Kazası eserinde 16. asırdaki 45-50 yılı

¹³⁵⁴ M. Öz, *XV.-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, s. 38-39. Öz'e göre Samsun, 15. ve 16. yüzyıllar boyunca küçük bir kasaba olarak kalmıştır. 16. yüzyılın sonlarından itibaren Karadeniz kıyılarının kazak saldırılarına maruz kalması Samsun'u da etkiler ve öyleki 1642 yılı yetişkin erkek nüfusu 134 kişiye düşer. Şehrin tahmini toplam nüfusu 670 kadar olur ki bu nüfusla Samsun artık bir köy görünümündedir. Bkz. M. Öz, *XV.-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, s. 59.

merkez edinen Emecen, uzun süreli değerlendirmeleri daha çok siyasi-idari konularda yapmaktadır. Mehmet Taştemir, Orhan Kılıç, Mehmet İnbaşı, İbrahim Yılmazçelik, Ahmet Nezih Turhan, Yılmaz Kızıltan, İbrahim Öztürk de çalışmalarında yapılan uzun süreli değerlendirmeler genelde siyasi- olay tarih temasındadır. Üçüncü kuşağa ait yerel tarih çalışmaların çok büyük bir bölümü uzun süreli değerlendirmelerinde genelde kronolojik bir tarzı seçmişlerdir. İncelenen konu veya temalar yıllara göre esas alınarak incelenmiş olup yapısal izahlar geri planda veya sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte Feridun Emecen, Mehmet Öz, Yunus Koç, Ömer Demirel, Nuri Adıyeke gibi tarihçiler sayılı da olsa yapısal tarih niteliğinde örnekler sunmaktadır.¹³⁵⁵

¹³⁵⁵ Kısaca da olsa öncelikle kronolojik tarzda uzun süreli çalışmalar üzerinde durmak gerekir. Örneğin 50 yıllık bir zaman dilimini kitabın genelinde merkez edinen İbrahim Yılmazçelik *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır* eserinde, gerekli gördüğünde bu zaman dilimini aşar. Bununla birlikte bu örnekler yapısal izah olmaktan ziyade kronolojik değerlendirmeyi esas alan bir yöndedir. Niceliksel olarak uzun dönemli değerlendirmeleri yoğun olmasa da Mehmet Taştemir'in *XVI. Yüzyılda Adıyaman* çalışmasında yapılan uzun süreli değerlendirmelerin de çoğu siyasi-olay ve idari tarih perspektifinde olup, uzun süreli yapısal mahiyette değildir. Bir başka deyişle uzun süreli değerlendirmeler bahsedilen konularda kronolojik bir aktarma özelliğindedir. Bugüne, çağdaş döneme veya günümüze kadar gelen tarihsel değerlendirmelerin de çoğu esasen uzun süreklilik-yapısal nitelikte olmaktan ziyade basit bir karşılaştırma mahiyetindedir. Genel olarak 1548-1648 yıllarını merkeze aldığı çalışmada Orhan Kılıç'ın uzun süreliliği de yapısal olmayan bir mahiyettedir. Bu yılların aşılmasının örnekleri genel olarak siyasi, olay tarihte görülür. Kılıç, kimi kez değerlendirmeleriyle 19. yüzyıla, hatta yapısal olmaktan ziyade tasvirî ve kronolojik olarak 20. yüzyılın ortalarına kadar gelir. Ulu caminin 1915 Ermeni isyanı ve 1915-17 yılları arasındaki çarpışmalarda kullanılmaz hale gelmesi, Hüsrev Paşa Cami'nin 1970'li yıllarda restorasyonu gibi değerlendirmeler örnek olarak verilebilir. (Bkz. O. Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van*, ss. 215-220.) Nuri Adıyeke ise uzun süreliliği genelde kronolojik tarzda değerlendirse de sayılı durumlarda da olsa yapısal örnekler sunar. Milas'ın mahallelerini meydana getiren sokaklara değinirken Adıyeke, Anadolu kentlerinin yapısal bazı özelliklerinin Milas'da da görüldüğünü ifade eder. Adıyeke'ye göre tipik Anadolu kentlerinin özelliklerini taşıyan Milas'da sokaklar dar ve dolambaçlıdır. Eski kent dokuda hala sık çıkılmaz sokaklara rast gelinir. (Bkz. N. Adıyeke, *XIX. Yüzyılda Milas*, s. 23.) 19. yüzyılda Anadolu'nun en önemli sorunlarından biri olan iç güvenlik sorunu Milas'da da yaşanıyor, eşkiyalığın önü alınamıyordu. 18. yüzyılsonu ve XIX. yüzyıl başlarında Menteşe bölgesinde genel güvenliği bozan iki sebepten biri olan korsanlık, Menteşenin coğrafi konumundan dolayı sürüyordu. Zira sahiller korsanlar için açık alanlardı. Bkz. N. Adıyeke, *XIX. Yüzyılda Milas*, s. 56.

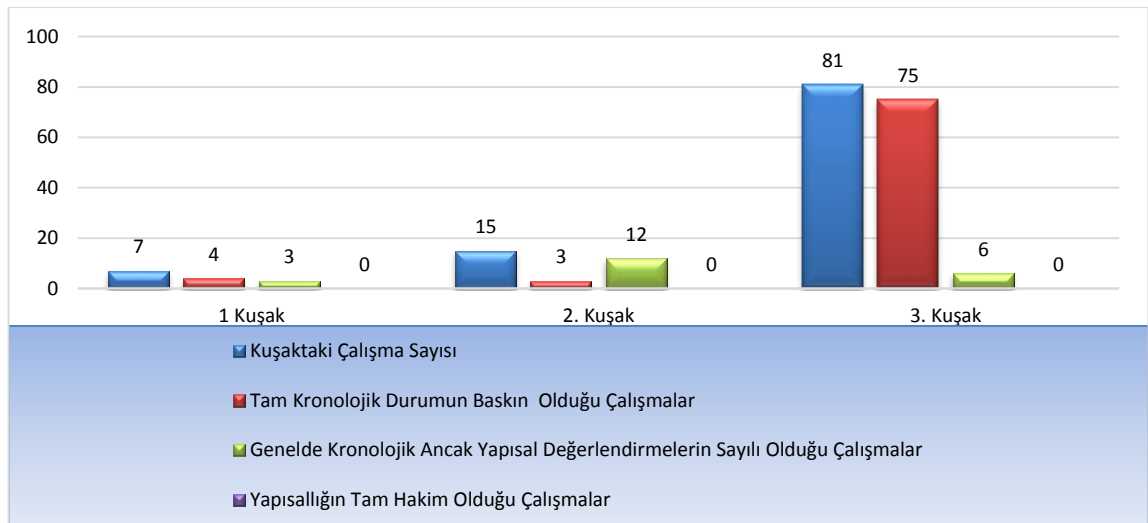

Grafik 16: Kuşaklara Göre Uzun Süreli ve Konjonktürel/Kısa Süreli Yerel Tarih Çalışmaları¹³⁵⁶

Grafik 16’da görüldüğü gibi ilk kuşak yerel tarih çalışmalarının yaklaşık % 86’sı, ikinci kuşaktakilerin % 53’ü, üçüncü kuşaktakilerin ise % 24,7’si uzun sürelidir. Çalışma sayıları kuşaktan kuşağa artsa da uzun vadeye dayalı eserler ise tam tersi olarak düşmektedir. İlk nesil yerel tarihçiliğinde büyük ölçüde yer alan uzun süreli çalışma niteliği daha sonraki kuşaklarda düşmektedir. Uzun süreli tabanlı araştırmalara yönelik çalışmaların daha az olmasının nedenlerine değinmek önem taşır. Bir yerel tarih çalışmasında herşeyden önce seçilen konu, tarihsel zaman dilimini doğrudan etkiler. Daha uzun süreli çalışmaların taşıdıkları geniş kapsayıcılık bakımından daha külfetli olması, araştırmancının kısa zamanda bitirilme isteği de kısa süreli çalışmayı daha cazip hale getirmektedir. Araştırmalarda uzun süreli zamandan kaçınmanın bir diğer önemli nedeni ise kaza/sancak çalışmalarının dayandığı kaynaklardan dolayı çok daha dar bir zamanının tercih edilme mecburiyetinin olması, tarihçilerin farklı kaynaklara yönelmemeleri veya kaynaklara ulaşamamalarıdır. Örneğin Yunus Koç, *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı* (Ankara, 1989) başlıklı eserinin önsözünde genel olarak sosyal yapı ve nüfus arasındaki ilişkiyi irdelemeyi amaç edindiğini, ancak kullanılan kaynağın sadece “1575-76 tarihli son defterleri” baz alan tek kaynak olmasından dolayı “16.yyda Bozok sancağındaki iskan durumunun ve sürecinin tamamını değil, sadece defterin ait

¹³⁵⁶ Grafik esasen çalışmalarda hâkim olan zamansallığı göstermektedir. Uzun süreli çalışmalar genel olarak bir asır ve daha fazlasını; konjonktürel çalışmalar genelde bu süreden daha kısa olan çalışmaları göstermektedir.

olduğu dönem tahlil edilmeye” çalışıldığını, önceki tahrir defterleri ve arşiv kaynaklarına başvurulmamasından dolayı “sancağın Osmanlı idaresi boyunca geçirmiş olduğu genel gelişimden ziyade sadece 16.yüzyıldan bir kesit biçiminde ele alınmasını imkan “¹³⁵⁷ verdiği” belirtir. Mülakatlardan da edinilen fikirlerin desteklediği gibi, ikinci kuşaktan itibaren çalışmaların uzun süreli olma özelliğinin oran olarak düşmesinde, kullanılan kaynakların kısa süreli çalışmalara daha çok elverişli olması, daha doğrusu uzun süreli çalışmaları destekleyecek nitelikte olmaması etkilidir.

Grafik 17: Kuşaklara Göre Yerel Tarih Çalışmalarında Yer Alan Uzun Süreli Değerlendirmelerin Niteliği (Kronolojik ve Yapısal Nitelikli Çalışmalar -Adet Olarak)¹³⁵⁸

Daha öncede vurgulandığı gibi kısa süreli veya konjonktürel bir zaman dilimine dayalı yerel tarih çalışmalarında da zaman zaman uzun süreli değerlendirmeler bulunmaktadır. Dolayısıyla uzun süreli çalışma niteliğindeki yerel tarih araştırmaları ile kısa süreye dayalı araştırmalardaki uzun süreli değerlendirmeler birlikte değerlendirilebilir. Çalışmalardaki uzun süreli değerlendirmelerin genel olarak

¹³⁵⁷ Y. Koç, *XV. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı*, sny.

¹³⁵⁸ *Tam Kronolojik Durum Baskın*: Çalışmalarda uzun sürelilik olsa da, bu özellik vakayinameleri andırır tarzda kronolojik bir seyirdedir. Burada yıllar içinde vuku bulan insan faaliyetleri belirli bir sıra içinde ilerler. Araştırmalar uzun süreli bir dönemi kapsasa da Annales tarzı yapısal uzun sürelikten uzak bir durum söz konusudur. *Genelde Kronolojik Ancak Yapısal Değerlendirmelerin Sayılı Örneklerle*: Çalışmalar genel olarak kronolojik zaman üslubuyla yazılsa da sayılı örneklerde de olsa uzun süreli yapısal izahlar da görülür. *Yapısallığın Tam Hâkim Olduğu Çalışmalar*: Bu eserlerde uzun süreliğin işleniş tarzı kronolojik değil, Annales’a daha yakın olan yapısal tarzdadır. Kronoloji aslında yapısallığın açıklanması için bulunmaktadır. Burada yüzyıllar arasında adeta “seyahat” edilir. Ekonomik veya toplumsal, siyasal yapılar uzun süreli olarak anlatılır.

kronolojik mahiyete mi yoksa yapısal tarih niteliğinde olduğuna bakılabilir. Bu açıklamalar dikkate alınarak oluşturulan Grafik 17’de görüldüğü gibi üç kuşağa ait çalışmaların hiçbirinde uzun sürelilik tam olarak yapısal tarih nitelikli değildir. Bunun yerine araştırmalardaki uzun sürelilik daha çok kronolojik niteliğinde olup, zaman aralıkları, asırlar arasındaki mesafeler de kronolojik ve tasviri niteliktedir. Buna göre yerel tarih çalışmalarında belli bir probleme göre (örneğin ekonomik, sosyal, idari veya kültürel yapı) yüzyıllar arasında gezinmek yerine, daha çok belirli kaynak veya kaynaklara göre bir bölgenin, bir şehrin kronolojik değişimi yansıtılır. Denilebilir ki özelde Fernand Bradeul, genelde Annales ölçüsüne göre, Türkiye’deki yerel tarih çalışmalar daha çok kısa süreli veya konjonktürel zaman niteliğindedir. Yerel tarih araştırmalarında uzun süreli örnekler veya değerlendirmeler de büyük bir oranda kronolojik tarzdadır. Ancak bu metodolojik tercih mutlak anlamda olmayıp çalışmalarda zaman zaman daha yapısal tarih nitelikli örnekler de görülmektedir. Yukarıdaki grafikte de görüldüğü gibi ilk kuşakta yer alan çalışmaların % 57’si’nde uzun süreli değerlendirmeler tam anlamıyla kronolojik nitelikteyken, sayılı da olsa yapısal tarih nitelikli açıklamalı örnekler de % 43’e tekabül etmektedir. 2. kuşakta ise yapısal nitelikli uzun süreli değerlendirmelere yer veren çalışmalar daha çok olup % 80 oranındadır. Ancak üçüncü kuşakta tam kronolojik uzun süreli örneklere daha çok yer veren çalışmaların oranı (yaklaşık olarak) % 92.5’a çıkarken, sayılı da olsa “yapısal nitelikli uzun süreli örneklere” sahip olan çalışmalar % 7.5 oranındadır. Üçüncü kuşaktaki bu düşüşte yukarıda da ifade edildiği gibi çalışmalarda tek merkezli kaynakların seçilmesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Zira belirli yılların izahı için belirli ve sınırlı bir zaman dilimine dayalı bir kaynağın seçilmesi, çalışmaların incelediği zaman aralığını da daralttığı gibi aynı zamanda yapısal değerlendirmelerin oranını da düşürmüştür. Gerçekten de kuşaklara göre arşiv dışı kaynaklara yönelmedeki çeşitliliğe bakıldığında 3. kuşağın bu konuda en az seviyede olduğu görülmektedir. Buna göre “arşiv dışı kaynak çeşitliliği olan çalışmalar”¹³⁵⁹ ilk kuşakta % 71, ikinci kuşakta % 60 iken, üçüncü kuşakta ise % 34 olarak görülmektedir. Ancak kaynak çeşitliliği eğilimi ile uzun süreli yapısal nitelik arasında tam anlamıyla mutlak bir doğru orantının da olduğu savunulamaz. Zira ikinci kuşakta arşiv dışı kaynak çeşitliliği ilk kuşağa göre biraz daha az olmasına rağmen yapısal nitelikli uzun süreli örnekler daha

¹³⁵⁹ Genel olarak ifade edilirse, yerel tarih araştırmalarında arşiv ve arşiv harici kaynaklar kullanılmaktadır. Araştırmaların büyük bir bölümü arşiv harici kaynaklara da yönelmiştir. Ancak burada “arşiv dışı kaynak çeşitliliği olan çalışmalar”dan daha çok arşiv harici kaynakların çeşitli yani çoğul olarak kullanılması kastedilmektedir.

fazladır. O halde çalışmalarda uzun sürelilikte yapısal veya kronolojik olma konusunda kullanılan kaynaklar kadar başka faktörlere de bakılmalıdır. Buna göre üçüncü kuşaktan itibaren sayıları hızla artan üniversitelerin¹³⁶⁰ ve buna bağlı olarak tarih bölümlerinde yapılan lisansüstü tezlerin daha kısa sürede bitirilmeye isteği, araştırmaların da kısa süreli bir zaman dilimine dayanmasında etkilidir.¹³⁶¹ Çünkü çalışmaların zaman aralıklarının uzun tutulması (örneğin 15-30 yıllık bir zaman dilimi yerine 100-150 yıl veya daha fazla bir zaman dilimi) hiç şüphesiz daha fazla emek harcanması ve neticede araştırmanın da daha uzun süre de bitmesine neden olmaktadır. Diğer yandan metodolojik olarak yapılan çağ taksiminin çalışmalara yansımaları, araştırmacıların uzmanlık dönemlerini adeta mutlaklaştırması, kısa veya konjonktürel nitelikli araştırmaların daha tercih edilmesinde etkili olmuştur.

Özetle ifade edilirse, Annales Ekolü tarihçiliğinde önemli bir yöntem olan uzun süreye dayalı araştırma Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarında da niceliksel oran olarak gittikçe daha az yer almaya başlasa da belli ölçüde yer almaktadır. Annales Ekolü'nde uzun süreye dayalı genel veya bölgesel nitelikli sosyo-ekonomik tarih çalışmalarında nicelikselliğe başvurma da yaygındır. Türkiye'deki ilk üç kuşak yerel tarih çalışmalarında nicelikselliğin ve buna bağlı olarak gelişen tablo, grafik kullanımı gibi istatistiksel araçların kullanımı sorgulanabilir.

4.9 Yerel Tarih Çalışmalarında Nicelikselliğin Kullanımı

Tarihçilikte niceleştirmenin etkisine giren Annales'da tablolar ve grafikler de yoğun kullanılır.¹³⁶² Öyle ki ekolün üçüncü kuşaktan temsilcisi Le Roy Ladurie

¹³⁶⁰ 1990'lardaki niceliksel anlamda "üniversite patlamasına" bağlı olarak artan tarih bölümleriyle ilgili bazı açıklamalar için Bkz. O. Özel, G. Çetinsaya, *Türkiye'de Osmanlı Tarihçiliğinin Son Çeyrek Yüzyılı: Bir Bilanço Denemesi*, s.14-28.

¹³⁶¹ Mehmet Ali Ünal'a göre, doktora çalışmasında zaman ve mekân boyutunun kısıtlanması araştırmacıya hata yapma riskini azaltarak avantaj sağlar. Başta sancağın mekân sınırı ortaya konuluyor. Zaman sınırı da belirlendikten sonra konuya yoğunlaşıyor. Aksine çalışmanın zaman boyutu geniş tutulduğunda zaman olarak çalışmanın kendisi de uzayabilir. (Mehmet Ali Ünal, kişisel görüşme, 26 Nisan 2016)

¹³⁶² Fransa'da 1950-1970 yılları arasında başta ekonomi (örn. fiyatlar alanında) ve demografi (örn. nüfus alanında) tarih çalışmalarında rakamsal veriler ve buna bağlı olarak da istatistiksel çözümler, tablo, grafikler yoğun olarak kullanılır. Tarih çalışmalarında istatistik, Fransa'da ekonomi tarih alanında önemli çalışmalara (Bkz. Ernest Labrousse, *Esquisse du Mouvement des Prix et des Revenus en France Au XVIIIe Siècle*, 2 Vols, Paris, 1933; *La Crise de l'Économie Française La Fin de L'ancien Régime et Au Début De La Révolution*, Paris, 1944) imza atan Ernest Labrousse ile birlikte Annales Ekolü'ne girmiştir. G.Mc. Lennan'a göre "teknik düzeyde, Annales'in metodolojisi niceliksel araştırma olarak gitgide daha sistematikleşmektedir." (G. MC. Lennan, *Braudel ve Annales Paradigması*, s. 193.) Braudel Akdeniz

sayılarla çalışmayan tarihin bilim niteliği taşıyamacağını ilan eder.¹³⁶³ Türkiye’de Annales Ekolü’nün izleyecisi olan Bahaeddin Yediyıldız’a göre “*tarih bugün neredeyse söz konusu ilim dallarına [demografi ve ekonomi] ait varsayımların deneme laboratuvarı haline gelmiştir. Dolayısıyla, yeni tarih, istatistiki kesinlik kazanmak için, izlenimciliği terk etmek, belgelerin sayılabilir, ölçülebilir verilerinden hareketle yeniden kurulmak mecburiyetiyle karşı karşıya bulunuyor.*”¹³⁶⁴ Özbaran’a göre sayılar ve istatistikler Annales Okulu’nun etkisiyle Türk tarihçiliğinde yer almıştır. Ömer Lütfi Barkan, Annales’den etkilenip 15-17. yüzyıllar arasındaki Osmanlı Devleti’nin nüfus, vergi ve genel olarak maliyesini rakamlarla yansıtarak Türkiye’deki tarihçiliğe sayıları yerleştirir.¹³⁶⁵ Üçüncü bölümde belirtildiği gibi Ömer Lütfi Barkan’ın Enver Meriç ile birlikte yazdığı eserde tarih çalışmalarında rakamsallığın, tablo ve grafiklerin kullanılması gerektiği savunulur. Bu çalışmada sosyal ve ekonomik yapının tarihiyle meşgul olan tarihçilerin coğrafya, iktisat ve sosyoloji gibi ilim dallarından yararlanmaları tavsiye edildiği gibi istatistiki rakamlarla ölçülebilen araçlara başvurmaları da elzem görülür. Bu tavsiyelere göre ekonomik veya mali meseleler, sosyal ve idari kurumlar vb. konularla ilgili Türk tarihçiler, rakamlara başvurmalı ve “*onların zaman ve mekân içindeki yerlerini, nispetlerini ve gelişim yönlerini tayin edebilecek şekilde tablo ve grafik gibi modern istatistik araçlarını*”¹³⁶⁶ kullanmalıdırlar. Yıllar sonra bu şiddetli tavsiye yerel tarih çalışmalarında da yankılanacaktır.

Türkiye’de yerel tarih çalışmalarında kullanılan kaynakların da etkisiyle niceliksel verilerin ve buna bağlı olarak yapılan analizlerin genelde yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Kuşaklar arasında belirli farklılıklar gözlemlense de özellikle demografik ve ekonomi tarih konularında tablo, grafik kullanımı da yoğunlaşmaktadır. Bu yoğunluğun şiddetinin analizi yerel tarih çalışmalarına yansıyan rakamsallığın, tablo ve grafiklerin ölçülmesi ile mümkündür. Çalışmalarda öncelikle yoğun bir şekilde

---

Dünyası’nın 1966 baskısında niceliğe, tablo ve grafiklere sık yer verirken, Annales dergisi de tablo ve grafiklere daha fazla yer ayırmak için 1969 yılından itibaren daha geniş formatta çıkmaya başladı. (Bkz. P. Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, s. 105.) Braudel sonrası Annales kuşağı özellikle sosyal bilimlerde de yaşanan niceleştirmenin etkisinde kalmıştır. Üçüncü kuşağa mensup çoğu Annales tarihçisi, adeta bilim insanı olma amacıyla niceleştirmeye yöneliyordu. Bazı görüşler için tarihte niceleştirmeyi yaratan Annales olmasa da Annales’da iyi bir temel edildiği kesindir. (Bkz. G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, ss. 59-61; E. Sönmez, *Annales Okulu*, s. 92.) *Provence* çalışmasında bu durumun tikel bir örneği olarak Michel Vovelle “*Hristiyanlıktan arınma*” eğilimiyle ilgilenirken argümanlarını birçok harita, grafik ve tabloyla perçinlemeye çalışır.

¹³⁶³ S. Özbaran, *Tarihin Alanı ve Yöntemi Üzerine Son Gelişmeler*, s. 8.

¹³⁶⁴ Bahaeddin Yediyıldız, “Çağdaş Tarihçilik”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1/1, 1986, s. 45.

¹³⁶⁵ S. Özbaran, *Tarihin Alanı ve Yöntemi Üzerine Son Gelişmeler*, s. 10.

¹³⁶⁶ Ö. L. Barkan ve E. Meriçli, *Hüdevendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, s. 2.

rakamlara başvuran sayfalar tespit edilmiştir. Bu sayfaların genel olarak bir çalışmanın kaçta kaçına tekabül edildiği hesaplanmış, daha sonra bir kuşakta yer alan çalışmaların genel değerlendirilmesi yapılmıştır. Nicelikselliğin, tablo ve grafik kullanımının çalışmalardaki temaların¹³⁶⁷ hangisinde daha çok yoğunlaştığı da ayrıca ele alınmıştır. Bir kuşağın kendi içinde yapılan analizlerden sonra kuşaklar arasındaki değerlendirme yerine getirilmiştir. Böylece daha önceki Annales yöntemlerinde yapıldığı gibi önce bir kuşaktaki yerel tarih çalışması, ardından kuşağın kendisi ve nihayetinde tüm kuşaklar birlikte karşılaştırılarak ele alınmıştır. Yerel tarih çalışmalarındaki rakamsallık sadece niceliksel oran açısından değil, aynı zamanda niteliksel olarak da analiz edilmiştir. Yerel tarih çalışmalarında başvuru rakamların çeşitli tarzlarda kullanıldıkları gözlemlenmiştir. Buna göre eserlerde yer alan rakamsallık, niteliksel olarak 4 kategoride değerlendirilmiştir. Bu kategoriler, *yoğun tasvirli kullanım*, *yoğun tasvirli az da olsa açıklamalı tarz*, *tasvirli- açıklamaların da yoğun olduğu tarz*, *yoğun açıklamalı tarz* kategorileridir. *Yoğun tasvirli kullanımda* rakamların tasvir amaçla kullanımı yoğun olup, kaynaklardan bilgi aktarma, verisel sunum baskındır. *Yoğun tasvirli az da olsa açıklamalı tarzda*, eserde yer alan rakamsallığın çoğu bilgi aktarma yönündedir. Bununla birlikte nicelikselliğin bir bölümü açıklama ve yorumlamaya konu edilir. *Tasvirli-açıklamaların da yoğun olduğu tarzda* nicelikselliğin bir bölümü salt veriseldir, ancak rakamlar açıklamaya da konu edilir. *Yoğun açıklama tarzında* ise niceliksellik salt verisel amaçla değil, esasen olguyu açıklama ve yorumlama içindir. Buradaki rakamlar bir düşünceyi, yargıyı veya varsayımı desteklemek ve açıklamak için kullanılmaktadır.

1939-1980 yılları arasında yazılan ilk kuşak yerel tarih araştırmalarından Fikret İşıltan'ın *Urfa Bölgesi Tarihi* (İstanbul, 1960) eserinden hariç tüm çalışmalarda en az 5-6 adet de olsa niceliksel sayfa bulunmaktadır. Çalışmalardaki niceliksel sayfaların mod

¹³⁶⁷ Yerel tarihçilik ve bütünsel tarih anlayışı bölümünde zikredilse de burada tekrar temalar dâhilindeki konuların neler olduğu hatırlanabilir. Çalışmalarda yer alan konular genel olarak, siyasi, idari, sosyal ve ekonomik tarih temalarına göre gruplandırılmıştır. Hangi konuların hangi temada yer aldığı yerel tarih çalışmalarındaki sınıflandırmalar dikkate alınmakla birlikte, spesifik olarak Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihine odaklanan eserlerden yola çıkılarak saptanmıştır. Buna göre yerleşim, nüfus, sosyal tabakalaşma ve hareketlilik, aile, din, vakıflar, toprak ve zirai üretim, sanayi, esnaf teşkilatı, ticaret, vergiler, ithalat ve ihracat, tüketim, maliye, para sistemi gibi konular sosyo-ekonomik temada yer alırlar. (Bkz. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2014; Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğun Sosyal ve Ekonomik Tarihi Cilt 1*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004.) Savaşlar, antlaşmalar, her türlü siyasi olaylar ve hareketler, idari örtütlenme, yönetim gibi konular ise siyasi-idari temada yer bulunur.

değeri (tepe değeri)¹³⁶⁸ yani en fazla tekrarlanan değeri 6'dır. Araştırmalarda en az 6 sayfada, en fazla 936 sayfada nicelikseliğin olduğu sayfalar bulunmaktadır. Diğer yandan çalışmaların medyanı yani ortanca değeri¹³⁶⁹ de önem taşımaktadır. 7 çalışmanın medyan değerinin 9 olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre araştırmaların 3'ü 9 sayfadan daha fazla; 3'ü de 9'dan az niceliksel sayfaları barındırmaktadır.

Yerel tarih çalışmalarında kullanılan rakamlar niteliksel açıdan da değerlendirilebilir. İlk kuşakta çalışmaların 1'inde -İnalcık'ın Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar çalışması" (Ankara, 1960)- rakamlar genelde açıklamalar için kullanılırken, 2'sinde *yoğun tasviri az da olsa açıklama tarzında*, 3'ünde ise *yoğun tasviri kullanım tarzında* kategorisindedir. Genel olarak denilebilir ki birinci kuşakta Halil İnalcık'ın çalışması haricinde değerlendirilen rakamların çok önemli bir bölümü tasviri nitelikte ve bilgi verme amacıyla olup, daha çok arşiv kaynaklarında bulunan verileri yansıtan niteliktedir. İnalcık'ta değerlendirilen rakamlara bakıldığında genelde bir düşüncenin, yargının tasdikleyici unsurları olarak ele alındığı görülmektedir. Bir açıklamanın nesnesi ya da bizattihî öznesi olan bu rakamlar verilip geçilmez, yorumlamaya tabi tutulur. Örneğin, rakamlarla ve tablolarla Bursa ticaret hacmini aktaran İnalcık'a göre, bu rakamların daha iyi anlaşılması için 16. asırda Osmanlı İmparatorluğu'nda Halep ve Şam gibi en büyük ticaret şehirleri ile mukayese yapılmalıdır.¹³⁷⁰

Yerel tarih çalışmalarının tema (sosyal, siyasal, ekonomik tarih) sayfa sayıları eşit olmadığından dolayı temalarda nicelikseliğin yoğunluğuna bakılmalıdır. Diğer bir deyişle rakamların *oran olarak* en çok hangi temada olduğuna odaklanmalıdır.¹³⁷¹

¹³⁶⁸ Bir değişkenle alakalı olan bir dizi ölçümden en çok tekrarlanan ölçüme denir. Bir dağılım için mod, genelde bir tane olsa da dağılımın normal olmadığı hallerde birden fazla da olabilir. Bkz. Şener Büyüköztürk, Ömay Çokluk ve Nilgün Köklü, *Sosyal Bilimler İçin İstatistik*, Ankara, 2017, s. 35.

¹³⁶⁹ Ortanca veya medyan, ölçek üzerinde aynen ortalama gibi bir noktanın sahip olduğu değeri gösterir. Bu nokta büyükten küçüğe sıralanmış ölçümlerin üst yarısını alt yarısından ayırır. Bir başka deyişle ortanca, küçükten büyüğe doğru sıralanmış bir ölçüm grubunun orta puanı gösterir. Bkz. Ş. Büyüköztürk, Ö. Çokluk ve N. Köklü, *Sosyal Bilimler İçin İstatistik*, s. 32.

¹³⁷⁰ H. İnalcık, *Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar*, ss. 60-61. Oktay Akşit, Nejat Göyünç gibi tarihçilere ait çalışmaların bazılarında kullanılan rakamlar genelde tasviri nitelikte olsa da az da olsa analiz edilir, açıklanmaya çalışılır. Göyünç'ün kullandığı rakamların genelde tasviri olduğu görülmektedir. Göyünç'ün eserinde sayfalarca Mardin'deki köylerin nüfus sayıları, vergi hasılları olduğu gibi aktarılır. Rakamsallığa yer veren 6 çalışmanın 3'ünde (Kırzioğlu, Uluçay-Gökçen ve Gökbilgin) niceliksellik tam olarak tasviridir. Örneğin, daha çok sosyo-ekonomik tarih (vakıflar-mülkler-has zeamet ve timarlar) örneğindeki çalışmasında M. Tayyip Gökbilgin, yüksek oranda (% 47,64) rakamsallığa başvurur. Bununla birlikte tarihçi, doğrudan doğruya vakfiye ve tapu tahrir defterlerinden rakamları olduğu gibi ve Osmanlıca olarak yansıtır.

¹³⁷¹ Örnek vermek gerekirse, "X" çalışmasındaki 100 sayfalık iktisadi temanın 50 sayfasının rakamsal nitelikli olduğu varsayılırsa, bu çalışmanın iktisadi temalı sayfaların % 50'si niceliksel olur. Diğer yandan

Temalara göre niceliksellin yaygınlığına bakıldığında ilk kuşaktaki çalışmaların 1'inin iktisadi, 2'sinin sosyal tarih, 3'ünün de en çok siyasi-idari tarih temasında rakamsallığa başvurdukları görülmektedir. Her ne kadar 3 çalışmada siyasi-idari tarih temasında en çok rakamsallığa başvurulsa da, bu niceliksel nitelikli sayfaların toplamı sadece 20'dir. Oysaki en çok sosyal tarih temasında nicelikselliğe yer veren çalışmalarda bu sayı 818'dir. Yerel tarih çalışmalarındaki sosyal tarih temalarına denk gelen sayfaların % 78.72'sinde,¹³⁷² vergi, üretim, ticaret, ekonomi gibi konulardan oluşan iktisadi temalarındaki sayfaların % 66,17'sinde niceliksellik kullanılırken, idari-siyasi temalardaki rakamlara başvurma oranı ise % 2.34 olduğu görülmektedir. Sosyal tarih temanın iktisadi temadan daha yüksek oranda niceliksellik barındırmasında Gökbilgin'in *XV. ve XVI. Asırlarında Edirne ve Paşa Livası* (İstanbul, 2007) eserindeki yüksek orandaki rakamsallığın etkisi bulunmaktadır. İlk kuşaktaki rakamsallığın zaten büyük bir bölümünü Gökbilgin tek başına yerine getirmektedir.

Önemli bir bölümü 1970-1995 yılları arasında yazılan ikinci kuşak yerel tarih çalışmalarında da sayfa sayısı değişmekle birlikte rakamlardan yararlanılmaktadır. Buna göre ikinci kuşağa ait 15 çalışmada, minimum 14, maksimum 193 sayfada rakamsal nitelikli sayfalara yer verilmektedir. 15 adet çalışmanın mod yani en çok tekrarlanan değeri 54'tür. Gerçekten de iki çalışmada toplam 54 sayfa niceliksel nitelik sayfalar bulunmaktadır. İkinci kuşaktaki bu eserlerin medyan (ortanca değer) değerinin de 54 olduğu görülür. Yani çalışmaların 7'sinde 54 sayfadan fazla, 7'sinde de 54 sayfadan az niceliksel nitelikli sayfalara yer verilmektedir. Çalışmalardan maksimum niceliksel nitelikli çalışma (193 rakamlı sayfa) çıkartıldığında kalan eserlerin ortalama niceliksel sayfa sayısı yaklaşık 65 olmaktadır. Bir başka deyişle ikinci kuşağa ait 14 yerel tarih çalışmanın her birine yaklaşık 65 rakamlı sayfa düşmektedir. Ancak 15 yerel tarih çalışmasının tüm sayfa sayılarına (6683) göre bir oran kurulduğunda bu çalışmaların 1112 sayfasında yani yaklaşık % 16,63 oranında niceliksellik yansımaktadır. 2. kuşağa ait maksimum niceliksel sayfaya sahip olan çalışma (Mübahat Kütükoğlu'nun 193 niceliksel sayfaya sahip olan *XV. ve XVI. Asırlarda İzmir Kazası* eseri) değerlendirme haricinde tutulduğunda, kalan 14 çalışmanın tüm sayfalarının

---

“Y” çalışmasındaki 20 sayfalık iktisadi temanın 15 sayfası niceliksel niteliğindeyse bu çalışmadaki iktisadi temanın % 75'i niceliksel demektir.

¹³⁷² Sosyal tarih temasında oran olarak rakamsallığın yüksek çıkmasında en büyük neden Gökbilgin'in temanın yaklaşık % 94'ünde rakamsallığa başvurusudur. Gökbilgin'in *XV.ve XVI. Asırlarında Edirne ve Paşa Livası* çalışması hariç tutulursa 6 çalışmadaki bu temaya düşen rakamlı sayfa sayısının oranı % 21,55'e, iktisadi tema %34.84'ye, siyasi-idari tema %2.66'ya düşmektedir.

(6107 sayfa) yaklaşık % 15'inin niceliksel sayfa olduğu görülmektedir. Gerçekten de 2. kuşak yerel tarih çalışmalarının bazılarında önemli oranda niceliksel veri ve analiz yer almaktadır.¹³⁷³

İlk kuşakta olduğu gibi ikinci kuşak tarihçilerinde değerlendirilen rakamların kullanım tarzına da bakılmalıdır. Buna göre ikinci kuşakta yer alan rakamların genelde daha çok tasviri olduğu görülmektedir.¹³⁷⁴ Birinci kuşakta olduğu gibi ikinci kuşak yerel tarih çalışmalarında da genel olarak en çok sosyal ve iktisadi temalı konularda nicelikselliğe başvurulur. Bununla beraber bu çalışmalarda idari-siyasi konularda da nicelikselliğe yer verilmektedirler.¹³⁷⁵ Ayrıca *oran olarak* hangi temada nicelikselliğin

¹³⁷³ Çalışmalarında Zeki Arıkan % 26,75, İsmet Miroğlu % 56,29, Mübahat S. Kütükoğlu % 33,5, Suraiya Faroqhi % 24, Sabri Sürgevil % 26, Özer Ergenç % 28 oranında nicelikselliğe yer vermektedir. Ergenç eserin sosyal tarih temasında % 68,18, idari-siyasi temasında % 47, iktisadi-ekonomi temasında % 36 oranında rakamsallığı barındırmaktadır. Niceliksel veri ve analizde Bahaeddin Yediyıldız ise, Arıkan ve Miroğlu'ndan daha az oranında rakamsallığa başvurur. Gerçekten de sosyal tarih temalarında niceliksellik Arıkan'da % 68,18, Miroğlu'nda % 94,03 iken Yediyıldız'da ise % 26,66'dır. Yine iktisadi-ekonomi temalarındaki bölümlerde de Arıkan % 36, Miroğlu % 66,66 iken Yediyıldız'da ise bu oran % 23,80'dir. Bununla birlikte bu karşılaştırmalardan uzak bir şekilde değerlendirildiğinde Yediyıldız'ın *Ordu Kazası* eserinde rakamsallığa önemli oranda başvurulduğu savunulabilir. Rakamsallığın yoğun olarak kullanıldığı eserde genel olarak bu veriler analiz de edilmektedir. Zaten Yediyıldız, "ölçüye vurulabilir nitelikte olan verilerin matematik diliyle izahları denenecektir." demektedir. Bkz. B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 4.

¹³⁷⁴ İkinci kuşakta yer alan bir çalışma da rakamlar yoğun olarak tasviri kullanılmaktadır. Nicelikselliğin genel olarak çok fazla yer kaplamadığı (tüm kitapta % 5,22) Enver Konukçu'nun *Ardahan Tarihi*'nde kullanılan rakamlar genelde tasvir niteliğinde olup, analiz ve sentezden uzaktır. Hüseyin Özdeğer'de ise rakamlar az da olsa analiz edilse de tahrir defterlerindeki verilerin daha çok aktarılması yönündedir. Genel olarak ifade edilirse ikinci kuşağa ait 15 yerel tarih çalışmaların 7'si yani yaklaşık %47'sinin kullandığı niceliksellik *yoğun tasviri az da olsa açıklama* kategorisindedir. Bir başka deyişle Miroğlu, Kütükoğlu, Sürgevil, Özdeğer, Sakaoğlu, Baykara'nın çalışmalarında başvurduğu rakamlar, çoğu zaman verilerdeki sayısal bilgileri olduğu gibi aktarma yönündedir. Burada nicelikselliğin ancak bir bölümü açıklama ve yorumlamaya konu edindir. 15 yerel tarih çalışmanın sadece birinde yani yaklaşık % 7'sinde rakamlar tam olarak bir yargıyı açıklamak için kullanılır. Bu yönde olan Faroqhi'nin çalışmasında bulunan rakamlar genel olarak açıklamanın yoğun olduğu kategoride yer alır. Faroqhi, nicelikselliği salt verisel amaçla değil, esasen belirli bir olguyu açıklamak ve yorumlamak için kullanır. Buna karşılık Arıkan, Yediyıldız, Güneş ve Yakut, Bayraktar, Ülker ve Ergenç tarafından yazılan 6 çalışma ise *tasvirli-açıklamaların da yoğun olduğu tarz* kategorisinde yer almaktadır. Bir diğer deyişle ikinci kuşağa ait 15 yerel tarih çalışmasının % 40'ı nicelikselliğin bir bölümünü salt verisel olarak kullansa da rakamlar açıklamaya da konu edindir. Çalışmalarda başvuru rakamlar genel olarak tasviri veya açıklamalı olarak iki uç kategoriye ayrılırsa, 8 çalışmada kullanılan rakamların daha çok tasviri nitelikte olduğu, 7 çalışmada ise yararlanılan rakamların tasviri olmakla birlikte açıklamaya da konu edildiği anlaşılmaktadır. Nicelikselliğin bir bölümü salt verisel olsa da rakamları açıklamaya da konu edinen tarihçilerden bazıları Yediyıldız, Güneş ve Yakut ve Arıkan'dır. Rakamları salt birincil kaynaklardan doğrudan aktararak bırakmayı tercih etmeyen Arıkan, genel olarak nicelikselliği bir yandan tasviri yönde kullanmışsa da yorumlamayı da ihmal etmemektedir. (Yazarların bu tez çalışmasında merkez edinen çalışmaları için Bkz. Tez Çalışmasında Merkez Edinen Yerel Tarih Çalışmaları, s. 378.) Güneş ve Yakut'un *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir* çalışmasında ise niceliksellik tasviri olduğu kadar açıklamalıdır. Bir başka deyişle bilgi verme amacıyla sunulan rakamlar belli bir fikrin kanıtı olarak da kullanılırken zaman zaman rakamlar analiz de edilmektedir.

¹³⁷⁵ İkinci kuşak yerel tarih çalışmalarındaki sosyal tarih temalarına denk gelen sayfaların % 33,83'ünde, iktisadi-ekonomi temalarındaki sayfaların % 22,11'inde niceliksel kullanılırken, idari-siyasi temalardaki niceliksel oranı % 9 görülmektedir. İkinci kuşak yerel tarih çalışmalarındaki toplam niceliksel

daha yoğun olduğuna da bakılabilir. Buna göre ikinci kuşaktaki çalışmaların 5'inin iktisadi, 8'nin sosyal, 2'sinin de siyasi-idari temalı sayfalarda en çok nicelikselliğe başvurduğu görülür.

Üçüncü kuşağa ait ve genelde 1985-2000 yılları arasında yazılmış olan 81 yerel tarih araştırmasının 3'ü hariç¹³⁷⁶ tümünde sayfa sayıları değişmekle birlikte niceliksel veriler bulunmaktadır. Bu kuşağa ait yerel tarih çalışmalarında minimum 2, maksimum 384 sayfada rakamsal ifadeler mevcuttur. Diğer bir deyişle 81 adet yerel tarih çalışmalarında en fazla 384 sayfada, en az 2 sayfada niceliksel veri görülmektedir. 81 yerel tarih çalışmasının medyanı (ortanca değeri) ise 81'dir. Yani 3. kuşağa ait çalışmaların 40 âdetinin her biri 81 taneden fazla sayfada, 40 çalışma da 81 sayfadan az niceliksel sayfalara yer verir.¹³⁷⁷ *Çalışmalarda maksimum değer olan 384 sayfalık niceliksel sayfalı eser çıkartılığında*, kalan 80 adet yerel tarih çalışmasının ortalama niceliksel sayfaları 101 adet olmaktadır. Başka bir anlatımla 80 yerel tarih çalışmasında yaklaşık 101 niceliksel sayfa görülmektedir. Bununla birlikte üçüncü kuşaktaki bütün çalışmaların tüm sayfa sayılarına (30.142) göre de niceliksel sayfalara da bakılabilir. Buna göre 3. kuşağa ait yerel tarih çalışmalarının tüm sayfaların yaklaşık % 27'si (8170) niceliksel niteliklidir. 3. kuşaktaki maksimum niceliksel nitelikli sayfalara sahip olan çalışma bu değerlendirmeden çıkartıldığında dahi kalan 80 çalışmanın yaklaşık % 26,75 sayfası nicelikselidir.¹³⁷⁸

1 ve 2. kuşağa göre niceliksel nitelikli sayfalara oran olarak da daha fazla yer verdiği tespit edilen 3. kuşaktaki yerel tarih çalışmalarında nicelikseliğin nasıl kullanıldığı da önemlidir. Buna göre çalışmalardaki rakamların tasviri-betimsel veya açıklamalı olup olmadığı önem taşımaktadır. Çalışmalardaki rakamların önemli bir

---

sayfaların (776 sayfa) temalara göre dağılımı yapıldığında ise bu rakamların % 52,42'sinin sosyal tarih, % 33,27'sinin iktisadi, % 14,29'sinin ise idari-siyasi alanda yansıdığı görülmektedir.

¹³⁷⁶ Bu çalışmalar Tahir Erdoğan Şahin, Hüseyin Arıcı, Sadi Süleyman Kucur'un eserleridir. Bkz. Ek-1: Tez Çalışmasında Merkez Edinen Yerel Tarih Çalışmaları, s. 378.

¹³⁷⁷ Örnek vermek gerekirse Ayşe Tosunoğlu çalışmasının % 67,53'ünde, Selahattin Özçelik % 47,23'ünde, Hüseyin Çınar %56,74'ünde, İsmail Kıvrım %83'ünde niceliksel sayfalara yer verir. Bu yazarların çalışmaları için Bkz. Ek-1: Tez Çalışmasında Merkez Edinen Yerel Tarih Çalışmaları, s. 378.

¹³⁷⁸ Nicelikseliği önemli oranda kullanan üçüncü kuşaktaki araştırmaların bazılarında örnek vermek gerekli olacaktır. Örneğin yaklaşık % 83 oranında nicelikselliğe yer veren İsmail Kıvrım büyük oranda tımar ruzmançe defterlerindeki kayıtları olduğu gibi aktardığından dolayı rakamsal verileri oldukça yoğun kullanır. Hem girişte yer alan Osmanlı tımar sisteminin anlatımında hem de ilk bölüm olan has ve zematlar ile ikinci bölüm olan tımarlarda rakamlar hemen hemen her sayfada bulunur. Eserinde Mehmet Kaya da pek çok sayfada, yaklaşık % 26 oranında nicelikselliğe başvurur. Nuri Adıyeye'nin Milas çalışmasında da genel olarak niceliksellik yaygındır. İktisadi temalı sayfaların % 61,68'inde, sosyal tarih temalı sayfaların ise % 55,83'inde, idari-siyasi temanın ise % 26,66'sinde rakamsallık kullanılır. Bu yazarların çalışmaları için Bkz. Ek-1: Tez Çalışmasında Merkez Edinen Yerel Tarih Çalışmaları, s. 378.

oranında açıklamalar olsa da tasviri nitelik de yoğundur.¹³⁷⁹ Yine bu kuşakta kullanılan rakamların önemli bir bölümü sosyal ve iktisadi temada yer alır.¹³⁸⁰ Diğer ilk iki kuşakta olduğu gibi üçüncü kuşaktaki çalışmaların temalara düşen sayfa sayıları da eşit olmadığından niceliğinin temalar açısından yoğunluğu da farklıdır. Örneğin Feridun Emecen'de sosyal tarih temanın oranı yaklaşık % 56 iken, İbrahim Yılmazçelik'te bu oran % 31, Mehmet İnbaşı'da % 32, Özer Küpeli'de % 38 olmaktadır. Bu durumda temaların niceliksel sayfa yoğunlukları da eşit olmamaktadır. *Rakamların oran*¹³⁸¹ olarak en çok yoğun olduğu temalara bakıldığında 51 çalışmanın iktisadi temada, 24 çalışmanın sosyal tarih temasında en çok rakamlara başvurduğu, 3 çalışmanın da siyasi-idari temasında rakamları daha yoğun kullandığı görülmektedir.

Şer'iyye sicilleri, tahrir, temettuat defterleri gibi kaynakların da etkisiyle özellikle sosyo-ekonomi ağırlıklı yerel tarih çalışmalarında rakamsallığın yoğunluğu, grafik ve tabloların kullanma eğilimini de güçlendirmiştir. Yerel tarih çalışmalarında tablo ve grafiklerin kullanım yoğunluğunu ölçmede başvurulan yöntemin de izah

¹³⁷⁹ Üçüncü kuşaktaki niceliğe başvuran (78) yerel tarih çalışmalarının 14'ü yani % 17,94'ü tam olarak *yoğun tasviri kullanım* kategorisinde, 23'ü yani % 29,48'i *yoğun tasviri olsa da az da olsa açıklamalı* kategoride, 41 çalışma yani % 52,56'sı tasvir ve açıklamaların yakın oranda olduğu *tasvirli-açıklamaların da yoğun* olduğu kategorisinde yer almaktadır. Burada niceliğinin bir bölümü salt veriseldir ancak rakamlar açıklamaya da konu edindir. Örnek vermek gerekirse Feridun Emecen, XVI. *Asırda Manisa Kazası* başlıklı eserinin hemen önsözünde rakamsallığın salt tasviri değil açıklayıcı olma niteliğinin önemine dikkat çeker. Tarihiye göre mesela ziraat bölgelerinde yetiştirilen sahalar ve yetiştirilen mahsul çeşitlerinin miktarları, tahrirlerin izin verdiği ölçüde tespit edilerek sayısallaştırılacak ancak "*bu hususta sadece rakamların nakliyle yetinilmeyerek, mümkün mertebede bulunan rakamların tefsirine gayret edilmiş...*" (Bkz. F. Emecen, XVI. *Yüzyılda Manisa Kazası*, s. X.) Kategoriler iki uç kategori olan tasvirli ve açıklamalı kategoriye indirildiğinde çalışmaların 37'sinin yani % 47,43'ünün tasvirli niceliğe, 41'inin yani % 52,56'ünün açıklamalı niceliğe yakın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte üçüncü kuşakta niceliğe başvuran toplam 78 çalışmanın hiçbirinde rakamsallık tam olarak yoğun açıklamalar içermez. Soyucak, Güven, Yavuz, Kıvrım, Kaya, Şahin, İleri, Kutlu, İskender, Solak, Kuruca, Yıldırım, Tosunoğlu ve Gülcan tarafından yazılan 14 yerel tarih çalışmasında başvurulan niceliksel yoğun olarak tasviri kategorisinde yer almaktadır. (Bu yazarların çalışmaları için Bkz. Ek-1: Tez Çalışmasında Merkez Edinen Yerel Tarih Çalışmaları, s. 378.) Örneğin Ali Rıza Soyucak eşkıya sayıları, eşkıyaların yapmış olduğu faaliyetlerde idam edilenler, eşkıyaların can ve mala verdikleri zararların niceliksel dökümü, yakalanan eşkıyaların üzerindeki mallar, Konya'daki bazı ürünlerin yüzdelik olarak fiyat artışları gibi konularına değinirken tarihçi başvurduğu rakamları yoğun tasviri olarak kullanır. (Bkz. Ali Rıza Soyucak, *Konya ve Çevresinde Eşkiyalık Hareketleri (1640-1675)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1997, ss. 49-160.)

¹³⁸⁰ Üçüncü kuşak yerel tarih çalışmalarındaki sosyal tarih temalarına denk gelen sayfaların (7501 sayfa) % 43,29'unda, iktisadi-ekonomi temalarındaki sayfaların % 53,23'sında niceliksel kullanılırken, yönetim-idari-siyasi temalardaki bu oran % 14,55 görülmektedir. Ancak toplam niceliksel nitelikli sayfaların (8170 sayfa) temalara göre dağılımı yapıldığında ise bu rakamların % 49'unun sosyal tarih, % 42'sinin iktisadi ve ekonomi, % 9'unun ise idari-siyasi temada kullanıldığı görülmektedir. O halde yerel tarih çalışmalarındaki rakamların genel olarak en çok sosyal ve iktisadi temalı konularında bulunduğu gözlemlense de idari-siyasi konularda da niceliksel bulunmaktadırlar.

¹³⁸¹ Burada temalardaki sayfaların niceliksel oranı dikkate alınmıştır. Örneğin "X" eserdeki çalışmadaki 70 sayfalık ekonomi temanın 35 sayfası; 90 sayfalık siyasi-idari tarih temasının 40 sayfası; 120 sayfalık sosyal-demografi temasının 50 sayfasının rakamlı olduğu varsayılırsa, bu durumda oran olarak bu çalışmada ekonomi temanın daha çok niceliksel olduğu kabul edilir.

edilmesi gerekir. Buna göre yerel tarih eserlerinde yer alan tablolar ve grafikler incelenmiştir. Ancak bu unsurlar sayılırken, çalışmalarda eserlerin yazarları tarafından belirtilen tablo sayıları değil, sayfalara yansıdığı kadarıyla tablo ve grafikler esas alınmıştır. Diğer bir deyişle, çalışmalarda kaç tane tablo veya grafik olduğundan ziyade, kaç sayfada tablonun veya grafiğin bulunduğu saptanmıştır. Bu usulün tercih edilme nedeninin açıklanması önem taşımaktadır. Örneğin bir çalışmada yer alan 1 adet tablo 2 sayfayı, hatta bazen 3 sayfayı kaplamış olsa da tek bir tablo olarak kabul edilmektedir. Diğer başka bir çalışmada da 1 sayfada yer alan tablo da tek bir tablo olarak gösterilmektedir. Bu durumda, tablolulu sayfaların oranı bakımından iki çalışmanın karşılaştırılmasında doğru sonuçlar elde edilmeyebilir. Yapılacak değerlendirmelerde bu olası hatadan kaçınmak için çalışmalardaki toplam tablo sayısından ziyade, çalışmalarda kaç sayfada tablo kullanıldığına odaklanılmıştır. Çalışmalarda yer alan grafikler de aynı yöntemle ele alınmıştır. Eserlerin kaç sayfasında tablo ve grafiklerin yansıdığı tespit edildikten sonra, bu unsurların niteliksel (açıklamalı mı tasvirli mi olduğu) olarak nasıl kullanıldıkları da değerlendirilmiştir. Diğer yandan çalışmalarda yer alan tabloların temalara (siyasi-idari, sosyo-ekonomik) göre dağılımı da incelenmiştir.

Yukarıda açıklanan yöntem dikkate alınarak yapılan analizde birinci kuşağa ait 7 yerel tarih çalışmasının 6'sında adetleri değişmekle birlikte tabloların bulunduğu saptanmıştır. Gerçekten toplam 59 sayfada görülen tabloların 7 çalışmaya dağılımı yapıldığında, ortalama olarak her çalışma başına 8,5 sayfada tablo düşmektedir.¹³⁸² İlk kuşaktaki çalışmalarda ise grafik-şema kullanılmamaktadır.

Yerel tarih çalışmalarında değerlendirilen tabloların temalara göre (siyasi, idari yönetim, sosyo-demografi, iktisadi) kullanım yoğunluğu da değişkendir. Buna göre ilk kuşakta kullanılan 59 sayfadaki tabloların % 50,84'ünün sosyal, % 38,98'nin iktisadi, % 10,18'inin de siyasi tarih temalarda oldukları anlaşılmaktadır. Bu dağılım çalışmalarda kullanılan rakamlara da uygun bir dağılımdır. Rakamların temalardaki dağılım oranlarıyla tabloların temalardaki dağılım oranı benzerdir. Yerel tarih çalışmalarında niceliksellikte olduğu gibi tablolardaki veriler de genelde ya betimlemeli bir şekilde yani rakamların aktarılma amacının güdüldüğü bir tarzda veya açıklamalı bir

¹³⁸² Tablolulu sayfalar 1. kuşağa ait 7 çalışmanın tüm sayfa sayılarına göre de orantılanabilir. Bu durumda bu kuşaktaki tüm çalışmaların bütün sayfalarının % 1.64'sında tabloların yansıdığı görülmektedir. Yani yaklaşık her 100 sayfadan 1,6 sayfada tablolar bulunur. 7 çalışmanın tablolulu sayfalar bakımından mod değeri yani en çok tekrarlanan değeri 1'dir. Gerçekten de 2 çalışmada 1 sayfada tablo görülmektedir. Çalışmaların medyan (ortanca) değeri de 2,5'dir. Bir başka deyişle 3 çalışmada 2,5 den fazla sayfada tablo görülürken, 3 çalışmada ise 2,5 sayfadan az tablo yer almaktadır.

şekilde sunulur. 7 adet ilk kuşağa ait 6 tarih çalışmasında kullanılan tabloların değerlendirme tarzına bakıldığında *Manisa Tarihine Genel Bir Bakış* (İstanbul, 1939) eserinde Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen'in kullandığı tabloların açıklamalı olduğu, diğer çalışmalardaki tabloların ise daha çok betimleme amacıyla oluşturulduğu yani yorumlamanın yapılmadığı, tablolara dayalı açıklamaların baskın olmadığı görülmektedir.

İkinci kuşak yerel tarih çalışmalarında da önemli oranda tablolara başvurulmaktadır. Tabloların yer almadığı Bayram Bayraktar'ın *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi* başlıklı eseri hariç tutulursa, kuşaktaki çalışmaların % 93,33'ünde tablolar bulunmaktadır. Tablolu bütün sayfaların (1.456 sayfa) ikinci kuşakta yer alan 15 adet çalışmaya dağılımı gerçekleştirildiğinde, çalışma başına ortalama 97 tablolu sayfanın düştüğü anlaşılmaktadır. İkinci kuşağa ait çalışmaların tüm sayfa sayılarının (6683 sayfa) % 21.78'inde tablolar bulunmaktadır.¹³⁸³ İlk kuşaktan farklı olarak çalışmaların bazılarında grafikler de görülmektedir. Çalışmaların 3'ünde yani %20'sinde grafik kullanılmıştır. Bunun tüm yerel tarih çalışmalarına göre dağılımı 4.33 adettir. Yani 15 yerel tarih çalışmasının her birinde yaklaşık 4.3 sayfada grafik bulunmaktadır. Esasen grafik kullanımı çalışmalarda genel olarak az olsa da göreceli olarak oranın biraz daha yüksek olmasının nedeni, Mübahat S. Kütükoğlu'nun *İzmir Kazası* çalışmasında (56 sayfada) önemli sayıda grafiğe başvurusudur.

İkinci kuşak yerel tarih çalışmalarında tabloların temalara göre (siyasi, idari yönetim, sosyo-demografi, iktisadi) kullanım yoğunluğu da değişkendir. Çalışmalarda kullanılan tüm tabloların temalara dağılımı yapıldığında tabloların yaklaşık olarak % 2'sinin siyasi-idari, % 33'ünün sosyal tarih, % 65'inin ise iktisadi temada yer aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, ikinci kuşaktaki eserlerin 7'sinde tabloların açıklanmadan veya yorumlanmadan bırakıldığı, 7'sinde de tabloların genel olarak açıklanmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir.¹³⁸⁴

¹³⁸³ Çalışmalarda ortalama her yüz sayfadan yaklaşık 22 sayfanın tablolara ayrıldığı söylenebilir. Araştırmalarda tablolu sayfaların ortanca (medyan) değerleri de önem taşımaktadır. İkinci kuşaktaki 15 yerel tarih çalışmasının medyanı 30'dir yani 7 çalışma 30 sayfadan daha fazla sayıda tablo içerirken 7 çalışma da daha azına yer verir.

¹³⁸⁴ Ergenç, Ülker, Kütükoğlu, Yediyıldız, Miroğlu, Arıkan ve Faroqhi çalışmalarında tablolar genel olarak açıklanır. Çalışmalarında Özdeğer, Sakaoglu, Baykara, Sürgevil, Doğru, Konukçu, Güneş ve Yakut'un tabloları genelde betimsel kullandıkları, kaynaklardaki verileri daha çok tabloda gösterme amacına yönelik ele aldıkları fark edilmektedir. Bu çalışmalardaki tablolar analiz ve sentezin bir parçası olmaktan ziyade daha çok anlatımı kolaylaştırmanın bir unsuru niteliğindedir. Bir başka deyişle tablolar

Üçüncü kuşak tarihçiliğinde de nicelikseliğin artan kullanımı beraberinde tablo ve grafiklere başvurmayı da artırmıştır. Bu kuşakta yer alan 81 yerel tarih çalışmasının 9'u haricinde tablolara başvurulmaktadır. Bu kuşaktaki eserlerin yaklaşık % 89'unda tablolar bulunmaktadır. Değerlendirilen tabloların genel ortalamasına bakıldığında ise, çalışmalarda ortalama 73 sayfada tablo kullanılmaktadır. Üçüncü kuşağa ait tüm çalışmalardaki bütün sayfaların ise (30.142 sayfa), % 19,60'ında tablo (5.954 sayfada) kullanılmaktadır. Diğer bir deyişle çalışmalarda ortalama olarak her yüz sayfadan yaklaşık 20 sayfanın tablolara ayrıldığı ifade edilebilir. Çalışmaların 56'sında yani % 69.13'ninde, 538 grafik kullanılmıştır. Bunun tüm yerel tarih çalışmalarına göre dağılımı ise 6.64'dir. Yani üçüncü kuşaktaki 81 yerel tarih çalışmasının her birine yaklaşık 73 sayfa tablo, yaklaşık 7 sayfa grafik düşmektedir.¹³⁸⁵ Tabloların kullanımı idari temadan sosyo-demografik ve iktisadi temalı konulara gittikçe artmaktadır.¹³⁸⁶ Yorumlanarak kullanılması uygun görülen tabloların¹³⁸⁷ daha çok açıklamalı olduğu görülmektedir. Çalışmalarda değerlendirilen tabloların açıklamalı olup olmadığı da önem taşımaktadır. 3. kuşakta tablolara başvuran 72 çalışmanın 24'ünün yani % 32'sinin genelde tasviri-betimleme, 48'sinin de yani % 68'inin tabloları açıklamalı olarak kullandıkları görülür. Örneğin Tahir Ögüt, Selahattin Özçelik, Gökür Göğebakan, Behset Karaca, Nuri Adıyeke, Feridun Emecen, İbrahim Yılmazçelik, Mehmet İnbaşı, Mehmet Taştımır, Orhan Kılıç, Salih Aynural, Yunus Koç, Mehmet Öz'ün tabloları açıklamalıdır. Tablolar, salt kaynaklardaki bilgileri aktarmanın bir aracı

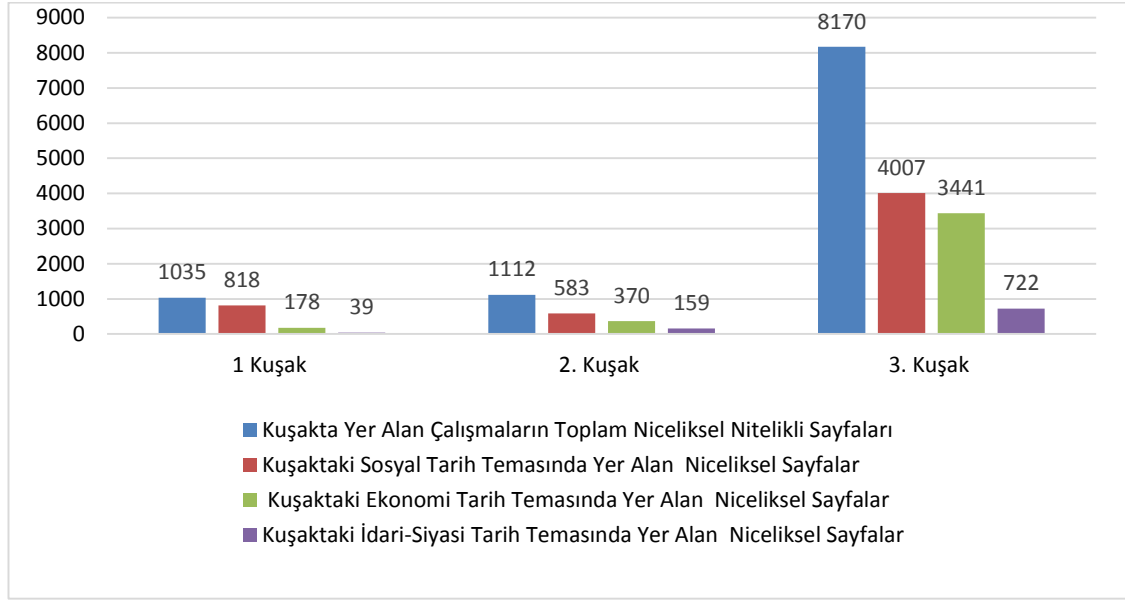
verildikten sonra analizi okuyucuya bırakılmaktadır. Bu yazarların çalışmaları için Bkz. Ek-1: Tez Çalışmasında Merkez Edinen Yerel Tarih Çalışmaları, s. 378.

¹³⁸⁵ Çalışmalarda tablololu sayfaların ortanca (medyan) değerleri de önem taşımaktadır. Üçüncü kuşaktaki 81 adet tarih çalışmasının medyanı 52'dir. Yani 40 çalışma 52 sayfadan daha fazla sayıda tablo içerirken, 40 çalışma da bundan daha azını içerir. Esasen ikinci kuşak gibi üçüncü kuşakta da grafik kullanımının çalışmalarda genel olarak az olsa da göreceli olarak oranın ikinci kuşaktan biraz daha yüksek çıkmasının nedeni Selahattin Özçelik'in çalışmasında önemli sayıda grafik kullanmasıdır. Araştırmasında Özçelik eserin % 86,27'sinde tablo, yaklaşık % 46,17 oranında grafik kullanmaktadır. Bu yazarların çalışmaları için Bkz. Ek-1: Tez Çalışmasında Merkez Edinen Yerel Tarih Çalışmaları, s. 378.

¹³⁸⁶ Üçüncü kuşak yerel tarih çalışmalarında kullanılan tabloların temalara göre (siyasi-idari, sosyal, iktisadi) kullanım yoğunluğu da değişkendir. Buna göre kullanılan tablolar siyasi-idari temada % 3,44, sosyo-demografi temada % 43,35, iktisadi temada % 53,46 oranında görülür. O halde ikinci kuşakta olduğu gibi üçüncü kuşakta da oran olarak en çok iktisadi temalı sayfalarda tablo kullanılmaktadır. Üçüncü kuşak tarihçilerinde salt siyasi temalı konularda sadece 7 sayfada tablonun kullanıldığı görülmektedir.

¹³⁸⁷ Onlarca sayfada anlatılmayan bir konunun bir tablo ve grafikte daha rahat ve anlaşılabilir şekilde anlatılabileceğini vurgulayan Orhan Kılıç'a göre, Van Sancağı çalışmasında tablolar olabildiğince değerlendirilmeye çalışıldı. (Orhan Kılıç, Kişisel Görüşme, 25 Aralık 2018). Turan Gökçe'ye göre ise, tablolar, grafikler tarihçiliğin işini kolaylaştırmak için ana hatlarıyla konuyu resmetmek içindir. Uzun metinlerle tanımlamak, ortaya koymak yerine önce resmi ortaya koymak ve onun üzerine bir değerlendirme yapmak içindirler. Nüfus, ekonomiyi içeren çalışmalarda bunlara başvurmak kaçınılmaz. Ancak rakamları dengeli kullanmak gerekir. Rakamlar ayrıca analiz edilmeli, konuşturulmalıdır. İhtiyaç olduğu kadar kullanılmalıdır. (Turan Gökçe, Kişisel Görüşme, 12 Aralık 2017)

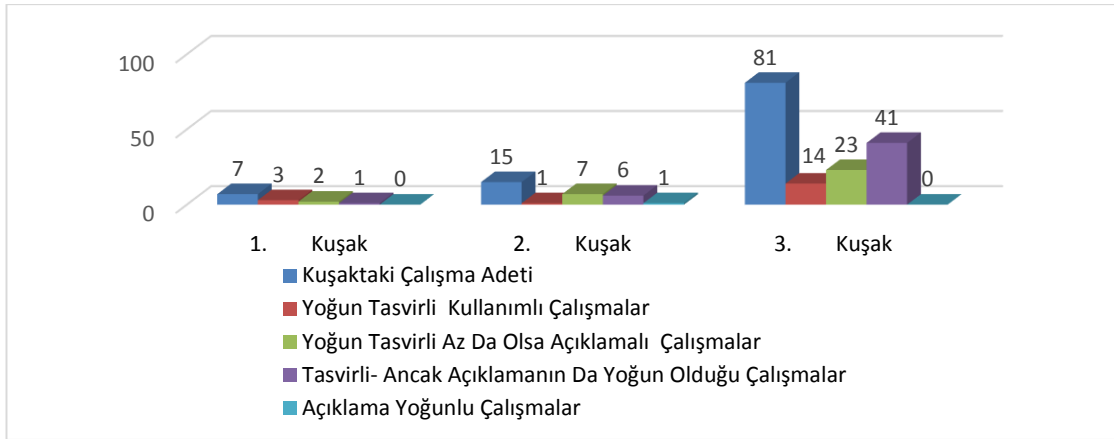
olarak değil, bir yargıyı destekleyici mahiyette olup açıklamaya tabi tutulmaktadır. Abdullah Martal, Ayşe Tosunoğlu, Hasan Moğol, Yılmaz Kızıltan, Turan Gökçe, İlhan Palalı, İsmail Kıvrım gibi tarihçilerin kullandığı tablolar ise daha çok betimseldir.¹³⁸⁸

Grafik 18:Üç Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarında Temalara Göre Nicelikseliğin Kullanımı

Grafik 18’de görüldüğü gibi ilk kuşakta en çok niceliğin yoğun olduğu sayfalar (nüfus-demografi ağırlıklı) sosyal tarih temasında yer alır. Bununla beraber temaların sayfa sayılarına göre nicelikseliğin yoğunluğuna bakıldığında yaklaşık % 66 oranıyla iktisadi temanın ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Gerçekten de 269 sayfalı bu temanın 178 sayfası niceliksel niteliktedir. İkinci kuşakta da iktisadi temanın % 22’si rakamlıdır. 1723 sayfalık sosyal tarih temanın 583 sayfası niceliksel niteliktedir. 3. Kuşakta ise *niceliksel sayfa sayısı* bakımından en fazla olan sosyal tarih temasıdır. Bu kuşakta yer alan 9.225 sosyal tarih temalı sayfanın 4.007 sayfası nicelikselidir. Temaların sayfa sayılarına göre *nicelikselik oranına* bakıldığında iktisadi temanın oran olarak daha çok nicelikseliğe yer verdiği görülür. İktisadi temadaki sayfaların yaklaşık % 53’ü rakamlıyken, sosyal tarih temasında bu oran % 43 tür. Üç kuşakta da hem niceliksel sayfa bakımından hem de temadaki sayfaların oranına göre nicelikselik en az idari-siyasi temada yer alır. İlk kuşakta idari-siyasi tarih temasındaki sayfaların yaklaşık % 3’ü, ikinci kuşakta % 9’u, üçüncü kuşakta ise % 14’ü niceliksel niteliktedir.

¹³⁸⁸ Bu yazarların çalışmaları için Bkz. Ek-1: Tez Çalışmasında Merkez Edinen Yerel Tarih Çalışmaları, s. 378.

Grafik 19: Üç Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarında Niteliksel Durum Bakımından Sayısallığın Kullanımı

Nicelikseliğin kullanım durumunu (tasviri veya açıklamalı) gösteren yukarıdaki grafikte de görüldüğü gibi, üç kuşakta da kullanılan rakamların büyük çoğunluğu açıklamanın yoğun olduğu kategoride değildir. Çalışmalarda değerlendirilen rakamların tasvirli niteliğine odaklandığında şu sonuçlar elde edilir. İlk kuşakta değerlendirilen rakamların çok önemli bir oranı (% 71,4) zaman zaman açıklamalı¹³⁸⁹ olsa da genel olarak tasviri niteliktedir. İkinci kuşakta ise bu oran % 53,3 oranındayken, üçüncü kuşakta ise % 45'dir. O halde ilk kuşaktan itibaren yerel tarih çalışmalarında kullanılan rakamların nispetten daha açıklanır olma eğiliminde olduğu iddia edilebilir. İlk kuşaktaki yerel tarih çalışmalarında kullanılan rakamların % 14'ü, ikinci kuşakta ise % 40'ı, üçüncü kuşakta ise yaklaşık % 51'i tasvirli-açıklama da yoğun kategorisinde yer alır. Bu çalışmalarda kullanılan rakamlar, genel olarak tasvirli olsa da açıklamalara da konu edindir. Buna göre rakamlar bilgi verme, verileri yansıtma amacıyla kullanıldığı gibi zaman zaman açıklamaya da tabi tutulur.

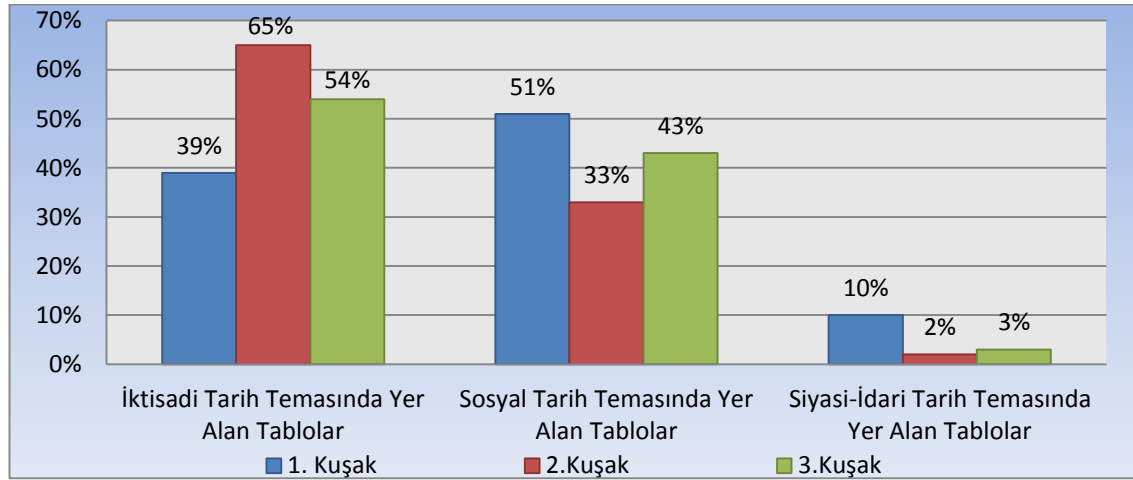
Tablo 1:Üç Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarında Tablo ve Grafik Kullanımı

Kuşaklar	Kuşaktaki Çalışma Adedi	Çalışmaların Sayfa Sayıları	Tablo		Grafik-Şema	
			Bulunma Sayısı	Yüzdelik Değer (Kuşaktaki Çalışmaların Sayfa Sayılarına Göre)	Bulunma Sayısı	Yüzdelik Değer (Kuşaktaki Çalışmaların Sayfa Sayılarına Göre)
1. Kuşak	7	3595	59	% 1,64	-	-
2. Kuşak	15	6683	1456	% 21,78	65	% 0,97
3. Kuşak	81	30142	5954	% 19,75	538	% 1,78

¹³⁸⁹ Burada “Yoğun tasviri kullanımlı çalışmalar” ile “yoğun tasviri az da olsa açıklamalı çalışmalar” kategorileri ortak değerlendirilmiştir.

Yerel tarih çalışmalarında rakamların kuşaktan kuşağa artan oranda daha çok kullanılmasına paralel olarak tabloların ve grafiklerin kullanımı da yoğunlaşmaktadır. Tabloda görüldüğü gibi ilk kuşaktaki tüm çalışmalardaki sayfaların % 1,64'una denk gelen sayfalarda tablolar kullanılmaktadır. İkinci kuşakta tablo kullanım oranı % 21,78, üçüncü kuşakta ise yaklaşık % 19,75'e yükselmiştir. Grafikler ilk kuşakta yer almazken, ikinci kuşakta yaklaşık % 0,97, üçüncü kuşakta ise yaklaşık % 1,78 oranında kullanılmaktadır. İkinci kuşaktan itibaren yerel tarih çalışmalarında gerek tabloların gerekse de grafiklerin daha yoğun kullanımının bazı nedenleri bulunmaktadır. Buna göre bu unsurların kullanım yoğunluğunda, çalışmalarda artan rakamların tablolaştırılmasının yarattığı kolaylık, tahrir, temettuat gibi kaynaklardaki verilerin yansıtılmasındaki pratiklik etkilidir. Çalışmalarda özellikle ikinci kuşaktan itibaren sosyo-ekonomik temaların daha fazla yer kaplaması da tabloların kullanım oranını artırmıştır. Zira siyasi-idari temalı konularda daha az rakama yer verilmesi gibi daha az tablo barındırması da doğaldır.

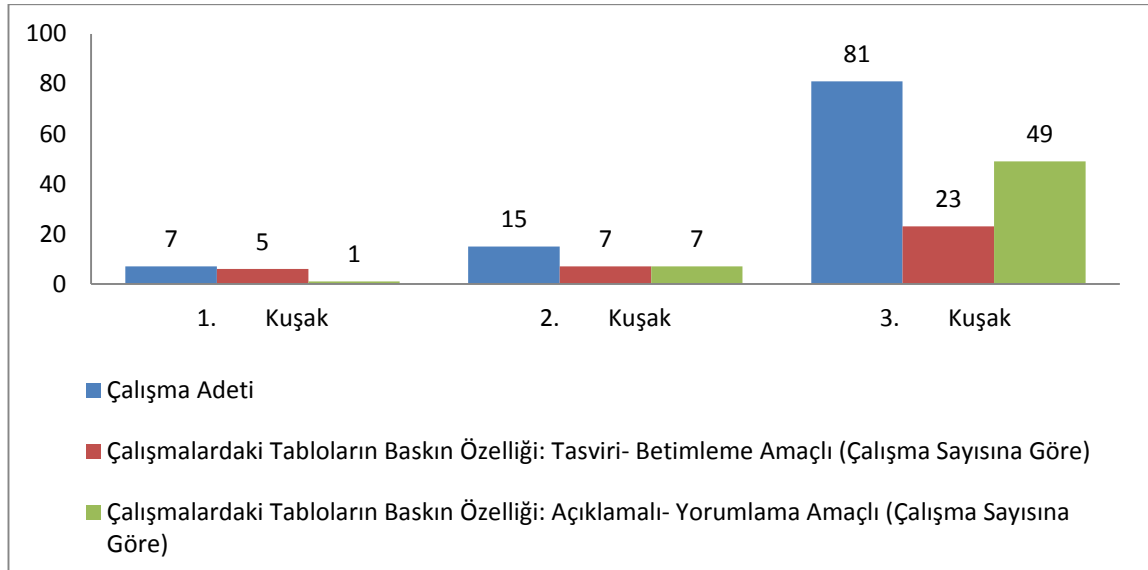

Grafik 20: Üç Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarında Temalara Göre Tablo Kullanımı (Yüzdeler Olarak)¹³⁹⁰

Yukarıdaki Grafik 20'de görüldüğü üzere ilk kuşaktaki tabloların % 51'u sosyal, % 39'u iktisadi, % 10'i siyasi-idari temalardaki konularda bulunmaktadır. İkinci kuşaktan itibaren sosyo-demografi tarihin daha fazla yer kaplamasıyla da ilintili olarak

¹³⁹⁰ Yerel tarih çalışmalarda yer alan tabloların temalara (iktisadi, sosyal, siyasi-idari) göre kullanım sıklığı değişkendir. Tablolar siyasi ve idari temalarda daha az sayfada yer alırken, sosyal ve iktisadi temalarda daha fazla sayfada yer almaktadır. Bunun da bir yansıması olarak sosyal ve iktisadi temaya denk gelen sayfalarda yüzdeler oran olarak daha fazla tablo kullanılır. Grafik 20'de, kuşaklara göre yerel tarih çalışmalarında yer alan tabloların temalardaki (iktisadi, sosyal, siyasi-idari) yüzdeler oranları gösterilmektedir.

siyasi-idari tarih temasında tablo kullanımı düşmektedir. İkinci ve üçüncü kuşakta kullanılan tabloların yaklaşık % 98'i sosyo-ekonomik temalı sayfalarda görülmektedir.

Grafik 21:Üç Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarında Tabloların Niteliksel Açından Değerlendirilme Tarzı

Yerel tarih çalışmalarında başvurulan tabloların niceliği kadar niteliği de önem taşımaktadır. Buna göre çalışmalarda yer alan tabloların değerlendirilme tarzı, tasvirli ve açıklamalı olmak üzere iki ana kategoriye göre incelenebilir. Tasvirli tablo kullanımında, tablodaki veriler yoruma tabi tutulmaz ve yorumlara adeta okuyucuya bırakılır. Buna karşılık, açıklamalı tablolarda, yazar tabloları salt görsel bir amaçla kullanmaz. Tablolar üst bir yargının destekleyicisi olarak kullanılır ve yorumlanır.

Tabloların değerlendirme tarzını (tasvir mi açıklamalı mı) gösteren yukarıdaki Grafik 21'de görüldüğü üzere ilk kuşakta tablolara başvuran çalışmaların yaklaşık % 17'si tabloları açıklayarak kullanmaktadır. İkinci kuşakta tabloların değerlendirme tarzında tasvirî nitelik oldukça azalırken, açıklamalı tablolara başvuran çalışmalar artmaktadır. Buna göre ikinci kuşaktaki çalışmaların (14 çalışma) % 50'si tabloları yorumlayarak değerlendirir. Üçüncü kuşakta ise tablolara başvuran çalışmaların % 68'i kullandığı bu unsurları olabildiğince açıklamaya çalışır. O halde genel olarak denilebilir ki ikinci kuşaktan itibaren betimlemeli tablo kullanımından açıklamalı tablo kullanımına doğru bir gelişme görülmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse sosyal ve ekonomik tarih temalı konuların yerel tarih çalışmalarında daha çok yer almasıyla, niceliğinin kullanımı da artmıştır.

Kullanılan kaynakların da etkisiyle nicelikselliğe başvurmanın giderek yaygınlaşması beraberinde özellikle sosyal ve iktisadi temalarda yüksek oranda rakamsallığın, tablo ve grafiklerin kullanımını sağlamıştır. İlk kuşaktan itibaren kullanılan rakamlar ve tablolar her ne kadar açıklamalı tarzda ilerlese de yine de tasviri nitelik özelliği de yaygındır. Rakamlar ve esasen çoğu defa bunların gruplaşmasından ibaret olan tablolar, grafikler açıklanmaya çalışılsa da bazen çalışmalardaki bu unsurların yarısına yakınının yorumlanmadan öylece bırakıldıkları anlaşılmaktadır. Annales Ekolü'nde ise bu istatistiksel araçlar bir soru etrafında olabildiğince yorumlanmaya çalışılır. Tabiri doğruysa rakamlar, tablolar, grafikler merkezi soru veya soruların etrafında dönen uydular gibidir. Bu unsurlar ne kadar yoğun olursa olsun çalışmanın kendi problemine "itaat" ederler. Diğer bir deyişle rakamlar, tablolar ve grafikler çalışmanın kendisine hâkim olmaz, çalışmayı "boğmazlar." Mülakatlardan edinilen fikirlerin de desteklediği gibi Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarının bazılarında bu unsurların bilgi aktarma, kaynaklardaki verileri olduğu gibi yansıtma, betimleme amacıyla kullanılmasının¹³⁹¹ çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Buna göre araştırmaların bir sorun etrafında kurulmasından çok, kaynaklardaki bilgileri yansıtma amacında olması, farklı kaynaklardaki verilerin karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmemesi, çalışmaların bir an önce bitirilme isteğinin rakamları ve tabloların açıklamasını engellemesi veya kısıtlaması, yorumlama ve açıklamalar için yeterli bilgi ve birikime sahip olunmaması, kolaycılığa kaçınılması, önceki çalışmaların olduğu gibi taklit edilmesi önemli nedenlerdir.

---

¹³⁹¹ Kendisiyle yaptığımız görüşmede Özer Ergenç'e göre, Türkiye'de yerel tarihçilikte rakamlar ve tablolar kullanılır. Bizde tahrir defteri üzerine çok çalışma yapılmıştır. Ancak köyün nüfusu, vergisi vb.durumları hakkında gereksiz bir şekilde çok ayrıntılı bilgiler sunulur. Oysaki kaynaklardaki bilgiler okuyucuya bütüncül bir açıklama ile sunulmalıdır. 16. yüzyıldaki düzenlenmiş bir defterdeki bilgiler, rakamlar bugün insanı için hiçbir anlama ifade etmez. Köyün vergi yükümlüsü şu kadar hane, şu kadar vergi verilmiş, tarihçi olmayan okuyucu için bu bilgiler bir anlam ifade etmez. Önemli olan bu verileri kullanarak nicelikselliği anlamlandırmak, açıklamaktır.(Özer Ergenç, Kişisel Görüşme, 26 Mayıs 2016)

SONUÇ

20. yüzyılın yaklaşık ilk çeyreğinde Fransa’da yayımladıkları bir dergi etrafında biraraya gelen Lucien Febvre ve Marc Bloch, kendilerinden önceki geleneksel tarihçiliğe karşı durarak, sadece tarihin konularını değiştirmekle yetinmemişler, aynı zamanda yönteminde de köklü değişiklikler meydana getirmişlerdir. Annales Ekolü tarihçileri, gerek tarih disiplini içinden gerekse diğer disiplinlerden gelen bilim insanlarının egemen tarih yaklaşımının içerik ve metot seçimlerine yönelik eleştirilerinden beslenmişlerdir. Bu durumun da etkisiyle hem tarihin konularını çoğulcu hale getirmişler hem de tarih çalışmalarında temalarda, zamanda bütünselliği getiren, disiplinlerarası yaklaşımı benimseyen ve bunu geliştiren bir akımın öncüsü olmuşlardır. Esasen tarihin bir “bilim” olup olmadığının sık sık tartışıldığı bir dönemde Annales’in kurucuları bilimselliğin tam olarak sağlanması için, tarihin diğer disiplinlerle iş birliği içinde olmasını, farklı disiplinlerin yöntem ve birikimlerinden faydalanılmasını, nicel verilerin kullanılmasını ısrarla belirtmişler ve bu yaklaşımları öncelikle kendi tarih çalışmalarında benimsemişlerdir. Böylece Annales Ekolü’yle tarihyazımında tasviri olay anlatımlı tarih yaklaşımı yerine sorun odaklı tarih anlayışı, uzun süreli çalışma, bütünsel tarih, disiplinlerarası çalışma ve karşılaştırmalı yöntem, salt arşiv malzemelerine bağlı kalmadan tarihin olabildiğince çok farklı kaynaklara yönelmesi anlamındaki kaynak çeşitliliği benimsendi. Ayrıca geriye doğru yöntem, niceliğe yönelme, grafik ve tablo gibi istatistiksel araçların kullanımı yaygınlaştı. Annales Ekolü’nü oluşturan tarihçiler, tarihçilikte etkili olacak “icatlar”da bulunurken, diğer yandan da Fransa’da yerel tarih çalışmalarına yön verecek kurumlara veya oluşumlara da liderlik etmişlerdir.

Annales Ekolü’nün öncülerinin salt genel tarih ile ilgili olmadıkları, ilk tarih çalışmalarında sınırları daha dar olan bölgelerin geçmişi araştırmayı tercih ettikleri görülmektedir. Keza Marc Bloch’un *L’Île-de-France* (Paris, 1913), Lucien Febvre’nün *Franche-Comte* (Paris, 1912) başlıklı eserleri, bölgesel yani yerel tarih çalışmalarıdır. Annales’in daha sonraki kuşaklarından Pierre Goubert, Georges Duby, Emmanuel Le Roy Ladurie gibi ekolün gelişiminde önemli bir yere sahip olan tarihçilerin de yerel tarihe yönelik önemli çalışmaları bulunmaktadır. Fernand Braudel ise, 1950-1970 yılları arasında pek çok tarih tez çalışmalarına danışmanlık yapmıştır. Bu çalışmalarda Braudel’in yapıları (ekonomik ve toplumsal yapılar), konjüktüreliliği, uzun süre

öğretisi, Lucien Febvre'den itibaren ise, bölgesel monografik tarih çalışmalarında bir gelenek haline gelen coğrafi girişler sıklıkla görülmektedir. Ayrıca nicel tarih metotlarının göstergesi olan rakamlar, tablo, grafik ve istatistiksel analizler yoğun olarak yer tutar. Çalışmalarda bütünsel tarihe ulaşma çabası genel bir eğilim olarak görülmekle birlikte yine de daha çok toplumsal ve ekonomik konuları ele almaktadır. Ancak kendi içlerinde tam olarak homojen olmayan Annalesci tarihçilerinin yerel tarih çalışmalarında da her zaman aynı metodolojik yaklaşımları benimsedikleri düşünülmemelidir. Keza yukarıda bahsedilen ekol yöntemleri Annales tarihçilerini genel olarak etkisi altına almış olsa da kuşaklar arasında hatta bir kuşağın kendi içinde konu ve metodoloji seçiminde farklılıklar bulunmaktadır. Bu doğrultuda ilk kuşakta daha çok sosyal ve ekonomik, zihniyet tarihi ön planda iken; ikinci kuşakta Braudel ile birlikte zihniyet tarihçiliği geri planda kalmış, daha çok ekonomi ağırlıklı tarih tercih edilmiştir. Üçüncü kuşakta ise tarih; kültür, zihniyet tarihi ile birlikte emek, kadın tarihi gibi pek çok farklı “parçalara” ayrılır. Yerel tarihçilerin de eğilimlerinde metodolojik anlamda mutlak bir geleneksel tutum için olmadıkları anlaşılmaktadır. Le Roy Ladurie, önemli bir yerel tarih çalışması olan *Les Paysans de Languedoc (Languedoc Köylüleri)* (Paris, 1985)'de araştırmasını “yapı ve konjonktür” olarak ayırmamış, ancak coğrafi girişle başlama, uzun süreli değişimi dikkate alma, bütünsel tarih, nicel metotların kullanımı, diğer disiplinlerin veri, kavram ve yöntemlerinden yararlanma gibi Annales'in genel eğilimlerini yansıtmıştır. O halde Annales'in homojen, yekpare bir bütün okul olmadığı çıkarımı önemli bir sonuçtur.

Genel yaygın düşüncenin aksine Annales Ekolü siyasi ve olay anlatı tarihini tamamen dışlamış değildir. Annales kurucularından Febvre, Bloch ile ikinci kuşağın en önemli temsilcisi ve Türkiye'de yerel tarihyazım çalışmalarında en çok alıntılanan ve Annales ile özdeşleşen Braudel'de bu durum daha da belirgindir. Annales Ekolü, Febvre ile Bloch önderliğinde her ne kadar siyasi tarihe bir meydana okuma olarak çıkmış ve siyasi, olay anlatı tarihine mesafeli durmuşsa da bu alanı tamamen yadsımaz. Daha açık bir anlatımla, Annales tarihçilerinde siyaset büsbütün bir kenara atılmış olmaktan çok merkezi konumunu yitirir. Braudel için siyaset ve olay tarihi en heyecanlı ancak tarihin en aldatıcı kısmıdır. Braudel'in üç zamanlı tarih anlayışından biri olan olay tarihi adeta, bireylerin ve olayın tarihte ne kadar önemsiz olduğunu, en iyi ihtimalle pek de etkili olmadığını göstermek içindir. O halde bu çalışmada ele alınan Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarının bazılarında görülen siyasi ve olay tarihinin

varlığı, tek başına bu çalışmaların Annales Ekolü'ne mesafesini ortaya koymaz. Dünyada ve Türkiye'de tarihyazımını etkileyen ekolün yaygın yöntemlerinin ancak birlikte ve bütünsel analizi bu etkinin derece ve yönünü gösterecektir.

Annales etkisi özellikle Avrupa ülkelerinde yaygınlaşırken, Türkiye'deki kimi tarihçiler de bu etkiden uzak kalmamışlardır. Modern ve bilimsel Türk tarihçiliğinin kurucusu olarak kabul edilen Fuad Köprülü, bu yöndeki ilk kıvılcımları atarken, Ömer Lütfi Barkan da bu etkiyi çalışmalarında yansıtmış, nihayet Halil İncalcık da tam olarak Annales Ekolü'nün adeta Türkiye'deki temsilcisi olmuştur. Barkan bir yandan Annales'in çıkış noktası olan sosyal ve ekonomik tarihin Türkiye'de yaygınlaşmasını sağlayacak çalışmalar üretirken, diğer yandan Annales Ekolü'nün tarihin diğer disiplinlerle işbirliğini önemseyen ve bu disiplinlerin kavram ve yöntemlerini kullanmaya çalışan bir yaklaşım ortaya koyar. Böylece demografi, iktisat gibi disiplinler ile tarih çalışmaları uzlaştırılmaya çalışılır. İncalcık ise hem Barkan-Köprülü Ekolü'nün hem de Annales Ekolü'nün doğrudan bir temsilcisi olarak genel tarih kapsamında sosyal ve ekonomik tarih çalışmalarında bulunurken, öte yandan öncü yerel tarih çalışmaları olarak değerlendirebilecek önemli eserler kaleme alır ve bu çalışmaların yaygınlaşip daha da gelişmesi için tarihçiler yetiştirir. İncalcık genel olarak, tarih incelemelerini uzun süreli, disiplinlerarası çalışma, karşılaştırmalı yöntem, bütünsel tarih perspektifi gibi Annales'da da önemli olan yazım ilkeleriyle sürdürmüştür.

Halil İncalcık'ın yerel tarih çalışmaları içinde değerlendirilebilecek bölgesel çalışmalarından önce, 1880-1950 yılları arasında basılmış genelde amatör veya yarı akademik-tarihçilerin yerel tarih çalışmaları bulunur. Bunlar genelde tasviri, bilgi verme amacıyla olan, olay aktarma yönü ağır basan çalışmalar olarak değerlendirilebilir. Ancak Halkevlerinin öncülüğünde çıkan bazı yerel tarih çalışmalarında metodolojik anlamda biraz daha ileriye gidilmiş, şer'iyye sicilleri gibi kaynakların değerlendirmesinden, sosyal tarih konularına kadar uzanan alanda ilk adımlar atılmıştır. Halkevleri aracılığıyla Manisa'nın tarihine yönelen Çağatay Uluçay, İncalcık tarafından da şer'iyye sicillerine ve sosyal tarihe verdiği önem ile hatırlanır. İncalcık ile aralarında 8 yaş fark olan Uluçay, bu çalışmada yer alan az sayıdaki birinci kuşak tarihçileri arasındadır.

1939-2000 yılları arasında Türkiye'deki ilk üç kuşak tarihçileri tarafından yazılmış 103 yerel tarih eserinin Annales Ekolü'nün yöntemlerine veya bazı kriterlerine göre incelendiği bu araştırmada bazı genel sonuçlara ulaşılmıştır. Bu doğrultuda, Annales Ekolü'nün Türkiye'deki yerel tarih eserlerinde ne oranda ve nasıl yansıdığı öncelikle izah edilmelidir.

İlk kuşağa ait 7 tarihçiden İnalçık haricinde, Annales tarihçilerine dair veya tarihçilerin çalışmaları hakkında herhangi bir iz görülmemektedir. İnalçık bu çalışmaya konu edinilen araştırmaların hiçbirinde Annales tarihçilerinin eserlerine atıfta bulunmamış olsa da farklı kitaplarında Annales'dan bahsetmiş, bu ekolün takipçisi olduğunu ifade etmiştir. Diğer yandan genel olarak 1939-1980 yılları arasında yazılmış ilk kuşak tarihçilere ait toplam 7 çalışmanın % 57'sinde daha çok siyasi tarihe yer verilmektedir. Çalışmalarda genel olarak siyasi, sosyal, ekonomik gibi tarih temalarının bütünü ele alınmaktadır. Ancak bu bütün temaları ele almaya çalışan tarihçilik anlayışı, Annales tarzı bütünsel eklektik tarih niteliğinde olmaktan uzaktır. Keza, İnalçık haricinde ilk kuşak yerel tarih çalışmalarındaki temalar (sosyal, ekonomik, siyasi, idari) genelde sırayla, kategorileştirilerek işlenmektedir. Bu kuşağa ait çalışmaların % 57'sinde coğrafyayla ilgili bir bölüm veya başlık görülmektedir. Bununla birlikte bu bölümlerin çalışmalarda kapsadığı niceliğinin oranı yüksek değildir. Yine bu çalışmaların % 57'sinde farklı disiplinlere en azından bir sayfada da olsa atıf görülmektedir. Ancak araştırmaların hacimlerine göre farklı disiplinlere yapılan atıf sayıca az olsa da disiplinlerin, özellikle arkeolojinin, kavramlarına başvurma eğilimi biraz daha fazladır. Annales'da özellikle Bloch metodolojisinde önemli bir unsur olan karşılaştırmalı yöntem, bu kuşakta İnalçık haricinde pek kabul görülmez. İlk kuşak yerel tarih araştırmalarında uzun sürelilik, tüm çalışmaların % 86'sında hâkimdir. Bununla birlikte, İnalçık haricinde, uzun süreyle çalışma, Annales tarzı ekonomik, sosyal, kültürel yapıların açıklanması için kullanılan yöntemden ziyade daha çok kronolojik mahiyettedir.

İkinci kuşakta yer alan ve önemli bir bölümü 1970-1995 yılları arasında yazılan 15 yerel tarih çalışmasında Annales izleri veya Annales ile ortak yazım anlayışları incelendiğinde birinci kuşağa kıyasla farklı sonuçlar elde edilmektedir. İlk defa bu kuşağın çalışmalarında Annales'dan doğrudan bahsedilmiştir. Bu kuşağa ait 15 eserin % 7'sinde Annales'dan bahsedilirken, yaklaşık % 34'ünde ise doğrudan Annales Ekolü eserlerinden yararlanılmıştır. Bununla birlikte yararlanıldığı görülen Annalesçi tarihçi

büyük oranda Braudel iken, değerlendirilen çalışma ise daha çok Braudel'in *Akdeniz Dünyası* eseridir. Gerçekten de 15 Türk tarihçisinin faydalandığı toplam 12 çalışmanın 8'inde, yani % 67'sinde Braudel'in eserinden söz edilir. Bu husus üçüncü kuşakta da devam edecektir. Böylece, büyük ölçüde "Annales ekolü eşittir Braudel" denkleminin üç kuşak boyunca adeta kökleşmiş olduğu görülmektedir.

İkinci kuşakta siyasi tarihe yer veren çalışmaların sayısı ilk kuşağa göre daha azdır. Sosyal ve ekonomik tarihin baskın olduğu araştırmalar, tüm çalışmaların % 79'una denk gelmektedir ki bu Annales ile önemli ortak bir kesişimdir. Bütünselliğe, yani bir bölgenin bütün tarihine ulaşmaya çalıştıkları gözlemlenen bu çalışmaların, bu temaları işlerken daha çok kategorik oldukları, bir başka deyişle eklektik olmadıkları görülmektedir. Araştırmaların % 87'si gerçekten de eserlerindeki konuları birbirleriyle harmanlamadan sırayla incelemektedirler. İlk kuşağa çok yakın bir oranla, çalışmaların % 60'ında coğrafya ile başlayan bir bölüm veya başlık bulunmaktadır. Bununla birlikte coğrafya veya iklim unsurlarının tarihi etkileyen örnek veya değerlendirmelerin çalışmaların hacmine göre yoğun olmadığı anlaşılmaktadır. Coğrafyayla ilgili değerlendirmelerin önemli bir bölümü de fiziki, yani daha çok bir bölgenin coğrafi özelliklerini tasvir etme yönündedir. Oysaki Annales'da da tasvir edici nitelikte coğrafya değerlendirmeleri olsa da, ekolde baskın olan tarz daha çok coğrafya ile tarih arasındaki doğrudan ilişkiyi gündeme getiren veya coğrafyanın, iklimin insan ve toplum yaşamına olan etkisini gösteren coğrafi-tarih niteliğindedir.

İkinci kuşakta ilk kuşağa nazaran farklı disiplinlere daha fazla atıf yapılmaktadır. Yerel tarih çalışmaların % 60'ında sayılı da olsa farklı disiplinlerden bahsedilirken, yine sayılı sayfalarda da olsa bu orana yakın olarak farklı disiplinlerin kavramlarından yararlanır. Bununla birlikte ilk kuşakta olduğu gibi ikinci kuşakta da farklı disiplinlerin müstakil çalışmalarına fazla ilgi gösterilmez, dipnotlarda bu disiplinlerin eserleri yoğun bir şekilde yansımaz. Bu bakımdan yerel tarih çalışmalarında diğer disiplinlere başvurma, farklı disiplinlerin verilerine ve yöntemlerine yönelme, Annales'ın "kutsadığı" disiplinlerarası çalışma yöntemine niceliksel olarak yakın değildir. Ancak 2. kuşakta diğer kuşaklarda rastlanmayan ve Annalescı Bloch ile özdeşleşen geriye doğru yöntem (*gerileksel*) bir yazarda da olsa bulunmaktadır. Tuncer Baykara, Denizli'yi ele alan incelemesinde bu yöntemden açıkça bahsettiği gibi sözü edilen yöntemi çalışmasında işleyerek somutlaştırır. Bu bağlamda Baykara, Denizli'de yakın zamanlarda kurulan pazarların kuruluş günleri ve

yerlerini ele alır. Bu pazarların yakın zamanından geriye doğru giderek önceki asırlardaki pazarların kuruldukları zaman ve mekânlarını tartışır.

İkinci kuşak tarihçileri, selefleri olan ilk kuşağa göre Annales'ın önemli bir diğer metodu olan karşılaştırmalı yöneme daha çok başvurur. Çalışmaların hemen hepsinde görülme sıklığı farklı oranlarda da olsa mukayeselere başvurulmuştur. Bununla birlikte niceliksel olarak bunun baskın olduğu iddia edilemez. Çalışmalarda yapılan karşılaştırmaların çok önemli bir bölümünü Osmanlı Devleti'nin geneliyle yapılan kıyaslamalar oluşturur. Araştırmaların % 66'sında başka bir sancak ile; % 86'sında konu edinilen öznelerin (kaza, sancak, nahiye) Osmanlı genelindeki işleyiş veya durumu (sosyo-ekonomik, idari, siyasi gibi) ile; % 33'ünde bir defa da olsa Akdeniz şehirleriyle ile (özellikle nüfus bakımından) ve % 20'sinde Avrupa ile mukayeselerde bulunur. Tüm kuşaklardaki kıyaslamalar esasen sistematik ve yaygın olmaktan uzak olup, nicelik olarak çoğu kez bir kaç paragrafı geçmeyecek mahiyettedir. Osmanlı geneliyle yapılan mukayeseler aslında daha çok Osmanlı'nın yönetim-idari, mali, askeri, sosyal olay, siyasi karar ve işleyişinin yereldeki yansıması üzerinedir. Bu durum, çalışmaların müstakil olarak yerelin tarihi için analiz ve senteze yönelik olmasından ziyade Osmanlıyı ve esasen merkez İstanbul'u açıklamak için ortaya konulduğu görüntüsünü verir. Kazalar, kentler veya sancaklar Osmanlı'nın genel yapısı bağlamı içinde incelenmek yerine, Osmanlı ve İstanbul'un uydusu-antreposu mahiyetinde görülüp, Osmanlı idaresini, mali örgütlenmesini, sosyal durumunu anlamak için adeta sondaj mahiyetindedir. Nahiyeler, kazalar veya sancaklar incelenen çalışmalarda özne olmaktan ziyade, başkent İstanbul'un nesnesi durumundadır. İkinci kuşak yerel tarih çalışmalarının yarısına yakını konjonktürel, yarısından biraz daha fazla uzun süreli bir dönemi temel alsın da bu araştırmaların Annales tarzına yakınlığı nadirdir. Zira bu çalışmalar, uzun süre devam eden, kuşaklar boyunca etkileri süregelen ekonomik ve sosyal yapıların tarihini araştırmaktan ziyade, belirli bir kronolojiye göre bir seyri takip etmektedirler.

Üçüncü kuşakta bulunan ve büyük bir çoğunluğu 1985-2000 yılları arasında yazılan 81 yerel tarih çalışmasında uzun vadeli araştırma yöntemi daha az tercih edilmiştir. Bu kuşakta uzun süreli değerlendirmeleri içeren çalışmaların oranı ilk iki kuşağa göre çok daha az olup yaklaşık % 25 oranındadır. Uzun süreli değerlendirmelerin çoğu da yapısal olmaktan ziyade kronolojik seyri takip eden niteliktedir. Gerçekten de bu yöndeki uzun süreli değerlendirmeler, ikinci kuşakta % 80

iken, üçüncü kuşakta ise yaklaşık % 93 oranındadır. Üçüncü kuşaktaki çalışmaların % 92'sinde niceliksel olarak yoğun olmasa da farklı türlerde mukayeselere başvurulmaktadır. Bu oran ilk kuşakta yaklaşık olarak % 43, ikinci kuşakta ise % 100'dür. Üçüncü kuşakta da ikinci kuşağa yakın olarak karşılaştırmaların önemli bir bölümünü Osmanlı geneliyle yapılan kıyaslamalar oluştur. Burada “yerel” kendisi için yazılan bir tarih çalışması değil, Osmanlı uygulamasını anlamak ve açıklamak için yazılan bir tarih çalışmasıdır. İkinci kuşakta farklı disiplinlerden bahseden çalışmaların oranı ilk kuşaktan biraz daha yüksek bir orandadır. İlk kuşakta farklı disiplinlere atıfta bulunma oranı tüm çalışmaların % 57'sine denk gelirken, ikinci kuşakta ise bu oran % 60'a denk gelmektedir. Çalışmalarda farklı disiplinlerin kavram veya terimlerinden sayılı olarak yararlanır. Sayılı da olsa bu kavramlara başvuran tüm çalışmaların oranı ilk kuşakta % 57, ikinci kuşakta % 73, üçüncü kuşakta ise % 50'dir. Yerel tarih çalışmalarının dipnotlarına yansıyan farklı disiplinlere ait eserlerin oranı ilk iki kuşakta olduğu gibi üçüncü kuşakta da genel olarak oldukça düşüktür. Bu oran ilk kuşakta tüm dipnotların % 0,9, ikinci kuşakta % 0,62 iken, üçüncü kuşakta ise % 0,71'ine denk gelmektedir.

Üç kuşakta da coğrafya ile ilgili herhangi bir başlığa sahip olan çalışmaların oranı ise oldukça birbirlerine yakındır. Buna göre ilk kuşakta coğrafyayla ilgili bir bölüm veya başlığa yer veren çalışmaların oranı % 57 iken, bu oran ikinci kuşakta % 60, üçüncü kuşakta ise yaklaşık % 57'dir. Bununla birlikte üçüncü kuşaktaki çalışmaların % 76'sında coğrafi tarih örnekleri görülmektedir. Çalışmaların yaklaşık % 85'inde ise coğrafi tarih ifade ve değerlendirmeleri de dâhil olmak üzere coğrafyaya değinilen ifadeler görülse de üçüncü kuşak tarihçiliğinde niceliksel olarak coğrafyaya verilen önem biraz daha azalmıştır. Zira ikinci kuşakta incelemeye dâhil edilen yerel tarih çalışmalarının yaklaşık her 100 sayfasının 2.28 sayfasında coğrafyaya yer verilirken, bu oran üçüncü kuşakta yaklaşık 2 sayfaya inmektedir. İkinci kuşakta olduğu gibi bu kuşakta da her coğrafya iklim değerlendirmesi coğrafi tarih niteliği taşımamaktadır. Ayrıca, üçüncü kuşak sosyal ve ekonomik tarihe en çok yer veren kuşaktır. Tüm çalışmaların % 90'ının daha çok sosyo-ekonomik tarihe yer veren incelemeler olduğu görülmektedir. Farklı ve çeşitli temalara yönelmeye çalışarak bütünselliği yakalama eğiliminde olduğu görülen bu çalışmaların büyük oranda eklektik niteliğinden ziyade kategorik olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle çalışmayı oluşturan temalar, temalardaki konular, birbirleriyle ilişkisel, eklektik olarak değil

sırayla incelenmektedir. Üçüncü kuşak tarihçilerinin, ikinci kuşak tarihçileri gibi Annales Ekolü'ne doğrudan atıf yaptıkları görülse de bu oran olarak oldukça düşüktür. Üçüncü kuşak tarihçilerin sadece ikisinde Annales'a atıf yapılmaktadır. Yine bu kuşağın eserlerinin 26'sında yani % 30,58'inde Annales Ekolü'nün en az bir çalışması bulunur. 26 yazarın yararlandığı toplam 31 Annales Ekolü'ne ait çalışmaların çok büyük bir bölümü Braudel'e ait olup, bu çalışmaların da büyük çoğunluğunu yine aynı yazarın *Akdeniz Dünyası* eseridir.

Genel olarak ifade edilirse; Türkiye'deki yerel tarih çalışmaları, Köprülü-Barkan-İnalçık silsilesinin oluşturdukları Annales tarzı tarihçilik anlayışından etkilenmişler de, onlardan önceki yerel tarih çalışmalarında bulunan metodolojik tarzları belli ölçüde devam etmişlerdir. Keza Halil Ethem Eldem, Bedri Günkut gibi tarihçilerin çalışmalarında görülen coğrafi girişler, bazı tarihi yapıların günümüzde olup olmadıkları gibi tasviri yönündeki değerlendirmeler, uzun süreliğin kronolojik boyutta ele alınması gibi nitelikler daha sonraki üç kuşakta da görülen ortak tutumlardır. Yerel tarih çalışmalarında günümüze kadar uzanma, geçmiş ve bugün arasında kurulan bağlantı yapısal tarih niteliğinden ziyade tasviri tarzıdır. Yerel tarihçi belgeler karşısında Rankeci pasifizimi benimsemiş olup, bir bakıma derleyici, toplayıcı, ayıklayıcı ve yansıtıcı rolündedir. Adeta insan elinin değdiği herşeyi tarih için kaynak olarak değerlendirilmesini tavsiye eden Annales Ekolü, bu bağlamda tarihçilerin salt arşivdeki resmi belgelere mahkum olmadıklarını hatırlatır. Buna karşılık Türkiye'deki üç kuşak yerel tarih çalışmalarında daha çok tek veya iki arşiv kaynak türüne bağlılığın esas olduğu görülmektedir. Özellikle üçüncü kuşakta tapu tahrir defterleri, şer'iyeye sicilleri, temettuat defterleri, salnameler gibi büyük ölçüde tek kaynak türüne, bir kaynak türünün de tek bir defterine göre şekillenen çalışmalar yoğunlaşmaktadır. Arşiv dışı kaynakları da değerlendirmeyen bu nitelikteki eserlerde belli bir mekânın sosyo-ekonomik veya siyasi, idari tarihinin yapısal durumu ve değişimi yansıtılmaktan ziyade daha çok araştırılan bölgenin belli bir dönemdeki kesiti sunulur. Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarının önemli bir bölümünde arşiv belgelerinin baskın olmasında veya farklı kaynaklara yönelmemesinde Rankeci tarih anlayışının arşiv belgelerini neredeyse kutsayan düşüncesi de etkilidir. Bu düşüncenin etkisinde kalan yerel tarihçilerin bazıları da kaynaklardaki bilgileri analiz edip yorumlamaz. Belgelerdeki verileri olduğu gibi yansıtmayı uygun görmektedir. Kısaca bu durumda tarihçi, kaynaklardaki bilgileri

sentez eden, yorumlayan, açıklayan kişi değil, daha çok belgelerdeki verileri elde eden, aktaran, nakleden rolündedir.

Annales yöntemlerinden olan geriye doğru metot üç kuşak boyunca sadece bir yazarda görülürken, karşılaştırmalı tarih yöntemine başvurma ise ilk kuşak tarihçiliğinde çok nadir olduğu, ikinci kuşakta arttığı, üçüncü kuşakta ise tekrar azalma eğiliminde olduğu izlenebilmektedir. Yerel tarih eserlerinde yapılan karşılaştırmaların önemli bir bölümünde ise bir şehir (kaza, sancak da olabilir) başka bir şehir ile karşılaştırılmaktan ziyade Osmanlı'nın genel düzeni ve durumuyla kıyaslanır. Karşılaştırmaların önemli bir bölümü de çalışmanın konusunu oluşturan dar mekânlar (sancak içinde bazı kazalar, kazalar içinde nahiyeler arasında) içinde yapılmaktadır. Genelde karşılaştırmalı yöntemden kaçınılmasında çeşitli faktörlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre belli bir kaynağa veya kaynak grubuna bağlı kalınıp, farklı kaynaklara başvurma verdiği çeşitli zorluklar veya böyle bir tercihte bulunulmaması, çalışmaların sorun odaklı olmamaları, benzer konudaki eserlerin değerlendirilmemesi, alanda otorite olarak kabul edilen önceki bazı araştırmaların yöntem ve içerik açısından neredeyse aynen örnek alınması, karşılaştırmaların kendisinden kaynaklanan birtakım zorluklardan dolayı çalışmalarda yeterince mukayeselerde bulunulmaz. Başvurulan kıyaslamalar da sistematik olmaktan uzak olup tesadüfi karşılaştırmalardır. Keza tam olarak karşılaştırmalı tarih çalışmalarının oranı da düşüktür. Zira ilk kuşakta bu yönde bir çalışma görülmezken ikinci ve üçüncü kuşakta ise sadece iki çalışma tam mukayeseli araştırma niteliğindedir. Bu karşılaştırmalı yerel tarih çalışmalarında, mukayeseli yöntem özellikle seçilen bir yöntem olup genelde çalışmaların yazarları tarafından da belirtilmektedir. Bu eserlerde yapılan kıyaslamalar rastgele ve düzensiz olmaktan ziyade başlı başına ve özellikle kullanılan baskın bir yöntemdir.

Türkiye'deki son üç kuşak yerel tarih çalışmalarında önemli oranda geleneklerden kaynaklanan benzer tutumlar bulunmaktadır. O halde Annales Ekolü bilinsin veya bilinmesin, metodolojik tutumları kabul edilsin veya edilmesin Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarındaki yazım anlayışının önemli bir özelliği de bu anlayışı belli ölçüde sürdürmesidir. Annales'ın yaptığı gibi sosyo-ekonomik tarih yönü tercih edilse de aşağıda da görüleceği gibi kısa süreli çalışma, uzun süreli olsa da kronolojik seyri takip etme, tasviri coğrafyayı benimseme, tesadüfi karşılaştırmalarda bulunma, eklektik olmadan bütünselliği yakalama gibi konularda geleneksel tutum sürdürülür.

Gerek yerel tarih çalışmalarında yapılan incelemelerden, gerekse tarihçilerle yapılan mülakatlardan anlaşıldığı gibi Annales'ın bilinirliği, eserlerinden yararlanma oranı kuşaklar boyunca artmaktadır. Bununla birlikte yerel tarih çalışmalarında Annales daha çok Braudel ile özdeşleşmekte ve büyük oranda Braudel'in eserlerinden, özellikle *Akdeniz Dünyası*'dan yararlanılmaktadır. *Akdeniz Dünyası*'na yer veren çalışmaların büyük çoğunluğunda Braudel'in 16. yüzyılda Akdeniz nüfusunun muazzam artışına yönelik ifadeleri aktarılır. Yani Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarında Annales ile ilgili denklem "Annales= Braudel=*Akdeniz Dünyası* eseri=*Akdeniz nüfusunun 16. yüzyıldaki artışı*" olmaktadır. Annales Ekolü denilince akla büyük oranda Braudel ve daha çok Braudel'in *Akdeniz Dünyası* eseri gelmekte, diğer tarihçilerin ele aldıkları konular, değerlendirdikleri ve geliştirdikleri metotlar konusunda genelde kayıtsız, sessiz ve ilgisiz kalınmaktadır. Neredeyse tamamen Braudel'den yararlanılıp diğer Annales tarihçilerinin de eserlerine başvurulmaması, Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarında ele alınan konuların farklı cephelerden, değişik yöntem ve sorularla değerlendirilme fırsatı için olumsuz olmuştur.

Annales Ekolü tarihyazım yöntemlerinden olan uzun süreli çalışma yöntemi, ekol tarihçiliğinde genel olarak ekonomik, toplumsal yapıların izahı için adeta bir model iken, Türkiye'deki ilk kuşak tarihçiliğinde büyük oranda kronolojik, bir başka deyişle on yılların, yüzyılların adeta sırayla anlatımı olarak yansımıştır. İkinci ve üçüncü kuşakta durum biraz daha değişse de genel olarak bu tarzın baskınlığı devam etmiştir. Özetle çalışmalarda genelde uzun vadeli yapısal değişim ve dönüşümlere odaklanmaktan ziyade, başvuru kaynakların da etkisiyle daha çok belli bir zaman dilimi esas alınmaktadır. Nispetten uzun süreli olan çalışmalarda yapılan değerlendirmeler kronolojik seyirdedir. Öyle görünüyor ki François Simiand'ın 20. yüzyılın hemen başında belirttiği tarihçilerin putlarından "siyaset, birey putları", Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarında sosyo-ekonomik tarihçiliğin daha çok önem görülmesiyle "yıkılmıştır." Ancak üçüncü "put" olan "kronoloji putu" genel olarak devam etmektedir. Bu yöndeki yerel tarih çalışmaları yılları, on yılları, yüzyılları seyir halinde ele almış, belgelerdeki bilgileri kronolojik sıralamayla yansıtmışlardır. Bu ise eserlerde tasviri bilgilerin daha çok yer almasında etkili olmuştur.

Farklı temaları birlikte ele alınması anlamındaki bütünselliğin şekil olarak varlığı çalışmalarda görülmekle birlikte, içerik analizi yapıldığında, bu eğilimin Annales tarzı ilişki analiz şeklinde gerçekleşmediği fark edilmektedir. Bu tarzdaki yerel tarih

çalışmalarında temalar (siyasi, sosyal, ekonomik, idari) eklektik bir şekilde değil, sırayla ve kategorik olarak incelenir. Annales Ekolü tarzındaki çalışmalarda yansıyan “her şey her şeyi etkiler” fikrinden uzak olarak, bölgenin siyasi, idari, sosyal ve ekonomik geçmişini oluşturan departmanlar birbiriyle ilintili olmaksızın, geçirimsiz tabakalar halinde yansıtılır. Buna karşın, Annales Ekolü gibi Türkiye’deki yerel tarih çalışmalarında da siyasi ve idari tarih konular yerine sosyal ve ekonomik tarihe daha çok yer verilmektedir. Kısaca, Türkiye’deki yerel tarih araştırmalarında en çok sosyo-ekonomik tarihe yer verilip siyasi, idari tarihe de yer ayrılmasına özen gösterilip bu anlamda bütünselliğe ulaşmaya çalışılmaktadır. Ancak bütünselliğin niteliğinden ziyade var olup olmaması önemsendiğinden dolayı büyük oranda tarih departmanları arasında etkileşime yer verilmeye gerek duyulmamaktadır. Bu konudaki senteze yönelik eklektik değerlendirmeler adeta okuyucuya havale edilmektedir. Ömer Lütfi Barkan 1950’li yılların hemen başında dolaylı olarak Braudel’i tarihin alt dalları arasında sınırları yıktığı gerekçesiyle övmüştür, ancak Türkiye’deki yerel tarihçiler bu durumu önemsememiş görünmektedir. Yerel tarih araştırmalarında insan faaliyetlerinin bütünü incelenmeye çalışılmakta, ancak bu bütünün parçaları (sosyal, ekonomik, siyasi, askeri, idari gibi) arasında sınırlar, duvarlar oluşturulmaktadır.

Yerel tarih çalışmalarında farklı disiplinlerin kavram ve yöntemlerine başvurmada kuşaklar arasında değişkenlik olsa da genel olarak yoğunluk gözlemlenmemektedir. Çalışmaların çok azında disiplinlerarası çalışmanın öneminden, farklı disiplinlere başvurmanın gerekliliğinden bahsedilse de bunun uygulamadaki yansıması yeterli değildir. Araştırmalarda farklı disiplinlere ait müstakil çalışmalardan yoğun olarak yararlanılmadığı gibi, tarih dışı disiplinlere ait kavramlara da yeterince yer verilmemektedir. Bunun anlamı Annales’in çok önem verdiği disiplinlerarası çalışmanın, tarihçilerle yapılan mülakatlarda da yansıdığı gibi istisnalar haricinde yerel tarih araştırmalarında yeterince önemsenmediğidir. Tarih dışı disiplinlerin veri, yöntem ve teknikleri tarih araştırmasıyla yoğrulmayıp en iyi ihtimalle daha çok bu disiplinlerden zaman zaman bahsedilmekle yetinilir. Özetle, genel olarak yerel tarih çalışmalarında disiplinler arası çalışmaya verilen önem, söylemsel olarak kalmakta belki bunun da bir yansıması olarak farklı disiplinlerin eserlerinden yoğun yararlanılmamaktadır. Bu ise tarih dışı disiplinlerin kavram, teknik ve metotlarından da habersiz olunmasına kaynaklık etmektedir.

İstatistik, iktisat, sosyoloji, demografi, coğrafya gibi farklı disiplinlerin tarih çalışmalarında değerlendirilmesi yönündeki Köprülü-Barkan-Akdağ-İnalçık'ın tavsiyeleri veya çalışmaları sonraki kuşakları da çeşitli şekillerde etkilemiştir. Nicelikselliğin büyümesine kapılan genel ve bölgesel ölçekli Annales Ekolü'ndeki çalışmalarda olduğu gibi, Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarında da özellikle ikinci kuşak dâhil olmak üzere önemli oranda rakamsallık ve bunun da yansıması veya uzantısı olarak tablo, zaman zaman da grafiklere başvurulmaktadır. Denilebilir ki nicelikselliğe dair bir yönelim varsa Türkiye'deki yerel tarih çalışmaları da Annales Ekolü'ndeki bölgesel tarih eserlerinde olduğu gibi bilgisayar programlarından da yararlanarak bundan uzak kalmamışlardır. Bununla beraber Annales Ekolü'yle bu ortak yan söz konusu olsa da rakamların, tabloların çok önemli bir oranda tasviri olarak kullanılıp, verilerin yorumlanmaması aynı zamanda ekol ile aralarındaki önemli bir farklılık olarak göze çarpar. Öyleki Annales çalışmalarında rakamlar açıklanması gereken unsurlar veya bir yargının destekleyicisi durumunda iken, Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarında ise önemli oranda verilmesi, sunulması, kaynaklardan olduğu gibi yansıtılması gereken ham verilerdir.

Annales'da başından beri gerek Lucien Febvre'de gerekse de Fernand Braudel'de olan, daha sonra Annales tarzı bölgesel monografilere de önemli oranda yansıyan coğrafya veya coğrafya-tarih ilişkisine verilen önem, Türkiye'deki yerel tarih çalışmaları için özellikle sorgulanması gereken bir olgudur. Bu çalışmalarda coğrafyaya başvurma, coğrafya ile tarih etkileşimini gösteren örnekler görülmektedir. Tüm kuşaklarda yer alan çalışmaların yarısından biraz daha fazla olarak müstakil olarak coğrafyayla ilgili bir başlık bulunmaktadır. Bununla birlikte yerel tarihçilerin önemli bir bölümü coğrafyanın siyasi, askeri, sosyal, ekonomik vb. tarih alanlarına olan etkisini yorumlayıp açıklamaktan ziyade daha çok mekânla ilgili bilgileri sunmakla yetinmektedir. Ancak coğrafi tarihe örnek olan değerlendirmeler çalışmaların büyük çoğunluğunda yine de yer almaktadır. Bu değerlendirme veya yorumların sayısı veya kapladığı alan çalışmaların hacimlerine göreyse çok sınırlıdır. Türkiye'deki yerel tarih çalışmalarında coğrafya, önemli oranda betimsel nitelikte kalmaktadır. Yerel tarihçi de insan-mekân ilişkisinin önemini tarih çalışmasında yeterince yansıtmamaktadır. İkinci kuşak yerel tarih çalışmalarında coğrafyaya verilen önem biraz daha artmış olsa da, üçüncü kuşaktan itibaren bu eğilim coğrafya aleyhine değişmiştir. Bu ise zaten yerel

tarihte coğrafyanın etkisine fazla önem verilmemesi yönündeki tarihyazım tarzının daha da güçlenmesini pekiştirmektedir.

KAYNAKÇA

- Abacı N. (2001). *Bursa Şehrinde Osmanlı Hukukun Uygulanması (17 yüzyıl)*, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Acar Vanleene S. M. (2012). “Wilhelm Dilthey’da Anlama Üzerine”, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, 52/1, 159-171.
- Acun F. (2011). “Tarihin İnşası Sürecinde Belge ve Kullanımı”,(Ed. Mehmet Öz), *Cumhuriyet Döneminde Türkiyede Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildiriler, 18-20 Mart 2010*, TTK, Ankara.
- Adıyeye N. (1994). *XIX. Yüzyılda Milas'ın Sosyal, Demografik, Ekonomik ve Kültürel Gelişimi*, (Basılmamış Doktora Tezi), 9 Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Afyoncu E. (2003). “Türkiye’de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler”, *Türkiye Araştırmaları Litaratür Dergisi*, Cilt 1,2003, 267-286.
- Agulhon M. (1977). “Alain Corbin, Archaïsme et modernité en Limousin au XIXe Siècle, 1845-1880”, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 32/2, 301-304.
- Ağayev E. (2015). “*Mikro Tarih*”, (Ed. Ahmet Şimşek), Tarih İçin Metodoloji, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Akbayrak H. (2012). *Osmanlıdan Cumhuriyete Tarih Yazımı.-Milletin Tarihinden Ulusun Tarihine*, Kitabevi, İstanbul.
- Akçalı A. A. (2013).*Tarih Öğretiminde Merkeze Bağımlılığın Azaltılması Yolunda Bir Çözüm Önerisi: Yerel Tarih* , (Basılmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Akdağ M. (1950). “Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti” , *Bellekten*, 14/ 55,319-418.
- Akdağ M. (1995). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyamları*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Akdağ M. (2014). *Türkiye’nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, YKY Yayınları, İstanbul 2014
- Akgül M. (1989). *XVI. Yüzyıl Arşiv Kayıtlarına Göre Alaiyye’nin Sosyal ve Ekonomik Hayatı İle Nüfus ve İdari Taksimati*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akkoyun S. (1992). *1530 (H.937) Tarihli Tahrir Defterine Göre Darende Kazası*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1992.
- Akmençe A. E. (2016). İngilizce Öğretiminde Holistik (Bütünsel) Yaklaşım, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesini Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

- Akpınar T. (1989). “Mustafa Akdağ”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2, İstanbul.
- Aksel B., Filiz Öğretmen (Haz.), *Kent Araştırmaları Bibliyografyası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.
- Aksoy M. (2013). “*Tarih ve Sosyoloji ya da Bir İmkan Olarak Tarihsel Sosyoloji*”, (Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), Türkiye’de Tarihyazımı, Yeditepe Yayınevi İstanbul.
- Akşin S. (1994). “Kent Tarihinde Yaklaşım”, (Haz. Ferzan Bayramoğlu Yıldırım), *Sempozyum/Atölye Kent Tarihçiliği*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Aktaş S. (2001). “David Hume’un Anti Rasyonalist Epistemolojisi Üzerine Dayalı Ahlak ve Adalet Teorisi”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, V/1-4, 12-36.
- Akyıldız A. (2013). “Uluçay, Mustafa Çağatay”, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 42, İstanbul, 122-123.
- Akün Ö. F. (2000). “Mehmet Fuad Köprülü”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 28, İstanbul.
- Akşit O. (1983). *Manisa Tarihi (Mangesia Ad Sipylum) (Başlangıçtan M.S 395 Yılına Kadar)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Albiseti J. C. (1996). “Roger Chickering. Karl Lamprecht A: German Academic Life (1856-1915)”, *German Studies Review*, 19/3, 555-556.
- Alexander E. P. (1946). “Let's Study the Local History of Illinois”, *Journal of the Illinois State Historical Society (1908-1984)*, 39/1, 7-20.
- Alkan N. (2011), “Efsaneden Aydınlanmacı Geleneğe Tarih Düşüncesi”, (Ed. Ahmet Şimşek), *Tarih Nasıl Yazılır? Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, Tarihçi Kitabevi İstanbul.
- Altunışık R., R. Çoşkun ve diğerleri (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri-SPSS Uygulamalı*, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Anaç H. (2016). “Georges Duby'nin Tarihyazımı Üzerine Yaklaşımları”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 3/9, 1-35.
- Andrews C. M. (1897). “Review: Domesday Book and Beyond. Three Essays in the Early History of England by Frederick William Maitland”, *The American Historical Review*, 3/1, 130-133.
- Angle P. M. (1944). “On Writing Local History”, *Journal of the Illinois State Historical Society (1908-1984)*, 37/4, 358-362.
- Arıcı H. (1994). *71 No’lu Şer’iyye Siciline Göre Sinop ve Çevresinde Sosyal Hayat*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arıkan Z. (1981). “Bir Özel Sayı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14/25, 381-386.

Arıkan Z. (1988). *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.

Arıkan Z. (1994). “Tapu Tahrir Defterlerinin Kent Kaynağı Olarak Önemi”, (Haz. Ferzan Bayramoğlu Yıldırım), *Sempozyum/Atölye Kent Tarihçiliği*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Arıkan Z. (2011). *Tarih Gezintileri*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.

Artan T. (1994). “Kent Tarihi Yazımında Kaynak Olarak Görsel Malzeme”, (Haz. Ferzan Bayramoğlu Yıldırım), *Sempozyum/Atölye Kent Tarihçiliği*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Ariés P. (1960). *L'Enfant et La Vie Familiale Sous l'Ancien Régime*, Paris.

Armağan A. L. (1996), *XVI. Yüzyılda Teke Sancağı: Tapu-Tahrir Defterlerine Göre*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Armogathe J. R. (1975). “M. Vovelle. Piété Baroque et Déchristianisation en Provence Au XVIIIeSiècle. Les Attitudes Devant La Mort D'après Les Clauses Des Testaments”, *Revue De L'histoire Des Religions*, 188/2, 193-196.

Arslan F. (2009). *Sosyal Bilimlerin Doğabilimsel Temellerinin Eleştirel BirDeğerlendirmesi*,(Basılmamış Doktora Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Arı B, Aslantaş S. (2002). “Tarih Öğretiminde Tek Kişilik Akademi İnalıcık”, *Türkyurdu*,175, 56-60,

Aslan, E. (2000). “Yerel Tarihin Tanımı, Gelişimi ve Değeri”. (haz. Zeynel Abidin Kızılyaprak), *Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme veYerelleşme içinde*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal TarihVakfı Yayınları, İstanbul.

Aslantaş, S. (2009). “Halil İnalıcık’ın Akademik Biyografisi”, (Haz. Taşkın Takış, Sunay Aksoy), *Halil İnalıcık Armağanı-I*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.

Ayan E. (2011). Türk Tarih yazımının Evriminde Annales Kuramının Yorumu, *Tarih Okulu- The History School* , 11, 75-101.

Aydın Ş. (1997). *XVI. Yüzyılda Çankırı Merkezinin Sosyal ve İktisadi Yapısı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aynural S.(1989). 3. *Selim Döneminde İstanbul’da İktisadi Hayat (1789-1807)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aysevener K, Barutca E. M.(2003).*Tarih Felsefesi*, Cem Yayınevi, İstanbul.

Aysevener K. (2013). “Bir İlerleme Tasarımı Olarak Tarih”, (Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye’de Tarihyazımı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

- Avcı Y. (2015). “Kent Tarihi”, (Ed. Ahmet Şimşek), *Tarih İçin Metodoloji*, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Bakkal C. (1994). *Menemen Kazası XV-XVIII. Yüzyıllar*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Balabanlılar M. (1989). “Fernand Braudel’le Bir Başka Tarih” [Mehmet Ali Kılıçbay İle Söyleyişi], *Cumhuriyet*, 14 Aralık.
- Balcı A. (2004). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknikler ve İlkeler*, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Barkan Ö. L. (1951). “Fernand Braudel: La Méditerranée Et Le Monde Méditerranéen À L’Époque De Philippe II.”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XII/3-4, 173-192.
- Barkan Ö. L. (1951). “Philippe II. Devrinde Akdeniz ve Akdeniz Memleketleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 12/3-4, 173-194.
- Barkan Ö. L. (1953). “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, 10, 1-27.
- Barkan Ö. L. (1954). “La ‘Méditerranée’ de Fernand Braudel Vue d’Istamboul”, *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 9/2, 189-200.
- Barkan Ö. L. (1964). “Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları”, *Belgeler*, 1/ 2, 235-377.
- Barkan Ö. L. (1966). “Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)”, *Belgeler*, 3/ 5-6, 1-491.
- Barkan Ö. L.(1980). *Türkiye’de Toprak Meselesi I*, Gözlem Yayınları, İstanbul.
- Barkan Ö. L., Meriçli E. (1998). *Hüdevendigar Livası Tahrir Defterleri I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Basılğan M. (2010). *Alman Tarihçi Okulunun Joseph Alois Schumpeter Üzerine Etkisi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bauzon L. E. (1978). “Local History: Rationale, Problems, And Prospects”, *Philippine Quarterly of Culture and Society*, 6/3, 157-165.
- Baykara T. (1994). “Eski Şehir Tarihlerinin Işığında Günümüz Kent TarihiYazımı”, *Sempozyum/Atölye Kent Tarihçiliği*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Baykara T. (1995). *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, İrfan Kültür ve Eğitim Derneği Yayını, İzmir.
- Baykara T. (2007). *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli 1070-1520*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

- Bayraktar B. (2002). *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Beckett J. (2007). *Writing Local History*, Published by: Manchester University Press.
- Bellah R. N. (1959). "Durkheim and History", *American Sociological Review*, 24 /4, 447-461.
- Berber E. (1999). *Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Berktaş H. (1991). "Dört Tarihçinin Sosyal Portresi", *Toplum ve Bilim*, 54-55, 19-45.
- Beritan F, Şimşek A. (2013). "Tarih Yazımında Avrupa Merkeziliğin İzleri", (Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye'de Tarihyazımı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Bennassar B. (1970). "(Review) Marcel Couturier. Recherches Sur Les Structures Sociales De Chateaudun, 1525-1789", *The Economic History Review*, 23/2, 1970, 386-387.
- Birnbaum N. (1978). "The Annales School and Social Theory [with Discussion]", *Review (Fernand Braudel Center)*, 1,3/4, 225-242.
- Bloch M, Lucien L. (1929). "À Nos Lecteurs", *Annales D'Histoire Économique et Sociale*, 1/1, 1-2.
- Bloch M. (1928). "Pour Une Histoire Comparée des Sociétés Européennes", *Revue de Synthèse Historique*, XLVI/XX, 1928, 15-51.
- Bloch M. (1952). *Apologie Pour L'histoire Ou Métier D'historien*, Librairie Armand Colin, Paris.
- Bloch M. (1961). *Les Rois Thaumatourges. Étude Sur Le Caractère Sur Naturel Attribué À La Puissance Royale Particulièrement en France et En Angleterre*, Armand Colin, Paris.
- Bloch M. (1982). *La Société Féodale*, Editions Albin Michel, Paris.
- Bloch, M. (1985). *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Birey Toplum Yayınları, Ankara.
- Bloch M. (2007). *Feodal Toplum*, (çev. Melek Fırat), Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Bloch M. (2007). "Avrupa Toplumlarının Karşılaştırmalı Tarihi İçin", (Der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Boratav A. (2007). "Sunuş", (Der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Brereton M. C. (2007). *Philosophic Historiography in The Eighteenth Century in Britain And France*, Faculty of English Language and Literature University of Oxford, Oxford.

- Bresiach E. (2012). *Tarihyazımı*, (çev. Hülya Kocaoluk), YKY Yayınları, İstanbul.
- Brobjer T. H. (2007). "Nietzsche's Relation to Historical Methods and Nineteenth-Century German Historiography", *History and Theory*, 46/2, 155-179.
- Bourne E.G. (1896). "Leopold Von Ranke", *The Sewanee Review*, 4/4, 385-401.
- Bottomore T. (1997). *Frankfurt Okulu*, (çev. Ahmet Çiğdem), Vadi Yayınları, Ankara.
- Bogue A. G. (1994). "Frederick Jackson Turner Reconsidered", *The History Teacher*, 27/2, 195-221.
- Bottomore T ve R. Nisbet. (2002). "Yapısalcılık", (Der. Tom Bottomore -Robert Nisbet), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Kırmızı Yayınları, Ankara.
- Boubia F. (1997). "Hegel's Internationalism: World History And Exclusion", *Metaphilosophy*, 28/4, 417-432.
- Burchardt J. (1974). *İtalya'da Rönesans Kültürü 1-2*, (çev. Bekir Sıtkı Baykal), Devlet Kitapları, Ankara.
- Bulhof Ilsen. (1976). "Structure And Change in Wilhelm Dilthey's Philosophy Of History", *History And Theory*, 15/1. 21-32.
- Burke P. (1990). "The 'Annales' In Global Context", *International Review Of Social History*, 35/3, 421-432.
- Burke P. (2007). "Modern Avrupanın İlk Dönemlerinde Toplum ve Ekonomiye Giriş", (Der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihi Annales Okulu İzinde*, İstanbul.
- Burke P. (2010). *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, (çev. Mehmet Küçük), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Burke P. (2011). *Tarih ve Toplumsal Kuram*, (çev. Mete Tunçay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Burke P. (2017). *Fransız Tarih Devrimi Annales Okulu (1929-2014)*, (çev. Umut Yener Kara, Turgay Sivrikaya), Isık Yayınları, İstanbul.
- Bulduk Ü. (1993). *XVI. Asırda Kara Hisar-I Sahib Sancağı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Büyüköztürk Ş., Çokluk Ö., Köklü N. (2017). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik*, Pegem Akademi, Ankara.
- Brush K. (1993). "The Cultural Historian Karl Lamprecht: Practitioner and Progenitor of Art History", *Central European History*, 26/2, 139-164.
- Braudel F. (1958). "Histoire et Sciences Sociales: La Longue Durée", *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 13/4, 725-753.
- Braudel F. (1963). "Beauvais et le Beauvaisis au XVIIe Siècle [Pierre Goubert, Beauvais et le Beauvaisis de 1600 à 1730. Contributions à L'histoire Sociale de La France au XVIIe Siècle]", *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 18/4, 767-778.

- Braudel F. (1978). "En Guise de Conclusion", *Review*, 1, 243-261.
- Braudel F. (1979). *Civilasiton Matérielle, Économie et Capitalisme, XVe –XVIIIe Siecle, Tome I: Les Structures du Quotidien: Le Possible et L'Impossible*, Armand Colin, Paris.
- Braudel F. (1979). *Civilasiton Matérielle, Économie et Capitalisme, XVe –XVIIIe Siecle, Tome II: Les Jeux de L'Echange*, Armand Colin, Paris.
- Braudel F. (1979). *Civilasiton Matérielle, Économie et Capitalisme, XVe –XVIIIe Siecle, Tome III: Le Temps du Monde*, Armand Colin, Paris.
- Braudel F. (1979). *La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen A L'Époque de Philippe II, Tome I, II*, Armand Colin, Paris, 1979.
- Braudel F. (1983). "1950'lerde Tarihin Durumu", (çev. Zeki Arıkan), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1/1, 129-143.
- Braudel F. (1992). *Tarih Üzerine Yazılar*, (çev. M. Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara.
- Braudel F. (1993). *Grammaire des Civilisations*, Flammarion, Paris.
- Braudel F. (1994). *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV-XVIII. Yüzyıllar- Cilt 1:Gündelik Hayatın Yapıları*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Gece Yayınları, İstanbul.
- Braudel F. (1994). *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV-XVIII. Yüzyıllar- Cilt 2: Mübadele Oyunları*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Gece Yayınları, İstanbul.
- Braudel F. (1994). *Maddi Uygarlık Ekonomi Ve Kapitalizm XV-XVIII. Yüzyıllar-Cilt 3: Dünyanın Zamanları*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Gece Yayınları, İstanbul.
- Braudel F. (1990). *2. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I, II*, (çev. M.Ali Kılıçbay), Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Braudel F. (2001). *Uygarlıkların Grameri*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Braudel F. (2007). "Akdeniz (Sonuç)", (Der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Braudel F.(2007). "Tarih ve Toplumsal Bilimler", (Der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, Kırmızı Yayınları, İstanbul
- Braw J.D. (2007). "Vision as Revision: Ranke and the Beginning of Modern History", *History and Theory*, 46/4, 45-60.
- Brewer W.M. (1959). "The Historiography of Frederick Jackson Turner", *The Journal of Negro History*, 44/3, 240-259.
- Bouteiller M. (1963). "Les Rois Thaumaturges; Étude Sur Le Caractère Sur Naturelattribué À La Puissanceroyale, Particulièrement en France et En Angleterre. 1 Vol. By Marc Bloch -Arts Et Traditions Populaires", *Année*, 11/1, 57-59.

- B. Y. (1970). "Couturier Marcel-Recherches Sur Les Structures Sociales De Châteaudun, 1525-1789", *Population*, 25/3, 702
- Cansız İ. (1997). *Şerriye Sicillerine göre 19. Yüzyıl Sonlarında Yozgat Sancağı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Candeğer Ü. (2017). "Yerel Tarih Çalışmasında Kaynakların Önemi: Burdur Örneği", *Tarih Okulu Dergisi -Journal Of History School*, 10/XXX , 241-255.
- Counce, S. (2001). *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, (çev.Bilmez Bülent Can, Alper Yalçınkaya), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Çaykara E. (drl.), (2007). *Halil İnalçık Kitabı/ Tarihçilerin Kutbu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Cevizci A. (2009). *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul.
- Chevallier R. (1993). "Lucien Febvre Combats Pour L'histoire", *Revue Belge De Philologie et D'histoire*, 71/2, 125.
- Chirot D. (2014). "Marc Bloch'un Toplumsal ve Tarihsel Manzarası", (ed. Theda Skochol), *Tarihsel Sosyoloji Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler*, İstanbul.
- Claude F. (1950). "En Turquie , Transformations Politiques, Répercussions Agraires", *Annales, Economies, Sociétés, Civilisations*, 344-349.
- Cloulas I. (1975). "Alain Corbin. Archaïsme et Modernité en Limousin au XIXe Siècle, 1845-1880.Paris, Marcel Rivière, 1975. 2 vol. in-8°, 1167 pages, 105 cartes et graphiques", *Bibliothèque De L'école Des Chartes*, 134/1, 235-240.
- Cofone A. J. (1997). "Review -Rereading Frederick Jackson Turner: The Significance of the Frontier in American History", *The History Teacher*, 30/3, 373-374.
- Collingwood R.G. (1996). *Tarih Tasarımı*, (çev. Kurtuluş Dinçer), Gündoğan Yayını, Ankara.
- Coleman C. (2010). "Resacralizing The World: The Fate Of Secularization in Enlightenment Historiography", *TheJournal of Modern History*, 82/2, 368-395.
- Comte A. (1868), *Positive Philosophy*, (trans: Harriet Martineau), University Of Toronto Library, New York.
- Corbin A. (1999). *Archaïsme et Modernité En Limousin au XIX Esiècle, 1845-1880, La Rigidité des Structures Économiques, Sociales et Mentales*, C.1, Presses Universitaires De Limoges.
- Couturier M. (1966). "Vers Une Nouvelle Méthodologie Mécanographique. La Préparation des Données", *Annales. Économies,Sociétés, Civilisations*, 21/4, 769-778.
- Craven A. (1942). "Frederick Jackson Turner, Historian", *The Wisconsin Magazine of History*, 25/4, 408-424.
- C.H.F (1932). *CHF. Halkevleri Talimatnamesi*, Hâkimiyet-i Milliye Matbası, Ankara.

C. P. Lewis (1988). "The Great Awakening Of English Local History, 1918–1939" (Ed.Christopher Dyer, Andrew Hopper and others), *New Directions in Local History Since Hoskins*, Hertfordshire.

Çelik Ş. (1994). *Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı (1500-1584)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çınar H. (2000). *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (Basılmamış Yüksek Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çolak K. (2000). *XVI. Yüzyılda İstanbul'da İhtida Hareketleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çolak M. (1991). *16 Yüzyıl Başlarında Merzifon Kazası (1515-1520)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Çoruh H. (1997). *Temettüat Defterleri'ne Göre Erzurum Şehri (1260-1844)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dağ M. (2018). "Sosyal Bilgiler Derslerinde Yerel Tarih Konuları ve Yaklaşımları (1968-2018)", *Journal Of History (Tarih Okulu Dergisi)* , XXXIV, 893-932.

Dales J. H. (1953). "(Review- The Industrial Revolution in North Wales by A. H. Dodd; The Industrial Development of South Wales, 1750-1850: An Essay by A. H. John)", *The Canadian Journal of Economics and Political Science/ Revue Canadienne d'Economique et de Science politique*, 19/ 1, 111-113.

Danacıoğlu, E. (2012). *Geçmişin İzleri, Yanı Başımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Delice D. (2011). "Annales Okulu ve Ricoeur'un 'Anlatı' Bağlamında Annales Okulu Eleştirisi", *History Studies* 3/2, 101-124.

Demir, F. (2013). *Giambatista Vico'ya Göre Dilin Doğası Üzerine*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demirel Ö. (2000). *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Bir Rolü*, Türk Tarih Kurmu, Ankara.

Demircan H. (2000). *Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demircioğlu İ.H. (1996). *1881- 1908 Döneminde Trabzon Sancağı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Dinçer K. (2013). "Tarihte Açıklama ve Anlama", (Ed.Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye'de Tarihyazımı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

- Doğru H. (1992). *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, Afa Yayınları, İstanbul.
- Dosse F. (2007). *Ufalanmış Tarih*, (çev. Işık Ergüden), Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, İstanbul.
- Doyle W. (1986). “Bordeaux Le Sud-Ouesta XVIIIe Siecle: Croissancee Conomique et Attraction Urbaine“, *The English Historical Review*,101/398, 260-261.
- Duby G. (1953). *La Sociele aux XIe et XIIe Siecles Dans La Region Mâconnaise* , Paris.
- Duby G. (1972). “Lignage, Noblesse Et Chevalerie au XIIe Siècle Dans La Région Mâconnaise”, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 27/4-5, 803-823.
- Durğun S. (2016). *Tarih Felsefesinde Metodoloji Problemi: Tarihselci Tarihyazımı ve Annales Okulu Tarihyazımı Perspektifinden Nedensellik İlkesinin Temellendirilmesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Durkheim E. (2011). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, (çev. Cenk Saraçoğlu), Bordo Siyah, İstanbul.
- Durkheim E. (1888). “Introduction A La Sociologie De La Famille”, *Extrait Des Annales De La Faculté Des Lettres De Bordeaux*, 10, 257-281.
- Durdu Z. (2006). “Frankfurt Okulu’nun Sosyal Bilim Anlayışı”, *Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 15, 15-32.
- Edouard B. (1966). “Ariette Hıgounet-Nadal. Les Comptes de La Taille et Les Sources De L’histoire Démographique de Périgueux”. *Bibliothèque De L’école Des Chartes*, 124/2, 579-581.
- EHESS
Jean-Pierre Poussou,<http://editions.ehess.fr/ouvrages/ouvrage/bordeaux-et-le-sud-ouest-au-xviiiie-siecle/> (10.09.2017)
- EHESS (<https://www.linkedin.com/edu/school?id=21251&trk=edu-cp-title>)
(20.12.2018)(<https://www.ehess.fr/fr/centre-recherches-historiques-crh>) (10.11.2018)
- Eken G. (1993). *Fiziki Sosyal ve İktisadi Açıdan Divriği (1775-1845)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Emecen F. (2013). *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Türk Tarih Kurumumu, Ankara.
- Emecen F. (1997). *Unutulmuş Bir Cemaat, Manisa Yahudileri*, Eren Yayınevi, İstanbul.
- Erdoğru M.A. (1989). *15-16. Yüzyılda Beyşehir Sancağı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1989.
- Ergenç Ö. (2000). “Halil İnalçık Neden ‘Büyük’“, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 3/12, Ağustos-Eylül-Ekim, 121-141.
- Ergenç Ö. (2011). *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Ergenç Ö. (2014). *16. Yüzyıl Sonlarında Bursa (Yerleşimi, Yönetimi, Ekonomik ve Sosyal Durumu Üzerine Bir Araştırma)*, Türk Tarih Kurumu Yayın, Ankara.

Ergenç Ö ve diğerleri. (1994). “Osmanlı Dönemi Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Düşünceler”, Bir Kent Tarihi Nasıl Yazılmalı, Yerel Tarih Yazımı İçin Görüşler”, (haz. Ferzan Bayramoğlu Yıldırım), *Sempozyum/Atölye Kent Tarihçiliği*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Ergut F. (2011). “Tarihi Sosyal Bilimselleştirmek; Sosyal Bilimleri Tarihselleştirmek (Söyleşi: Serkan Gül)”, (Ed. Elizabeth Özdalga), *Tarihsel Sosyoloji*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara.

Erkoçoğlu F. (2003). “Kitap Tanıtımı (Abdülkadir Kadri, Bursa Rehberi, 1329 /1911)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLIV-2, 383-388.

Erpulat D. (2003). “Tarih Eğitiminin İyileştirilmesi Çalışmaları”, (Haz. Oya Köymen), *Tarih Eğitime Eleştirel Yaklaşımlar*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

Erpolat M. S. (1993). *XVI. Yüzyılda Ergani Sancağı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Ertürk B.E. (1993). *Mustafa Çağatay Uluçay Hayatı Eserleri ve Tarihçiliği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Ertürk V.(2000). *Yenişehir Kazasının Siyasi, İktisadi Ve İçtimai Tarihi (1487 Mufassal, 1530 Muhasebe-İ İcmal Ve Kanuni Devri Vakıf Kaydına Göre)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Ergun D. (1982). *Sosyoloji Ve Tarih*, Der Yayınları, İstanbul.

Eskikurt A. (2005). “Tarihî Coğrafya Çalışmalarının Metodolojisi Konusunda Genel Bir Değerlendirme”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 11, 39-64.

Eskildsen K. R. (2008). ”Leopold Ranke’s Archival Turn: Location and Evidence İn Modern Historiography”, *Modern Intellectual History*, 5/ 3, 425- 453.

Evans R. J. (1999). *Tarihin Savunusu*, (çev. Uygur Kocabaşoğlu), İmge Kitabevi, Ankara.

Faroqhi S. (1983). “Ricardo, Yapısalcılık ve İklimsel Değişme: Emmanuel Le Roy Ladurie’nin Yapıtları”, *Toplum ve Bilim*, 23, 103-114.

Faroqhi S. (1985). “Duyguların da Bir Tarihçesi Vardır: Lucien Febvre’ün Yapıtları”, *Toplum ve Bilim*, 28, 149-162.

Faroqhi S. (1993). *Osmanlı’da Kent ve Kentiler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Faraooghı S. (1999). *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*,(çev. Zeynep Altınok), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul .

- Faraooghı S. (2010). *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayat*, (çev. Emine Sonnur Özcan), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Faroqhi S. (2014). *Orta Hali Osmanlılar-17.Yüzyılda Ankara ve Kayseri’de Ev Sahipleri ve Evleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Febvre L. (1906). “Histoire et Dialectologie. Aux Temps Où Naissait La Géographie Linguistique”, *Revue de Synthèse Historique*, XII, 249-269.
- Febvre L. (1912). *Philippe II et La Franche-Comté. Étude D’histoire Politique, Religieuse et Sociale*, Paris, Champion.
- Febvre L. (1936). “Pour Une Histoire Dirigée Les Recherches Collectives et L’Avenir De L’Histoire”, *Revue de Synthèse*, XI.
- Febvre L. (1937). “Aux Origines De l’Empire Ottoman”, *Annales D’Histoire Économique et Sociale*, 9/43, 100-101.
- Febvre L. (1946). “A Nos Lecteurs, A Nos Amis. Face Au Vent: Manifeste Des ‘Annales’ Nouvelles”, *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 1/1, 1-8.
- Febvre L. (1947). *Le Problème De L’incroyance Au XVIe Siècle- La Religion De Rabelais*, Éditions Albin Michel, Paris.
- Febvre L. (1949). “Vers une Autre Historie”, *Revue de Métaphysique et de Morale*, 3/4, 225-247.
- Febvre L. (1949). *La Terre et L’Évolution Humaine*, Éditions Albin Michel, Paris.
- Febvre L. (1950). “Un Livre Qui Grandit : La Méditerranée et Le Monde Méditerranéen A L’époque De Philippe II”, *Revue Historique*, 203/2, 216-224.,
- Febvre L. (1956). “Cahiers Internation Aux De Sociologie”, *Nouvelle Série*, 21,1-186.
- Febvre L. (1968). *Un Destin: Martin Luther*, Presses Universitaires de France, Paris.
- Febvre L. (1992). *Combat Pour Histoire*, Librairie Armand Colin, Paris.
- Febvre L. (1995). *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*, (çev. M. Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, İstanbul.
- Febvre L. (2007). “Başka Bir Tarihe Doğru,” (Der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, İstanbul.
- Forster R. (1978). “Achievements of the Annales School”, *The Journal of Economic History*, 38/1, 58-76.
- Fossier R. (2007), “Önsöz”, Marc Bloch, *Feodal Toplum*, (çev. Melek Fırat), Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Fırıncioğulları S. (2016) “Sosyal Bilimler ve Hermeneutik Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, *Sosyoloji Dergisi*, 33, 37-48.

- Fitzsimons M. A. (1980). "History as Worship", *The Review of Politics*, 42/4, 533-555.
- Fussell G. E. (1956). "Short Notices", *The English Historical Review*, 71/279, 327.
- Gaugh R. (1875). *The Antiquities and Memoirs of The Parish of Myddle*, Henry Sotheran and Co., 36, Piccadily, London.
- Gauthier L. (1912). "Lucien Febvre- Philippe II et la Franche-Comté. Etude D'histoire Politique, Religieuse et Sociale", *Bibliothèque De L'école Des Chartes*, 73, 139-140.
- Gibbon E. (1987). *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi (C.1.2.3)*, (çev. Asım Baltacıgil), BFS Yayınları, İstanbul.
- Gilderhus M. T. (2011). *Tarih ve Tarihçiler (Tarih Yazıcılığına Giriş)*, (çev. Emine Sonnur Özcan), Birleşik Yayın, Ankara.
- Ginzburg C. (2016). *Peynir ve Kurtlar, Bir 16. Yüzyıl Değirmencisinin Evreni*, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Goubert P. (1978). "Local History", *Daedalus*, 100/1, 113-127.
- Goff J. L. (1997). "Georges Duby (1919-1996)." *Cahiers De Civilisation Médiévale* 40/158, 199-209.
- Goff J. L. (2010). *Ortaçağ Kahramanları*, (çev. Füsün Önen), YKY Yayınları, İstanbul.
- Good H. G. (1949). "Review: Hendricks, Luther V. James Harvey Robinson: Teacher Of History", *Educational Research Bulletin*, 28/6, 164.
- Göde K. (haz.), (1982). *Halil Edhem (Eldem)- Kayseri Şehri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Göğebakan G. (1988). *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Gökberk M. (1997). *Kant ile Herder'in Tarih Anlayışları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Gökbilgin M.T. (2007). *XV. ve XVI. Asırlarında Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Gökçe T. (2000). *XVI.ve XVII.Lazıkıyye (Denizli) Kazası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Gökdemir O. (2011). "Tarihyazımında İki Yeni Yaklaşım: Sözlü ve Yerel Tarih", (ed. Ahmet Şimşek), *Tarih Nasıl Yazılır? Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- Göyünç N. (1991). *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Gülcan M. (1989). *Konya'da İctimai ve İktisadi Hayat (1675-1676)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Gümüşlü B. (2000). *Mustafa Akdağ'ın Tarihçiliği ve Türk Tarihçiliğindeki Yeri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gümüşçü O. (2008).“Tarih İncelemelerinde Arazi Araştırması ve Harita Kullanımı”, *Erdem*, 113/51, 111-135.

Güneş A. (1994). *Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyıl Başlarından 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Güneş İ., Yakut K. (2007). *Osmanlı'dan Cumhuriyette Eskişehir, 1840-1923*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Güven C. (1996). *18. Yüzyıl Sonlarında Niğde-Bar Bölgesinin, Sosyal, Kültürel, Mali, İktisadi Ve Askeri Durumunun Tahlili*,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Green N. L. (1990). “L'Histoire Comparative et Le Champ Des Études Migratoires”, *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 45 / 6, 1335-1350.

Gross C. (1897). “Review: Domesday Book and Beyond: Three Essays in the Early History of England. by Frederic William Maitland”, *Political Science Quarterly*, 12/4, 715-718.

Guilland A. (1916). “Karl Lamprecht “, *Revue Historique*, 121/1, 83-108

Gulley J. L. M. (1961). “The Retrospective Approach in Historical Geography (Die rückschreitende Methode in der historischen Geographie)”, *Erdkunde*,15/4, 306-309.

Gürbüz A. (1993).*Toprak Vakıf İlişkileri Çerçevesinde 16. Yyda Amasya Sancağı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gürkan E.S. (2005). “Titiz, Modern ve Dünya Çapında Bir Tarihçi: Halil İnalçık”, *Kılavuz- Aylık Kültür Dergisi*, 2005, 33, 9-11.

Günkut B.(1938). *Diyarbakır Tarihi*, Diyarbakır Halkevi Neşriyatı, Diyarbakır.

Gündüz A.(1993). *1523 (929 H.) Tarih v e 998 No'lu Tapu Tahrir Defterine Göre Musul, Mardin, Çermik Harput, ve Çemişgezek Sancaklarının Mukayeseli Tahlili*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Halkın L.E. (2014). *Tarih Tenkidinin Unsurları*, (çev. Bahaeddin Yediyıldız), Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Harsgor M. (1978). “Total History: The Annales School“, *Journal of Contemporary History*, 13/ 1, 1-13.

Hémery B. (1970). “French Rural History. An Essay on Its Basic Characteristics by Marc Bloch“, *Études Rurales*, 40,139.

Hobsbawn, E. J. (1999). *Tarih Üzerine*, (çev. Osman Akınhay), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

- Hobsbawm E. J. (2007). "Toplumsal Tarihten Toplumun Tarihine", (der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Holmes F.L. (2003). "The Longue Durée in the "History of Science", *History and Philosophy of the Life Sciences*, 25/4, 463-470.
- Horn T. C. R., Ritter H. (1986). "Interdisciplinary History: A Historiographical Review", *The History Teacher*, 19/3, 427-448.
- Hoskins, W.G. (1984). *Local History in England*, Addison Wesley Longman, New York
- Hoskins, W.G. (1960). *The Making of The English Landscape*, Hodder and Stoughton LTD, London.
- Huppert G. (1978). "The Annales School Before The Annales (with Discussion)", *Review (Fernand Braudel Center)*, 1/3-4, 215-224.
- Hume D. (1803). *The History of England from the Invasion of Julius Caesar to the Revolution in 1688 Volume II*, Printed For J. Wallis by T. Bensley, London.
- Hübinger G. (1996). "Karl Lamprecht: A German Academic Life, 1856-1915", *The Journal of Modern History*, 68/1, 241-243.
- Hüseyin Hüsameddin. (1928), *Amasya Tarihi*, Aydınlık Basımevi, İstanbul.
- Hicks H. (1952) , "Local History ", *The Wisconsin Magazine of History*, 36/1.
- Iggers G. G. (2007). *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı (Bilimsel Nesnelikten Post Modernizme)*, (çev. Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yayını, İstanbul.
- Israel J. (2006). "Enlightenment! Which Enlightenment", *Journal of the History of Ideas*, 67/ 3, 523-545.
- Işık İ. E. (1994). *Dilbilimsel Model, Claude Lévi-Strauss ve Yapısalcılık*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Işık H. (2008). "İlköğretimde Tarih Konularının Yerel Tarih İle İlişkilendirilmesinin Öğrenci Başarısına Etkisi", *The Journal Of International Social Research (Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi)*, 1/4, 290-310.
- İşıltan F. (1960). *Urfa Bölgesi Tarihi (Başlangıçtan H. 210=M.825'e Kadar)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul.
- İbişi, A. (2011). *Giambatista Vico'da Tarih Sorunu*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İleri T. (1998). *Maarif Salnamelerine Göre 20. Yüzyıl Başlarında (1898-1903) Amasya'da Eğitim Ve Eğitim Kurumları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

İnalcık H. (1943). *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Le Tanzimat et La Question Bulgare)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Doktora Tezleri Serisi, No: 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

İnalcık. H. (1951). “Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Münasebetiyle”, *Bellekten*, 15/60, 630-684.

İnalcık H. (1960). “Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar”, *Bellekten*, XXIV/ 93, 45-99.

İnalcık H. (1978). “Impact of the Annales School on Ottoman Studies and New Findings”, *Review (Fernand Braudel Center)*, 1-3/4, 69-99.

İnalcık H. (1992). “Bursa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul.

İnalcık H. (1995). “İstanbul: Bir İslam Şehri”, *İslam Tetkikleri Dergisi*, 9, 221-242.

İnalcık H. (1999). “Türkiye’de Osmanlı Araştırmaları: I-Türkiye Modern Tarihçiliğin Kurucuları”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Cilt:1, Ankara, 04-08 Ekim 1999,85-166.

İnalcık H. (2004). *Osmanlı İmparatorluğun Sosyal ve Ekonomik Tarihi Cilt 1*, Eren Yayıncılık, İstanbul.

İnalcık, H. (2005). *Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adalet*, Eren Yayınları, İstanbul.

İnalcık H., Arı B. (2007). “Osmanlı Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar”, *Uluslararası Askeri Tarih Dergisi*, 87, 213-247.

İnalcık H. (2008). “Fransız Annales Okulu ve Türk Tarihçiliği”, *Doğu Batı Makaleler II*, Ankara.

İnalcık H. (2008). “Modern Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar ” *Doğu Batı II*, Doğu Batı Yayınları, 289-310.

İnalcık H. (2011). *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı-Devlet Kanun Diplomasi*, Timaş Yayınları, İstanbul.

İnalcık H. (2013). “Türkiye’de Sosyal ve Ekonomik Tarihi Araştırmaları ve Yeni Arayışları”, (Ed.Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye’de Tarihyazımı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

İnalcık H. (2016). *Tarihe Düşülen Notlar, Cilt 1 Konuşmalar 1947-2014*, Timaş Yayınları, İstanbul.

İnbaşı M. (2008). *Tortum Sancağı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

İskender P. (1994). *17. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu Şer’iyye Sicili (2 Cilt)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

- Jacquart J. (1970). "M. Couturier, Recherches sur les structures Sociales de Châteaudun :1525-1789", *Annales De Démographie Historique*, Migrations, 410-413.
- Jacobs W. R. (1954). "Frederick Jackson Turner: Master Teacher", *Pacific Historical Review*, 23/1, 49-58.
- J. H. B. (1897). "Domesday Book and Beyond: Three Essays in The Early History Of England By Frederic William Maitland Review", *Harvard Law Review*, 11 /2, 1897, 132-133.
- Jones G. S.(2007). "Tarih: Ampirizmin Sefaleti", (Der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, İstanbul.
- Jütte R. (2003). "The Longue Durée of Contraceptive Methods", *History and Philosophy of the Life Sciences*, 27/1, 71-79.
- Karaca B. (1997). *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Karagöz M. (1993). *18. Yüzyıl Başlarında Kayseri (1700-1730)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Karaman O. (1999). *Giresun Kazası (1850-1900)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1999.
- Kama Ö. (2011). "Yeni Kurumsal İktisat Okulunun Temelleri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 13/2, 183-204.
- Kan A.(2009). "Ölçme Araçlarında Bulunması Gereken Nitelikler", *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, (Ed. Yard. Doç. Dr. Hakan Atılğan), Anı Yayıncılık, Ankara.
- Kankal A. (1993). *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16.Yüzyılda Çankırı Sancağı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaya M. (1999). *1918-1950 Yılları Arasında Bursa Kazasının Sosyal Ve Ekonomik Durumu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kayalı K. (2010). "(Sunuş) Annales Hareketinin Türkiye Serüveni O Kadar Açıklayıcı Ki", Peter Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, (çev. Mehmet Küçük), Ankara.
- Kent Tarihleri Yazımı Proje Grubu. (1994), "Sunuş", (Haz. Ferzan Bayramoğlu Yıldırım), *Sempozyum/Atölye Kent Tarihçiliği*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Keskin A. (2008). "Post-Modern Dünyada Modern Tarih Yapmak Üzerine", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/15, 353-362.
- Kılıç O. (1997). *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van*, Van Belediyesi Başkanlığı, Van.
- Kılıçbay M. A (1990). "*Braudel'in Akdenizi*", Fernand Braudel, 2. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I, Eren Yayıncılık, İstanbul.

Kılıçbay M.A. (1992). “Braudel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul.

Kırzioğlu M. F. (1953). *Kars Tarihi I.Cilt (Taş Çağlarından Osmanlı İmparatorluğuna Değın Ve Ekleme 1534-1921 Yılları Kronolojisi)*, Işıl Matbaası, İstanbul.

Kıvrım İ. (1997). *Konya Sancağı'nın Timar Düzeni (Kanuni Dönemi Sonları İle III.Murad Dönemi Başlarında)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kızıltan Y. (1986). *1591 Tarihli Tahririne Göre Erzincan*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Koca S. (2013). “Kültür Tarihi,” (Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye’de Tarihyazımı*, İstanbul.

Koç. Y. (1989). *XV. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı'nın İskan ve Nüfus Yapısı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Koç Y.(2011). “Yusuf Akçura” *Türk Yurdu* ,31 / 281, 67-71.

Koç Y. (2013). “Ömer Lütfi Barkan’ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları”, *Bilig*, Bahar 2013,65, 177-202.

Koç Y. (2015). “Türk Tarihçiliğinde Annales’ci bir Yaklaşım ya da Bahaeddin Yediyıldız’ın Tarih Metodolojisi”, (Ed. Yunus Koç, Serhat Küçük), *Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız’a Armağan*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Koç Y. (2015). “Önsöz”, (Ed. Yunus Koç, Serhat Küçük), *Prof.Dr. Bahaeddin Yediyıldız’a Armağan*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Koçak O. (2016). “Önsöz- Horkheimer ve Frankfurt Okulu”, Max Horkheimer, Akıl Tutulması, (çev. Orhan Koçak), Metis Yayıncılık, İstanbul.

Koloğlu O. (1998). “Tarih Öğretiminde Bugüncülük/Presentizm, Yanılsamalar ve Sonuçları”, (Haz. Salih Özbaran), *Tarih Öğretim ve Ders Kitapları*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.

Korkmaz M. (1995). *Şeriye Sicillerine Göre 17. Yüzyılda Bor'da Sosyal ve Ekonomik Hayatı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Konukçu E. (1999). *Ardahan Tarihi*, Ardahan Valiliği Kültür Yayınları, Ankara.

Köprülüzade M. F. (1329). “Tedkik ve Tenkid Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında”, *Bilgi Mecmuası*, 1/ 2, Kânun-I Evvel.

Köprülü M. F. (1943). “Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları” *Belleten*, 7, 379-521.

- Köprülü M. F. (1966). “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul”,*Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu, İstanbul.
- Köprülü M.F. (1981). *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Ötüken, İstanbul.
- Kurşun Z., Kanlıdere A., ve diğerleri (2011). *Tarih Metodu*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Kucur S. S. (1986). *Mühimme Defterlerine Göre 2 Selim Devrinde Hamid Sancağı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kurt Y. (1992). *XVI. Yüzyılda Adana Tarihi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1992.
- Kuruca N. (1995). *16. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri (Tanıtım, Tahlil Ve Metin)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kutlu İ. (1992). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Konya Medreseleri*, (Basılmamış Yüksek Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya .
- Küçükdağ Y. (1989). *Lale Devrinde Konya*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1989.
- Küpeli Ö. (2000). *Tahrir Defterlerine Göre XV-XVI. Yüzyıllarda Homa Kazası*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Kütükoğlu M.S. (1992). “Barkan, Ömer Lütfi-Türk İktisat Tarihçisi“, *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul.
- Kütüoğlu M. S. (1999). *Tarih Araştırmalarında Usul*, Türk Tarih Kurumu, İstanbul.
- Kütükoğlu M. S. (2000). *XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.
- Kütükoğlu M. S. (2007). *XIX. Asır Ortalarında Tavas Kazası*, Milenyum Yayıncılık, İstanbul.
- Kütükoğlu M. S. (2010). *XVI. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Kyvig, D.E., Marty, M.A. (2000). *Yanbaşımızdaki Tarih*, (çev. Nalan Özsoy), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- Kızılçelik S. (1994). *Sosyoloji Teorileri 2*, Yunus Emre Yayınları, Konya.
- Ladurie E. L. R. (1965). ”René Baehrel : Une Croissance, La Basse-Provence Rurale”, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*” 20/6, 1268-1280

- Ladurie E. L. R. (1985). *Les Paysans de Languedoc Tome I*, Ecole Pratique des Hautes Etudes, Paris.
- Ladurie E. L. R. (2002). *Romans Karnavalı- Mumlar Bayramında Küller Çarşambası'na 1579-1580*, İmge Yayınları, Ankara.
- Ladurie E. L. R. (2007). "Tarihçi ve Bilgisayar", (Der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, İstanbul.
- Ladurie E. L. R. (2007). "İnsan Yokken Tarih", (der. Ali Boratav), *Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Langlois Ch. V, Seignobos Ch. (2010). *Tarih Tetkiklerine Giriş*, (çev. Galip Ataç) Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Langlois C. V. (1890). "The Comparative History of England and France During the Middle Ages", *The English Historical Review*, 5/18, 259-263.
- Lennan G. Mc. (2007). "*Braudel ve Annales Paradigması*", (der. Ali Boratav), Tarih ve Tarihçi Annales Okulu İzinde, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Lewis C.P.(1988). "The Great Awakening of English Local History, 1918–1939", (ed. Christopher Dyer, Andrew Hopper and others), *New Directions In Local History Since Hoskins*, Hertfordshire.
- Litchman A. J., French V. (1978). "*Historiy ands and Living Past-The Theory And Practice Of Historical Study*", AHM Publishing Corporation, The American University.
- Louis H. (1962). "René Baehrel-Une Croissance: La Basse-Provence Rurale (Fin XVIe Siècle-1789)". *Population*, 17/3, 583-584.
- Luther V. Hendricks L.V. (1949). "James Harvey Robinson and the New School for Social Research", *The Journal of Higher Education*, 20/1, 1-11.
- Lyon B. (1987). "Marc Bloch: Historian", *French Historical Studies*, 15/2, 195-207.
- Matarasso M. (1962). "Review: Bloch, Marc. Lesrois. Thaumaturges. Etude Sur Le Caractere Sur Naturel Attribue A La Puissance Royale Particulièrement En France et En Angleterre", *Revue Française De Sociologie*, 3/4 ,446-448.
- Maitland F. W. (1907). *Domesday Book And Beyond; Three Essays In The Early History Of England*, Cambridge At University Press, 1907.
- Manheim E. (1992). "The Frankfurt School And Critical Sociology And Critical Philosophy", *Mid-American Review Of Sociology*, 16/2, 31-35.
- Martal A. (1999). *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme 19 Yüzyıl*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.
- Martal A. (2000). "Yerel Tarih Yazımında Kaynak Kullanımına İlişkin Sorunlar", (haz. Zeynel Abidin Kızılyaprak), *Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar Küreselleşme ve Yerelleşme*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Martin K. (1962). *French Liberal Thought in the Eighteenth Century: A Study of Political Ideas from Bayle to Condorcet*, Harper&Row Publisher, New York.
- Masur G. (1952). "Wilhelm Dilthey and the History of Ideas", *Journal of the History of Ideas*, 13/1, 94-107.
- Mason H. (1999). "The European Enlightenment: Was It Enlightened?", *The Modern Language Review*, 94/4, XXVII-XXXVIII.
- McLaughlin N. (1999). "Origin Myths in the Social Sciences: Fromm, the Frankfurt School and the Emergence of Critical Theory", *The Canadian Journal of Sociology / Cahiers Canadiens De Sociologie*, 24/1, 109-139.
- Meany E. S. (1921). "Reviewed Work: The Frontier in American History by Frederick", *The Washington Historical Quarterly*, 12/1, 73.
- McClelland C. E. (1985). "Karl Lamprecht: Kulturgeschichtsschreibung Zwischen Wissenschaft und Politik by Luise Schorn-Schütte", *The American Historical Review*, 90/5, 1219.
- Memiş E. (2014). *Tarih Metodolojisi*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Metin B., Oran M. (2014). "İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Ders İçi Yerel Tarih Konusundaki Faaliyetleri Uşak İli Örneği", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/1, 204-216
- Metin E. (2008). "Prof. Dr. Halil İnalçık İle Tarih , Tarihçilik ve Yerel Araştırmalar Üzerine Bir Söyleşi", *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, 3/3, 449-451.
- Metin, T., Çetin A. (2011). "Köprülüzade Mehmet Fuad,-Tedkik ve Tenkid Bizde Tarih Ve Müverrihler Hakkında", *Tarih Okulu*, 11, 121-130.
- Meuvret J. (1946). "Les Crises de Subsistances et La Démographie de La France d'Ancien Régime", *Année*, 1-4, 643-650.
- Miroğlu İ. (1975). *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul.
- Miroğlu İ. (1990). *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Miller E. (1967). "French Rural History: An Essay On Its Basic Characteristics By Marc Bloch, Translate By Janet Sondheimer", *The Economic History Review, New Series*, 20/2, 411-412.
- Moğol H. (1990). *Şeriyeye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Morison S. E. (1933). "Frederick Jackson Turner (1861-1932)", *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences*, 68/13, 685-686.

- Moody J. N. (1969). "French Rural History: An Essay on its Basic Characteristics. By Marc Bloch. Translated by Janet Sondheimer", *The Catholic Historical Review*, 55/3, 486-487.
- Nar M. Ş. (2014). *Yapısalcılık Kavramına Antropolojik Bir Yaklaşım: Lévi-Strauss ve Yapısalcılık*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi, 27, 29-46.
- Nordau M. (2001). *Tarih Felsefesi(Felsefe-İ Tarih)*, (Haz. Levent Öztürk), Ayıştı Kitapları, İstanbul.
- Oakes J. (1996). "Reviewed Work(s): The Frankfurt School: Its History, Theories, and Political Significance by Rolf Wiggershaus, Michael Robertson and Thomas McCarthy", *The Journal of Modern History*, 68/2, 500-502.
- Oğuzoğlu Y. (haz.), (2012). *Halil İnalçık'ın Bursa Araştırmaları*, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa.
- Oğuzoğlu Y. (2013). "Yerel Tarih", (ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye'de Tarihyazımı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Olbarri İ. (1995). "New History: A Longue Duree Structure", *History and Theory*, 34/1, 1-29.
- Oppermann S. (2013). "Yeni Tarihselcilik", (Ed.Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye'de Tarihyazımı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2011). *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Cedit Neşriyat, Ankara.
- O'Neil T. P. (2001). "Society Doing Local History," *Journal of the Galway Archaeological and Historical Society*, 53, 47-65.
- Onur F. (2016). "Horkheimer'da Akıl", *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1, 74-89.
- Öğüt T. (2013). *18-19. Yüzyılda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumumu, Ankara.
- Öz M. (1991). "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", *Vakıflar Dergisi*, 22, 429-439.
- Öz M. (1999). *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Öz M. (2000). "Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler", (Der. Halil İnalçık, Şevket Pamuk), *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- Öz M. (2005). "Osmanlı Klasik Döneminde Anadolu Kentleri", *Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi*, 3/6, 57-88.
- Özbaran, S. (haz.). (1998), *Tarih Öğretim ve Ders Kitapları*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998

- Özbaran S. (2005). *Tarih, Tarihçi ve Toplum*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları , İstanbul, 2005
- Özbaran S. (2008). “Suriya Faroqi ile Osmanlı Sınırlarında Gezinti”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 170.
- Özbaran S. (1987), “Tarihin Alanı ve Yöntemi Üzerine Son Gelişmeler”, *Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, III/I, 1-11.
- Özcan A.(2011). “Tarih-i Osmani Encümeni”,*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, 83-86.
- Özçelik S. (2005). *XIX. Yüzyılda Honaz Kazasında Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Fakülte Kitabevi, Denizli.
- Özdalga E. (ed.). (2011). *Tarihsel Sosyoloji*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Özdeğer H. (1988). *Onaltıncı Asırda Ayıntab Livası Cilt: 1*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Özel O., Çetinsaya G. (2002). ”Türkiye’de Osmanlı Tarihçiliğinin Son Çeyrek Yüzyılı: Bir Bilanço Denemesi”, *Toplum ve Bilim*, 91, 8-38.
- Özer İ. (2010). *Türk Modernleşmesinde Halkevleri ve Diyarbakır Halkevi Örneği*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özgel, İ. (2002). *Tarihselcilik Düşüncesi Bağlamında Kur’anın Tarihsel Yorumu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Özlem D. (2012).*Tarih Felsefesi*, Notos Kitap, İstanbul.
- Öztaşçı C.A. (2017). *Yerel Tarih Öğretim Yöntemini, Sosyal Bilgiler Dersinde Uygulamaya Koymak: Bir Eylem Araştırması*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk İ. (1995). *Niğde Sancağının İdari ve Demografik Yapısı (1868-1923)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Öztürk İ. H. (2011). ”Bilimsel (Modern) Tarihten Parçalanmış (Postmodern) Tarihe”, (Ed.Ahmet Şimşek), *Tarih Nasıl Yazılır?, Tarih yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- Öztürk T. (1998). *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon ve Kastamonu`da Fiyatlar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Palalı İ. (1999). *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Diyarbakır: Vilayet Salnameleri ve Mahalli Kaynaklara Göre, 1869 – 1905*, (Basılmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

- Patrick Gardiner P. (1976). "Hegel's Philosophy of History by Burleigh Taylor Wilkins; Hegel on Reason and History. A Contemporary Interpretation by George Dennis O'Brien", *History and Theory*, 15/1, 52-56.
- P. E. (1962). "Review: Les Rois Thaumaturges", *Archives De Sociologie Des Religions*, 7/13, 162-163.
- Pelliot P. (1936). "Reviewed Work: Les Origines De L'empire Ottoman By Mehmed Fuad Köprülü", *T'oung Pao Second Series*, 32/5, 353.
- Perouas L. (1973). "Vovelle (Michel) Piété Baroque et Déchristianisation en Provence Au XVIIIe Siècle", *Archives De Sciences Sociales Des Religions*, 36, 219-220.
- Purtul İ. (1999). *Tahrir Defterlerine Göre XV. Yüzyıl Sonlarından 16. Yüzyıl Sonlarına Kadar Akhisar (Pamukova) Nahiyesinin Sosyo-Ekonomik Durumu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Raphaël F. (2008). "Les Rois Thaumaturges De Marc Bloch", *Revue des Sciences Sociales*, 40
- Review (Fernand Braudel Center). (2009). *Commemorating The Longue Durée*, 32/2, 207.
- Revue Économique (1957). "Lucien Febvre: In Memoriam", *Revue Économique*, 8/1, 2.
- Rice E. J. (1901). "Local History", *The Course of Study*, 1/ 8, 689-693.
- Sahillioğlu H. (1985). "Ömer Lütfi Barkan", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 41/1-4, 3-38.
- Sakaoğlu N. (1966). *Kuruluşundan Günümüze Kadar Cesmi Cihan Amasra (Coğrafi, İctimai ve Turistik Özellikleri İle 35 Asırlık Tarihi Ve Tarihi Eserler)*, Latin Matbaası, İstanbul.
- Sakaoğlu N. (1994). "Yerel Tarihyazımı İçin Görüşler", *Sempozyum/Atölye Kent Tarihciliği*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Sarup M. (1993). *Post Yapısalcılık ve Postmodernizm*, (çev. A Baki Güçlü), Ark Yayınevi, Ankara.
- Samuel R. (1976). "Local History and Oral History", *History Workshop*, 1, 191-208.
- Savaş S. (1992). *Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi. Sivas Ali Baba Zaviyesi*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Schaeper T.J. (1984). "Bordeaux Le Sud-Ouesta XVIIIe Siecle: Croissancee Conomique et Attraction Urbaine", *The Journal of Economic History*, 44/3, 862-863.
- Schrag C. O. (1981). "Reviewed Work (s): Historical Understanding in the Thought of Wilhelm Dilthey by T.Plantinga", *The Review of Metaphysics*, 35/1, 153-155.
- Schevill F. (1952). "Ranke: Rise, Decline, and Persistence of a Reputation", *The Journal of Modern History*, 24/ 3, 219-234.

Science (1883). "Reviewed Work: The English Village Community, Examined in Its Relations to the Manorial and Tribal Systems, and to the Common or Open Field System of Husbandry: An Essay in Economic History by Frederic Seebohm", *Science*, 2/32.

Sezgin İ. (1998). *XV. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Sénécal Y. (1984). "Review: Les Rois Thaumaturges, Étude Sur Le Caractère Sur Nature attribué À La Puissance Royale Particulièrement En France et En Angleterre By Marc Bloch", *Canadian Journal of Political Science/ Revue Canadienne De Science Politique*, 17/2, 432-434.

Seebohm F. (1883). *The English Village Community Examined In Its Relations To The Manorial And Tribal Systems And To The Common Or Open Field System Of Husbandry. An Essay In Economic History*, Second Edition, Longmans, Green, And Co., London.

Sewell W. H. (1967). "Marc Bloch and the Logic of Comparative History", *History and Theory*, 6/2, 208-218.

Seidel K. J. (1972). "Marcel Couturier. Recherches Sur Les Structures Sociales De Chateaudun, 1525-1789", *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 59/2, 274-276.

Sililer O. (2001). "Panel V. Oturum: Yerel Tarih Çalışmalarının Kentlerin Bugünleri ve Gelecekleriyle İlişkilendirilmesi", (Ed. Funda Çelebi), *Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim. Yerel Tarih Grupları Deneyimi*, İstanbul.

Simiand F. (1960). "Méthode Historique et Science Sociale", *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*, 15/1, 83-119.

Skochol T. (ed.). (2014). *Tarihsel Sosyoloji Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler*, (çev. Ahmet Fethi), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Solak İ. (1996). *Kanuni Döneminde Elbistan Kazası*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Somersan S. (1998). "Sözlü Tarih, Araştırmacılık ve Tarih Yazımına Katılım", (Haz. Salih Özbaran), *Tarih Öğretimi ve Ders kitapları*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.

Soykan Ö. N. (1999). "Hegel Sisteminde Tarih Felsefesi Betimleyici-Eleştirel Bir Giriş", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40, 271-289.

Soyucak A. R. (1997). *Konya ve Çevresinde Eşkiyalık Hareketleri (1640 1675)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Sönmez E. (2007). "Annales Okulu ve Türkiye'de Sosyal Tarihçilik", (Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye'de Tarihyazımı*, İstanbul.

- Sönmez E. (2010). *Annales Okulu ve Türkiye’de Tarih Yazımı*, Tan Kitabevi Yayınevi, İstanbul.
- Sussman G. D. (1984). “Bordeaux et Le Sud-Ouesta XVIIIe Siecle: Croissancee Conomique et Attraction Urbaine “, *The Journal of Interdisciplinary History*, 15/1, 144-145.
- Sürgevil S. (2000). *Kemalpaşa (Nif) ve Çevresinin Tarihi*, Kemalpaşa Kaymakamlığı Yayınları, İzmir.
- Sürgevil S. (2009). 2. *Meşrutiyet Döneminde İzmir*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir.
- Specklin R. (1963). “René Baehrel, Une Croissance, La Basse-Provence Rurale (Fin Du Xvie Siècle-1789)”, *Études Rurales*, 10, 114-116.
- Strayer J. R. (1967). ”French Rural History: An Essay on Its Basic Characteristics. by Marc Bloch; Bryce Lyon;Janet Sondheimer”, *The Journal of Economic*,27/3, 400-401.
- Stone L. (1971). *English and United States Local History*, Deadolus, 110/1, 128-132.
- Stromberg R. N. (1951). “History in the Eighteenth Century”, *Journal of the History of Ideas*, 12/ 2, 295-304.
- Swingewood A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (çev. Osman Akinhay), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Şahin N. (1998). *568 Numaralı Karahisar-I Sahib Şer`iyye Siciline Göre Afyon*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 1998.
- Şimşek A. (Ed). (2011). *Tarih Nasıl Yazılır?, Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- Şirin İ. (2011). “Genel Tarih Anlayışları”, (Ed. Ahmet Şimşek), *Tarih Nasıl Yazılır?, Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- Şimşek A. (2013). “Giriş ya da Heredotos’tan Bugüne Tarihyazımına Kısa Bir Bakış”, (Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye’de Tarihyazımı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Şahin T. E. (1985). *Anadolu Tarihi Akışı İçerisinde (Siyasi, Ekonomik,Sosyal v e Kültürel Açıdan) Erzincan Tarihi I*, Ermat Yayınları, Erzincan.
- Şen S. (2008). “Modernizmden Post-Modernizme Tarihsel Bilginin Epistemolojisi”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, VII/16-17, 51-69.
- Şen M. (1996). “Manisa Halkevleri Yayınları ve Yerel Tarih Çalışmaları Örneği”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2/6, 147-156.
- TALİD (2005). “Suraiya Faroqhi İle Türk Şehir Tarihi Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3/6, 437-455.

- Tarih Çevresi, "Halil İnalçık ile Söyleşi", *Tarih Çevresi*, 9, Mart-Nisan 1994, 4-9.
- Taş K. Z. (1993). *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Bolu Sancağı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1993.
- Taşer S. (2012). "Tarih-i Osmanî Encümeni Konya Şubesi'nin Açılışı ve Vali Arifi Paşa'nın Nutku", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 297-304.
- Taştemir M. (1999). *XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kahta) Sosyal ve İktisadi Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara
- Tekeli İ. (1998). *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek*, Dost Kitabevi, Ankara.
- Tekeli İ. (2001). "VI Oturum. Panel: Yerel Tarih Çalışmalarına Gençlerin Katılımı ve Tarih Eğitimi", (haz. Funda Çelebi), *Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim-Yerel Tarih Grupları Deneyimi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Telci C. (2010). *Ücra Yerde ve Deniz Kenarında İhtiyatlı Mahallede Bir Şehir Ayasulug*, Selçuk Belediyesi Eğitim Yayınları, İstanbul.
- Temizhan O. (2006). *Halkevleri ve Halkevlerinin 1932-1940 Arası Eğitim Faaliyetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Titiz H. (2012). "Cumhuriyet Döneminde Halkevlerinin Eğitim ve Tarih Çalışmaları 1932-1951 (Akdeniz Bölgesi Örneği)", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Topakkaya A.(2007). "Felsefi Hermeneutik", Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, 4, 75-92.
- Toprak Z. (2004). "Yeni Tarih Anlayışı ve İlhan Tekeli-Selim İlkin İkili", İlhan Tekeli İçin Armağan Yazıları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,75-94.
- Tosh J. (2013). *Tarihin Peşinde-Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular*, (çev. Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tosunoğlu A. (1993). *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Kastamonu Sancağı İstanbul Üniversitesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Trevor-Roper H. R. (1972). "Fernand Braudel, The Annales, And The Mediterranean", *The Journal of Modern History*, 44/ 4, 468-479.
- Thompson E. T. (1927). "(Review) The English Village Community An Essay İn Economic History", *American Journal Of Sociology*, 32/5.
- Togan A. Z. V. (1981). *Tarihte Usul*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Toprak Z. (1994). "Dünle Bugünü Örtüştüren Tarihçilik: Kent Tarihçiliği", (Haz. Ferzan Bayramoğlu Yıldırım), *Sempozyum /Atölye Kent Tarihçiliği*,Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Toprakeşenler S. (1994). XVI. Yüzyılda Göynük ve Yenice-i Taraklı Kazaları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Toronto University. (2017). Annales D'histoire Economique et Sociale (1928-) The AnnalesSchollhttp://individual.utoronto.ca/bmclean/hermeneutics/braudel_suppl/annales_school_dir.htm (30.10.2017)

Turhan. N. A. (1993). 16. Asırda Ruha (Urfa) Sancağı, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tuş M. (2007). *Sosyal ve Kültürel Açından Konya*, Tablet Yayınları, İstanbul.

Uğur Y. (2005). *Şehir Tarihi ve Türkiye’de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 3/6, 9-26.

Uluçay Ç., Gökçen İ. (1939). *Manisa Tarihine Genel Bir Bakış*, Resimli Ay Basımevi, İstanbul.

Universalis. fr. (2017). Alain Corbin. (<http://www.universalis.fr/encyclopedie/alain-corbin/>) (10.09.2017)

Üçüncü K. (2013). “Sözlü Tarih”, (Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), *Türkiye’de Tarih yazımı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Ünal M. A. (1989). 16. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-66), Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Ünal M.A (2014). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta.

Ünal N. (2010), “Karşılaştırmalı Tarih Yöntemi Bağlamında Kent Tarihçiliğinin Sorunları”, *İdealkent*, 1/ Mayıs, 112-125.

Ünal Y. (2010). “Türkiye’de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi (15–20. YY) ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi”, *Kelam Araştırmaları*, 8/2, 183-206.

Ünlüyol A. (1996). *Şer’iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir (1700-1730)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Vayne P. (2014). *Tarih Nasıl Yazılır*, (çev. Nihan Özyıldırım), Metis Yayınları, İstanbul.

Vico G. (2007) *Yeni Bilim*, (çev. Sema Önal), Doğu-Batı Yayınları, Ankara.

Victoria Country History-Kent (2007).

<https://www.victoriacountyhistory.ac.uk/counties/kent/volumes/kent-vol-i> (10.10.2017)

Victoria Country History-shropshire (2007).

<https://www.victoriacountyhistory.ac.uk/counties/shropshire/volumes/shropshire-vol-i> (10.10.2017)

Victoria Country History-shropshire (2007).

<https://www.victoriacountyhistory.ac.uk/counties/shropshire/volumes/shropshire-vol-viii> (10.10.2017)

Vovelle M. (1973). *Piété Baroque et Déchristianisation En Provence Au Xviiie Siècle. Les Attitudes Devant La Mort D'après Les Clauses Des Testaments*, Paris.

Voltaire, (2014). “Tarihçiler İçin Program”, Leon-E. Halkin, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, (çev. Bahaeddin Yediyıldız), Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Walker L. D. (1980). “Note on Historical Linguistics and Marc Bloch's Comparative”, *History and Theory*, 19/2, 154-164.

Wallerstein İ. (1994). “Sunuş”, Fernand Braudel, Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm 15-18 Yüzyıllar - *Gündelik Hayatın Yapıtları*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Gece Yayınları, İstanbul.

Werner R. (1997). “L'Histoire Rurale De l'Europe Médiévale et L'apport De Georges Duby”, *Études Rurales*, 145-146, 91-102.

Woolf D. R. (1988). “The ‘Common Voice’: History, Folklore and Oral Tradition in Early Modern England”, *Past & Present*, 120, 26-52.

Yalansız N. (2010). “Karşılaştırmalı Tarih: Tarih Öğretiminde Yeni Bir Yaklaşım”, *İdealkent*, 1/ 1, 112-125.

Yalvaç F. (2009). “Hegel, Dünya Tarihi ve Özgürlük Mücadelesi Olarak Uluslararası İlişkiler”, *Uluslararası İlişkiler / International Relations*, 6/21, 3-37.

Yavuz H. A. (1999). 56. ve 57. *Şer'iyeye Sicillerine Göre; 1777 - 1780 Yılları Arasında Amasya*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi),Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Yeğen C. (2016). ”Annales Okulu, Marc Bloch ve ‘Tarih Savunusu: veya Tarihçilik Mesleği’ Yapıtı Üzerinden Bloch’un Tarih Anlayışı”, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, 1/1, 25-39.

Yediyıldız B. (1986). *Fernand Braudel ve Annales Ekolü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Bülteni, 2, 13-16.

Yediyıldız B. (1985). *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

Yediyıldız B. (1986). “Çağdaş Tarihçilik”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1/1, 39-48.

Yediyıldız B. (1999), “II. Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Osmanlı Tarihi Araştırmaları”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Cilt:1, Ankara, 04-08 Ekim, 167-219

Yıldırım A., Şimşek H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yıldırım C. (1998). *Milli Mücadele Döneminde İçel Sancağı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Yılmaz A. (1990). *Samsun Kazasının İdari, İktisadi ve Sosyal Durumu (1485-1520)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz K. (2013). “Postmodernist Tarih Yaklaşımı: Postmodernizmin Tarih Eğitimi İçin Doğurguları”, *Pamukkale Ün. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 197-209.
- Yılmazçelik İ. (1995). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Yıldırım T. (2012). “Condorcet’in Dini Gelişim Sürecini Tahlili”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/ 22,137-157.
- Yıldız E. (1994). *Annales Tarih Okulunun Bütünsel Tarih Anlayışı ve Fernand Braudel*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yolalıcı M. E. (1998). *XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Yörük D. (1996). *16. Asrın Başlarında Aksaray Kazası ve Kazanın İskanı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yücel, N. Y. (2013). *Giambattista Vico ve Çağımızda Yöntem Anlayışları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Zeldin T. (1976). “Social History and Total History” *Journal of Social History*,10/2, 237- 245.

EKLER

Ek-1: Tez Çalışmasında Merkez Edinen Yerel Tarih Çalışmaları

1. Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarında Merkez Edinen Çalışmalar		
Yazar Adı Soyadı	Çalışmanın Başlığı	Çalışmanın İncelenen Örneği (Basım Yılı)
Çağatay Uluçay- İbrahim Gökçen	Manisa Tarihine Genel Bir Bakış	1939
Fikret Işıltan	Urfâ Bölgesi Tarihi (Başlangıçtan H. 210=M.825'e Kadar)	1960
Halil İnalçık	Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar	1960
M. Fahrettin Kızıoğlu	Kars Tarihi 1.Cilt (Taş Çağlarından Osmanlı İmparatorluğuna Değın ve Ekleme 1534-1921 Yılları Kronolojisi)	1953
M. Tayyip Gökbilgin	XV. ve XVI. Asırlarında Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar	2007
Nejat Göyünç	XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı	1991
Oktay Akşit	Manisa Tarihi (Mangesia Ad Sipyllum) (Başlangıçtan M.S 395 Yılına Kadar)	1983
2. Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarında Merkez Edinen Çalışmalar		
Bahaeddin Yediyıldız	Ordu Kazası Sosyal Tarihi	1985
Bayram Bayraktar	Osmanlıdan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi	2002
Enver Konukçu	Ardahan Tarihi	1999
Halime Doğru	XVI .Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı	1992
Hüseyin Özdeğer	Onaltıncı Asırda Ayıntab Livası Cilt: 1	1988
İhsan Güneş,Kemal Yakut	Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir, 1840-1923	2007
İsmet Miroğlu	XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı	1975
Mübahat S. Küttükoğlu	XV. ve XVI. İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı	2000
Necdet Sakaoğlu	Kuruluşundan Günümüze Kadar Cesmi Cihan Amasra (Coğrafi, İctimai Ve Turistik Özellikleri İle 35 Asırlık Tarihi Ve Tarihi Eserler)	1966
Necmi Ülker	XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi 1. Ticaret Tarihi Araştırmaları	1994
Özer Ergenç	XVI.Yüzyılda Ankara ve Konya	2011
Zeki Arıkan	XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı	1988
Sabri Sürgevil	2. Meşrutiyet Döneminde İzmir	2009
Suraiya Faroqhi	Orta Hali Osmanlılar: 17.Yüzyılda Ankara ve Kayseride Ev Sahipleri ve Evleri	2014
Tuncer Baykara	Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli 1070-1520	2007
3. Kuşak Yerel Tarih Çalışmalarında Merkez Edinen Çalışmalar		

Abdullah Martal	Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme 19.Yüzyıl	1999
Adnan Gürbüz	Toprak Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı	1993
Ahmet Güneş	Tahrir Defterlerine Göre 16.Yüzyıl Başlarından 17.Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı	1994
Ahmet Gündüz	1523 (929 H) Tarih ve 998 No'lu Tapu Tahrir Defterine Göre Musul, Mardin, Çermik Harput ve Çemişgezek Sancaklarının Mukayeseli Tahlili	1993
Ahmet Kankal	Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16.Yüzyılda Çankırı Sancağı	1993
Ahmet Nezih Turan	XVI.Asırda Ruha (Urfa) Sancağı	1993
A. Latif Armağan	XVI. Yüzyılda Teke Sancağı: Tapu - Tahrir Defterlerine Göre	1996
Ali Yılmaz	Samsun Kazasının İdari, İktisadi ve Sosyal Durumu (1485-1520)	1990
Ali Rıza Soyucak	Konya ve Çevresinde Eşkiyalık Hareketleri (1640-1675)	1997
Aynur Ünlüyol	Şer'iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Bahkesir (1700-1730)	1996
Ayşe Tosunoğlu	Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16.Yüzyılda Kastamonu	1993
Behset Karaca	XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı	1997
Cahit Telci	Ücra Yerde ve Deniz Kenarında İhtiyatlı Mahallede Bir Şehir Ayasulug	2010
Cemal Güven	18. Yüzyıl Sonlarında Niğde-Bor Bölgesinin, Sosyal, Kültürel, Mali, İktisadi Ve Askeri Durumunun Tahlili (387'Nolu Bor Şer'iyye Sicil Defterine Göre)	1996
Cevat Bakkal	Menemen Kazası XV-XVIII.Yüzyıllar	1994
Cihat Yıldırım	Milli Mücadele Döneminde İçel Sancağı	1998
Doğan Yörük	16. Asrın Başlarında Aksaray Kazası ve Kazanın İskanı	1996
Engin Berber	Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak : İzmir (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)	1999
Feridun Emecen	XVI. Asırda Manisa Kazası	2013
Galip Eken	Fiziki Sosyal ve İktisadi Açından Divriği (1775-1845)	1993
Göknur Gögebakan	XVI..Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)	1988
Hasan Ali Yavuz	56. ve 57. Şer'iye Sicillerine Göre; 1777 - 1780 Yılları Arasında Amasya	1999
Hasan Moğol	Şer'iyye Sicillerine Göre XIX.Yüzyılın İlk Yarısında Antalya	1990
Hüseyin Arıcı	71.No'lu Şer'iyye Siciline Göre Sinop ve Çevresinde Sosyal Hayat	1994
Haydar Çoruh	Temettüat Defterleri'ne Göre Erzurum Şehri (1260-1844)	1997
Hüseyin Çınar	XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu	2000
Hüsnü Demircan,	Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi	2000
İbrahim Kutlu	XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Konya Medreseleri	1992
İbrahim Öztürk	Niğde Sancağının İdari ve Demografik Yapısı (1868-1923)	1995

İbrahim Sezgin	XV. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi	1998
İbrahim Yılmazçelik	XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)	1995
İlhan Palalı	XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Diyarbakır: Vilayet Salnameleri ve Mahalli Kaynaklara Göre, 1869 – 1905	1999
İrfan Purtul	Tahrir Defterlerine Göre XV.Yüzyıl Sonlarından XVI.Yüzyıl Sonlarına Kadar Akhisar (Pamukova) Nahiyesinin Sosyo-Ekonomik Durumu	1999
İsmail Cansız	Şer'iyye sicillerine göre 19.Yüzyıl Sonlarında Yozgat Sancağı	1997
İsmail Kıvrım	Konya Sancağı'nın Timar Düzeni (Kanuni Dönemi Sonları İle III.Murad Dönemi Başlarında)	1997
İsmail Hakkı Demircioğlu	1881- 1908 Döneminde Trabzon Sancağı	1996
Kamil Çolak	XVI. Yüzyılda İstanbul'da İhtida Hareketleri	2000
Kenan Ziya Taş	Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16.Yüzyılda Bolu Sancağı	1993
Orhan Kılıç	XVI. ve XVII.Yüzyıllarda Van	1997
Oktay Karaman	Giresun Kazası (1850-1900)	1999
Ömer Demirel	Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Bir Rolü	2000
Özer Küpeli	Tahrir Defterlerine Göre XV-XVI. Yüzyıllarda Homa Kazası	2000
Mehmet Taştemiş	XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kahta) Sosyal ve İktisadi Tarihi	1999
Mehmet İnbaşı	Osmanlı İdaresinde Tortum Sancağı 1549-1650	2008
Mehmet Emin Yolalıcı	XIX.Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağın Sosyal ve Ekonomik Yapısı	1998
Mehmet Akif Erdoğan	XV. ve XVI. Yüzyıllarda Beyşehir Sancağı (1466-1584)	1989
Mehmet Karagöz	XVIII. Yüzyıl Başlarında Kayseri (1700-1730)	1993
Mehmet Kaya	1918-1950 Yılları Arasında Bursa Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu	1999
Mehmet Öz	XV-XVI.Yüzyıllarda Canik Sancağı	1999
Mehmet Salih Erpolat	XVI.Yüzyılda Ergani Sancağı	1993
Mehmet Ali Ünal	XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-66)	1989
Mehtap Akgül	XVI. Yüzyıl Arşiv Kayıtlarına Göre Alaiyye'nin Sosyal ve Ekonomik Hayatı İle Nüfus Ve İdari Taksimatı	1989
Muhittin Tuş	Sosyal ve Kültürel Açından Konya	2007
Mustafa Çolak	16.Yüzyıl Başlarında Merzifon Kazası (1515-1520)	1991
Mustafa Gülcan	Konya'da İctimai ve İktisadi Hayat (1675-1676)	1989
Mustafa Korkmaz	Şeriye Sicillerine Göre XVII.Yüzyılda Bor'da Sosyal ve Ekonomik Hayatı	1995
Naci Şahin	568 Numaralı Karahisar-I Sahib Şer'iyye Siciline Göre Afyon,	1998
Nazım Kuruca	XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri (Tanıtım, Tahlil Ve Metin)	1995
Nurcan Abacı	Bursa Şehrinde Osmanlı Hukukun Uygulanması (17. yüzyıl)	2001
Nuri Adıyeke	XIX. Yüzyılda Milas'ın Sosyal, Demografik, Ekonomik ve Kültürel Gelişimi	1994

Pelin İskender	17. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu Şer'iyeye Sicili (2 Cilt)	1994
Sadı Süleyman Kucur	Mühimme Defterlerine Göre 2.Selim Devrinde Hamid Sancağı	1986
Salih Aynural	3. Selim Döneminde İstanbul'da (İktisadi Hayat 1789-1807)	1989
Saim Savaş	Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi. Sivas Ali Baba Zaviyesi	1992
Selahattin Özçelik	XIX. Yüzyılda Honaz Kazasında Sosyal ve Ekonomik Hayat	2005
Sema Toprakeşenler	XVI. Yüzyılda Göynük ve Yenice-i Taraklı Kazaları	1994
Songül Akkoyun	1530 (H.937) Tarihli Tahrir Defterine Göre Darende Kazası	1992
Şaban Aydın	16.Yüzyılda Çankırı Merkezinin Sosyal ve İktisadi Yapısı	1997
İbrahim Solak	Kanuni Döneminde Elbistan Kazası	1996
Şenol Çelik	Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı (1500-1584)	1994
Temel Öztürk	XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon ve Kastamonu'da Fiyatlar	1998
Tahir Edoğan Şahin	Anadolu Tarihi Akışı İçerisinde (Siyasi, Ekonomik,Sosyal ve Kültürel Açından) Erzincan Tarihi 1	1985
Tahir Ögüt	18-19. Yüzyılda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı	2013
Turgut İleri	Maarif Salnamelerine Göre 20. Yüzyıl Başlarında (1898-1903) Amasya'da Eğitim Ve Eğitim Kurumları	1998
Turan Gökçe	XVI.ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası	2000
Üçler Bulduk	XVI. Asırda Kara Hisar-ı Sahib Sancağı	1993
Volkan Ertürk	Yenişehir Kazasının Siyasi, İktisadi ve İçtimai Tarihi (1487 Mufassal, 1530 Muhasebe-İ İcmal ve Kanuni Devri Vakıf Kaydına Göre	2000
Yılmaz Kızıltan	1591 Tarihli Tahrir Göre Erzincan	1986
Yılmaz Kurt	XVI. Yüzyılda Adana Tarihi	1992
Yunus Koç	XV. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı'nın İskan ve Nüfus Yapısı	1989
Yusuf Küçükdağ	Lale Devrinde Konya	1989

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : **Muhammed DAĞ**
Doğum Yeri : **Bingöl**
Doğum Tarihi : **07-05-1981**
E-posta : **dag_muhammed35@hotmail.com**

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : **Sunar Nuri Çomu Lisesi (Adana)**
Lisans : **Ege Üniversitesi- İletişim Fakültesi**
Yüksek Lisans : **Dokuz Eylül Üniversitesi- Felsefe ve Din Bilimleri**
Doktora : **Pamukkale Üniversitesi- Tarih**
Yabancı Dil ve Düzeyi: **İngilizce (İyi) Fransızca (Orta)**